

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Міністерство освіти і науки України

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Міністерство освіти і науки України

*Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису*

ДАНИЛЕЙКО ОЛЬГА ВАСИЛІВНА

УДК 811.161.1:81'42/81'06

ДИСЕРТАЦІЯ

**БІНАРНА КОНЦЕПТОСФЕРА «ВІЙНА» І «МИР» У ПЕРІОД ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ:
КОГНІТИВНИЙ І ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТИ**

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі знань
03 «Гуманітарні науки» за спеціальністю 035 «Філологія»

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів
і текстів інших авторів містять посилання на відповідне джерело

_____ О. В. Данилейко

Науковий керівник: Слухай Наталія Віталіївна,
доктор філологічних наук, професор

Київ – 2022

АНОТАЦІЯ

Данилейко О. В. Бінарна концептосфера «Війна» і «Мир» у період гібридної війни: когнітивний і прагматичний аспекти. – Кваліфікаційна праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 035 «Філологія». – Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Міністерство освіти і науки України. – Київ, 2022.

Дисертаційна робота присвячена дослідженню російськомовної бінарної концептосфери «Війна» і «Мир» у період гібридної війни Росії проти України в аспекті історії становлення концептосфери та її сучасного стану. Бінарна концептосфера «Війна і Мир» – складне лінгвоментальне утворення, що характеризується яскраво вираженими понятійними, сенсорно-рецептивними, образно-асоціативними ознаками та складає опозитивну пару. Серед підходів, що дозволяють найбільш повно відбити її змістове наповнення та відтворити складну структурну організацію, знаходяться когнітивний (сигніфікативний та фреймовий) та прагматичний із залученням експериментальної верифікації одержаних результатів.

Використана методика концептуального аналізу розкриває особливості еволюційної трансформації російськомовної бінарної концептосфери «Війна» і «Мир» у площинах профанної та міфопоетичної (явлених, зокрема, у художньо-літературній та паремійній) мовних картинах світу носіїв російської лінгвокультури, відтворює особливості концептуалізації уявлень про війну та мир носіями російської лінгвокультури та українцями. Залучення діахронно-синхронного підходу увиразнює холістичну модель трансформації уявлень про війну та мир у діапазоні від архаїчних міфопоетичних та профанних до сучасних уявлень про її сутність. Доведено, що сучасна гібридна війна, яку веде Росія проти України, заґрунтована на системі архаїчних міфопоетичних домінант, а зміщення модусу війни з фізичного в інформаційний та віртуальний обумовлюється розвитком вершинного імені гіперконцепту «Війна», що проглядається в історичній перспективі.

Настанова представити холістичне уявлення про становлення бінарної концептосфери «Війна» і «Мир» та визначити її перспективну спрямованість визначає напрямок дослідження: від реконструкції первісних значень вершинних імен гіперконцептів «Війна» і «Мир» в етимологічних та історичних словниках та словниках мови міфу, до фактів сучасної мови з урахуванням особливостей розвитку мовної системи періоду гібридної війни.

У першому розділі «Дослідження бінарної концептосфери “Війна” і “Мир” під час гібридної війни» проаналізовано сучасні українські та зарубіжні лінгвістичні розвідки, присвячені вивченню *мови війни* та *мови миру*, зокрема в аспекті гібридної війни Росії проти України. Послугуючись традиційними та сучасними доробками в царині когнітивної лінгвістики та лінгвоконцептології, враховуючи багатий досвід вивчення концептосфери «Війна» і «Мир» та її складників, обґрунтовано використання системного підходу до аналізу концептосфери, який полягає у поєднанні когнітивного (сигніфікативного та фреймового), прагматичного та експериментального підходів. Зважаючи на те, що в сучасних лінгвістичних розвідках фокус досліджень спрямований на вивчення *мови війни*, в роботі схарактеризовано основні підходи до визначення цього поняття та запропоновано його трактування. У дослідженні *мова війни* розглядається як своєрідний мовний ландшафт, узятий в його операційному та функціональному аспектах, який сформувався в період війни й далі зберігається в мові, пам'ятниках культури та пам'яті народу ще значний час після її завершення – тим довше, чим сильніша пам'ять про війну.

У другому розділі «Бінарна концептосфера “Війна” і “Мир” в етимологічних, історичних, діалектних лексикографічних описах» схарактеризовано особливості семантичної мотивації вершинних імен гіперконцептів «Війна» і «Мир» через лексикографічне опрацювання вершинних імен концептів в етимологічних, історичних та діалектних словниках. Встановлено, що еволюція вершинного імені гіперконцепту «Війна» характеризується зміщенням модусу фізичного протистояння в бік словесного під впливом тісних контактів з лексемою *брань*, ці лексеми до XVIII ст. включно утворювали асиметрію на понятійному, сенсорно-рецептивному та асоціативно образному рівнях свого

осягнення. Після XIX ст. спостерігається конвергенція значень обох лексем, внаслідок чого лексема *війна* перебирає на себе частину значень лексеми *брань*. Визначено, що в складі бінарної концептосфери «Війна» і «Мир» гіперконцепт «Мир» підпорядковується гіперконцепту «Війна» та утворює з ним асиметричну пару на когнітивному, понятійному, перцептивному, асоціативно-образному та сакральному рівнях.

У третьому розділі «Бінарна концептосфера “Війна” і “Мир” у різнотипних лексикографічних описах XX-XXI ст.» визначено особливості функціонування гіперконцептів «Війна і Мир» у профанній та міфопоетичній (явлених, зокрема, у художньо-літературній та паремійній) мовних картинах світу російського етносу через лексикографічне опрацювання їх вершинних імен у різнотипних тлумачних словниках, словниках синонімів та антонімів, словниках художніх образів, словниках мови міфу та асоціативних словниках. Встановлено, що особливості понятійного, сенсорно-рецептивного та асоціативно-образного складників гіперконцептів «Війна» і «Мир» відповідають тим, що були зафіксовані в мові попередніх періодів та утворюють комплекс ознак, які апелюють до етнічно та лінгвокультурно закорінених архаїчних уявлень. Окрім того, відтворено фрейми «Війна» і «Мир», які побутують в російськомовній паремійній картині світу. Встановлено, що в умовах нинішньої гібридної війни Росія, яка в межах реконструйованого в історичній ретроспективі фрейму займає положення об'єкта нападу, переймає позицію суб'єкта та перебирає на себе всі його ознаки. У розділі також проаналізовано символіку сучасної гібридної війни Росії проти України та доведено, що росіяни активно послуговуються символікою агресивної загарбницької війни, яка заходиться в контрпозиції до символіки миру, яку використовують українці. Звернення до асоціативних словників показало, що асоціативне поле війни перекриває асоціативне поле миру та підпорядковує його собі. Це свідчить про те, що в етнічній свідомості росіян глибоко вкорінене уявлення про те, що російський етнос постійно знаходиться в стані війни, довгої до нескінченності. Окрім того, аналіз асоціативного поля гіперконцептів «Війна» і «Мир» засвідчив стрімкий приріст асоціацій, які вказують на те, що Росія активно готувалась до війни ще задовго до початку своїх загарбницьких дій у 2014 році.

У четвертому розділі «Бінарна концептосфера “Війна” і “Мир” під час гібридної війни» представлено спорадичні спостереження над мовними явищами у період гібридної війни Росії проти України. Окрім того, представлено результати вільного асоціативного експерименту на стимули «Війна», «Гібридна війна», «Війна в Україні» та «Мир в Україні», які зафіксували особливості осмислення цих феноменів українцями та росіянами станом на 2018 рік. Аналіз експериментальних даних дозволив зафіксувати декілька несиметричних наративів досягнення миру, які просувались в Україні та Росії, зокрема таких: усе має іти, як іде (Центр, Захід), мирне врегулювання конфлікту (Схід, Центр), деолігархізація (Центр, Захід, Москва), дезінтеграція або інтеграція у склад Російської Федерації (Москва і Петербург). Всупереч тому, що росіяни активно заперечували свою участь у конфлікті на українському Сході, в глибинах свідомості носія російського мовомислення були віднайдені асоціації, які заперечують цю установку. Справедливим вважається твердження про те, що росіяни повинні нести колективну відповідальність за війну, яку вони почали проти України.

У п'ятому розділі «Когнітивна метафора в структурі бінарної концептосфери “Війна” і “Мир”» схарактеризовано актуальні метафоричні моделі (антропоморфну (включно з соціоморфною, сенсорною та артефактною), природоморфну, хронотопічну та сакральну) зі сферою-джерелом «Війна» і «Мир» в українському російськомовному медіадискурсі. Послугуючись методикою виокремлення наративів за референтним принципом Н. В. Слухай, визначено перелік наративів проросійської та проукраїнської спрямованості, які поширювалися впливовими українськими медіа в період 2014-2020 рр. Встановлено, що проросійські наративи центровані щодо антиукраїнських, антиєвропейських, антицивілізаційних, націєцентричних проросійських гранд-наративів. Зважаючи на те, що вони активно висвітлюються та поширюються російськими медіа ще з 2014 року, а також відбилися в українському медіадискурсі, закономірним вбачається висновок про те, що Росія ще задовго до анексії Кримського півострову та захоплення територій значної частини Донбасу готувалась до повномасштабного вторгнення в Україну. Виокремлені групи проукраїнських наративів – україноцентричних, націєцентричних та європоцентричних, засвідчують той факт,

що ще починаючи з анексії Криму та захоплення значної території Донбасу російськими військами, українці готові були зустріти ворога та дати йому симетричну відсіч – як на інформаційному фронті, так і на фронті бойових дій.

Наукова новизна дисертаційної роботи полягає в тому, що в ній *уперше* в контексті подій, пов'язаних з гібридною війною Росії проти України: 1) *застосовано комплексний когнітивно-прагматичний опис* російськомовної бінарної концептосфери «Війна» і «Мир» з проєкцією на сучасність; 2) *схарактеризовано* еволюцію понятійного, сенсорно-рецептивного та образно-асоціативного наповнення гіперконцептів «Війна» та «Мир» у діахронно-синхронному зрізі в проєкції на поточну гібридну війну Росії проти України; 3) *реконструйовано* фреймові моделі гіперконцептів «Війна» та «Мир» в паремійній картині світу російського етносу з визначенням позиції росіян та українців в умовах поточної війни; 4) *визначено*, що символіка, яку використовують росіяни в поточній війні проти України, вибудовується на архаїчних міфопоетичних константах загарбницької та кровопролитної війни; 5) *класифіковано* за сферами метафоричної проєкції метафоричні моделі зі сферою-джерелом «Війна» та «Мир» в сучасному російськомовному мас-медійному дискурсі на початковому етапі гібридної війни Росії проти України (2014-2020 рр.); 6) *встановлено перелік* основних типів когнітивних метафор – репрезентантів образного складника гіперконцептів «Війна» і «Мир» у дискурсі мас-медіа на початковому етапі гібридної війни (2014-2020 рр.), який охоплює антропоморфну (включно з соціоморфною, сенсорною та артефактною метафорами), природоморфну, хронотопічну та сакральну типи метафор; 7) *представлено перелік* системотворчих наративів, які транслиювалися українськими російськомовними медіа в період 2014-2020 рр. через одиниці псевдототожності.

Результати дисертаційної роботи були **апробовані** на 10 міжнародних та всеукраїнських наукових конференціях. За результатами проведених досліджень **опубліковано 12 наукових праць**, серед яких: **5** статей в наукових фахових виданнях України, **1** стаття у періодичному науковому виданні, проіндексованому в наукометричних базах даних Scopus (Q2) та Web of Science, **6** праць апробаційного характеру (тези доповідей).

Перспективами подальших досліджень є розширення і поглиблення системного опису російськомовної бінарної концептосфери «Війна» і «Мир» у її системному зіставленні з українською бінарною концептосферою «Війна» і «Мир», а також опис широкого кола співпричетних концептів, вивчення мови сучасної російсько-української війни, зокрема з залученням дискурс-аналізу.

Ключові слова: *концептосфера, концепт, національно-мовна картина світу, мир, війна, гібридна війна, інформаційний простір, фрейм, психолінгвістичний експеримент, респондент, медіатекст, концептуальна метафора, антропоморфна метафора, наратив, битва наративів*

ABSTRACT

Danyleiko O. The Binary Conceptual Sphere of “War” and “Peace” in the Age of Hybrid Warfare: Cognitive and Pragmatic Aspects. – *Manuscript*.

Thesis submitted for the degree of Doctor of Philosophy, Specialty 035 “Philology”. – National Taras Shevchenko University of Kyiv, Ministry of Education and Science of Ukraine, Kyiv, 2022.

The thesis studies the Russian-language binary conceptual sphere of “War” and “Peace” in the context of Russia’s hybrid war against Ukraine and examines its evolution over time. The binary conceptual sphere of “War” and “Peace” is a linguistic and mental entity that is characterized by the distinct conceptual, receptive, and associative qualities. The comprehensive method, which most accurately portrays its content and complex structure, combines cognitive (significant method and frame modelling) and pragmatic approaches along with the experimental validation of the findings.

The employed method of conceptual analysis has revealed the peculiarities of the evolution of the Russian-language binary conceptual sphere of “War” and “Peace” within the profane and mythopoeic (along with artistic and proverbial) world-images imprinted in the minds of the carriers of Russian linguistic culture. The approach reveals a thorough model of the evolution of beliefs about war and peace, spanning from ancient mythopoeic and the profane views to present-day beliefs about their core. The conceptual sphere is examined from the standpoint of synchrony, diachrony, and their interaction. It has been established that Russia’s modern hybrid warfare against Ukraine is based on a set of mythopoeic dominants. The author states that the development of the current name of the hyperconcept of “War”, historically speaking, was driven by the shift from physical to informational and virtual forms of modern war.

The desire to present a holistic view of the evolution of the binary conceptual sphere of “War” and “Peace” in its prospective orientation has determined the direction of the research: from the reconstruction of the original meanings of the hyperconcepts of “War” and “Peace” in etymological and historical dictionaries along with dictionaries of sacred language to the facts of modern language, taking into account the current peculiarities of its development.

The first chapter, titled “The Study of the Binary Conceptual Sphere of “War” and “Peace” in the Age of Hybrid Warfare,” examines contemporary Ukrainian and foreign linguistic academic works dedicated to the study of the *language of war* and the *language of peace*, particularly in the context of Russia’s hybrid war against Ukraine. Taking into account the traditional and modern achievements in cognitive linguistics, as well as the rich experience of studying the conceptual spheres of “War” and “Peace”, the use of the comprehensive approach that combines cognitive (significative method and frame modelling), pragmatic, and experimental approaches is justified. Considering that the study of the language of war has been the focus of recent academic studies, the work analyzes the distinct approaches toward its determination and provides its definition. In the study, the *language of war* is determined as a type of linguistic landscape, in its operational and functional aspects, that has been formed during the war and continues to be preserved in the language, culture, and people’s memories for a significant time after its end – the longer the memory of the war is preserved, the longer the language of war exists.

The second chapter, titled “Binary Conceptual Sphere of “War” and “Peace” in Etymological, Historical, and Dialectological Lexicographical Descriptions,” characterises the semantic motivation of the names of the hyperconcepts of “War” and “Peace” in etymological, historical, and dialectological lexicographical descriptions. It has been established that the origin of the lexeme “voina” is defined by a shift from physical fighting to verbal confrontation as a result of close interactions with the lexeme “bran.” Until the 18th century, however, the lexemes “bran” and “voina” were diametrically opposed in their conceptual, receptive, and associative realms. After the eighteenth century, the meanings of both lexemes merged. As a result, the lexeme “voina” has acquired some of the meanings associated with the lexeme “bran.” It was observed that the hyperconcept of “Peace” is subordinated to the hyperconcept of “War” and they both form an asymmetric pair in their cognitive, conceptual, receptive, associative, and sacral realms.

The third chapter, “The Binary Conceptual Sphere of “War” and “Peace” in Various Lexicographical Descriptions of the 20th and 21st Centuries,” determines the peculiarities of the evolution of the hyperconcepts of “War” and “Peace” in the profane and mythopoeic (manifested, in particular, in the artistic and proverbial) world-image in Russian linguistic culture. The research focuses on the lexicographic description of the

names of the hyperconcepts of “War” and “Peace” in various dictionaries, such as explanatory dictionaries, dictionaries of synonyms and antonyms, artistic dictionaries, sacred language dictionaries, and associative dictionaries. The conceptual, receptive, and associative domains of the hyperconcepts of “War” and “Peace” have been found to coincide with those described in language from previous periods. Furthermore, they have a set of characteristics that appeal to ethnically, linguistically, and culturally rooted archaic views. Moreover, the “War” and “Peace” frames that exist in the Russian-language proverbial world-image have been recreated. It has been established that, in the framework of the current hybrid conflict, Russia occupies the position of the target of attack inside the reconstructed frame, assumes the position of the subject, and obtains its qualities. The author analyses the symbolism of Russia’s current war in Ukraine, indicating that Russians actively use the symbolism of an aggressive war, which opposes the peace symbolism used by Ukrainians. According to the study of associations derived from the various Russian associative dictionaries, the associative field of war overlaps and subordinates with the associative field of peace. The findings reveal that the Russian linguistic consciousness is profoundly rooted in the assumption that Russia is in a constant state of war, even when the country is not fighting anyone. The reconstruction of the associative fields has also highlighted a significant increase in associations, indicating that Russia was actively preparing for the war in Ukraine long before 2014th.

The fourth chapter, “The Binary Conceptual Sphere of “War” and “Peace” in the Age of Hybrid Warfare,” provides occasional observations of linguistic phenomena that emerged during Russia’s hybrid war in Ukraine. The author analyses the results of the free-associative experiment with the stimuli “War,” “Hybrid War,” “War in Ukraine,” and “Peace in Ukraine.” In 2018, the collected data revealed the different ways of understanding these phenomena among both Ukrainians and Russians. For instance, according to an analysis of the experimental data, several asymmetric narratives of achieving peace were promoted in Ukraine and Russia as of 2018: everything should stay the same (Center, West), peaceful conflict resolution (East, Center), deoligarchisation (Center, West, Moscow), disintegration or integration into the Russian Federation (Moscow and St. Petersburg). Despite Russia’s official denial that it launched the war in Ukraine’s east, associations that contradict this stance have been uncovered in the depths

of the Russian linguistic consciousness. As a result, one may claim that the Russians bear collective responsibility for the war they initiated against Ukraine.

The fifth chapter, “Cognitive Metaphor in the Structure of the Binary Conceptual Sphere of “War” and “Peace,” distinguishes some relevant metaphorical models (anthropomorphic (including sociomorphic, sensory, and artefact), nature-morphic, spatiotemporal, and sacred) in Ukrainian Russian-language media discourse. The method of identifying narratives, based on the reference principle developed by N. Slukhai, was used to make a list of pro-Russian and pro-Ukrainian narratives transmitted by influential Ukrainian media from 2014 to 2020. The pro-Russian narratives were discovered to be centered on anti-Ukrainian, anti-European, anti-civilization, and nation-centric pro-Russian grand narratives. Considering that they have been aggressively reported and disseminated by Russian media since 2014 and that they have been replicated in Ukrainian media discourse, it appears reasonable to assume that Russia was planning a full-scale invasion long before the annexation of the Crimea peninsula. Separate pro-Ukrainian narratives – Ukrainian-centric, nation-centric, and Euro-centric – attest to the fact that even before the annexation of Crimea and the capture of considerable territory of Donbas by Russian troops, Ukrainians were already ready to meet the enemy and provide them with a symmetrical response – both on the information front and the battlefield.

The novelty of the research stems from the fact that for the first time in the context of Russian hybrid war in Ukraine: 1) a comprehensive cognitive and pragmatic description of the Russian-language binary conceptual sphere of “War” and “Peace” along with its projection onto modern day-life is applied; 2) the evolution of the conceptual, receptive, and associative fields of the hyperconcepts of “War” and “Peace” in synchronous and diachronous aspects with the projection onto the current Russian war in Ukraine is described; 3) the frames of the hyperconcepts of “War” and “Peace” that exist in the Russian proverbial world-image were reproduced, and the position of Russians and Ukrainians in the reconstructed frames was evaluated regarding the current war; 4) it has been proven that Russian symbols, which are actively used in the current war, are based on archaic mythopoeic constants of an aggressive and cruel war; 5) metaphorical models with the source spheres of “War” and “Peace” that were utilised in Ukrainian Russian-language mass media discourse during the initial stage of Russia’s hybrid warfare against Ukraine

(2014-2020) are categorized according to the realms of metaphorical expansion; 6) a list of the primary types of cognitive metaphors transmitted by the media during the initial stages of the hybrid war (2014-2020) is presented; it comprises anthropomorphic (including sociomorphic, sensory, and artefact), nature-morphic, spatiotemporal, and sacred metaphors; 7) a list of system-creating narratives disseminated by Ukrainian Russian-language media through pseudo-identity tropes from 2014 to 2020 is presented.

Work approbation. Following the theme of the research 12 scientific papers were published. Among them 5 articles were published in scientific journals of Ukraine, 1 article in the journal included in “Scopus” and “Web of Science” databases, and 6 – in the materials of international and foreign conferences.

Suggestions for future research include broadening and deepening the systematic description of the Russian-language binary conceptual sphere of “War” and “Peace” in systematic comparison with the Ukrainian one, as well as the description of a wide range of complicit concepts and the study of the language of the current Russian-Ukrainian war, particularly through discourse analysis.

Key words: *conceptosphere, concept, national-linguistic picture of the world, peace, war, hybrid warfare, information space, frame, psycholinguistic experiment, respondent, media text, conceptual metaphor, anthropomorphic metaphor, narrative, strategic narrative, battle of narratives*

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. **Гилюн О. В.** Концепт «Україна» у світлі морбальної метафори періоду гібридної війни. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»*. 2019. № 43. Т. 4. С. 138-142. DOI: <https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.43.4.33>.

2. **Гилюн О. В.** Концепт *Война* в українських и русських образних парадигмах. *Мова і культура*. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2019. Вип. 22. Т. 2 (197). С. 169-176.

3. **Гилюн О. В.** Концепт «Ворог» як складова фрейму «Війна» у світлі російських паремій. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Лінгвістика»*. 2019. № 36. С. 174-179. DOI: <https://doi.org/10.32999/ksu2413-3337/2019-36-37>.

4. **Гилюн О. В.** Хронотоп войны в русской паремической картине мира. *Закарпатські філологічні студії*. 2019. № 8. Т. 1. С. 41-47.

5. **Данилейко О. В.** «Україна» у складі концептуальних метафор періоду гібридної війни (сфера-джерело – квазіродинні зв'язки). *Закарпатські філологічні студії*. 2021. Вип. 15. С. 51-58. DOI: <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.15.9>.

6. **Данилейко О. В.** *Война и Мир* в структуре концептуальных метафор раннего периода гибридной войны в Украине (2014-2019): хронотопическая метафорическая модель. *Russian Linguistics*. 2022. № 46 (2). С. 115-131. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11185-022-09256-7>. *Web of Science, Scopus (Q2)*

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. **Гилюн О. В.** Актант «Зброя» у складі фрейму «Війна» (на матеріалі українських та російських паремій). *Актуальні проблеми природничих і гуманітарних наук у дослідженнях молодих учених «Родзинка-2019»*: матеріали XXI всеукр. наук. конф. молодих учених, м. Черкаси, 18-19 квітня 2019 р. Черкаси : ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2019. С. 449-451.

2. **Гилюн О. В.** Субконцепт «Гібридна війна» у світлі даних вільного асоціативного експерименту. *Комунікативні стратегії інформаційного суспільства:*

лінгвістика, право, інформаційна безпека : матеріали X всеукр. наук. конф. молодих учених, студентів та курсантів, м. Київ, 10 квітня 2019 р. : у 2-х ч. Київ : Нац. акад. СБУ, 2019. Ч. 2. С. 50-55.

3. **Гилюн О. В.** Контрастивні субконцепти «Війна / Мир» періоду світоглядної війни: наративна складова. *Комунікативні стратегії інформаційного суспільства: лінгвістика, право, інформаційна безпека* : матеріали XI всеукр. наук. конф. молодих вчених, студентів та курсантів, м. Київ, 8 квітня 2020 року. Київ : Нац. акад. СБУ, 2020. С. 149-152.

4. **Данилейко О. В.** Концепт «Війна» у дзеркалі сакральної метафори періоду гібридної війни. *Мова, література і культура: актуальні питання взаємодії* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Львів, 9-10 жовтня 2020 р. Львів : ГО «Наукова філологічна організація “ЛОГОС”», 2020. С. 94-97.

5. **Данилейко О. В.** Концепт «Крим» у медіадискурсі гібридної війни: образна складова. *Комунікативні стратегії інформаційного суспільства: лінгвістика, право, інформаційна безпека* : матеріали XII всеукр. наук. конф. молодих учених, студентів та курсантів, м. Київ, 9 квітня 2021 р. Київ : Нац. акад. СБУ, 2021. Ч. I. С. 54-58.

6. **Danyleiko O.** Subconcept of “War in Ukraine” in linguistic consciousness of Ukrainians and Russians via the associative experiment. *Грааль науки*. 2022. № 12-13. С. 426-428. DOI: <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.29.04.2022.070>.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	17
ВСТУП.....	18
РОЗДІЛ 1. ДОСЛІДЖЕННЯ БІНАРНОЇ КОНЦЕПТОСФЕРИ	
«ВІЙНА» І «МИР» ПЕРІОДУ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ.....	28
1.1. Мова війни в аспекті лінгвістичних досліджень.....	29
1.2. Мова миру в аспекті лінгвістичних досліджень	36
1.3. Бінарна концептосфера «Війна» і «Мир» у дослідженнях кінця ХХ – початку ХХІ століття	46
1.4. Бінарна концептосфера «Війна» і «Мир» у прагматичному вимірі.....	57
1.5. Методика вивчення бінарної концептосфери «Війна» і «Мир» у когнітивному та прагматичному аспектах.....	63
Висновки до Розділу 1	73
РОЗДІЛ 2. БІНАРНА КОНЦЕПТОСФЕРА «ВІЙНА» І «МИР» В	
ЕТИМОЛОГІЧНИХ, ІСТОРИЧНИХ, ДІАЛЕКТНИХ ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ	
ОПИСАХ	77
2.1. Етимологічна реконструкція вершинних імен гіперконцептів «Війна» і «Мир»	77
2.2. Вершинні імена гіперконцептів «Війна» і «Мир» за матеріалами історичних словників	84
2.3. Статус вершинних імен гіперконцептів «Війна» і «Мир» у діалектних словниках	96
Висновки до розділу 2.....	101
РОЗДІЛ 3. БІНАРНА КОНЦЕПТОСФЕРА «ВІЙНА» І «МИР» У	
РІЗНОТИПНИХ ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ОПИСАХ ХХ-ХХІ СТОЛІТЬ.....	103
3.1. Вершинні імена гіперконцептів «Війна» і «Мир» у тлумачних словниках.....	103
3.2. Вершинні імена гіперконцептів «Війна» і «Мир» у словниках синонімів та антонімів.....	113
3.3. Бінарна концептосфера «Війна» і «Мир» в образних парадигмах	126
3.4. Бінарна концептосфера «Війна» і «Мир» в міфопоетичній парадигмі	137

3.5. Бінарна концептосфера «Війна» і «Мир» у російській паремійній картині світу	152
3.6. Вершинні імена гіперконцептів «Війна» і «Мир» за матеріалами асоціативних словників	170
Висновки до розділу 3.....	185
РОЗДІЛ 4. БІНАРНА КОНЦЕПТОСФЕРА «ВІЙНА» І «МИР» ПІД ЧАС ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ.....	187
4.1. Мова періоду гібридної війни та її рефлексія у лексикографічних матеріалах ХХІ століття	187
4.2. Бінарна концептосфера «Війна» і «Мир» у світлі даних сучасного асоціативного експерименту	189
Висновки до розділу 4.....	207
РОЗДІЛ 5. КОГНІТИВНА МЕТАФОРА В СТРУКТУРІ БІНАРНОЇ КОНЦЕПТОСФЕРИ «ВІЙНА» І «МИР»	209
5.1. Когнітивна метафора та методика її моделювання	210
5.2. Типи продуктивних метафоричних моделей гіперконцепту «Війна»	215
5.3. Типи продуктивних метафоричних моделей гіперконцепту «Мир»	251
5.4. Гібридна війна: протиборство наративів	262
Висновки до Розділу 5	268
ВИСНОВКИ.....	270
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	277
ДОДАТКИ А-Р	318-418

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

Позначення назв словників

РАС – «Русский ассоциативный словарь» (1994)

РАС₂ – «Русский ассоциативный словарь» (2011)

САНРМ – «Словарь ассоциативных норм русского языка» (1977)

САС – «Славянский ассоциативный словарь» (2004)

Інші позначення

СМЕ – сфера метафоричної експансії

Скорочення назв мов

ав. – авестійська

алб. – албанська

болг. – болгарська

вл. – верхньолужицька

гр. – грецька

д.-інд. – давньоіндійська

давні.-ісл. – давньоісландська

двн. – давньоверхньонімецька

др. – давньоруська

зенд. – зенедська (авестійська)

іє. – індоєвропейська

індо-іран. – індоіранська

ірл. – ірландська

лат. – латинська

лит. – литовська

лтс. – латиська

н.-пер. – новоперсидська

нл. – нижньолужицька

п. – польська

псл. – праслов'янська

рос. – російська

скр. – санскрит

словен. – словенська

ст.-ч. – старочеська

Скорочення назв наріч та діалектів

іркутськ. – іркутське

калузьк. – калузьке

новг. – новгородське

орл. – орловське

пермськ. – пермське

пск. – псковське

рос. – російське

смол. – смоленське

ВСТУП

Одним із ключових завдань когнітивної парадигми сучасних мовознавчих студій є вивчення мовно-концептуальної картини світу східних слов'ян. У світлі російської агресії проти України особливого значення набуває реконструкція мілітарної складової етнонаціональної концептосфери з урахуванням комплексу мовних та мовленнєвих, історичних, соціальних, психологічних та етнокультурних чинників, які впливають на її формування.

Проблема вивчення мілітарних концептів давно привертає увагу мовознавців і не втрачає своєї актуальності в сучасному світі. З позиції лінгвокогнітології вектори реконструкції гіперконцепту «Війна» до недавнього часу були направлені на визначення його сутності в одній мові (Т. О. Корнієнко, І. П. Пасечникова – німецькій; Г. І. Зіатдинова – татарській; Е. У. Омакаєва – калмицькій; Л. Я. Брославська, О. О. Голубенко, Н. В. Рабкіна, Т. В. Ухова, О. М. Шевченко – англійській; Т. П. Вільчинська, О. О. Гоменюк, О. С. Колесник, Г. М. Яворська – українській; І. В. Єрофєєва, К. Л. Калмикова, В. А. Маслова, В. Хоруженко – російській), або в декількох мовах (О. В. Головань, Л. М. Венедиктова, В. Б. Крячко – англійській та російській; О. В. Материнська – українській та німецькій; І. А. Купцевіч – українській та білоруській; Т. В. Першина – українській та російській; Д. А. Завгородня – арабській, російській та українській; В. В. Верьовкін – українській, давньогрецькій, латинській, англійській, німецькій; У. А. Карпенко-Іванова – російській, англійській та іспанській; Дж. Андерхілл – англійській, французькій, німецькій та чеській). За останні десять років помітно підвищився інтерес науковців до вивчення концептуальної метафори в складі гіперконцепту «Війна» в політичному та мас-медійному дискурсах, зокрема франкомовному (В. Г. Міщенко та В. І. Дубик), україномовному (Г. М. Яворська), німецькомовному та україномовному (О. В. Материнська), англкомовному (О. В. Іванова, О. В. Єрмолаєва, В. О. Хоруженко) тощо.

Гіперконцепт «Мир» досі вивчений недостатньо, а напрями його дослідження зводяться до двох: перший ґрунтується на ескізній реконструкції

гіперконцепту «Мир» (Т. П. Вільчинська, Ю. С. Степанов, О. Д. Шмельов), а другий передбачає контрастивне зіставлення бінарних опозитивних гіперконцептів «Війна» і «Мир», де акцент, у переважній більшості робіт, спрямований на опис гіперконцепту «Війна» (Д. А. Завгородня, О. А. Куцик та А. К. Смерчко, Л. Б. Кацюба та К. Л. Калмикова, Н. П. Копцева та О. В. Резнікова, О. Р. Чмир та Г. М. Яворська).

Більшість перелічених наукових розвідок послуговуються традиційним сигніфікативним підходом концептології, і досі його було достатньо для відтворення найбільш узагальнених та глибоко вкорінених в етнічній свідомості уявлень про війну та мир. З початком гібридної війни Росії проти України концепти стали активно використовуватись як когнітивні інструменти прихованого впливу на людське позасвідоме, які насаджують проросійські світоглядні кліше та, зрештою, впливають на процес прийняття рішень та поведінку людини; це змусило мовознавців модифікувати старі та розробити нові підходи до їх аналізу. Останнім часом науковці все рідше послуговуються терміном *війна* в його традиційному сенсі – «збройний конфлікт», та все частіше використовують нові номінації на її позначення, називаючи її *гібридною, консцієнтальною, інформаційно-психологічною, світоглядною, інформаційною, когнітивною, дифузною*, а також *ментальною, дискурсивною, війною наративів / інтерпретацій / цінностей* тощо. Ключовою ознакою української гібридної війни, незалежно від терміну, який використовується на її позначення, є використання *слова* як зброї, а також посилення впливу в інформаційному та віртуальному вимірах. Цим пояснюється посилена увага сучасних мовознавців до вивчення феномену *мови війни*, зокрема в аспекті лінгвістики впливу (Н. В. Слухай, О. С. Снитко, Л. Ф. Компанцева та ін.).

До вивчення *мови війни* неодноразово звертались як українські, так і зарубіжні лінгвісти (М. Варга, Р. Водак, Й. Галтунг, Т. ван Дейк, В. Клемперер, К. Мюр, Х. Фотіт та ін.), адже будь-які значні соціально-політичні чи історико-культурні події неодмінно відбиваються в мові. Сучасні українські та зарубіжні мовознавці досліджують гібридну війну Росії проти України

здебільшого в аспекті її лінгвістичного ресурсного забезпечення. На сьогодні детально схарактеризовано лінгвістичний інструментарій, який використовують російські медіа для поширення проросійських ідеологем та наративів (С. О. Гречка, Н. В. Слухай, О. С. Снитко, Г. М. Яворська), зафіксовано лексичні інновації періоду війни на рівні словника (С. А. Жаботинська, С. Л. Чуніхіна), описано інформаційний, міфологічний та неоміфологічний виміри війни (О. О. Бондаренко, С. О. Гречка, О. Г. Підлуцький, Н. В. Слухай та ін.), визначено панівні дискурси гібридної війни та виокремлено провідні наративи, що просуваються в маси як в Україні, так і за її межами (Н. Т. Акульшина, С. О. Гречка, М. Н. Єнін, А. А. Мельниченко, Л. І. Мельник, Г. М. Яворська тощо), схарактеризовано ефективні лінгвістичні та когнітивні засоби протидії ворожим інформаційним впливам (О. В. Акульшин, А. В. Баровська, В. О. Жадько, О. Г. Заруба, Г. В. Любовець та В. Г. Король, Л. Ф. Компанцева, С. О. Снитко). У межах лінгвоконцептології окреслено провідні тенденції розвитку та трансформації мовно-концептуальних картин світу в умовах війни (Д. Вайс, Т. П. Вільчинська, А. В. Мільо, Г. М. Яворська). Унікальною в аспекті поточної гібридної війни є робота Б. О. Парахонського та Г. М. Яворської «Онтологія війни і миру: безпека, стратегія, смисл» (2019), у якій сутнісні характеристики війни та миру представлені послідовно та комплексно в аспекті філософської, лінгвокогнітивної, стратегічної та безпекової парадигм.

Перелічені наукові праці мають фундаментальне значення для висвітлення особливостей розвитку мовної системи періоду війни та розробки ефективних засобів протидії ворожим інформаційним впливам, проте, всупереч їх своєчасності, множинності та різноплановості, феноменологія бінарної російськомовної концептосфери «Війна і Мир» все ще залишається недостатньо вивченою. Невирішеними залишаються: проблема фіксації трансформаційних процесів розвитку бінарної концептосфери «Війна» і «Мир», яка постійно розширюється внаслідок збільшення імен гіперконцепту «Війна» та виокремлення нових лінгво-ментальних утворень в її складі; визначення ролі та співвідношення фізичного та вербального в складі гіперконцепту «Війна»; встановлення причин

нехтування звичаєвими обрядами в сучасній війні, зокрема її оголошенням; розгляд складників бінарної концептосфери «Війна» і «Мир» як когнітивних інструментів поточної гібридної війни; аналіз мас-медійного дискурсу з точки зору виконуваної ним персуазивної функції; розпізнавання прихованих ворожих інтенцій та наративів, які функціонують в українському медіапросторі, та визначення їх впливовості на свідомість українців, росіян та представників інших етносів. Окрім того, вивчення російськомовної бінарної концептосфери «Війна» і «Мир» дозволить з'ясувати коректність твердження про те, що Росія давно розпочала війну проти України, а перехід до інформаційного та віртуального модусів протистояння був закономірним етапом розвитку гіперконцепту «Війна».

Актуальність дисертаційної роботи визначається впливовістю вирішених питань для розв'язання низки сучасних мовознавчих проблем, зокрема таких: концептне наповнення, особливості структурної організації та еволюції мілітарної етнонаціональної мовно-концептуальної картини світу в синхронії та діахронії; вплив гібридної війни Росії проти України на розвиток та становлення бінарної концептосфери «Війна» і «Мир»; розподіл складників концептосфери, що вивчається, в потоці сучасного медіатизованого високотехнологічного дискурсу глобалізованого світу; визначення ролі, функцій, персуазивного потенціалу досліджуваних концептів як когнітивних інструментів гібридної війни; встановлення прагматичних настанов адресата когнітивної метафори зі сферою-джерелом «Війна» і «Мир» та визначення співвідношення проукраїнських та проросійських наративів в російськомовному дискурсі українських медіа в аспекті гібридної війни на її початковому етапі (2014-2020 р.).

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана на кафедрі східнослов'янської філології та інформаційно-прикладних студій Навчально-наукового інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка в межах наукової теми 16 КФ 044-03 – «Актуальні дискурсивні практики у комунікативному просторі мови та літератури» (Протокол № 2 від 11 жовтня 2018 р.), погодженої Координаційною радою Комплексної наукової програми університету

«Модернізація суспільного розвитку України в умовах світових процесів глобалізації».

Мета дисертаційної роботи – здійснити комплексне дослідження російськомовної бінарної концептосфери «Війна» і «Мир» у період гібридної війни Росії проти України в когнітивному та прагматичному аспектах.

Досягнення мети передбачає розв’язання таких завдань:

1) окреслити найбільш актуальні аспекти дослідження складників бінарної концептосфери «Війна» і «Мир» у когнітивному та прагматичному аспектах у період поточної гібридної війни;

2) описати трансформацію понятійного, сенсорно-рецептивного та образно-асоціативного складників вершинних імен гіперконцептів «Війна» і «Мир» за даними різнопланових лексикографічних праць XVI-XXI ст., виявити залежність між усталеними когнітивними ознаками й тими, які нещодавно з’явилися в їх структурі;

3) відновити структуру та схарактеризувати склад фреймів «Війна» і «Мир» в паремійній картині світу російського етносу;

4) описати вербально-асоціативні поля гіперконцептів «Війна» і «Мир» та їх складників у російській та українській лінгвокультурах на основі даних вільного асоціативного експерименту станом на 2018 рік;

5) виявити та схарактеризувати актуальні метафоричні моделі зі сферою-джерелом «Війна» і «Мир» в українському російськомовному мас-медійному дискурсі періоду гібридної війни та визначити актуальні прагматичні настанови адресата когнітивної метафори на початковому етапі гібридної війни Росії проти України (2014-2020 рр.);

6) визначити перелік наративів проросійської та проукраїнської спрямованості, які поширювалися впливовими російськомовними українськими медіа в період гібридної війни Росії проти України на її початковому етапі (2014-2020 рр.).

Об’єктом дослідження стала бінарна російськомовна концептосфера «Війна» і «Мир».

Предмет дослідження – об’єктивація, семантика, структура та функціонування складників російськомовної бінарної концептосфери «Війна» і «Мир» у когнітивному та прагматичному аспектах у період гібридної війни.

Фактичний матеріал дослідження становлять дані з більш ніж **100** статей, вилучених з лексикографічних джерел – етимологічних, тлумачних, історичних, асоціативних, міфопоетичних словників, словників синонімів тощо; **489 паремійних одиниць** з іменами концептів «Війна» (393) і «Мир» (96), вилучених способом суцільного вибирання з російських паремійних словників; **4198 реакцій** на стимули «Війна» (2859) і «Мир» (1339), вилучених зі «Словника асоціативних норм російської мови» (за ред. О. М. Леонтьєва), «Російського асоціативного словника» (за ред. Ю. М. Караулова), «Слов’янського асоціативного словника» (за ред. Н. В. Уфимцевої), «Російського асоціативного словника» (за ред. В. Є. Гольдіна) тощо; **1748 реакцій**, отриманих за результатами асоціативного експерименту на стимули «Війна», «Гібридна війна», «Війна в Україні», «Мир в Україні» в представників України та Росії; **792 когнітивні метафори** з вихідними доменами «Війна» (557) і «Мир» (235), вилучених способом суцільного вибирання з українських російськомовних інтернет-видань «Дзеркало тижня», «Дві тисячі», «Вечірні вісті» за період 2014-2020 рр.

Основна вихідна гіпотеза дисертаційної роботи полягає в тому, що концепти «Війна» і «Мир» є складними лінгвоментальними утвореннями – гіперконцептами, що вбирають одиниці нижчих рівнів (субконцепти) і утворюють бінарну концептосферу, асиметричну в російській лінгвокультурі. Несиметричність проявляється на всіх рівнях організації концептосфери – у понятійному, сенсорно-рецептивному, образно-асоціативному, секулярному та сакральному модусах її існування.

Зважаючи на те, що концептосфера постає складним лінгвоментальним утворенням, для її адекватного опису в дисертаційній роботі використано **комплексний підхід**, який передбачає поєднання когнітивного (сигніфікативного та фреймового), лінгвопрагматичного та експериментального підходів.

Методологічна основа дисертаційної роботи передбачає поєднання декількох методів збору й інтерпретації даних. Спираючись на досвід провідних українських лінгвоконцептологів (І. О. Голубовської, Т. П. Вільчинської, С. А. Жаботинської, Л. П. Науменко, Н. В. Слухай, О. С. Снитко, Г. М. Яворської), визначено перелік складників досліджуваної концептосфери та обрана методика відтворення вершинних імен досліджуваних концептів з опорою на дані мовного та мовленнєвого матеріалу. Серед **методів дослідження** – **загальнонаукові** (*описовий метод, методи узагальнення й систематизації* – для класифікації, інвентаризації, інтерпретації та описування досліджуваних мовних явищ; *методи аналізу та синтезу, індуктивно-дедуктивний метод* – для опрацювання новітніх наукових теорій та концепцій, узагальнення результатів дослідження), а також **спеціальні методи дослідження**, релевантні поставленій меті та завданням, зокрема: **метод концептуального аналізу** (для моделювання складників концептосфери «Війна» і «Мир» з урахуванням понятійних, образних, аксіологічних концептуальних ознак), який включає *аналіз словникових дефініцій, етимологічний та лексикографічний аналізи* (для етимологічної реконструкції вершинних імен концептів), *метод метафоричного моделювання Дж. Лакоффа та М. Джонсона* (для реконструкції образної складової концептів, явленої на осі псевдототожності), *метод фреймового моделювання М. Мінського* (для унаочнення моделі образної експлікації вершинних імен гіперконцептів «Війна» і «Мир» як фреймів в російській паремійній та метафоричній картинах світу); для відтворення оцінно-ціннісної складової досліджуваних концептів використано **психолінгвістичний метод**, який передбачає дослідження мовних явищ, отриманих від інформантів у результаті проведеного *вільного асоціативного експерименту* на слова-стимули «Війна», «Гібридна війна», «Війна в Україні», «Мир в Україні»; **прагматичний метод** (для оцінки прагматичних, емотивних, оцінних та експресивних смислів, які отримують складники бінарної концептосфери «Війна» і «Мир» у процесі свого становлення), до якого відносимо також *методику виокремлення наративів за референтним принципом Н. В. Слухай*, що була застосована для визначення переліку системотворчих

наративів, ретрансльованих когнітивними метафорами з вихідними доменами «Війна» та «Мир». Відбір мовних даних здійснювався способом *суцільного вибирання*.

Наукова новизна дисертаційної роботи визначається декількома чинниками. По-перше, дослідження спрямоване на вивчення еволюції російськомовної концептосфери «Війна» і «Мир» у проєкції на сучасну гібридну війну, яку розпочала Росія проти України. Це вмотивовує використання нового дослідницького підходу реконструкції мовно-концептуальної картини світу, яка розглядається в роботі в аспекті співвідношення мови, війни та ідеології. Так, концепти вивчаються не тільки як менталізовані одиниці суспільної пам'яті, але й як когнітивні інструменти прихованого впливу на свідомість споживача інформації, які підміняють та спотворюють картину світу. По-друге, звернення до когнітивної метафори дозволило виокремити релевантні метафоричні моделі гібридної війни на її початковому етапі (2014-2020 рр.), встановити прагматичні настанови колективного адресата, а також визначити їх ідеологічну спрямованість (проукраїнську чи проросійську). По-третє, залучення даних асоціативного експерименту з урахуванням позиції обох сторін протистояння дозволило визначити особливості концептуалізації війни в Україні станом на 2018 рік, визначити вплив ворожого інформаційного і когнітивного інструментарію на концептуалізацію подій в Україні росіянами та українцями.

У дисертаційній роботі *уперше* в контексті подій, пов'язаних з гібридною війною Росії проти України: 1) *застосовано комплексний когнітивно-прагматичний опис* російськомовної бінарної концептосфери «Війна» і «Мир» з проєкцією на сучасність; 2) *схарактеризовано* еволюцію понятійного, сенсорно-рецептивного та образно-асоціативного наповнення гіперконцептів «Війна» та «Мир» у діахронно-синхронному зрізі в проєкції на поточну гібридну війну Росії проти України; 3) *реконструйовано* фреймові моделі гіперконцептів «Війна» та «Мир» в паремійній картині світу російського етносу з визначенням позиції росіян та українців в умовах поточної війни; 4) *визначено*, що символіка, яку використовують росіяни в поточній війні проти України, вибудовується на

архаїчних міфопоетичних константах загарбницької та кровопролитної війни; 5) *класифіковано* за сферами метафоричної проєкції метафоричні моделі зі сферою-джерелом «Війна» та «Мир» в сучасному російськомовному мас-медійному дискурсі на початковому етапі гібридної війни Росії проти України (2014-2020 рр.); 6) *встановлено перелік* основних типів когнітивних метафор – репрезентантів образного складника гіперконцептів «Війна» і «Мир» у дискурсі мас-медіа на початковому етапі гібридної війни (2014-2020 рр.), який охоплює антропоморфну (включно з соціоморфною, сенсорною та артефактною метафорами), природоморфну, хронотопічну та сакральну типи метафор; 7) *представлено перелік* системотворчих наративів, які трансливалися впливовими українськими медіа в період 2014-2020 рр. через одиниці псевдототожності.

Практичне значення роботи визначається можливістю використання отриманих результатів у викладанні нормативних курсів та спецкурсів з проблем когнітивної лінгвістики, лінгвоконцептології, політичної лінгвістики, етнолінгвістики, дискурсології, мови мас-медіа та лінгвопрагматики.

Особистий внесок дисертанта. Усі результати дисертаційного дослідження отримані дисертанткою особисто, усі публікації одноосібні.

Апробація результатів дослідження. Основні положення і результати дисертаційної роботи апробовано на 10 міжнародних та всеукраїнських наукових конференціях, зокрема: 1) X всеукраїнській науковій конференції молодих учених, студентів та курсантів *«Комунікативні стратегії інформаційного суспільства: лінгвістика, право, інформаційна безпека»* (Київ, 10 квітня, 2019 року); 2) XXI всеукраїнській науковій конференції молодих учених *«Актуальні проблеми природничих і гуманітарних наук у дослідженнях молодих учених. Родзинка 2019»* (Черкаси, 18-19 квітня, 2019 року); 3) науково-технічній конференції *«Інформаційна безпека України»* (Київ, 25-26 квітня, 2019 року); 4) II міжнародній науково-практичній конференції *«Лінгвістика XXI століття: здобутки та перспективи»* (Херсон, 15-16 травня 2019 року); 5) XXVIII міжнародній науковій конференції *«Мова і культура»* (24-27 червня

2019 року, Київ); 6) XI всеукраїнській науковій конференції молодих вчених, студентів та курсантів «*Комунікативні стратегії інформаційного суспільства: лінгвістика, право, інформаційна безпека*» (Київ, 8 квітня 2020 року); 7) міжнародній науково-практичній конференції «*Мова, література і культура: актуальні питання взаємодії*» (Львів, 9-10 жовтня 2020 р.); 8) XII всеукраїнській науковій конференції молодих вчених, студентів та курсантів «*Комунікативні стратегії інформаційного суспільства: лінгвістика, право, інформаційна безпека*» (Київ, 9 квітня 2021 року); 9) VI всеукраїнських наукових читань за участю молодих учених «*Філологія XXI століття: дослідження і перспективи*» (Київ, 7-8 квітня 2021 р.); 10) III міжнародній науково-практичній конференції «*An integrated approach to science modernization: methods, models and multidisciplinary*» (29 квітня 2022 року ГО «Європейська наукова платформа» (Вінниця, Україна) та ТОВ «International Centre Corporate Management» (Відень, Австрія)).

Публікації. За результатами проведених досліджень опубліковано **12** наукових праць, серед них: **5** статей в наукових фахових виданнях України, **1** стаття у періодичному науковому виданні, проіндексованому в наукометричних базах даних Scopus (Q2) та Web of Science, **6** праць апробаційного характеру (тези доповідей).

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел (454 позиції) та додатків. Загальний обсяг дисертації разом зі списком використаних джерел та додатками становить 418 сторінок, основний зміст дисертаційної роботи викладено на 259 сторінках.

РОЗДІЛ 1. ДОСЛІДЖЕННЯ БІНАРНОЇ КОНЦЕПТОСФЕРИ «ВІЙНА» І «МИР» ПЕРІОДУ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

Гібридна війна як новий вид глобального протистояння, з яким зіштовхнулася світова спільнота в останні десятиліття, зокрема, з початком російської агресії проти України, все ще недостатньо вивчена, що пояснюється її конвергентною природою: вона поєднує військові та невійськові, зокрема лінгвістичні, засоби впливу для досягнення конкретних військових та невійськових цілей. За визначенням В. П. Горбуліна гібридна війна – це «воєнні дії, що здійснюються шляхом поєднання мілітарних, квазімілітарних, дипломатичних, інформаційних, економічних та інших засобів з метою досягнення стратегічних політичних цілей» [241, с. 19]. Вона характеризується «зміщенням центру тяжіння з фізичного силового складника, який переважає у традиційних війнах, на ментальний та інформаційний» [210, с. 20].

До традиційних фізичних тактик впливу на людське тіло гібридна війна долучає новітні інформаційні та когнітивні технології впливу на людський розум, активно використовуючи, як дослідила О. О. Комарчук, методи комунікативних маніпулятивних технологій [145]. І якщо раніше фізичні тактики превалювали, то сьогодні інформаційні засоби впливу використовується все частіше. Як зазначає Г. Г. Почепцов: «Сильний інформаційний чи віртуальний інструментарій може бути сильнішим, ніж фізичний» [226, с. 120], адже здатен змінити когнітивну матрицю людини в обхід раціональних центрів її сприйняття. Саме тому ніхто не вбачає в ньому загрози та не чинить спротив. Попри те, що сьогодні «світ зайнятий створенням зброї проти розуму, а не проти тіла» [227, с. 10], інформаційний та когнітивний інструментарій поточний гібридної війни все ще залишається недостатньо вивченим.

Соціально-політичні зрушення, посилення інформаційного та когнітивного впливу відбилися в мовній системі та її словнику, а тому визначення специфіки гібридної війни для ефективної протидії ворогу потребує системного аналітичного підходу представників різних галузей знань, зокрема лінгвістів,

увага яких має, зокрема, сфокусуватись на вивченні мови війни, мови ненависті та мови миру, мілітарного дискурсу та дискурсу миру, когнітивного та інформаційного інструментарію поточної гібридної війни, зокрема когнітивних метафор та складників бінарної концептосфери «Війна» і «Мир» як дієвих когнітивно-інформаційних інструментів впливу на людську свідомість, а також як потенційно ефективних засобів протидії ворожим впливам.

1.1. Мова війни в аспекті лінгвістичних досліджень

Феномени війни та миру можна розглядати в багатьох аспектах – історико-політичному, соціально-культурному чи релігійно-філософському. Однак саме мова, як зауважує Х. Фугіт, «повинна слугувати ключем до розуміння збройного конфлікту» [391, с. 1], оскільки «війна завжди впливає на мову: збагачує її новим лексичним матеріалом, впливає на розвиток діалектів, визначає ставлення сторін конфлікту один до одного, та, зрештою, посилює суспільний інтерес до мовного знаку» [413, с. 246], адже як періоди криз, так і періоди піднесення в зовнішньо- та внутрішньополітичному житті держави, до яких відносяться війна та мир, обов'язково втілюються в мові.

Слід зауважити, що досі немає єдиного загальноприйнятого визначення поняття *мова війни*, попри те, що воно доволі часто використовується в наукових розвідках, особливо лінгвістичних працях останніх років, які присвячені вивченню феномену українського варіанту гібридної війни (див. [77; 210, 234]).

У сучасних наукових працях можна виокремити декілька підходів до визначення цього поняття, проте переважна більшість науковців трактує його вузько – дослідники вивчають *мову війни* «у світлі мілітаризації мови, яка проявляється в активному використанні мілітаризованої лексики, військових метафор, у розширенні типології війни» [234, с. 820]. Фактично *мова війни* розглядається як система лексичних одиниць (загальноновживаних та спеціальних), які належать до лексико-семантичного поля «Війна». Так, С. Торн називає *мовою війни* слова та сталі вирази (зокрема метафори) мілітаристичного походження, які

стали загальноновживаними та отримали статус нейтральних у повсякденному спілкуванні [442, с. 1], тобто вживає цей термін у гранично широкому значенні.

Представники другого підходу ототожнюють поняття *мова війни* та *мова ворожнечі* (також англ. *hate speech* – «мова ненависті»). Зокрема, У. Гей називає *мову війни* «мовним насильством, що маскує реальність того насильства, яке відбувається» [399, с. 307], Г. Мацюк стверджує, що «мова війни ілюструє *мову протистояння та ненависті*» [179, с. 102], а С. А. Жаботинська розглядає мову «як зброю в розпалюванні *ворожнечі та ненависті*» [105, с. 42].

Проте, поняття *мова війни* та *мова ворожнечі* не слід ототожнювати. По-перше, поняття *мова ворожнечі* **термінологізоване, тоді як *мова війни* досі не має загальноприйнятого визначення**. Більшість тлумачень терміну *мова ворожнечі* знаходимо в міжнародному праві (зокрема, в [110, с. 16-17]), звідки він був запозичений. У лінгвістичних розвідках *мовою ненависті* називають «усі прояви ненависті, вербалізовані та невербалізовані, які спрямовані на дискримінацію, залякування, домінування, посилення ворожнечі на насильства» [427, с. 624]. Таким чином, *мова ворожнечі* пов'язана насамперед з дискримінацією та нетерпимістю, а також з підбурюванням до дій такого характеру. *Мова війни* включає *мову ворожнечі*, але не обмежується нею.

По-друге, на противагу *мові ворожнечі*, **поняття *мова війни* не закріплене за певною сферою, а її використання не регулюється законом**. З огляду на те, що «мова ворожнечі може підбурювати до скоєння злочинів на ґрунті ненависті» [110, с. 17], її використання передбачає кримінальну відповідальність у всіх країнах-учасницях ОБСЄ [180, с. 101]. Водночас практично неможливо врегулювати вживання *мови війни*, адже «це категорія, яка виявляється у контексті» [440, с. 61], а механізму її розпізнавання досі немає, хоча спроби його розробити вже були [105; 372; 294; 433; 445]. Крім того, використання регуляторних засобів для боротьби з *мовою ненависті* як складової *мови війни* неефективне [210, с. 460].

По-третє, *мова ворожнечі* спрямована проти особи чи групи осіб, які визначаються як «інші», *мова війни* направлена як на «своїх», так і на

«чужих». «Об'єктом для ненависті, агресії та дискримінації зазвичай обирається особа чи група осіб, що підходить під визначення “інший”: раси, етнічної приналежності, релігії, партії, орієнтації, меншини тощо» [126, с. 92]. Відповідно до соціальних груп, на які спрямована мова ненависті, виокремлюють: сексизми, расизми, лукізми, ейблізми, менталізми, класизми, локалізми тощо [341, с. 39-42]. *Мова війни*, окрім перерахованих, включає також номінації для позначення «своїх», які отримують як меліоративне, так і пейоративне забарвлення [105, с. 12], що пояснюється критичним ставленням людей до власного оточення та середовища, у якому вони проживають.

По-четверте, *провідною функцією мови ворожнечі є прояв зневаги до противника та його приниження, лексики ворожнечі як складової мови війни – «позначення власного місця мовця або автора письмового висловлювання у загальній ситуації протистояння»* [367, с. 381].

Таким чином, *мова війни* не обмежується *мовою ворожнечі, ненависті та нетерпимості*. Її основна мета – не виразити зневажливе ставлення до противника, а «зруйнувати старий і сформувані новий світоглядний “фрейм” як опорну “рамку” свідомості – основу для “картини світу”, яка визначає інтерпретацію, чи конструювання (*construal*) того, що відбувається насправді, задає систему цінностей і оцінок і впливає на подальші дії індивіда» [105, с. 9].

Представники третього підходу трактують поняття *мова війни* як більш широке, характерне для періоду протистояння, *мову ворожнечі* – як більш вузьке. З погляду Дж. Вокера *мова війни* – це «мова, яка використовується протягом конфлікту» [448, с. 113]. Однак, Б. О. Парахонський та Г. М. Яворська зазначають, що *мова війни* не обмежується періодом війни: «Вона, разом з іншими наслідками війни, поширюється у просторій й часі, перекриваючи хронологічні дати війни та обсяг театру бойових дій, стаючи одним з елементів історичної пам'яті» [210, с. 555]. Таким чином, *мова ворожнечі* розглядається як складова словника *мови війни*, як своєрідний конструкт, який розкриває взаємозв'язок мови, війни та соціолінгвістичної реальності; це весь мовний ландшафт, узятий в його операційному (обмеженого певним періодом) та функціональному

(спрямованого на досягнення певної мети) аспектах, який сформувався в період війни та який зберігається в мові, пам'ятниках культури та пам'яті народу ще значний час після її завершення. *Отже, вважаємо недоцільним вживання терміну мова війни у гранично вузькому значенні, зводячи його до мови насильства, ненависті та нетерпимості, так само як і в гранично широкому, використовуючи його на позначення цілого ряду лінгвістичних закономірностей мілітаризації мовної системи через нейтралізацію слів, характерних для періоду війни, у повсякденному спілкуванні в мирний час.* Доцільним вважаємо вживання терміну *мова війни* для позначення «своєрідного “мовного ландшафту”, який створює війна за участі всіх учасників конфлікту» [412, с. 4]. Іншими словами, **мова війни слід розглядати як цілісний мовний конструкт, який виникає в період протистояння, а далі зберігається в пам'яті народу до тих пір, доки зберігається пам'ять про війну.**

Головним завданням лінгвістів у вивченні *мови війни*, услід за Х. Футіт та М. Келлі, є «вивчення взаємозв'язку мови й війни, способів контекстуалізації мови в період війни, вивчення мови як невіддільної складової виникнення та розвитку конкретного конфлікту» [391, с. 3]. Дослідження мови періоду гібридної війни в Україні спрямоване насамперед на вивчення лінгвістичного інструментарію, який використовує ворог з метою здійснення прихованого впливу на свідомість споживачів медіаконтенту. Новітні лінгвістичні праці спрямовані на дослідження маркерів агресивного дискурсу російських медіа з подальшим виокремленням впроваджуваних ними соціально-семіотичних конструктів, зокрема наративів та ідеологем [293; 294; 368; 370; 430; 433; 436], викриття одиниць, які спрямовані на інформаційне викривлення сприйняття, зокрема міфологем [38; 196; 217; 352], неоміфів [291; 295], симулякрів [296; 297], мислевірусів, мемів [105; 295; 379] та лінгвомемів [136], дослідження вербальних засобів формування негативного іміджу України в агресивному дискурсі російських медіа [86; 87; 88], вивчення дискурсу війни [72; 210; 241, с. 41-54; 369] та мови ворожнечі [76; 210, с. 462-470; 116; 126; 229; 411; 428], фіксацію лексичних інновацій [105; 153] та дослідження множинності номінацій сучасної

війни [146]. Результатом спільної роботи лінгвістів та представників сектору безпеки стали колективні монографії, присвячені вивченню мови як інструменту поширення та, водночас, ефективного засобу протидії ворожим інформаційним впливам в період гібридної війни [21; 72; 73; 210; 317].

Окремий напрямок лінгвістичних досліджень присвячений **вивченню дискурсу гібридної війни в Україні на глобальному та локальному рівнях з подальшим виокремленням панівних наративів, які використовуються для концептуалізації подій в Україні.** Зокрема, у колективній монографії *«Інтерпретація російсько-українського конфлікту в західних наукових і експертно-аналітичних працях»* (2020) завдяки аналізу основних форм називання конфлікту та російсько-українських відносин в експертно-аналітичних працях країн Заходу, розкрито особливості висвітлення подій на сході України. Виявлено, що проросійські наративи активно використовуються в дискурсах Греції, Італії та Франції, але критично осмислюються в дискурсах Сполучених Штатів Америки, Великої Британії та Польщі [125, с. 323]; ці висновки підтверджують дані й інших розвідок [114]. У полі зору лінгвістів знаходиться вивчення проросійських наративів на локальному рівні [437], зокрема наративів офіційної української військової комунікації [441] та наративів, що активно використовуються на підконтрольних територіях України, зокрема в Криму [444], а також дослідження дискурсоутворювальної ролі концептів, зокрема концепту «Біженець», в українськомовному [185] та німецькомовному [186] офіційному та неофіційному медіадискурсах, а також концепту та дискурсу психологічних операцій у безпекових лінгвокультурах НАТО та Російської Федерації [148].

Когнітивний напрямок досліджень представлений працями, що націлені на вивчення концептів поточної гібридної війни. На сьогодні схарактеризовані з огляду поточної російської агресії проти України концепти «Війна в Україні» [67; 69; 387], «Мир в Україні» [69], «Гібридна війна» [64; 338] та «Асиметрична війна» [338], уточнено понятійний зміст концептів «Війна» [52; 63; 102; 210], «Крим» [96], «Україна» [62; 94], «Мир» [53; 65; 210], «Біженець» [185], «The Ukrainian nation» [449], «Європа» [375] в сучасному медіатексті, зокрема в аспекті їх

еволюції. Особливо актуальними стали праці, присвячені дослідженню *когнітивної метафори*. У полі зору дослідників – вивчення особливостей концептуалізації образу Криму в російськомовному [246; 404] та українськомовному [96] медіадискурсах, аналіз провідних типів метафори та визначення їх ролі в поширенні проросійських наративів. Зокрема, досліджено морбіальну метафору [62] та метафору квазіродинних зв'язків у складі концепту «Україна» [94], метафору спорідненості у складі концепту «The Ukrainian nation» [449], сакральну метафору в складі концепту «Війна» [95]. Заслуговує на увагу праця С. А. Жаботинської [106], у якій дослідниця, проаналізувавши публічні промови Барака Обами та Володимира Путіна, виокремила домінантні ідеологічні концепти в метафоричних наративах політиків.

Мова війни на рівні словника стала предметом дослідження С. А. Жаботинської [105]. У словнику-тезаурусі «*Язык как оружие в войне мировоззрений*» (2015) дослідниця зафіксувала та розтлумачила лексичні інновації, які виникли в період Майдану, анексії Криму й початку воєнної агресії Росії на сході України, а також визначила особливості використання виокремлених неологізмів для формування світоглядних настанов та їх переорієнтації з однієї «світоглядної рамки на іншу» [105, с. 36]. Унікальність словника полягає не лише в тому, що він став однією з перших лексикографічних праць, у якій було зафіксовано «сплеск народної словотворчості» [105, с. 3] на самому початку агресивних дій Росії відносно України, його цінність визначається орієнтацією на дослідження слова як зброї гібридної війни, що обумовлює не тільки теоретичну, але й практичну цінність видання.

Традиції словника-тезауруса С. А. Жаботинської наслідує «*Термінологічний словник російсько-української війни*» (2022), укладений С. Л. Чуніхіною [321], метою якого є «психологічно обґрунтоване впорядкування смислів, термінів, назв, подій, символів, за допомогою яких ця війна може осмислюватися українським суспільством» [321, с. 4]. Автори не вдаються до глибокого теоретичного аналізу виокремлених лексичних одиниць, але подеколи в межах словникової статті

використовують позначки, вказуючи на віднесеність термінів до елементів проросійського деструктивного інформаційного впливу.

Окрему групу становлять глосарії та словники-довідники, укладені за державною ініціативою [1; 75; 285]. Мета їх створення – зафіксувати найуживаніші терміни поточної війни, які піддаються подвійному тлумаченню чи використовуються як елементи російської пропаганди, та, водночас, представити еквіваленти, які рекомендується вживати замість їх проросійських відповідників.

Іще одним особливо актуальним напрямом лінгвістичних досліджень став **пошук та розробка ефективних лінгвістичних засобів протидії інформаційним ворожим впливам.** У складі лінгвістичних засобів інформаційного захисту провідну роль відведено *вивченню стратегічних комунікацій та стратегічних наративів* [303; 306; 307; 316; 317], *карнавальних форм*, у яких втілюються терапевтичні контрсугестивні тексти; зокрема, досліджено потенціал використання креолізованих текстів «Мірка Сабліча» та пісень С. Файфури, українських телевізійних передач з карнавальним характером викладу матеріалу [304, с. 208-211; 305], постфольклорних жанрів, зокрема анекдотів, віршів, пісень, у яких послідовно втілюються наративи боротьби проти ворога та знецінення ворожих смислів [134; 135], різноманітних *лінгвістичних засобів формування позитивного іміджу захисника в умовах війни* [138, с. 90], *застосування асиметричних проактивних відповідей на дискурсивні загрози* [147, с. 133].

Загальні рекомендації щодо протидії російським інформаційним загрозам представлені в монографії *«Комунікаційно-контентна безпека: проблематика, підходи, становлення»* [169], яка була укладена на основі аналізу інформаційного простору України за 2002-2017 рр. Дієві практичні рекомендації для протидії ворожим інформаційним впливам розроблено українськими лінгвістами спільно з працівниками Служби безпеки України та викладено в монографії *«Стратегічні комунікації в умовах гібридної війни: погляд від волонтера для науковця»* (2018). На міжнародному рівні добре зарекомендувала себе монографія *«Russian social media influence: understanding Russian propaganda in Eastern Europe»* [431], у якій

не тільки схарактеризовано особливості російської пропаганди, досліджено як російськомовне населення в країнах, які входили до складу СРСР, ставиться до російської пропаганди, але й представлено рекомендації щодо зменшення російського впливу в медіадискурсах США та Європи.

Стислий огляд основних лінгвістичних праць та суміжних досліджень, присвячених вивченню *мови війни*, засвідчив стрімкий розвиток мовної системи під впливом російської агресії проти України. Використання інформаційного та когнітивного інструментарію в боротьбі за людську свідомість та світосприйняття з метою прихованого впливу на рішення, дії та вчинки людини, посилило роль мовного знаку як ефективного засобу сугестивного впливу на споживача інформації. У добу потужного інформаційного протистояння увага лінгвістів прикута не тільки до фіксації новоутворених одиниць, які віддзеркалюють особливості осягнення поточних подій, їх мета – виявити ті соціально-семіотичні конструкти, які приховуються за оболонкою мовного знаку. Не менш важливе завдання – розробити дієві засоби протидії ворожим інформаційним впливам.

Результативним шляхом відновлення замаскованих інтенцій ворожих наративів, ідентифікації їх мовних об'єктиватів, виявлення замаскованих технік впливу на свідомість об'єкта мас-медійної взаємодії стає аналіз мас-медійного тексту у лінгвопрагматичному та дискурсивному вимірах, що дозволяє виокремити провідні наративи «мови чужого», зафіксувати та описати її вербальні об'єктивати, ідентифікувати приховані інтенції суб'єктів мас-медійної інтеракції, проаналізувати новинний дискурс з позиції виконуваної ним персуазивної функції, визначити результативність впливу виокремлених інтенцій на свідомість українців та представників інших лінгвокультур.

1.2. Мова миру в аспекті лінгвістичних досліджень

Інтерес до вивчення *мови миру* веде початок від англо-американських досліджень проблем миру, у яких мир, зокрема з лінгвістичної точки зору, вивчається в межах миротворчих студій [396; 400], освіти в дусі миру [423; 439],

журналістики миру [415; 453], а також власне лінгвістики миру [401], зокрема нової лінгвістики миру [384; 385; 386].

Попри те, що про вивчення *мови миру* заговорили наприкінці ХХ – початку ХХІ століття [383; 401] як нова дисципліна вона оформилась на початку 2000-х років, завдяки публікаціям Г. де Матоса, Е. Кертіса та Р. Оксфорд [384; 385; 386; 401; 423]. В їх наукових розвідках *мова миру* трактується надзвичайно широко – як «будь-яка форма комунікації – вербальна чи невербальна – яка описує, зображує, виражає чи активно пропагує мир» [423, с. 3]. Основна функція *мови миру* – **трасформативна**, адже її «використання дозволяє змінити ставлення з боку оточуючих, досягти внутрішньої гармонії, покращити стосунки з іншими, ефективно вирішити конфлікти, подолати існуюче чи потенційне насильство в суспільстві; вона забезпечує дотримання соціальної справедливості й прав людини, запобігає знищенню довкілля людиною» [423, с. 3]. Як зазначає Р. Оксфорд, мова миру заґрунтована на шести принципах: проголошує життя на засадах позитиву, кооперації та миру; становить окремий предмет дослідження; має вербальну та невербальну форму вираження; мультиспрямована (виокремлюють внутрішній, міжособистісний, міжгруповий, міжнародний, міжкультурний, екологічний мир тощо); складна [423, с. 5].

На початку ХХІ ст. *мова миру* стає об'єктом вивчення *нової лінгвістики миру* (*New Peace Linguistics*) – молодій області прикладної лінгвістики, яка вивчає механізми породження та функціонування мови конфлікту та мови миру; будучи міждисциплінарною галуззю знань, *нова лінгвістика миру* послуговується здобутками мирології (миротворчих студій), конфліктології, соціолінгвістики та критичного дискурс-аналізу [386, с. 13]. *Нова лінгвістика миру* сформувалась на засадах *лінгвістики миру* – «системного підходу до вивчення мови, який розглядає особливості використання мови з метою поширення миру, а також розкриває закономірності взаємозв'язку мови, миру та соціолінгвістичної реальності» [393]; «підхід, який виник у 1990-х роках у колі лінгвістів і вчителів-мовників, відповідно до якого лінгвістичні принципи, методи та

узагальнення застосовуються з метою сприяння та пропагування миру й прав людини на глобальному рівні» [383, с. 355].

З початку свого виникнення *лінгвістика миру* була тісно пов'язана з педагогікою та освітою в дусі миру, а її основним завданням було «навчити вчителів та їх учнів використовувати мову позитиву та уникати вживання мови негативу» [385, с. 234]. Інтерес лінгвістів до вивчення мови як засобу породження та припинення конфліктів глобального масштабу призвела до формування *нової лінгвістики миру*, яка являє собою «поглиблений системний аналіз мови наймогутніших представників людства» [385, с. 234]. У світлі нової лінгвістики миру *мова миру* найчастіше визначається як «лінгвістичне насильництво» [390, с. 969], тобто відмова від використання мови ворожнечі. Зasadничим принципом та провідним постулатом *нової лінгвістики миру* стало твердження, що «мова може існувати без конфлікту, але конфлікт не може існувати без мови, тому що конфлікти зазвичай розпочинаються з мови, і мир так само досягається через мову» [385, с. 235]. Таким чином, лінгвістика миру вивчає не тільки мову миру, але й мову війни.

Однією з перших суто лінгвістичних праць прикладного характеру, яка була виконаних в межах *нової лінгвістики миру*, стала книга Е. Кертіса «*Нова лінгвістика миру та роль мови в ситуації конфлікту*» (2022), у якій автор не тільки представив науковій спільноті нову дисципліну, але й здійснив поглиблений системний аналіз виступів Джорджа Буша, Коліна Павелла, Барака Обами, Дональда Трампа та Джо Байдена. Оскільки *нова лінгвістика миру* націлена на всебічне дослідження не тільки мови миру, але й мови конфлікту / війни, автор особливу увагу приділяє вивченню стратегій «іншування», виправдовування та заперечування; стратегічних наративів, які використовуються в політичному дискурсі; концептуальних метафор зі сферою-джерелом «Війна» та «Хвороба» в політичному дискурсі; мілітарного дискурсу загалом; використання мови з метою маніпуляції, спотворення інформації та поширення дезінформації, нагнітання страху та його підживлення; використання мови для заклику до єднання, визнання неправоти, обіцянки позитивних змін тощо [385].

Зважаючи на те, що інтерес лінгвістів до вивчення мови миру виник відносно недавно, досі бракує розвідок, у яких був би представлений теоретичний та методологічний лінгвістичний інструментарій дослідження мови миру, зокрема наведено її визначення, схарактеризовано особливості функціонування, зокрема в період війни, перелічено критерії її ідентифікації в дискурсі, а також представлено перелік лінгвістичних одиниць її об'єктивації, які використовуються для породження та поширення мирного дискурсу. З цієї точки зору дослідження Р. Оксфорд та Е. Кертиса є особливо цінними з точки зору розбудови теоретичної бази дослідження *нової лінгвістики миру* загалом та *мови миру* зокрема, але все ще бракує методологічних та прикладних досліджень в цій області.

Значну теоретичну та практичну цінність для подальших прикладних досліджень *мови миру* мають доробки в галузі *журналістики миру* (*Peace Journalism*) – «це коли редактори та репортери обирають що повідомляти і як повідомляти про те, що сталося, щоб створити можливість для суспільства обрати реакцію ненасилля у відповідь на цю подію» [414, с. 3]; фактично *журналістика миру* – це правдиве висвітлення подій, позбавлене упередженості, ідеології та пропаганди. Інтерес лінгвістів до розробки практичного інструментарію впровадження мирного дискурсу через медіатекст пояснюється самою природою новітньої гібридної війни, яка поєднує конвенційну, інформаційну, когнітивну та світоглядну типи війни. Як справедливо зазначив Г. Г. Почепцов, «гібридна війна відходить від фізичного простору та проявляється в нефізичному, зокрема являє собою зіткнення у сфері смислів та інтерпретацій» [226, с. 122] для впливу на свідомість споживачів інформації. Відповідно, провідну роль в гібридній війні відіграють колективні відправники повідомлень, адже вони здатні як розпалити ворожнечу, поширюючи пропаганду, ворожі ідеологеми та інтенції, так і протистояти ворожим інформаційним впливам, використовуючи інформаційний контр-інструментарій в боротьбі за людську свідомість, поширюючи правдивий контент та впроваджуючи мирні наративи.

Дж. Гальтунг (2006) розмежовує *журналістику миру* та *журналістику війни / насильства*. Обидві представляють два різні способи осмислення, осягнення,

описування та представлення одних і тих же подій; це дві точки зору, два дискурси, можливо навіть політичні меседжі, лівий та правий світогляди. Попри те, що *журналістика миру* є ідеалістичною та нормативною, а *журналістика війни / насильства* – реалістичною та описовою, обидві висвітлюють факти, заґрунтовуючись на когнітивних та емоційних упередженнях. Як справедливо стверджує Дж. Гальтунг, сьогодні *журналістика війни* є пануючим стилем опису та концептуалізації подій, а *журналістика миру* не використовується навіть для протидії їй [394, с. 1]. При більш детальному розгляді виявляється, що *журналістика війни* та *журналістика миру* у концепції Дж. Гальтунга співвідносяться з *мовою війни* та *мовою миру*, які утворюють асиметрію на рівні всіх своїх концептуальних засадничих принципів, що увиразнено в таблиці 1.1, викладеній за Дж. Гальтунгом [394, с. 1], адаптованій та доповненій нами.

Таблиця 1.1. *Журналістика війни та журналістика миру: порівняльна таблиця*

Журналістика миру / мова миру	Журналістика війни / мова війни
<p>I. Орієнтована на збереження миру</p> <ul style="list-style-type: none"> • увага зосереджена на особливостях конфлікту, у якому сторін – x, цілей – y, проблем – z, а схема орієнтації – «перемога-перемога»; • відкритий простір та час; причини та наслідки конфлікту розглядаються з різних точок зору, зокрема з історичної та / або культурної перспективи; • конфлікт прозорий; • конфлікт розглядається як загальна проблема, а тому право обстояти свої погляди надається усім учасникам конфлікту; переважає емпатія та розуміння сторін конфлікту один до одного; вітається креативність до вирішення конфлікту; • орієнтується на використання гуманістичних принципів; • проактивна: запобігає виникненню насильства / війни; 	<p>I. Орієнтована на війну / насильство</p> <ul style="list-style-type: none"> • увага зосереджена на арені бойових дій, у якій дві сторони та одна мета – перемога, а схема орієнтації – «перемога-програш» (виграш одного є програшем для іншого); • замкнутий простір та час; встановлення причин та наслідків війни обмежується ареною бойових дій та зосереджується передусім на стороні, яка почала війну; • конфлікт прихований; • вибудовується на опозиції «свої-чужі»: орієнтується виключно на «своїх» як стороні, що перемагає у війні (навіть якщо це не так), а «чужих / їх» розглядає як проблему; • свідомо уникає використання гуманних принципів, особливо відносно «чужих»; • реактивна: націлена на розпалювання ворожнечі; • фокусується на зображенні видимих наслідків насильства (загальної

<ul style="list-style-type: none"> • фокусується на зображенні неявних наслідків насильства, зокрема висвітлює проблеми історичної / культурної травми, слави, культурних збитків тощо. 	<p>кількості вбитих, поранених, обсязі вчинених матеріальних збитків тощо).</p>
<p>II. Орієнтована на правду</p> <ul style="list-style-type: none"> • викриває неправду, а приховане робить явним. 	<p>II. Орієнтована на пропаганду</p> <ul style="list-style-type: none"> • передбачає посилене використання пропаганди, через яку викриває неправду «чужих / їх», а «своїм», навпаки, допомагає приховати брехню та виставити її як правду.
<p>III. Егалітарна</p> <ul style="list-style-type: none"> • висвітлює стан справ усіх учасників конфлікту, надає право голосу тим, хто його позбавлений, зокрема жінкам, дітям, людям похилого віку; • називає всіх учасників конфлікту їх справжніми іменами, але насамперед зосереджує увагу на звичайних людях, які намагаються протистояти конфлікту своїми власними силами. 	<p>III. Елітарна</p> <ul style="list-style-type: none"> • сфокусована на стражданнях «своїх», переважно працездатних чоловіків, які належать до панівної ланки еліт; • називає тільки «своїх» ворогів; • фокусує увагу лише на «обраних» миротворцях, переважно тих, кого підтримують представники панівної еліти.
<p>IV. Орієнтована на пошук можливих варіантів вирішення конфлікту</p> <ul style="list-style-type: none"> • мир = відсутність насильства + креативність; • пропагує та впроваджує мирні ініціативи, зокрема з метою попередження інших конфліктів; • утверджує культуру миру та виховує суспільство миру; • післявоєнний період характеризується відбудовою та примиренням; він настає після підписання мирної резолюції. 	<p>IV. Орієнтована на перемогу</p> <ul style="list-style-type: none"> • мир = перемога «своїх» + припинення вогню; • мирні ініціативи відкидаються до тих пір, поки не буде досягнута перемога; • зосереджена на договорі, інституціях, контрольованому суспільстві; • існує за схемою «війна заради війни», а тому миттєво розпочинає війну, як тільки старі конфлікти спалахують знову.

У межах журналістики миру особлива увага приділяється мовному матеріалу, до якого висувуються жорсткі вимоги: мовні явища повинні бути ретельно підібрані та проаналізовані, адже невдало добрані слова здатні розпалити або посилити ворожнечу [453, с. 6]; слід зосереджувати увагу на

глибині та контексті повідомлення; впроваджувати контрнарративи, які розвінчують стереотипи, міфи та хибні явлення [453, с. 6]; потрібно використовувати необразливу, непровокативну мову [439, с. 96]; уникати емоціогенів, прикметників, які демонізують образ ворога, а також мови ненависті та мови обвинувачення; уникати перебільшування та жорстких формулювань; називати учасників сторін конфлікту своїми іменами; уникати висловлення претензій щодо однієї сторони та виправдання щодо іншої; не звинувачувати представників політичної еліти / влади; уникати упередженості [382, с. 21-22].

Таким чином, *мова миру* повинна відповідати таким критеріям:

1. Формальним: відмова від використання мови ворожнечі / ненависті в усіх її проявах;

2. Світоглядним: поширення та пропагування нарративів миру, зокрема утвердження ідей національної гідності, історичної та культурної самобутності народу, національної ідентичності та унікальності, поваги до своєї культури та культури інших. Зокрема, на рівні інформаційного спротиву в період війни: розвінчування міфів та ідеологем, протидія ворожим інформаційним впливам, розпізнавання та нівелювання ворожих світоглядних матриць шляхом використання контрнарративів та симетричного контр-інструментарію (пояснення, розвінчування або заміна насадженого нарративу іншим). Причому такий інформаційний супротив не повинен бути симетричним інформаційному впливу ворога, який будується на засадах прямого чи прихованого насильства, а вибудовуватись на принципах поваги, гідності та неупередженості.

Відмова від використання *мови ворожнечі* не гарантує утвердження миру та не є його формальним показником. За Ч. Воелк *мова миру*, «це складна комплексна система створення і передачі смислу» [452, с. 53], у якій можна виокремити п'ять взаємопов'язаних рівнів передачі смислу за допомогою мовного знаку. Це, власне, мовна система, дискурс, мовне значення, код (неословлені очікування, які супроводжують комунікацію в межах певного контексту), нарративна (світоглядна) складова [452, с. 54-55]. Мова, яка використовується на кожному з цих рівнів, є симетричною до панівних векторів концептуалізації

конфлікту – провідних наративів, які відбиваються на кожному рівні мовної системи. Відповідно, «розуміння динаміки індивідуальної та колективної ідентичності та наративу є ключовим аспектом розбудови миру» [452, с. 56], адже «люди розповідають історії послуговуючись мовною системою, використовуючи певні дискурсивні жанри в певних умовах залежно від учасників комунікації, вживаючи багато різноманітних культурно-обумовлених значень, висвітлених в кодї та відбитих у світоглядї, який своєю чергою визначається культурою та є унікальним для кожного індивіда» [452, с. 56]. Як зазначає М. А. Ожеван: «У світовому контексті наративи стратегічного порядку відіграють провідну роль у нав'язуванні “прогресивному людству” офіційно схвалених світовим істеблїшментом сукупності норм та зразків міжнародної поведінки, що приймаються і поділяються всіма “цивілізованими членами” світового співтовариства за винятком “маргіналів”» [206, с. 32].

Колективні відправники повідомлень можуть насаджувати світоглядну позицію приховано, утримуючись від використання агресивних одиниць *мови війни*. Такий прихований вплив здійснюється через використання різноманітних лінгвістичних засобів замаскованого впливу на свідомість масового споживача медійного контенту. Дослідження українського та російського медіадискурсів періоду гібридної війни в Україні засвідчує, що одним з найбільш ефективних засобів прихованого впливу на масову свідомість стає когнітивна метафора [64; 94; 96; 433; 449; 454]. Ці спостереження породжують питання про те, чи мирний дискурс – це дискурс, в якому відсутні формальні показники *мови ворожнечі*; або це дискурс, у якому світоглядна позиція ненасильства відбивається і на формальному рівні (відмова від вживання лінгвістичних одиниць з «прозорою» семантикою, які націлені на посилення ненависті та загострення конфлікту), і на світоглядному (рівні наративів, інтенцій, ідеологем тощо).

У. Гей, виходячи з концепції позитивного та негативного миру, пропонує розмежовувати поняття *мова позитивного миру* та *мова негативного миру*. Концепція позитивного та негативного миру була розроблена представниками скандинавської критичної школи на чолі з Й. Гальтунгом; вони розглядають мир з

двох позицій: 1) «Мир – це відсутність або зниження рівня насильства в усіх його проявах»; 2) «Мир – це ненасильницьке та креативне вирішення конфлікту» [396, с. 9]. Відповідно, Й. Гальтунг пропонує розмежовувати поняття *негативний мир* як «усунення безпосереднього насильства» [318, с. 167] та *позитивний мир* як «ліквідацію структурного насильства» [318, с. 167]. Іншими словами, *негативний мир* – це відсутність зовнішніх формальних конфліктогенних чинників, або, як зазначає Й. Гальтунг – «відсутність організованого колективного насильства, тобто міжнаціонального, міжкланового, міжрасового та міжетнічного насильства, породженого війною» [396, с. 12]. *Позитивний мир* – це «концепція розв’язання конфлікту та побудови міцного довготривалого миру шляхом усунення не тільки зовнішніх формальних, але насамперед глибинних конфліктогенних чинників» [318, с. 167].

Відповідно, У. Гей пропонує розмежовувати *мову негативного миру*, яка позначає відсутність явної лінгвістичної агресії відносно ворога, мета якої – «замаскувати затишся в покладанні на дискурс війни» [400, с. 5]; та *мову позитивного миру*, яка «сприяє переходу від затишся, яке супроводжується насильством, до затишся, яке супроводжується об’єктивним та неупередженим ставленням до противника» [400, с. 5]. Науковець не вдається до більш змістовного визначення *мови миру*, так само як і уникає спроб її детального описування, послуговуюсь загальними формулюваннями на кшталт того, що *мова позитивного миру* сумісна з духом демократії та протистоїть традиціям авторитаризму, протистоїть монологу та підтримує діалог, націлена на підтримання тривалого миру та справедливості, спрямовує дипломатичні відносини на співпрацю та пошук консенсусу тощо [400, с. 10].

Попри множинність теоретичних та практичних наукових праць, присвячених вивченню *мови миру* та дискурсу миру, *мова миру* все ще потребує визначення, особливо зважаючи на збільшення кількості конфліктів в останні роки. Услід за Р. Оксфорд визначаємо *мову миру* як «сукупність будь-яких форм комунікації (як вербальної, так і невербальної), яка описує, відбиває, виражає чи активно поширює мир» [423, с. 3], а за неможливості цього зробити пропагує

використання комунікації, побудованої на засадах неупередженості, правдивості та взаємоповаги. Виходячи з того, що процес породження миру включає три етапи [423, с. 36], на кожному з цих них *мова миру* повинна ретранслювати та активно поширювати наративи, які націлені на:

1. *Підтримання миру* для запобігання ескалації насильства;
2. *Утвердження миру* для подолання розбрату та відновлення миру після завершення конфлікту;
3. *Розбудови миру* для утвердження культури стійкого й довготривалого миру через пропагування ідей пацифізму, взаємоповаги та ненасильницького вирішення конфліктів.

В умовах війни потрібно розрізнати *мову негативного миру* – це формальна відсутність в досліджуваному дискурсі вербальних одиниць, які явно пропагують або активно сприяють проявам ворожості та ненависті щодо конфронтуючої сторони; та *мову позитивного миру* – відсутність в досліджуваному дискурсі вербальних одиниць, які явно чи в обхід раціональних центрів сприйняття людини (приховано) пропагують або активно сприяють проявам ворожості та ненависті щодо конфронтуючої сторони. Виявлення домінантної форми *мови миру* необхідне для подальшого визначення прихованих інтенцій ворога, адже превалювання мови негативного миру може свідчити тільки про тимчасове затишшя перед поновленням агресивного інформаційного впливу.

Оскільки гібридна війна, окрім інформаційного, послуговується також когнітивним інструментарієм впливу на свідомість людини з метою змінити її поведінку через приховану імплантацію у свідомість ціннісних парадигм та ідеологічних матриць, вважаємо, що ефективним методом дослідження *мови миру*, так само, як і *мови війни*, є аналіз дискурсу колективного відправника повідомлень з подальшим виокремленням прихованих інтенцій та наративів.

1.3. Бінарна концептосфера «Війна» і «Мир» у дослідженнях кінця ХХ – початку ХХІ століття

Фундаментальними та основоположними категоріями когнітивної лінгвістики є поняття *концепту* та *концептосфери*. Проблемам їх дефінування, визначення змісту та внутрішньої організації, виокремлення диференційних ознак, розробки підходів та методик дослідження присвятили свої роботи безліч науковців, зокрема І. О. Голубовська, Н. М. Гудкова, Т. П. Вільчинська, А. Вежбицька, С. Г. Воркачов, С. А. Жаботинська, О. О. Залевська, Л. П. Іванова, В. Л. Іващенко, В. І. Карасик, У. А. Карпенко-Іванова, В. В. Колесов, О. С. Кубрякова, В. А. Маслова, А. В. Мільо, Л. П. Науменко, З. Д. Попова, Т. В. Радзієвська, Т. Г. Скребцова, Н. В. Слухай, О. С. Снитко, Ю. С. Степанов, Й. А. Стернін, Г. М. Яворська та багато інших.

Зважаючи на те, що поняттям *концепт* послуговуються не тільки лінгвоконцептологи, але й лінгвокультурологи, психолінгвісти та філософи, його трактування варіюється не тільки в межах названих напрямів, але й в програмних працях самих представників лінгвокогнітивних студій. Сучасні дефініції концепту в межах лінгвістичної парадигми націлені на визначення його диференційних ознак та місця в площині *когнітивного* (М. Ф. Болдирєв, С. А. Жаботинська, В. Л. Іващенко, О. Ю. Карпенко, О. С. Кубрякова, К. В. Рахіліна, О. О. Селіванов), *семантико-когнітивного* (А. П. Бабушкін, З. Д. Попова, Й. А. Стернін), *лінгвокультурологічного* (В. М. Телія, В. І. Кононенко, Т. В. Радзієвська, Н. В. Слухай), *етнолігвістичного* (І. О. Голубовська, В. В. Жайворонок), *комплексного* (В. І. Карасик, Ж. В. Краснобаєва-Чорна), *літературного* (В. Г. Зусман) (перелічено за [219]), а також *психолінгвістичного* (О. О. Залевська) та *культурологічного* (Ю. С. Степанов) підходів. Усі існуючі дефініції концепту ґрунтуються на перелічуванні його характерних ознак та визначенні місця в межах конкретної парадигми наукових досліджень; серед найбільш відомих та найбільш поширених такі: «концепт – це глобальна *одиниця мисленнєвої діяльності*, [...] квант *структурованого* знання» [111, с. 12]; «семантичне утворення, відмічене *лінгвокультурною специфікою*» [174, с. 50], «*інформаційна*

структура свідомості, різносубстратна, певним чином організована одиниця пам'яті, яка вміщує сукупність знань про об'єкт пізнання, вербальних і невербальних, набутих шляхом взаємодії п'яти психічних функцій свідомості у зв'язку з позасвідомим» [242, с. 292]; «спонтанно функціонуюче в пізнавальній та комунікативній діяльності індивіда базове перцептивно-когнітивно-афективне утворення динамічного характеру, яке підпорядковується закономірностям психічного життя людини» [112, с. 39]; «змістовий бік словесного знаку [...], за яким стоїть поняття [...], що належить розумовій, духовній чи життєво-важливій матеріальній сфері буття людини, вироблене та закріплене суспільним досвідом народу, таке, що має в його житті історичне коріння, соціально та суб'єктно осмислене і – через рівень такого осмислення – співвіднесене з іншими поняттями, які найближче з ним пов'язані чи здебільшого йому протиставлені» [349, с. 603]; «згусток культури у свідомості людини» [315, с. 43], «оперативна змістовна одиниця пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи та мови мозку (lingua mentalis), усієї картини світу, відображеної в людській психіці» [159, с. 90]; «дискретне ментальне утворення, базова одиниця мисленнєвого коду людини, яка має відносно впорядковану внутрішню будову і є результатом пізнавальної (когнітивної) діяльності людини й суспільства; вона вміщує комплексну, енциклопедичну інформацію про предмет чи явище, який відбиває, про інтерпретацію цієї інформації суспільною свідомістю, про відношення суспільної свідомості до означеного предмета чи явища» [221, с. 34]. Н. А. Черненко та І. О. Голубовська відстоюють думку про те, що вартісною ознакою в структурі концепту є його ціннісний компонент, науковиці зазначають: «... опис концепту і його вербалізація має ґрунтуватись на вихідному уявленні про нього як про продукт і вмістилище культури, його дзеркало і водночас витвір» [342, с. 4], а «...усі явища культури мають ціннісне наповнення» [342, с. 4].

У кожному з наведених визначень концепту науковці акцентують на тій чи іншій його специфічній властивості. З-поміж найбільш характерних інваріантних ознак концепту В. А. Маслоу називає такі: є мінімальною вербалізованою

одиницею людського досвіду в його ідеальному уявленні; є основною одиницею обробки, зберігання й передачі інформації; має польову структуру, рухомі межі й конкретний функціонал; є соціально обумовленою одиницею: асоціативне поле концепту обумовлює його прагматику; є основним осередком культури [174, с. 50]. Слід додати також, що концепт заґрунтований на сенсорно-рецептивному чуттєвому досвіді та є ціннісно-маркованою одиницею. Окрім того, концепт антиномічний: він незмінний, але постійно еволюціонує; його існування одночасно суб'єктивне й об'єктивне; він архетипічний, універсальний, але водночас національно-специфічний [131, с. 24].

По-різному науковці підходять і до визначення внутрішньої будови концепту, проте найчастіше в його структурі виокремлюють образно-перцептивний, понятійний (інформаційно-фактуальний) та ціннісний складники [129, с. 118]; образ, інформаційний зміст та інтерпретаційне поле [221, с. 75]; чуттєвий образ, абстрактне поняття, імплікативний потенціал та оцінно-прагматичний компонент [202, с. 59-60] тощо. Таким чином, реконструкція «пасивного», «історичного» [128, с. 17], «латентного» [131, с. 34] шару концепту вимагає виокремлення, усебічного розгляду та описування не тільки смислового, але й перцептивного, сенсорного, асоціативно-образного та ціннісного компонентів значення, закладених в його основу. Адже, як справедливо зазначила О. О. Залевська: «Можливості вербального описання концепту реалізуються лише на другому щаблі його актуалізації через застосування вольових зусиль і з акцентуванням уваги на якихось його аспектах» [112, с. 39]. Посилена увага до реконструкції тільки понятійного компонента значення призведе до того, що в центрі уваги опиниться конструкт мовної, а не концептуальної картини світу.

Тож при найбільш узагальненому підході *концепт* можна трактувати як *вербалізовану, структурно впорядковану, етнічно та емоційно марковану ментальну одиницю знань та досвіду людини, що характеризується експресивною та оцінною конотаціями*. Концепт багатобічний: він об'єднує

загальнолюдське та етноспецифічне, конкретне й абстрактне, функціонує і як динамічна, і як статична одиниця ментального коду етносу.

Сукупності концептів утворюють *концептосферу*. Вважається, що цей термін був вперше представлений у праці Д. С. Лихачова «Концептосфера російської мови» (1993). *Концептосферою* учений називає «сукупність потенцій, які відкриваються в словниковому запасі як окремої людини, так і всієї мови загалом» [165, с. 153]. Усі сучасні визначення поняття *концептосфера* більшою чи меншою мірою уточнюють або розширюють визначення Д. С. Лихачова, але акцентують уже не на понятійному (Д. С. Лихачов говорить передусім про потенції *словникового* запасу), а на ментально-когнітивному його наповненні. Так, *концептосферою* називають: «сукупність концептів, які транслюють культуру в мові» [174, с. 82], «чисто мисленнєву сферу, яка складається з концептів, що існують як мисленнєві картинки, схеми, поняття, фрейми, сценарії, гешталти (більш чи менш складні комплексних образів зовнішнього світу), абстрактні сутності, які узагальнюють різноманітні ознаки зовнішнього світу» [223, с. 18], «область мисленнєвих образів, одиниць універсального предметного коду (М. І. Жинкін, І. Н. Горелов), що являють собою структуроване знання людей, їх інформаційну базу» [223, с. 21]; «фрагмент концептуальної картини світу, сформований на основі уявлень людини та репрезентований сукупністю одиниць пам'яті (концептів), які групуються за тематичною ознакою» [219, с. 92]; «сукупність концептів у людській свідомості» [111, с. 12], «сукупність концептів, із яких як із мозаїчного полотна складається світогляд носія мови» [174, с. 44]. О. О. Селіванова визначає концептуальну систему (*концептосферу*) як «систему концептів у свідомості людини, яка відтворює у вигляді структурованих й упорядкованих знань уявлення про світ, дійсність і результати внутрішнього рефлексивного досвіду людини» [242, с. 302].

Концептосфери, так само як і концепти, можуть об'єднуватись, згруповуватись і породжувати різноманітні сфери, які в своїй сукупності утворюють *концептосфери національної мови* [165, с. 153]. В. Л. Іващенко відстоює думку про те, що *концептосфера* має «структурно-аструктурну

організацію» [123, с. 109], що «якнайкраще увиразнює той факт, що концепт vs концептосфера – це не що інше, як *фрагментарна цілісність*, де фрагменти можуть об'єднуватися на основі якоїсь *актуальної для суб'єкта пізнання ознаки* (а можуть і перериватися)» [123, с. 109]. З точки зору В. Л. Іващенко, концептосфера має складну структурну організацію, у межах якої дослідниця виокремлює: 1) *ядерні / польові / цільові* структури; 2) *ієрархічні / таксономічні* (різнорівневі) структури; 3) *циклічні / кільцеві* структури; 4) *ризоморфні аструктури*; 5) *фреймові* структури; 6) *локусні* структури; 7) *кластерні* структури; 8) *сітчасті* структури [123, с. 108-109].

Водночас Н. В. Плотнікова вважає, що концептосфера структурована як складна ієрархічна система у межах концептополя, а в її складі функціонують одиниці меншого об'єму – мікроконцептосфери: «...мікроконцептосфери входять до складу концептосфер, сукупність яких формує концептуальну картину світу, що вербалізується за допомогою мовної картини світу» [219, с. 92]. Мікроконцептосфера визначається як «...складник концептосфери, що репрезентований сукупністю одиниць пам'яті (концептів), які групуються за тематичною ознакою» [219, с. 92].

Основною мінімальною репрезентативною одиницею концептосфери є концепт. Зважаючи на те, що концепти мають різний обсяг значення, у межах концептосфери, як зазначає В. І. Убийко, потрібно розмежовувати суперконцепти, макроконцепти, базові концепти та мікроконцепти [327, с. 39]. Базовий концепт, за Дж. Лакоффом, – «це втілене (тілесне) знання, безпосередньо засноване на чуттєвому досвіді людини, і насамперед на його гештальтному сприйнятті і тілесній моториці» (цит. за: [154, с. 339]). У трактуванні О. В. Сергєєвої *макроконцепт* – це «концепт гранично-широкого значення, який може вмістити інші концепти (у повному обсязі чи частково) в своє асоціативно-семантичне поле»; а *мікроконцепт* – «концепт більш вузького значення (меншого обсягу значення), який може повністю чи частково стати частиною концепту більшого обсягу значення» [244, с. 24]. Л. Ю. Буянова вводить поняття *суперконцепт* – «понятійно-образний поліконденсат, що об'єднує множинність семантично

ізоморфних макро-, мега-, мікро-субконцептів і концептів, мовна актуалізація яких супроводжується взаємообумовленими і взаємопов'язаними процесами асоціювання, метафоризації, інтеграції, диференціації, семантичної та смислової дифузії і т. п.» [47, с. 13]. Таким чином, концептосфера вміщує та структурно впорядковує набір когнітивно-ментальних утворень, які структуруються за типом матрьошки, де концепти меншого об'єму входять до складу концептів більшого об'єму: **мікроконцепт** → **макроконцепт** → **суперконцепт**. Окрім того кожен концепт може включати набір похідних від нього концептів меншого об'єму – *субконцептів*. Цю точку зору підтримує й А. М. Приходько [228, с. 183-184], але за об'ємом виокремлює такі типи концептів: **катаконцепти** → **мезоконцепти** → **гіпоконцепти** → **гіперконцепти** → **макроконцепти**.

Для реконструкції концептосфери особливу увагу слід приділити визначенню її компонентного складу. Для адекватної вибірки складників бінарної концептосфери «Війна» і «Мир» використаємо принципи вибірки слів-культурних концептів за І. О. Голубовською, а саме: 1) принцип словникової (культурної) розробленості; 2) принцип частотності вживання; 3) принцип високої словотвірної роздробленості; 4) принцип поширеності в межах фразеологічних одиниць мови; 5) принцип облігаторності аксіологічної маркованості; 6) їх «ключовий» характер для духовності певного лінгвокультурного ареалу [79, с. 401]. Послугуючись принципом семантичної домінанти, виокремлюємо в межах означеної концептосфери два основні складники – її вершини – гіперконцепти «Війна» і «Мир», адже обидва посідають важливе місце в національній мовно-концептуальній картині світу російського етносу.

Таким чином, бінарна концептосфера «Війна» і «Мир» постає складним лінгвоментальним утворенням з двома вершинними вузлами, які утворюють її ядро – гіперконцептами «Війна» і «Мир». У межах концептосфери вони утворюють асиметричну опозитивну концептуальну діаду, ознаки якої протиставляються на всіх рівнях когнітивного та перцептивного осягнення – понятійному, сенсорно-рецептивному, асоціативно-образному та оцінному. Звернення до аналізу лексикографічного простору побутування вершинних імен

концептів визначається надійним шляхом декодування та реконструкції його внутрішньої структури.

На межі XX та XXI століть «визначилася й утвердилася *настанова на розгляд мовної форми як відображення структур людської свідомості, мислення та пізнання*» [81, с. 10]; вона сигналізувала про докорінну зміну пануючої науково-лінгвістичної парадигми – перехід до неофункціоналізму, у межах якого виокремились когнітивний та комунікативний напрями. Когнітивний напрям визначив загальну орієнтацію лінгвістів на вивчення мови у її взаємозв'язку з людською пам'яттю, мисленням та свідомістю, з «...прагненням досягнути зміст актуалізованих і “притлумлених” зон розумової діяльності людини – свідомості, надсвідомості і підсвідомості; суті профанного і сакрального; ядерної, медіарної і периферійної перцепції світу на цивілізаційному, етнічному, індивідуальному рівнях і, зрештою, досягнути мовно-мисленнєве “я” окремої та колективної особистості» [300, с. 193]. І якщо перші описові дослідження ментальних структур людської свідомості, зокрема концептів, розкрили загальні механізми концептуалізації, категоризації та досягнення світу людиною, то сучасні когнітивні розвідки націлені на розкриття персуазивного потенціалу когнітивних одиниць для здійснення прихованого впливу на індивідуальне та колективне позасвідоме. Огляд основних когнітивних досліджень, присвячених вивченню бінарної концептосфери «Війна» та «Мир» дозволяє не тільки увиразнити еволюцію лінгвістичних підходів щодо її дослідження, але й представити оновлені підходи до вивчення когнітивних структур людської свідомості як лінгво-когнітивних інструментів впливу в поточній гібридній війні.

Бінарна концептосфера «Війна» і «Мир» неодноразово ставала об'єктом численних лінгвістичних розвідок [378; 399; 403; 410; 422]. Концептосфера «Війна» вивчається переважно на матеріалі прецедентних текстів культури та даних лексикографічних джерел в одній мові, або в зіставленні. Так, на матеріалі німецької мови схарактеризовано концепт «Krieg» [2; 152; 213], описано концепт «Сугыш» в татарській мовній картині світу [117], представлено особливості мовної об'єктивації концепту «War» в англійській [41; 78; 330; 350] та

австралійській мовних картинах світу [190], концепту «Guerre» у французькій мовній свідомості [188], схарактеризовано концепт «Війна» в українській лінгвокультурі [52; 83; 141; 173; 369], представлено особливості концептуалізації концепту «Война» [102; 127; 150; 174, с. 198-222; 336], зокрема концепту «Крымская война» [235], в російській мовній свідомості. У зіставному аспекті концепт «Війна» розглядається в англійській та російській [50; 157; 158], німецькій та російській [151], російській та українській [215], давньогрецькій, латинській, англійській, німецькій та українській [51], російській, англійській та іспанській [131], англійській, французькій, німецькій та чеській [446] мовах.

Концепт «Мир» досі не ставав об'єктом детального вивчення лінгвоконцептологів. До сьогодні його опис у переважній більшості робіт доповнював характеристику концепту «Війна» [132; 167; 210; 343]. Ескізний огляд концепту представлений в працях Ю. С. Степанова [315, с. 86-126] та О. Д. Шмельова [113, с. 66-83]. Поодинокі дослідження націлені на опис бінарних концептів «Війна» та «Мир» в історико-типологічному аспекті [343], з огляду на його рецепцію в паремійній картині світу російського етносу [132], або особливостей асоціативно-образного наповнення в наш час [150]. Специфіку лінгвалізації концепту «Мир» в українському мас-медійному дискурсі дослідила Т. П. Вільчинська [53]. Порівнюючи з гіперконцептом «Війна», гіперконцепт «Мир» усе ще вивчений недостатньо. Це пояснюється тим, що ці концепти утворюють дихотомічну пару, у якій обидва компоненти мають різну аксіологічну спрямованість: позитивний образ миру вибудовується на фундаменті негативного образу війни. Незважаючи на те, що обидва компоненти дихотомії зумовлюють та визначають один одного, негативний член пари домінує, ось чому понятійна та асоціативно-образна складова концептосфери «Війна» детальніше опрацьована колективним розумом етносу. Ці висновки підтверджує дослідження, здійснене під керівництвом В. Гарсія-Пердомо, у якому доведено, що «навіть під час обговорення проблем миру новинні медіа віддають перевагу поширенню

мілітарних наративів, а не наративів миру, а користувачі соціальних мереж поширюють більше контенту, який орієнтований на війну, ніж мир» [397, с. 1].

Переважає більшість лінгвістичних розвідок українських та російських лінгвоконцептологів виконана в руслі *сигніфікативного підходу концептології*, а основним матеріалом таких дослідження стають прецедентні тексти культури та дані лексикографічних джерел, когнітивне опрацювання яких дозволяє реконструювати індивідуально-авторську чи національну мовно-концептуальну картину світу етносу. Так, Л. Я. Брославська відтворює етимологічний шар гіперконцепту «Війна» в англійській мові, послуговуючись виключно даними етимологічних словників [41]. Для більш детальної реконструкції дослідники залучають прецедентні тексти культури. Так, В. В. Верьовкін досліджує гіперконцепт «Війна» на матеріалі лексикографічних та етимологічних джерел, неепічних текстів Античності, Просвітництва, Середньовіччя й Відродження [51], а Г. І. Зіатдинова реконструює концепт «Сугыш» в татарській мовній картині світу послуговуючись даними етимологічних, тлумачних, паремійних, фразеологічних словників та словників синонімів, а також текстів татарської міфології, класичної та сучасної художньої літератури [117]. Сигніфікативний метод дозволяє відтворити цілісну національну картину світу етносу, але лише на певному етапі її побутування.

Вивчення дискурсу в межах когнітивних досліджень для аналізу мовної об'єктивації гіперконцептів «Війна» і «Мир» можна вважати сьогодні панівним підходом [52; 53; 330; 410]. Дискурс-орієнтовані когнітивні дослідження націлені на реконструкцію уявлень про концептосферу на певному етапі її побутування в дискурсі певного типу, зокрема публіцистичному [52; 53; 98; 139; 336], художньому [35; 42; 63; 83; 95; 131; 173; 218; 309; 337], політичному [143; 188], спортивному [447], паремійному [61; 68], військовому [364], маркетинговому [348], медіадискурсі [102; 189; 190] тощо. Так, Т. П. Вільчинська, аналізуючи український медіадискурс 2014-2015 рр., наводить перелік вербальних об'єктиватів гіперконцептів «Війна» та «Мир» [52; 53]; дослідниця резюмує, що обидва характеризуються розгалуженим номінативним полем, а засобами їх

об'єктивації стають одиниці різних мовних рівнів – лексичного, фразеологічного, граматичного, словотвірного, включно з загальноновживаними та індивідуально-авторськими номінаціями [52, с. 113; 53, с. 305]. Антропоморфний образ війни в українській та німецькій мовах з залученням даних вільного асоціативного експерименту, методики концептуального моделювання та контрастивного аналізу дослідила О. В. Материнська [176; 177; 417].

Дискурсивні дослідження вербальних об'єктиватів концептосфери та концептів в кризові періоди з залученням критичного підходу дозволяють виокремити ключові наративи та провідні ідеологічні вектори їх осмислення, які розповсюджуються масовими відправниками повідомлень. Вивчаючи особливості номінацій збройного конфлікту в Україні в австралійському медіадискурсі, О. Ю. Моїсеєнко підсумовує, що у ньому превалюють лексеми на позначення подій в Україні як внутрішнього конфлікту, що увиразнено в назвах *rebellion* та *the separatist uprising*, та лексеми, які апелюють до агресії Росії відносно України, що увиразнено в номінаціях *aggression against Ukraine* та *Russian occupation* [190]. Науковець резюмує, що паралельне використання асиметричних номінацій на позначення подій в Україні свідчить про одночасне функціонування в австралійському дискурсі двох асиметричних наративів, які пов'язані з концептуалізацією подій на Сході як громадянського конфлікту та як агресивних загарбницьких дій Росії [190, с. 85].

У межах сучасних когнітивних досліджень спостерігається тенденція до залучення метафоричного моделювання для реконструкції асоціативно-образного складника бінарної концептосфери «Війна» і «Мир» [41; 173; 188]. Посилена увага до когнітивної метафори пояснюється тим, що вона здатна здійснювати непомітний вплив на свідомість людини в обхід сторожових центрів її свідомості. Окрім того, «...в ситуації збройного конфлікту метафори нерідко використовуються політиками і військовими не тільки (і не стільки) для концептуалізації дійсності, але з метою маніпуляції суспільною думкою» [248, с. 66]. Акцентуючи на деструктивній силі метафори, Дж. Лакофф стверджує: «Ми повинні приділяти більше уваги механізмам метафоричного мислення,

особливо тому, що такі механізми обов'язково використовуються в дискурсах про зовнішню політику, і тому, що метафори, підсилені бомбами, можуть вбивати» [410, с. 32]. Саме задля маніпуляції, як стверджує Дж. Лакофф [410], в дискурсі зовнішньої політики періоду війни в Перській затоці було використано систему метафор, викладених за сценарієм «казки про справедливу війну», яка виправдовувала війну і применшувала її ризики. Вивчаючи закономірності метафоричного моделювання подій в Криму періоду його анексії в 2014 році, І. О. Серьогіна та А. П. Чудинов зазначають, що в цей період у російському політичному дискурсі активно використовується домашня метафора «Повернення Криму – це повернення додому», яка підсилюється лексичними одиницями з позитивною конотацією, зокрема такими: *взаємовиручка, чуйність, чесність, спільні інтереси, братство, терпимість, розуміння, відкритість, готовність знехтувати особистими амбіціями для загального блага, тверезість думок та вчинків* тощо [246, с. 254]. Таким чином, метафора просуває неправдивий наратив: начебто «повернення Криму – це справедливе повернення своєї втраченої території».

Намагаючись викрити панівні концептуальні вектори осмислення війни та миру, які функціонують в колективній свідомості, науковці послуговуються експериментальними дослідженнями, зокрема активно залучають метод вільного асоціативного експерименту. Вивчення асоціативно-образного складника гіперконцептів «Війна» та «Мир» в період гібридної війни засвідчило оновлення їх асоціативно-образного складника в свідомості як дорослих, так і дітей [58; 63; 65; 67; 69; 150]. Проведені дослідження увиразнюють загальні тенденції розвитку концептосфери цього періоду: оновлення структури концептів під впливом поточної ситуації в Україні, витіснення уявлень про німецько-радянську війну на периферію, переважання емоційних та стереотипних реакцій, зокрема індивідуальних суджень про війну, функціонування в межах досліджуваних концептів асиметричних наративів, зокрема пов'язаних з причинами початку війни тощо. Синхронний підхід, до якого звертається безліч дослідників сьогодні, допомагає представити стан розвитку концептосфери з позиції *hic et nunc* – «тут

і зараз», але нехтування діахронним підходом звужує предмет дослідження та унеможлиблює викриття ядерних компонентів значення, покладених в основу концепту, що, відповідно, не дає можливості відслідкувати його еволюцію.

Незважаючи на чисельність лінгвістичних розвідок і різноманіття втілених в них підходів, усе ще потребує вивчення бінарна концептосфера «Війна» і «Мир» з позиції синхронії, особливо в поточному медіадискурсі періоду гібридної війни, що особливо актуально в умовах активного використання когнітивного інструментарію в боротьбі за людську свідомість. Водночас цілісне вивчення концептосфери можливе лише в поєднанні діахронного та синхронного підходів, що дозволяє розкрити особливості рецепції уявлень про війну та мир в глибинній пам'яті етносу та з огляду їх осмислення сьогодні. Вивчення бінарної концептосфери «Війна» і «Мир» в когнітивному та лінгвопрагматичному аспектах дозволить визначити, які саме уявлення про війну та мир побутують у сучасному російськомовному дискурсі і які саме наративи проросійського агресивного дискурсу ретранслюються українськими та зарубіжними медіа в період війни.

1.4. Бінарна концептосфера «Війна» і «Мир» у прагматичному вимірі

Розширення інструментарію традиційної конвенційної війни за рахунок когнітивних одиниць, здатних справляти прихований вплив на людську свідомість та мислення, вимагає нового підходу до їх вивчення. У світлі напруженого інформаційного протистояння дослідження концептів, зокрема їх дискурсивної презентації, дозволяє розкрити особливості поширення пропаганди, насадження ідеології та маніпуляції свідомістю, досягнути вектори спрямованості ворожих впливів, викрити їх справжні мотиви й прихований зміст, який вкладається масовими відправниками повідомлень, та, зрештою, дослідити, які з цих впливів відсіюються, а які актуалізуються в колективній свідомості. Поєднання когнітивного та прагматичного векторів вивчення ментальних структур людської свідомості з позиції їх функціонування в мовно-концептуальній картині світу етносу дозволяють «...пов'язати когнітивні процеси з різноманіттям лінгвокультурних реалій та ситуацій, а також актом

вживання, який включає дискурсивні стратегії» [194, с. 9], а також поглибити існуючі уявлення про концепти та концептосфери, зокрема про їх розвиток.

Сучасна лінгвістична прагматика як наукова дисципліна досі не має чітко окресленого предметного поля, власної методології, одиниці дослідження та метамови, необхідної для її опису. За визначенням О. О. Селіванової, лінгвістична прагматика – це «галузь мовознавства, що досліджує використання й функціонування мовних знаків у процесі комунікації у взаємозв'язку з інтеракцією його суб'єктів (мовця й адресата), їхніми особливостями й самою ситуацією спілкування» [242, с. 335]. Або, за визначенням Ф. С. Бацевича, – це «напрям сучасної лінгвістики, який ґрунтується на виявленні та описі функціонування суб'єктивного чинника в Мові, Мовленні та Комунікації як модусах існування живої природної мови» [26, с. 13].

Лінгвістична прагматика сформувалась на ґрунті антропоцентричної гносеології, а тому предметом її вивчення є комунікативна (мовна і мовленнєва) особистість, а одиницею дослідження – прагматичний комунікативний смисл, який проявляється в дискурсі, мовленнєвих актах та мовленнєвих жанрах [25, с. 36-37]. Іншими словами, він проявляється на мотиваційному рівні мовної особистості, який втілюється в текстах та пов'язаний з мотивами, установками, цілями, «інтенціональністю» мовця та його мовленнєвою поведінкою – в його «прагматиконі», за визначенням Ю. М. Караулова [130, с. 88]. Коло питань, які розглядає прагматика, за Н. Д. Арутюновою, складають: *у зв'язку з адресатом* – інтерпретацію мовлення, його впливовість та типи мовленнєвого реагування; *стосовно відносин між учасниками комунікації* – форми мовленнєвого спілкування, соціально-етикетний вимір мови, рольові відносини між учасниками комунікації; *відносно ситуації спілкування* – інтерпретацію дейктичних знаків та індексальних компонентів значення слів, вплив мовної ситуації на тематику й форми комунікації [14, с. 390].

Поєднання когнітивного та прагматичного векторів дослідження зумовило виокремлення *когнітивної прагматики*, яка «намагається пояснити природу дискурсу на підставі фрагментів концептуальних систем комунікантів: моделей

ситуації, установок, фреймів інтерпретації, макро- і суперструктур, сценаріїв, декларативних і процедурних знань, уявлень, бажань, оцінок, фонових знань тощо» [242, с. 337]. *Когнітивна прагматики* розглядає «когнітивні аспекти конструювання значення в контексті» [432, с. 3], вона націлена на вивчення принципів і механізмів мовленнєвої діяльності людини в широкому соціокультурному контексті з *урахуванням цілей, намірів та умов її дискурсивної діяльності*, які втілюються в когнітивних структурах мовленнєвої свідомості.

Когнітивна та прагматична парадигми пересікаються в межах концепту, адже вони «обов'язково піддаються довербальному семантичному становленню» [7, с. 18], до того ж концепт постійно перебуває в процесі розвитку, а тому до універсальних постійно додає й актуальні уявлення про свою сутність. Сучасній когнітивістиці відомі спроби дослідження концептів «Війна» і «Мир» з залученням прагматичного аспекту, проте ці розвідки демонструють лише відсутність єдиної точки зору щодо поєднання когнітивного та прагматичного векторів у межах дослідження концепту. Однією з таких робіт є праця Т. П. Вільчинської [53], у якій науковиця вивчає специфіку лінгвалізації концепту «Мир» у мас-медійному тексті в контексті російської агресії в Україні 2014-2019 рр. Прагматичний аспект дослідження реалізується в описі семантико-аксіологічних особливостей концепту, однак виокремлення значеннєвих аспектів «позитивне-негативне», «профанне-сакральне», «з яскраво вираженим оцінним забарвленням» тощо [53, с. 305] у межах дослідження вимагає їх кваліфікації не як прагматичних, а як семантичних, оскільки перелічені категорії слід вважати фактом мови, а не комунікації. Ф. С. Бацевич наголошує: «...те, що «народилося» як явище прагматичне, але стало постійною, структурно релевантною значеннєвою рисою конкретної мовної одиниці, слід уважати семантичним» [25, с. 34]. Відстоюючи позицію Ф. С. Бацевича, услід за вченим відносимо семантику аксіологічного характеру до колишньої прагматики, а тому вважаємо, що *прагматичне вивчення концепту не повинне ґрунтуватись виключно на перелічуванні його актуальних аксіологічних ознак, які отримали статус конвенціональних та були формалізовані*.

При реконструкції концепту слід розмежовувати явища семантичні та прагматичні. Формалізуючи напрацювання сучасних мовознавців щодо необхідності розмежування семантичних та прагматичних явищ, Ф. С. Бацевич розробляє перелік основних відмінностей між ними, до яких відносить такі: 1) прагматична інтерпретація залежить від когнітивних, психічних, психологічних, емотивних, експресивних та інших станів і можливостей реципієнтів; 2) семантичні явища – граматичні, прагматичні – риторичні; 3) правила семантики конвенціональні, прагматичні – неконвенціональні; 4) семантичні явища формалізовані, прагматичні – функціональні; 5) порівняно з прагматичними, мовні явища переважно суворо граматично детерміновані; 6) прагматика співвідносить семантичне значення висловлення з його прагматичною інтерпретацією, зв'язок між якими може бути і прямим, і непрямим; 7) семантичні компоненти мовних явищ мають стверджувальний характер, прагматичні – виражальний чи присупозиційний; 8) корпус комунікативних смислів не підлягає кількісному охопленню, на відміну від семантичних [26, с. 29-30]. Відповідно, *поєднання системно-мовного та прагматичного підходів до вивчення концепту має заґрунтовуватись на виокремленні неконвенційних прагматичних комунікативних смислів, які відображаються в структурі концепту і пов'язані з особливостями його когнітивного, емотивного, експресивного, оцінного, етнокультурного осмислення представниками певної лінгвокультурної спільноти.*

Соціально-дискурсивну та ідеологічну спрямованість дослідження гіперконцепту «Війна» демонструють дослідження Г. М. Яворської [210; 369]. У межах означених робіт науковиця розглядає прагматику як «сферу соціальних дій» [369, с. 16], де слово здатне вплинути на соціальну дійсність. Цей підхід наслідує сучасні традиції лінгвістичної прагматики (напрацювання Т. ван Дейка, Дж. Мейя, Дж. Чартеріса-Блека, Л. де Сосюра та ін.), у полі зору якої знаходяться «...умови адекватного добору й використання одиниць і категорій мови з урахуванням усіх конститутивних чинників з метою досягнення найефективнішого впливу на партнера (аудиторію, читачів) по комунікації»

[25, с. 32]; у сучасних дискурсивних розвідках, приміром у працях Л. де Сосюра [388, с. 37], *прагматика використовується для дослідження таких дискурсивних явищ як переконання, ідеологія, маніпуляція та подібних одиниць вербальної комунікації*. У своїх роботах Г. М. Яворська досліджує версії інтерпретації збройного конфлікту в Україні, які корелюють із різноманітним назв, які вживаються на його позначення в сучасному дискурсі, адже вони «задають способи інтерпретації подій і формують понятійну рамку для дій політиків і дипломатів» [369, с. 14]. Проаналізувавши номінації війни та когнітивні метафори сучасного мілітарного дискурсу, науковиця виокремлює домінантні смислові вектори інтерпретації збройного конфлікту в Україні. Авторка резюмує: «У цій перцептивній та смисловій розмитості зіткнення протилежних інтерпретацій [...] використовується як різновид зброї з цілком реальним руйнівним ефектом, при застосуванні якої руйнуються не тільки фізичні об'єкти, а уявлення про дійсність» [210, с. 21]. На жаль, Г. М. Яворська не вдається до опису використаного методу дослідження, що не дозволяє його відтворити.

Особливої уваги заслуговує дослідження Н. В. Слухай, виконане *дискурсивно-прагматичним методом*, який полягає у визначенні переліку наративів за референтним принципом на основі осмислення дискурсивних маркерів, зокрема когнітивної метафори, в інтернет-дискурсі російських медіа періоду гібридної війни [294; 433]. Сутність методу полягає у виокремленні (на основі осмислення дискурсивних маркерів) переліку наративів за референтним принципом, подальшій їх систематизації відповідно до ідеологічної матриці й визначенні системотвірних наративів і / або інтенцій [294, с.119]. Використаний метод наслідує положення щодо дослідження «дискурсивної пресупозиції» [388] та вивчення маніпулятивного дискурсу, викладених Л. де Сосюром. Учений називає маніпулятивний дискурс «умовно-істинним чи частково функціонально-істинним, сумнівним (коли пропозиції стосуються стану речей) або неприйнятним в певній культурі (коли йдеться про моральні проблеми)» [389, с. 113]. У межах дискурсу вербальні одиниці використовуються з метою запустити процес прагматичної обробки в свідомості реципієнта. Навіть якщо певні лінгвістичні

одиниці статистично часто зустрічаються в маніпулятивному дискурсі, висока частотність їх використання пояснюється тим, що вони викликають певну прагматичну реакцію і, таким чином, впливають на психічний стан реципієнта. Маніпуляція, як зазначає науковець, полягає не в використанні певних мовних чи дискурсивних одиниць, зокрема метафор, певних синтаксичних чи семантичних структур, зокрема квантифікаторів, а в тому, щоб змусити їх виконувати певну функцію на прагматичному рівні [389, с. 118-119]. Отже, як зазначає К. Кейтс, «...значення (і правдивість) висловлювання визначається пресупозиційною інтенцією мовця, тобто тими прагматичними зв'язками які установлюються між мовцем та (лінгвістичним) знаком» [405, с. 145]. Таким чином, *вивчення дискурсу, зокрема маніпулятивного, полягає у виокремленні переліку «припущень» адресата – істинних намірів, які виражають інтенції мовця та охоплюють будь-які релевантні пропозиції, які можна виокремити в процесі інтерпретації.*

Водночас використання когнітивно-прагматичного підходу дозволяє виокремити тільки ті інтенції та провідні прагматичні смисли, які насаджуються колективним відправником повідомлень, тобто з позиції адресата. Щоб дослідити рівень рефлексії цих інтенцій в свідомості споживачів масової інформації, потрібно залучати інші підходи, зокрема метод асоціативного експерименту. Наукові праці Т. Бондаренко [40], Н. П. Копцевої та К. В. Резникової [150], а також наші дослідження [62; 64; 65; 67; 69; 387] підтверджують ефективність використання асоціативного експерименту для відновлення асоціативно-образної складової концепту, зокрема його конвенційного та неконвенційного складників, для визначення пануючих інтенцій та провідних наративів, які функціонують в колективній свідомості. Подальше порівняння переліку насаджуваних ідеологем, виокремлених у процесі дискурсивно-прагматичного дослідження російського агресивного та українського дискурсів, з переліком наративів та ідеологем, які панують у колективній свідомості етносу, дозволяють реконструювати найбільш продуктивні проросійські смислових матриці, які задають концептуалізацію подій в Україні та визначити перелік комунікативних девіацій (збоїв), що надалі

допоможе в розробці ефективного контр-інструментарію для боротьби з ворожими інформаційними впливами.

Таким чином, цілісне вивчення концепту вимагає залучення прагматичного підходу. Поєднання когнітивного та прагматичного векторів у межах дослідження концепту базується на дослідженні тих прагматичних, емотивних, експресивних та оцінних смислів, які отримав концепт у процесі свого розвитку. У зв'язку з поточним інформаційним протистоянням концепти відіграють важливу роль як інструменти поширення ворожих смислів та інтенцій, а тому їх вивчення має ґрунтуватися на використанні дискурсивно-прагматичного та експериментального підходів для визначення провідних прагматичних векторів осмислення війни та миру з позиції відправника повідомлень та з позиції одержувача, що передбачає дослідження та викриття непрямого смислу, який передається через концепт, визначення особливостей його інтерпретації відправником та одержувачем, виокремлення імплікацій та імплікатур, пресупозицій, прагматичних особливостей модальності тощо. Окрім суто описового, таке поєднання має і прикладне значення, адже дозволяє викрити приховані проросійські ідеологічні матриці, які реалізуються в межах концепту, визначити ступінь і повноту їх рефлексії у свідомості споживачів масової інформації, розробити на цій основі ефективні засоби протидії ворожим впливам.

1.5. Методика вивчення бінарної концептосфери «Війна» і «Мир» у когнітивному та прагматичному аспектах

Методика поглибленого вивчення бінарної концептосфери «Війна» і «Мир» ґрунтується на використанні комплексного підходу, який передбачає поєднання сигніфікативного, фреймового, експериментального та прагматичного підходів, які логічно взаємодоповнюють один одного як послідовні етапи аналізу ядерних складників концептосфери, що вивчається, – гіперконцептів «Війна» і «Мир».

Сучасній лінгвоконцептології відомо безліч спроб систематизувати все те різноманіття підходів, які використовуються для реконструкції концепту представниками різних лінгвоконцептологічних шкіл. Так, В. І. Карасик

виокремлює *лінгвокультурний* та *лінгвокогнітивний* підходи, які «...відрізняються векторами свого спрямування відносно індивіда: лінгвокогнітивний концепт – це напрям від індивідуальної свідомості до культури, а лінгвокультурний концепт – це напрямок від культури до індивідуальної свідомості» [129, с. 97]. В. А. Єфремов виокремлює шість основних підходів визначення концепту та підходів щодо його вивчення, з-поміж них: *когнітивний* (О. С. Кубрякова, А. П. Бабушкін), *психолінгвістичний* (Р. М. Фрумкіна, О. О. Залевська), *лінгвістичний* (А. Вежбицька), *лінгвофілософський* (Н. Д. Арутюнова), *лінгвокультурологічний* (Ю. С. Степанов, С. Г. Воркачов, В. В. Колесов, В. А. Маслова, С. Х. Ляпін, В. М. Телія, Й. А. Стернін, В. І. Карасик тощо), та *лінгвоконцептологічний* (С. Г. Воркачов) [103, с. 98-101]. Незважаючи на те, що перелічені підходи визначаються дослідниками як сучасні, на сьогодні вони вже встигли отримати статус традиційних.

Серед провідних підходів сучасної лінгвоконцептології українська дослідниця Н. В. Слухай [290; 298; 300, с. 154-161] визначає чотири:

1. *Системно-мовний*, що полягає в осмисленні концепту в єдності його системномовних вимірів за осями синтагматики, парадигматики й асоціативних зв'язків, що в сукупності дозволяє відтворити типові пропозиції (лінгвістичні моделі ситуації), в центрі яких знаходиться певний концепт.

2. *Денотативний*, що передбачає посилену увагу до опису позамовного кореляту пропозиції – ситуації й укладання переліку таких корелятів пропозицій, які дозволяють коректне використання концепту.

3. *Сигніфікативний* у межах якого відбувається осмислення концепту через аналіз його сигніфікативного поля – або через спрощену сітку універсальї бінарних, тернарних, четвертинних і подібних систем (*наївно-мовний сигніфікативний підхід*), або в єдності енциклопедичних і лінгвістичних компонентів (*лінгвоенциклопедичний сигніфікативний підхід*), або в єдності профанних, секуляризованих, і міфопоетичних, передусім – етнічних язичницьких і християнських, смислів (*лінгвоміфопоетичний сигніфікативний підхід*).

4. *Фреймовий*, у межах якого концепт увиразнюється через узагальнену модель організації культурного знання – фрейм [298, с. 465-468; 300, с. 154-161].

Фрейм (від англ. frame – рамка, каркас, скелет, кадр) – «структура даних для представлення стереотипної ситуації» [181, с. 7]. Фреймом називають також «моделі (шаблони) образів, сценаріїв, планів, які презентують закарбовані в свідомості (пам'яті) людей стереотипні уявлення про суттєві ознаки предметів, явищ, ситуацій і пов'язані з ними асоціації» [71, с. 172]. Вважається, що в широкий науковий обіг цей термін увів американський вчений в області штучного інтелекту Марвін Лі Мінський у 70-ті роки ХХ століття в своїй книзі «Фрейми для представлення знань» (1974).

Теорія фреймів заґрунтована на гіпотезі, що *знання про світ зберігаються як структуровані комірки чи певні сценарії з фіксованим набором стереотипних ситуацій – фреймів* [55]. Фрейм структурується як мережа з вузлами (слотами) й зв'язками між ними. «Вершинні рівні» фрейму завжди чітко визначені, адже вони представлені поняттями, які релевантні відносно ситуації, що описується. На нижніх рівнях розміщуються вершини-термінали (комірки), які заповнені характерними прикладами чи даними [181, с. 7]. Термінальні вузли представляють інваріантні параметри ситуації, а слоти – їх варіативну реалізацію [55]. Прибічники фреймового підходу в когнітивістиці відстоюють думку про те, що *концептуальний простір на кожному з рівнів своєї організації впорядковується та структурується за допомогою фреймової мережі* [104, с. 78], а групи семантично близьких фреймів утворюють фреймову систему, у межах якої виокремлюються суперфрейми, фрейми і субфрейми.

Пристосовуючи фреймовий підхід до аналізу концептосфери, С. А. Жаботинська вводить поняття домену та парцели. Домен трактується дослідницею як «інформаційний фокус у межах концептуальної сфери» [104, с. 78], парцела – як «інформаційний фокус у межах домену, представлений синонімами та антонімами» [104, с. 78], а «понятійним конститутом парцели, який представлений окремим словом, є концепт» [104, с. 78]. Таким чином, концептуальна сфера постає як мережа доменів, що структуруються набором

парцел. С. А. Жаботинська відстоює думку про те, що існує обмежений набір фреймів, усе різноманіття яких можна звести до п'яти – *предметного, акціонального, посесійного, ідентифікаційного та компаративного* [104, с. 78-80].

Таким чином, використання *фреймового підходу в лінгвокогнітології* полягає у виявленні *вершинних та термінальних вузлів (або слотів) концепту, сукупності яких утворюють своєрідний смисловий каркас, який унаочнює сутнісну модель типізованої тематичної ситуації, яку закладена в його основу*. Побудова фреймової мережі дозволяє наочно представити внутрішню наповненість як концептосфери загалом, так і кожного окремого концепту в її структурі зокрема. До переваг підходу У. О. Карпенко-Іванова відносять: відносну універсальність висновків, одержаних після реконструкції фреймової мережі концепту; проспективну спрямованість, що обумовлюється прогнозувальною силою фрейму; уніфікованість – можливість використовувати реконструйований фрейм для відтворення структури концепту в інших лінгвокультурах; універсальність – можливість пристосувати реконструйовану фреймову мережу для відтворення структури будь-якого іншого концепту [131, с. 44]. Ефективність використання фреймового підходу для аналізу концепту «Війна» уже продемонстрували дослідження У. О. Карпенко-Іванової [131], Т. Є. Храбан та О. Г. Шостак [337].

У сучасних когнітивних дослідженнях широко застосовується й *експериментальний підхід*, сутність якого полягає в *побудові структурно впорядкованої мережі асоціативно-образних зв'язків концепту на основі аналізу даних, отриманих під час вільного чи направлено асоціативних експериментів на запропоноване слово-стимул, яким найчастіше стає вершинне ім'я досліджуваного концепту*. Асоціативний експеримент увиразнює кількісну та якісну сторони внутрішнього лексикону, адже кожне слово-стимул породжує реакції, специфічні відносно своєї кількості, частоти й черговості виникнення [99, с. 14]. Основними квантитативними характеристиками асоціативних полів є *частота та асортимент* [99, с. 15]. *Частота* відображає «загальновідомість, розповсюдження, «заїждженість» асоціації і свідчить про існування таких же зв'язків між словом-стимулом і словом-реакцією в певних носіїв мови чи в мовній

спільноті загалом» [99, с. 15], а *асортимент* «свідчить про широту чи вузькість асоціативних зв'язків слова-стимулу з іншими словами» [99, с. 15]. Якісна сторона асоціативного поля досліджується з залученням методів, які дозволяють згрупувати отримані реакції на основі їх спільного компонента значення – за тематичним принципом. Реконструйована асоціативно-вербальна мережа, наочно увиразнена як польова структура з ядром, медіарною зоною, близькою та дальньою периферіями, «...це не тільки лише фрагмент вербальної пам'яті людини, але і фрагмент образу світу того чи іншого етносу, який відображений у свідомості “усередненого” носія тієї чи іншої культури, його мотивів і оцінок і, таким чином, культурних стереотипів» [329, с. 98].

З погляду О. В. Байдак, залучення асоціативного підходу виправдано лише тоді, коли неможливо виявити передумови семантичного зв'язку між одиницями, тобто виокремити спільні компоненти значення або визначити логічну чи прагматичну основу зв'язку, що особливо важливо при реконструкції абстрактних концептів [19, с. 228]. Утім, асоціативний підхід релевантний для реконструкції асоціативно-образного поля будь-якого концепту, адже він дозволяє представити його синхронний зріз та визначити асоціативні зв'язки, які реально існують у свідомості представників певної лінгвокультури.

Результативність застосування асоціативного підходу для експлікації внутрішньої асоціативно-образної структури концептів у складі бінарної концептосфери «Війна» і «Мир» демонструють дослідження Н. П. Копцевої та К. В. Резникової [150], а також наші дослідження [64; 65; 67; 69; 96; 387]. Використання експериментального підходу надзвичайно актуальне для реконструкції синхронного зрізу бінарної концептосфери «Війна» і «Мир» в період поточної гібридної війни, адже дозволяє виокремити панівні смислові вектори концептуалізації уявлень про війну та мир, які актуалізуються у свідомості українців, росіян та представників інших лінгвокультур, а також визначити з-поміж них такі, що нав'язують певну світоглядну позицію.

Для аналізу концептів можна долучати й *дискурсивно-прагматичний підхід* Н. В. Слухай, який полягає у виокремленні (на основі осмислення дискурсивних

маркерів) переліку наративів за референтним принципом та подальшій їх систематизації відносно провідних інтенцій масового адресата [294, с.119-120]. Результативним є поєднання у межах дослідження дискурсивно-прагматичного та фреймового підходів. У такому разі концепт унаочнюється як мережа вершинних та термінальних вузлів (слотів), що об'єднуються не тільки спільним компонентом значення, але й спільним наративом. Результати проведених нами досліджень [62; 94] засвідчили, що виокремлення панівних наративів у кожному вузлі концептуальної мережі дозволяє віднайти загальний гранднратив та визначити його ідеологічну спрямованість (за наявності).

Безумовно, названі підходи аналізу концепту не обмежуються переліченими. Окрім того, ми поділяємо точку зору О. О. Залевської щодо того, що *успішна реконструкція концепту базується на використанні комплексного підходу, у межах якого інтегруються результати багатьох областей гуманітарного знання*. «Інакше, – зазначає дослідниця, – бажане сприймається за дійсне, лише отримуючи нове найменування, але тим не менш залишається у тому ж самому логіко-раціоналістичному прокрустовому ложі» [112, с. 39].

Методика вивчення концепту залежить від мети дослідження, обраного підходу та матеріалу, який обирається для вивчення (далі під методикою ми матимемо на увазі *сукупність конкретних методів та прийомів, мінімально достатніх для досягнення мети наукового дослідження*). Основним методом лінгвоконцептології є концептуальний аналіз – «головний метод логічного аналізу мови й лінгвоконцептології, який передбачає моделювання й опис концептів – інформаційних структур свідомості, що являють собою структуровану сукупність знань про об'єкт концептуалізації, вербальних і невербальних, набутих шляхом взаємодії різних пізнавальних механізмів» [242, с. 302]. Навіть за умови виокремлення єдиного методу, серед дослідників досі немає одностайної думки щодо визначення переліку процедур, необхідних для всебічної реконструкції концепту. Найчастіше лінгвоконцептологи послуговуються схожим набором методів, а застосовані методики відрізняються лише способами поєднання вже відомих методів та послідовністю їх використання у межах дослідження.

Серед «варіантів» концептуального аналізу відома, зокрема методика В. А. Маслової, яка полягає у використанні чотирьохступеневої процедури реконструкції концепту: 1) дослідженні етимології вершинних імен концепту як його основних лексичних репрезентантів; 2) встановленні валентності й основних способів використання вершинних імен концепту, а також їх похідних; 3) описуванні парадигматичних відносин виокремлених імен концепту; 4) виявленні асоціативного ряду досліджуваного концепту [175, с. 184-185]. До найбільш продуктивних *прийомів* та *процедур* дослідження концепту З. І. Комарова відносить: описування концепту по його асоціативному полю на основі аналізу мовних значень відповідно до словарних дефініцій; залучення етимологічного аналізу; вивчення концепту через лексико-граматичне поле лексики, яка його репрезентує; описування по предикативним зв'язкам і моделювання «діагностичних контекстів»; «візуальна» методика Р. Лангакера; тезаурусно-мережеве моделювання; модель асоціативно-вербальної сітки Ю. М. Караулова; модель деталізованої розосередженої інтерпретації В. А. Пищальникової; мережева коннекціоналістська модель О. Г. Соніна [144, с. 469-470]. Основним недоліком підходу В. А. Маслової, а також перелічених прийомів та процедур дослідження концепту є те, що вони відтворюють не концепт, а поняття: дані словників та прецедентні тексти культури дозволяють відтворити лише понятійний складник концепту, а це, як вважає О. О. Залевська, призводить до змішування опису концептів, понять та значень в лінгвістичних дослідженнях, адже дослідники намагаються «з позиції однієї і тієї ж теорії (на основі одного матеріалу з використанням одних і тих же дослідницьких процедур) пояснити різнопланові явища [...], реконструювати те, що виходить далеко за “межі” допустимого цієї теорії» [112, с. 38]. Таким чином, методика опису концепту не може обмежуватись його характеристикою виключно як факту мови; вона повинна враховувати й особливості його функціонування як елементу пізнавальної та комунікативної діяльності людини. З цього погляду заслуговують на увагу методики дослідження концепту З. Д. Попової та Й. А. Стерніна, І. О. Голубовської, Н. В. Слухай, О. С. Снитко та Т. П. Вільчинської.

Шестиступеневу семантико-когнітивну методику аналізу концепту розробили представники Воронежської школи когнітивної лінгвістики – З. Д. Попова та Й. А. Стернін; вона полягає у послідовній реалізації таких етапів: 1) побудова номінативного поля концепту; 2) аналіз та опис семантики мовних засобів, які утворюють номінативне поле концепту; 3) когнітивна інтерпретація результатів опису семантики мовних засобів – виявлення когнітивних ознак, які формують концепт як ментальну одиницю; 4) верифікація отриманого когнітивного опису в носіїв мови; 5) визначення переліку когнітивних ознак концепту; 6) моделювання концепту для увиразнення його макроструктури, категоріальної структури та польової організації [222, с. 112-113].

Найзагальніший спосіб опису концепту, за І. О. Голубовською, охоплює п'ять етапів: 1) встановлення референтної ситуації, до якої належить концепт; 2) дослідження понятійного ядра концепту, експлікованого словниковими дефініціями; 3) вивчення етимології концепту; 4) залучення різноманітних контекстів функціонування імені концепту; 5) залучення психолінгвістичного аналізу з використанням вільного / скерованого асоціативного експерименту або семантичного шкалювання для верифікації одержаних даних [81, с. 33-34].

Унікальна методика практичної реконструкції концепту представлена в посібнику представниць Київської школи – Н. В. Слухай, О. С. Снитко та Т. П. Вільчинської; вона включає чотири послідовні етапи: 1) відтворення сучасного контексту вивчення концепту для вибору адекватного підходу його аналізу; 2) лексикографічне опрацювання імені концепту з залученням широкого кола різнопланових словників; 3) проведення вільного асоціативного експерименту; 4) опрацювання пареміологічних одиниць [300, с. 179-181]. На кожному етапі здійснюється порівняння даних з відомостями, які були одержані на попередньому етапі опрацювання концепту.

Перелічені методики оперують схожим набором методів та прийомів, сутність яких зводиться до лексикографічного опрацювання вершинного імені концепту, вивчення особливостей його функціонування в прецедентних текстах

культури, та в свідомості носіїв певної лінгвокультури, моделюванні структури концепту для унаочненні його структури.

Серед не названих, але продуктивних методів дослідження концепту є метафоричний аналіз Дж. Лакоффа і М. Джонсона, який полягає у реконструкції образного складника концепту через аналіз концептуальних метафор в дискурсах різних типів (але передусім художньому, мас-медійному та політичному) та подальшому визначенні сфери-джерела та сфери-мішені когнітивної проєкції.

Зважаючи на гетерогенність, різнобічність та багатовимірність концепту, для аналізу концептів «Війна» та «Мир» як базових репрезентантів бінарної концептосфери «Війна» і «Мир», пропонуємо використовувати комплексний підхід, який передбачає поєднання сигніфікативного, фреймового, експериментального підходів та елементів дискурсивно-прагматичного підходу. Враховуючи найбільш продуктивні методики дослідження концептів, представлені в роботах І. О. Голубовської, Н. В. Слухай, О. С. Снитко та Т. П. Вільчинської, та спираючись на них, пропонуємо здійснювати аналіз концептів у складі бінарної концептосфери «Війна» і «Мир» за такою схемою:

1. Виокремлення ядерних складників концептосфери (гіперконцептів «Війна» і «Мир»), послуговуючись принципами вибірки слів-культурних концептів І. О. Голубовської [79, с. 91]; новоутворені концепти гібридної війни визначаємо за рівнем їх теоретичного опрацювання в сучасних наукових працях, комунікативною значимістю та ступенем рефлексії в свідомості носіїв мови.

2. Реконструкція понятійного складника базових репрезентантів бінарної концептосфери «Війна» і «Мир» через лексикографічне опрацювання вершинних імен концептів з залученням різнотипних словників: етимологічних – для реконструкції базового понятійного складника значення, покладеного в основу концепту; історичних – для дослідження еволюції понятійного складника концепту; діалектологічних – для визначення особливостей варіювання понятійного складника концепту залежно від регіону його побутування; тлумачних та новітніх тлумачних словниках періоду гібридної війни – для дослідження еволюції понятійного складника концепту; словників синонімів та

антонімів – для реконструкції синонімічного та антонімічного рядів; словників художніх образів – для відтворення образних парадигм концепту, які побутують в художніх текстах; міфопоетичних словників – для визначення особливостей функціонування концепту в сакральній мовній картині світу; асоціативних словників – для визначення еволюції асоціативно-образного складника концепту на різних етапах його розвитку. Лексикографічне опрацювання базується на відтворенні понятійного складника концепту, реконструкції його образного та перцептивного складників, а також визначенні його місця у межах секулярної та сакральної картин світу етносу.

3. Вивчення особливостей побутування концептів у російській паремійній картині світу через аналіз прислів'їв, приказок та фразеологізмів, у яких міститься вершинне ім'я досліджуваного концепту або його субститут.

4. Проведення вільного асоціативного експерименту серед російськомовних представників з України та Росії для визначення особливостей варіювання асоціативно-образного складника гіперконцептів «Війна» та «Мир», субконцептів «Гібридна війна», «Війна в Україні», «Мир в Україні» у свідомості представників ворогуючих сторін, а також для визначення статусу та рівня сформованості новоутворених субконцептів у складі бінарної концептосфери «Війна» і «Мир».

5. Виокремлення та опис когнітивних метафор зі сферою-джерелом «Війна» і «Мир» у російськомовному українському мас-медійному дискурсі періоду гібридної війни (2014-2020 рр.). Звернення до українського дискурсу обумовлюється декількома чинниками: агресивний дискурс російських медіа періоду гібридної війни вже ставав предметом досліджень, водночас український мас-медійний дискурс досі вивчений недостатньо, особливо з позиції викриття проросійської матриці наративів та ідеологем, що особливо актуально в період поточного інформаційного протистояння.

6. Порівняльний аналіз одержаних даних, отриманих на кожному з етапів проведеного дослідження, визначення особливостей еволюції складників бінарної концептосфери «Війна» і «Мир» періоду гібридної війни в Україні.

Висновки до Розділу 1

Конститутивною ознакою гібридної війни є поєднання традиційних фізичних методів боротьби з новітнім інформаційним та когнітивним інструментарієм, що значно розширює «арену» бойових дій та спрямованість ворожих впливів, екстраполювавши їх далеко за межі фізичного виміру – передусім в інформаційний та віртуальний. Стрімке зростання наративів агресивного дискурсу російських медіа, активне використання ресурсів мови ворожнечі та різноманітних технологій замаскованого впливу на свідомість споживачів мас-медійного контенту сьогодні обумовлює інтерес сучасних мовознавців до вивчення мови війни та мови миру, а також вкотре привертає увагу концептологів до вивчення національних мілітарних концептосфер та їх складників, зокрема бінарної концептосфери «Війна» і «Мир», але уже на сучасному етапі їх розвитку в зв'язку з агресією Росії проти України. Особливий інтерес становить вивчення особливостей функціонування та поширення ворожих стратегічних наративів, зокрема в мовно-концептуальному просторі України та Росії, та, з іншого боку, розробка системи дієвих контрнاراتивів для протидії ворожим впливам.

Теоретико-методологічне підґрунтя вивчення бінарної концептосфери «Війна» і «Мир» спирається на сучасні лінгвістичні, зокрема лінгвокогнітивні, дослідження *мови війни* та *мови миру*, а також на вивчення концептів, що входять до складу бінарної концептосфери «Війна» і «Мир».

Особливе значення в період потужного інформаційного протистояння має вивчення мови війни та мови миру, особливо тих її складників, які можуть справляти прихований вплив на людську свідомість та мислення. Доводиться констатувати, що досі не існує єдиного загальноприйнятого визначення *мови війни* та *мови миру*, так само як і не існує переліку одиниць, в яких вони увиразнюються.

Аналіз лінгвістичних праць останніх років дозволив виокремити *три підходи до визначення поняття мова війни*: представники першого підходу розглядають мову війни як систему всіх лексичних засобів, які стосуються війни або пов'язані з нею, фактично мова йдеться про всю військову лексику, яка функціонує в складі

лексичної системи мови (Н. Й. Пушина та О. М. Пушин, С. Торн); представники другого підходу ототожнюють поняття *мова війни* та *мова ворожнечі*, ставлячи між ними знак рівності (У. Гей, С. А. Жаботинська, Г. Мацюк); представники третього підходу визначають поняття *мова війни* як більш широке, що охоплює всю мовну систему періоду війни, а *мову ненависті* – як більш вузьке (Г. М. Яворська). Зважаючи на різноманіття підходів, принципово важливим є розмежування *мови війни* та *мови ворожнечі / ненависті*, різниця між якими проявляється на всіх рівнях опрацювання цих понять, зокрема: на рівні дефініювання (поняття *мова ворожнечі / ненависті* чітко визначене та розтлумачене, поняття *мова війни* досі не отримало єдиного загальноприйнятого визначення), відносно сфери використання (поняття *мова ненависті / ворожнечі* зародилось в правовому полі, поняття *мова війни* не закріплене за конкретною сферою), відносно обмежень у використанні (вживання *мови ворожнечі / ненависті* може тягти за собою певні правові наслідки та відповідні обмеження, на відміну від *мови війни*), за об'єктами, на які спрямовані (*мова ненависті* спрямована проти особи чи групи осіб, які позначаються як «інші», *мова війни* націлена як на «своїх», так і на «чужих»), за провідною функцією (*мова ненависті* виконує емотивну та мотиваційну функції – використовується з метою приниження, дискримінації чи дискредитації противника і / або підбурює до таких дій; *мова війни* виконує ідентифікаційну функцію – позначає місця мовця у ситуації протистояння).

У межах дисертаційного дослідження *мова війни* розглядається як цілісний мовний ландшафт, узятий в його операційному та функціональному аспектах, який сформувався в період війни і далі зберігається в мові, пам'ятниках культури та пам'яті народу ще значний час після її завершення – тим довше, чим сильніша пам'ять про війну. Мовознавчі студії періоду гібридної війни в Україні представлені різноманітними дослідженнями, що націлені на розкриття особливостей побутування мови в період війни; у полі зору дослідників знаходиться, передусім: вивчення мови в аспекті виокремлення лінгвістичного інструментарію, який використовується ворогом з метою впливу на свідомість

людей для насадження своїх світоглядних позицій (О. О. Бондаренко, С. О. Гречка, С. А. Жаботинська, Г. Г. Почепцов, Н. В. Слухай, О. С. Снитко, Г. М. Яворська та ін.); вивчення мови війни на рівні словника (С. А. Жаботинська, С. Л. Чуніхіна тощо); реконструкція мовно-концептуальної картини світу періоду війни (Д. Вайс, Т. П. Вільчинська, А. В. Мільо, Г. М. Яворська); пошук та розробка ефективних лінгвістичних та когнітивних засобів протидії ворожим впливам (А. В. Баровська, В. О. Жадько, Г. В. Любовець та В. Г. Король, С. О. Снитко, Л. Ф. Компанцева) тощо.

Досі поза увагою українських лінгвістів залишається системне вивчення *мови миру*, яка у межах дослідження визначається як «сукупність будь-яких форм комунікації (вербальної та невербальної), що описує, відображає, виражає чи активно пропагує мир» (визначення Р. Оксфорд). Детальне вивчення доробку представників англо-американських студій, де *мова миру* активно вивчається, дозволило виокремити її критерії, які зводяться до двох: формального, який передбачає свідому відмову від використання *мови ворожнечі / ненависті* на всіх рівнях комунікації – міжособистісному, внутрішньо- і міждержавному; та світоглядного, який передбачає поширення наративів миру, зокрема гуманоцентричних та націєцентричних, здійснення несиметричного інформаційного супротиву ворожим інформаційним впливам. Вбачається за необхідне розмежовувати *мову позитивного* та *мову негативного миру*. *Мова негативного миру* характеризується формальною відсутністю вербальних одиниць, які явно пропагують або сприяють проявам ворожості та ненависті стосовно конфронтуючої сторони; *мова позитивного миру* позначає відсутність вербальних одиниць, які явно або приховано пропагують чи активно сприяють проявам ворожості та ненависті відносно конфронтуючої сторони. Таким чином, будь-яка форма мирної комунікації має заґрунтовуватись на свідомому використанні, поширенні та пропагуванні *мови позитивного миру*. Актуальним завданням сучасних мовознавчих досліджень, особливо в умовах поточної гібридної війни, є системне вивчення *мови миру*, зокрема визначення переліку лінгвістичних засобів, які можуть використовуватись з метою поширення та

пропагування миру, опис та характеристика концептів миру, пошук дієвих наративів миру, розробка шляхів мирної протидії ворожим інформаційним впливам.

Вивченню складників бінарної концептосфери «Війна» і «Мир» присвячено безліч досліджень, переважна більшість яких визначає місце гіперконцептів «Війна» і «Мир» у національній мовно-концептуальній картині світу етносу. Новітні дослідження присвячені синхронному аспекту вивчення концептів, а панівними підходами, поряд з сигніфікативним, визначаються дискурсивний та експериментальний, що демонструє загальну орієнтацію лінгвоконцептологів на вивчення особливостей трансформації концептосфери в поточний період протистояння. Незважаючи на чисельність та різноманітність лінгвоконцептологічних праць, у яких детально опрацьовані складники концептосфери «Війна» і «Мир», усе ще потребує детального вивчення гіперконцепт «Мир», який досі розглядався у зв'язку з гіперконцептом «Війна», та усе ще потребує вивчення бінарна концептосфера з позиції синхронії та діахронії. Науковою перспективою є поєднання когнітивного та прагматичного аспектів дослідження бінарної концептосфери «Війна» і «Мир». Когнітивний аспект дослідження заґрунтований на поєднанні сигніфікативного, фреймового, експериментального та дискурсивно-прагматичного підходів. Реалізація прагматичного аспекту передбачає виокремлення емотивних, експресивних та оцінних смислів, які отримав концепт у процесі еволюції, а також визначенні прагматичних векторів осмислення війни та миру на сучасному етапі їх розвитку.

РОЗДІЛ 2. БІНАРНА КОНЦЕПТОСФЕРА «ВІЙНА» І «МИР» В ЕТИМОЛОГІЧНИХ, ІСТОРИЧНИХ, ДІАЛЕКТНИХ ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ОПИСАХ

Національна ментальність, особливості сприйняття, концептуалізації та категоризації світу людиною втілюються в мові та ретранслюються нею. «Причому, – як справедливо зазначає І. О. Голубовська, – вираження культурно-національної специфіки відбувається на всіх без винятку рівнях мовної системи» [79, с. 400]. Водночас мовна картина світу здатна відтворити лише фрагмент концептосфери, утім «...більш зручного доступу до концептосфери, ніж мова, швидше за все, немає» [223, с. 11]. Надійним джерелом для проведення різнопланових лінгвокогнітивних досліджень визнаються лексикографічні праці, адже вони вміщують найбільш узагальнені та «усереднені» знання про навколишній світ, накопичені людством протягом довгого періоду існування.

Аналіз етимології, вивчення історії становлення і формування вершинних імен концептів як складників бінарної концептосфери «Війна» і «Мир» дозволяють реконструювати понятійні, сенсорно-рецептивні, асоціативні-образні й оцінні компоненти значення, на яких вони заґрунтовані, визначити місце концептів в межах секулярної та сакральної картин світу етносу, окреслити закономірності становлення та намітити вектори їх подальшого розвитку.

2.1. Етимологічна реконструкція вершинних імен гіперконцептів «Війна» і «Мир»

Усебічний та поглиблений опис концепту неможливий без встановлення етимології його вершинного імені, адже «етимологія є передісторією, дописемною історією концепту» [315, с. 6], закріпленою в значенні його вершинного імені. Етимологічний аналіз дозволяє відтворити внутрішню форму концепту, визначити ті глибинні смисли, які сьогодні існують в латентному вигляді та не усвідомлюються носіями мови.

У перших друкованих пам'ятниках східнослов'янської лексикографії *война*, *брань* та *рать* використовуються як лексеми-субститути. Зокрема

в «Лексисі» (1596) Л. Зизанія – одному з перших друкованих словників слов'янської мови – лексема *война* використовується для визначення лексем *брань* [118, с. 28] та *рать* [118, с. 72]; а П. Беринда у своєму «Лексиконі...» пояснює значення лексеми *брань* через синонімічні – *борьба, война, битва* та *бой* [29, с. 12]. Однак про тісний зв'язок саме *брані* та *війни* засвідчують визначення в словнику інших, похідних від лексеми *брань*, слів. Так, словосполученню ***БРАНЬ ВЪЗДВИЖУ*** відповідає ***РАТЮ ВОЙНУ ПОДНОШУ, БРАННЫЙ СУПОСТАТЬ – НЕПРІЖТЪЛЬ ВОЕННЫЙ*** [29, с. 12]. Зважаючи на те, що в обох словниках лексема *война* не виноситься окремо, а значення лексем *брань* та *рать* обмежуються їх ототожненням зі словом *война*, неможливо встановити на основі яких груп значень усі три співвідносяться між собою. Виходячи з того, що *война, брань* та *рать* є взаємозамінними, вважаємо за необхідне провести етимологічну реконструкцію усіх трьох лексем та встановити як саме вони співвідносяться. Незважаючи на те, що «Лексис» Л. Зизанія та «Лексикон...» П. Беринди є передусім пам'ятниками української лексикографії, ці словники дають безцінний матеріал для вивчення особливостей розвитку лексеми *війна*, адже перші тлумачні словники російської мови виникли значно пізніше – у XVIII ст., якщо починати відлік із шеститомного «Словника Академії Російської» (1789-1794).

За відомостями етимологічних словників П. Я. Черних та М. М. Шанського, *війна* належить до групи лексем спільнослов'янського походження; вона була утворена шляхом поєднання спільнослов'янської основи **vojь* ('воїн', 'боець') та посесивного суфіксу *-ьн, -и* [121, с. 162; 358, с. 143].

Спільнослов'янське **vojь* виникло на основі іє. кореня **ueia-* (**wei, *wī*), який має значення 'гонити, переслідувати, наводити страх' [359, с. 91; 363, с. 135], 'переслідування', 'загін переслідувачів' [357, с. 66; 363, с. 135]. Останнє приводить М. М. Шанського до висновку, що слово *війна* пов'язано з лит. **vyti* – 'гонитися, переслідувати', лат. *venari* – 'полювати', двн. *weida* – 'полювання' [347, с. 88]. М. Фасмер розширює групу міжмовних відповідників та додає до них такі: д.-інд. *vēti* 'переслідувати, прагнути до', ав. *vejeiti* 'переслідує, гонить', лат. *vēnor, -āri* 'полювати', давн.-ісл. *veiðr* 'полювання', ірл. *fiad* 'дичина' тощо

[333, с. 334-335]. Звідси, за відомостями словника О. Г. Преображенського, зв'язок з скр. *véti* в значенні 'знаходитись позаду, переслідувати, вести (військо), гонити, направляти' та скр. *rgavaṃyana* – 'спонукати до дії' / 'сукувата палиця для вигону худоби', а також зенд. *vāu* 'гонити, переслідувати'¹ [359, с. 90-91].

Більшість учених (О. Г. Преображенський, М. Фасмер, П. Я. Черних, М. В. Шанський, Г. П. Циганенко та ін.) схиляються до думки, що слово *війна* використовувалось на позначення ситуації переслідування у широкому сенсі – вигону худоби, полювання, а вже пізніше – переслідування ворога. На думку М. М. Маковського, спочатку війну ототожнювали зі способом добування та споживання їжі первісною людиною («хотіти» → «з'їсти, отримати насолоду») [171, с. 84]. «З точки зору більшості первісних людей, – зазначає Л. Леві-Брюль, – немає суттєвої різниці між полюванням та війною. Людина, що не входить до складу племені, є такою ж здобиччю, як і інша велика худоба, яку їдять чи не їдять» [162, с. 220]. Отже, процес розвитку понятійного значення лексеми *війна* можна було б представити так: бажати, прагнути → досягати, перемагати, отримувати → отримувати насолоду → їсти, споживати, любити [171, с. 84]. Таким чином, слово *війна*, на думку Г. П. Циганенко, спочатку використовувалось для позначення переслідування, звідки, ймовірно, зародилось значення 'міжплемінна ворожнеча' [339, с. 66].

Досліджуючи етимологічні моделі мотивації понять війни, О. Р. Чмир та Г. М. Яворська виокремлюють декілька векторів семантичних мотивацій, зокрема: «воїн – війна», «воєнна доба – війна» (про зв'язок війни і часу), «гонитва, полювання – воїн, війна», «наносити удар, ранити, убивати – поле бою, війна», «війна – словена дія, суперечка, словесний захист» [343, с. 20-22]. Однак у межах дослідження подеколи відбувається ототожнення групи лексем *війна*, *брань* і *рать*, зокрема остання семантична паралель виводиться з етимологічної реконструкції лексеми *брань*, а не *війна*.

---

¹ Тут і далі відомості зі словникових статей були редуковані: в тексті роботи представлена лише необхідна для аналізу інформація.

Дійсно, найдревнішими еквівалентами лексеми *війна* у значенні ‘битва’ були старослов’янські *брань* і *рать*, які в сучасній російській мові використовуються рідко. За відомостями словника М. М. Шанського, лексема *брань* була запозичена зі старослов’янської мови; вона утворена від праслов’янської основи **bornь* шляхом поєднання псл. **borti* (‘бити’) та суфіксу *-нь* [347, с. 56; 358, с. 188-189]. Слово було запозичене з церковнослов’янської мови та вживалась замість лексеми *боронь*, що позначала боротьбу, перешкоду [333, с. 206; 339, с. 40; 361, с. 208], саме тому спочатку *брань* використовували для позначення ‘битви, війни’ (пор.: словен. *bran* ‘оборона’, болг. *брана* ‘захист’, п. *bronіc* ‘захищати’, днв. *bern* ‘бити, стукати, наступати’ тощо) [339, с. 40]. Аналіз спільнокореневих лексем у близькоспоріднених мовах показує, що *брань* спочатку позначала словесну суперечку і фізичну сутичку, що є закономірним результатом впливу двох першооснов. Так, рос. *брань* близьке до лит. *bárti*, *barú* ‘сварити’, ‘лаяти’, д.-інд. *beria* ‘бити, наступати’, лат. *ferīo*, *-ire* ‘бити, рубати, колоти’, алб. *bie* ‘б’ю’; рос. *бóронь* (‘боротьба, перешкода’) та *бороться* мають спільні корені з лит. *barnis* ‘суперечка’ [333, с. 197; 339, с. 40].

Про те, що в основу слова *брань* покладено декілька першооснов, свідчить те, що у близькоспоріднених мовах актуалізувались різні групи значень, зокрема: 1) ‘*огорожа*’ – словен. *brañ* ‘захист’, ‘різновид греблі’, ‘хвіртка’, др. *боронь* ‘перешкода’, ‘передова, оборонна варта’, ст.-ч. *bran*, *bran*˘ ‘оборонне укріплення’ тощо [9, с. 160; 361, с. 208]; 2) ‘*зброя*’ – вл. *broń* ‘спорядження, зброя’, нл. *broń* ‘зброя’, п. *broń* ж. р. ‘зброя’ тощо [9, с. 160; 361, с. 208]; 3) ‘*сварка*’ – у литовській мові. Отже, визначення лексеми *брань* однаковою мірою віддзеркалює фізичний та вербальний модуси протистояння, що пізніше призвело до виникнення омонімів, пор.: рос. *брань* – ‘війна’ та рос. *брань* – ‘лайка’.

О. М. Трубачов повністю виключає компонент «фізична» у структурі значення та наполягає на тому, що *брань* – це, насамперед, словесна війна. Учений виводить значення лексеми від псл. основи **borti*, що найбільш повно відповідає лит. *bárti*, *barú* ‘сварити’. Спільність лексем, вважає О. М. Трубачов, проявляється на інтонаційному рівні (пор. місце наголосу рос. *борóть(ся)*), а

також у тому, що обидва слова мають атематичне відмінювання та вокалізм -о- [361, с. 214]. Незважаючи на те, що значення ‘сварка’ зберігається у близькоспоріднених мовах, маємо констатувати, що первісне значення лексеми було ‘війна, битва’. *Брань* – ‘сварка’ отримало розповсюдження значно пізніше; воно утворилось на основі субстантиву *брань-бійка* лексико-семантичним способом шляхом розпаду багатозначного слова. За свідченнями М. М. Шанського, це значення вперше було зафіксовано в «Лексиконі» Полікарпова в 1704 р. [358, с. 188]. До XVII ст. лексема *брань* широко використовувалась як субститут лексеми *війна*, про що свідчать стереотипні сполучення слів, характерні для цієї епохи: *брань створити*, *лютая брань*, *междуусобная брань* тощо. Наприкінці XVII ст. *брань* як військовий термін виходить з активного вжитку та стає прикметою високого стилю.

Таким чином, корпус етимологічних ліній лексеми *брань* включає такі:

1. Брань – фізична боротьба:

- *брань* – *опір ворожому наступу*, збройна боротьба з метою захисту території від ворожого нападу. В основі лінії знаходяться значення ‘захист’ та ‘оборонне укріплення’ як емблематичні засоби захисту від ворога;

- *брань* – *наступальна операція*: передбачає фіксацію способу ведення битви, включає перелік воєнних артефактів, характеризується зміщенням акценту на прояви ворожнечі (*брань* – ‘бити, стукати, наступати’, ‘рубати, колоти’, ‘зброя, спорядження’ та ін. значення у споріднених мовах);

2. Брань – словесна боротьба (лайка, суперечка тощо).

Етимологічна розвідка показує, що *брань* у значенні ‘війна’ від самого початку включала елемент «словесна», що пізніше стало причиною специфікації цього значення в російській мові та призвело до виокремлення омоніму.

У деяких етимологічних словниках відсутні відомості про лексему *рать* (зокрема у [360; 362; 363]), що пояснюється її архаїчністю. Слово *рать* (‘війна’) має спільнослов’янське походження; утворилось від іє. кореня *er, який покладений в основу двн. *ernust* ‘боротьба’ та лтс. *erīgs* ‘сердитий’ [347, с. 386]. У близькоспоріднених мовах слова, які мають у своїй основі іє. корінь **er-* / **or-* /

*r- ('рушати', 'прийти в рух', 'збуджувати(ся)') [121, с. 100; 356, с. 339], актуалізували такі значення: скр. r-ti' 'напад, сварка', зенд. raitiereti 'напад, штурм' [311, с. 296], іє. *rtis*, *rtís* 'напад', д.-інд. *sam-áraṇam* 'боротьба', ав. *aratiš* 'енергія', гр. *ἔρις* – 'сварка, змагання', *ἐρίζω* – 'сварюсь, змагаюсь', лтс. *ẽrruėtiėš* 'гніватися' [332, с. 448]. Отже, первісне значення лексеми *рать* – 'боротьба за першість' або 'боротьба внаслідок сварки за першість'.

Етимологічний аналіз лексем *війна*, *брань* та *рать* показав, що всі три є історичними еквівалентами, оскільки володіють спільним компонентом значення – 'боротьба з ворогом'. Проте способи ведення цієї боротьби по-різному специфікуються в етимоні лексем: *війна* – це фізична боротьба, *брань* – словесна суперечка, яка ініціює фізичний конфлікт – бійку (суб'єкт спровокований об'єктом), *рать* – сварка, яка звершується бійкою, або фізична сутичка, яка виникла внаслідок суперечки (суб'єкт провокує об'єкта).

Порівняно з лексемами *війна*, *брань* та *рать*, набір праслов'янських основ, покладених в основу лексеми *мир*, кількісно менший. У сучасній російській мові лексема *мир* має омонімічну пару *мир-Всесвіт* та *мир-спокій*. До орфографічної реформи 1918 року формальним засобом їх розмежування були графічні маркери – «и» та «і». Першою виникла лексема *мир* (спокій, злагода) від псл. основи *mīr̥ ('згода, полюбовний союз, дружба'), яка сформувалась під впливом іє. основи mī- (mēi-, mōi-) 'милий, лагідний, покірний', розширеної за допомогою суфікса -r- [121, с. 534; 355, с. 221-222; 363, с. 521]. Порівняємо в споріднених мовах: алб. *mire* 'хороший, красивий', д.-інд. *matrás* 'друг', *maṃas* 'радість, задоволення', н.-пер. *mīhr* 'сонце, любов', індо-іран. Мітра 'божество світла та добра', лат. *mitis* 'м'який, ніжний, спокійний' [355, с. 221], лит. *miegas* 'тиша, мир' [356, с. 234]. О. Р. Чмир та Г. М. Яворська услід за укладачами «Болгарського етимологічного словника» (1971-2010) висловлюють сумніви щодо зв'язку праслов'янської основи *mīr̥ з д.-інд. *matrás* у значенні 'друг' та авест. *mīōra* у значенні 'договір', обстоюючи думку, що підстав для такого семантичного зв'язку замало [343, с. 25]. Унаслідок природного семантичного розвитку лексеми виокремився омонім *мир-Всесвіт*. Перехідною семантичною ланкою стало значення *мир-сільська*

община (звідки поширені в російській мові вирази: *всем миром*, *мирянин* (*крестьянин*), *мирская* (*светская*) *жизнь* тощо [355, с. 222].

Вартісним у структурі лексеми *мир* є чуттєвий компонент: мирним вважається те, що приносить задоволенням на всіх рівнях сенсорного досягнення світу: на аудіальному рівні – тихе, на кінестетичному – м'яке, ніжне, у колоративній матриці – світле і яскраве, з погляду внутрішнього рецептивного досвіду – те, що приносить спокій. Відтак *мир* – це стан фізичного та душевного комфорту, стан гармонії з собою, оточуючими та світом загалом.

Результати етимологічної розвідки дають підстави стверджувати про близьку спорідненість лексем *війна*, *брань* і *рать*, які хоч і мають різну семантичну мотивацію, але демонструють стійкий зв'язок з лексемою *війна* як носії спільного компонента значення – 'боротьба з ворогом'. Водночас в основі всіх трьох закладені різні етимологічні лінії, які заґрунтовані на трьох різних способах концептуалізації цих понять. Серед виокремлених етимологічних ліній найбільш релевантними є такі: «війна = фізичне (суб'єкт переслідує об'єкт)», «брань = словесне» або «брань = словесне → фізичне» (суб'єкт спровокований об'єктом), «рать = словесне → фізичне» (суб'єкт провокує об'єкта з метою показати свою перевагу). У всіх трьох випадках каузатором є суб'єкт, який ініціює конфлікт (у випадку *війни*), або який провокує об'єкта для досягнення власних цілей (у випадку *брані* чи *раті*). З-поміж всіх трьох лише лексема *брань* включає етимологічну лінію «брань – захист від ворога», проте в структурі лексеми вона витісняється словесним компонентом, закладеним в її основу.

Таким чином, *війна*, *брань*, *рать* і *мир* концептуалізуються по-різному, а виокремлені етимологічні лінії досліджуваних лексем не дозволяють провести їх симетричне ототожнення. Етимологічна реконструкція лексеми *мир* дає підстави стверджувати, що слово почало вживатись на позначення 'періоду без війни' значно пізніше, розвинувши це значення на основі своїх первісних, які, скоріше за все, пізніше утворили асиметрію на рівні сенсорно-образного компонента значення лексеми *війна*.

2.2. Вершинні імена гіперконцептів «Війна» і «Мир» за матеріалами історичних словників

За відомостями історичних словників, формування лексико-семантичної парадигми слова *война* пройшло шляхом смислової конвергенції, тобто розширення семантики слова через запозичення частини значень у близькоспоріднених слів, зокрема лексеми *брань*. Процес перерозподілу значень відбувався поступово аж до XVIII ст., коли остаточно сформувались значення обох слів. Так, у давньоруській мові XI-XIV ст. виокремлюються два значення лексеми *війна*: 1) міждержавний конфлікт: *Латинє(с) комоу не кхати на вѣиноу съ княземъ* [262, с. 462]; 2) військо: *Да пошли царь и воеводы направо къ морю, а войну послали по Ризкой дорогѣ* [278, с. 310]. Ототожнення війни та війська умотивовано походження лексем, які були утворені від однієї праоснови.

У цей же період у складі лексеми *війна* виокремлюється семантичний компонент «загарбницька». За відомостями словників, війну організують проти когось, а бойові дії ведуть за межами культурно освоєного простору – в чужоземній стороні, пор.: *кхати на вѣиноу, на срацины на воинноу, оустрѣленъ на воинѣ, на воину ходѣ(т)* [262, с. 462; 312, с. 286].

У «Словнику російської мови XI-XVII ст.» (1975) конструкції *войною идти* та *войною приходити* використовуються як сталі для позначення воєнного нападу [278, с. 310]. З XVII ст. широкого розповсюдження отримують сполучення *БЫТЬ (идти, ходитъ, приходитъ, прийти) (с) войною* [264, с. 302], що прямо експлікують значення «атакувати». Їх виникнення умотивоване збігом значень «війна» та «військо» (пор.: *прийти с войною* та *прийти с войском*), тобто має місце смислова внутрішньослівна конвергенція.

Як знаковий етап історії народу війна включає й елемент обрядовості – початку збройних дій має передувати їх словесне оголошення: *А без новгородского ти слова кѣже. воины не замышлати* [262, с. 462]. Форма *объявить войну* фіксується «Словником Академії Російської» [259, с. 805], проте в ранніх випусках історичних словників її можна виокремити лише з наведених

контекстів. Таким чином, лексема *війна* в XI-XIV ст. все ще зберігає своє основне значення – позначає загарбницькі дії, організовані з метою підкорення земель противника, а її початку має передувати словесне оголошення. Досвід російсько-української війни показав, що сьогодні звичаєвими обрядами або нехтують взагалі (Росія не повідомила про початок війни у 2014 р., коли було анексовано Крим та захоплено значну частину територій Донбасу), або намагаються уникнути використання слова «війна» при оголошенні нападу (у лютому 2022 р. Росія повідомила про напад, але його не було названо війною).

Розвиток нових груп значень продовжується в XVI-XVII ст. У цей час масово виникають сталі конструкції, в основу яких покладена просторова метафора: *подыматься (наступать, достигать) войною, идти (пойти) в войну, быть в войне, пройти войною* [264, с. 302]. Широкого розповсюдження набуває метафора вмістилища – війна осмислюється як віддалений та обмежений кордоном локус, у який можна ввійти чи проникнути (пор.: *быть в войне, идти в войну* тощо); війна найчастіше пов'язана з просторовою парадигмою верху (пор.: *подыматься, наступать войною*), у світлі якої увага зосереджена на зображенні привілейованого становища організаторів воєнної кампанії над ворогами. Таким чином, можна говорити про виокремлення ідеологічного компонента в складі лексеми. Окрім того, словом *війна* позначають загарбницькі дії, які супроводжується розоренням і знищенням. Відомості про агресивну природу війни містяться в словниковій статті, де ці компоненти виокремлюються як елементи значень, пор.: *стоять войной, пройти войной* [264, с. 302]. Таким чином, в XI-XVII ст. *війна* позначала масштабний збройний міждержавний конфлікт загарбницького характеру. Існувало й інше значення – «військо» – проте внаслідок внутрішньослівної конвергенції воно швидко підпорядкувалось ядерній семі, про що свідчать конструкції *идти войной, стоять войною* та под.

Формування лексико-семантичної парадигми визначення слова *брань* проходило шляхом перерозподілу значень зі словом *війна*. В XI-XIV ст., за відомостями «Словника давньоруської мови XI-XIV ст.» під ред. Р. І. Аванесова (1988), лексема є субституттом *війни*, *бою* та *битви*; вона позначає,

відповідно, збройний міждержавний конфлікт: *На браньхъ. оубивати противенъга. и законно. и похвалкнига достоино* [262, с. 304]. Звідси, очевидно, походить усталена конструкція **сътворити (сътставити) брань** у значенні ‘воювати’ [262, с. 304]. Елемент «агресивна» також вартісний в складі лексеми, адже *бранью* називають гоніння, утиск, ворожі дії. Проте якщо актантом війни є активний суб’єкт (він починає війну), то актантом брані – пасивний об’єкт, на якого ця дія направлена: *...брань вражню шдержашцю ма нынѣ* [262, с. 304]. На відміну від *війни*, *брань* позначає спротив, оборону, і, за логікою метонімії, оборонне укріплення: *Брань творашце къ вражню насилню; Ш(т)оль нашача строити брань къ гра(д)* [262, с. 305]. Виокремлення значення «оборонне укріплення» можна розглядати як результат поділу сем, що розійшлися, проте в межах словникової статті Р. І. Аванесов позначає його як лексико-семантичний варіант слова. У XVI-XVII ст. зустрічається значення «броня, лати», яке, найімовірніше, сформувалось під впливом архісеми ‘оборонна’: *Ѣамъ царь въ великии златы шлемъ возложи на главѣ свою, и препояса брани своя мечемъ* [277, с. 318]. Таким чином, і *брань*, і *війна* обіймали різні кластери мовної системи, адже позначали різні види збройного протистояння – оборонне та загарбницьке, відповідно. Забігаючи наперед, зазначимо, що уже в XVIII ст. *війна* починає позначати збройний конфлікт загалом – і загарбницький, і оборонний, і словесний.

Полісемантична структура слова *брань* дала можливість використовувати його в XI-XIV ст. у переносному значенні, наприклад, на позначення гріховної пристрасті, зокрема хіті (війни, локалізованої в людській свідомості): *Ш брани люבודѣанига* [262, с. 305]; чи словесного пригнічення, утиску: *Ѣвѣси бѣдоу мою и ноужю мою. и скервь мою и брань вражню шдержашцю ма нынѣ* [262, с. 305]. На противагу *війни*, *брань* має ширший екстенціонал і позначає не тільки фізичний, але й когнітивний та вербальний конфлікти, в основу яких закладено слово. На те, що базовим у складі лексеми є елемент ‘словесна’, вказує таке: 1) широке застосування слова для позначення конфліктів когнітивної

природи: **Брань къ страсти** [312, с. 166]; 2) превалювання аудіального компонента у складі лексеми: **Оүслішати же имаате брани. и слішаниа брани видите** [312, с. 166]. У більшості прикладів, які наводяться в межах словникових статей, поряд з лексемою *брань* найчастіше вживається аудіальний дескриптор, а поруч з лексемою *бой*, до прикладу, – зоровий: **[Захаркү Гаврилова] на торгү ү харчевень бранили и били, и въ то же время онъ попъ Никита тутъ былъ и брань де онъ Никита слышалъ и вой видѣлъ** [277, с. 318], або в прикладі: **Брань множество дѣмонъ. кѣины преобразовахү множество неподобна гл̄ще. а дрүгы во оүноша и рүгающемъсж. ины ликүющимъ** [262, с. 305].

Переважно з XVI ст. слово *брань* також використовується на позначення: 3) внутрішньої боротьби (почуттів, устремлінь) тощо (див. знач. 1); 4) ворожнечі, розбрату, суперечки: **Бысть вражда меж бояр. И в той их брани повелеша Шүйския и иныя бояре үбити дьяка Федора Мишүрина** [277, с. 317]; 5) лайки: **И бояре приговорили въ города послать грамоты (къ) воеводамъ и къ приказнымъ людемъ з бранью** [277, с. 318]. Очевидно, що тісний зв'язок *брани* та словесного конфлікту глибоко умотивований, адже в основу слова покладені архісеми 'словесна' та 'оборонна'. Зауважимо, що *війна* та *брань* в XI-XIX ст. були пов'язані з різними сферами сакрального буття людини. Якщо *війна* охоплювала сферу профанного, то *брань* стала її хтонічним задзеркаллям. До прикладу, візьмемо слова Феофана Затворника (XIX ст.): **«Есть брань, в которой духи злобы втайне сражаются с душой посредством помыслов»** [115, с. 190], де *брань* осмислюється як ословлена дія, яка позначає боротьбу людини з представниками світу нежиті (подібні приклади зустрічаються в історичних словниках давньоруської та російської мов XI-XVII ст.). Перемога сакрального можлива лише за умови використання вербальних сакральних формул – молитов. Фактично на полі *брани* визначальним є слово, а не фізична дія.

У церковнослов'янській мові XIX ст. поляризація хтонічного та сакрального у складі лексем проявляється ще виразніше. У «Церковному словнику» П. Алексеєва (1817) *брань* позначає духовну боротьбу людини з хтонічним

началом: **Нѣсть наша брань къ крови и плоти но к началом, и ко властем, и к миродержителемъ тьмы века сего, к дѣховомъ злобы поднебеснымъ** (Еф. 6, 12).

Війна, навпаки, зберігає свій фізичний компонент, проте переміщується до сфери сакрального. Так, *святою війною* у словнику називають визвольну війну Палестини від турецького ярма [6, с. 160]. Зміна мотиву війни нівелює її агресивний компонент значення: війна за збереження віри де-факто визнається священною. Те саме відбувається і з похідними лексеми *війна*, як-от: *воинство божие, воинствовать доброго воинство* [6, с. 160]. Вирішальним для визначення сакрального модусу лексеми стає ідеологічний компонент – боротьба за збереження «свого» від «чужого» осмислюється як священний обов'язок.

У XVIII ст. відбувається конвергенція значень лексем *війна* та *брань*. За відомостями «Словника російської мови XVIII ст.» під редакцією Ю. С. Сорокіна [280, с. 32-33], *війна* у цей період: 1) позначає не тільки загарбницьку (пор.: *войной смирить / покорить*), але й оборонну війну; 2) переходить до сфери міжособистісних побутових відносин, пор.: *междоусобная, домашняя, домовная война* тощо; 3) у складі лексеми виокремлюється компонент «словесна» – війною починають позначати лайку, суперечку: ***Ученая война между Лейпцигским Готшем и Цирихским Бодмером раздѣлила всѣх писателей на двѣ партии, которые сражались между собою с величайшим жаром*** [280, с. 33]; 4) у колі образних концептуалізацій війни з'являється «война – театр / позорище», яка підкреслює її симулякрівий характер: ***Греция стала тогда войны позорищем*** [280, с. 33]; 5) у словниковій статті наведено приклади, які дозволяють віднайти перцептивний компонент лексеми, зокрема, встановити її зв'язок з полум'ям: ***Де-Контій зажигает в Польшѣ огонь новой войны*** [280, с. 33]. Таким чином, *війна* переймає смислову матрицю *брані*, а остання, зі свого боку, розпадається та утворює омонімічну пару *брань-війна* та *брань-сварка*.

Брань (війна) отримує те ж саме метафоричне осмислення та ті ж самі атрибутивні конструкції, що й *війна*, пор.: *феатр брани / войны*; а також – *междоусобная, внутренняя, гражданская брань / война* [279, с. 126]. Збіг значень

призвів до ототожнення обох лексем. Так, «Словник Академії Російської», який представляє епоху XVIII ст., визначає *війну* через лексему *брань* [259, с. 805]. Більше того, у словниковій статті знаходимо приклад вживання лексеми *війна* в складі метафори з аудіальним сенсорним компонентом, який до цього був характерним для лексеми *брань*: *Воздвигся с запада войны ужасный гром* (М. Ломоносов) [259, с. 805]. Це може свідчити про те, що на початку XVIII ст. розпочався процес перерозподілу значень лексем *брань* та *война*, а мовна система ще не встигла обрати найбільш придатне слово для позначення збройного конфлікту.

У другому випуску «Словника Академії Російської» від 1806 р. *війна* все ще визначається через *брань* [257, с. 640], а остання позначає і війну, і сварку, і лайку [257, с. 304]. Проте у «Словнику» В. І. Даля, який презентує епоху XIX ст., *брань* уже позначає переважно сварку, а значення *бранливый* («военный») зустрічається одноразово [92, с. 125]. У свою чергу *війна* позначає «розбрат і ратний бій між державами» [92, с. 234]. **Найімовірніше, перерозподіл значень завершується у XIX ст., коли до семантичної структури слова *війна* остаточно входять семи ‘словесна’ та ‘оборонна’, запозичені у лексеми *брань*.** Ці елементи фіксуються у складі лексико-семантичного поля слова *війна* ще в «Словнику» В. І. Даля [92, с. 234]. Під впливом лексеми *брань* слово *війна* починає позначати не тільки глобальний міждержавний конфлікт, але й конфлікти меншого масштабу (побутові та внутрішні конфлікти), військову службу. До прикладу, словник фіксує атрибутивну конструкцію *малая война*, яка вживається на позначення аванпостної служби, занять та обов’язків сторожової частини війська [92, с. 234]. Компонент «словесна» стає, поряд з «фізичним», базовим у складі лексеми. Так, *народная война* позначає війну, у якій «увесь народ приймає, за співчуттям до причини розбрату, живу участь» [92, с. 234]. Важливою тенденцією в становленні семантикону слова стало виокремлення компонента «словесна», а також зниження градусу агресивності, пор.: *чернильная война* – епістолярна суперечка [92, с. 234]. Звідси напрашується висновок, що в XIX ст. ***війна* – це агресивна силова міра вирішення конфлікту, в основу якого покладена словесна сутичка – *брань*.**

Результати проведеного дослідження засвідчують, що смислові розбіжності лексем *війна* та *брань* проявляються не тільки на понятійному, але й на перцептивному та образному рівнях, а також на рівні сакральної історії соціуму. На понятійному рівні *брань* володіє ширшим екстенсіоналом і позначає конфлікт узагалі – незалежно від його масштабу, кількості учасників, сфери локалізації; *війна* ж переважно вживається на позначення збройного міждержавного конфлікту. Значимими у семантичній структурі слова *брань* стають архісеми ‘оборонна’ та ‘словесна’, у структурі війни – ‘агресивна’ та ‘загарбницька’, що умотивовано походженням обох лексем. Саме тому до XVIII ст. *війна* позначає загарбницький конфлікт, а *брань* – переважно оборонний. У другій половині XVIII ст. *війна* поглинає частину значень лексеми-донора *брань*, та з кінця XVIII – першої половини XIX ст. використовується на позначення конфлікту взагалі.

Оскільки війна за своїм походженням пов’язана з фізичним протистоянням, значимими у її перцептивному складнику стають тактилізми, які позначають високу температуру, зокрема, жар. Звідси усталені конструкції – *разжигать войну*, *воевать с жаром* тощо. Аудіальний компонент характерний для лексеми *брань*, проте закріплюється в структурі лексеми *війна* внаслідок тісного контакту обох слів. Розходження сенсорних карт іще раз підкреслює словесну природу *брани* (яка пов’язана з лайкою, розбратом, шумом) та фізичну природу *війни*, що співвідноситься з реальним, предметним світом.

На рівні сакральної історії соціуму *брань* локалізується в хтонічному вимірі, тоді як війна – в профанному чи високому сакральному. Приналежність до сакрального локусу вмотивовується ідеологічним компонентом – боротьба за «своє» іменується *священною* та отримує позитивне маркування.

Процес формування лексико-семантичної парадигми слова *мир*, за відомостями історичних словників, пройшов шляхом розширення його значень.

В XI-XIV ст. *мир* позначає спокій, миролюбство, відсутність незгод, мирний час та усе, що не стосується війни [263, с. 542-543]. Миром називають також відсутність чвар та розбрату, у чому проявляється його зв’язок з лексемою *брань*. Мир може метафорично увиразнюватись як предметна сутність – його можна

подарувати, дати, взяти, послати по нього тощо: **Миръ же и весѣликъ симъ дарова; Дамъ вы миръ зѣмли вашей. и рать не преидеть сквозѣ ню** [263, с. 542-543]. Найімовірніше, ці уявлення сформувались внаслідок ототожнення миру з договором про припинення бойових дій. На це, зокрема, вказує зафіксоване словником значення «мирна угода, мирний договір», а також усталена конструкція **взяти миръ** (заклучити мир), пор.: **Сроубиша новгородци городъ новъ. а с литвою миръ взяша** [263, с. 542-543]. Пізніше, під впливом цих значень, могли сформуватися поширені сьогодні усталені конструкції *підписати / розірвати мир*. З іншого боку, мир можна досягти шляхом усної домовленості, пор.: **Нынѣ отъпоустисти раба твоего, Вѣко, по глѣоу твоемоу съ миръмъ** [313, с. 149]. Словник XVIII ст. фіксує ад'єктив *перемирный* у значенні «той, що включає договір чи запевнення про примирення» [260, с. 150]. У «Словнику» В. І. Даля, що презентує епоху XIX ст., зафіксовано похідну лексему *мировая* – «полюбовна згода, завершення сварки, тяжби по взаємній домовленості на встановлених умовах; **запис чи прохання** про це» [93, с. 335]. Отже, укладення миру не обов'язково потребує письмової фіксації. У XV-XVII ст. поряд з основними, у структурі лексеми фіксується нове значення – «душевна рівновага / спокій»; *миром* називають примирення сторін у судовій тяжбі та, відповідно, документ, що засвідчує примирення [276, с. 166-167]. Термінологізацію слова можна пояснити стрімким розвитком судочинства та становленням офіційно-ділового стилю у Московській державі XV ст.

Подібно до війни, мир має свою темпораль, що дозволяє стверджувати про існування воєнного та мирного хронотопів, протиставлених одне одному, пор.: **Ни во время войны государству надлежащаго защищения, ни во время мира украшения без вспоможения наук приобрести не возможно** [281, с. 204].

У перцептивній моделі *миру* релевантним є аудизм *тихий* та густатив *солодкий*: **Тишина и мир суть однозначация слова, потому что оба онѣ означают покой** [281, с. 204]; **Мир сладчайший водворился** [281, с. 204]. Дослідження акафістів демонструє [292], що *тихий* та *солодкий* відносяться до

сфери високого сакруму, де утворюють образи-ізоморфи Світового дерева, сформовані на основі мономодального сприйняття світу. Тісний зв'язок миру та тиші часто призводить до їх ототожнення. Так, у «Словнику Академії Російської» від 1793 р. та його перевиданні від 1814 р. *мир* (так само, як і його похідні) визначається через тишу [260, с. 145-156; 258, с. 784].

Серед когнітивних метафор миру особливе місце посідає природоморфна: мир асоціюється зі сповненим тишею та спокоєм садом, з гармонією водної та повітряної стихій: **Час приятный к нам спустился; Мир сладчайший водворился; Все поконится, молчит. Шум лѣсов и вѣтр нѣмѣют, И зѣфиры уж не смѣют Струй прозрачных возмутить** [281, с. 204]. Очевидно, що мир локалізується в сакральній площині буття. Атрибутивна конструкція *Вечный мир* відсилає до уявлення про первісний рай як місце абсолютного спокою та злагоди.

Семантика миру тісно пов'язана зі смертю, що може бути умотивовано уявленням про смерть як місце вічного спокою: **Поживе лѣта многа. трыпа зиму и гладъ и тако оуспе съ миръмь** [280, с. 542].

У XVIII ст. спостерігаємо зміну конотації лексеми у зв'язку з виокремленням антонімічних атрибутивних конструкцій, пор.: *ненарушимый, славный, выгодный мир* та, відповідно, – *постыдный, бесчестный, жестокий мир*. Словник фіксує оксюморонні конструкції *чесна війна* та *безчесний мир*: **Лутше честная война, бесчестного мира** [281, с. 204]. Найімовірніше, маємо справу з активізацією ідеологічного компонента: уявлення про мир та війну, поміщені в контекст опозиції «свої-чужі», отримують різні кваліфікатори. Невигідний «своїм» мир буде кваліфікуватись як безчесний, тоді як вигідний буде називатись славним, непорушним тощо.

Таким чином, мир є універсальним конструктом, який охоплює усі сфери людського життя – профанну і сакральну, зовнішню і внутрішню, сферу міждержавну і побутову. Наявність ціннісно-сміслового складника у складі лексеми дає підстави відносити її до числа аксіологічних концептів. Дослідження особливостей еволюції понятійного, сенсорного та образного складників

вершинного імені гіперконцепту «Війна» дозволяє умовно виокремити декілька хронологічно значимих етапів його розвитку:

1. З X-XIV ст. лексема *війна* позначає міждержавний конфлікт загарбницького характеру, локалізований за межами освоєного культурного простору. Характерними особливостями становлення лексеми в цей період є: конвергенція значень слів *війна* та *військо* (*идти войной* = *идти войском*); виокремлення в структурі лексеми обрядового компонента значення: початку війни має передувати її оголошення. Так, стала конструкція *объявить войну* фіксується «Словником Академії Російської» від 1789 р., хоча вона широко зустрічається в письмових пам'ятниках і більш ранніх періодів.

2. З XVI-XVII ст. понятійний складник лексеми дещо розширюється – *війна* осмислюється як міждержавний *агресивний* конфлікт загарбницького характеру, локалізований за межами освоєного простору; досі спостерігається конвергенція слів *війна* та *військо* (пор. *пройти войной*). У словниках починає виокремлюватися й образний компонент значення лексеми, зокрема широкого розповсюдження набувають просторова метафора та метафора вмістилища: *війна* осмислюється як віддалений та відмежований просторовий локус, в який можна ввійти чи проникнути; у межах просторової опозиції «верх-низ» *війна* обіймає парадигму верху, експлікуючи значення домінування над ворогом.

3. Незважаючи на те, що в давньоруської мові *війна* визначається через *брань*, обидва слова можна чітко диференціювати на рівнях їх понятійного, сенсорно-рецептивного та образного осягнення. Так, у понятійному складнику лексеми *брань* релевантними є компоненти 'оборонна' та 'словесна', у складі лексеми *війна* – 'фізична' та 'загарбницька'; *війна* локалізована в фізичному світі, *брань* – в нефізичному (внутрішній світ людини); в образному сенсорно-рецептивному складнику лексеми *війна* превалює візуальна складова, *брані* – аудіальна; на рівні сакрального буття людини *війна* локалізується в сфері профанного, *брань* – хтонічного. Такий чіткий перерозподіл значень спостерігаємо в словниках давньоруської мови до кінця XVII ст.

4. З початку XVIII ст. *війну* та *брань* починають ототожнювати, про що свідчить змішування та перерозподіл їх значень на понятійному, образному та перцептивному рівнях. Так, у цей період *війна* позначає не тільки конфлікт з метою насильницького захоплення чужої території, але й у відповідь на агресивні зазіхання ворога (з'являється значення 'оборонна'); переходить з геополітичної до сфери міжособистісних побутових відносин; у складі лексеми увиразнюється компонент 'словесна' (*війна* = лайка, суперечка); в образній парадигмі значень виокремлюється метафора «Війна – це театр», що привносить значення неправдоподібності, награності; сенсорно-перцептивна парадигма доповнюється зв'язком з вогнем та полум'ям, гучними звуками.

5. На початку XIX ст. лексема *война* вбирає все різноманіття значень, досі характерних для *брані*, а остання починає вживатись на позначення лайки. Характерною особливістю цього періоду стає й те, що *війна* переміщується до сфери високого сакруму (пор. *святая война*), що пов'язано з ідеологізацією лексеми. Найвірогідніше, процес перерозподілу значень лексем *брань* та *война* остаточно завершився лише наприкінці XIX ст.

Еволюція лексеми *мир* визначається розширенням її значень. У словниках давньоруської мови XI-XIV ст. *мир* утворює опозитивну пару зі словами *війна* та *брань*, адже позначає відсутність як фізичного, так і нефізичного (духовного, словесного) конфлікту, завершення якого закріплюється усно чи на папері. Про те, що встановлення миру пов'язане з укладанням мирного договору (усного чи письмового) свідчить переважання артефактних метафор в образному складнику лексеми (*мир дарують, дають, беруть* тощо). Окрім того, *мир* виконує роль перформативу: його словесне оголошення позначає завершення війни / конфлікту / суперечки. Значення 'письмова / усна домовленість' фіксується словниками російської мови XVIII ст. у складі похідних *перемирный*, а в XIX ст. – у складі лексеми *мировая*. У XV-XVII ст. словники виокремлюють у складі лексеми *мир* значення 'душевний спокій'. Стрімкий розвиток судочинства в XV ст. призвів до того, що лексема починає вживатись як правничий термін для позначення документу про примирення у судовій тяжбі.

У сенсорно-перцептивному складнику миру релевантними стають густатив *солодкий* та аудизм *тихий*. Останній навіть вживається для визначення миру у «Словнику Академії Російської» від 1793 р. та його перевиданні від 1814 р.

В образній парадигмі осягнення миру превалюють хронотопічна та природоморфна метафори, у світлі яких мир постає як райський сад, «вічний і незмінний круговорот подій поза часом і простором, золотий вік гармонії» [289, с. 22], який локалізується в площині високого сакруму. У XVIII ст. лексема *мир* втрачає свою позитивну маркованість, а широкого розповсюдження зазнають негативно-марковані атрибутивні конструкції (*мир постыдный, бесчестный, жестокий*), що також можна вважати результатом впливу ідеології.

Досліджена історія концептуалізації вершинних імен гіперконцептів «Війна» і «Мир» дає підстави стверджувати про їх асиметрію на понятійному, когнітивному, перцептивному та сакральному рівнях.

Базовим у структурі опозиції «війна-мир» є поняття війни, адже негативний кінець аксіологічної шкали завжди довший за позитивний. Іншими словами, на основі концептуального осмислення війни вибудовується уявлення про мир. На всіх інших рівнях обидва утворюють контрадикторну опозицію: 1) *війна* та *мир* позначають протилежні проміжки на темпоральній шкалі, а також відмежовані один від одного просторові локуси; 2) на перцептивному рівні: для *війни* найбільш релевантними є аудизми на позначення гучних звуків та тактилізми на позначення жару чи вогню; водночас для *миру* найбільш релевантними є аудизм «тиша» та густатив «солодкий»; 3) на рівні образного осягнення: війна асоціюється з виходом першостихій зі стану рівноваги, або з локусом, який знаходиться за межами культурного простору; мир – з гармонізацією першостихій, з культурним часопростором першотворення, з райським садом, з подією на темпоральній осі культурного часопростору, з атрибутом, який можна дати, подарувати тощо; 4) на сакральному рівні: війна переважно обіймає сферу хтонічного, мир – сферу високого сакруму. Варто звернути увагу на вплив ідеологічної складової на лексеми *війна* і *мир*, адже вона перевертає усталені патерни їх сприймання, змінюючи вектори концептуалізації на протилежні. Відзначимо також, що

вартісним у складі обох слів є елемент обрядовості: війна, так само, як і мир, починається зі словесного означування.

2.3. Статус вершинних імен гіперконцептів «Війна» і «Мир» у діалектних словниках

Вивчення вершинних імен концептів «Війна» та «Мир» в діалектологічних словниках російської мови становить особливий дослідницький інтерес, оскільки діалектна лексика, яка визначається своїм посиленням консерватизмом, зберігає прадавні форми, значення, семантичні зв'язки, давно втрачені в сучасній літературній мові. Одним з найбільш авторитетних словників російської мови є «Словник російських народних говорів» (1969 р.), у якому зафіксовані як загальноновживані слова, відмічені специфічним семантичним наповненням, так і архаїчна лексика, притаманна здебільшого усній народній творчості.

За відомостями словника, в Орловській та Смоленській областях для позначення війни використовуються лексеми *воеваньєце* и *воеваньице*: орл. *Королевич на воеваньєце*; смол. *Поехал Кирюша на воеваньєце, оставил Марусю на гореваньєце* [270, с. 354]. Обидві утворені шляхом поєднання основи *вой* та демінутивних суфіксів *-ець*, *-иц(е)*, які «відносяться до дериваційних морфем, що утворюють похідні з “центрованим значенням” – зменшувальним чи емоційно-зabarвленим компонентом позитивного чи негативного спектру» [56, с. 16]. Використання зменшено-пестливих форм для номінації війни є характерною ознакою усної народної творчості, зокрема малих жанрів фольклорної прози та пісень.

Лексему *війна*, як зауважує К. Л. Калмикова, можна вживати в прямому та переносному значеннях. *Війна* в прямому значенні має обов'язкові ознаки «збройна», «боротьба», «противники», «бій»; *війна* в переносному значенні втрачає або модифікує перелічені ознаки (крім компонента «боротьба» як її базового складника) [127, с. 101]. У народних говорах, поряд з прямим значенням лексеми *війна*, широко використовуються метафоричні. Зокрема рос. *воевать*, за відомостями «Псковського обласного словника» (1979 р.), має значення:

1. Вести війну проти кого-небудь: *Больша из-за земли и ваюют*; брати участь у війні, боях, поєдинку: *Ваявал я и с япошкой, и с немцами, и с Гитлеръм*; наполягати на чомусь, сперечатися (перен.): *Бригадир ваюет с бабами*.

2. Скандалити, битися, боротися: *Пьяный он придет, будет ваевать с жыной*; ...*полный дом дыма, вот и ваевали [с пожаром]*; вести жартівливу війну, сперечатися (перен.): *Парень [...] с дефками ваевал, знакомился ляхко*.

3. Вести боротьбу з використанням зброї: *Мы власть и ваевали*.

4. Захоплювати, покоряти силою: *Прииде князь Витовтъ с силою литовъскою и с Тотары воевать волости псковския* [232, с. 81-82].

У словнику рос. *воевать* позначає не лише масштабний міждержавний воєнний конфлікт, а й переходить до сфери міжособистісних стосунків у малих соціальних групах, зокрема сім'ї. Компонент «агресивна» стає факультативним, що спростовує висновок К. Л. Калмикової про те, що агресія є однією з базових складових лексеми *війна* й покладена в основу будь-якого протистояння (див. значення «жартівлива війна»).

До семантично-нейтральних належить лексема *воевать*, яка має значення:

1. Працювати: іркутськ. *Не с кем воевать (работать), я и не завожусь парником*. Метафора «війна-робота» сформувалась в надрах усної народної творчості, про що свідчить її широке розповсюдження в народному фольклорі. Окрім того, в народній творчості війна та робота можуть належати до сфери високого сакруму; так, В. М. Мокієнко фіксує псковське прислів'я *Торговать как воевать: кому Бог пособит* [191, с. 106], у світлі якого результати війни та торгівля залежать від Божого провидіння.

2. Ображати, зокрема «ображати словом»: *Бояре, дворяне! Да вы пейте, вы ешьте. А батюшку не воюйте (обрядова пісня)* [270, с. 354].

Уявлення про війну як словесну суперечку існувало в деяких російських говорах, зокрема архангельських: *Я таку войну подняла, со всеми рассорилась* [15, с. 30]. Тут лексема *війна* позначає побутовий конфлікт – 'бійку': *Крово – было кроволитйо, войны таки-то бывали* [15, с. 30], а в Ярославській області ад'єктивом *войный* називають забіяку [373, с. 29].

Словник також фіксує семантичний перехід «війна-військо», у межах якого лексема *війна* використовується для позначення ‘війська’, ‘військової частини, армії’: *Вот эта война долго-то пошла; Стояла полгода война-то ф Шэпилихе, полгода стояли* [15, с. 30]. Окрім того, лексеми *війна*, *військо* та *час* можуть виконувати роль субститутів (пор.: *Цетыре войска пережила* [15, с. 30]), що умотивовано етимологією слова *війна*. Значення ‘військо’ фіксується у «Словнику російської мови XI-XVII ст.» [278, с. 310], проте в перевиданнях не згадується.

Таким чином, у російських говорах лексема *воевать* актуалізує відразу два компоненти значень – фізичний (збройна боротьба) та вербальний (суперечка). Причому останній демонструє перехідне положення між фізичним та словесним типом конфлікту, адже у ньому функцію зброї виконує слово-дія. У міфопоетичній картині світу *слово* виступає носієм творчого потенціалу, на чому, зокрема, вибудований механізм народних замовлянь, який підпорядковується формулі «сказати – наполовину виконати» (озвучування словесної формули гарантує її матеріальне втілення). Традиційно словесні конфлікти не характерні для представників хтонічного світу, але переробка давніх текстів народом призвела до того, що слово-дія стало атрибутом представників світу нежиті. Так, у псковських говорах відбилось уявлення жителів цього регіону про те, що словесні конфлікти притаманні хтонічним сутностям, які, до речі, нерідко є актантами війни: *Черти ваевали, фсе дрóвы перекидають* [232, с. 81].

Раніше було зазначено, що компонент ‘воювати словом’ входить до складу лексеми *війна* значно пізніше в результаті тісного контакту з лексемою *брань*. За відомостями «Псковського обласного словника» (1979), одне з найбільш ранніх фіксацій цього значення зустрічаємо в літописі XVI ст.: *И нача казна великого князя множитися во Пскове, а сами [дьяки] но один не съѣхаше поздорову со Пскова к Москви друг на друга воюя* [232, с. 82].

У «Словнику говорів Підмосков’я» (1995) та «Новгородському обласному словнику» (1992) лексема *війна* та її похідні не зустрічаються, що може свідчити про відсутність територіальних і соціальних варіантів їх значень у цих регіонах. «Мотиваційний діалектний словник» фіксує лексему *война* в значенні ‘збройна

міждержавна боротьба' [204, с. 69]. Словоформи лексеми *брань* – *браньба* ('суперечка') та *бранючий* ('той, хто любить лаятись') зустрічаються тільки в «Новгородському обласному словнику» [204, с. 82].

Таким чином, уявлення про війну як тип словесного конфлікту відбилось переважно у північних та північно-західних говорах Росії, зокрема архангельських та псковських. Тут лексема *війна* отримала нові смислові відтінки: позначає як побутові конфлікти, так і суперечку. Окрім того, в північних говорах лексема *війна* отримує темпоральну характеристику (пор.: *пережить четыре войны*), що може вважатися результатом відображення в діалектах особливих уявлень про темпоральний та просторовий план війни – мілітарний хронотоп.

У центральних регіонах *війна* та *брань* чітко диференціюються: основним у складі лексеми *війна* стає значення 'збройний міждержавний конфлікт', а компонент 'словесна' стає релевантним лише в складі лексеми *брань*. У той же час в діалектах, особливо північних, спостерігається перерозподіл значень лексем: слово *війна* витісняє слово *брань* та перебирає на себе його значення.

Особливої уваги заслуговує вивчення шляхів метафоризації лексеми *війна* в російських діалектах. Так, у пермських говорах існують свої номінації для німецько-радянської війни 1941-1945 рр. та Першої світової війни, які називають рос. *Большая (Советская) война* та рос. *Царская война*, відповідно [265, с. 114], що засвідчує особливу увагу народу до визначення сторін конфлікту та означення його масштабу. Група образних метафоричних парадигм війни, яка знайшла відображення в російських діалектах, включає:

1) **антропоморфну метафору** «Війна – це хтонічна сутність», яка може *їсти, сидіти, народжуватись* тощо. Скажімо, у Південному Прикам'ї кажуть *война родилась* (почалась), *война села на кости / ноги* (про хвороби, отримані під час війни) [267, с. 132], про людину, що померла на полі бою чи отримала смертельні рани, у Пермській області говорять *война съела* (унесла). У народному уявленні війна може пожирати як уречевлені, так і абстрактні сутності, наприклад, час (у чому, зокрема, проявляється темпораль війни): пермськ. *Никого у меня нет, мужиков война съела* та *Всю нашу молодость война съела* [265, с. 114];

Война-то у меня десять лет уволокла [266, с. 257]. Війна має й просторову вісь – вона розміщена за межами культурного простору, на що вказують сталі сполучення: *ходить в войну (воювати), пойти на войну, прийти с войны* тощо.

2) артефактну метафору «Війна – це струганок / коса»: *Война до косточек простругала деревни* [203, с. 971]; *Молодёхоньких на войне убили – как литовкой скосило* [268, с. 122]. Релевантною для в'ятських говорів стає метафора вмістилища: *Не дай Бог, как война вскроется* [205, с. 202].

Про зв'язок війни та хтонічної стихії, що знайшло відображення в словниках, засвідчує таке: 1) установлення хтонічного начала під час війни: *Вовсе в войну-то бесовщина была чистая – всё в налог отбирали* [267, с. 54]; 2) сакральні об'єкти десакралізуються: *В войну церковь как голубица [зернохочище] была* [267, с. 191]; 3) перевертається усталена парадигма життя, зокрема змінюється звичний раціон – люди починають вживати в їжу дикі рослини: *Нынче-то жизнь шибко хороша, а в войну-то мы ели муку из лебеды да ели...* [267, с.352]; *Лихолетье началось, война-то, дак всё ели, траву ели* [269, с. 29]; 4) втрата одягу: *Мы испростужены все, ходили ведь полубосые, полураздетые в войну-то*; 5) зміна гендерного статусу: *Вот мы в войну-то робили [...]. Я за мужика была – кладево складывала, высокие снопы подымашь* [267, с. 387]; 6) зміна фізичного вигляду: *В войну жись такая была, что волосы отстанут* [267, с. 134].

У перцептивному вимірі образної парадигми війни релевантною є тактильна та зорова, пов'язана з жаром та вогнем як субститутами хтонічного полум'я: *новг. война занялась* [203, с. 304]. Основним, проте, є аудіальний компонент: *Надойело война слушуть* [15, с. 30]. Осягнення війни можливе також через ольфакторний та густативний канали сприйняття: пермськ. *понюхатъ войну* [266, с. 257]; *Война нам досталась солонее солоного* [268, с. 151].

На відміну від *війни*, лексема *мир* практично не представлена в діалектологічних словниках. Окрім того, зважаючи на особливості її етимологічного розвитку, необхідно розмежовувати поняття *мир* як *макро-всесвіт* та *мир* як *відсутність війни*. Оскільки омоніми є системоруйнівним чинником концептосфери, далі йтиметься про *мир* у значенні «відсутність війни».

До особливостей вживання лексеми *мир* у російських говорах відносимо: 1) звуження значення за принципом метонімії «назва процесу дії – результат»: пск. *мир* – припинення війни, *мирний договір*, звідси – пск. *мир отказать* у значенні «розірвати мирний договір» [233, с. 242]; 2) розвиток енантіосемічного значення під впливом історико-культурних подій, які мають особливе значення для регіону: калузьк. *Чернышёвский мир* – насильницький мир [271, с. 170]; 3) оптативізація: у новгородських, псковських та ярославських говорах для побажання щасливої дороги та привітання використовують усталені формули: *мир дорога* [203, с. 555], *мир дорóгой*, *мир в пути*, *мир беседе*, *мир собранию*, *мир труда*, *совет да мир* [374, с. 47], *отпустить с миром* [233, с. 243]. Проте вживають лексему й в прямому значенні для позначення невоєнного періоду: *Кали вайна, наших брали в армию, а кали мир, мы ни служыли* [245, с. 144].

Як показали результати діалектологічної розвідки, окрім прямого, у російських діалектах широке розповсюдження отримали переносні значення лексем *війна* та *мир*. До особливостей діалектного осмислення цих феноменів відносимо: звуження позначуваної сфери охоплення (для *війни*); центрацію та звуження значень, їх специфікацію за рахунок розповсюджувачів; розвиток нових груп значень під впливом подій історико-культурного значення; метафоризацію, оптативізацію та розвиток енантіосемічних значень (для лексеми *мир*). Окрім того, в діалектах відбилися архаїчні уявлення про зв'язок війни та хтонічної стихії, що засвідчують зафіксовані словниками когнітивні метафори. За рівнем опрацювання етнічною свідомістю поняття миру поступається поняттю війни, отже, в опозиції «війна-мир» *війна* є домінантою.

Висновки до розділу 2

Етимологічна реконструкція вершинних імен гіперконцептів «Війна» і «Мир», вивчення історичного шляху їх становлення та особливостей рефлексії в діалектах показали, що еволюція гіперконцепту «Війна» характеризується зміщенням модусу фізичного протистояння в бік словесного під впливом тісних контактів лексем *війна* і *брань*, які до XVIII ст. включно утворювали асиметрію на

понятійному, сенсорно-рецептивному, асоціативно-образному рівнях та обіймали різні сфери буття людини.

За даними історичних словників, *війна* – це міждержавний агресивний конфлікт загарбницького характеру, локалізований за межами освоєного простору; *брань* – це конфлікт будь-якої природи, але переважно побутовий, в основу якого покладена суперечка або сварка. Зв'язок війни з фізичним модусом, а брані – зі словесним, підтверджується даними словників XI-XIV ст., де базовими сенсорно-рецептивними маркерами *війни* є візуальний (червоний), а *брані* – аудіальний (гучний звук). У словниках XVIII ст. сенсорно-соматична мапа *війни* доповнюється аудіальними маркерами, що засвідчує конвергенцію обох лексем не лише на понятійному, але й на інших рівнях їх когнітивного осягнення.

Магістральними напрямками розвитку вершинного імені гіперконцепту «Війна» у зв'язку з іменем концепту «Брань» є: розширення семантики під впливом лексеми *брань* (від початкового значення «фізичне протистояння» до ширшого, який позначає словесний та ментальний конфлікти); збагачення понятійного компонента значенням 'оборонна'; перехід лексеми з військово-політичної в інші сфери життя людини, зокрема у внутрішньо- та міжособистісну; зміщення модусу протистояння від фізичного до інформаційного та віртуального; конвергенція сенсорно-перцептивного та асоціативно-образного складників; нівелювання компонента значення 'агресивна' в структурі лексеми *війна*.

Встановлено, що гіперконцепти «Війна» та «Мир» демонструють опозицію на всіх рівнях свого когнітивного опрацювання. Утім домінантним членом опозиції є війна, яка опрацьована колективною свідомістю етносу більш детально. Закономірним вбачаємо висновок про те, що негативний член аксіологічної пари завжди довший за позитивний, а тому позитивний член підпорядковується негативному та визначається через нього.

РОЗДІЛ 3. БІНАРНА КОНЦЕПТОСФЕРА «ВІЙНА» І «МИР» У РІЗНОТИПНИХ ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ОПИСАХ ХХ-ХХІ СТОЛІТЬ

3.1. Вершинні імена гіперконцептів «Війна» і «Мир» у тлумачних словниках

Процес збагачення лексеми *війна* новими значеннями продовжується в ХХ-ХХІ ст. Сьогодні нараховується декілька десятків різновидів воєнних конфліктів, і цей перелік постійно оновлюється, адже сучасні війни розрізняють за особливостями організації, кількістю сторін-учасників, за локалізацією тощо. Окрім того, «війну можна трактувати як процес, як стан, розглядати в просторовому та часовому вимірах, з погляду наївного і з погляду наукового, з позиції окремої людини та з позиції держави, політики» [45].

Однією з провідних тенденцій визначення *війни* в словниках ХХ ст. є її ідеологізація, що є типовим для радянського періоду. Так, у «Словнику сучасної літературної російської мови» (1951) *війна* фактично стає ідеологемою, на що вказує таке:

1) активізація в межах словникової статті опозицій «свої-чужі», «старе-нове», «багатий-бідний». Війна з позиції тих, хто її починає – це боротьба з застарілим, віджитим, несправедливим, достойним покарання, а тому вона виправдана, правильна, священна: *Что такое революционная война? Это – война, которую ведет страна, произведшая революционный переворот, страна, ставшая в непримиримые социальные, экономические и политические противоречия со старыми государствами, еще сохранившими свою сущность*² [283, с. 598]. Війна радянського народу – це війна проти всього старого, віджитого, несправедливого, загарбницького – «чужого»: *Он [Ленин] указал, что большевики [...] должны бороться не против всякой войны, а только против захватнической, грабительской, несправедливой войны, имеющей целью захват и порабощение чужих стран, чужих народов*

² Тут лексема *сущность* має пустий референтний індекс, проте у даному контексті отримує негативну конотацію та позначає усе *старе* як таке, що необхідно знищити.

[283, с. 598]. Різновидом революційної боротьби є війна з багатіями (пор. лозунг «*Мир хижинам, война дворцам*»).

Носіями «свого» стає *радянський народ, більшовики, пролетарії, революціонери*; носіями «чужого» – *чужі країни, чужі народи, старі держави, вороги радянської влади (фашистська Німеччина, німецько-фашистські війська)*. Вербалізаторами компонента опозиції «свій» стають війни *незвичайні, народні, справедливі, імперіалістські / імперіалістичні, революційні* тощо [283, с. 598], які маркуються позитивно. Вербалізаторами компонента опозиції «чужий» стають, відповідно, такі: *несправедлива, тотальна, загарбницька війна* тощо [283, с. 598], які маркуються негативно. Протиставлення «свого» та «чужого», за І. Б. Гасановим, характерне для «гомо хостіліс / людини ворожої», яка споглядає на оточуючий її світ крізь призму «свого»: «Для обох сторін характерне самовиправдання і звинувачення іншої сторони за зразком: ми не винні – вони винні; ми говоримо правду – вони брешуть; ми інформуємо – вони пропагують; ми тільки обороняємось – вони нападають; наші ракети призначені для стримування – їх ракети призначені для першого удару» [59].

2) **генералізація** (використання маркерів належності до групи – *ми, весь, наш* тощо) з метою створення колективного «я» – носія радянської ідеології: ***Война всенародная – против тотальной – это смотр и мобилизация всех волевых сил, всего творчества страны*** [283, с. 598]. Для абсолютизації образу ворога використовується когнітивна метонімія звуження: ***Войну с фашистской Германией нельзя считать войной обычной [...]. Она является [...] великой войной всего советского народа против немецко-фашистских войск*** [283, с. 599]; *...все заговорило о войне с Наполеоном* [283, с. 599].

3) **агресивна природа війни нівелюється** за рахунок сполучення лексеми з позитивно-маркованими ад'єктивами (*священна війна*), ад'єктивами зі значенням надузагальнення (*громадянська війна*) або зі смисловою дифузністю (*війна імперіалістська, революційна* тощо).

4) **зміщення акценту на сакральний компонент значення лексеми *війна*: *Идет война народная, священная война*** [283, с. 598].

Незважаючи на те, що ідеологічний компонент виокремлюється в складі лексеми ще в словниках XVIII ст., у словниках XX ст. він відіграє визначальну роль, завдяки чому в складі лексеми нівелюється компонент 'агресивна', та виокремлюється додатковий компонент значення 'виправдана / справедлива'.

На противагу словникам XX ст., які характеризуються центрованістю навколо ідеологем, тлумачні **словники кінця XX – початку XXI ст. демонструють риси етноцентризму**. «Етноцентризм, – за визначенням І. Кона, – це схильність розглядати явища і факти чужої культури, чужого народу в призмі культурних традицій та цінностей свого власного народу» [149]. Етноцентризм формує етнічні упередження: центрованість довкола явних чи надуманих відмінностей перетворюється у психологічну установку, що виправдовує дискримінацію [149]. Відтінок етноцентризму отримують прецедентні феномени, які залишили помітний слід у житті народу, як-от: російсько-французька війна, Перша світова війна, німецько-радянська війна тощо. У «Тлумачному словнику російської мови» (2003) *вітчизняна війна* прирівнюється до *війни за незалежність*, чим маскується її агресивна природа: ***Отечественная война – это война, которую ведёт народ какой-либо страны против армии другой страны, защищая свою независимость*** [322, с. 142]; ***Отечественная война – справедливая война в защиту отечества*** [156, с. 29]. Атрибути, що руйнують позитивний імідж держави, як-от *імперіалістська / революційна війна* тощо, які отримали широке поширення в радянські роки, більше не згадуються.

Ще одним прикладом просування стратегії виправдання стає тактика обвинувачення, яка була застосована у «Словнику російської мови» за редакцією А. П. Євгенєвої. Тут *холодна війна* – «враждебный политический курс, который правительства западных держав стали проводить в отношении Советского Союза и других социалистических государств по окончании второй мировой войны» [275, с. 617]. У визначенні називається агресор – країни Заходу, та той, хто обороняється, – Радянський Союз. Після завершення холодної війни термін отримує нейтральне трактування. Так, у «Тлумачному словнику» (2011) за редакцією Н. Ю. Шведової *холодна війна* визначається як «політика, яка полягає в

нагнітанні напруженості, ворожості у відносинах між країнами» [324, с. 105]. Інформація про те, що цим терміном позначали напружені відносини між Радянським Союзом та США, не наводиться в словниковій статті.

Чи не найяскравішим прикладом прояву етноцентризму при визначенні *війни* стають дані «Тлумачного словника кінця ХХ ст.» за редакцією Г. Н. Скляревської [323, с. 154-155]. По-перше, у словникову статтю імпліцитно вводиться інформація про *війну* як позитивний феномен, що спрямований проти соціально-небезпечних явищ, на що вказують сталі конструкції, зокрема: *рос. война с терроризмом, война с экономическими преступлениями, с организованной преступностью; объявитъ войну бандитам / рэкетирами* [323, с. 154]. Для нівеляції агресивної сутності *війни* її поміщають у коло позитивно-маркованих одиниць, пор.: *война за независимость* [207, с. 93]. По-друге, оскільки *війна* включає елементи 'агресивна' та 'загарбницька', її використовують у контекстах, де ворогуючими сторонами є представники інших етносів, пор.: *Гражданская война в Южной Осетии и Абхазии...* [207, с. 93]; якщо ж однією зі сторін конфлікту є Росія, то вона зображується миротворцем: *...миссию сближения стал выполнять ледокол, носящий имя одного из блистательных советских дипломатов* [323, с. 155].

Отже, в словниках кінця ХХ – початку ХХІ ст. градус ідеологізації помітно знижений, порівняно зі словниками радянської доби, та його заступає етноцентризм. Етноцентризм, з одного боку, полегшує процес інтерпретації лексеми, оскільки апелює до уже сформованої понятійної матриці; з іншого боку, він сприяє формуванню певних світоглядних патернів у свідомості носіїв російської мови. Зокрема, інсталюється уявлення про *війну* як акт оборони, формується хибне уявлення про те, що *війна* не може бути оголошена представниками російського етносу, але завершується завжди з їх ініціативи.

Ще однією тенденцією, витоки якої сягають початку ХVІІІ ст., стає остаточне **формування нового виміру *війни* – інформаційного.** Перехід *війни* від фізичного до інформаційного модусу був поступовим, що засвідчує «Словник сучасної літературної російської мови» (1951): у ньому *війна* визначається або як

фізичний конфлікт (*війна повітряна, морська, підводна, хімічна, оборонна* тощо), або конфлікт інтересів (словесний), який перетікає у фізичний: *Ту самую политику, которую известная держава, известный класс внутри этой державы вел в течении долгого времени перед войной, неизбежно и неминуемо этот же самый класс продолжает во время войны, переменяв только форму действия* [283, с. 597]. Дані словника засвідчують, що фізичному конфлікту передують словесний, пор.: *Гражданская война – наиболее острая форма классовой борьбы, при которой политические и экономические столкновения переходят в борьбу с оружием в руках одного класса против другого* [283, с. 598].

Розширюється перелік засобів ведення конфлікту, з-поміж яких релевантними стають не тільки фізичні (*зброя*), але й політичні, економічні, фінансові, наприклад, *митні тарифи* [283, с. 598]. Змінюється локалізація *війни* – вона починає охоплювати міждержавну та інформаційну, а також когнітивну сфери, пор.: *війна з самим собою, війна нервів* тощо.

Поступове закріплення семи 'словесна' у складі лексеми *війна* призвело до того, що у «Словнику російської мови кінця ХХ ст.» досі релевантний компонент значення «збройна» опускається. У словнику *війну* визначають як «організовану боротьбу з ким-, чим-небудь; дії, направлені на знищення кого-, чого-небудь» [323, с. 154]. Проте для більшості словників [207, с. 93; 322, с. 142; 331, с. 69] компонент «збройна» все ще є визначальним для визначення *війни*. Про тісний зв'язок *війни* та слова свідчать усталені конструкції, зокрема: *угрожать войной, объявить войну* тощо [283, с. 598]. Однак фізичний компонент у складі лексеми настільки вартісний, що використовується навіть для визначення конфліктів когнітивної природи, пор.: *...постоянная война с самим собой разрушает тело и мозг* [283, с. 599]. Визначальне місце фізичного в складі лексеми зумовлене її походженням, адже спочатку *війною* називали виключно фізичне протистояння.

Отже, на початку ХХ ст. перехід від фізичної війни до інформаційної ще тільки намітився, на що вказує фіксація нових форм перехідного фізично-когнітивного характеру. У перевиданнях зустрічаються найменування конфліктів виключно когнітивної природи, як-от: *психологична війна* [34, с. 145;

284, с. 409; 323, с. 154], *інформаційна війна, війна в ефірі* [323, с. 154] тощо, що свідчить про тенденцію зміщення ядерного значення лексеми у бік слова.

Елемент обрядовості, досі релевантний з-посеред значень лексеми, стає факультативним: *...все больше стирается грань между мирным положением дел и войной, – вползают в войну и воюют без открытого объявления войны* [283, с. 598]. А. В. Олянич зауважує, що перехід війни до сфери комунікативної взаємодії був неминучим: «Біологічне протистояння живих істот перетворюється на соціальне протистояння у межах опозиції «свій-чужий», що відразу позначається на комунікативному просторі, створеному людиною» [208, с. 120]. Отже, стрімкий розвиток номінацій війни, у складі яких фізичний компонент поступається місцем словесному, вбачається закономірним результатом розвитку лексеми *війна*.

У ХХ-ХХІ ст. продовжується тенденція **розширення охоплюваних війною сфер навколишньої дійсності**. Зокрема: 1) розширюються сфери локалізації війни: від війни психологічної на мікро- (*війна з самим собою*), макро- і мезорівнях (*психологічна війна, ідеологічна війна*), до побутової (*домашня війна*), інформаційної (*інформаційна війна, війна в ефірі*), торгової (*промислова війна*), фінансової (*економічна війна, митна війна, валютна війна*), політичної (*холодна війна*) та геополітичної (*світова війна*); 2) спостерігається глокалізація явища війни – *війною* позначають не лише міждержавний конфлікт (макрорівень), але й локальний – на мезорівні (*війна з цензурою, організованою злочинністю, бандитами* тощо), і побутовий – на мікрорівні (*домашня війна*); 3) перехід війни до сфери внутрішнього світу людини, пор.: *война нервов* – обопільна нервова напруга [207, с. 93; 324, с. 106]. Акцентуємо увагу на тому, що зазначені процеси намітились уже давно, проте продовжили свій активний розвиток у ХХ-ХХІ ст.

Концептуальне осмислення війни пов'язане з уявленням про неї як віддалений просторовий локус, пор.: *пойти на войну, не пришел с войны, вернуться с войны, погиб на войне* [207, с. 93; 324, с. 105]. Оскільки такі конструкції зустрічаються ще в літописах ХІ ст. та не втрачають своєї актуальності й сьогодні, припускаємо, що їх виникнення умотивоване первісним

значенням лексеми *війна*, яка спочатку позначала загарбницьке завоювання, пор.: *У нас прежде говорилось: воевать неприятеля, воевать землю, воевать город, воевать кого, а не с кем* [283, с. 601].

Вартісною у структурі лексеми залишається темпоральна складова (пор.: *часи війни*), яка протиставляється темпоралі *миру*: *...обучать свои подразделения в мирное время и успешно решают сложные боевые задачи во время войны* [283, с. 600]. Досі актуальною залишається метафора «Війна – це стихія», що апелює до аномальних проявів першоелементів буття, передовсім води та вогню: *...Хлынут новые волны / Проливным пулеметным дождем...* [283, с. 598]; а також метафора «Війна – це театр», яка й раніше зустрічалась в словниках XVIII ст.: *...выходя на арену тяжелой исторической борьбы* [283, с. 598].

Сенсорна парадигма війни також залишається відносно сталою. У перцептивно-образному складнику лексеми превалюють тактилізми на позначення жару чи холоду та аудизми, які позначають високі звуки: *...все заговорило о войне с Наполеоном, еще с большим жаром, чем в прошлом году* [283, с. 598]; *Надоест войне гремячей Воевать с твоей пятой* [283, с. 601]. Вони починають використовуватись у складі сталих конструкцій, таких як *холодна війна* (на противагу «гарячій»), використовує ресурси ідеологічного та політичного впливу) та *грязна війна* (війна, на якій використовуються засоби ідеологічного та економічного впливу [284, с. 409].

Отже, у сучасних тлумачних словниках XX-XXI ст. *війна* визначається як форма гострого конфлікту (зовнішнього чи внутрішнього). Процес перерозподілу значень між лексемами *війна* та *брань* продовжився та призвів до того, що компонент ‘словесна’ в складі лексеми *війна* став таким самим вартісним, як і компонент ‘фізична’, більше того, почав витісняти його. Отже, процес розвитку лексеми *війна* у XX-XXI ст. демонструє її перехід від фізичного до словесного модусу з їх подальшим злиттям. У словниках XX ст. лексема *брань* остаточно втрачає зв’язок з воєнними конфліктами – це значення архаїзується. У «Словнику російської мови» А. П. Євгенєвої слово отримує стилістичні позначки

традиційно-поетичне та *високе* [272, с. 112]. Лексему *брань* у значенні «війна» використовують для стилізації, щоб надати твору відтінку урочистості.

Розвиток лексико-семантичного поля полісемантичної одиниці *мир* пов'язаний з еволюцією понятійної парадигми лексеми *війна* – обидва вступають в опозитивні відношення протиставлення на понятійному, включно з сенсорним, та образним рівнях.

У понятійному кластері вершинного імені гіперконцепту «Мир» виокремлюються такі смислові осередки: 1) стан відсутності ворожнечі, сварки; 2) відсутність війни, збройної боротьби між державами; 3) згода сторін про припинення війни; 4) спокій, тиша (включно з оптатавами) [282, с. 1036-1037]. У тлумачних словниках ХХІ ст. останнє значення отримує позначку *високе* [207, с. 358; 324, с. 450], характерне для ораторського, поетичного та публіцистичного мовлення.

Подібно до *війни*, *мир* охоплює усі сфери буття людини: планетарну (рос. *мир на землі, движение за мир, Всемирный день мира*), міждержавну (*відсутність війни*), побутову (рос. *жить в мире, в семье мир*), сферу внутрішнього світу людини (рос. *душевний мир*).

Основним шляхом урегулювання збройного конфлікту є мирна домовленість. Оскільки *миром* позначають відсутність як фізичного, так і словесного конфлікту, договір про їх припинення може мати як письмову, так й усну форму: *Отец мой заметил, что предложит мир скорее дело победителя* [282, с. 1037]; *По Амьенскому миру, в 1802 г., колония [Капская] возвращена была Голландии* [282, с. 1037]. Закріпити *мир* може і будь-яка символічна дія, наприклад, подарунок: *В знак мира и согласия я принесу сейчас букет роз* [282, с. 1036]; або невербальний акт, наприклад, потискання руки: *Больше не ссоримся, давай руку!* [324, с. 450]. З іншого боку, саме вербальний акт є основним – на це вказує, зокрема, стала конструкція *переговори о мире* [273, с. 275]. Письмове закріплення миру є обов'язковим для урегулювання конфліктів планетарного та міждержавного значення, факультативним – для урегулювання побутових конфліктів. Так, добровільне вирішення конфлікту називають рос. *мировая*

[331, с. 302]. У судочинстві вона має бути закріплена нотаріально, у повсякденному житті достатньо й усної домовленості. За спостереженнями Г. М. Яворської та О. Р. Чмир, семантичний перехід «мир-мирний договір» фіксують словники всіх слов'янських мов, а це підтверджує, що: «Основним способом відновлення, встановлення миру після його порушення, після війни є досягнення *домовленості* між ворогуючими сторонами» [343, с. 27]. Дослідниці також зауважують, що «...перехід від стану миру після завершення війни засвідчується підписом уповноваженої особи – написанням нею свого імені, тобто виконується словесна дія, яка має перформативну силу» [343, с. 27].

Значимим у структурі лексеми є також уявлення про мир як стан спокою, умиротворення, тиші та гармонії. Звідси численна кількість оптативів, поміж яких: 1) привітання (*мир вам, мир дому сему*); 2) побажання доброї дороги (*идти с миром, отпустить с миром*); 3) побажання миру покійному (*мир праху, мир ему*). У словниках радянської та пострадянської доби [273, с. 275; 282, с. 1037] вони отримують позначки *застаріле* та *жартівливе*, оскільки реалізуються переважно в релігійному дискурсі. У тлумачних словниках ХХІ ст. ці позначки відсутні взагалі, що пояснюється прагненням до неупередженості [322, с. 592; 324, с. 450].

Уявлення про мир як дар Божий отримало широке розповсюдження в християнських релігійних текстах. До прикладу, в Євангелії від Матвія наведено заповідь використовувати вітання «*Мир дому сему*»: «А входя в дом, приветствуйте его, говоря: мир дому сему; и если дом будет достоин, то мир ваш придет на него; если же не будет достоин, то мир ваш к вам возвратится» (Мф. 10:12) [30, с. 1023]. У релігійних текстах мир постає однією з ознак Божої присутності, позначає добрі наміри гостей до господаря. Окрім того, побажання миру виконує ідентифікаційну функцію – виокремлює християн з-поміж представників інших конфесій. До прикладу, текст різдвяного гімну «Слава в вышних Богу, и на земле мир, в человеках благоволение!» [30, с. с. 1084], дослівно трактується як: «Слава Богу, обитающему на Небесах! Возвещаем на земле мир в тех людях, которых Бог возлюбил!» [212], – тобто носіями миру можуть бути лише благословенні Богом.

В образній парадигмі миру релевантною все ще залишається метафора саду (ізоморф райського саду): *Погода очаровательная, птички поют, живем мы в мире и согласии...* [282, с. 1036]. Відповідно, у сенсорній парадигмі миру значимими є тиша, пташиний спів, світло: *В сумраке земля уже почила, / Безмолвен лес, тиха поверхность вод, / Покой и мир для смертных настает* [282, с. 1036]. Образна складова гіперконцепту апелює до місця вічного покою, радості, спокою та гармонії – саду першотворення.

Вартісною у складі номінативної одиниці є темпоральна характеристика, вербалізаторами якої стають атрибутивні конструкції: *мирное время, мирный труд* (праця в мирні часи), *мирные отношения* тощо.

Загалом лексико-семантична структура лексеми є відносно сталою та практично не змінюється протягом ХХ-ХХІ ст., якщо не брати до уваги вплив радянської ідеології, що віддзеркалилась у тлумачних словниках ХХ ст. Як зазначалось, провідною тенденцією словників радянської епохи є ідеологізація. За свідченнями «Словника російської літературної мови», провідними ідеологемами миру є такі: 1) радянська політика – це політика миру: *Политика советской страны – это политика мира* [282, с. 1037]; 2) російський народ – мирний, добropорядний, привітний: *Русский народ живет в мире со всеми соседями и хочет жить с ними в мире* [282, с. 1037]; 3) російський народ був мирним завжди, навіть у часи загарбницьких війн: *При Владимире, прозванном в народе Красным Солнышком, было время долгого мира: спокойно трудился земледелец, не страшась кочевников* [282, с. 1037]; 4) будь-яка боротьба – це боротьба за мир (імпліцитно): *[Народы] узнали, что такое война. Народы стали бороться за мир* [282, с. 1037]. Скоріше за все, саме тут бере свій початок симулякр з енантіосемією – «ми устанавлюємо мир» замість «ми воюємо».

Аналіз лексикографічних матеріалів дозволив виокремити провідні тенденції розвитку лексем *війна* та *мир*, засвідчені тлумачними словниками ХХ-ХХІ ст.: 1) збереження основного понятійного, сенсорно-рецептивного та образного складників лексем *війна* та *мир*; 2) завершення процесу перерозподілу значень між лексемами *війна* та *брань*, що призвело до об'єднання їх понятійних,

сенсорно-рецептивних та образних складників, зокрема: у складі лексеми *війна* виокремлюються компоненти 'словесна' та 'оборонна', а компонент 'фізична' стає факультативним; розширюються сфери локалізації – *війною* називають конфлікти на геополітичному, побутовому й когнітивному рівнях, миром – вирішення конфліктів на усіх цих рівнях; 3) розвиток лексико-семантичної структури лексеми *мир* є відносно сталим та симетричним відносно лексеми *війна*; 4) нівелювання релевантного раніше в складі лексеми *війна* обрядового компонента: *війну* можна не оголошувати; 5) *війна* та *мир* досі займають різні сфери сакрального буття людини: *війна* – профанного, *мир* – сакрального, проте в словниках спостерігається зворотний процес: *війна* може займати сферу високого сакруму, а *мир* десакралізується; 6) помітний вплив на особливості представлення лексем в словниках справляє загальний ідеологічний вектор епохи: словники радянської епохи відмічені ідеологоцентризмом, який у словниках кінця ХХ – початку ХХІ ст. поступається етноцентризму, словники ХХІ ст. намагаються дотримуватись нейтральної позиції.

Тож вершинні імена гіперконцептів «Війна» та «Мир» демонструють опозитивне симетричне протиставлення на всіх рівнях свого понятійного, сенсорно-рецептивного та асоціативно-образного осягнення. Серед виявлених семантичних паралелей найбільш релевантною є зв'язок семантики війни та миру зі словом та фізичними діями. Загалом, кінець ХХ ст. ознаменував переваження словесного компонента значення в структурі лексеми *війна*, оскільки в цей період уявлення про конфлікти когнітивної та інформаційної природи поступово починають переходити в центр категорії й заміщають традиційні до цього часу фізичні види протистояння.

3.2. Вершинні імена гіперконцептів «Війна» і «Мир» у словниках синонімів та антонімів

У сучасній російській мові лексема *війна* є полісемантичною одиницею, у складі якої з плином часу відбулися суттєві кількісні та якісні зміни. Дослідження вершинних імен гіперконцептів «Війна» та «Мир» по лінії

парадигматичних зв'язків (синонімії та антонімії) дозволить визначити їх найбільш релевантні значення.

Парадигматичний аспект дозволяє не тільки представити характер системно-структурних відношень, у яких перебувають вершинні імена гіперконцептів «Війна» і «Мир», але й визначити перелік когнітивних ознак, на основі яких члени виокремлених парадигм протиставляються та групуються. Зважаючи на те, що синоніми є семантично близькими, але здебільшого не тотожними за значенням, їх вивчення в межах парадигми дозволяє виокремити різноманітні когнітивні ознаки концепту, що вивчається, адже «як засоби вербалізації одного й того ж фрагменту дійсності синоніми можуть передавати та зберігати багатоаспектні знання й уявлення про цей фрагмент» [319, с. 573]. Окрім того, вивчення вершинного імені концепту в колі його синонімів та антонімів дозволяє «увиразнити [його – О. Д.] семантичну деталізацію, нюансування концептуалізації» [178, с. 110].

Субстантив *війна* вступає у синонімічні відносини з номінативними одиницями та субстантивними конструкціями: *борьба, борение, столкновение, поход, кампания, нашествие, блокада, бомбардировка, военные (або боевые) действия, ратный труд, Армагеддон* (книжн.), *брань* (трад.-поет., вис.), *рать* (заст., вис.) [5, с. 61; 57, с. 50; 140, с. 113;]. У «Словнику російської мови» за редакцією А. П. Євгенєвої наведений один синонім – *брань*, який має помітку «книжне» [100, с. 154]. У XIX ст. як синонім зрідка використовували лексему *рать*, яка сьогодні вважається архаїзмом [100, с. 154]. Найвірогідніше, поява в синонімічному ряду *війни* слів *рать* та *брань* умотивовано тим, що усі три раніше використовувались як лексеми-субститути.

Синоніми розрізняються за такими смисловими ознаками: 1) кількість учасників (рос. *столкновение* завжди вказує на двох осіб чи на два ворожі табори; рос. *поход* – на організовану групу осіб; рос. *война* та рос. *борьба* не мають обмежень щодо кількості учасників); 2) характер суб'єкта (рос. *кампания* передбачає відсутність суб'єкта як такого; у випадку рос. *Армагеддона* суб'єктом постає безреферентна сутність (Бог) чи природне явище як прояв хтонічної

стихії); 3) масштаб і характер дії (рос. *Армагеддон* всеосяжний – охоплює сфери профанного і сакрального, глобального та геополітичного; рос. *война* та рос. *борьба* не обмежуються масштабом; рос. *столкновение*, рос. *поход*, рос. *нашествие* і рос. *кампания* обмежуються побутовою сферою, позначають етап воєнної операції; рос. *блокада* та рос. *бомбардировка* позначають стадію збройного конфлікту); 4) мотивація дії й відношення суб'єкта до неї (у випадку рос. *похода* чи рос. *кампании* суб'єкт завжди намагається досягти поставленої мети; подібне значення, але меншою мірою, реалізує рос. лексема *борьба*); 5) спонтанною чи запланованою була дія (рос. *Армагеддон* та рос. *нашествие* включають елемент спонтанності; рос. *поход* та рос. *Кампания* плануються заздалегідь; рос. *войне* має передувати словесне означування); 6) характер боротьби (рос. *кампания* та рос. *борьба* передбачають усунення негативного явища, рос. *нашествие* – миттєвого; рос. *война* вимагає значної затрати сил навіть для досягнення незначного результату); 7) об'єкт впливу (у випадку рос. *Армагеддона* – усе суще; об'єкт рос. *кампании* чи рос. *блокады* найчастіше має соціальну природу; рос. *бомбардировка* потребує фізичний об'єкт; для рос. *война* та рос. *борьба* – фізичний чи абстрактний, внутрішній чи зовнішній, соціальної або стихійної природи); 8) оцінка суб'єкта дії чи самого явища (у випадку рос. *нашествия* – негативна); 9) сфера вживання (рос. *брань*, рос. *рать*, рос. *Армагеддон*, рос. *борение* мають обмежену сферу вживання, оскільки виходять з активного вжитку); 10) зв'язок з сакрумом (рос. *Армагеддон* належить до сфери сакрального; рос. *столкновение*, рос. *поход*, рос. *кампания*, рос. *бомбардировка*, рос. *блокада* – належать до сфери профанного; рос. *борьба* та рос. *война* – як до сакральної, так і до профанної сфер, однак рос. *война* – переважно до хтонічної).

Вважається, що вперше рос. *Армагеддон* згадується в «Одкровенні Іоанна Богослова» для позначення місця завершальної битви сил добра та зла перед Страшним судом. Суб'єктами рос. *Армагеддона* є безреферентні сутності або стихії. Про стихійність явища свідчить характер дієслів, що використовується

на його означення, пор.: *Армагеддон гремит и бушует* (Корпус³). У дискурсі повсякденного спілкування слово вживається переважно в складі когнітивних метафор, де десакралізується; вказівка на глобальність та невідворотність трагічних подій, наближення до яких воно позначає, зберігається, пор.: *Армагеддон культуры* (Корпус); *Много запросов о фото с последних картин, но уже три года мы не имеем снимков. Армагеддон!* (Корпус). У наведених значеннях семантика рос. *Армагеддона* збігається зі значенням лексеми рос. *катастрофа*, пор.: *Астероидно-кометная опасность: грозит ли нам Армагеддон?* (Корпус), адже рос. *Армагеддон* так само виникає стихійно та не вимагає причетності людей.

Обмеженість використання слова для позначення воєнних дій умотивована: 1) сферою вживання – це переважно релігійний або публіцистичний дискурс, де лексема вживається для підсилення значущості чи глобальності зображених подій; 2) яскраво вираженим сакральним компонентом; перенесене до сфери секулярного, слово отримує відтінок іронії; 3) ролями актантів – людина є суб'єктом та об'єктом рос. *войны*, але виключно об'єктом рос. *Армагеддона*.

Семантичною обмеженістю характеризується рос. *столкновение*, яке використовуються на позначення словесних (сутічок, суперечок) або незначних побутових конфліктів (найчастіше – бійки), які виникають внаслідок словесної сутічки: *Столкновение интересов Австро-Венгрии и России на Балканах заставляло Габсбургов рассматривать украинский вопрос под углом зрения возможной войны с Российской империей* (Корпус).

Лексема не може позначати воєнний конфлікт загалом, а лише його частину – певний етап: *К тому же в Гяндже началось военное столкновение, которое могло привести к гражданской войне...* (Корпус). Учасниками рос. *столкновения* стають два ворожі суб'єкти (одухотворені чи неодухотворені; індивідуальний чи колективний; представники світу секулярного або сакрального): *Остается надеяться лишь на прямое столкновение частицы*

³ Тут і далі ілюстративний матеріал вилучений з «Національного корпусу російської мови» (далі – Корпус).

темного вещества с частицей обычного вещества в приборе (Корпус); ...столкновение двух картин мира и двух культур (Корпус); Столкновение сил добра и зла (Корпус); Столкновение русского национализма и интернационального коммунизма (Корпус).

Елемент раптовості, яка може різко вивести людину зі стану рівноваги, характерний для рос. *столкновение: А столкновение с реальностью приводит их к внутреннему конфликту, выход из которого они находят лишь в т. н. альтернативных путях медицины и науки (Корпус)*. Перенесена на мілітарний ґрунт, лексема експлікує значення ‘неочікувана сутичка, яка закінчується бійкою’.

Семантично близькими є рос. синоніми *поход* та *кампания*, адже в структурі обох вартісним є цільовий компонент. Так, рос. *поход* – це «переміщення організованого загону людей, об’єднаного певними спільними цілями, завданнями; військова кампанія» [274, с. 340]. Його не можна організувати спонтанно, для нього потрібна підготовка; відтак якщо виникає загроза успішного досягнення запланованої мети, похід відкладають: *Но учительница истории всё время откладывала наш поход, потому что директор боялся, что мы не сумеем пойти туда организованно (Ф. Искандер)*. Оскільки рос. *поход* концептуально пов’язаний з образом дороги, яка веде до місця призначення, не можна вирушити в похід проти соціальних явищ чи звичок. До прикладу, неправильно буде казати: *поход против курения; поход за независимость*.

Через наявність цільового компонента в структурі лексеми необхідною є конкретизація поставленої мети в контексті – зазначення об’єкта чи суб’єктів походу, його локалізації, часу проведення тощо (пор.: *поход Кортеса, поход на Европу, крестный поход 1212 г.*). Успішне завершення рос. *похода* передбачає досягнення поставленої мети: *Коль отправились в поход – / Обеспечен нам проход (Є. Кропивницький)*. У повсякденному вжитку лексема отримує відтінок іронії – рос. *походом* називають заплановані дії для досягнення чогось: *поход за хлебом, поход в ателье, поход в бутик, поход к зубному врачу (Корпус)*. Нерідко для досягнення такої мети потрібно прикласти значних моральних зусиль: – *Ну вы даете, Владислав Николаевич, – расхохотался Антон, обрадованный тем, что*

поход в поликлинику откладывается хотя бы на пять минут (Корпус). З цієї причини рос. лексема поход може експлікувати значення примусовості: А я, знаете, военная косточка, и говорю: «К чёрту, матушка! Сказали поход, так и марш!» (В. Сологуб). З іншого боку, запланований і довгоочікуваний похід приносить задоволення: Поход в кино сегодня своего рода праздник, на который отправляются, как правило, в компании, с семьей, друзьями (Корпус).

В структурі рос. лексеми *кампания* релевантними є семи ‘цілеспрямована’, ‘організована’, ‘обмежена у часі’. Таким чином, рос. *кампанией* називають сукупність операцій, об’єднаних спільною стратегічною метою [273, с. 24], тому це може бути не тільки воєнна, але і передвиборча, і виборча, і рекламна, і вступна кампанія тощо. На відміну від походу, рос. *кампания* реалізується переважно із залученням слова як засобу досягнення визначеної мети (пор.: *інформаційна кампанія*). Її організують для досягнення певних, бажаних всіма, благ (пор.: *кампания за усиление самокритики; антиалкогольная кампания; антиолигархическая кампания*), тому важливим для суб’єкта стає результат, а не сам процес: *Кампания под девизом «Одна семья – один ребенок» существенно снизила естественный прирост населения (Корпус); В США проходит кампания по сбору подписей под петицией с требованием уголовного преследования патрульного, и уже собрано более 1,5 млн подписей (Корпус)*. Ще однією особливістю рос. *кампании* є відсутність суб’єкта як такого, оскільки лексема має процесуальне значення. Тож спільним для рос. *кампании* та рос. *похода* є чітка організація та наявність плану досягнення поставленої мети. На відміну від війни, лексеми: 1) позначають дію, обмежену у часі; 2) виключають елемент спонтанності (на відміну від рос. *Армагеддона*); 3) вартісним у складі лексем є цільовий компонент та їх проспективна спрямованість; 4) мають широкі значення, тому для позначення *війни* потребують ад’єктивного конкретизатора (*воєнна кампанія, військовий похід*).

Негативну конотацію має рос. *нашествие*, адже воно позначає вторгнення у широкому сенсі (див. [273, с. 417]), зокрема: 1) вторгнення іноземних держав чи народів: *монгольское нашествие, турецкое нашествие, французское*

нашествие тощо; 2) вторгнення інопланетних загарбників: *Астероидная атака, глобальное потепление, страшный и великий иммунный дефицит, нашествие – на выбор – роботов, марсиан, завоевателей из стран «третьего мира»* [...] (Корпус); 3) напад шкідників: *нашествие тли; тараканье нашествие; нашествие крыс* тощо; 4) стрімкий розвиток чи несподівану появу кого-, чого-небудь: *В Японии новая техническая революция – «нашествие роботов» – кажется неизбежной; Что за нашествие прекрасных девиц в наш скромный уголок?* (Корпус). Як бачимо, рос. *Нашествием* називають не тільки військове, але й будь-яке інше вторгнення на територію держави (пор.: *Нашествие западных финансистов в Россию* (Корпус)). Вартісним у складі лексеми є квантитативний елемент – навала передбачає колективного суб'єкта (натовп, армію, полчище тощо). Окрім того, на відміну від рос. *войны*, початок та завершення якої мають бути чітко визначеними, рос. *нашествие* починається та завершується раптово.

Смислова обмеженість лексеми проявляється в тому, що вона отримує меліоративне забарвлення та позначає виключно загарбницькі дії (у переносному значенні – появу чого-небудь, що є прямою загрозою людині або державі). Оскільки рос. *нашествием* називають вторгнення ворожих військ («чужих»), лексему не можна вживати для позначення війни, яку організують «свої». Так, конструкція «*навала X*» імпліцитно називає X організатором конфлікту.

За даними тлумачних словників, рос. *бомбардировка* має значення «обстрілювати з артилерійських знарядь або, атакуючи з повітря, скидати бомби на кого-, що-небудь» [272, с. 107], рос. *блокада* – «1) оточення міста, фортеці, армії військом ворога з метою відрізати їх від зовнішнього світу і цим примусити до капітуляції чи паралізувати їх діяльність; 2) система заходів, націлена на ізоляцію якоїсь держави з метою справити на неї політичний тиск» [272, с. 99]. На відміну від рос. *войны*: 1) обидва слова позначають не військовий конфлікт, а способи його проведення; 2) охоплюють незначний проміжок часу; 3) сфера локалізації – фізична (бомбардування), фізична або інформаційна (блокада); 4) форма ведення конфлікту – збройна (бомбардування), не збройна (блокада).

З-поміж інших рос. лексема *борьба* має найширше значення, адже не обмежується характером, масштабом, цілями та метою. Вартісним у складі лексеми є компоненти ‘змагання’, ‘боротьба за першість’: *Но главная борьба и соперничество разворачиваются за энергетические ресурсы, и прежде всего – за нефтяные источники (Корпус)*. Найчастіше об’єктами рос. *борьбы* стають нестабільні соціальні явища, яких не можна позбавитись миттєво і які потребують пошуку радикальних шляхів викорінення; це, зокрема: 1) соціальні вади, соціально-неприйнятні або небезпечні явища: *борьба с наркокланами; борьба с бедностью и голодом; борьба с вирусными и бактериальными инфекциями; борьба с ожирением и лишними калориями; борьба с природными катаклизмами; борьба с природой* тощо; 2) негативні людські вади, почуття, бажання: *Он думал – закалит его / С невежеством борьба (О. Плещеев)*. Лексема доволі часто вживається на позначення тривалої дії, але не акцентує на досягненні результату.

Загалом же об’єктом рос. *борьбы* може стати будь-яке явище незалежно від його масштабу: *Борьба за лишний глоток лагерного супа (В. Гроссман); Для отвода глаз у них имелась серьезная взрослая функция: то ли борьба с плесенью в горшке, то ли подпитка почвы, то ли что-то в этом роде (В. Пелевін)*; а також: *борьба с атеросклерозом; борьба с бедностью* тощо. Вона може бути націлена на зовнішнього противника (*борьба со стихийными бедствиями, борьба с казнокрадством*) або внутрішнього – це боротьба з бажаннями чи почуттями: *В душе является борьба / Глубокой веры и сомненья (І. Нікітін)*.

Сферами локалізації рос. *борьбы* є профанна та сакральна. Причому вона може обіймати декілька сфер одночасно: 1) тільки профанну: *борьба с терроризмом*; 2) високу сакральну і хтонічну: *Это – как борьба Добра и Зла (Л. Мартынов)*; 3) профанну та сакральну (хтонічну): *Борьба – время, когда мы можем сказать: Господи, неужели Ты мне доверяешь настолько, чтобы мне поручить эту борьбу с сатаной, со злом... (Корпус)*.

Основна відмінність між рос. *войной* та рос. *борьбой* полягає в тому, що війна націлена на досягнення власних інтересів, боротьба ж уможливлює досягнення загального блага. Окрім того, війна націлена на досягнення конкретного

результату і він чітко визначений (перемога чи поразка), боротьба не завжди має результат. Воюють, як правило, з конкретним референтом, групою осіб, іноді – власними почуттями, проте не можна воювати зі стихійними, непідконтрольними людині явищами, до прикладу, природними катаклізмами, епідемією, бюрократією тощо. У таких випадках використовують рос. лексему *борьба*.

Обмежене використання мають рос. синоніми *борение, брань, рать*: рос. *борение* співвідноситься за значеннями з рос. словом *борьба*, проте використовується переважно у художньому дискурсі; у структурі рос. *брани* й рос. *рати* значення ‘війна’ є застарілим, а сфера використання обох лексем обмежується поетичним дискурсом, де якому вони найчастіше використовуються для стилізації.

За відомостями словників [49, с. 91; 57, с. 464; 142, с. 70; 168, с. 71-72], антонімом рос. *войны* є рос. *мир*. Обидві лексеми перебувають у відносинах компліментарності, тобто заперечення одного з них визначає іншого. Протиставлення рос. лексем *война* та рос. *мир* прослідковується на понятійному, сенсорному та образному рівнях. Зведена таблиця антонімічної парадигми вершинних імен гіперконцептів «Війна» і «Мир» представлена в *Додатку В*.

Подібно до рос. *войны*, рос. *мир* позначає не тільки глобальні збройні конфлікти, але й побутову сварку, суперечки та незгоди, в основі яких є словесна дія. У цьому значенні антонімом рос. *мира* є рос. *спор* [57, с. 465].

Синонімічний ряд рос. лексеми *мир* представлений такими членами: *перемирие, согласие, спокойствие, покой, мирный договор, лад* (роз.), *совет* (прост.), *замирение* (заст.), *мири-мири навсегда* (дит.) [57, с. 161; 100, с. 546; 140, с. 347]. Синоніми розмежовують за такими смисловими ознаками: 1) тип суб'єкта (рос. *мирный договор* вимагає виключно колективного суб'єкта; рос. *мир*, рос. *перемирие*, рос. *согласие* вимагає індивідуального або колективного суб'єкта); 2) здатність позначати внутрішній стан суб'єкта (характерно для синонімів: рос. *спокойствие*, рос. *покой*, рос. *мир*); 3) здатність позначати гармонію внутрішнього і зовнішнього стану суб'єкта (рос. *согласие* та рос. *мир*); 4) здатність позначати гармонію з близьким оточенням та зовнішнім середовищем

(рос. *согласие*, рос. *лад*, рос. *мир*); 5) здатність виконувати функцію перформатива (характерно для рос. *перемирия*, рос. *мирного договора*, рос. *мири-мири навсегда*, меншою мірою – для рос. *замирения* та рос. *согласия*); 6) чи включає елемент примусу (рос. *замирение* включає); 7) чи вимагає закріплення домовленості (рос. *согласие* вимагає усної домовленості; рос. *мир*, рос. *перемирие*, рос. *мирный договор* – усної або письмової; рос. *мири-мири навсегда* вимагає поєднання вербальної формули та невербального знаку); 8) темпораль (рос. *мирный договор* позначає завершення війни, рос. *перемирие* та рос. *замирение* – тимчасове припинення бойових дій; рос. *спокойствие* – тимчасовий стан людини / природи).

Стан людини, коли вона знаходиться у гармонії з собою та навколишнім середовищем – природним і соціальним називають рос. *спокойствием* [275, с. 228]. Зважаючи на це, неправильно називати рос. *спокойствием* відносини між колективними державними суб'єктами (наприклад, не можна говорити: *спокойствие между Россией и Германией*). Окрім того, смислова обмеженість лексеми проявляється також в тому, що вона включає одного суб'єкта – людину разом з її внутрішніми переживаннями.

Стан душевної рівноваги позначає рос. лексема *спокойствие*. Релевантними для неї є метафора вмістилища (рос. *спокойствие переливается*) або субстанції (рос. *распространяють спокойствие, вдыхать спокойствие, разливаются спокойствие*). Подібно до артефакту, його можна *передати* комусь. Подібно до квазі-істоти, воно: *поселяется, приходит, уходит* тощо. Спокій може бути зовнішнім (*внешнее спокойствие*) та внутрішнім (*душевное спокойствие*). Зовнішній спокій, на відміну від внутрішнього, можна приховати, звідси – *напускное спокойствие*: **Внешне он сохраняет полное спокойствие. Хотя можно представить разрушительные размеры смерчей, что бушуют у него внутри** (Т. Соломатіна). Стан спокою триває недовго (пор.: *сиюминутное, шаткое спокойствие, поколебать спокойствие*): *Боюсь, мое новое спокойствие хрупко, как первый лед* (К. Завершнева); а тому його необхідно зберігати.

Семантично близьким до рос. *спокойствия* є рос. *покой*, який позначає стан душевної та фізичної рівноваги за відсутності фізичної активності [274, с. 247].

Насамперед рос. *покой* – це фізичний та душевний стан спокою, тиші, умиротворення, гармонії, відсутність хвилювань та тривоги: *Дом – это место, где вас ждёт покой и уют, где вы можете расслабиться и забыть обо всех делах и неприятностях (Корпус)*. Звідси, найімовірніше, походить стала конструкція *уйти на покой* у значенні «піти у відставку / на пенсію». Семантично близьким за значенням є рос. *лад* (розм.), який позначає дружбу, мир, згоду [273, с. 159], однак обмежується побутовою сферою. Ознакою, що об'єднує два синоніми є те, що досягти їх можна лише в межах освоєного простору – вдома або на природі. Бажане життя без тривоги та хвилювань позначають синонімами рос. *покой*, рос. *спокойствие*, рос. *лад* (розм.), рос. *совет* (прост.); нерідко усі чотири використовуються в складі оптативних конструкцій, наприклад: *Совет да любовь!*

Близьким за своєю внутрішньою формою до рос. лексеми *покой* є рос. *согласие* (значення «гармонія природи» та «внутрішня гармонія» сьогодні є застарілими й зустрічаються лише в художньому дискурсі [275, с. 174]: *Ежели существует согласие между вашими нежными сердцами! (О. Писемський)*. На відміну від рос. *спокойствия*, рос. *согласие* вимагає участі двох суб'єктів та закріплюється усною домовленістю між ними: *Не помню, как и о чём ещё шёл разговор, но результатом его было согласие (Корпус)*. Згода між двома сторонами найчастіше має компромісний характер: *И барон готов дать согласие на этот брак, если, конечно, Пушкин возьмёт назад свой вызов (Корпус)*. Таким чином, рос. *согласие* може бути визначене як угода; слово вживається переважно в побутовій чи сакральній сфері, пор.: – *Может быть, то, что кажется смертному великим неустройством, есть чудесное согласие для ангелов (М. Карамзін)*. Суб'єктом рос. *согласия* найчастіше є людина чи група осіб (пор.: *согласие народов, согласие между мужем и женой*), а об'єктом може бути абстрактна сутність: *Согласие между поэтом и эпохой (Корпус)*. Можливе використання конструкції рос. *согласие держав*, проте в такому разі ролі сторін примирення представлятимуть не власне держави, а їх представники – носії владної домінанти: *Регент и министры убедились, что согласие между обеими великими державами не имеет ничего враждебного... (Корпус)*.

Переміщена до сфери міждержавних відносин, лексема отримує значення «усний договір, союз»: *Согласие между Пруссией и Россией несомненно, только подобным союзом может быть объяснена та спокойная [...] уверенность, с какою Бисмарк предпринял войну против Австрии* (М. Бакунін).

Лексема *мирный договор* позначає міжнародну угоду про припинення війни, найчастіше вона має бути юридично засвідчена – її *підписують* або *укладають*. Принагідно відзначимо, що війни найчастіше завершуються укладанням мирного договору, проте закінчення бойових дій можливе і без нього: *И хотя военные действия были прекращены в тот же день, мирный договор не заключен и поныне* (Корпус). Перемир'я може бути підтвержене усно або закріплене в письмовій формі (пор.: *объявить перемирие, подписать перемирие*), для чого участь двох сторін не обов'язкова: *...ХАМАС уже ответил на одностороннее перемирие Израиля новыми обстрелами его территории* (Корпус). Значимим для визначення семантичних розбіжностей *мирного договору* та *перемир'я* є характеристика їх темпорального плану: рос. *мирный договор* позначає завершення війни, а рос. *перемирие* – тимчасове завершення бойових дій (пор.: *временное перемирие, очередное перемирие, длительное перемирие* тощо).

Вербальна формула *мири-мири навсегда* характерна для дитячого фольклору, вона, як правило, вимагає поєднання вербальної форми та певних невербальних символічних дій (наприклад, зціпити мізинці).

Застаріле рос. *замирить* передбачає акт примусового примирення за участю третьої сторони: – *Они, брат, давно замирены – объявил батюшка, – у них и оружие отобрали, все* (М. Успенський). Акт рос. *замирения* передбачає, що одна зі сторін використовує силові методи, оскільки інша не хоче йти на компроміс добровільно: *И смысл жертвы не в нашем умилоствлении Бога, а в дарении Богом миру своей силы, через которую происходит замирение хаоса* (А. Кураев). У публіцистичному дискурсі лексема отримує меліоративне забарвлення: *Прежнее заигрывание, замирение ваххабитов Кадарской зоны ни к чему хорошему не привело* (Корпус). Подібно до рос. *перемирия*, воно може бути тимчасовим (*временное замирение*).

Таким чином, аналіз особливостей парадигматичної реалізації вершинних імен гіперконцептів «Війна» та «Мир» по лінії синонімічних та антонімічних зв'язків підтвердив релевантність виявлених на попередніх етапах аналізу гіперконцептів когнітивних ознак. У російській мові лексема *війна* має досить велику кількість синонімів, зокрема таких: *борьба, борение, столкновение, поход, кампания, нашествие, блокада, бомбардировка, военные (або боевые) действия, ратный труд, Армагеддон, брань, рать*. Усі вони структуруються та водночас диференціюються у межах спільного набору смислових кластерів, як-от: 1) «Актанти», якими постають суб'єкт (той, хто ініціює дію) та об'єкт (той, на кого направлена дія суб'єкта); актант може бути індивідуальним чи колективним, живою істотою чи безреферентною сутністю; 2) «Мотив» – стійка ціль, яку необхідно досягти; також підстава, привід конфлікту (спонтанний чи наперед визначений); 3) «Сфера дії» – межі поширення та локалізації конфлікту.

Лексема *війна*, як домінанта синонімічного ряду, є носієм спільного та стилістично-нейтрального для всього ряду значення. Так, війна – це запланований збройний конфлікт, організований індивідуальним чи колективним суб'єктом проти індивідуального чи колективного об'єкта (конкретного або абстрактного) для задоволення власних (зокрема корисливих) потреб, досягнення яких вимагає значної затрати сил. Війна охоплює всі сфери буття, включно з профанною та сакральною. У межах профанної сфери війна охоплює всі рівні буття (розрізняють внутрішню, міжособистісну, міждержавну, міжзоряну, міжгалактичну війну тощо), у межах сакральної сфери може обіймати як сферу високого сакруму, так і хтонічну сферу, але переважно хтонічну. Вартісним в понятійній структурі лексеми є також значення «загарбницька»: війну ведуть проти когось або чогось, ким / чим можна заволодіти або над ким / чим можна панувати. Окрім того, війна не обмежується якоюсь конкретною сферою.

Лексема *мир* має не менш розлогий синонімічний ряд, до складу якого входять: *перемирие, согласие, спокойствие, покой, мирный договор, лад, совет, замирение, мири-мири навсегда*. До спільного набору смислових кластерів належать такі: 1) «Актанти», якими є суб'єкт (той, хто ініціює дію) та об'єкт (той,

на кого направлена дія суб'єкта); актант може бути індивідуальним чи колективним; 2) «Характеристика дії» – її істотні ознаки; 2) «Сфера дії» – межі її поширення та локалізації; 3) «Місце на темпоральній осі» – відношення дії до певного моменту, зокрема війни.

Як домінанта синонімічного ряду *мир* має декілька значень: 1) мир – це стан душевної рівноваги та гармонії з собою та світом; 2) мир – це період завершення війни, закріплений письмовою або усною угодою між індивідуальним чи колективним суб'єктом та індивідуальним, чи колективним об'єктом. Мир може охоплювати профанну (внутрішньо- чи міжособистісну, міждержавну сфери) або сферу високого сакруму. Подібно до війни, мир може включати елемент обрядовості: він переважно починається з договору, тобто з ословленої дії.

Результати розвідки доводять, що *війна* та *мир* утворюють асиметрію на всіх рівнях свого понятійного та образного означування. Важливо звернути увагу на те, що в межах опозиції домінантою є лексема *війна*, яка володіє більшим набором категоріальних значень. Це є свідченням того, що лексеми з негативною семантикою кількісно переважають над лексемами з позитивною семантикою. О. В. Скворцова на прикладі дослідження російської та англійської мов довела, що в обох мовах кількісно переважають лексеми з негативним значенням. Окрім того, резюмувала дослідниця: «При зіткненні позитивно та негативно заряджених оцінних одиниць пейоризація оцінного значення є більш частотною, ніж у випадку трансформації оцінного знаку від “мінуса” до “плюса”» [247, с. 19]. Таким чином, закономірним вбачається факт підпорядкування позитивно маркованої лексеми *мир* до її опозитивного двійника – лексеми *війна*; це пояснює, зокрема, наявність елементу обрядовості в складі лексеми *мир*, який не вдалось виокремити на більш ранніх етапах її розвитку.

3.3. Бінарна концептосфера «Війна» і «Мир» в образних парадигмах

Художня творчість та сфера мас-медіа, у яких дійсність «переграється» засобами антифактивності, є безцінним матеріалом для вивчення особливостей осмислення феноменів війни та миру. Послугуючись класифікацією

етнокультурних стереотипів сенсорного сприйняття, яку розробила Т. Ф. Семашко [243, с. 147-148], в образній парадигмі бінарної концептосфери «Війна» і «Мир» розмежовуємо власне ментальні та сенсорні метафоричні моделі. До сенсорних, услід за дослідницею, відносимо виключно сенсорні / перецептивні метафоричні моделі – ментальні конструкти осі псевдототожності, в основі яких – спектр власне сенсорних ознак; до власне ментальних – ментальні конструкти осі псевдототожності, які не мають прототипної сенсорної ознаки [243, с. 147-148]. Відповідно, розрізняємо два підходи до класифікації виокремлених метафоричних моделей. Перший, який широко використовується в роботах А. П. Чудинова, ґрунтується на визначенні понятійних сфер, які слугують джерелом метафоричного запозичення. Виходячи з твердження, що «в основі кожної понятійної сфери покладена концептуалізація людиною себе та світу в процесі когнітивної діяльності» [345, с. 37], учений виокремлює чотири моделі метафор: антропоморфну («Людина як центр світобудови»), природоморфну («Людина і природа»), соціоморфну («Людина та суспільство») та артефактну («Людина та результати її праці») [345, с. 35-36]. Виокремлені розряди когнітивних метафор покладені в підґрунтя раціонального осмислення світу людиною, однак вони не вичерпують усе різноманіття понятійних сфер метафоричної експансії. Так, наприклад, Р. Д. Керимов [133, с. 158] розширює класифікацію А. П. Чудинова, виокремлюючи клас сакральних метафор, які в трактуванні вченого постають результатом інтуїтивного, більшою мірою ірраціонального, осягнення світу.

Другий підхід ґрунтується на виокремленні сенсорних метафоричних моделей (колотативної, аудіальної, ольфакторної, густативної та кінестетичної) на основі визначення модусу перцепції – зору, слуху, нюху, смаку чи дотику.

Аналіз системи образних парадигм «Війни» та «Миру»⁴, за відомостями «Словника поетичних образів»⁵ Н. В. Павлович, дозволяє виокремити систему **ментальних метафоричних моделей «Війни»**, яка включає:

---

⁴ Матеріал, представлений в цьому підрозділі, був частково опублікований [63]. У цьому підрозділі ми послуговуємося опублікованою нами роботою.

⁵ Уривки з художніх творів, що наводяться далі в роботі, вилучені зі словника Н. В. Павлович [209, с. 97-105].

1. Антропоморфні метафори:

1) «Війна – це хтонічне чудовисько» (Люцифер, велетень, чудовисько, Джаггернаут тощо): *Лишь бы в снежных сугробах завяз Джаггернаут войны!..* (Шенгелі); *Величаво идемте к Войне-великанише...* (Хлебников);

2) «Війна – це людина» (мачуха-матір, нянька, теща, верховний суддя, картяр): *Эх, война, моя мачеха-матерь...* (Євтушенко); *Лучше тещи хлебосольной / Всюду почтует война* (Твардовський); *Война [...] метала тузы лучших полков, распечатывала все новые колоды людей* (Хлебников) тощо.

2. Природоморфні метафори:

1) зооморфні (війна – кінь, птаха, міль): *Конь гражданской войны, наклоня желтые зубы, рвал и ел траву людей* (Хлебников); *Приземлилась меж нас Великая / Отечественная, / Она села тревожной птицей, / и, уставясь в ее глазницы, / понимает один из нас, / что поет он в последний раз* (Вознесенський); *Тогда шкуру стран съела моль гражданской войны* (Хлебников) тощо;

2) фітоморфні (війна – тростина, плющ, троянда): *Они не нуждаются в опоре острого тростника войны, который ранит того, кто на него опирается* (Хлебников); *Война – как плющ в беседке шоколадной* (Мандельштам); *Кровавые розы войны мировой / Цветут над моей головой* (Моріц) тощо;

3) «Війна – це стихія» (негода, гроза, буря, хуртовина, завірюха, виверження вулкана, вітер, вихор, кривавий дощ, землетрус, зледеніння, вогонь, полум'я, пожежа, жар, заграва, вируючий вал, повінь): *Мы вспоминаем тяжкие бои, / Когда гроза над всей землей нависла* (Долматовський); *И новый товарищ поехал туда, / Где вьюга войны бушевала* (Б. Лапін); *Фронт полнел, как половодье, / Вширь и вдаль* (Твардовський); *Войны развернутая лава; Ветер войны* тощо.

Блок метафоричних номінацій «Війна – це стихія», у якому війна осмислюється крізь призму аномальних проявів першостихій – води, землі, повітря, вогню – є одним з найбільш продуктивних у російській художній творчості. Першостихії стають універсальними визначниками стану навколишнього світу – його переходу від стану гармонії до хаосу та навпаки. До прикладу, маркерами хаосу в період війни стають традиційно-поетичні образи

хтонічної воронки (*вихор*), хтонічного вибуху (*виверження вулкану*), всесвітнього потопу (*повінь*), хтонічного полум'я (*жар, заграва, вируючий вал*): *Как пламенем войны сжигаем был весь свет* (Дубровський); *...Там грозная война как огонь воспламенилась* (Херасков) тощо.

4) «Війна – це астронім» (Полярне сяйво, зоря): *Война, как северно сеянье...* (Державін); *Встает кровавая заря / Войны народной* (Пушкін) тощо.

До окказіональних метафоричних моделей відносимо інсектицидні («Війна – це міль») та фітоморфні («Війна – це плющ / тростина»).

3. Соціоморфні метафори:

1) «Війна – це рільництво» (оранка, посів, жнива, збір урожаю, покіс, молотьба): *И под бархтающиеся в бархате / Штыков бороны – / Сеют пулемётов сеялки – / Полновесные, отборные / Человеческих жизней зерна, / Чтоб на жертвах из мертвых лучезарно / Взошли будущего жатвы* (Зенкевич).

2) «Війна – це банкет»: *Зовут бояр и их людей / На славный пир – на пир мечей!* (Лермонтов).

3) «Війна – це театр»: *Мы отгорожены от кровавой московской оперетки [от войны]* (Булгаков).

4) «Війна – це робота»: *И опять война-работа* (Твардовський).

5) «Війна – це домівка»: *...война – твой дом, солдат* (Окуджава).

6) «Війна – це гра»: *Когда блистали шашки, неловки и ловки, / Богов суровых руки играли тихо в шашки, / Играли в поддавки* (Хлебников).

Словник також фіксує метафори «Війна – весілля» та «Війна – полювання» [209, с. 104]. Таким чином, блок соціоморфних метафор має розгалужену систему метафоричних парадигм, які відображають як профанну, так і сакральну картини світу етносу. У своїй профанній іпостасі війна осмислюється через образи рільництва, роботи, гри, банкету тощо, що породжує відповідні асоціації – ототожнення війни та тяжкої, проте необхідної роботи, війни й ігор представників сакруму. Театральна метафора, яку зафіксували словники російської мови XVIII ст., все ще не втрачає своєї продуктивності.

До високих сакральних метафор належить **«Війна – це священнодійство»**, крізь призму якої війна постає пограничним етапом сакральної історії соціуму, який характеризується перевертанням ціннісної парадигми: *Но служит верный пулемет / Обедню смерти, как звонарь (Хлебников); Ала Россия от ран, / от огневодной купели. / Сладко креститься в огне (Клюев)*. Обідня – те саме, що і літургія – християнське богослужіння, на якому відбувається Таїнство Євхаристії [22, с. 121, 144], перетворюється на служіння хтонічному представнику – смерті. Звідси також метафора **«Війна – жертвопринесення»**: *Певец угас пред жертвенником брани! (Тютчев)*. Метаморфоз зазнає не тільки сакральна, але і профанна сфера людського буття, пор.: *...Расторгся, и перуны блещут, / Дубравы и леса трепещут, / Сердца недвижных стонут гор, / С долиной холмы соравнились, / Всячь реки с ужасом стремились, / И зверь бежал во мрачность нор (Костров)*. Таким чином, зміна традиційної картини світу внаслідок зміщення усталених координат з одночасним поверненням до міфологічного начала є одними з характерних ознак воєнного часу, які знайшли відображення в художній літературі XVIII-XX ст.

4. Артефактні метафори:

1) **«Війна – це знаряддя»** (*меч, струганок, соломорізка, коса, кілок, ніж, таран, колода, тятива, кнут, батіг*): *Соломорезка войны (Хлебников); Струганок войны стругает, скобля, / Русское мясо, / Порхая в столице (Хлебников); Дубина народной войны... (Л. Толстой)* тощо.

2) **«Війна – це будівля»**: *Еще не дошедший до нас великий чертеж гражданского здания войны (Хлебников)*.

3) **«Війна – це завод»**: *Война – завод по выделке нищих (Маяковский)*.

4) **«Війна – це книга»**: *Книга войны за зрачками пылает / Того, кто у пушки, с ружьем, не разут (Хлебников)*.

Сенсорна парадигма образу війни представлена комплексом колоративних, аудіальних, ольфакторних, густативних та кінестетичних метафоричних моделей. У російській лінгвокультурі чільне місце в образній експлікації війни посідає колоративна характеристика – її відображення крізь призму колірної

просторової моделі. За даними «Словника поетичних образів» Н. В. Павлович [209, 97-101], базовими маркерами війни є червоний, білий, чорний кольори та їх відтінки. Найчастіше використовується їх **поєднання** кольорів, зокрема:

- **червоного та білого:** *Как высший судия, всевластно / Проходишь ты тропой веков, / И кровь блестит полоской красной / На жемчугах твоих зубов* (Брюсов); *И не людскую жажду крови / Всосала вместе с молоком* (Брюсов). Колірний блендинг нерідко використовується в оксюморонних поєднаннях: ...*А с запада падает красный снег / сочными клочьями человеческого мяса* (Маяковский);

- **червоного та чорного:** *И битва будет там такая, / Что пылью месяц в высоте / Зардеется, как темной тучей* (Жуковский); *Я полчищем вытравил память о смехе, / И черное море я сделал червонным* (Хлебников).

Субститутом червоного є *кров, вогонь та полум'я*: *Встает кровавая заря / Войны народной* (Пушкін); ...*Кровавые розы войны мировой* (Моріц). Причому полум'я об'єднує водночас колоративний та тактильний модуси перцепції: *Как пламенем войны сжигаем был весь свет* (Дубровський). Взагалі для опису війни характерне використання мультисенсорних образів – поєднання декількох чуттєвих моделей в межах однієї. Зокрема у тактильній сенсорній моделі війни відповідниками червоного та білого стають *гаряче та холодне*: ...*Война перемогалась и прожигающим землю ледником отползала на запад* (Трифонов).

Рідше використовується *чорний колір*: *Черный ветер фронта грохает в окно* (Луговський). Субститутом чорного виступає туман як особливий маркер бойових дій. За відомостями словника А. П. Євгенєвої, туман – «непрозора завіса, хмара завислих в повітрі твердих часточок (пилу, диму, кіптяви тощо)» [275, с. 425], тобто переважно сіра чи темна, однак в образній сенсорній парадигмі війни туман має червоний відтінок: *Зреет, зреет кровавая сеча. / Взвоят в небо кровавый туман* (Єсенін); російський письменник В. М. Ніколаєв використовує **оказіоналізм** «*кроводымистые облака*» [209, с. 98]. Ще один субститут чорного – *порох*, який експлікує колірну ознаку імпліцитно: *Мело пороховой порошей* (П. Васильєв).

Аудіальна характеристика війни передбачає її осягнення крізь призму сприйняття звуку. Як правило, війна ототожнюється з різкими, протяжними, розкотистими, надмірно гучними звуками – *громом, тріском, криком, стогоном: Грохот войны / Отгремит над землею усталой (Твардовський); И буря бранная в отечестве шумела (Херасков)*. Для передачі звуків грому та тріску письменники вдаються до асонансу на звуки **г, р, с, гр, гр**: *Смертный бой гремел, как гроза (Долматовський)*. Нерідко використовуються аудизми-звуконаслідування криків тварин з акцентом на значеннях ‘різкий’ та ‘протяжний’: *Старинным голосом война / По всей стране завывла (Твардовський)*.

Іще одним маркером війни є тиша як відсутність «мирних звуків»: *...Птицы смолкли, небо помутнилось, – / Началась война... (Ісаковський); Идут в молчании глубоко, / Во мрачной, страшной тишине, / Собой пренебрегают, роком [о солдатах] (Твардовський)*. М. О. Потапчук стверджує, що тиша в описах війни є «втіленням мирного життя, протиставленого гуркоту гармат, скреготу танків, свисту куль і тріску кулеметів» [225, с. 33], проте приклади, які наводить дослідниця, стверджують про протилежне, пор.: *На границе тучи ходят хмуро, / Край суровый тишиной объят... (Марш танкистов) [225, с. 33]*.

Порубіжне місце займає оксюморон, утворений шляхом поєднання лексем, які одночасно включають семи ‘тихий’ та ‘гучний’, ‘високий’: *Средь земных безлюдий тишина гудит / Грохотом орудий, топотом копыт (Волошин); Гремят щелчки (І. Барков)*.

Тактильна характеристика – оцінка війни через кінестетичні відчуття, які вона викликає у свідомості реципієнта. Домінантне місце червоного і білого підтверджується широким використанням їх тактильних субститутів – гарячого та холодного: *Фронт горел, не стихая, / Как на теле рубец (Твардовський); ...На лбу высоком человечества / Войны холодные ладони (Мандельштам)*. Або ж похідних від дієслова *кипіти*: *...Кипит кровава брань (Херасков)*. Інколи використовуються тактилізми, що позначають *гостре* та *ріжуче*: *...Они не нуждаются в опоре острого тростника войны... (Хлебников)*.

Ольфакторна характеристика – опис війни через систему запахів. Найбільш релевантним є **запах диму** у поєднанні з одоративами, які містять аксіологічну характеристику «неприємний» і позначаються словами, що містять у своєму складі відповідну сему (*сморід, їдкий* тощо): *На русских равнинах / Дымилась война, / И в едком дыму / Задыхалась страна (Ісаковський); Там сера, огонь, смрад дыма, вопль и звук (В. Петров)*. Однак війна може мати запах певної абстрактної сутності, якій він не властивий взагалі: *Кол из будущего надвигался на улицу, полную запаха вчерашних слов и понятий [о войне] (Хлебников)*.

Густативна характеристика – опис війни через систему «смакових» відчуттів, котрі вона збуджує у свідомості реципієнта. Порівняно з іншими, густативи не так часто використовуються для опису війни. Найчастіше це *смак крові*, який використовується разом з розповсюджувачем *солодка*: *Меч стал сытым кровью сладкой (Хлебников)*. Функції густативу може виконувати лексема, яка не містить у своєму складі сем, що вказують на смак: *Ангел непогоды пролил огонь и гром, / Напоив народы яростным вином (Волошин)*. У даному прикладі *яре вино* – напій, що викликає почуття гніву, обурення та злості.

Потрібно визнати, що опис війни по моделі виокремлення домінантних сенсорних маркерів є схематизованим, оскільки її образ тяжіє до синкретизму перцептивних ознак: *От налета белых вьюг / Защищая волжский юг, / Деревенька Черный яр / Зажигала свой пожар (Городецкий)* – антитеза, побудована на протиставленні двох сенсорних парадигм; *Горит надо мною штыка острие, / военная дует погода (Корнилов)* – поєднання двох тактилізмів (гострого та гарячого); *Вражеских метелей белые розги (Луговський)*. В останньому прикладі лексема *метелиця* – сніжна буря – поєднує колоратив *білий*, тактилізм *холодний*, а також імпліцитно виражений тактилізм *болючий*, що активується лексемою *різка*.

Матеріали словника дозволили відтворити **візуальний образ війни**, який знаходиться на перетині сенсорної та ментальної парадигм її осмислення. Війна як хтонічне чудовисько має набір характерних ознак: 1) **наявність тілесних аномалій** – *а) відсутність одного з парних органів, зокрема ока / очей: Нам*

казалось, что у чудовища войны остался **один только глаз** (Хлебников); ...Приземлилась меж нас Великая / Отечественная, / она села тревожной птицей, / и, уставясь в **ее глазницы**, / понимает один из нас, / что поет он в последний раз (Вознесенский); **б) нетипове зображення частин тіла: Змееволосой распри демон / Отряс стопламенный пожар** (Вяч. Иванов); **в) поєднання людського та звіриного: То пушечной челюстью ляская, / Волком в осаде, / Ступает широкой ногою слона** (Хлебников); 2) **фокус зображення направлений лише на одну частину тіла, переважно це паща, копита: Ильвиные челюсти рыкающей войны** (Ломоносов); ...**поднимает копыто война** (Корнілов); 3) **основна характеристика – кровожерливість, бажання пожирати людей: Но с самого веков начала / Война народы пожирала** (Твардовський); 4) **гіперболізований ріст: ...В краю, потоптанном войной** (Твардовський); **Величаво идемте к Войне Великанише...** (Хлебников); 5) **колоративна характеристика – червоний (колір очей): Война, чудовище ужасно / потупя свой кровавый зрак...** (В. Майков); 6) **специфічні властивості – здатність літати: Не подобным ли война / Из бездн ада, Люцифером, / Излетела к нам примером?** (Державін); 7) **наявність специфічних атрибутів (меч, коса, тятива, кнут, хлист тощо): Коса войны [...] Косила колос сел** (Хлебников); **И всем – священный меч войны / Сверкает в неизбежных тучах** (Блок); **Мне противен бич войны** (Хлебников); **Под хлыст войны...** (Мандельштам); 8) **наявність хтонічних супутників (звірі, кентаври, демони тощо): Пусть по полям окровавленным гневно / Рыщут зубастые звери Войны** (Брюсов); **Кентавры хищные неслись в то время к нам / Согнем войны, с грозой опустошенья** (Тепляков). Марс як образний субститут війни також наділяється нетиповими для представника сакруму тілесними аномаліями: ...**Бог хромой, ковыляющий, с губою закушенной, / В злобе и ярости уплелся вдаль пожирать полки** (Шершеневич). Що цікаво, про деформовану тілесність війни пише й С. В. Підпригова, аналізуючи збірку прозових мініатюр «Літо-АТО» Олафа Клеменсена. Професорка зазначає: «У художній проєкції автора топос війни подається крізь антропологічну категорію спотвореної або / і деформованої

тілесності (жінка родить снаряди, “шкіра шурхотить на вітрі”, “тіло наче з крихкого скла”, “сонце вертілось у череві”)) [218, с. 201]. Це спостереження дозволяє стверджувати про релевантність виокремлених ознак у складі образного компонента осмислення війни. Окрім того, маркери війни корелюють з маркерами представників ірреальних світів універсуму, представлених у роботі української дослідниці Н. В. Слухай [289, с. 81-93], що дозволяє ідентифікувати війну як представника світу нежиті.

Отже, у поетичній художній творчості маркерами війни виступають такі образні константи:

- Домінує уособлення як один з основних засобів конструювання образу війни. Війна як хтонічна істота характеризується такими маркерами: *тілесні аномалії* (нетипове забарвлення очей, відсутність одного з парних органів, нетипове зображення частин тіла тощо), *теріантропія* (від грецького *теріон*, «звір» та антропос, «людина») – поєднання характерних ознак тварини та людини, *гіперболізований зріст*, *специфічні властивості* – *здатність літати*, *кровожерливість*, *наявність спеціальних атрибутів та хтонічних супутників* тощо. Візуальний образ війни характеризується незавершеністю, адже в фокусі зображення як правило знаходиться або верхня частина антропного тіла (*голова*), або кінцівки (*рука, ноги*). Усе це дозволяє віднести війну до числа представників ірреальних світів міфопоетичного універсуму.

- Війна характеризується перевертанням усталеної ціннісної парадигми та розпадом картини світу, на що вказує таке: 1) осмислення війни через опис ситуацій сакрального переходу (*народження, хрестини, весілля, смерть*), ситуації переслідування (*полювання, риболовля*), ситуації розігрування (*театр*), процесу рільництва, які позначають пограничні стани людського буття; 2) активація метафори «Війна – це стихія» з акцентом на деструктивній природі першоелементів та позначенні їх виходу зі стану рівноваги; 3) перехід сакральної моделі в хтонічну (*богослужіння смерті*); 4) у сенсорній моделі – синкретизм сенсорних маркерів та їх надлишковість – війна позначає те, що порушує норму, тому якщо звук – гучний або тихий, якщо відчуття – жар або холод, якщо колір –

червоний, багряний, кров'яний або, навпаки, білий чи чорний. Найбільш релевантним є червоний та його ізоморф – тактилізм *«гарячий»*, в аудіальній моделі – усі гучні, пронизливі, високі, протяжні, тривожні звуки (*крик, стогін, грім, тріск* тощо), в ольфакторній – їдкі, задушливі запахи.

Система ментальних метафоричних моделей *«Миру»⁶*, які вдалось виокремити зі «Словника поетичних образів» Н. В. Павлович, охоплює:

1. Антропоморфні метафори, зокрема метафора «Мир – це представник високого сакруму» (*Бог, дух, ангел, житель небес* тощо): *Прекрасный и полезный мир? / Приди, о кроткий житель неба, / Эдемский гражданин страны! / Приди и, как спутник Феба, / Дух теплотворный, бог весны, / Дохни везде своей душою!* (Державін). Як представник високого сакруму, мир: 1) володіє **особливими атрибутами** (оливи): *Оливы свежи и зелены / Принес и бросил Мир из рук* (Державін); 2) **має сакральних супутників** (духи): *Неутомимый Марс, оставя брань кроваву, / Оставя острый меч, броню и тяжкий щит, / На мягкой мураве в спокойствии лежит; Там духи мирные во отроческом виде, / Резвяся, по его скрываются хламиде* (Майков); 3) **культурний часопростір миру** – райський сад, локалізований в небесному просторі: *Врата небесны растворились, / Нисходит всем желанный мир* (Майков).

2. Природоморфні метафори миру обмежені комплексом метафор фітоморфного типу, зокрема **«Мир – це олива»**: *Цветут оливы насаждены / Елизаветиной рукой* (Ломоносов). Можна зробити висновок, що установлення миру повертає першоелементи до стану рівноваги, світ повертається до часу першотворення, образним утіленням якого стає оливковий сад.

У **сенсорній моделі миру** релевантними є колоративна, аудіальна, густативна та тактильна складові. У **колоративній моделі** переважають **зелений** та **небесне світло** як символічні еманції повернення до стану першотворення – райського саду: *Ты, Мир, пришел к нам наконец [...] Коль нам лучи твои приятны!* (Державін). В **аудіальній моделі** превалює **тиша** як опозиція гулу

---

⁶ Художні тексти, які далі використовуються в тексті роботи як ілюстративний матеріал, вилучені зі словника Н. М. Павлович [209, с. 105-106].

війни: *Румянцев заградил махин твоих уста, / Да не тревожит брань от днесь сии места* (Майков); у густативній – *солодкий* (*небесная сладость*), у тактильній – *ніжний, м'який*: [*Марс – О. Д.*] ...на *мягкой мураве в спокойствии лежит* (Майков). Образна парадигма війни значно ширша, ніж образна парадигма миру. Так, словник пропонує 293 контексти для унаочнення образу війни й лише 11 для характеристики миру. Проте навіть цього невеликого об'єму достатньо, щоб побачити суттєві відмінності між ними.

Як перехідний етап сакральної історії соціуму війна характеризується докорінним перетворенням усталеної картини світу, переорієнтацією ціннісної парадигми, установленням хаосу; мир, навпаки, тяжіє до відновлення картини світу, в основі якої покладено уявлення про райський сад – першооснову буття.

На інтуїтивно-іраціональному рівні війна і мир обіймають різні полюси культурного часопростору – високе сакральне та хтонічне. Це протиставлення активізує й інші бінарні опозиції, зокрема «верх-низ», у якій війна займає парадигму низу, а мир, відповідно, – верху. Характерною особливістю образного осмислення миру є його сакралізація на всіх рівнях художнього осягнення – від ментально-логічного до сенсорно-перцептивного. Війна набуває рис хтонічного факультативно – через активацію відповідних міфологем. На сенсорно-соматичній мапі війни релевантними є пограничні відчуття – від нестерпно-гарячого до холодного, від гучного до тихого, від багряного до чорного та білого; мир, навпаки, характеризується моносенсорністю – релевантними є тиша, відчуття ніжності та небесної насолоди, превалює зелений колір та небесне світло.

3.4. Бінарна концептосфера «Війна» і «Мир» в міфопоетичній парадигмі

Концепт як складний лінгвоментальний феномен, одиниця мовно-концептуальної картини світу етносу, піддається осягненню за умови висвітлення повноти його рефлексії в секулярному та сакральному модусах. Вважається, що термін «сакральне» вперше з'явився в науковій літературі на межі XIX-XX ст. в роботах Е. Дюркгейма, А. Юбера та М. Мосса для позначення «первинної трансцендентної основи антропологічного та соціального

порядків» [236, с. 116]. У широкому сенсі сакральне протиставляється профанному. Як зазначав М. Еліаде: «Священне і мирське – два способи буття у світі, дві екзистенційні ситуації, які людина розвиває впродовж усієї історії» [354, с. 10]. З погляду С. О. Токарева та Є. М. Мелетинського, сакральне – священне, центроване щодо міфу, концентроване, з особливим магічним відбитком; профанне, відповідно, – емпіричне, поточне [325, с. 18]. Сакральне ототожнюється з трансцендентним, божественним, релігійним, ірраціональним, потустороннім, містичним (у широкому сенсі охоплює також дорелігійне, язичницьке, усе те, що належить до культу, міфу); профанне, навпаки, – з буттєвим, секулярним, світським, мирським, фізичним, раціональним, безрелігійним. Таким чином, **сакральне** – *усе те, що охоплює божественне, духовне, небесне, і, з іншого боку, потойбічне, ірреальне та містичне, яке актуалізується під час когнітивного осягнення людиною навколишньої дійсності та втілюється в сакральних смислах мовного коду етносу. Профанне* – *секулярне, мирське, буттєве, об'єктивне відображення навколишнього світу людиною, актуалізоване в процесі його раціонального осягнення.*

Міфопоетична підсистема через свою архаїчність, усталеність та зв'язок з сакральним модусом осягнення світу є надзвичайно інформативною у висвітленні питань лінгвістичного, культурно-історичного та соціально-психологічного шляхів опанування етносом таких універсалій, як війна та мир. За визначенням В. Н. Топорова, міфопоетична модель світу – це «скорочене та спрощене відбивання сукупності уявлень про світ в межах даної традиції в їх системному та операційному аспектах» [325, с. 161]. Формами об'єктивації міфопоетичного смислу, за Н. В. Слухай, є *символ, провісники, психологічні асоціативи, метаморфози, медіатори між світами, атрибути ситуації антифактивності / неповної фактивності, алегорії, явища анімо-аніматизму, маркери світів універсуму* [299]. Водночас основною формою буття міфопоетичного смислу є символ – «будь-яке зі спеціалізованих міфопоетичних значень, які увиразнюють, функціонально специфікують предметно-образні об'єктивації міфу» [289, с. 78].

За відомостями словника «Слов'янські древності», «Війна – у народному уявленні подія, яка разом з неврожаєм, голодом, мором, пожежею та ін. стає об'єктом передбачень в прикметах, тлумаченні снів, ворожінні тощо» [250, с. 407]. Аналіз словників мови міфу [249; 250] дає підстави стверджувати, що **культ війни у східних слов'ян пов'язаний з культом Перуна, есхатологічним та етіологічним** (передусім християнським міфом – війна як загибель в хтонічному полум'ї цього світу та водночас зародження іншого), **календарним** (передусім обрядами осіннього циклу, що пов'язані зі збором урожаю), **героїчними** (вибудовуються довкола св. Георгія, Іллі Муромця) **міфами**. У стереотипному уявленні про війну, що функціонує в східнослов'янському міфопоетичному просторі, знаходимо відгомін цих міфів, які в народній пам'яті креолізуються (до прикладу, Перун є богом війни та врожаю, так само як і Георгій Змієборець та Ілля Муромець є покровителями дружинників та землеробів).

Традиційними символами війни є такі, що належать до *сакральної ситуації переходу* (зокрема, *жнива* (війна – це *жнець* → *смерть*, який виконує ініціальні дії (*косить, зриває, вириває*) проти ворожих воїнів (*снопи, трава*) на полі бою (*току, полі*) тощо), водночас *війна* передбачає *подолання ініціального простору* (війна = *поле, віддалений локус неосвоєного простору*, який потрібно пройти (рос. *дороги войны*); залишитись в ньому – означає померти (рос. *остатсья на войне*), а подолати його – означає переродитись, отримати нові знання, досвід), *атрибути громовика* (*блискавка, громовиця, ритон з небесними водами*), *військові атрибути* (*сокира, меч, стріла, палиця; ніж* або *кинджал* давали новонародженому, щоб він став воїном), *маркери ірреальних світів*, зокрема *хтонічного* (*хтонічний вогонь, вихід першостихій зі стану рівноваги* або їх *аномальні прояви*), *сенсорні маркери* (*чорний, білий та червоний кольори*, які є полівалентними, а тому їх символіка залежить від того, яка зі сторін протистояння її використовує (сьогодні, до прикладу, червоний для українців – це і свято, і любов, і кров, і жертва, водночас росіяни використовують червоний як символ революції, війни, вітальної енергії, апотропей), але в ситуації війни червоний та

чорний – це насамперед кольори смерті, нечистоти, хтонічного полум'я, пролитих сакральних соків – крові, сліз).

Про зв'язок війни та культу Перуна у східних слов'ян свідчить характер провісників війни, особливо *грому* та *блискавок*, які є традиційними атрибутами громовика. Перун – бог грози, який ще в індоєвропейській міфології є богом війни [160, с. 143], пізніше, особливо на Русі, – покровителем війська та князя [182, с. 430]. До слова, воїни нерідко звертались до Перуна у замовляннях, пор.: *Как от ударов Перунова топора (= молнии) исчезают тучи, так падут от моих ударов вражеские воины* [16, с. 636]. Перун виконує функції змієборця та пантократора, а основним міфологічним сюжетом, у якому він найчастіше фігурує, – є битва (війна) як захист людства від ворожих сил або творення космосу з хаосу. В народних уявленнях гроза – це небесна війна громовика зі змієм (зі світовим злом, зі своєю дружиною), яка завершується встановленням світового порядку (космосу), коли недиференційований всесвіт, який розколовся на дві частини – космос та хаос – знову воз'єднуються [183, с. 149]. Громовик вважається творцем металічної та кам'яної зброї, але нерідко зветься *пастухом* – владикою небесних стад, пастирем народу, заступником вождя; його супутники – *грозові духи* – його небесне воїнство [16, с. 636]. П. Ф. Маркін стверджує, що «ототожнення ратного бою та землеробства як найбільш архаїчних невинуватих, адже їх об'єднує схожа “технологія” (поле битви – тік, мечі – цепи, убиті – скирти) та максимальна напруга сил» [172, с. 58]. Вважається, що саме анти, які мали високорозвинені аграрну та військову культури, наділили своє божество цими атрибутами [27, с. 31].

Існувало також повір'я про боротьбу представників нежиті, які перейняли традицію весняного бою велетнів-хмар та проводили жорстокі бої, розкидаючи повсюди дуби [17, с. 657]. Цим повір'ям можна пояснити присутність в колі провісників війни скрипучих дерев. Проте це лише припущення, адже культ Перуна також пов'язаний з дубами та дібровами [182, с. 431]. Зокрема, його символом у слов'янській міфології є світове дерево – дуб, який центрує міфопоетичний простір, моделює вертикальну модель світу, гармонізує

Коло-Круг – колесо простору і часу, яке обертається навколо його осі [27, с. 31-33]. Звідси, можливо, походить уявлення про циклічну природу війни.

З витісненням язичництва функції громовика перейняли Ілля Муромець та св. Георгій (з одного боку, змієборець та воїн, з іншого – хазяїн землі, покровитель скотарів та землеробів). Образ Георгія Змієборця сьогодні активно використовується росіянами для пропаганди: насаджується думка про високу місію російського народу – боротьбу зі світовим злом (спочатку – нацистами, сьогодні – українським народом, який вони іменують «*українацистами*», «*нациками*»). Так, на воротах *Головного храму Збройних сил Російської Федерації* зображений Георгій Змієборець. Меч у його руках слугує ручкою вхідних дверей, тому кожен, хто входить до храму, символічно бере участь в акті розрубання змія. На це акцентуємо особливу увагу, адже сьогоднішня російська пропаганда апелює до найважливіших культурних цінностей російського етносу – соборності, колективізму та духовності. Ось чому міфи про «єдність трьох народів» та сакральну місію російської держави визволити «братній народ» від поневолення так широко постулювались російською пропагандою ще з 2014 року, адже обидва заґрунтовані на етнічних домінантах російського етносу.

Зважаючи на те, що російська пропаганда активно поширюється й церквою Росії (згадаємо, до прикладу, як російський Патріарх Кирило (Гундяєв) благословив російських військових «визволяти» український народ, або як найбільш відомі православні російські місіонери, зокрема А. Ткачов, поширюють проросійські наративи справедливої відплати / Божої кари: начебто війна з Росією – це справедливе покарання українського народу за те, що вони хочуть стати частиною «гріховної» Європи), а християнські тексти свою чергою спираються на архаїчні християнські уявлення про війну, вважаємо за необхідне звернутися до «Одкровення» Іоанна Богослова – одного з найдавніших творів християнської літератури, який, за різними даними, відносять до 60-90-хх років I ст. н. е. Пам'ятка має неабияку цінність для здійснення міфопоетичних розвідок, оскільки зберігає відгомін прадавніх вірувань. У християнстві уявлення про війну тісно пов'язані з есхатологічним міфом, крізь призму якого простежується зв'язок

війни із сакральним актом ініціації («обрядом переходу»). Символіка війни та символіка Апокаліпсиса, при їх детальному розгляді (див. *Додаток Г*), збігаються. Подібно до війни, маркерами Апокаліпсиса є: *аномальні прояви першостихій* (грим, блискавка, землетрус, град, вогонь, виверження вулкана), *поява маркованих тварин у великій кількості* (сарани), *небесні знамення* (вогняна зірка, що падає, сонячне та місячне затемнення), *колеративні сенсорні маркери* (червоний, зокрема вогняно-червоний та криваво-червоний, гіацинтовий (червоний або золотисто-оранжевий), чорний, білий), *аудіальні сенсорні маркери* (грим, гучний голос Ангелів, звук труби, стук колісниць, тваринний (левиний) рев), *ольфакторні сенсорні маркери* (запах фіміаму, диму, сірки), *густативні сенсорні маркери* (гіркий смак води). Особливе значення відіграє вогонь, адже, відповідно до есхатологічних міфів, саме у пожежі має загинути земля [101, с. 18].

Окрім того, в «Одкровенні» носіями колоративної ознаки стають чотири вершники на конях білої, чорної, рудої (ізоморф червоного) та блідої (ізоморф білого) мастей, які уособлюють розбрат, голод, війну та смерть, відповідно. Перший вершник на білому коні уособлює розбрат та загарбницьку війну, за ним сліднують решта троє. Важливим є не лише колоративна символіка, але й послідовність слідування вершників один за одним, у чому вбачаємо відгомін древніх уявлень про те, що словесний конфлікт передує фізичній сутичці – війні. Таким чином, у християнській картині світу Апокаліпсис характеризується семантичною двовекторністю: з одного боку, це – символ справедливого Божого покарання, з іншого – відновлення первозданного порядку з недиференційованого хаосу. Ці уявлення активно використовуються російською пропагандою з метою виправдати загарбницькі зазіхання Росії відносно України та інших держав.

Серед **провісників війни** найбільш релевантними є такі: *небесні знамення* (поява комети, сонячне або місячне затемнення, червоне сонце, зорепад тощо), *метеорологічні явища* (кривавий дощ, сильний вітер, метелиця, грозова хмара, грим на третій та четвертий дні березня тощо), *недостатність або надмірність прояву певних ознак чи явищ* (відсутність лелеченят у гнізді, великий грибний урожай, незвичайно великий урожай хліба, багато жолудів на

дубі, багато народжується хлопчики тощо), **аномальні прояви першостихій** (гримить грім, віє буря, повинь, наводки тощо), **раптове збільшення популяції маркованих тварин** (білок, вовків, мишей, лелек тощо). О. М. Афанасьєв ідентифікує як провісники лише аномальні прояви першостихій та появу маркованих тварин, пор.: «...и берег подымается, и море дичится, и ветры сухие или мокрые тянут, и облаки дождевые или снежные и ветренныя, и гром гремит, и буря веет, и лес шумит, и древо о древо скрипает, и волки воют, и белки скачут – мор будет и война встанет» [17, с. 31]. Для провісників війни релевантною є ознака множинності, пор.: *зорепад, білі метелики як образи душі* [250, с. 407], що співвідноситься з кількістю воїнів, які гинуть на полі бою.

Особливе місце посідає **блок сенсорних провісників**, з-поміж яких релевантними є аудіальні та візуальні: **колоративи** (червоний або криваво-червоний: *червоні стовпи навколо сонця, кривавий дощ, червоне сонце, вогняно-червоний захід сонця*; зрідка – білий (*білі метелики*), **аудизми** (*вовче чи собаче виття, грім, шум лісу, скрипіння дерев, у сновидіннях – церковне поспів'я* тощо). Ізоморфами *червоного* та *білого* на тактильній сенсорній мапі стають *вогонь, жар* або *холод*. Усі маркери мають полімодальне синкретичне значення, тому можуть заступати один одного. До прикладу, військо сниться перед пожежею, а пожежа, відповідно, сниться до війни.

Характер провісників засвідчує хтонічну сутність війни, адже деякі з них одночасно можуть ставати маркерами ірреальних світів універсуму, як-от: **чорний** (традиційний), **червоний** та **білий** (поліфункціональні) є кольорами представників потойбічного світу, символами трауру, пор.: диявол має червону свитку, жінка в червоному є уособленням хвороби, червоний колір очей мають русалки, інородці тощо; **чорний колір** асоціюється з нещастям, темрявою, землею, смертю, нечистотою, з «чужим», злим, демонічним, з потойбічним світом [254, с. 513-514]; **білий** – колір смерті (смерть як жінка в білому, молодих ховають у білих одежах, вивішують білу хустину, коли сповіщають про смерть).

Базовими сенсорними маркерами війни є **червоний** та **білий**, які утворюють опозитивну пару: червоний протиставляється білому як «не білий, забарвлений,

темний» [251, с. 647]. Обидва кольори амбівалентні: червоний – колір життя, сонця, родючості, здоров'я, але й маркер потойбічного світу, нежиті [251, с. 647]. Білий позначає належність до сакруму, чистоту, родючість, але водночас є маркером смерті (пор.: *мертвенно-бледный*) [250, с. 151].

Семантичний зв'язок війни та червоного кольору обумовлений близькістю обох з вогнем та кров'ю (пор.: *огненно-красный, кроваво-красный* тощо), які в міфопоетичній проєкції є субститутами червоного та, відповідно, маркерами війни. Н. П. Антоненко зазначає: «За символічним значенням кров подібна до вогню та червоного кольору; вона – символ пристрасті, повноти життя [...], активності, свободи, з іншого боку – смерті, агресивних дій, війни, смерті» [12, с. 29], вона є «індикатором життєвої сили людини та вказує на її належність до світу живих» [11, с. 110]. Відповідно, втрата крові пов'язана з втратою вітальної енергії, а блідий колір шкіри вказує на наближення смерті (пор.: *бледный как смерть*). За спостереженнями Л. Леві-Брюля, «Мимовільна кровотеча викликає у первісної людини сильне хвилювання або тривогу. Вона відчуває себе в небезпеці. Адже це витікає саме життя» [162, с. 215]. Війна вимагає пролиття крові, навіть незначної її кількості (пор. фразеологізм *малой кровью*). Існує повір'я, що кров випиває бог землі, оскільки та приваблює його червоним кольором, звідси – обряди жертвопринесення крові, яку вливали в землю [160, с. 131], а також ритуал випивання / проливання сакральних соків (крові). Обидва можна вважати відголосом космогонічної жертви. Пізніше символіку крові перебирає символіка червоного вина і образ Ісуса Христа – виноградаря і грона виноградного.

Російське *красный* проявляє понятійну близькість з лтш. *kaŗsa* («спека» → «блиск полум'я, сяяння» → «велич, краса») [160, с. 131], у чому вбачається його зв'язок з вогнем. В образній парадигмі війни вогонь є втіленням деструктивного начала – це символ Божої кари (у народній уяві її символізує *поява блискавки чи комети, зорепад, громові стріли* тощо), установлення хтонічної стихії (пекельного вогню). На зв'язок вогню та червоного вказують російські фразеологізми, зокрема *пустить красного петуха* (у значенні – пожежа), а також

повір'я, у яких згадується баба в червоному каптані як персоніфікація пожежі, червоні ноги змії, які вона показує перед пожежею тощо [251, с. 647].

Для російського етносу характерним є культ війни, її героїзація та сакралізація. Зважаючи на те, що червоний є поліфункціональним символом, росіяни часто використовують його апотропейну символіку для нівеляції негативних конотацій, що, до речі, також апелює до архаїчних уявлень: до прикладу, у замовлянні воїна, який йде на війну, згадуються билінки червоного, чорного та білого кольорів, які мають на полі бою відкрити йому сагайдак зі стрілами, принести меч та вуздечку [109, с. 299]. У Росії червоні знамена та червоні щити використовувались у битвах, про що згадується, до прикладу, в «Сказанні про Мамаєве побоїще». У роки російської революції червоний – символ становлення нового режиму, нового життя. Позитивне маркування червоного як символу революції, а, отже, пролітої крові та смерті, «багато в чому визначалось символікою червоного кольору, тими позитивними конотаціями, які супроводжували цей колір у свідомості російського етносу» [308].

Російсько-українська війна показала, що червоний і досі використовується росіянами як символ перемоги та об'єднання народів, повернення до «золотих часів» радянської епохи. Так, ще на початку повномасштабного вторгнення російська пропаганда почала розповсюджувати плакати з бабцею, яка тримала червоний радянський стяг у руках і ним вітала «визволителів». На більшості плакатів бабця зі стягом зображується на фоні полум'я, але полум'я – феномен світу хтонічного, маркер агресії, крові, революції. Відомо також, що росіяни використовують червоні та білі пов'язки для ідентифікації «своїх» на полі бою. Незважаючи на те, що ці кольори є розпізнавальними, є підстави вважати, що їх символіка заґрунтована на осмисленні червоного та білого як апотропеїв.

Традиційно все, що пов'язано з війною, пов'язано також з хтонічною стихією. За відомостями міфопоетичного словника [252] на північному заході Росії ворогів (литовців, німців, шведів) зображали як людоїдів, вірили в те, що противники мають величезні кістки. **До представників хтонічного відносяться також тварини-провісники війни, зокрема білки** (помічники відьом, домашні

тварини лісовика), **вовк** («чужий», знається з нечистою силою, нерідко періоди засилля вовків та нечистої сили співпадають), **миші** – нечисті тварини, гади.

Пришвидшити завершення війни могли обрядові дії, які виконувались гуртом, як-от випікання «колективного хліба», переписування святих листів та їх передача з рук в руки, складання обітниць, колективне пошиття сорочки чи рушника, які потім передавалися на фронт або вивішували на хресті, який встановлювали на розвилці [252, с. 447-448, 487, 488]. Символічним є те, що ці дії виконувалися гуртом, щоб наповнити предмет силою роду, а вишита сорочка / рушник передавалися на війну як апотропеї. Згадаємо, до прикладу, як сьогодні, під час війни, українці плетуть маскувальні сітки, передають спорядження / одяг / предмети першої необхідності воїнам на передову, як назбирали гроші на Байрактар та придбали супутник, як навіть старі люди і малі діти роблять внесок у святу справу перемоги.

У світлі гібридної війни Росії проти України особливу увагу треба, на наш погляд, приділити вивченню сучасної символіки війни (зображення з російською та українською символікою, які були використані у дослідженні як ілюстративний матеріал, представлені в Додатках *Д* та *Е*). Новітні дослідження феноменології гібридної війни показують, що одним з основних механізмів, які використовувала Росія проти України, була і залишається міфотворчість [84, с. 32]. Як слушно зауважують О. О. Бондаренко та С. О. Гречка, «саме *міф стає найбільш ефективним видом зброї*, направленої на ураження свідомості українців» [38, с. 173]. **Сучасна російська міфотворчість включає розгалужену систему міфів та культів**, до яких відносимо: **міф вічного вождя** (*невмирущого, завжди молодого, що не старіє, маскулінного (сильного, спортивного, вправного вершника, який може побороти ведмедя голими руками)* тощо); **міф про «золоті часи», які потрібно повернути** (звідси *міфи про Крим – сакральний Корсунь, про «колиску братніх народів», так звані «исконно русские территории», силу й велич Росії у складі СРСР; звідси також обожнювання радянської епохи, яка є втіленням «золотого віку» російської історії та її величі; намагання повернути Крим, підкорити Україну, возз'єднати «братні народи» під егідою Росії* тощо);

культ традицій (передусім *традицій радянської епохи*, включно з її символікою та ідеологією; *традицій фашистської Німеччини* з її культурами (культи вождя, чистоти раси, війни, традицій, месіанства), символікою (червоний та чорний кольори; Z як розімкнута свастика / руна зіг; символіка молодіжних угруповань Гітлер'югенд (Німеччина) та Юнармія (Росія) = червоне тло + символ (у нім. – свастика / у рос. – радянська зірка) + орел), ідейними засадами (нім. бліцкриг = рос. «Возьмем Киев за три дня»; ідеологічна спрямованість виховання: нім. Гітлер'югенд → рос. Юнармія, парта героя в кожному класі, оспівування радянських героїв тощо), невербалікою (на деяких фото, викладених у вільному доступі, видно, як російська молодь використовує традиційне німецьке привітання, а діти у дитсадках стимульовані до того, щоб своїми тілами викласти на підлозі символ «Z»); **культ сильного вождя**, якого всі бояться (залякування Росією Європи та всього світу, ядерний шантаж, захоплення АЕС та ТЕЦ в Україні, погрози показати «літак судного дня» тощо); **культ чистоти крові** (Україна – це, начебто, крайок Росії, звідси ідеологеми «русский мир», «русский», «российский», «исконно русский», «исконно русская территория» тощо); **культ мови** (начебто українська мова – це зіпсована та споганена російська; начебто російську мову утискають → на захоплених українських територіях росіяни силою примушують підневільних українців вивчати російську, начебто російські війська захищають російськомовне населення в Україні); **культ війни, її героїзація та сакралізація** (культ *Дня перемоги*, акція «Безсмертний полк», відносно молоді ветерани на святкуванні *Дня перемоги*, *Головний храм збройних сил Росії* – фактично храм війни та історії перемог Росії, як давніх, так і сучасних (фрески, присвячені російсько-радянській війні 1941-1945 рр., розміщені поруч з фрескою, яка зображає «Возз'єднання Криму з Росією» (була демонтована, але зберігається як «історичний артефакт»)); російські священники благословляють росіян «визволяти / присмирятти» український народ); **культ богообраності та месіанства** (з точки зору росіян, вони не воювали в Грузії – вони примушували її до миру; вони начебто не нападали на Україну; вони начебто визволяють пригноблених українців від нацистів та бендерофашистів;

примітно, що росіяни не розуміють або не хочуть розуміти, скільки злочинів вони вчинили в Україні, скільки горя принесли українцям, більшість росіян і зараз не можуть зрозуміти, чому на Росію було накладено санкції); **використання новомови** для замилення свідомості («хлопки» замість «вибухи», «освобождаем» замість «захоплюємо», «демилитаризация и денацификация» замість «загарбницька війна проти України» тощо).

Символами повномасштабного вторгнення Росії на Україну стали літери Z та V (їх зображують на російській техніці, автомобілях, дитячих рюкзаках, одязі, спідній білизні, малюють на обличчі, набивають на тілі, повсюдно заміняють ними літери з та в, пор: *zaРодину, куZбасс, заРоссию* тощо). Зважаючи на те, який сильний резонанс ці символи отримали сьогодні, є підстави вважати, що вони заґрунтовані на архаїчних міфопоетичних смислах. На сьогодні існує декілька версій їх походження:

1. Офіційна версія Міністерства оборони Російської Федерації: Z – «За победу», V – «Сила в правде» та «Задача будет выполнена», обидві апелюють до прецедентних текстів культури. Так, фраза «Сила в правде» була запозичена з фільму «Брат-2» [344].

2. Z та V – це символіка фашизму (не підтримується Росією [200]), яка відома в кількох версіях: 1) **Z – це розімкнена свастика** (в фашистській Німеччині була символом боротьби проти комуністів та євреїв), а V – символ, яким нацисти позначали захоплені території [44]; 2) **Z – символ насильства:** літерою Z під час Другої світової війни позначали будівлю в концентраційному таборі «Заксенхаузен» («Station Z»), у якій вчиняли масові вбивства. Цю версію поширив у своєму Твіттері Міністр Оборони України О. Ю. Резніков; 4) **Z < Z** (символ четвертої дивізії СС) [3]. Всупереч тому, що росіяни не підтримують режим нацистів відкрито, є підстави стверджувати, що нацистська модель була перейнята росіянами, хоча відкрито про це і не говориться. До прикладу, у широкому доступі є фото, на яких російські військові залишили свастику на тілах закатованих українців; форма Гітлера зберігається у *Головному храмі збройних сил РФ* як реліквія тощо.

3. **Z від німецького слова «Zeit»** – «час» у значенні «час діяти» [43] (версія не отримала широкого резонансу).

4. **Z** – знак, який не має яскраво вираженої символіки. Відповідно до цієї версії, **Z** – *знак насилля та солідарності з агресивною політикою російського режиму* [377] (якби це дійсно було так, то цей символ не отримав би такого суспільного резонансу).

5. **Z та V від «Восток» та «Запад»**, щоб позначити об'єднання заходу та сходу [406] (поширюється англломовними медіа).

6. **Z та V – розпізнавальні знаки (офіційна версія ЗСУ)**: латинські літери позначають приналежність до групи військ чи певного регіону. Так, **Z** – східні сили РФ, [**Z**] – сили РФ з окупованого Криму, **O** – сили з Білорусі, **V** – морська піхота, **X** – кадирівці, **A** – сили спецпризначення (СОБР, АЛЬФА, ССО) [353]. Примітно те, що активно використовувати стали лише **Z та V**, хоча літери дійсно могли виконувати ідентифікаційну функцію.

7. **Міфологічна версія (російська), за якою Z та V були запозичені з кириличного алфавіту та перебрали їх символічні значення** (версія зустрічається виключно в російських медіа з березня 2022 р.). Обстоюється думка про те, що **Z, V та O** – літери, запозичені зі старослов'янської абетки. Як у кирилиці, за кожною з них закріплена певна словоформа: **Z** – «Земля / народ / країна» [3], **V** – «рівновага, згода» (росіяни трактують як «засіб досягнення [цілі – О. Д.]» [376]), **O** – «Бог / Творець» [44]. З-поміж усіх трьох **Z** зустрічається найчастіше, адже глибоко міфологізована: в кириличній абетці вона позначає високо сакральне число 7. За формою **Z** ототожнюється з зображенням Георгія Змієборця [122] та виконує апотропейну функцію. Символічним є й написання літери (верхня лінія позначає небо, нижня – землю, а діагональна риска – поєднання небесного та земного). **V** – остання літера кириличної абетки (пор. фразеологізми: *Сам ни аза в глаза, а людей ижицей тычет; От аза до ижицы*), яка в ситуації війни отримує значення «кінцевий пункт призначення / всеосяжність (російська земля повсюдно)».

Ось які смисли приписують росіяни **Z**, **V** та **O**: 1) **Z** як «Земля русская», яку необхідно «Защищать»; 2) «За победу» позначає мету – повернути «свої» втрачені землі (зокрема, Донбас), засіб досягнення – «**V** правде», підтримують вищі небесні сили → «Мы русские, с нами Бог», «На небе – Бог, на Земле Россия» [44]. Фактично символіка, яку втілюють **Z**, **V** та **O**, зчитується так: росіяни прийшли в Україну, щоб розширити або повернути «свої втрачені» території, а все, що позначається символом **Z**, належить Росії. Відповідно, спільне використання **Z** та **V** породжує такі смисли: там, де росіяни, там і Росія, усе належить Росії, Росія забере все, Росія буде повсюди тощо. Саме ця версія об'єднує основні російські ідеологеми, які центровані довкола таких основних патернів: месіанство, повернення своєї території, захист своїх територій, поширення «русского мира» тощо. Примітним є те, що росіяни активно поширюють ці смисли, а, отже, добре усвідомлюють те, що зараз в Україні йде війна, а Росія є не визволителем, а загарбником.

Уявлення про мир як відсутність війни не представлено у міфопоетичних словниках. Однак якщо ототожнювати мир з реальним світом, то його маркерами, на противагу світу сакрального верху або сакрально-хтонічного низу, будуть сонце, промінь сонця, зоря, ранок, весна, зелений гай, сад, простір, небо, широчінь, свіжий вітер тощо [298, с. 43]. Мир усвідомлюється як норма, а тому не специфікується в народній уяві так же детально, як війна. Під час війни **українці активно використовують символіку миру**, якою заміщують російську (розбиті та спалені російськими військовими автівки розмальовують квітами / дірки від куль стилізують під квіти; на малюнках на місці убитого російського солдата зображують соняшник, який проростає з його могили (звідси заклик українських воїнів до російських військових брати з собою насіння соняшника); перекреслюють **Z**, **V** та **O** білим хрестом або замальовують синьо-жовтою фарбою; український тризуб наколює двоголового орла; символіка Георгія Змієборця заміщується символікою жінки-України на коні синього кольору в жовті квіти, яка тризубом проколює двоголового орла; Батьківщина-Мати розрубуює мечем двоголового орла тощо). Свою техніку українські військові

прикрашають смайликами, наносять зображення тризуба, пишуть пестливі слова (наприклад, *сонечко*).

До української символіки життя, яка подолає всі перешкоди, належать: **коларативи** – *жовто-блакитний* (поле і небо, земля і море, день) та *зелений* (символ трави, рослинності, урожаю, зеленого поля, зеленої форми солдата-захисника), *червоний*, який є амбівалентним кольором, тому, з одного боку, є втіленням домашнього вогнища, пролитої крові українців (криваві сльози, криваво-червоні квіти у волоссі дівчини-України), символ відплати (жінка в червоному з тризубцем у руках як захисниця українців), з іншого боку – колір окупанта (звідси червоні квіти, зокрема маки, довкола українського захисника, червоні бомби, вогонь, який спалює домівки тощо); **домашні тварини**, які захищають освоєний простір – *півник* (стійкість, у міфології – захищає від нечистої сили), *пес* (захисник), *кіт* (символ дому, домашнього вогнища, захисник); **рослини** (соняшник, маки, синьо-жовта волошка); **птахи** (синьо-жовта райська птиця, синьо-жовта синиця); **ізоморфи Світового дерева** (розлогий дуб, під яким розкидані розбиті російські танки; квітучий соняшник, який поливає дитина; дерева, на яких гніздяться пташки; чи, навпаки, голе дерево як символ війни, спустошеності); **атрибути** (тризуб, який розриває ворожу бомбу чи двоголового орла, вишиванка та вишити узорі, традиційні українські розмальовки тощо); **солярна символіка** (соняхи, сонце); **фемінна символіка** (Україна як сильна жінка, яка захищає свою землю, домівку, домашнє вогнище, народ, дітей, країну; в образах жінок-воїнів представляють міста, які піддалися жорстоким атакам Росіян у перші дні повномасштабного вторгнення). Особливістю сучасної символіки війни є **сакралізація предметів**, зокрема зброї (*св. Джавеліна, св. Хаймарс* тощо).

Таким чином, війна посідає чільне місце в міфопоетичній картині світу російського етносу й уявлення про неї широко представлені в народних прикметах, замовляннях, повір'ях. Водночас уявлення про мир як завершення війни практично відсутні в словних мови міфу, що підтверджує висновок про те, що війна є домінтним членом пари та відтіняє уявлення про мир. Креолізація архаїчних язичницьких та християнських вірувань вказує на існування

першоджерела, першоміфу, який був закладений в її основу. На створення стереотипного уявлення про війну значний вплив справили есхатологічний міф, міф вічного повернення, культ Перуна антських слов'ян, культ ініціації, архаїчні уявлення про бої лісовиків. Встановлено, що всі провісники та сенсорні маркери війни при їх детальному розгляді своїм корінням сягають символіки грому, жнив, грози, виходу першостихій зі стану рівноваги. Характерними особливостями війни є її лінійно-циклічний характер та ототожнення з хаосом – виникненням світу. Уявлення про війну демонструють хронотопічну амбівалентність міфопоетичного світу, його резонансність та єдність мікро- і макрокосму.

Побіжний огляд символіки російсько-української війни засвідчив, що вона заґрунтована на архаїчних уявленнях про війну, які зародились в глибинах свідомості східних слов'ян. Символіка, якою послуговуються росіяни та українці, вибудовується на протиставленні двох систем – системі мілітарних та мирних смислів. Носіями мілітарного світобачення є росіяни, які відкрито постулюють свої загарбницькі зазіхання, а це підтверджує той факт, що вони усвідомлюють свої дії, а тому мають нести колективну відповідальність перед народом України.

3.5. Бінарна концептосфера «Війна» і «Мир» у російській паремійній картині світу

У світлі активізації військових протистоянь в останні роки особливого значення набуває дослідження мілітарної складової етно-національної концептосфери, зокрема на матеріалі паремій, які зафіксували особливості ментального і вербального опрацювання історичного шляху етносу. Паремії відтворюють історичний пласт, який функціонує в глибинах народної свідомості, вони являють собою етнічну саморефлексію, яка підтримує свій власний образ.

Аналіз паремійної картини світу⁷ здійснений шляхом відтворення фреймів «Війна» і «Мир». У паремійній ретроспективі архітектоніка гіперконцепту «Війна» увиразнюється в акціональному фреймі, структуру якого складають

---

⁷ Паремії, відібрані для аналізу, були вилучені зі словників [10; 18; 32; 90; 91; 107; 108; 184; 192; 193; 198; 216; 224; 238; 328].

термінальні позиції: 1) «**Ім'я дії**», виражене вершинним іменем гіперконцепту «Війна»; 2) «**Мотив**» – рушійна сила, яка спонукає до дії; 3) «**Актант-суб'єкт**» – виконавець дії чи носій певної ознаки. Услід за Л. Теньєром, актантами будемо вважати «субстантиви чи їх еквіваленти, які позначають живих істот чи предмети, що беруть участь в процесі в будь-якій іпостасі та будь-яким способом» [320, с. 117]; 4) «**Актант-об'єкт**» – той, на кого направлені дії актанта-суб'єкта; 5) «**Властивості актантів**⁸» – актуальні ознаки виконавця дії, а також об'єктів, на яких ця дія направлена; 6) «**Інструменти**» (тут – «**Зброя**») – предмети, які використовує актант-суб'єкт чи актант-об'єкт для нападу чи оборони; 7) «**Властивості імені дії**» – якісна характеристика імені дії; 8) «**Хронотоп**» – темпоральна та просторова характеристика процесу, названого іменем дії. Якщо розглядати хронотоп з позиції сирконстанта й, услід за Л. Теньєром, визначити як «обставину (час, місце, спосіб тощо), у межах якої розгортається процес» [320, с. 117], то його можна віднести до термінальної позиції «Властивості імені дії». З огляду на те, що хронотоп є вартісним елементом в структурі гіперконцепту «Війна», вважаємо за необхідне виокремити його як самостійний слот; 9) «**Результат дії**» – підсумок дії, вираженої вершинним іменем. Події нинішньої російсько-української війни показали, що позиції класичного фрейму, що були відтворені в історичному ретроспективному ракурсі, сьогодні руйнуються. Деконструкція позицій фрейму відбувається під впливом російської пропаганди, яка націлена на хаотизацію сприйняття та зміщення традиційних світоглядних координат.

Слот «Ім'я дії» в історичній ретроспективі заповнюють назви вершинних імен гіперконцепту «Війна» на позначення організованої міждержавної збройної боротьби: *війна*, зрідка – *бій* і, за логікою метонімії – *поле* та *фронт*: **Войну** *легче начать, чем кончить*. У сучасному фреймі в цій позиції пропозиційне ім'я дії «Війна» опускається. Так, російський президент називає загарбницьку війну, яку Росія розпочала проти України, «спецоперацією», «забезпеченням безпеки Росії»,

⁸ У структурі фрейму диференційовано слоти «Властивості актантів» та «Властивості імені дії» з метою всебічної характеристики позицій «Актант-суб'єкт», «Актант-об'єкт» та «Ім'я дії».

«захистом людей, які нібито протягом 8 років піддавалися геноциду та знущанням з боку Київського режиму», «демілітаризацією та денацифікацією України» тощо. Російська пропаганда уникає вживання слова *війна*, адже прагне замістити негативні конотації, які пов'язані з загарбницькою війною, квазіпозитивними.

Слот «Мотив». У російськомовній паремійній картині світу минулого можна виокремити два провідних мотиви воєнних дій: 1) **помста ворогам:** *Фашистам за разбой не простим, фашистским извергам отомстим*; 2) **захист країни від агресора:** *Иду на войну защищать страну*. Провідним виступає мотив помсти, який реалізує лейтмотив відповіді на загрозу територіальній цілісності держави. Інтегральною семою мотиву помсти є 'обмін', пор.: *На войну отвечаем войной, идем на врага стеной*. Паремії, особливо мілітарні, відображають вкрай позитивне уявлення російського етносу про самих себе. Російська сторона робить вигляд, що слідує матриці збройного конфлікту, але фактично вона її ігнорує. До прикладу, мотивом повномасштабного нападу Росії на Україну у лютому 2022 року В. В. Путін назвав захист самопроголошених ЛНР та ДНР, а також Росії, хоча це був агресивний напад з метою захоплення українських земель.

Слот «Актант-суб'єкт» репрезентований термінальними позиціями «Військовослужбовці» та «Цивільні суб'єкти». В історичній ретроспективі **підслот «Військовослужбовці»** заповнили позиції: 1) представники командного складу (*офіцер, командир, капрал, воєвода* тощо): *Крепка рать воеводою*; 2) рядові військовослужбовці (*солдати*): *Для смелого солдата и рукавица – граната*; 3) представники окремих недержавних об'єднань (*партизани*): *Партизанская рать умеет побеждать*.

Центральна постать воєнного часу – командир, пор.: *Потому отряд и врага разбил, что в отряде хороший командир*. Якщо військо постає носієм фізичного потенціалу, то командир – когнітивного (пор.: *Отряд – тело, а командир – голова*), адже війна осмислюється як сукупність фізичного та ментального, де ключову роль відіграє когніція. Основою війни є слово-дія, а не сама дія як така, адже словесний акт, покладений в основу наказу (команди до дії), трансформується у фізичний. Військо – це знеособлена маса, яка підкорюється

наказам та не може виходити за межі своєї ієрархічної ніші. Як зазначає М. О. Бердяєв, тексти якого охоче цитують в Росії: «...добре воювати може лише той, у кому особистість в її окремішності погашена в цьому містичному організмі [армії – О. Д.]» [28, с. 243]. Солдат знеособлений, що робить його частиною великого воєнного організму; актантом може бути конкретний суб'єкт, який має історичний прототип, але це також збірний образ героя: *Где Кожедуб и Покрышкин – там фашистам крышка*. Таким чином, головну роль на війні відіграє колективний розум та соборність, а особистості як такої немає. На початку війни, до прикладу, українці багатократно закликали росіян вийти на мітинги проти війни, але вони не підтримали заклик. Так само батьки убитих російських солдат не хочуть виступати проти війни, хоча й називають дії влади відносно своїх дітей злочинними.

Підслот «Цивільні суб'єкти» охоплює мирне населенням, яке в часи війни залучене до мілітарної функції. Унаслідок хаотизації світу, привнесеної війною, змінюються традиційні суспільні та гендерні ролі, а тому до виконання військової функції в ретроспективі залучені найбільш незахищені верстви населення, як-от: 1) люди похилого віку: *Пришла бабушка не ворожить, а фашиста уложить*; 2) діти: *Много в отряде «чижей» – отважных малышей*; 3) люди, які частково втратили працездатність внаслідок каліцтва: *Инвалид, а по врагу палит*; 4) жінки: *Убила Рита фашистского бандита*. Причому в часи війни гендерні ролі зрівнюються: *Муж фашистов убивает, а жена патроны набивает*; 5) батьки: *Жребий – дурак: и отца в солдаты отдает*; 6) представники «мирних» професій: *Бывший хлебороб загоняет фашиста в гроб*. Таким чином, під час війни героїзм виявляють не тільки військові, але й не військові. З іншого боку, досвід російсько-української війни показав, що героїзм властивий тим, на кого нападають, а не тим, хто нападає. Так, є свідчення того, як українська бабця нагодувала російських окупантів отруйними пиріжками, як українські діти продають свої іграшки, щоб назбирати гроші для ЗСУ, як українські жінки підручними засобами збивають дрони; у той же час росіяни розстрілюють авто зі знаком «Діти», гвалтують жінок та дітей, убивають старих, калік та дітей тощо.

Слот «Актант-об'єкт» репрезентований збірним ім'ям «Ворог⁹». У паремійній картині світу минулого він або знеособлений, названий збірним ім'ям – *фашист, ворог (Пришла фашистская орда – запылали курские города)*, або названий ім'ям конкретного історичного прототипу (*Наполеон, Гітлер, Геббельс*). Проте в обох випадках образ противника спіритуалізується, набуває рис чужого, а тому ворожого, страхітливого, небезпечного. Так, в умовах сьогодення, росіяни іменують українців неонацистами, бандерами, фашистами тощо. Нападники і агресори, росіяни намагаються присвоїти невластиві ярлики об'єкту нападу, тобто використовують засоби маніпуляції свідомістю.

Маркерами ворога як представника ірреальних світів міфопоетичного універсуму в історично сформованому паремійному фонді є: 1) **деперсоніфікація** – утрата людської подоби: *Не ищи в фашисте человека – не найдешь*. Різновидом деперсоніфікації є субституція: у пареміях субститутами ворога найчастіше є тварини – представники хтонічного (часто підземного, «нижнього») світу – інсектициди (*воша, паразит, павук, саранча*), плазуни (*змія, гадина, гадюка, мінога*), хижаки (звірі): *Лежит убитая фашистская змея ядовитая*. Зрідка – представники світу нежиті: *Фашист и сатана – сущность одна*; 2) **демонічна краса**: *Поглядишь – картина, а разглядишь – скотина*; 3) **тілесні аномалії**: *Гитлер крив очима, а Геббельс речами*. Зокрема **надмірна кількість органів**: *У фашиста сто лап: что увидел, то цап*; 4) **тілесна нагота**: *Бежит враг совсем наг*; 5) **за зовнішнім виглядом – брудний, вимазаний, замузаний**: *У фашиста морда не мыта, что свиное корыто*; 6) **характерний (неприємний) запах**: *От фашистских гадюк несет смрадом*; 7) **звукова характеристика** – здатність продукувати високі, різкі, протяжні, загрозливі звуки низького чи високого тону (*ричання, скуління, крик*): *Фашист кричит, как зверь рычит*; 8) **деструктивне начало**: *Где фашисты побывали, там и цветы завяли*; 9) **відсутність моральних та етичних обмежень**, зокрема свідоме порушення родових табу (*убивство дітей, жінок, похилих людей, поїдання собак, мертвечини тощо*): *Фашисты хуже зверей*:

⁹ У цьому розділі ми послуговуємося матеріалами опублікованих нами робіт [61; 70].

они не щадят детей. Група виокремлених маркерів ворога дублює перелік маркерів ірреальних світів універсуму, схарактеризованих українською дослідницею Н. В. Слухай [289, с. 81-93], що підтверджує висновок про те, що *ворог* входить до семіотичної парадигми «чужого».

У пареміях противник найчастіше виконує роль «незваного гостя» або «чужинця», який: 1) проживає за межами освоєного простору: *Пришел фашист из Берлина – получил земли три аршина*; 2) порушує межі культурно-освоєного простору: *Береги свой двор: лезет фашистский вор*; звідси – **мотив гостин**, пор.: *Враг – незванный гость*. Ворог завжди приходить здалеку, без попередження, порушує установлені правила, тому на порозі його зустрічають з кулями та кулаками: *Угостили фашиста шоколадом – по голове прикладом*.

Символічною межею, яка відділяє *своє* від *чужого* є поріг та двері, які заборонено перетинати ворогам: *Гони зверей от наших дверей*. Порушення табу веде до покарання – смерті: *Отрубим фашистам ноги на своем пороге*.

Оскільки ворог порушує установлені закони та представляє загрозу для освоєного простору, його вбивство не вважається гріхом (пор.: *Фашиста убить что змею: сто грехов простится*). Убивають ворога найчастіше вночі, неочікувано, ззаду, з засідки: *Фашиста дубьем ночью убьем; Попробовали фашисты ножа во время кутежа*. У народному явленні вбивство противника ототожнюється з полюванням, що відсилає до етимології лексеми *війна*, пор.: *Закон войны нельзя забыть: врага погнать, догнать, добить*.

Глибоко міфологізована смерть ворога: убивають його або на кордоні (на порозі, на дорозі, у воді, його вішають на дереві тощо): *Фашистов не всех утопили в Десне: иные висят на сосне*. Або в межах *чужого*, неосвоєного простору (в лісі, болоті, твані тощо): *Фашистов в болото загнали и там доконали*. Поріг, дорога та вода традиційно виконують роль кордону, який відокремлює культурно-освоєний простір від чужого. За свідченнями словника М. М. Маковського, цю ж роль виконує й дерево, яке співвідноситься з життям і смертю, підземним світом, з усім, що знаходиться на периферії [171, с. 134-141]. Після смерті ворога залишають в *болоті, твані, глибоко в землі, у полі чи в лісі*

(традиційні локативи *дурного* часопростору): *Сбросили в тину фашистскую скотину*. Вибір локусів пояснюється логікою архаїчної свідомості, згідно з якою акт кровопролиття не можна здійснювати в межах культурно освоєного простору.

Значимою для характеристики воїна в паремійній ретроспективі стає бінарна опозиція «верх-низ», у межах якої ворог як представник хтонічної стихії займає семіотичну парадигму низу, а воїн-захисник, відповідно, – парадигму верху: *Турки падают как чурки, а наши, слава Богу, стоят безголовы*. Перемагає той, хто займає вище положення у вертикальній моделі макрокосму, а той, хто опиняється внизу – програє: *Партизан повалится – и то на врага упадет*. Загалом же мілітарні перемії минулого формують уявлення про ворога як *недолюдину, звіра, чужого*, життя якого нічого не вартує.

Слот «Властивості актантів» в російськомовній паремійній картині світу минулого заповнюють назви актуальних ознак виконавця дії чи об'єкта, на якого ця дія направлена. У структурі слота виокремлюються дві термінальні позиції – «Властивості суб'єкта» та «Властивості об'єкта».

Підслот «Властивості суб'єкта» представлений назвами актуальних ознак виконавця дії, які або відносяться до загального фонду, або становлять спеціальні властивості суб'єкта. Якості воїна, що включені до загального фонду: *рішучість* («Авось» да «Небось» на войне брось), *відвага* (Бог отвагу любит), *хоробрість* (Сейчас одно нужно стране: быть храбрым на войне) та *сміливість* (Таково дело, что надо идти смело). До спеціальних можна віднести: *професійні знання* (Военное дело не учит – битым быть), *соборність* (На войне сплочение – уже облегчение), *взаємодопомогу* (Я тебе помогу, ты мне – это первый закон на войне), *доблесть* (Делай на войне то, что противник почитает за невозможное), *увагу та сконцентрованість* (Кто на войне ушами хлопает, того враг слопает), *мовчання* (На полях войны нетерпимы болтуны), *передбачливість* та *кмітливість* (На войне не делают того, чего хочет неприятель), *піднесений емоційний стан* (Кто в бою ноет – того и пуля скорей догонит), *віру в перемогу* (Если в победу не веришь – врага не одолеешь), *патріотизм* (За Родину святую отдам и жизнь молодую).

Якості бійця, які входять до загального фонду (*відвага, рішучість, сміливість*), центровані щодо індивіда, а спеціальні (характерні здебільшого для паремій радянської епохи) – щодо групи. У пареміях періоду 1941-1945 рр. загальнонародне приходить на зміну індивідуальному, тому релевантними стають якості, що полегшують взаємодію у колективі (*соборність, взаємодопомога тощо*). Орієнтація на колектив пояснює високий рівень ідеологізації і героїзації образу радянського воїна. Сьогодні позиція фрейму «Властивості актантів» піддається деконструкції, адже реалії російсько-української війни показали, що російському солдату не властиві мужність, стійкість, доблесть, взаємодопомога, сміливість, рішучість та патріотизм. За свідченнями російських військовополонених, росіяни покидають своїх побратимів, зокрема поранених, на полі бою, залякують солдат, які відмовляються виконати наказ, в'язницею чи розстрілом, супроводжують солдат в бій під дулами автоматів; опинившись в полоні, російський солдат розкаюється у вчиненому та визнає злочинні дії Росії відносно України, а опинившись вдома, знову демонструє готовність йти в бій проти українців.

Підслот «Властивості об'єкта» заповнений назвами актуальних ознак актанта-об'єкта (ворога), на якого направлені дії актанта-суб'єкта. У пареміях ворог володіє виключно негативними якостями, з-поміж яких релевантними є: відсутність моралі (*У фашистов нет морали, они давно себя замарали*), нахабство та зарозумілість (*У фашистов много зазнайства и нахальства*), хвальковитість (*Геббельс хвастливый – мерин сивый*), брехливість (*Фашистов уже гонят за Прут, а они все врут; Фашист брехней живет*). Окрім того, ворог порушує родові табу – убиває дітей (*Фашисты всю совесть растерял: ребенка расстреляли*), грабує (*Грабят вместе, тащят врозь – вот и вся фашистская ось*), гвалтує (*Получит фашист-насильник партизанский подзатыльник*); а також знищує усе на своєму шляху (*Фашисты прошли – деревню сожгли*).

Як бачимо, у ретроспективному ракурсі паремій розмежування актанта-об'єкта та актанта-суб'єкта заґрунтоване на протиставленні *свого* та *чужого*. Ворог як представник *чужого* знищує культурно значимі об'єкти, позбавлений чеснот та привабливих рис, воїн же постає його антагоністом –

захисником *своїх*, уособленням народної моралі. В умовах нинішньої війни Росія як агресор займає позицію ворога та переймає усі його характеристики на себе.

Слот «Зброя» заповнений найменуваннями знарядь, які використовуються для захисту чи оборони, найчастіше це **холодна зброя** (*меч, сокира, штик, дубина, спис* тощо): *Дубина* *народной войны*; *Ломать копья* та ін. У роки німецько-радянської війни 1941-1945 рр. спектр вербалізаторів слота розширюється, та включає зброю: 1) **холодну**: *Наши покой не тревожь: всадим нож*; 2) **ударну**: *Бей врага, не жалей батога*; 3) **бойову вогнепальну**: *Выстрел из ППШ – и из фашиста вон душа*; 4) **запалювальну** (коктейль Молотова): *И бутылка танк сжигает*; 5) **міни**: *Партизанская мина упала – фашистов закопала*; 6) **метальну**: *Граната народная – вещь благородная*; 7) **кінестетичну**: *Пушка огонь открыла – фашистов землей зарыла*; 8) **артилерійську**: *Ударил гвардейский миномет – и фашисты под лед*; 9) **бойову авіацію**: *Истребитель летает – фашистов сбивает; Советские «илы» роют фрацам могилы*. Окрім того, ворога можна перемогти в рукопашному двобої: *Не жалей, рука, фашистские бока*. Особливе місце займають прецедентні феномени німецько-радянської війни 1941-1945 рр., зокрема реактивна установка БМ-13 «Катюша», а також німецькі розробки – танки «Пантера» і «Тигр», винищувачі «Мессершмітт» та «Юнкерс»: *Этот «мессершмитт» партизаном сбит; У фашистов большие потери – горят и «тигры» и «пантеры»*. В паремійній картині світу побутує уявлення, що під час війни можна використовувати як зброю предмети, функціонально для цього не призначені, зокрема: **сільськогосподарські знаряддя** (*И вилы не без силы*), **аграрні культури** (*Не только штык, но и колос врага колет*), **предмети домашнього вжитку** (*Для смелого солдата и рукавица – граната*), **невербальні** (*Плясать – врагов топтать*) та **вербальні** (*Снарядом и песней по врагу треснем*) **форми**. Загалом же функцію зброї може виконувати будь-який предмет: *Не важно, чем бил, – важно, что фашиста убил*.

Реалії війни, яку розпочала Росія проти України, свідчать про те, що росіяни сприймають увесь український народ як ворогів, що руйнує широко постульовану

ними тезу про те, що вони нібито визволяють мирне українське населення. Саме тому Росія застосовує проти українців увесь арсенал зброї, яким зараз володіє, а також усе, що потенційно може бути використане для вбивства військових та мирного населення України. Так, росіяни застосовують проти українців заборонену міжнародним законодавством зброю (протипіхотні міни, касетні боеприпаси, фосфорні боеприпаси, термобаричну зброю тощо), зокрема в районах, де проживає мирне населення; вони підступно ховають міни-пастки в книги, коробки від цукерок, дитячі іграшки, одяг, документи тощо; мінують автомобілі, пральні машини, погребі, де ховається мирне населення. Відомий випадок, коли російські солдати прив'язали до тіла померлої матері її власну живу дитину та помістили між ними міну. Росіяни, гребуючи міжнародними нормами, підступно бомбардують пологові будинки, дитсадки, школи, університети, музеї, церкви, історичні пам'ятки, безжалісно закатовують та вбивають українців, яких взяли в полон. Це свідчить про те, що Росія намагається знищити український народ як націю, а тому не гребує порушенням міжнародного законодавства та ігнорує закони воєнного часу задля досягнення цієї цілі.

Слот «Властивості імені дії» в міфопоетичному дискурсі есплікується крізь метафоричну призму. Серед численних когнітивних метафор війни центральне місце займає антропоморфна. Подібно до людини, війна: **має душу** (*Быстрота и натиск – душа настоящей войны*), **схожу будову фізіологічних систем** (*Деньги – нервы / сосуды войны*), **може виконувати осмислені дії** (*Война всех метит, кого шрамом, кого морщиной; Война ходит*), **має характер** (*Война сурова, война строга: лишнее слово – добыча врага; Война милости не знает, а через трупы шагает*), **має родинні зв'язки** (*Кому война, кому мать родна*). Серед зовнішніх ознак – **нефемінний образ** (*У войны не женское лицо*).

До складу антропоморфної метафори входить метафора «Війна – це хтонічне чудовисько», характерними ознаками якого є:

1. Кровожерливість з акцентом на питті сакральних соків (крові) або пожиранні: *Война кровь любит (кровь пьет); Мир гинет, а рать кормится.*

Припускаємо, що звідси походить вторинна метафора «*Пушечное мясо*» (солдати, яких посилають на забій).

2. Потяг до руйнування та винищення живого: *Война не оставит камня на камне; Мир строит, война разрушает.*

Типізоване уявлення про війну експлікують три блоки концептуальних метафор:

I. Загальні уявлення про війну: «*Війна – лакмусовий папірець*», який проявляє істинну сутність людини (*Слабого огонь войны испепеляет, а сильного как сталь закаляет*) та визначає справжню цінність простих речей (*На войне и огарок принимаешь за подарок*); «*Війна – нажива*» (*Война – ерунда, коли денег тьма*); «*Війна – смерть*» (*Ерунда война, лишь бы не убили*); «*Війна – мир*» (*Мира не ждут – мир завоевывают; Вооруженный мир*; підміна негативно-маркованого меліоративом використовується для зміщення акцентів та створення позитивного уявлення про негативне явище, пор.: «*мы восстанавливаем мир*» замість «*мы воюем*»); «*Війна – політика*» (*Война – продолжение политики иными средствами*); «*Війна – школа*» (*Война – суровая школа*); «*Війна – обман*» (*В голод намрутся, а в войну наврутся*); «*Війна – покарання*» (*Наказал бог народ: наслал воевод*); «*Війна – сакральне місце*» (*Что с бою взято, то свято*); «*Війна – видовище*» (*Война – ерунда, главное – маневры*); «*Війна – робота*» (*Война – труд, а победа – оплата за нее*). До числа найдревніших слід віднести метафору «*Війна – риболовля*» (*На войне бывал: рыбу громил*) та «*Війна – полювання*» (*Закон войны нельзя забыть: врага погнать, догнать, добить*), які апелюють до первинного значення лексеми *війна*.

II. Війна і мир – уявлення про війну як перехідний етап сакральної історії соціуму, який характеризується зміщенням ціннісних парадигм та хаотизацією. У пареміях воєнний час протиставляється мирному як особлива просторово-часова система (*Во время мира не забывай об опасности войны*), яка керується власними законами самоорганізації: *На войне свои порядки, стирай портянки; Война войной, а обед по распорядку*. Тому досвід повсякденного життя не можна пристосувати до воєнних буднів: *Храбр после рати, как залез на полати*.

Протиставлення війни і миру як еманациї хаосу та гармонії активізує бінарні опозиції «світло-темрява» / «сонце-хмара»: *Свет победит тьму, а мир – войну.*

Таким чином, війна в російськомовній паремійній картині світу формує окремий просторово-часовий вимір, який має власну систему правил, заборон і обмежень, які протиставляються традиціям повсякденного життя.

III. Війна і людина – включає комплекс уявлень про фізичні та духовні обмеження, які завдає людині війна: *«Війна – голод і спрага»* (*Кто на войне не бывал, тот припадкою воды не пивал*); *«Війна – горе»* (*Воин воюет, а жена дома горюет / а детки горюют*); *«Війна – страх»* (*Кто говорит, что на войне не страшно, тот ничего не знает о войне*).

Серед маркерів війни, які вдалось віднайти в пареміях, особливе місце займають сенсорні, зокрема: *густативні* (*В бою горько, зато потом сладко*), *аудіальні й візуальні* (*Бряцать оружием; Войну хорошо слышать, да тяжело видеть*), *ольфакторні* (*В воздухе пахнет порохом*), *тактильні* (*Холодная война*), *синкретичне поєднання тактильного і візуального*: *Синя порошина польмям дышит*. В історичній перспективі в колі власне візуальних центральне місце посідає червоний та його субститути як символічна еманация пролитих сакральних соків: *Россия, кровью умытая; Море не без воды, на войне не без крови*. Сьогодні червоний для окупантів-росіян – символ війни та агресії.

Слот «Хронотоп»¹⁰ увиразнює модель просторово-часової організації війни. За визначенням Н. А. Лисюк хронотоп – це «[...] штучно сконструйований [...] образ часово-просторового континууму, заповнений вибраними об'єктами як природного, так і рукотворного походження та населеного місцевими “аборигенами”, [...] а також тваринами та нелюдськими істотами, акціонально обмеженого певним колом дій і подій та аксіологічно забарвленого» [164]. Термін «хронотоп» було введено в гуманітарний дискурс М. М. Бахтіним у 30-ті роки ХХ ст., щоб позначити «суттєвий взаємозв'язок часових і просторових відносин, художньо освоєних літературою» [24, с. 234]. Однак про взаємозалежність

¹⁰ Далі ми будемо послуговуватися текстами опублікованих нами робіт [70; 97].

просторових та часових координат задовго до М. М. Бахтіна розмірковували Арістотель, Платон, Демокрит, Й. Кант тощо. Так, П. Флоренський писав: «Усякий зразок дійсності [...] має власну лінію часу, і кожна точка його абстрактного статичного розрізу насправді є точкою-подією» [334, с. 197]. Окрім того, у міфопоетиці здавна розглядали хаос і культурний часопростір як результат взаємопроникнення часу та простору [289, с. 20].

«**Мілітарний хронотоп**» – відбите в народній свідомості особливе уявлення про просторово-часові параметри війни, сукупність яких формує **мілітарний континуум**, тобто умовно-матеріальне середовище, що характеризується замкнутістю й умовністю, володіє властивостями просторових і часових спотворень. Структуру воєнного хронотопу складають агентиви (актант-об’єкт та актант-суб’єкт), локативи та мілітарна темпораль. З точки зору просторової організації війна осмислюється як:

1) *відкритий простір (топос)*, крізь призму якого «просвічують полюси, межі, координати світу» [23, с. 253]. У колі локативів релевантними є ті, які позначають: а) відкритий простір (*поле, сторона, фронт*): *В поле – ни отця, ни матери, заступиться некому*; б) цілеспрямований лінійний рух (*дорога*): *Ходить по войне; Встать на трону войны* тощо.

2) *закритий простір (локус)*, маркерами якого є: а) конкретні локуси – топоніми чи гідроніми: *Под Малым Ярославцем вся земля дрогнула; Отогрелся в Москве, а замерз на Березине*; б) граматичні маркери, зокрема прийменник *на* в сполученні з місцевим чи знахідним відмінками, який експлікує значення «на який, з метою розміщення, спрямовується дія», «на якому знаходиться хто-, що-небудь» [286, с. 11]: *И я бы шел на войну, да жаль покидать жену*.

Суперечлива природа воєнного хронотопу формує антиномію: простір війни замкнутий (відділений кордоном, локусом міста тощо), але в межах цих кордонів – неосяжний.

Простір війни структурований бінарними опозиціями «верх-низ» (див. слот «Актант-об’єкт»), «центр-периферія», «своє-чуже». Як зазначає Т. Ф. Семашко: «Уявлення про “своє” та “чуже” сформоване ще в архаїчній свідомості й

заґрунтоване на особливостях підмічати і фіксувати об'єктивні протилежності та одвічну конфліктність реальності, які існують у світі» [243, с. 86]. Якщо «своє» позначає особистий простір людини, у якому вона відчуває себе захищеною, «чуже» – це усе страхотливе, небезпечне, загрозливе для життя.

У пареміях війна локалізована в максимально віддаленій точці культурно неосвоєного простору – в чужоземній стороні (пор.: *Отводіть войны*) – та відділена від «свого» кордоном (*горою, межею, локусом міста*): *Хороша война за горами; Спаси Бог от войны и чужеземной стороны*. Це засвідчує той факт, що в глибинах свідомості носія російської лінгвокультури функціонує уявлення про себе як про агресивного завойовника чужих територій, а загарбницька війна усвідомлюється як норма. Як в історичній ретроспективі, так і сьогодні росіяни слідуєть імперській ідеології цивілізаційного домінування та дотримуються політики мілітаризму, що пояснює їх настійне прагнення розширювати межі свого панування та обстоює настирне бажання воювати та завойовувати.

Серед локусів «чужого» найбільш релевантними є поле та ліс. Простір війни не можна назвати однорідним: у горизонтальній площині він формує декілька концентричних кіл, у центрі яких знаходиться поле. Поле в пареміях осмислюється як точка в безкінечному просторі, до якої ведуть усі шляхи: *В поле съезжаются, родом не считаются*. Воно центрує горизонтальну вісь сакрального простору, символізує кордон, який відділяє культурно-освоєний простір від «чужого»; потойбічний світ [155, с. 301], культурну периферію [253, с. 133], «чужий» світ за межами «свого» [253, с. 135]. Ліс в архаїчній свідомості ототожнюється з потойбічним світом, смертю, нездоланною перепорою, «чужим», домівкою нежиті [252, с. 97-100], сіткою, яка затримує переслідувача чи чужинця [231, с. 41]. В історично закоріненій паремійній картині світу ліс: 1) місце боротьби з противником: *Идем в лес не за дровами, а на борьбу с врагами*; 2) перешкода, яка затримує ворога: *Фашисты из леса не ушли: дороги не нашли*; 3) дурний простір, який забирає вітальну енергію в противника: *У фашиста в леске жизнь на волоске*; 4) сакральний локус, пов'язаний з ритуалом позбавлення життя: *Заманил фашиста в лесок – и пулю ему в висок*. Якщо для

ворога ліс – це *дурний* простір, який ототожнюється з непізнаним, страшним, загрозливим для життя, то для воїна-захисника він постає субститутом освоєного простору. Зокрема, ліс: 1) захищає від противника: *В лес уйдем – спасенье найдем*; 2) місце, де людина єднається з природою: *Партизан слышит, как лес дышит*; 3) місце притулку: *В лес схожу – партизанам все расскажу*; 4) виконує роль дарителя: *Нашел винтовку в лесу – теперь партизанам снесу*.

Освоєння простору війни передбачає рух від сакрального центру (дому) до неосвоєного, страхітливого, «чужого» світу. Тому в архаїчній свідомості війна ототожнюється з обрядом ініціації – ритуалом, успішне завершення якого передбачає отримання сакральних знань. Так, з війни повертаються або досвідченими (модель *старець*: *Воевал молодой, а под старость отпустили домой*), або духовно та морально зміцнілими: *Слабого огонь войны испепеляет, а сильного как сталь закаляет*.

Темпораль війни формує особливий часовий вимір, який протиставлений реальному замкнутістю, неперервністю, неможливістю поділу, безкінечністю (пор.: *Остаться на войне – загинути на полі бою*). У народному уявленні воєнний час – це: 1) час розплати за причинені образи: *За сожженные наши хаты придут час расплаты*; *Роковое время*; 2) час, коли змінюється світ (*Во время войны и стены имеют уши*); 3) час, коли усталені координати перевертаються (*В колхозе был лентяем, а в войну – полицаем*). Воєнному часу протиставлений мирний (*Во время мира не забывай об опасностях войны*), проте обидва не є рівноцінними (*Лучше десять лет переговоров, чем год войны*).

До якісних параметрів воєнного часу відносимо: **ритуальність** – початок та завершення фізичних дій має зініціюватись вербальною формулою: *Объявить войну / перемирие*; **відсутність** точки відліку чи точки абсолютного початку – невідомо, коли розпочнеться війна (граматичний маркер – кон'юнктив): *Если завтра война*; **мінливість** – перехід з минулого в теперішнє передбачає втрату отриманого досвіду: *Вчерашней славой на войне не живут*; **ціннісна орієнтація** – успішне завершення війни гарантує отримання сакральних знань: *На войне намучишься и научишься*; **суб'єктивність** – фактичне завершення війни не

корелює з усвідомленням її завершення конкретним суб'єктом(-ами): *Для фронтовиков война никогда не кончается* [70, с. 44-45].

Слот «Результат» вказує на наслідок виконання завдання, визначеного слотом «Мотив». Неочікуваним є те, що в пареміях завершення війни не асоціюється з миром, а ототожнюється з перемогою: *Кончатся беды – наступит Праздник Победы; Солнце – на лето, зима – на мороз, наша борьба – на победу*. Якщо мир настає відразу після закінчення війни і не потрібно докладати зусиль для його настання, то перемога, навпаки, досягається шляхом значних зусиль: *Победа в воздухе не вьется, а руками достается*. Досягнення перемоги передбачає: 1) помсту ворогам: *Фашисты получают урок – дай срок*; 2) відновлення життя (починають квітнути дерева, приходить весна): *Мы закончили войну и почувствовали весну*; 3) радість та сміх приходять на зміну страху та відчаю: *Солнце победы засветит – и люди счастье встретят*; 4) воїни повертаються додому: *Закончим войну с победой – и родных проведем; Закончим бой – и придем домой*. Традиційно закінчення війни ототожнюється з бенкетом та гулянням: *Врага зароем – и пир устроим*. Отже, в російській паремійній картині світу війна осмислюється як агресивна дія, розпочата ворогом. Саме тому провідним мотивом воєнних дій є помста, досягнення якої знаменує перемогу. Сьогодні ця позиція фрейму змістилась, адже бажаним результатом війни для росіян є захоплення українських земель та розширення свого владного панування.

Гіперконцепт «Мир» увиразнюється в предметному фреймі, зміст якого представлений дефініційним, локативним, темпоральним та буттєвим слотами.

Дефініційний слот включає групу понятійних та аксіологічних ознак, які повністю чи частково дублюють категоріальні властивості вершинного імені концепту, експліковані в тлумачних словниках. Структуру слота заповнюють термінальні позиції: 1) *мир – відсутність війни* (*Дружно за мир стоятъ – войне не бываетъ*); 2) *мир – відсутність бійки, сварки, незгоди* (*Где мир, там согласие*); 3) *мир – спокій, тиша* (*Тишь да крышь, мир да благодать божья*).

Дефініційна складова гіперконцепту не зводиться виключно до перерахунку його характерних ознак, а виводиться «апофатично» – через протиставлення

гіперконцепту «Війна» або концепту «Брань», пор.: *Мир строит, война разрушает*. У народній свідомості мир – це стан, що протиставлений війні, розбрату, сварці, та який виключає їх: *Либо мир, либо драка*.

Значимим в структурі слота є аксіологічний компонент – мир визначається найбільшою цінністю, скарбом (*Мир и (да) любовь – всему голова; Мир да лад – большой клад*), який наближає людину до сакруму (*Мир да лад – Божья благодать*). Якщо мир отримує позитивну аксіологічну оцінку, то війна, відповідно, – негативну: *Мир во славу, война – в отраву*. В архаїчній свідомості навіть поганий, нетривкий мир краще війни, суперечок та бійки, на що вказує велика кількість прислів'їв та приказок (19,75 % від загального числа відібраних паремій), побудованих за схемами «[поганий] X краще [хорошого] Y» (*И соломенный мир лучше железной брани / войны; Малой мир лучше большой драки / брани / войны*), «краще X, ніж Y»: *Лучше с миром, чем с войной; Легче мир, нежели драка*. Як виключання вдалось віднайти одну паремію, де хороша битва цінується більше, ніж поганий мир: *Брань славна лучше мира студна*.

В архаїчній свідомості дружні відносини цінуються навіть більше, ніж кривні: *С кем мир да лад, так тот мил и брат*. Відповідно усі ті, хто не визнає цінність миру, є ворогами: *Кому мир не дорог, тот нам и враг*.

Мир ототожнюється з тишею у широкому сенсі – з душевним спокоєм, сімейним ладом, гармонією: *Слушай, смотри, размышляй, молчи, так будешь жить в мире*. Вдома сімейний лад підтримує дружина: *Мир в семье женой держится*. Однак мир є також атрибутом потойбічного життя: *Миром покрыт, с миром застит*. Тиші та спокою загробного світу протистоїть гомін та веселощі профанного (*Усопшему мир, а лекарю пир*), звідси народні табу, пов'язані з забороною тривожити прах покійного: *Мир праху, костям упокой!*

Локативний слот представлений просторовими кваліфікаторами, які вказують на місце, де: 1) локалізується мир – найчастіше він постає аморфною субстанцією, яка наповнює душу людини (*Слушай, смотри, размышляй, молчи, так будешь жить в мире*), локалізується в межах освоєного простору (*В день пир, а в ночь со стенами и порогами мир*), є постійним атрибутом потойбічного світу.

Загалом же мир не прив'язаний до конкретного локусу: *Где мир да лад, там и Благодать Божья*; 2) укладається мирова угода найчастіше в шинку: *Где хотите, там и бранитесь, а на кабаке помиритесь!*

Темпоральний слот представлений кваліфікаторами часу. У поєднанні з лексемами фазисної семантики мир постає подією, яка має початок, певну тривалість та закінчення. Початок та завершення миру залежить від початку та завершення війни. У пареміях війна та мир постають протилежними сторонами буття, які не можуть існувати разом, тому завершення війни призводить до встановлення миру, а відсутність миру – це війна, пор.: *Мир стоит до рати, а рать – до мира*. Мирний час протиставлений воєнному та відміння його, ось чому укладання миру відстрочують, якщо переслідують корисливі мотиви: *Мир откладывают да волости окрадывают*. Загалом же мир триває недовго: 1) до першої сварки чи бійки: *Вечный мир до первой драки / до первой ссоры; Такой мир – до первой брани*; 2) до появи нової причини розбрату: *Собачий мир до первой кости*; 3) добу: *Мир сутки стоял, небо подкоптил и разошёлся*. Існують дні, коли миритись не можна – так звані «чорні дні» – час, коли хтонічна стихія виходить назовні: *В черный день не мирись, не кумись – ссора будет*.

Буттєвий слот вказує на умови буття миру. З-поміж них виокремлюємо такі: 1) **наявність війни, сварки, розбрату**: *Если хочешь мира, готовься (будь готов) к войне*; 2) **завбачливість** – про мир задумуються ще до початку сварки чи бійки (*Хорошо браниться, когда мир готов*); 3) **вихід актантів зі стану антифактивності**: *С пьяным побранюсь, а с трезвым помирюсь*; 4) **визначення компромісу**: *Одному покориться, другому поступиться*; 5) **ритуальність** – мир має супроводжуватись символічним актом – вербальним (*Браниться – бранись, а на мир слово береги*) чи невербальним (*С кумом бранюсь, на пиве мирюсь, с чужим побранюсь – винцом зальюсь*); 6) **згода обох сторін** (*Сосед не захочет, так и миру не будет*); 7) **наявність посередника, «тіньового третього»**: *Самому идти мириться – не годится; а посла заслать – будут люди*; 8) часто – **примусовий характер**: *Ни с кем не лаялся, а заставляют мириться*; 9) **доречність**: *Кстати бранись, кстати мирись*.

Часто сторони, що посварились, не можуть дійти спільної згоди та розпалюють конфлікт ще дужче: *Кобыла с волком мирилась, да домой не воротилась; Давай мириться: удавимся оба!* У пареміях мир сприймається негативно, адже повинен супроводжуватись взаємним компромісом, якого складно досягти, пор.: *Не дай бог ссориться, да не дай бог и мириться!*

Таким чином, у народних пареміях мир має дуальну природу – він, з одного боку, визначається найвищою цінністю, з іншого – умови його досягнення визнаються непосильними: він вимагає компромісу та поступки, які сприймаються негативно. З огляду на це, зрозуміло, чому метою та кінцевим результатом війни найчастіше стає перемога: на відміну від миру, вона визначає привілейований статус переможця над переможеним, надалі дозволяє йому диктувати свої умови. Окрім того, в російськомовній паремійній картині світу минулого переважна більшість паремій центрована щодо побутових конфліктів, а не міжнародних. Це є ще одним формальним свідченням того, що для носія російської лінгвокультури характерним є світобачення загарбника, який не укладає мир, а виборює чи силоміць забирає те, що йому потрібно.

Аналіз паремій показав, що мовна картина світу, передусім російська, містить у своїх надрах багато прихованих компонентів, частково притлумлених, частково не цензурованих, – вони об'єктивуються, коли історичні умови формують для них сприятливий ґрунт і вони є надзвичайно важливими, оскільки дозволяють зазирнути вглиб самосвідості етносу. Деконструкція позицій фрейму, що спостерігається сьогодні, є результатом російської пропаганди, яка намагається приховати загарбницькі зазіхання Росії відносно України та інших держав, використовуючи традиційний фрейм війни як боротьби проти загарбника для захисту своїх кордонів.

3.6. Вершинні імена гіперконцептів «Війна» і «Мир» за матеріалами асоціативних словників

Асоціативно-образна складова концепту входить до структури його інтерпретаційного поля, яке «включає когнітивні ознаки, які в тому чи іншому

аспекті інтерпретують основний інформаційний зміст концепту, впливають із нього, являючи собою деяке похідне знання, або оцінюють його» [221, с. 78]. У межах інтерпретаційного поля З. Д. Попова та Й. А. Стернін [221, с. 78-80] виокремлюють оцінну, енциклопедичну, утилітарну, регулятивну, соціально-культурну та паремійну зони. Утім вчені наголошують: «Інтерпретаційне поле, як повітря, пронизує концепт, наповнює його, заповнює “місце” між його структурними компонентами – це найменш структурована частина концепту, вона може бути описана як перелік ознак» [221, с. 80].

За свідченнями вчених (Л. О. Бутакової, О. В. Рудакової, Й. А. Стерніна, Н. В. Уфимцевої та ін.), кожні 20 років понятійна структура асоціативного поля оновлюється, що зумовлено зміною поколінь чи перебудовою соціально-політичної реальності [4, с. 7]. Для вивчення динаміки асоціативно-образної складової гіперконцептів «Війна» та «Мир» ми порівняли реакції на відповідні стимули, представлені в російських асоціативних словниках та тезаурусах, а саме: «Словнику асоціативних норм російської мови» за редакцією О. О. Леонтєва (далі – САНРМ) [261], «Російському асоціативному словнику» за ред. Ю. М. Караулова (далі – РАС) [237], «Слов'янському асоціативному словнику» за ред. Н. В. Уфимцевої (далі – САС) [255], «Російському асоціативному словнику» за ред. В. Є. Гольдіна (далі – РАС₂) [82]. Залучення результатів декількох асоціативних досліджень, які охоплюють різні часові періоди, дозволяє представити еволюцію асоціативно-образного складника гіперконцептів «Війна» і «Мир» у сприйнятті російськомовних респондентів та передбачити напрямок еволюції асоціативного поля концептів після закінчення поразкою неспровокованого агресивного нападу Росії на Україну.

Усі реакції, які було вилучено зі словників, були розподілені за тематичними кластерами. Порівняльні таблиці реакцій в чотирьох словниках узагальнено в таблицях *Додатків Ж* та *К*, у яких асоціації згруповано за кількісним принципом, виокремлено ядерну (кількість реакцій $\geq 5\%$), медіарну (кількість реакцій $\geq 1\%$ але $\leq 5\%$) та периферійну зони гіперконцептів (кількість реакцій $\leq 1\%$), позначено найбільш частотні асоціації. У *Додатках И* та *Л* реакції розподілені за

тематичними кластерами на основі спільних значень та поміщені у порівняльну таблицю. Окрім того, в таблицях наводиться відсоткове співвідношення асоціацій до загального числа отриманих реакцій.

Є. В. Старостіна наголошує на тому, що, «порівнюючи однойменні асоціативні поля з різних джерел [...], необхідно насамперед звернути увагу на збіг або розбіжність найбільш частотних реакцій (з частотою більше 5 %), тобто “постійних асоціатів” (термін Г. О. Черкасової) або “головних асоціатів” (термін В. Є. Гольдіна). Одиначні реакції закономірно будуть різними в складі полів, що порівнюються, але розбіжності в складі і долі головних асоціатів поля можуть засвідчити зміни, які відбулись у свідомості носіїв мови» [314, с. 21]. До постійних асоціатів Г. О. Черкасова відносить «реакції, які мають відносну частоту повторення більше 5 % у будь-яких вибірках (опитуваннях) об’ємом не менше 100 респондентів» [340].

Порівняльне зіставлення семи асоціативних полів показує, що найчастіше сталими залишаються реакції першого рангу. Оновлення «постійних асоціатів» поля найчастіше зумовлене докорінними соціально-політичними змінами, та залежить від історичної доби. Так, у таблиці 3.1 дані САНРМ, РАС та САС відрізняються від наведених у РАС₂, а в таблиці 3.2 дані РАС протиставлені наведеним у САС та РАС₂. Найвірогідніше, розбіжності зумовлені тим, що дані РАС було зібрано в радянську добу, а дані САС та РАС₂ – в пострадянську. Причому респонденти РАС₂ народились безпосередньо перед розпадом СРСР, тоді як усі інші опитані застали радянську добу.

Таблиця 3.1. «Постійні асоціати» поля «Війна»

САНРМ (205 реакцій)	РАС (638 реакцій)	САС (599 реакцій)	РАС ₂ (1417 реакцій)	
мир, 27,32 % ужас, 5,36 %	мир, 14,42 % миров, 7,99 % и мир, 6,43 %	мир, 17,03 % смерть, 15,52 %	революция, 1,71 % фронт, 10,37 % сражение, 9,46 % армия, 9,24 %	битва, 8,47 % воин, 7,06 % бой, 6,77 % мир, 5,5 %

Таблиця 3.2. «Постійні асоціати» поля «Мир»

РАС (105 реакцій)	САС (162 реакцій)	РАС ₂ (1072 реакцій)
миру, 5,71 %	война, 62,96 %	война, 17,35 % Вселенная, 9,7 % внутренний, 8,58 %

В асоціативному полі «Війна» в РАС₂ (див. табл. 3.1) реакцією першого рангу є *революція* (11,71 %), яка відсутня в САНРМ, САС та РАС; в останніх трьох релевантною є реакція *мир* (27,32 %, 17,03 % та 14,42 % відповідно; для РАС₂ – лише 5,5 %). Революція – це докорінна зміна, протилежність еволюції. Асоціатив міститься в глибинах свідомості і ретранслює прагнення досягти радикальних і швидких змін миттєво, не докладаючи до цього багато зусиль.

Найбільше різняться реакції 2-7 рангів. До прикладу, реакцією другого порядку в САНРМ є *жах* (5,36 %), який позначає емоційний стан людини, викликаний страхом війни. В інших словниках ця реакція не входить до числа «постійних асоціатів». Релевантність емоціогену у САНРМ можна пояснити тим, що опитування проводилось у 80-90-ті роки, коли ще живими були спогади про німецько-радянську війну 1941-1945 рр. та Афганську війну.

У РАС реакціями другого порядку є *рос. миров* (7,99 %), яка позначає різновид конфлікту, та *и мир* (6,43 %), що належить до соціально-культурних (пор.: книга «Війна і мир»). У РАС₂ релевантними є реакції на позначення типів війни (*революция* – 11,71 %, *сражение* – 9,46 %, *битва* – 8,47 %, *бой* – 5,5 %), її локативів (*фронт* – 10,37 %) та актантів (*армія* – 9,24 %, *воїн* – 7,06 %). Більшість опитаних ототожнюють війну виключно з фізичним конфліктом, що зумовлено етимологією лексеми. Виокремлені реакції свідчать про розлогість концепту, розгалуженість його структури навіть при його пасивізації.

Отже, ядро асоціативного поля «Війна» в РАС₂ є найбільш інформативним з точки зору повноти опису конфлікту – зазначені типи війни, її актанти, локативи та результат (*мир*). Реакції САНРМ, РАС та САС більшою мірою апелюють до людини та її відчуттів, тож закономірним вбачається висновок, що в кризові

періоди фокус зображення звужується до границь людського ества, а після закінчення кризи – розширюється, що дозволяє критично осмислити її.

За відомостями таблиці 3.2, у РАС реакцією першого рангу на стимул «Мир» є радянське *миру* (пор. лозунг радянської доби: «Миру – мир!»). У САС та РАС₂ найбільш частотною є реакція *війна* (62,96 % та 17,35 % відповідно). Окрім того, до ядра гіперконцепту «Мир» у РАС₂ входять реакції *всесвіт* (9,7 %) та *внутрішній* (8,58 %), де перша відсилає до омонімічного двійника лексеми. Якщо до кінця ХХ ст. *мир* переважно асоціювався із завершенням війни, то на початку ХХІ ст. воно витіснило уявлення про мир-Всесвіт (один омонім замінив інший).

В Додатку II представлена порівняльна таблиця отриманих реакцій, у якій вони розподілені за тематичним принципом. Стисло охарактеризуємо кожен з виокремлених блоків.

Війна – конфлікт (його типу). Переважна більшість опитаних (РАС – 19,28 %, РАС₂ – 15,67 %, САС – 6,51 %, САНРМ – 5,85 %) визначають війну як фізичний конфлікт загарбницького характеру, який ведеться проти когось (з ворогами, з кимось, з сусідом – реакції РАС та САС) на макро- (*космічна, зоряна, світова, глобальна*), мезо- (*народів, громадянська*) та мікрорівнях (*дурнів, з сусідом, роботів* тощо), та розгортається у профанному (*атомна, світова, рицарів* та ін.) та сакральному модусах буття (*богів, гоблінів*). Це дозволяє стверджувати, що в глибинах етнічно-національної свідомості представника російського етносу міститься сприйняття війни як загарбницької. Реакції з яскравим меліоративним забарвленням одиничні (*боротьба за життя, визвольна*) та характерні лише для РАС та САС. У словнику початку ХХІ ст. (РАС₂) війна найчастіше ототожнюється з революцією та ядерною війною.

Лише незначна кількість опитаних ототожнюють війну з вербальним конфліктом (РАС – 1,41 %, САНРМ – 0,49 %, САС – 0,33 %, РАС₂ – 0,14) – *сваркою, ідейною боротьбою, нервовою напругою* тощо.

Тематична група *мотив воєнних дій* отримує різне наповнення в словниках. У РАС мотивом війни є або *боротьба за незалежність*, або *винищення всього живого (проти життя)*, у САС – або *боротьба за справедливість і щастя*, або ж

за гроші чи політичний вплив. Якщо в згаданих словниках представлено асоціації як позитивного, так і негативного спектру, то в РАС₂ – переважно негативного: війну розпочинають з *корисливими цілями*, щоб отримати *владу, авторитет, гроші*. Отож, у свідомості покоління 90-х війна асоціюється з боротьбою еліт за гроші та владу; для покоління, яке застало радянську епоху, – з народною боротьбою за незалежність та світле майбутнє, або з чимось поганим. На початку ХХІ ст. стрімко зростає кількість реакцій, які вибудовуються довкола війни за владу та гроші. Множинність реакцій у кластері «Мотив» свідчить про активний пошук виправдання агресивних дій Росії, адже початок війни обов'язково має бути мотивованим. Водночас загарбницький характер війни не відповідає установленому фрейму, який поширюється в російській культурі (пор., до прикладу, що росіяни примушують до миру, але не воюють).

Актантами війни найчастіше є учасники бойових дій – *армія, дорослі, воїни, лікарі, бійці, народ* тощо (РАС₂ – 23,71 %, САНРМ – 3,41 %, РАС – 1,72 %, САС – 1,34 %). *Ворог* – асоціація другого порядку. У САНРМ уявлення про нього досить розмите та надузгаальнене, що засвідчує реакція *вороги*; у РАС, навпаки, конкретизоване: *вороги* – це *німці та інтернаціоналісти*, у САС – *німці*. У РАС₂ ворогами називають злочинні організації – *мафію, банду* тощо. Таким чином, у свідомості опитуваних війна втрачає свій глобальний характер та поступово переходить до суспільної сфери. Об'єктами війни найчастіше є *діти* (реакція релевантна для САНРМ та САС₂). Розмите визначення ворога залишає простір для перенесення вектору уваги на характер дії (загарбницька), а позицію ворога легко заповнити об'єктами відповідно до поточної ситуації (українці, грузини, Європа, США, колективний Захід).

Засоби ведення конфлікту включають дії суб'єкта та артефакти, якими можна завдати тяжких тілесних ушкоджень чи позбавити життя. Насамперед, це *зброя*; у колі реакцій такі, що позначають процес заподіяння шкоди через певну дію, зокрема *бомбардування, стрілянину, розбій* (РАС – 1,1 %, САС – 1,67 %). У РАС₂ це знаряддя та дії, що можуть призвести до тяжких тілесних ушкоджень, але не призводять до смерті (*боротьба, бійка*). Виняток становлять дані САНРМ,

у якому війна ототожнюється з *цивільною обороною*. Оскільки війна осмислюється передусім як фізичний конфлікт, то її *інструментами* є *бомби, танки, автомат, меч, зброя, ракети* тощо. Вибір типу зброї умотивований історичною добою, тому релевантними є переважно вогнепальна, артилерійська та ракетна. У САС та РАС₂ представлені одиничні реакції *чорно-білий телевізор* та *екран*, які можуть бути віднесені до різновидів інформаційної зброї.

Серед *атрибутів війни* найбільш частотною є реакція *смерть* (САС – 15,52 %, РАС – 4,39 %, САНРМ – 3,81 %, РАС₂ – 0,35 %); до реакцій другого та третього рангів відносяться *кров* та *вогонь*. У всіх чотирьох словниках виокремлюються асоціації зі спільним значенням «руйнування традиційних цінностей», зокрема, такі: *безправ'я, свавілля, насилля, нещастя, зрада* тощо. Отже, війна – це переламний етап життя суспільства, який характеризується зламом традиційної ціннісної системи та руйнуванням сталих координат. Загарбницька природа війни залишає простір для збереження своїх цінностей і руйнування чужих, як це відбувається під час неспровокованої агресивної війни Росії проти України.

Властивості війни включають комплекс оцінних реакцій переважно негативного спектру. Для характеристики найчастіше використовують ад'єктиви (*жорстока, страшна, брудна, кривава, грізна, безпощадна*), абстрактні субстантиви (*гидота, дурість, жах*), обценну лексику (*зараза, сволота, стерва* тощо – тільки у САС). До найбільш релевантних асоціацій відносяться *страшна* та *жахлива*. Незначний відсоток становлять позитивно марковані реакції – *справедлива, священна, визвольна* (РАС – 1,72 %, САНРМ – 0,49 %, САС – 0,17 %). Поточна ситуація надає підстави для твердження, що наступні асоціативні блоки продемонструють зростання долі обценної лексики, що ми спостерігаємо в російськомовному дискурсі, а також зростання долі негативних і зменшення долі позитивних реакцій до мінімуму.

Хронотоп війни об'єднує її просторову та темпоральну вісь; остання є найбільш значимою. Війна постає відкритим локусом, на що вказують реакції: *без кінця, скрізь, довкола*. Вона має процесуальний характер, що засвідчують дані всіх

чотирьох словників: війна осмислюється як *тривалий, довгий, безкінечний, вічний процес*, який почався *давно* та триває дотепер. Це показово, адже носії російської етно-національної свідомості відчують себе в стані постійної циклічної війни, довгої до безкінечності, що спостерігаємо в сучасному дискурсі.

Окрему підгрупу становлять реакції, які експлікують модальні значення, зокрема: модальність невідворотності (*наближається, буде, настане, неминуча, скоро*), модальність завершеності (*закінчилась, була, пішло, The war is over, тоді*), модальність битійності (*триває, тепер, у розпалі*), модальність заперечення (*все ж не буде, не буде, не повториться, не настане*). Вибір модальності залежить від історичної доби. Так, для САНРМ найбільш релевантною є модальність заперечення, для РАС – модальність завершення та заперечення, для САС та РАС₂ – модальність невідворотності. Невідворотність вказує на ретро-проспективне бачення поточної агресивної війни з боку російського соціуму.

Осторонь від виокремлених знаходяться тематичні групи реакцій, які позначають вплив війни на людину та оточуючий простір. За свідченнями словників, війна справляє руйнівний вплив на *навколишнє середовище та суспільство*. Найбільш частотними реакціями є *розруха* та *руйнування*, семантично близькими – *крах, шкода, хаос*. Тематичний кластер релевантний для САНРМ (4,88 %), САС (3,51 %), РАС (2,04 %), та не представлений у РАС₂.

Негативний вплив справляє війна на людину та її емоційний стан. Війна викликає *жах, страх, біль, страждання, ненависть* тощо. Неочікуваним стало те, що тематична група в САНР, РАС та САС входить до числа «постійних асоціатив», тоді як у РАС₂ знаходиться на периферії асоціативного поля (0,14 %) та обмежується реакціями *злість* та *ностальгія*. У САС наявна одинична меліоративна реакція *весело*, яка не вповні характерна для виділеної тематичної групи. Найчастіше *ставлення людини до війни* позначається як негативне. До кластеру входять реакції, які об'єднані спільним семантичним значенням «заперечення». Вони утворені шляхом додавання заперечної частки *не* (*не потрібна, не повинна, не дай Боже, не хочу*), префіксу *-не, -ні* (*ненавидіти, ніколи*), прямих *заперечень* (*ні, проти*). Відсоток реакцій подібного типу

рухається за спадною, пор.: САНР – 7,8 %, РАС – 1,57 %, САС – 1 %, РАС₂ – 0 %. Припускаємо, що в спектрі емоційних реакцій, які відчуває людина з приходом війни, найбільш значимими є заперечення та гнів, які з плином років поступаються прийняттю. Це також можна трактувати як готовність до нової війни, якщо враховувати реалії сьогодення. На це може вказувати і те, що серед феноменів, протиставлених війні, релевантним є *мир* та все, що йому властиве (*життя, небо, пацифіст* тощо). Однак відсоток реакцій кластеру постійно зменшується (САНРМ – 27,32 %, РАС – 15,05 %, САС – 17,53 %, РАС₂ – 5,57 %).

Значимою для опитуваних є *сенсорна характеристика війни*, представлена групою аудизмів (*гуркіт*), тактилізмів (*холодний*) та колоративів (*чорний, червоний*). Неочікуваним стало те, що: 1) колоратив *червоний* зустрічається лише в РАС₂, а для РАС та САС релевантним є *чорний*; 2) не згадується тактилізм *гарячий*, який є основою образного осмислення війни. У глибинах колективної свідомості для росіян війна – холодна і чорна; асоціюється з невідворотністю і безкінечністю, демонструє стан вкрай неблагополучного і безнадійного світовідчуття.

Аналіз даних асоціативних словників дозволяє виокремити групу одиничних метафоричних реакцій. До них відносимо когнітивні метафори: «Війна – фатум» (САНРМ – 0,49 %), «Війна – робота» (САС – 0,17 %, РАС₂ – 1,76 %), «Війна – вмістилище» (РАС₂ – 1,83 %, пор. реакції: *увійти, зайти*), «Війна – лакмусовий папірець», який проявляє кращі сторони людського характеру (РАС – 0,31 %, САС – 0,67 %, РАС₂ – 0,07 %), «Війна – гра» (РАС – 0,47 %, САС – 0,17 %, РАС₂ – 0,07 %), «Війна – випробування» (САНРМ – 0,49 %, РАС₂ – 0,07 %), «Війна – пам'ять» (РАС – 0,16 %, РАС₂ – 0,56 %). Більшість з виокремлених метафор є продуктивними й в сучасному медіадискурсі. Концептуальне ототожнення війни та фатуму свідчить про її осягнення російським етносом як сакральної події, що не залежить від волі людини; війни та роботи – як буденного заняття; війни та пам'яті – як подвигу на війні, способу закарбувати своє ім'я в історії (пор. реакції: *пам'ятник, пам'ятати, подія*); війни й гри – як забави. Зауважимо, що відсоток реакцій, які заґрунтовані на ототожненні війни та роботи, різко зростає в РАС₂

(пор. кількість реакцій: САНРМ – 0; РАС – 0; САС – 1; РАС₂ – 25). Таким чином, на початку ХХІ ст. війна починає осмислюватися як стан норми.

До *соціально-культурних* відносимо стереотипні асоціації, пов'язані з прецедентними текстами – передусім книгами (САНРМ – 0,49 %, РАС – 7,21 %, САС – 5,01 %) чи фільмами (РАС₂ – 0,14 %); найчастіше респонденти згадують «Війну і Мир», а також «Війну мишей та жаб».

До *історично зумовлених* відносимо реакції, вмотивовані знаковими для епохи історичними подіями – німецько-радянською війною 1941-1945 рр., війною у В'єтнамі, в Анголі, у Чечні тощо. Якщо в ранніх випусках словників війна ототожнюється з конкретними бойовими діями, то в пізніх уявлення про неї розмивається. Неочікуваним стало те, що в РАС₂ релевантними є реакції *Росія, там, історія*. За даними словника, війна осмислюється передусім як: 1) надбання історії; 2) подія, яка локалізується виключно за межами своєї держави; 3) агресивні дії, що стосуються Росії. Водночас війна представляється як щось таке, що не має прямого відношення до Росії як агресора. Це пояснюється, з одного боку, заідеологізованістю мислення та «замиленістю» свідомості росіян пропагандою, з іншого боку, це свідчить про кваліфікацію росіянами агресивної політики свого уряду відносно інших держав як прийнятної.

Незначний відсоток становлять *паремійні реакції*, представлені сталими виразами та фразеологізмами з ядерним компонентом «війна», до прикладу: *унесла война, война все спишет* (САНРМ – 0,49 %, РАС – 0,63 %). Одиначні реакції, які не вдалось об'єднати в тематичні групи, було віднесено до *пресупозитивних*.

Отже, схематична складова гіперконцепту «Війна» увиразнюється в акціональному фреймі, який має вершину «Ім'я дії», позначену іменем гіперконцепту «Війна», слот-сирконстант «Мотив», а також слоти: «Актанти», «Інструменти», «Властивості імені дії» (характеристика війни (когнітивна, сенсорна) та її атрибути), «Результат», «Хронотоп». Найбільш нестійкими є слоти «Мотив», «Актанти», «Знаряддя» та «Результат», на наповнення яких помітний вплив справляє політична, культурна та соціальна ситуація в країні. Аналіз даних

асоціативних словників показує, що на початку ХХІ ст. спостерігається стрімкий приріст асоціацій, які нівелюють агресивну сутність війни, розмикають її зв'язок з сьогоденням, заперечують зв'язок Росії з війнами, в яких та постійно знаходиться. Водночас у глибинах етносвідомості закарбовано уявлення про агресивну сутність війни, її циклічність, але, водночас, буденність. Виокремлені тематичні групи дозволяють побудувати узагальнений образ війни. Отже, **війна** – це гострий, переважно *фізичний конфлікт*, який розгортається з **метою** отримати *незалежність* (РАС), *грошову вигоду* (САС), *владу* чи *авторитет* (РАС₂), який **призводить до кровопролиття, вбивств та смерті**; **учасниками** війни є дві ворогуючі сторони: з одного боку це військовослужбовці (*армія, сержанти*), воєнні медики (*лікарі*), народ (*народ, росіяни, дорослі та діти*), з іншого – *вороги* (САНРМ), *німці, інтернаціоналісти* (РАС), *мафія, банда* (РАС₂); **зброя** війни є *вибухова* (САНРМ, САС), *вогнепальна* (РАС, САС), *ракетна* (САС₂), *важка артилерія* (РАС), *інформаційна* (РАС₂). Війна постає **безперервним процесом**, який *розпочався давно та триває досі*, а, отже, Росія постійно знаходиться в стані війни. Відзначимо також, що мотиви війни, які були названі респондентами, співпадають з тими мотивами, якими росіяни пояснювали конфлікт на Сході від самого його початку. Закономірним у цьому разі є висновок про те, що Росія ще задовго до окупації Криму готувалась до війни.

Реакції на стимул «Мир», розподілені за тематичними групами, унаочнено в порівняльній таблиці *Додатку Л*. Стисло охарактеризуємо основні тематичні кластери.

Мир – Всесвіт та все, що його населяє. Переважна більшість респондентів РАС (12,38 %) розглядають мир у планетарному масштабі – як земну кулю (пор. реакції: *планета, Земля, земна куля, куля* тощо). У подальших випусках асоціативних словників (САС та РАС₂) миром називають невелику частину Землі, до прикладу, *місто* (САС – 1,23 %). Відсоток реакцій у кластері помітно зростає у РАС₂ – до 21,83 %. За даними словника, мир найчастіше ототожнюється з територією, яка належить одному народу, пор.: *країна, Росія, Європа, вітчизна, місто, держава, область, край*; охоплює все довкола (*Всесвіт, все, всі землі*) або

якусь частину території (*країна, Росія, Європа, держава, область, місто*). Вектором розвитку асоціативного значення гіперконцепту *мир* є зміщення від миру як семантично-нейтральної одиниці до миру як одиниці етномаркованої. У російській етносвідомості мир – це все довкола, починаючи від міста і завершуючи Всесвітом та *всім* взагалі (*все* за широтою охоплення більше, ніж Всесвіт). У цьому криється етноцентризм та космополітизм росіян, їх бажання привласнити все навкруги, пор.: *Наше отечество – все человечество; И начинается земля, как известно, от Кремля* (Маяковський) тощо.

Мир – певна сфера життя – фрагмент оточуючого світу, представлений сукупністю живих організмів (пор. реакції РАС: *тваринний, оточуючий, рослин, людський*). Уявлення про мир як сукупність певних явищ фіксується лише в РАС, проте реакції цього типу нечастотні (реакція *музики* – 1,9%). Якщо в РАС тематична група входить до числа «постійних асоціатів», то в САС вона взагалі не представлена, а в РАС₂ знаходиться на периферії асоціативного поля (1,49%).

Мир – об'єднання людей, явищ, речей за спільними ознаками. Тематичний кластер характерний для РАС₂, у якому входить до складу «постійних асоціатів» поля. Реакції групи експлікують семантичне значення належності до чогось (пор. реакції: *древній, дитячий, дорослий* тощо). Мірою визначення належності виступає опозиція «свій-чужий». «Свій» значить *мій, твій, наш, російський, руський, індивідуальний, наш, національний, загальний*; «чужий» – *решити, нічий, їх*. Подібно до першої групи, у межах кластеру спостерігаємо виражений вплив етноцентризму, який вибудовується на тезі, нібито все належить росіянам.

Мир – відсутність ворожнечі (характерна лише для РАС – 11,43% та РАС₂ – 1,68%). Для РАС₂ релевантними є реакції, які позначають позитивний результат вирішення конфлікту – перемогу чи досягнення згоди – дружби. Принагідно відзначимо, що відновленням «дружби трьох народів» мотивували росіяни свої агресивні дії відносно українців. Специфічними для РАС є реакції-заперечення, які позначають відсутність конфлікту (*без війни, відсутність війни, пристрастей*) та оптативи (*народам, усім народам* тощо). Якщо війна осмислюється переважно як фізичний конфлікт, то мир позначає відсутність фізичного, вербального

та внутрішнього конфліктів. Активне використання оптативів свідчить про бажання росіян відмежуватись від конфлікту.

Як показав аналіз асоціативних даних, у свідомості респондентів омонімічна пара «мир-світ» (далі – мир₁) та «мир-відсутність війни» (далі – мир₂) формують єдиний когнітивний кластер, що унеможлиблює їх розмежування. До прикладу, дані з РАС₂ на стимул «Мир» показують, що для учасників експерименту більш значим є мир₁. Щоб розмежувати омоніми, виокремлені реакції були розподілені за їх смисловою належністю між миром₁ та миром₂ та поміщені в порівняльну таблицю (див. *Додаток М*).

Отже, в РАС₂ мир постає аморфною сутністю, яку необхідно *шукати, зберігати, мріяти про нього, боротися за нього, слідувати за ним, створювати, рятувати* (0,47 %). Звідси, скоріше за все, уявлення про те, що мир потрібно завойовувати або примушувати до нього.

Актантами миру є, передусім, люди. За відомостями САС, це *народ та людина* (2,47 %); РАС₂ додає до переліку *дітей, чоловіків, суспільство та уряд* (2,33 %). Інтегруючим значенням є «спільність людей, які підпорядковуються загальноприйнятим нормам і правилам, установленим законодавством». Діти як символ майбутнього позначають перспективний характер такого об'єднання.

Атрибутами миру є: 1) відчуття душевної гармонії, спокою, радості та умиротворення (РАС – 2,85 %, САС – 1,85 %, РАС₂ – 0,28 %); 2) відчуття безпеки та захищеності, гарантованих державою: *влада, справедливість, закон* тощо (РАС – відсутні, САС – 1,85 %, РАС₂ – 2,33 %); 3) природні та солярні символи – *голуб, сонце, трава, вітер, природа* тощо (РАС – 1,9 %, САС – 0 %, РАС₂ – 0,37 %). У глибинах етносвідомості існує уявлення про те, що гарантом миру є закон та представники влади. Ось чому, можливо, російський народ так залежить від свого президента та підтримує його злочинні накази.

Мир володіє просторовим та часовим характеристиками – *хронотопом*. Мир не має визначеної локалізації. Він знаходиться або десь *далеко, в тумані* (РАС – 1,9 %), або займає весь простір (одиночна реакція *навкруги* у РАС₂). Він обмежений у часі (триває *недовго*, настає *ненадовго* (РАС), на певний *період*,

експлікує модальність вірогідності (*можливо*), але може бути *довгим* та *вічним* (РАС₂). Реакція *вічний* швидше за все є синтагматичною та апелює до історичних подій: *Вічним миром* називали договір між Річчю Посполитою та Московською державою, укладений в 1686 році. Реакції кластеру вже вдруге свідчить про те, що росіяни постійно відчують себе в стані війни.

Сфери локалізації миру охоплюють увесь Всесвіт, окрему частину людського буття, чи її внутрішній світ (пор. реакції РАС: *на землі, у всьому світі, в МГТУ, на світі, внутрішній*, які складають 5,71 %). У РАС₂ він звужується до границь людського єства, адже високочастотною є реакція *внутрішній* (8,52 %). Якщо в РАС мир – це передусім відсутність ворожнечі на всіх рівнях людського та космічного буття, то в РАС₂ – це стан внутрішньої гармонії.

У *сенсорній парадигмі* миру релевантними є колоративи *зелений* та *світло* (РАС – відсутні, САС – 3,7 %), *світлий* (РАС₂ – 0,37 %). У РАС₂ релевантними є тактилізм *теплий* та аудизм *мовчання*. Відслідковується зв'язок миру з сакрумом, на що вказують такі реакції: *Бог, душа, вічність*. Мир має оцінну характеристика й маркується позитивно: він *надійний, необхідний, важливий*, асоціюється з *добром* та чимось *хорошим*; з іншого боку, кількість таких реакцій надзвичайно мала. Таким чином, асоціативне поле миру є продовженням асоціативного поля війни. Невизначеність та аморфність миру свідчить на користь набагато більшої спрацьованості асоціатів, пов'язаних з війною.

Серед *феноменів, протиставлених миру*, найчастіше згадується *війна* (РАС – 4,76 %, САС – 62,96 %, РАС₂ – 17,35 %). Перелік номінацій на позначення конфлікту увиразнюється у РАС₂, де *миром* називають відсутність *суперечки, бійки, революції*, а також *смерті*. На відміну від війни, яка позначає виключно фізичний конфлікт, її опозитивний двійник – мир, позначає відсутність будь-якого виду конфлікту – фізичного та вербального, міждержавного та міжособистісного.

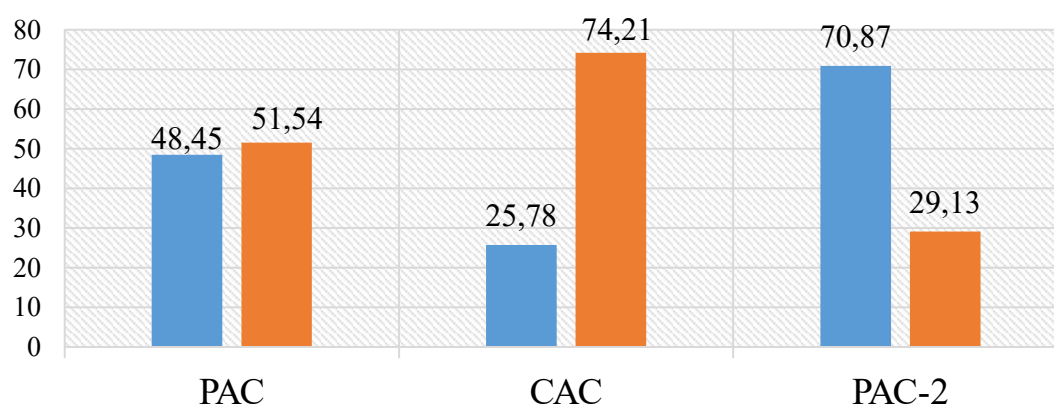
Окрему групу утворюють реакції, зумовлені впливом мовної системи чи характером історичної доби. До прикладу, для РАС характерні *радянізми* – запозичені сталі конструкції періоду радянської доби; найбільш релевантними є лозунги «*Мир, труд май*», «*Миру мир*» тощо. *Історично та культурно*

вмотивовані реакції також найчастіше пов'язані з прецедентними подіями та явищами радянської доби, наприклад *союзом* (РАС₂ – 2,7 %); реакція *дружба = фестиваль* могла бути вмотивована фестивалем молоді та студентів 50-60-х років, що проходив під лозунгом «*За мир і дружбу*» (РАС – 0,95 %).

Значний блок становлять паремійні реакції – сталі вирази та фразеологізми з номеном «мир», до прикладу: *мир тесен, мир дому твоему, мир дому, мир открылся, мир перевернулся, жить в мире, увидеть мир, окно в мир* тощо (РАС – 9,52 %, САС – 1,23 %, РАС₂ – 3,36 %). Одиначні пресупозитивні реакції знаходяться на периферії мовної системи у САС та РАС₂.

Загалом же аналіз даних асоціативних словників засвідчує, що в свідомості носіїв російської мови злились уявлення про мир₁ та мир₂. Ми спробували розділити реакції між членами омонімічної пари (див. *Додаток М*) та представили одержані результати як гістограму (див. гістограму 3.1). За її відомостями, відсоток реакцій, які апелюють до миру₁ різко зріс на початку ХХІ ст., порівняно зі словниками радянської та пострадянської доби. Зважаючи на стрімке збільшення воєн, в яких бере участь Росія з початку ХХІ ст., цей феномен можна пояснити тим, що росіяни з 2004 р. поступово почали перехід до стану вічної війни; мир₁ поступово перемістився до центру категорії, оскільки позначає загарбницькі інтенції Росії підкорити сусідні землі та поширити «русский мир».

Гістограма 3.1. Розподіл реакцій між членами омонімічної пари мир₁ і мир₂

Таким чином, основними тенденціями еволюції асоціативного складника гіперконцепту «Мир» є такі: 1) змішування асоціативних реакцій омонімів мир₁ та

мир₂ у межах одного асоціативного поля на стимул «мир»; 2) помітний вплив на асоціативну структуру гіперконцепту російської ідеології етноцентризму; 3) різкий спад реакцій на мир₁ (на початок XXI ст. відсоткова частка таких реакцій перевищує 70 %) може свідчити про те, що Росія з 2004 р. почала підготовку та перехід до війни.

Висновки до розділу 3

Результати розвідки засвідчують, що вершинні імена гіперконцептів «Війна» і «Мир» зазнали сильного впливу ідеології радянської епохи та етноцентризму, який зберігається й досі. Поняттєві та сенсорно-рецептивні ознаки вершинних імен концептів, виокремлені на ранніх етапах їх побутування, отримали подальший розвиток в російській літературній мові XX-XXI ст.

Вдалось простежити вплив на вершинне ім'я гіперконцепту «Війна» панівних переконань, ідей та ціннісних установок епохи, у зв'язку з чим війна, яка обіймає профанну та сакральну сфери буття, переміщується до сфери високого сакруму, особливо в ідеологічно-маркованому дискурсі періоду радянської епохи та в релігійному дискурсі. Варто зазначити, що обрядовий компонент значення війни, який еволюційно їй притаманний, стає факультативним, починаючи з XX ст.: якщо до цього часу початку війни мало передувати її оголошення, то тепер війна може початися й без нього.

У складі бінарної концептосфери «Війна» і «Мир» гіперконцепт «Мир» демонструє повну залежність від гіперконцепту «Війна» та утворює з ним асиметрію на понятійному, перцептивному, асоціативно-образному та сакральному рівнях. Традиційно мир – це стан спокою та душевної гармонії; період завершення війни, закріплений письмовою чи усною угодою. Варто зазначити, що мир обов'язково починається зі слова, а його закріплення фізичною дією чи підписання договору можливе тільки після вербального означування.

Аналіз даних асоціативних словників показав, що в російській етносвідомості асоціативне поле миру підпорядковується асоціативному полю війни, а основними смисловими домінантами, які функціонують в етнічній

свідомості, є уявлення про війну, яка постійно триває (або про мир, який ніколи не настає), а також уявлення про те, що весь світ належить росіянам, а там, де росіяни – там усе належить їм. Нерозвинене асоціативне поле миру урівноважується розвиненим асоціативним полем війни. Про те, що культ обожнювання війни домінує в російській національній свідомості засвідчує символіка війни, яка апелює до архаїчних міфопоетичних уявлень східнослов'янського етносу, а також та символіка, яку вони активно використовують зараз. Символіка, яку використовують російські війська – це символіка війни, агресії, поневолення, загарбання. Їм протиставлена українська символіка миру, яка вибудовується довкола міфопоетичних домінант освоєного простору, який необхідно захищати.

Ретроспективний аналіз показав, що для росіян характерним є культ війни, її героїзація та сакралізація. Який, так само як етноцентризм та колективізм, прикривається месіанством.

РОЗДІЛ 4. БІНАРНА КОНЦЕПТОСФЕРА «ВІЙНА» І «МИР» ПІД ЧАС ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

4.1. Мова періоду гібридної війни та її рефлексія у лексикографічних матеріалах XXI століття

Гібридна війна, яку розпочала Росія проти України, характеризується використанням новітнього інформаційного та когнітивного інструментарію з метою переформувати людську свідомість та викривити сприйняття. За визначенням В. П. Горбуліна, гібридна війна «поєднує одночасне застосування конвенційних мілітарних сил з використанням іррегулярних утворень, веденням дій у кіберпросторі, а також інформаційних операцій та засобів економічного і дипломатичного тиску на противника» [241, с. 41]. Її визначальна риса – надпотужний інформаційний вплив, специфіка якого, як зазначають Б. О. Парахонський та Г. М. Яворська, полягає в широті та інтенсивності охоплення, комплексному й систематичному використанні засобів медіа, створенні дискурсу війни, що спрямовується на «руйнування існуючих і формування нових, переважно фальшивих і викривлених інтерпретаційних і смислових механізмів сприйняття дійсності» [210, с. 440]. Саме тому в умовах нинішньої гібридної війни як ніколи раніше виникає особлива необхідність в дослідженні *мови війни*, а особливо в аспекті того впливу, який вона справляє на свідомість людини.

Наукові розвідки українських мовознавців показують, що дієвими механізмами лінгвістичного впливу в російсько-українській гібридній війні є: просування ворожих наративів, зокрема наративів «чужого» та «бойових наративів» [293; 294; 301; 370; 444], штучне породження міфів та неоміфів [36; 37; 38; 39; 217; 291; 295; 297], симулякрів [296; 297; 433; 434; 435] та фейків [240], використання ціннісно-маркованих мовних засобів [86; 206; 293; 294; 303; 304; 306; 307; 365; 370; 433; 434; 435], меметичної зброї [295; 424], лінгвістичних засобів конструювання образу ворога, до прикладу, етнофолізмів [136; 137], мовної гри [210], викривлення культурного контенту [37; 39] тощо. Серед дієвих

механізмів протидії ворожому дискурсу особливе місце відводиться стратегічним наративам [206; 303; 306; 307] та карнавальним формам сугестії [302].

Аналіз пареміологічного фонду російської мови засвідчує, що мова здавна використовувалась на війні в маніпулятивних цілях. За допомогою лінгвістичних засобів створюється образ ворога, якого необхідно знищити та вбити: «Хто ж піде воювати проти українців? Навіть проти “хохла” воювати росіяни не підуть. Проте проти фашиста підуть. Коли противник демонізується, називається зневажливими іменами та вводиться в систему страшних, застрашливих, грізних, трагічних координат, то це спрацьовує» [371].

Небувалий сплеск неологізації в Україні та Росії у 2013-2014 рр., стрімкий приріст номінацій-ярликів зі значним конфліктогенним зарядом, активне використання симулякрів, міфів та неоміфів засвідчує, що одним з провідних ресурсів гібридної війни є *мова ворожнечі*. За О. В. Гладиліним, до її основних функцій належать такі: *делегітимна* – відмова визнавати соціальний статус певної групи; *емотивна* – вираження ворожості відносно опонента; *фатична* – підтримка та зміцнення почуття згуртованості групи; *конативна* – нанесення психологічної травми опоненту, провокація опонента; *металінгвістична* – приховування коду мови ворожнечі [74, с. 144]. До цього переліку Г. М. Яворська додає *функцію ідентифікації* – «позначення власного місця мовця у загальній ситуації протистояння» [367, с. 381].

Найбільш репрезентативною складовою російсько-українського конфлікту стає його словник. Унікальним є словник-тезаурус неологізмів Майдану та Антимайдану, укладений українською науковицею С. А. Жаботинською. За її словами, у тезаурусі: «[...] представлена словесна “зброя”, що використовується “низами” та показує їх інтерпретацію подій, які пов’язані з політичним протистоянням в Україні у 2013-2014 рр.» [105, с. 11]. Аналіз матеріалів словника засвідчує, що серед основних механізмів творення дискурсу конфлікту є соціальна поляризація, яка досягається шляхом активації бінарної опозиції «свої-чужі». Так, у тезаурусі переважають пейоративи, які негативно зображують

ворога – росіян, українську владу, прибічників Антимайдану тощо (пор.: 368 неологізмів про ворогів, 36 – про себе, з них 6 – негативні).

Маркерами ворога періоду гібридної війни є: 1) деперсоніфікація: *беркутня, беркутята, колорады* тощо; 2) поміщення ворога на нижчий еволюційний щабель: *путиноиды, путикантропы, кацапантропы*; 3) демонізація: *орки, зомбо-тв, Мордор, мордорианцы, голлум*; 4) приниження: *хоббиты*; 5) наділення противника негативними рисами, зокрема, він осмислюється злочинцем (*Ханутин*); 6) за зовнішнім виглядом ворог бридкий («*туалетный путёнок*», *гадкий утенок*), має специфічний колір (*зеленые человечки, черные человечки*).

Серед лінгвістичних маркерів виокремлюємо використання: 1) етнофілізмів: *московиты, имперцы, рашаки, рашачня*; 2) мовної гри, ресурсами якої є: а) творення номінацій, співзвучних з обценною лексикою: *лугандон, Луганда, Уганда, отсиалые, федерасты*; б) творення номінацій шляхом сполучення лексеми іншомовного походження, яка має негативну внутрішню форму, та слова, що позначає прецедентний феномен: *дамбасс* (від англ. *dumb* – німий, дурний; існує припущення, що так назву регіону писали неосвічені); в) утворення номінацій шляхом комбінації лексем, одна з яких має негативну конотацію: *Донбабве, Домброссия* (від Зімбабве – держава у Південній Африці); г) використання номінацій-відзвуків – перекручення закликів противника для висміювання: *путинпамаги*.

Спорадичні спостереження над мовними явищами, які зафіксував словник, підтверджують, що мова стала найвиразнішим показником гібридного конфлікту. Однак сам механізм конструювання негативного образу противника не є новим, адже він ґрунтується на древніх, глибоко міфологізованих уявленнях про ворога як представника хтоносу, який порушує межі освоєного простору.

4.2. Бінарна концептосфера «Війна» і «Мир» у світлі даних сучасного асоціативного експерименту

Новітні лінгвістичні розвідки, що присвячені вивченню особливостей функціонування гіперконцепту «Війна», показують, що останній помітно

розширив понятійні межі [150; 255, с. 50] новими концептами постмодерної епохи, такими як *війна в Сирії, російсько-грузинська війна, війна в Україні, проксі-війна, війна наративів, війна дискурсів, консцієнтальна війна, гібридна війна, дифузна війна* тощо.

У зв'язку з російської агресією на Сході України, яка переросла в повномасштабну війну проти України, виникла потреба схарактеризувати особливості функціонування як гіперконцепту «Війна», так і концептів, які виникли нещодавно. Щоб доповнити діахронічний зріз гіперконцепту, на початку 2018 року було проведено вільний асоціативний експеримент на стимули «Війна», «Гібридна війна», «Війна в Україні», «Мир в Україні» з метою представити їх асоціативно-образне наповнення¹¹.

Методика вільного асоціативного експерименту полягає у фіксації спонтанних відповідей учасників експерименту на запропоновані слова-стимули. Виникнення асоціативного методу пов'язують з ім'ям Ф. Гальтона, який у 1878 р. опублікував результати самостійно проведених асоціативних експериментів у британських журналах «*Nineteenth Century*» (1878 р.) та «*Brain*» (1879 р.) [85]. Експерименти Ф. Гальтона показали, що перевагою методу є можливість зчитувати ментальну карту досліджуваного, обходячи сторожові центри його свідомості, де зосереджені усі соціальні обмежувачі та захисні механізми психіки [46, с. 16]. Однак ідея про те, що в людській свідомості виокремлюються асоціативні мережі, не нова. Так, давньогрецький філософ Арістотель у своїй праці «*Про пам'ять*» описує феномен асоціативного пригадування. Наступний вагомий крок у дослідженні асоціацій було здійснено в XVII ст., коли англійський філософ Т. Гоббс переосмислив ідеї Арістотеля й зауважив, що описані філософом зв'язки можуть слугувати асоціативною моделлю людського пізнання. Трохи пізніше, на межі XVIII-XIX ст., сформувалось нове психологічне вчення – асоціанізм, у межах якого асоціації розглядались як базовий закон організації розумової (психічної) діяльності людини та її поведінкових реакцій [201, с. 31].

---

¹¹ Результати асоціативного експерименту, представлені в цьому підрозділі, були частково оприлюднені та висвітлені в наших публікаціях [65; 67; 68; 69; 387]. Ми послуговуємося опублікованими матеріалами наших робіт.

Всупереч тому, що Ф. Гальтон лише продовжив багатовікову традицію вивчення асоціацій та асоціативних мереж, саме він одним з перших обґрунтував та випробував на практиці методику вільних асоціацій. Подальше удосконалення та практичну апробацію ідеї Ф. Гальтона отримали у працях К. Юнга та З. Фройда. Так, К. Юнг апробував методику одноразових асоціацій (стимул – реакція) та методику ланцюгових реакцій (стимул – ряд реакцій). Широкі інтерпретаційні можливості методу забезпечили йому активне використання в рамках багатьох дисциплін, зокрема лінгвістичних. Вільний асоціативний експеримент дає концептологам можливість отримати синхронний зріз асоціативно-образного наповнення концепту в конкретний історичний період у конкретній мовній спільноті.

В експерименті, який було проведено на початку 2018 року, взяли участь по 40 російськомовних респондентів з трьох регіонів України (Заходу, Центру та Сходу) та двох регіонів Росії (Москви та Петербургу). Оскільки детальний аналіз отриманих асоціативних зрізів концепту по регіонах уже був частково представлений в наших роботах [65; 67; 68; 69; 387], коротко узагальнимо одержані дані. Протокол асоціативного експерименту разом з кількісною обробкою отриманих реакцій на стимули представлений у *Додатку Н*.

Аналіз «постійних асоціатів» поля. За даними таблиці Н. 1 (*Додаток Н*), в українській та російській лінгвокультурах частково збігаються лише «постійні асоціати» поля «Війна»: 1) в обох лінгвокультурах війна асоціюється зі *смертю*, *страхом* та *кров'ю*; 2) в обох лінгвокультурах асоціативне ядро гіперконцепту поповнюють постійні атрибути війни як її конститутивні ознаки (*смерть*, *кров*, *зброя*) та емоціогени (*біль*, *горе*, *страх*). З-поміж емоціогенів релевантними для українців є *горе* та *сльози*, для росіян – *біль*. Асоціатом третього порядку для росіян стала реакція *зброя*, яка не ввійшла до ядра гіперконцепту в українців.

Порівнюючи отримані дані з асоціативною нормою, реконструйованою за відомостями асоціативних словників, робимо висновок, що ядро асоціативного поля «Війна» повністю оновилося: а) реакція *мир*, яка довгий час була асоціацією першого порядку, відійшла на дальню периферію; б) емоціогени витіснили реакції

енциклопедичного характеру (до прикладу, ті, що фіксували типи війни); в) відносну константність проявила лише реакція *смерть*.

Сьогодні війна осмислюється як емоціогенна ситуація, на що вказує активізація емоційних маркерів в ядрі її концептуального поля. За свідченнями психологів, будь-яка емоціогенна ситуація стимулює емоційну лабільність – здатність людини «...швидко реагувати на зміну ситуацій, обставин та партнерів, вільно виходити з одного емоційного стану та входити в інший» [120, с. 228]. Емоційна лабільність робить людей імпульсивними, некерованими, позбавляє здатності критично осмислювати ситуацію. Отже, активізація емоційних реакцій на стимул «Війна» пояснюється живим відгуком населення на події, які справили на них сильне емоційне враження та вивели зі стану рівноваги. Такою подією стала саме російсько-українська війна на етапі російської анексії Криму та захоплення значної частини Донбасу.

За даними таблиці Н. 2 (*Додаток Н*), ядром асоціативного поля субконцепту «Гібридна війна» для українців є *брехня*, яка отримує множинну інтерпретацію: брехня може осмислюватись і як засіб ведення гібридного конфлікту, і як його характеристика. Росіяни осмислюють гібридну війну як інформаційну, що засвідчує активізація реакцій *телебачення, ЗМІ, Інтернет та пропаганда*; на синкретичний характер конфлікту вказує реакція *змішана*.

По-різному осмислюється війна в Україні представниками обох етносів: для українців, які безпосередньо відчули трагізм бойових дій на Сході, війна в Україні насамперед асоціюється з *антитерористичною операцією та Донбасом*; для росіян вартісним стають: *боротьба за владу, зокрема війна опозиції, та фінансова вигода* (пор. «постійні асоціати» поля: *гроші, за гроші, відмивання грошей*). Фактично у свідомості росіян проявились найбільш поширені проросійські наративи тих років: начебто війна в Україні – це війна за владу / гроші / політичний вплив, а не результат загарбницьких дій Росії.

На те, що росіяни підтримують настанови Кремля на диктат моделі поведінки або дистанціюються від конфлікту, вказує значна кількість оптативів та клішованих реакцій на стимул «Мир в Україні» (див. *Додаток Н*, табл. Н. 3.4),

з-поміж них такі: *процвітання, здоров'я, відновлення справедливості, мирне небо*. До ядра субконцепту в Україні ввійшли емоційні асоціати *спокій та щастя*.

Реакції на стимул «Війна» (Додаток Н, табл. Н. 4) свідчать про те, що війна осмислюється українцями як переважно фізичний конфлікт глобального масштабу, головним атрибутом якого є вбивство; лише 0,41 % реакцій позначають вербальний модус конфлікту. Одна реакція росіян визначає війну як російську збройну агресію щодо держав-сусідів (*российская вооружённая агрессия в отношении сопредельных государств*). Відсутність реакцій на визначення конфлікту вказує на критично низький стан сприйняття окупації українських територій як акту брутальної агресії росіян.

Відносну константність в обох регіонах проявляють тематичні кластери «Засоби ведення / протидії конфлікту», «Інструменти», «Атрибути», «Актанти».

Серед засобів ведення конфлікту та інструментів війни релевантними залишаються фізичні – *вбивство, розстріл, бої, полон* тощо, які значно більше згадуються росіянами (9,66 %), ніж українцями (6,69 %), що вказує на потенційну готовність перших до жорстоких агресивних дій. Серед інструментів війни частотними є реакції: *снаряди, бомби, гранати, міни, артилерія* тощо. Тільки росіяни згадали реактивну систему залпового вогню – *град*, яка активно використовувалась в зоні проведення антитерористичної операції на початку російсько-української війни.

Актантами війни традиційно залишаються номени на позначення військовослужбовців (*солдати, пілоти* тощо), ворога (найчастіше знеособлений, рідше – конкретний історичний прототип – наприклад, Гітлер), жертв – незахищених верств населення (*жертви, діти та поранені*). Діти виступають символом відродження, гармонії, нового життя та миру. Саме тому образ ображених, у сльозах, скалічених дітей стає одним з основних її маркерів в інтерпретації українців. На територіях, де не проходять воєнні дії, слот «Актанти» поповнюють асоціації, які позначають жертв чи потерпілих. Лише жителі Сходу згадали суб'єктів воєнних дій – *військо та ворогів*. Якщо суб'єктом війни для росіян залишаються німці, то українці називають знеособленого індивідуального

чи колективного суб'єкта – ворога, чи ворогів; незначна частина асоціацій апелює до Росії. Це вказує на високий рівень толерантності українців до Росії на початку агресії й окупації та категорично заперечує факти утискання російськомовних громадян України, що використали як один з провідних формальних мотивів нападу російські керівники і що підтримав російський соціум.

Всупереч тому, що уявлення про війну демонструють риси загального, жителі обох лінгвокультур демонструють і національно-специфічні уявлення про неї. Лише українці зацентрували увагу на мотивах війни (пор.: *політичний вплив, розширення території, помста, а також збагачення, влада*). На думку українців, невизначеним є і результат війни: це може бути й *перемога*, і *поразка*, і *визволення* тощо, на думку росіян – тільки перемога. Це свідчить про визрівання готовності українців до запеклої боротьби за свою землю і про впевненість у своїй нездоланності, а також про месіанство російського соціуму.

Оцінна характеристика війни (див. термінальну позицію «Властивості війни», *Додаток Н*, табл. Н. 4), представлена через опозицію «добро – зло», одна з найархаїчніших, адже регулює процеси концептуалізації та категоризації дійсності в процесі понятійно-образного осягнення світу людиною. 3,85 % українців визначають війну як *зло, біду, нещастя, трагедію* тощо. Росіяни не звертають увагу на властивості війни. Отже, не замислюються про них або сприймають війну як норму.

Як показує тематичне гніздо «Вплив на навколишнє середовище та суспільство», для обох лінгвокультур характерне уявлення про ентропійну сутність війни, тому особливе місце в структурі гіперконцепту посідає категорії хаосу. Як справедливо відмітила Н. В. Слухай: «Хаос не визначається через категорії часу і простору і має дві іпостасі: це або спосіб буття ентропії як міри безкінечного вибору [...], або спосіб буття антисвіту як сфери анігіляції негативного, повернення до якого є зупиненням часу, деструкцією, відтворенням нестійких, нефіксованих форм» [289, с. 21]. Хаос як спосіб буття антисвіту стає ключовою категорією війни (пор. реакції жителів Центрального регіону: *завершення звичного життя, криза, коли багато людей вбивають один*

одного на законних підставах). Війна осмислюється як пограничний стан, час, коли звичні орієнтири уже знищені, а нові ще не знайдені. Саме тому серед базових маркерів війни – *розруха* та *знищення* (пор. реакції українців: *розруха*, *руйнування*, *знищення*, *руїни*, *криза*, *проблеми*; та росіян: *руйнування*, *розруха*, *руїни*, *крах* тощо). Тільки для росіян – це результат дії нападника, а для українців – результат руйнування онтологічного життєвого простору з боку нападника.

За даними тематичного гнізда «Атрибути війни», в обох лінгвокультурах війна осмислюється як анігіляція сутності; її маркерами стають смерть та жертви, пролиття сакральних соків (крові, сліз), вихід першостихій зі стану рівноваги (поява хтонічного полум'я, бруду, диму тощо), установлення хаосу, який викликає безлад та метушню, утрата ціннісних орієнтирів (пор. реакції: укр. *утрата моралі*, рос. *безкарність*) та матеріальних благ (пор. реакції: укр. *бідність*, *злиденність*, рос. *дефіцит*). Стереотипні реакції росіян вказують на критично низьку оцінку окупації територій України, а реакції українців вибудовуються на осмисленні війни як розорення свого простору загарбником.

Крах світобудови, зі свого боку, викликає значні емоційні потрясіння. Тому емоціогени, які апелюють до базальних людських почуттів, – *горе*, *страх* і *біль* – стають базовими маркерами війни. Тематичне гніздо «Вплив на емоційний стан людей» посідає друге місце за кількістю асоціатів після «Атрибутів війни» (26,98 % та 24,15 % для України та Росії відповідно). Примітно, що навіть у ті роки негативні емоційні реакції, пов'язані з війною, переважали саме в українців.

Спектр негативних емоцій, які викликає війна, включає тільки негативні, які зумовлені страхом за власне життя та життя рідних. Українці та росіяни ототожнюють війну зі страхом, болем, жахом тощо, однак спектр емоційних реакцій українців значно ширший та включає: відчуття тривоги та панічної розгубленості (пор. реакції: *тривога*, *відчай*, *занепокоєння*, *збентеження* тощо), пригнічення (пор. реакції: *спустошеність*, *порожнеча в очах перехожих* тощо) та відчаю (пор. реакції: *відчай*, *відчуженість*, *печаль*, *страждання*). Виокремлення реакцій *бажання вбивати* та *сум'яття* вказують на те, що ще в ті роки українці були готові захищати свою землю але, водночас, були спантеличені агресивними

діями росіян. Реакції росіян стереотипні, а серед специфічних виокремлюється лише дві – *агресія* та *дискомфорт*. Ретроспективний погляд крізь призму нинішньої війни в Україні дає підстави стверджувати, що війна стереотипно сприймається росіянами як норма, і має розгортатися за сценарієм «Прийшов, побачив, переміг» (згадаємо, до прикладу, гасло росіян на початку повномасштабного вторгнення: «Візьмем Київ за три дні»), відхилення від сценарію викликає дискомфорт. Саме його відчули росіяни, коли зустріли спротив з боку українців.

Уявлення про просторово-часову модель війни характерне лише для українців. 0,81 % опитаних в Україні визначають війну як амбівалентну сутність, яка водночас є кінцем і початком – війна осмислюється як перехідний етап, що руйнує стару парадигму та ініціює установаження нової. На просторовій мапі війни релевантними є локуси, пов'язані з російсько-українською війною – *Донбасом*, *Вітчизною*, *РФ*, *АТО* тощо. Відсутність реакцій у росіян може свідчити про стереотипну установку на відчуження від конфліктів, в яких вони беруть участь. Окрім того, попередній аналіз асоціативних словників та паремійного фонду російської мови показав, що для росіян характерним є відчуття постійного перебування у стані війни. Тому, можливо, через це у кластері відсутні реакції.

Закономірним є те, що серед феноменів, протиставлених війні, провідне місце посідає реакція *мир* (0,41 % та 0,48 % для українців та росіян відповідно).

Сенсорна характеристика війни представлена комплексом аудіальних, колоративних, кінестетичних та густативних маркерів. Українці ототожнюють війну зі *спалахами*, *холодом* та *криком*, росіяни – з *запахом пороху*, *червоним* та *вибухами* (реакція: *Бах! Бах! Бах! Бах!*). Більшу агресію демонструють реакції росіян. Окрім того, при детальному розгляді стає ясно, що реакції українців зафіксували відчуття людини, на яку напали, а реакції росіян зафіксували реакції, які вказують на активного суб'єкта – агресора. Особливу увагу звернемо також на те, що серед сенсорних маркерів війни для росіян релевантним є червоний – колір крові та вогню. Саме тому плакати з літерою *Z*, яка палає у вогні, або червоні прапори, які використовують росіяни, так активно використовуються зараз.

До числа одиничних відносимо одиничні метафоричні реакції, як-от: а) «Війна – час проявити кращі сторони людського єства» (укр. – 0,61 %); б) «Війна – гра» (укр. – 0,41 %, рос. – 0,48 %); в) «Війна – пам'ять» (укр. – 0,20 %); г) «Війна – вигадка» (рос. – 1,45 %). Уявлення про війну-вигадку відносить її до сфери інформаційної реальності, що пов'язана з вигадкою, неправдою та маніпуляцією. Лише для українців характерні реакції, які позначають відвагу на полі бою (реакції *відвага, честь, подвиг*), а це засвідчує високу вмотивованість українців та їх готовність захищати свою домівку: відвага та подвиг – прояв героїзму на війні, честь – бажання захистити свій дім та свою гідність. Тільки для росіян характерним є порівняння війни з вигадкою, що свідчить про небажання кваліфікувати свої агресивні дії на українському Сході як війну. Метафора «Війна – гра» отримує різну кваліфікацію у росіян та українців: для українців гра ототожнюється з *чесним поєдинком, олімпійськими іграми* (визначення сильнішого за справедливими правилами), для росіян – з *договірним матчем*. Погляд з реалій сьогодення показує, що основна маса російських солдатів, які воюють на території України, це контрактники, яким було обіцяно вигідні умови (робота в тилу, не залучення до активних бойових дій на передовій тощо) та великі кошти за участь у війні. Ось чому війна для росіян – це договірний матч, участь у війні за наперед визначеними умовами.

Проведена розвідка показала, що значний вплив на асоціативно-образну структуру гіперконцепту справили семантичні вузли «Сучасність» та «Історія», які відбилися на усіх його термінальних ділянках. Особливий інтерес викликає семантичний вузол «Історія», який об'єднує асоціації, що апелюють до минулої епохи, зокрема німецько-радянської війни 1941-1945 рр. (пор. реакції: *Велика Вітчизняна, Гітлер, голокост*). Якщо спогади про війну 1941-1945 рр. відійшли для українців на дальню периферію, то для росіян вони все ще залишаються релевантними, що свідчить про глибоку прив'язаність до історії та високий рівень ідеологічної заангажованості мислення. Фактично, сучасність продемонструвала, що твердження менеджерів російського політикуму про те, що участь у німецько-радянській війні 1941-1945 рр. залишилось єдиним, що об'єднує народи

колишнього СРСР, перетворили цю подію на ідеологему, яка активно пропагується на користь агресивним намірам Росії. В українській лінгвокультурі семантичний вузол «Історія» був витіснений вузлом «Сучасність», у якому відбилися уявлення про сучасні події на Південному Сході України (пор. реакції: *Росія, сучасність, на Сході, РФ, Донбас, ООН, АТО, Майдан* тощо). Відсутність апеляції до нинішніх подій у росіян пояснюється, по-перше, перебуванням у нетах пропаганди, як результат – їх бажанням дистанціюватись від подій в Україні (сценарій «не наша війна»), по-друге – табуїзованістю теми війни в російській лінгвокультурі.

Ретроспективний аналіз реакцій росіян вказав на критично низький рівень сприйняття окупації українських територій як акту жорстокої агресії та засвідчив, що ще на початку 2018 року вони були готові до активних бойових дій. Водночас аналіз реакцій українців вказав на високий рівень толерантності відносно росіян, показав, що українці були спантеличені агресивними діями ворога, плекали надію на врегулювання конфлікту, а це розвінчує постульований росіянами меседж про утиски російськомовних. Встановлено, що війна для росіянина – це повсякденність, де він займає позицію активного суб'єкта, що вчиняє жорстокі дії та отримує за це матеріальну вигоду. Сьогоднішня «гаряча» фаза війни в Україні засвідчує, що в переважній більшості російські солдати – це найманці, яким обіцяли грошову винагороду та «гідні умови праці», а вони своєю чергою були ошукані керівництвом (цей меседж, зокрема, постійно повторювали захоплені українськими військовими російські солдати). Цим пояснюються факти російського мародерства, а також численні факти того, як росіяни відмовляються забрати тіла своїх солдатів / дітей / чоловіків, відмовляються підтримувати своїх військових на фронті.

Війна для українців – це захист освоєного простору від агресора, який межує з героїзмом, відвагою та гідністю. Звідси численні факти того, як українські чоловіки не зволікаючи пішли захищати свою країну, як бабця нагодувала окупантів отруєними пиріжками, як діти збирають гроші для ЗСУ, як українці згуртувались та з перших днів війни постійно постачають своїм захисникам

озброєння, техніку, навіть придбали супутник. Результати засвідчують, що ще у 2018 році українці проявляли готовність вчинити активний спротив російському окупанту.

Реакції на стимул «Гібридна війна» (Додаток Н, табл. Н. 5) показують, що представники України та Росії визначають тільки один модус гібридного конфлікту – квазімілітарний, пов'язаний з інформаційною загрозою.

Переважає більшість реакцій українців (14,62 %) концептуалізують гібридну війну як змішану, нетрадиційну (*без лінії фронту, подвійну, підпільну, не об'явлену, терористичну*), переважно інформаційного характеру (*мережеву війну, кібервійну, поєднання холодної війни та інформаційної зброї*), яка націлена на перепрофілювання психіки (*ментальну, консцієнтальну війну*) та життєвих установок людини через залучення мас-медіа. Водночас 9,18 % реакцій росіян визначають гібридну війну як конфлікт синкретичного характеру, який послуговує методами дипломатичної та психологічної війни. Однозначна і правильна кваліфікація гібридної війни росіянами свідчить про те, що її механізм уже добре їм відомий, а також підтверджує висновок про те, що окупація Криму та значної території Донбасу були сплановані заздалегідь. Зважаючи на те, що навіть на початок 2018 року українці все ще неоднозначно кваліфікують цей вид протистояння, свідчить, що вони були спантеличені агресивними діями росіян.

Мотивами початку гібридного конфлікту, за даними реакцій українців, є *фінансова вигода, політичний вплив, випробування техніки, винищення людей, суперництво*. Серед реакцій росіян виокремлюємо три основні мотиви – *фінансова вигода, тестування нової зброї, цільові випробування Росії в Україні*. Це вказує на однозначну кваліфікацію росіянами окупації українського Сходу та анексії Криму як заздалегідь спланованого насильницького та протиправного захоплення українських земель.

Як конфлікт змішаної природи гібридна війна послуговує інформаційними та традиційними засобами впливу. До інформаційних засобів ведення конфлікту українці відносять *маніпуляцію, залякування, саботаж, змову* тощо, до традиційних – *бойові дії, пограбування, теракти* та ін. Невелика кількість реакцій

росіян апелює до подій на українському Сході (пор. реакції: *тероризм і сепаратизм* (його ще називають «*руський мир*») в окупованій частині Донбасу). За свідченнями опитаних, на відміну від традиційної війни, гібридний конфлікт використовує засоби прихованого впливу та підступні засоби боротьби. Реакції українців вказують на те, що вони були захоплені зненацька та не очікували таких дій з боку Росії (реакція: *нож в спину*), реакції росіян – що гібридна війна проти України була заздалегідь спланованим актом захоплення українських земель. Однозначна кваліфікація росіянами гібридної війни як виду протистояння, направлено на захоплення українських земель, свідчить про підтримку російським народом кривавого режиму Кремля. Цей висновок підтверджується фактами сьогодення, коли росіяни відмовляються виступити проти свого режиму та зупинити війну в Україні. Таким чином, увесь російський народ несе колективну відповідальність за поточну війну.

Інструментами гібридної війни, за даними реакцій українців, є *обман, пропаганда, ЗМІ, телебачення, Інтернет* тощо. До визначеного переліку росіяни згадують також засоби та методи реалізації гібридного конфлікту (пор. реакції: *використання смартфонів, агенти використовують психологічний профіль своєї цілі за допомогою його чи її відбитків в мережі, кібератаки, вплив через соціальні мережі* тощо), методи протидії (*кібербезпека*). Загалом же основним методом гібридної війни визнається обман (*фейкові новини, дезінформація, спотворення інформації, пропаганда* тощо).

Якщо реакції росіян акцентують насамперед на інструментах гібридної війни (63,27 % отриманих реакцій) та її засобах (13,27 %), українці змальовують її більш широко – вдаються до характеристики актантів та властивостей війни, визначають її місце на темпоральній осі. Останнє вказує на те, що у свідомості українців, на яких спрямована російська агресія, уявлення про традиційну та гібридну війну синкретизувались.

Актантами гібридного конфлікту, за свідченнями 4,11 % українців, є *Росія, уявний противник, зомбі, президент, свої*. Основними атрибутами (3,65 %) – *смерть, несправедливість, тиранія, православний фундаменталізм* тощо. Загалом

гібридна війна визнається сучасним видом збройного протистояння (1,83 %), який пов'язаний з Україною (0,46 %) та Росією. Росія однозначно кваліфікується як один з основних суб'єктів гібридної війни.

Таким чином, переважна більшість українців і росіян розглядають один вимір гібридного протистояння – інформаційний. Причому тільки представники українського Сходу відмітили його мілітарний модус. На відміну від українців, росіяни усвідомлюють небезпеку гібридної загрози, ознайомлені з її основними методами та знають засоби протидії. Аналіз асоціативних реакцій засвідчив, що станом на 2018 рік: 1) понятійне наповнення субконцепту «Гібридна війна» в українській лінгвокультурі було ще недостатньо сформованим, на що вказує невелика кількість отриманих реакцій на стимул (у середньому – 1 чи 2), значна кількість поодиноких реакцій (подекуди досягає 41 %), відмови представити реакції на стимул, а також те, що відтворене асоціативне поле гіперконцепту, яке функціонує в українській лінгвокультурі, перебрало на себе асоціативне поле війни; 2) 7,31 % українців осмислюють гібридну загрозу як вигадку (пор.: не вірять в гібридну війну 1,02 % росіян), адже зіштовхнулись з нею вперше. Водночас росіяни однозначно кваліфікують події на українському Сході як війну, заздалегідь сплановану та націлену на захоплення українських територій. А це, своєю чергою, засвідчує те, що росіяни від самого початку гібридної війни підтримують загарбницьку політику Кремля.

Реакції на стимул «Війна в Україні» (Додаток Н, табл. Н. 6) були згруповані в тематичні кластери на основі спільних груп значень. Коротко характеризуємо кожен тематичний блок.

Тип конфлікту: на думку українців (19,64 %) – *громадянський, гібридний, пов'язаний з терористичними операціями, війна кланів, геноцид нації* тощо; на думку росіян (16,5 %) – *військовий переворот за підтримки Заходу, громадянська війна, повстання ополченців*. У той час коли українці осмислюють війну в Україні як громадянську війну двох народів, терористичну операцію, росіяни визначають її як громадянську війну в Україні, спровоковану повстанням ополченців.

Мотив: за свідченнями українців (14,64 %) – фінансова вигода (пор. реакції: *відмивання грошей, гроші, війна за гроші, через багатство, з тими, хто хоче багатства*), влада (пор. реакції: *через владу, боротьба за владу, бізнес, політика, розподіл влади*). Росіяни виокремлюють два сценарії виникнення конфлікту на Сході – «політичні перегони» (війна української влади за встановлення політичного впливу та одержання фінансової вигоди) і «громадянська війна за незалежність». Так, частина отриманих реакцій визначає війну в Україні як боротьбу за гроші та владу (пор. реакції: *боротьба за владу, за гроші, відмивання грошей, війна за гроші, жадоба політиків* тощо). Частина респондентів упевнені, що це братовбивча війна, спровокована добровольчими збройними формуваннями, які намагаються отримати територіальну незалежність (пор. реакції: *війна опозиції, війна ЛНР та ДНР за землю* та ін.). Російські респонденти підкреслюють «чужорідний характер» війни та дистанціюються від конфлікту. На їх думку, війну в Україні підтримує Захід та США, про що свідчать реакції: *чужа війна, військовий переворот, який підтримується Заходом, Америка руйнує світовий устрій у намаганні посилити свій вплив*. Проглядається намагання росіян перекласти відповідальність за війну на когось іншого, зокрема на самих українців, олігархів, українську владу чи на колективний Захід. Множинність названих суб'єктів свідчить про спробу приховати свою участь у війні.

Актанти: за свідченнями українців (13,57 %) – Росія та Україна. Релевантними в Україні є реакції, які позначають прецедентні постаті сьогодення, пор. отримані асоціації: *кіборги, Небесна сотня, волонтери, український солдат, добровольці* тощо. На думку росіян (17,48 %) актантами української війни є *опозиція, українська влада, київська банда*. Один російський респондент вказав на Росію як агресора (пор. реакцію: *окупація терористами-бойовиками ЗС РФ Східної частини Донбасу*), іще один вказав на Україну як агресора (реакція *України з Росією – Україна осмислюється агресором, адже субстантив Росія знаходиться у постпозиції*). Реакції українців центровані щодо героїв, які захищають українську землю від загарбника. В той самий час росіяни шукають способи уникнути відповідальності за свої загарбницькі вчинки та перекласти їх

на інших, що подеколи зводиться до абсурду. До прикладу, коли росіяни називають агресором Україну.

Засоби організації та протидії: на думку українців – *розбрат, знищення української еліти, винищення взагалі* (1,79 %). Реакції росіян не представлені, що вкотре підтверджує їх намагання уникнути відповідальності за свої дії.

Інструменти: співвідносяться з інструментами гібридного конфлікту. За свідченнями українців, – це *пропаганда та зброя* (1,79 %); росіяни апелюють до традиційного конфлікту, на що вказує одинична реакція *град* (0,97 %). Це свідчить про те, що українці вбачають зв'язок між гібридною війною, війною в Україні та Росією. Росіяни ж намагаються замовчати свою участь у війні, тому усе, що пов'язано з війною, замилюється їх свідомістю. Навіть одинична реакція *град* однозначно вказує на те, що в глибинах свідомості міститься уявлення про те, що Росія почала війну проти України.

Атрибути: більшою мірою представлені в українській (11,43 %), ніж російській лінгвокультурі (1,94 %). Серед атрибутів війни в Україні найбільш значимими є *смерть та кров*. Переважна більшість реакцій є негативними емоціогенами, пор.: *віроломство, ворожість, зрада* тощо; або називають феномени сучасності (до прикладу, українці згадують Мінські домовленості). Війна в Україні ототожнюється також з *вбивством*, пролиттям *крові та сліз, проханнями про допомогу*. Росіяни відносять до основних атрибутів української війни *кров та поле битви*. Відсутність реакцій росіян вказує на те, що війна в Україні не отримує в них відгуку.

Властивості війни: війна осмислюється негативно та не виправдовується. Так, українці оцінюють її як *маячню, дурість, несправедливість, жахливу річ, безглузду, біду* (3,21 %); росіяни – як *ідіотизм* (одинична реакція). Одержані реакції вказують на те, що українці не очікували підступного нападу з боку Росії, а відсутність реакцій у росіян – про те, що вони не хочуть називати себе загарбниками, тому і мовчать.

Хронотоп: представлений більшою мірою в українській (11,79 %), ніж в російській лінгвокультурі (0,97 %). Українці пов'язують війну в Україні

з конфліктом, який локалізується на Сході України (в Донбасі, Донецьку, Луганську, Південному Сході) та пов'язаний з прецедентними подіями російсько-української війни (пор. реакції: *Іловайський котел, аеропорт, Торецьк*), прецедентними формуваннями (*ДНР, ЛНР*), прецедентними подіями (анексією Криму, Майданом тощо). Росіяни згадують лише ДНР (одинична реакція). Українці захищають свою країну від загарбника, тому реакції множинні та центровані щодо територій, які окупував загарбник, чи місць, де проводились жорстокі бої з агресором. Відсутність реакцій у росіян свідчить про їх намагання приховати навіть бажання визнати свою участь в війні як агресора.

Вплив на навколишнє середовище: в українській лінгвокультурі війна в Україні пов'язана з установленням хтонічної стихії (*туманність*), руйнуваннями (*розрухою, руїнами, мертвою землею*), перехідним етапом в житті суспільства (*кінець звичного життя, криза*), що співвідноситься з реакціями на стимул «Війна». Росіяни ототожнюють українську війну зі зростанням недовіри до влади, розколом суспільства на два ворожі табори тощо. Зважаючи на те, що в українській лінгвокультурі реакції на стимул «Війна в Україні» дублюють матрицю асоціативного поля «Війна», припускаємо, що у свідомості українців війна в Україні розглядається як глобальне всенародне явище, тоді як росіяни ставляться до неї як до чужого конфлікту, який не викликає емоційного відгуку.

Вплив війни на емоційний стан людей: представлений тільки в українській лінгвокультурі (8,21 %), адже емоційний відгук здатна викликати подія, яка залишила значний слід в житті етносу. Війна в Україні викликає *страх, біль, горе, невпевненість в майбутньому, відчай, переживання за сім'ю, тугу*.

Станом на 2018 рік серед феноменів, протиставлених війні, українці називали *мир та перемир'я* (1,07 %), а це свідчить про те, що деякі українці все ще вірили, що вдасться закінчити гібридну війну без переходу до повномасштабної війни. Незначна кількість опитаних – близько 2,14 % українців та 2,91 % росіян називали війну в Україні *не нашою, чужою війною*, а 5,71 % українців вважали, що війна в Україні – *неоголошена, формально не існує* (пор. реакції: *її немає, в Україні її немає, неоголошена війна*). Активізацію реакцій цього типу можна пояснити

невпевненістю та невизначеністю населення щодо правильної кваліфікації подій: на рівні підсвідомого, події на Сході однозначно кваліфікувались як війна, а на рівні свідомості внутрішні переконання вступали в конфлікт з традиційним визначенням війни на Сході як АТО. На стан розгубленості вказують: використання заперечень (*її немає*), питальних конструкцій (*її нема?*), чи стверджень (*йде війна*). Одноманітність та однотипність реакцій росіян на стимул «Війна в Україні» дозволяє стверджувати про те, що представники російського етносу однозначно кваліфікують події в Україні як загарбницьку війну, яку почала Росія. Однак небажання представити себе в ролі агресора змушує шукати прийнятні причини та винних, на яких можна було б перекласти відповідальність за свої вчинки.

Реакції на стимул «Мир в Україні (Додаток Н, табл. Н. 7) варіюються у російській та українській лінгвокультурах. Коротко схарактеризуємо отримані реакції в межах виокремлених тематичних кластерів.

Мир – оновлення: а) оновлення держави; б) відновлення душевної рівноваги. На думку 15,91 % українців мир настане після зміни влади; він пов'язаний з процвітанням, стабільністю, оновленням, щасливим життям, безоплатною методичною реформою, легким життям, прогресом, реалізацією планів тощо. Схожі реакції було отримано в росіян; на думку 20,24 % опитаних, мир в Україні пов'язаний з відновленням інфраструктури, процвітанням, європейським майбутнім тощо. 26,14 % опитаних українців пов'язують поняття миру з категорією щастя, про що свідчать реакції: *щастя, щасливі сім'ї, щастя дітей, щасливі люди, щастя у всіх сім'ях*. Не менш вартісними є спокій, радість, добро, добробут. Схожі реакції отримані в російських респондентів: близько 6 % опитаних ототожнюють мир в Україні зі щастям та миром в домі.

Мир – повернення до довоєнного часу, який визначається точкою абсолютного початку, де панує гармонія та спокій (пор. реакції: *повернення Донбасу на Україну, Крим наш, разом з Кримом, шахти, що працюють* тощо). Найбільш частотними є реакції-заперечення, пор.: *діти, які не бачать смерті та крові; цілі, не зруйновані будинки та міста, ні війни, нема крові та смерті,*

відсутність війни. Тематичний кластер характерний для українців (18,56 %), та практично не представлений в російській лінгвокультурі (1,19 %), адже росіяни не хочуть повертати загарбані українські території.

Актантами миру в переважно є *діти, молодь, воїни, сім'я* як втілення захищеного освоєного простору. Сьогодні ці образи активно використовуються українцями для нівеляції агресивної мілітаристської символіки Росії.

Атрибутами миру, за свідченнями 11,74 % українців, є стан душевної рівноваги з собою та іншими (*любов, воля, гармонія, доброта, щирість, розуміння*); за свідченнями 11,90 % росіян – *здоров'я та мир*. В осмисленні українців, мир постає гармонічною системою, яка протиставляється хаосу війни, саме тому в асоціативному полі субконцепту «Мир в Україні» релевантними є фіто- та зооморфні образи (*квіти, пташки, тиша*), солярні символи (*сонце, небо*), символи нового покоління (*діти*) та душевної гармонії (*радість, щастя, спокій*). Мир трактується як оновлення на усіх рівнях – державному (*реформи, розвиток, безоплатна медична реформа*), соціальному (*діти*), на рівні природи (*сонце, ясне небо, краса*) і, зрештою, кожної окремої особистості, що повертає її у стан спокою, гармонії й радості. Широке асоціативне поле українців говорить про їх глибоке прагнення повернутися до мирного життя. Відсутність подібних реакцій у росіян – про те, що вони знаходяться у стані війни та усвідомлюють, що є агресором. Адже мирна нація, на яку безпідставно напали, всіма силами бажає повернути втрачене, агресор же бажає вдовольнити свої загарбницькі інтереси.

Уявлення про **результат миру в Україні** суттєво відрізняється в українській та російській лінгвокультурах. У 7,95 % українців мир ототожнюється з *перемир'ям, дружбою та згодою*, що свідчить про відсутність агресії до ворога. Важливим складником миру, на думку українців, є *діти й сім'я*, вільна від загарбників країна, відчуття внутрішньої гармонії (пор. реакції: *вільна країна, лад, мир у всьому світі, дружба народів* тощо). 25 % росіян вважають, що мир в Україні настане після повалення корумпованої української влади, відновлення справедливості, об'єднання. Під *об'єднанням* мається на увазі інтеграція

української території до складу Російської Федерації (пор. реакцію: *у складі Росії*) або одержання Сходом статусу правової держави (пор.: *процвітання республіки*).

В обох лінгвокультурах опитані ототожнюють мир в Україні з майбутнім (8,22 % українців та 1,19 % росіян). Українці упевнені, що мир настане нескоро, в майбутньому, коли набридне війна. Релевантними є модальність невідворотності (*настане в близькому майбутньому, обов'язковий, те, що буде досягнуто рано чи пізно*) та модальність очікування (*бажання, очікування*). Відсутність реакцій з боку росіян говорить про те, що вони не бажають українцям миру.

На противагу війні, на сенсорній мапі миру в українців релевантними є колоративи *світлий* (укр.) та *зелений* (рос.), аудизми *сміх, тиша* (укр). Окрім того, незначний відсоток українців (1,14 %) вважають, що мир залежить не від них, а від панівної верхівки, 0,38 % розглядають мир як мету. Реакції показують, що у свідомості українців починає визрівати готовність протистояти агресору.

Як показали результати вільного асоціативного експерименту, росіяни не хочуть показувати своєї причетності до війни в Україні, на що вказує велика кількість оптативів-побажань, отриманих на стимул (10,71 %). Як правило, це побажання здоров'я (*щоб були здоровими*), миру (*мирного неба над головою, миру в домі*), світлого майбутнього, відновлення, справедливості тощо. У свідомості українців мир нерозривно пов'язаний з поверненням до довоєнного часу. Зважаючи на те, що переважна більшість українців співвідносить поняття миру з тодішніми подіями на Південному Сході, асоціації заґрунтовані на уявленнях, що мир настане у майбутньому, коли закінчиться війна, Крим та Донбас знову ввійдуть до складу України, а українці відчують душевний спокій. Виокремлення домінант, за які необхідно боротися, засвідчив формування готовності українців боротися за свій дім, свій народ та свою землю. Сьогодні ці домінанти активно використовуються українцями як символічна еманация всього того, за що бореться український народ зараз – за своє вкрадене мирне життя.

Висновки до розділу 4

Спорадичні спостереження над мовними явищами, які зафіксував словник С. А. Жаботинської на початковому етапі гібридної війни в Україні, підтвердили,

що мова є найвиразнішим складником конфлікту. Водночас лінгвістичний механізм конструювання образу ворога, яким активно послуговується окупант з самого початку гібридної війни, не новий, а заґрунтований на архаїчних міфопоетичних константах.

Результати проведеного вільного асоціативного експерименту показали, що глибоко в надрах свідомості носія російської лінгвокультури міститься безліч притлумлених, нецензурованих компонентів, які старанно приховуються й експлікуються тільки тоді, коли для цього з'являється нагальна необхідність. Встановлено, що для російської лінгвокультури характерною є мілітаризація світосприйняття її носіїв та орієнтація на заґарбницьку війну, що старанно приховується за месіанством. Стереотипні та поодинокі реакції росіян на стимули «Війна в Україні» та «Мир в Україні» засвідчили критично низьку оцінку окупації та відсутність емоційного відгуку на події в Україні. Це спростовує постульований росіянами наратив, що вони прийшли «визволяти» український народ. Аналіз отриманих асоціатів показав, що станом на 2018 рік опитані росіяни однозначно кваліфікували події в Україні як агресію, яку вчинила Росія з метою розширити свої території. Це свідчить про те, що росіяни підтримували дії свого уряду і схвалювали ідею повномасштабного вторгнення на територію України. Цим також пояснюється сьогоднішнє небажання росіян виступити проти своєї влади та зупинити війну в Україні.

Водночас реакції українців показали, що вони не були готові до підступного нападу з боку Росії й до останнього мали надію на те, що російський уряд оговтається та виведе свої війська. Це свідчить про високий рівень толерантності українців відносно агресора, що руйнує постульовані заґарбником тези про утиски російськомовних та «бандерофашизм», який начебто є в Україні. Попри те, що українці проявляли терпимість відносно агресора, уже на початок 2018 року простежувалась готовність вчинити активний спротив ворогу. Саме тому навесні 2022 року росіянам не вдалось захопити українців зненацька.

РОЗДІЛ 5. КОГНІТИВНА МЕТАФОРА В СТРУКТУРІ БІНАРНОЇ КОНЦЕПТОСФЕРИ «ВІЙНА» І «МИР»

Переламні періоди та корінні зміни у житті держави та суспільства неодмінно втілюються в мові. Гібридна агресія Росії проти України, яка сьогодні перейшла в гарячу фазу повномасштабної війни, засвідчила, що в умовах гібридної війни поряд з традиційними військовими засобами широко застосовуються операції немілітарного впливу, які націлені на викривлення інформаційного простору з метою інсталяції ворожих ідеологічних матриць та нарративних схем в колективне позасвідоме в обхід сторожових центрів свідомості людини через використання широкого спектру лінгвістичних засобів, зокрема одиниць псевдототожності¹². Потужним сугестивним потенціалом володіє концептуальна метафора: експериментальні дослідження, здійснені П. Тібодо та Л. Бородітськи, засвідчили, що зазвичай люди не помічають та не визнають її вплив на процес прийняття своїх рішень [443, с. 10].

Беручи до уваги той факт, що вепонізація (від англ. *weaponization*) інформаційного та віртуального простору (використання інформаційних та кіберресурсів як зброї) є визначальною рисою російської агресії проти України, вивчення особливостей образної маніфестації гіперконцептів «Війна» та «Мир» на осі псевдототожності в українському російськомовному мас-медійному дискурсі дозволить визначити, які саме уявлення про війну та мир, зокрема проросійські, ретранслюються українськими медіа в період поточного напруженого інформаційного протистояння. Звернення до українського російськомовного дискурсу вмотивоване тим, що агресивний російськомовний мас-медійний дискурс уже ставав предметом вивчення багатьох українських та зарубіжних науковців, зокрема Д. Вайса [449], Н. В. Слухай [293; 294; 295], І. О. Серьогіної та А. П. Чудинова [246], Л. М. Салатової

---

¹² Результати когнітивно-прагматичного опису когнітивних метафор зі сферою-джерелом «Війна» і «Мир», представлені в цьому розділі, були частково оприлюднені та представлені в наших публікаціях [62; 66; 94; 95; 97]. У розділі ми послуговуємося опублікованими матеріалами наших робіт.

та Ю. М. Сурменьової [239]. Водночас практично відсутні роботи, у яких би фокус дослідження був спрямований на вивчення особливостей функціонування виокремлених проросійських наративів в українському російськомовному дискурсі; це особливо актуально з огляду на те, що українські медіа досі не розглядались як інструмент поширення проросійських ідеологічних впливів, і, з іншого боку, як ефективний засіб протидії ворожим інформаційним загрозам. Вбираючи та ретранслюючи досвід осягнення людиною навколишнього світу, когнітивні метафори стають неоціненним матеріалом для вивчення особливостей сучасної концептуалізації феноменів війни та миру.

5.1. Когнітивна метафора та методика її моделювання

Провідними шляхами осягнення людиною навколишнього світу є концептуалізація та категоризація, адже «у створюваних категоріях соціальна реальність спрощується, схематизується, структурується, що дає змогу людям усвідомлювати світ у зручній для їх мозку спосіб» [243, с. 20]. Похідними результатами цих процесів є утворення в людському мозку аналогових зв'язків, заґрунтованих на порівнянні нового та вже відомого; особливу роль у цьому процесі відіграють структури псевдототожності – когнітивні метафори. На здатність метафори утворювати аналогові зв'язки звернув увагу давньогрецький філософ Арістотель, який розглядав метафору як «перенесення незвичайного імені або з роду на вид, або з виду на рід, або з виду на вид, або по аналогії» [13, с. 170]. Однак лише в ХХ ст., завдячуючи працям М. Блека, Дж. Віко та О. Розеншток-Хюссі, було переосмислено підхід до трактування метафори: її почали вивчати не тільки як мовне явище, але й як складний механізм гносеологічної природи – когнітивну метафору.

Теорія концептуальної метафори отримала широкий науковий резонанс завдяки роботам американських дослідників Дж. Лакоффа та М. Джонсона; відповідно до їх визначення, концептуальна метафора – це «використання знака однієї концептуальної сфери на позначення складника іншої» [410242, с. 5], вона

є результатом перенесення значення в межах осі псевдототожності зі сфери-джерела до сфери-мішені по аналогії.

Мета цього розділу – шляхом когнітивно-прагматичного опису сучасної концептуальної метафори зі сферою-джерелом «Війна» та «Мир» в українському російськомовному дискурсі раннього періоду гібридної війни (2014-2020 рр.) визначити, якими є образи війни та миру, що просуваються в маси високорейтинговими українськими виданнями.

Джерельною базою дослідження стали українські високотиражні російськомовні інтернет-видання за період з січня 2014 по грудень 2020 р. Спектр видань обрано широкий – від ліберальних до радикальних, з-поміж них такі: «Дзеркало тижня» (помірковане) – за даними Інституту масової інформації входить до «Білого списку» українських онлайн-медіа, адже рівень дотримання професійних стандартів на цьому ресурсі становить близько 97,8 % [31], «Факти. Донбас» (помірковане) – за даними мережевого маркетингового агентства «TNS Ukraine», у 2010 р. газета «Факти» стала лідером у сегменті «Видання загального інтересу» (охоплення населення – 8,8 %) [163], «Дві тисячі» (радикально ліве, націоналістичне видання), «Вечірні вісті» (видання проросійської спрямованості). Багатотиражність, висока популярність та різноплановість відібраних джерел дозволяє не тільки визначити актуальні метафоричні статуси образів війни та миру в сучасному дискурсі колективного адресата, але й з'ясувати, які саме метафоричні схеми та з якою метою інсталюються в колективне позасвідоме сучасними медіа.

При визначенні генеральної сукупності враховано критерії лінгвістичної однорідності [214, с. 16-19]: відібрані тексти обмежені хронологічно та стилістично – для аналізу обрано мас-медійні тексти суспільно-політичної спрямованості, створені на ранньому етапі гібридної війни в Україні (2014-2020 рр.); також матеріал обмежується аналітичними та оглядовими статтями, поза увагою залишились інтерв'ю, колонки до фото- та відеоматеріалів, адже концептуальних метафор у них або надзвичайно мало, або вони відсутні взагалі.

Способом суцільного вибирання виокремлено 792 когнітивні метафори, з них 557 метафор з базовим компонентом «Війна» та 240 когнітивних метафор з базовим компонентом «Мир». Метафорична парадигма гіперконцепту «Війна» розроблена більш детально, адже для людського сприйняття характерним є подовження саме негативного кінця аксіологічної шкали [289, с. 17].

Результати обчислень характеризуються відносною похибкою у 8 % та 12 % для гіперконцептів «Війна» та «Мир» відповідно. Відносну похибку визначаємо за формулою:

$$\delta = \frac{1,96}{\sqrt{m}} \quad \delta = \frac{1,96}{\sqrt{m}}$$

де: δ – відносна похибка; m – кількість вживань одиниці або її абсолютна частота [214, с. 29].

Як зауважує В. І. Перебийніс, вказаний спосіб оцінки точності дослідження досить грубий, оскільки не враховує рівномірність розподілу одиниць в тексті, а розрахована таким способом відносна похибка завжди завищена [214, с. 31]. У статистичних дослідженнях прийнятною вважається похибка у 5 %, але в лінгвістичних дослідженнях її можна досягти лише для найчастотніших одиниць [214, с. 30], а тому для досягнення більшої точності одержаних результатів потрібно збільшувати масив текстів, що, відповідно, вимагає використання електронних обчислювальних машин. Проте автоматичну обробку текстових масивів з використанням таких програм як, наприклад, широко відомої *автоматичної процедури ідентифікації метафори* [426], вирішено було не проводити, оскільки остання, як справедливо зазначають дослідники [310; 449], має суттєві недоліки порівняно з вилученням метафор вручну. Так, програма демонструє незадовільні результати пошуку на матеріалі російської мови, не спроможна визначити сферу-джерело та сферу-мішень метафоричної проєкції, не здатна розпізнати індивідуально-авторські та контекстно-залежні метафори [310, с. 154-155]. Зважаючи на те, що збір матеріалу було вирішено здійснювати без використання машинних засобів обробки текстових масивів, одержана

похибка в межах 8-12 % вважається прийнятною, а отримані результати показовими.

Методологічною основою дослідженні стали праці в області теорії концептуальної метафори [380; 381; 411; 438], зокрема дискурс-орієнтовані [407; 408; 420; 421; 449]. Зважаючи на те, що аналіз концептуальної метафори передбачає опис її змісту та структурної організації, а також визначення прагматичного потенціалу, дослідження ґрунтується на поєднанні концептуального та прагматичного підходів.

При відтворенні зовнішньої та внутрішньої топології концептів використано принцип лінгвістичного опису-модельювання (термін В. Л. Іващенко [124]), який, як пояснює Л. П. Науменко, передбачає «дослідження понятійної парадигми концепту, його смислової організації, побудову фрейму або сценарію на основі виявлених когнітивних ознак, розроблення образної складової, що об'єктивується в образах-картинках, образах-схемах, образах-прототипах, оцінних, професійних та суспільних стереотипах, національних антропосимволах» [199, с. 128]. Зважаючи на те, що аналіз метафоричної моделі передбачає виявлення механізмів її структурної та понятійної організації, а також прагматичного потенціалу, одним з ефективних підходів її аналізу визначається фреймовий [419], який полягає у виявленні вершинних та термінальних вузлів метафоричної моделі, експлікованих у досліджуваному дискурсі, які у своїй сукупності утворюють понятійний каркас, що дозволяє схематично відобразити висхідну модель типізованої тематичної ситуації, покладеної в її основу. Вершинними вузлами, услід за А. П. Чудіновим, визначаємо сфери-джерела метафоричної експансії [346]. З метою окреслити соціально-дискурсивний та ідеологічний напрямок дослідження, використано *дискурсивно-прагматичний метод Н. В. Слухай* [433], завдяки якому було виокремлено перелік наративів у складі кожного метафоричного фрейму.

Відтворення внутрішньої архітекτονіки концепту є схематизованим і описовим, оскільки заґрунтовується на позамовній систематизації метафоричних одиниць. До того ж у ході дослідження було виокремлено метафори, які апелюють відразу до декількох донорських зон; у цьому випадку метафори з

подвійними доменами було віднесено або до одного слота, якщо відповідний домен виступав домінуючим у структурі метафори, або ж до обох слотових блоків, якщо домени визначались рівноцінними. У межах дослідження образні засоби розглядаються на осі псевдототожності, а вісь суміжності залучена лише як коригувальна, додаткова. Увесь мовний матеріал, який було вилучено з досліджуваних текстів та використано для реконструкції фреймів «Війна» і «Мир», представлений у *Додатках П та Р*. Усі виокремлені когнітивні метафори поміщено у фрейм, що унаочнює його структуру та полегшує пошук матеріалу.

Перелік основних типів метафор (див. *Додатки П та Р*) – репрезентантів образного складника гіперконцептів «Війна» та «Мир» у сучасному дискурсі мас-медіа, можна узагальнити так:

1. Антропоморфна, у світлі якої образи війни та миру осмислюються за подібністю до людини як живої істоти; релевантними донорськими зонами є «Ознаки людини» (власне антропоморфна метафора), «Фізіологія людини» (фізіологічна метафора), «Хвороба людини» (морбальна метафора). **Різновидами антропоморфної метафори є:**

а) соціоморфна, у світлі якої образи війни та миру осмислюються крізь призму різноманітних соціальних сфер життя людини [335, с. 260]; серед донорських зон релевантними є «Театр» (театральна метафора) та «Гра» (ігрова метафора);

б) артефактна, у світлі якої образи війни та миру осмислюються за подібністю до матеріальних об'єктів; релевантними донорськими зонами є «Будівля» (доместична метафора) та «Механізм» (механістична метафора);

в) сенсорна, у світлі якої образи війни та миру осмислюються через перцептивну модель осягнення світу через органи чуття людини; релевантними донорськими зонами є «Слух» (аудіальна метафора), «Запах» (ольфакторна метафора), «Дотик» (кінестетична метафора), «Колір» (колористична метафора).

2. Природоморфна, у світлі якої образи війни та миру осмислюються за подібністю до живої природи; релевантними донорськими зонами є «Світ

природи та першоелементів буття» (власне природоморфна метафора), «Світ тварин» (зоологічна метафора).

3. Хронотопічна, у світлі якої образи війни та миру осмислюються як просторові та темпоральні дескриптори; релевантною донорською зоною є «Час», «Простір», «Часопростір» (орієнтаційна, просторова, темпоральна, власне хронотопічна метафори).

4. Сакральна – метафора синкретичної природа, яка об'єднує дві донорські зони, одна з яких апелює до сфери високого сакруму, інша – хтонічного; релевантними донорськими зонами є «Високий сакрум» (сакральна метафора божественного верху), «Хтонічна стихія» (хтонічна метафора).

Виокремлені метафоричні моделі апелюють до наївної картини світу, яка узагальнює та ретранслює досвід осягнення людиною світу, а тому вони визначаються важливим джерелом для реконструкції сучасного осмислення феноменів війни та миру.

5.2. Типи продуктивних метафоричних моделей гіперконцепту «Війна»

Матрична метафорична модель гіперконцепту «Війна» увиразнюється як фрейм з дев'ятьма вершинними вузлами, які названі іменем джерела метафоричної експансії (див. *Додаток II*). Услід за Т. О. Васильєвою [48, с. 33], Л. Б. Лобур [166], Т. Троянвою [326, с. 130] та А. М. Барановим [20] вважаємо, що антропоморфна метафора охоплює широкий спектр метафоричних моделей, які пов'язані з людиною та її діяльністю. Цей зв'язок, як стверджує А. М. Баранов, неможливо пояснити з точки зору виключно семантичних закономірностей чи особливостей устрою та функціонування мовного знаку, адже він знаходиться за межами лінгвістичного та екстралінгвістичного знання й зветься онтологічною сполучуваністю [20, с. 76-77], яка «незрозуміла або погано зрозуміла, якщо виходити виключно із семантичних і когнітивних закономірностей» [20, с. 77].

Вихідними об'єктами антропоцентричної метафори є: власне людина як носій певних фізіологічних та психосоматичних ознак, як соціальна істота, що належить до певної групи та вступає в різноманітні родинні та неродинні зв'язки з

представниками собі подібних, як живий організм, що народжується, живе та вмирає; механізми чуттєвого осягнення світу людиною через органи чуття (зору, слуху, нюху, смаку та дотику); соціальні інститути, у межах яких людина стає виконавцем певних рольових відносин у складі об'єднання інших людей для виконання певних суспільно значимих дій; артефакти – група предметів, які пов'язані з повсякденним побутом людини та її господарським життям, включно з архітектурними спорудами та їх частинами, механізмами та їх частинами, різноманітними предметами побуту людини тощо.

Сфера метафоричної експансії (далі – СМЕ) «Людина» представлена сферою-джерелом «Людина» і вербалізована власне антропоморфною, фізіологічною та морбідальною метафорами.

Гіперконцепт «Війна», реконструйований через СМЕ «Людина» (див. *Додаток II*, пр. 1-90), включає:

Субфрейм 1. «Фізіологічні ознаки» – наївні уявлення людини про війну як живу істоту, яка має подібну до людського будову організму та внутрішніх систем.

Слот 1. «Життєвий цикл» – послідовність стадій розвитку живого організму. Подібно до всього живого, війна народжується та помирає (пр. 1-4). Найбільш релевантними в структурі слота є танатологічні метафори, у світлі яких війна або отримує хтонічні ознаки (її називають *гнилою*, *вона має гнилий бік*, *розкладається* – пр. 5-7) або зображується «наперед мертвою» (додатково використовується модальність невідворотності), пор. пр. 2 та 3.

Слот 2. «Морфологічні ознаки» (анатомічні та фізіологічні) війни як квазіістоти. У метафоричному плані війна залишається знеособленою, а для характеристики рис її зовнішності використовують найбільш узагальнені категорії – вона має *лице*, *очі*, *плоть*, *череву* і *шрами*; кожне з них є носієм певної символічної функції. Так, лице – прояв справжньої сутності (пр. 8); очі чи лице в складі рос. фразового звороту *посмотреть в глаза / лицо войне* – втілення владного домінування, адже не бояться поглянути в очі / лице ті, хто позбавлений

страху (пр. 11); черево – символ ненаситності та самовідтворення (пр. 12); шрами – втілення пам'яті (пр. 9).

До слота відносимо також «атрибутивні ознаки» війни, які можна умовно розмежувати на умовно-фемінні (*співуча, фото- і телегенічна, вишивана*) та умовно-маскулінні (*тестостеронова, епічна*); зважаючи на те, що перелічені ознаки найчастіше використовуються в межах одного контексту, можна зробити висновок про те, що війна постає носієм андрогінного типу ідентичності (пр. 14).

Слот 3. «Фізіологічні потреби» – усе те, без чого неможливе життя та виживання живої істоти – насамперед це біологічні потреби (в повітрі, їжі, воді тощо). Серед біологічних потреб першого порядку – задоволення потреби в їжі. Як квазіістота війна має стійкий потяг до насичення, який зводиться до пікацизму – бажання вживати неістивні предмети (*гроші*), канібалізму (*війна пожирає своїх чудовиськ*), гіпертрофованого потягу до людської плоті (війна здатна *виісти мозок, випити кров, злизати життя* тощо). Аномальний потяг до їжі підкреслюється атрибутивними ознаками *ненажерлива* та *ненаситна*; окрім того, війну потрібно постійно *підгодовувати*.

Серед біологічних потреб другого порядку – наявність актантів (пр. 22), адже в концептуальному вимірі люди в період війни постають основним її вітальним джерелом, без якого вона не може існувати.

Слот 4. «Фізична активність» – у широкому сенсі здатність контролювати своє тіло та керувати ним. Релевантною в структурі слота є метафора руху, що синкретизована з орієнтаційною (війна часто *приходить, (не)йде, переслідує, йде слідом, проноситься, проходить неподалік, вривається* (пр. 22-39) тощо), яка позначає стрімкий, безперервний (часто по колу) рух війни. Зауважимо, що війна може прийти як самостійно, так і зі сторонньою допомогою; у цьому разі її, як правило, приводять у дім (пр. 41-43).

У метафоричному плані війна як квазіістота може своїми діями завдавати шкоду, насамперед таку: а) фізичну шкоду із застосуванням зброї (*обстріляти, зарізати, одним витонченим кивком розпеченого ствола лишити людської подоби* – пр. 44-46), шкоду каліцтвом (*наносить рани, завдає ударів, добиває, наносить*

травми – пр. 47-51) або позбавляє життя (війна забирає життя, викошує людей – пр. 52-54); б) матеріальну шкоду через відбирання або знищення майна (війна руйнує будинки, життя, роздроблює країну, нищить села, все відбирає – пр. 55-61); в) шкоду через обмеження прав і свобод інших, зокрема шляхом насильницького утримання (війна не відпускає – пр. 62), переслідування (війна скрізь знайде, вона виглядає з кожного закутка – пр. 63-64). Такі метафори можна також віднести до кримінальних.

Окрім того, війна здатна захопити зненацька, з'явитись в найбільш неочікуваний момент. Подібно до людини, вона може говорити, причому своєю власною мовою – *мовою війни* (пр. 67), через яку постає носієм владної домінанти (*вона ставить питання, кидає виклики – пр. 65, 66*).

Субфрейм 2. «Риси характеру» – характерні психічно-поведінкові особливості війни як квазіістоти. Насамперед це байдужість та потреба завдавати страждання іншим (пр. 70), звідси – жорстокість, визнання свого панівного становища – зверхності, яка проявляється в оцінюванні інших (пр. 68).

Субфрейм 3. «Суспільне життя» – певна соціальна роль, яка детермінує поведінку війни як квазіістоти. Так, війна – це вчитель (*навчає співчувати, ставати тими, ким ми не були, дає нові знання – пр. 71-80*), лікар (*виліковує від фантомної болі, розчарування, ілюзій – пр. 81-86*), письменниця (пр. 89), матір (пр. 87-88, які умотивовані наявністю сталого звороту: *рос. кому война, а кому мать родна*). Окрім того, війна має і соціальні атрибути, зокрема ім'я (пр. 90).

Отже, у соціальному вимірі *війна* концептуально представлена як квазіістота, яка, подібно до будь-якого живого організму, народжується та вмирає, має певні фізіологічні ознаки та фізіологічні потреби (такі як дихання, споживання їжі), здатна переміщуватись у просторі та виконувати певні дії; вона також володіє якісними (особистісними) характеристиками (може бути байдужою, жорстокою, нещадною тощо), виконує певну соціальну роль (може бути вчителем, лікарем, письменником, матір'ю тощо). У всьому цьому проявляється антропоморфізм війни – у метафоричному плані вона має зовнішні фізіологічні, якісні (особистісні) та соціальні ознаки, притаманні людині. Однак **в основу**

метафоричної моделі закладено не принцип подібності, а принцип відмінності, відповідно до якого *війна* є спотвореним відбитком людини, адже метафоризація її зовнішніх ознак, дій та вчинків доведена до того абсолюту, де все людське втрачається.

Найчисельнішою з-поміж виокремлених груп метафор є морбiальна, яка апелює до сфери-джерела «Хвороба» (див. *Додаток II*, пр. 91-146). У період війни морбiальна метафора використовується з метою вплинути на емоції адресанта, викликати у нього почуття співчуття та жалю до мішеней метафоричної проєкції, яким стають, до прикладу, Україна та український народ [62, с. 138-142].

У сучасному медійному дискурсі фреймова метафорична модель гіперконцепту «Війна» зі сферою-джерелом «Хвороба» вибудовується на основі трьох субфреймових позицій – «Пацієнт», «Хвороба» та «Лікування».

Субфрейм «Пацієнт» (пр. 91-101) представлений позиціями «**Народ**» включно з «Демократичний народ», «Людський рід», «Покоління», та «**Держава**» включно з «Україна» та, за логікою метонімії, «Український народ», включно з позиціями «Схід України», «Донбас», «Крим»; було виявлено одне згадування позиції «Російська еліта», яка маркується в контексті негативно (пр. 101). Українська тема превалює у складі морбiальної метафори, що зумовлено суспільно-політичними подіями в державі, а тому в метафоричному плані «пацієнтами» найчастіше стають Україна та український народ. **Наративи, центровані щодо України:** війну підтримує російська еліта; Україна недооцінила гібридну агресію з боку західного сусіда; представники західних країн уже почали розробляти засоби протидії гібридній війні; жителі Криму та Донбасу повинні відповісти за те, що залишилась на окупованих територіях.

Субфрейм «Хвороба» увиразнюється в розлогій системі типових слотів, у світлі яких війна концептуально представлена як захворювання, серед них:

1. Види захворювань – патологічні стани, які викликають функціональні порушення в роботі організму та його систем, зокрема:

1.1. Біологічні – *вірус* або *вірусна інфекція*, *чума*, *тиф* (пр. 102-111); зокрема імпліцитно, через мовну гру: *Этот пир во время войны* [від фр. *пир во время чумы*

→ война = чума. – О. Д.] *просто вводить в состояние ступора* (ВВ, № 19, 2017). У світлі цього блоку війна – це складний період в історії людства, який, подібно до спалахів вірусних захворювань, характеризується всеохопністю (війна охоплює як окремий народ, так і все людство), циклічністю, неможливістю передбачити початок та завершення, великою кількістю жертв.

1.2. Фізичні – *травма, поранення, ракова пухлина* тощо (пр. 112-119).

Наративи, центровані щодо України: начебто українці досі не розуміють який вплив матиме на них гібридна війна в перспективі; начебто війна охоплює лише окупований Крим та Донбас.

1.3. Хімічні – *наркозалежність, отруєння* (пр. 120-122). **Наративи: центровані щодо України** (війна охопить все українське суспільство); **проукраїнські** (Україні допомагають добровольчі угруповання з усіх країн світу).

1.4. Психічні – *шизофренія* (пр. 123). **Наратив, центрований щодо України:** війна погіршує сприйняття реальності.

1.5. Не встановленої природи – *хвороба взагалі, гібридна хвороба* (пр. 124, 125). Оскільки хворобу не можна визначити, то її неможливо йвилікувати, що підживлює у свідомості споживачів медіа-контенту почуття тривоги й страху. **Наративи, центровані щодо України:** Україна не може завершити війну, адже вперше зіштовхнулась з таким видом конфлікту; **але** Україна вже ознайомилась з особливостями гібридної війни, що є першим кроком до її вирішення.

2. Збудники захворювань – усе те, що справляє механічну, фізичну, психогенну дію на організм та викликає захворювання. Збудником захворювання найчастіше є агресор – той, хто починає війну. До їх числа належать:

2.1. Зовнішні – *Росія та, за законом метонімії, російський уряд та російський президент* (пр. 126). **Наративи проукраїнські:** Росія, російський уряд та російський президент – носії деструктивного начала, які намагаються поневолити Україну; Росія розпочала війну в Україні; війна в Україні – це лише частина далекоглядного плану Росії з захоплення та поневолення всього демократичного світу.

2.2. Внутрішні – кризові періоди в житті держави (пр. 127). **Наративи проросійські:** начебто анексія Криму та російсько-українська війна на Донбасі зумовлені внутрішньодержавними кризами, а події 2014 року лише виявили приховані соціальні проблеми.

3. Протікання хвороби – стадії розвитку захворювання, які долає хворий починаючи від інфікування до повного одужання. У концептуальному плані – це фази розгортання конфлікту, які охоплюють такі стадії:

3.1. Інкубаційний період – *без видимих симптомів* (пр. 128). **Наративи, центровані щодо України:** гібридну війну можна завершити самостійно лише на етапі її зародження; гібридна війна є серйозним видом загрози, для вирішення якої потрібна допомога «ззовні».

3.2. Продромальний (початковий) період та загострення хвороби – *лихоманка, висока температура* (пр. 129). **Наративи, центровані щодо України:** гібридна війна починається раптово й не викликає занепокоєння; **утім** гібридна війна є серйозним видом загрози, для вирішення якої потрібна допомога всього демократичного світу.

3.3. Відновлення хвороби – *хронічне загострення, рецидиви* (пр. 130, 131). **Наративи, центровані щодо України:** агресія на Донбасі є складним явищем, який не можна зводити виключно до збройної сутички.

4. Клінічні прояви захворювання – набір симптомів, які найчастіше проявляються під час війни у хворого – України; вони включають:

4.1. Зовнішні – *«миротворчий» свербіж, лихоманка, агонія, легке нездужання, больовий шок, висока температура* (пр. 132-137). **Наратив: центровані щодо України** (війна в Україні була спланована заздалегідь (підтримка Росії з боку ОДКБ); гібридна війна почалась задовго до подій 2014 р., своїми витокami вона сягає російсько-грузинської війни); **проросійські** (начебто в Україні громадянська війна; начебто війна в Україні – це війна за незалежність мешканців тимчасово окупованих територій).

4.2. Внутрішні / суб'єктивні – *дереалізація, розлади сприйняття, підміна реального уявним, втрата зв'язку з реальністю, входження до стану неповної*

фактивності (пр. 138, 139). **Наративи: центровані щодо України** (гібридна війна характеризується зміною орієнтирів, руйнуванням усталених державних, суспільних та особистісних парадигм; вона розриває зв'язок людини з реальністю, хаотизує свідомість, переводить до стану неповної фактивності); **проросійські** (начебто гібридну війну визнають всі крім української влади).

5. Лікування – процес відновлення організму після хвороби / війни шляхом полегшення чи повного усунення її симптомів, зокрема завдяки:

5.1. Фармакотерапії – *введення антідота, щеплення* (пр. 140-142).

Наративи, центровані щодо України: західний світ уже розробляє систему заходів протидії гібридній агресії.

5.2. Самовідновленню – *самовідновлення пошкоджених тканин, набуття імунітету* (пр. 143-144). **Наративи: центровані щодо України** (досі невідомо, як припинити гібридну війну, і чи можливо взагалі її припинити); **проросійські** (начебто Україна залишилась наодинці зі своєю проблемою; начебто можна сподіватись лише на те, що гібридна війна, так само як і все те, що вона спричинила, зникнуть самі по собі).

6. Результати лікування або відмови від лікування – наслідки всіх вжитих заходів, націлених на полегшення чи усунення симптомів хвороби. Результати захворювання можуть бути або позитивними, або негативними, як-от:

6.1. Побічні ефекти як вияв небажаного в ході лікування (пр. 145).

6.2. Смерть через відсутність лікування (пр. 146).

Наративи, центровані щодо України: оскільки гібридна війна ще не завершилась, то видимих позитивних результатів також немає.

Реконструйована матриця гіперконцепту «Війна» зі сферою-джерелом «Хвороба» вибудовується як фрейм з трьома вершинними вузлами – «Пацієнти», «Хвороба» та «Лікування». Події в Україні, зумовлені російською агресією на Сході, відбилися на всій понятійній матриці гіперконцепту «Війна», «засвідчивши активацію концептуальних векторів відхилення від порядку, неправильності та аномальності нинішнього становища; дестабілізації країни агресором, який намагається забрати те, що йому не належить; біль та переживання за долю

держави» [66, с. 141]. У світлі морбіальної метафори війна в Україні концептуалізується як тяжкий недуг інфекційної природи та незрозумілої етіології, який підхопили пацієнти (Україна, український народ, Схід України, Донбас тощо) самостійно або їх було навмисно інфіковано агресивним збудником (Росією, російським урядом, російським президентом); пацієнти проігнорували перші симптоми захворювання, що призвело до стрімкого прогресування хвороби та її переходу до тяжкої стадії. Захворювання ще не вдалось дослідити повністю, але цей процес вже розпочався.

У складі гіперконцепту «Війна» морбіальна метафора є маркером складних соціально-політичних змін та вказує на дестабілізацію суспільства, породжує, з одного боку, наративи відчаю та безвиході, з іншого – наративи виходу зі стану війни, що підкреслюється модальністю невідворотності.

СМЕ «Соціальне середовище» (див. *Додаток П*, пр. 147-293) апелює до різноманітних сфер соціального буття, через які реалізуються культурні, економічні, господарчі та інші потреби людини як соціальної істоти, зокрема це *сфера культури*, увиразнена театральною (або «метафорою сфери видовищних мистецтв» за А. П. Чудіновим) та кінематографічною метафорами, *сфера розваг*, представлена ігровою та спортивною метафорами, а також *сфери виховання, політики, криміналу, економічного та господарчого життя людини*, включно зі *сферою її повсякденного життя*. У складі фрейму «Війна та соціальне середовище» вони формують сім фреймових позицій, об'єднаних спільними прагматичними смислами.

Фрейм 1. «Війна – це сфера культури» охоплює концептуальні метафори, які апелюють до сфери-джерела метафоричної проєкції «Театральна вистава» (у широкому сенсі), що ретранслює концептуальні вектори квазі- або гіперреальності, яка протиставляється дійсності (як реальне протиставляється ірреальному), а також штучності, вигадки, ілюзорності подій, пов'язаних з «Війною» як сферою-мішенню метафоричної проєкції. Так, війна найчастіше концептуально представлена як один з видів видовищних мистецтв, зокрема *театральна вистава, циркова вистава, танцювальне шоу*.

Субфрейм 1. «Театральна вистава» представлений метафоричною моделлю **«Війна – це театральна вистава»**, у світлі якої війна – це або *геополітичний театр / кривавий спектакль*, або подія, що існує одночасно у двох вимірах – реальному та симулякрівому (пр. 149). Як зазначає Н. Г. Шехтман: «Прагматичний потенціал цієї метафоричної моделі визначається яскравим концептуальним вектором нещирості, штучності, ненатуральності, імітації реальності» [351, с. 16]. **Наративи проросійські:** начебто війна – це симулякр, ілюзія, вигадка; начебто війна – це складний конструкт гібридної природи, у якому неможливо відокремити реальне від уявного.

Структура субфрейму організована за слотовими позиціями:

Слот 1. «Театральні атрибути» – речі або ключові елементи, які є необхідною частиною театру. Це, зокрема, *квитки* (пр. 152); реквізит – *маріонетки* (пр. 153); сценарій, за яким визначається подальший розвиток дії (пор. пр. 160, 162, 163, 165). Сценарій може включати імпровізацію або бути наперед *запланованим*, найчастіше – *невідворотним, апокаліптичним, негативним* тощо (пр. 154-166). Війна як вистава супроводжується *акомпанементом* (пр. 167), що є закономірністю, адже одним з базових сенсорних маркерів війни є аудіальний. **Наративи: проукраїнські** (самопроголошені ЛНР та ДНР – це маріонетки Кремля; Росія давно планувала захопити Схід України; Росія планує розпочати в Україні повномасштабну війну; захоплення частин Східної території України пішло не за планом; війна в Україні – це реалізація наперед визначеного (зокрема випробуваного Росією на інших державах) плану поневолення України); **проросійські** (начебто війна в Україні, так само як і війна в Сирії – це постановка; начебто війна – це вигадка, вистава, шоу, організоване представниками владної верхівки).

Слот 2. «Учасники вистави» – актори, масовка та постановники. Актори та масовка виконують певну роль на сцені, а постановники керують цим процесом. Релевантними у складі слота є позиції:

1. Актори та масовка – *США, Китай, Росія, жителі Криму та Донбасу* (пр. 167-170). Метафори цього блоку породжують негативні конотації

у свідомості медіаспоживачів, що пов'язано з використанням негативно маркованих ад'єктивів та номінативів (рос. *уничжительная роль, массовка* тощо). Навіть вжиті в негативно-заперечувальному значенні, такі метафори не скасовують, а підсилюють метафору, вживлюючи її в колективне позасвідоме.

Наративи: проукраїнські (жителі окупованих українських територій не «блудні діти» Росії, які начебто тільки після російської окупації здобули свободу); **проросійські** (начебто війни лобіюються виключно наддержавами – США, Росією, Китаєм; начебто США намагається розірвати дружні стосунки Росії з Китаєм).

2. Режисери – ті, хто починають війну (пр. 171), і відповідно ті, хто несе за неї відповідальність. **Наративи: проросійський** (начебто *війна* – це показове шоу з реальними жертвами для розв'язання питань геополітичного характеру, де не враховуються інтереси тих, хто в неї насильно був втягнений); **проукраїнський** (усі ті, хто розпочав війну, будуть покарані).

Слот 3. «Вистава, сюжет та його елементи». Війна може бути концептуально представлена як вистава або як її частина – *акт* (пр. 176). Акт як завершена частина театральної вистави [287, с. 28] вживається щодо *війни* для позначення ключових подій її перебігу. У світлі театральної метафори перебіг *війни* концептуально представлений як дія за наперед визначеним сценарієм, який включає: **експозицію**, яка зображує умови та обставин, що спричинили виникнення конфлікту – *прелюдію* (пр. 172); **кульмінацію** – вирішальне зіткнення протиборчих сил – *кульмінація гібридної війни* (пр. 173); **розв'язку** – вирішення конфлікту – *апофеоз* (пр. 174). Розвиток дії як обов'язковий сюжетний елемент, обумовлений зав'язкою, відсутній. Зважаючи на те, що рушійною силою сюжету є конфлікт [187, с. 19], найбільш концептуально-релевантними образами в структурі гіперконцепту є експозиція, що розкриває передумови виникнення війни, кульмінація – її зовнішній вияв, та, власне, розв'язка, яка ознаменовує вирішення конфлікту. Причому завершення війни концептуально зображується як урочиста завершальна сцена (апофеоз), що викликає почуття піднесення й захвату. **Наративи: проукраїнські** (усі ключові події в самопроголошених ЛНР та

ДНР – це ті етапи російського плану окупації, які в довгостроковій перспективі призведуть до захоплення цих земель); **проросійські** (начебто всі країни-учасниці Другої світової війни припускаються сьогодні тих же помилок, які свого часу призвели до її початку).

Субфрейм 2. «Війна – це фільм» увиразнений метафоричною моделлю «Війна – це кінострічка», у світлі якої *війна* – це багатосерійний клішований серіал з елементами абсурдного, який охоплює декілька сезонів (пр. 175, 176). За оригінальністю втіленої ідеї – клішований, пор.: *війна за голлівудськими кліше, призабутий епізод* (пр. 177-178). **Наративи: проросійські** (начебто війна – це вигадка, вдалий набір епізодів, за якими цікаво спостерігати; начебто війна в Україні – це вигадка, постановка, яка затягнеться ще надовго); **проукраїнський** (Росія підступно напала на Україну, застосувавши уже відомі їй тактики нападу та захоплення чужих територій).

Слот 1. «Вихідні матеріали фільму» – плівкові носії матеріалів фільму та цифрові вихідні матеріали фільму – *кіноплівка* та, за законом метонімії – *кінокадри* та *телекартинка* (пр. 179-180). **Наративи проросійські:** начебто війна в Україні була сфабрикована владою; начебто представники київської влади не розуміють реальну загрозу війни на Сході; начебто українська влада показує війну так, як їй вигідно.

Слот 2. «Кінематографічні прийоми», серед яких:

1. Прийоми поетики – використання прийомів абсурду (пр. 181). **Наратив проукраїнський:** події на Сході – це справжня, а не вигадана війна, яка жахає своєю правдоподібністю та жорстокістю.

2. Засоби сценічної виразності – пауза або її відсутність (пр. 182, 183), яка акцентує на особливостях перебігу війни на її певному етапі. **Наратив, центрований щодо України:** зменшення бойової активності на Сході є затишшям перед початком повномасштабного наступу.

3. Прийоми знімання – уповільнене знімання та накладання кадрів (пр. 184) для підсилення опису жахливої реальності війни. **Наратив, центрований щодо України:** на Сході розгортається справжня, а не вигадана війна.

Кінематографічна метафора експлікує концептуальний вектор жахливої реалістичності війни, а також зображує війну як безперервний процес, який можна припинити на деякий час, але неможливо завершити.

Субфрейм 3. «Війна – це циркова вистава», що представляє концептуальний вектор організації війни задля забави її ініціатора. Структура фрейму включає слотові позиції:

Слот 1. «Елементи циркового павільйону» – арена (пр. 185). За свідченням «Словника української мови» за ред. І. К. Білодіда, арена – «у давньоримському цирку – посипаний піском майданчик, де відбувалися бої гладіаторів, спортивні змагання та ін.; круглий майданчик посередині цирку, де виступають артисти» [287, с. 58], а тому образ арени, вжитий для метафоричного втілення образу війни, породжує такий *проукраїнський наратив*: території, на які посягає Росія, це майданчики для випробування нових стратегій та технік гібридного впливу.

Слот 2. «Циркові номери» – «боротьба нанайських хлопчиків» (пр. 186) – циркова вистава, де двоє хлопчиків у національних костюмах борються один з одним, а коли наприкінці вистави скидають свій одяг, виявляється, що це був один актор. **Наратив проросійський**: начебто війна – це штучно організована боротьба для забави того, хто її організував; начебто війна – це не двосторонній, а штучно створений односторонній конфлікт; начебто війни немає, це все вистава.

Субфрейм 4. «Війна – це танок», у світлі якої війна концептуально представлена як взаємодія двох учасників (двох осіб чи двох груп, у якій один веде, а інший – наслідує його), результат якої визначається рівнем їх технічної майстерності. У складі субфрейму виокремлюємо дві метафори: «Війна – це парний танок» (пр. 187) та «Війна – це груповий танок» (пр. 188). Таким чином, війна – це взаємодія двох партнерів (того, хто веде, та того, хто слідує), результат якої визначається вправністю, досвідченістю та технічною умілістю однієї зі сторін. **Наратив, центрований щодо України**: Україна та Росія є рівнозначними суперниками на полі бою, а тому переможця визначить технічна підготовленість.

Фрейм 2. «Війна – це сфера розваг» представлений концептуальними метафорами, які апелюють до сфер-джерел метафоричної проєкції «Гра» та «Спорт», об'єднаних концептуальними векторами «суперництво» та «боротьба».

Субфрейм 1. «Війна – це гра» увиразнюється мережею типових слотів:

Слот 1. Різновиди ігор:

1. «Війна – це гра взагалі (без конкретизації)», вербалізована номенами *гра, забава, дитяча забави, ігрища* (пр. 189-196). У дискурсі сучасних мас-медіа такі метафори найчастіше мають негативний прагматичний потенціал, адже гра – це лише моделювання дійсності з розважальною метою, а тому, перенесена у сферу політики, вона прирівнює державних діячів до дітей, які захоплюються не результатом, а процесом гри (пр. 195), підходять до розв'язання конкретних проблем несерйозно (пр. 192, 193). З іншого боку, гра подібна до війни через наявність правил, яких гравці зобов'язані дотримуватися (пр. 189). **Наративи проросійські:** начебто політика України стосовно Криму – це «постановка» заради досягнення власних політичних цілей; начебто українські політики сприймають війну як щось нереальне, потішне; начебто війна в Україні затягується навмисно.

2. «Війна – це дитяча забава» – *війнушка*, включно з *віп-війнушка, ядерна війнушка*, а також *рольова гра, забава бойскаутів* (пр. 197-206). Найчастіше для позначення війни використовується номен *війнушка*, крізь призму якого війна осмислюється як дитяча забава, симуляція реальності, що не пов'язана з серйозними наслідками (пр. 203). Заперечення метафори, навпаки, підкреслює серйозність конфлікту (пр. 206). **Наративи: проросійські** (наچهбто війна на Сході організована політиками чи представниками владної верхівки задля досягнення власних геополітичних цілей, а також для задоволення своєї цікавості (пр. 200)); **проукраїнські** (війна на Сході – це реальна війна).

3. «Війна – це інтелектуальна гра» – *квест, (не)шахи* (пр. 207-209). Гра в шахи традиційно моделює військове протистояння за участю двох сторін, ходи яких обмежені певними правилами. Квест є також інтелектуальною грою, у якій перехід до наступного завдання визначається правильністю вирішення

попереднього. Метафора «війна – це квест» використовується з метою інсталяції нарративу пошуку правильних шляхів вирішення конфлікту; метафора «Війна – це (не)шахи» – для позначення реальності конфлікту. **Наративи: проукраїнські** (гібридна війна має завершитися перемогою України, про перемовини з ворогом немає й мови; гібридна війна – це справжня війна); **проросійські** (начебто українці не можуть визначити справжню сутність конфлікту: він організований Росією, чи представниками української влади).

4. «Війна – це азартна гра» – *(не)покер, картярська гра взагалі* (пр. 210, 211). Картярські ігри, окрім інтелектуального, необхідного, щоб зібрати виграшну комбінацію, включають також елемент блефу – ігрову хитрість, необхідну, щоб ввести противників в оману та змусити здатися. Окрім того, війна включає елемент азарту, адже гравець може ризикнути й за мить або програти все, або зірвати джекпот. **Наратив проукраїнський:** президент Росії поставив на кін усе, що мав, коли розпочав війну в Україні, відповідно перемога України стане його цілковитою поразкою.

5. «Війна – це комп'ютерна гра» – *(не)танчики, шутери* (пр. 213). Ототожнення війни та комп'ютерної гри надає їй відтінку привабливості, наче вона здатна захопити, схвилювати, підняти настрій. **Наратив проукраїнський:** війна в Україні – це справжня війна, а не симуляція.

Слот 2. «Гравці» – ті, хто беруть участь у грі – *власне гравці, включно з глобальними гравцями, а також Кремль, Росія, Захід, Україна* (пр. 214-219). У метафоричному контексті Україна є або поганим гравцем, адже це *корумпована країна, що імітує реформи* (пр. 214), або взагалі виключається з-поміж гравців, чим нівелюється її вагомість серед інших держав (пр. 218, 219). **Наративи: проросійські** (начебто Україна не може протистояти Росії та вести переговори з нею на рівних умовах; начебто Україна не має глобального геополітичного впливу; начебто Україна – це лише майданчик для випробувань, зокрема кібернетичних; начебто Україна – це корумпована країна, яка імітує реформи; начебто Україна підлаштовується під політику Росії); **проукраїнський** (Росія

порушила міжнародні правила та не визнає цього, інші держави намагаються вплинути на неї для відновлення справедливості).

Слот 3. «Правила» – сукупність приписів та нормативів, які регулюють гру. Подібно до гри, війна також має правила, наявність яких є скоріше факультативною, а не нормативною ознакою. Так, іноді війна взагалі *не має правил* (пр. 224) або їх можна змінити, якщо вони більше не задовольняють одну зі сторін (пр. 222). Зважаючи на те, що головним законом є *«переможцю дістається все»* (пр. 221), задля перемоги дозволяється робити, що завгодно, зокрема, шахраювати й підлаштовувати правила під свої потреби. **Наративи:** *проукраїнські* (щоб перемогти в інформаційній війні, потрібно уникати симетричної відповіді на дії ворога; гібридна війна – реальна війна); *проросійські* (начебто війна в Україні – це боротьба владної верхівки за розподіл сфер впливу; гібридна війна – це вигадка; вона існує виключно в інформаційній реальності).

Слот 4. «Атрибути» – необхідні елементи гри, зазвичай *пішак, іграшки* (пр. 227-229). У світлі концептуальної метафори у ролі іграшок постають народи та країни, зокрема *український народ* (пр. 227, 228), *Чечня та балтійські країни* (пр. 229). Ототожнення Чечні та Балтійських країн з іграшками применшує значення конфліктів на території цих країн до рівня, який не вартує уваги. **Наративи:** *проукраїнські* (українці не повинні слідувати плану Росії та грати за її правилами; Росія розпочала війну в Україні; Росія не зупиниться після захоплення українських територій); *проросійські* (начебто війну розпочали представники української влади задля досягнення власних корисливих цілей).

Слот 5. «Результати» – остаточні підсумки гри, які визначають перемогу чи поразку учасників. Результат війни визначається за **рахунком** – *загальним бойовим рахунком* (пр. 236), за яким оголошується результат – *виграш чи програш* (пр. 230-235). Сторона, яка виграє війну, одержує **приз** – перевагу над суперниками, це, зокрема, *можливість створення нових технологій чи глобальний вплив* (пр. 237-238). **Наративи:** *проукраїнські* (щоб перемогти в гібридній війні, потрібно позбутися ілюзії того, що вона нереальна; Україна ще не програла війну; війна закінчиться перемогою України); *проросійські* (начебто *шанс* перемогти

Росію можна отримати лише за умови використання ядерної зброї, якої в Україні немає; начебто війна в Україні – це війна за розподіл влади; начебто війна – це результат кібернетичної гонитви озброєнь).

Субфрейм 2. «Війна – це спорт» включає слотові позиції:

Слот 1. «Види спорту», зокрема **«Війна – не сирійське сафарі»** (пр. 239). Сафарі – це полювання на великих тварин та, фактично, їх відстрілювання. З цієї точки зору війна осмислюється як переслідування та вбивство здобичі у якої практично відсутня можливість захистити себе. У наведеному прикладі (пр. 239) метафора апелює до подій в Сирії, коли влаштувались розстріли солдат Асада, які відступали. **Наратив проукраїнський:** українці мають перевагу над росіянами; якщо росіяни продовжать захоплювати наші території – вони будуть жорстоко покарані за свої загарбницькі зазіхання.

Слот 2. «Учасники команди» – *тренери, спортсмени* (пр. 240, 241). У метафоричному осмисленні тренерами є геополітичні гравці, які почали війну, а спортсменами – учасники конфлікту, зокрема *Україна* та *Росія*. **Наративи проросійські:** начебто війна на Сході України – це війна за незалежність самопроголошених ЛНР та ДНР; начебто Україна не зможе завдати симетричну відповідь Росії, оскільки значно слабша за неї.

Слот 3. «Тривалість гри» – *раунд* (пр. 242-244) – час, доки на рингу триває бій. Перемога в одному раунді дає лише тимчасову перевагу у війні, але повністю не визначає та не передбачає результат бою, учасниками якого є США та Китай, Україна та Росія. **Наративи: проросійський** (начебто українська влада розпочала війну в Україні), **проукраїнський** (війна України з Росією – це реальна війна).

Фрейм 2. «Війна – це сфера економічного та господарського життя людини» представлена метафоричною моделлю «Війна – це робота», яка включає слоти:

Слот 1. «Різновиди роботи»:

1. «Війна – робота (без конкретизації)», зокрема *тяжка щоденна робота* (пр. 245-247). **Наратив, центрований щодо України:** начебто війна в Україні стала буденністю.

2. «Війна – це бізнес», який передбачає заняття комерційною чи підприємницькою діяльністю для отримання прибутку. Так, війна – це *бізнес, just business, злочинний бізнес, бізнес «на крові», чорний бізнес на смерті, вигідний для обох партнерів бізнес* (пр. 248-258). Концептуальні метафори, які апелюють до сфери «Бізнес», негативно конотовані, що підтверджується наявністю в структурі метафори негативно маркованих атрибутивних ознак – *чорний, злочинний, кривавий*. **Наративи проросійські:** начебто війна в Україні – це спеціально організоване збройне протистояння з метою наживи; начебто гібридна війна вигідна; начебто війна – це спосіб розподілу влади між представниками геополітичної верхівки; начебто війна в Україні вигідна як Росії, так і Україні.

3. «Війна – це сільськогосподарська робота» – обробка землі для отримання врожаю (*жнива, оранка, збирання врожаю*). Сюди ж відносимо й рибальство як промисловий вилов риби для власних потреб:

3.1. «Війна – це обробка землі» (пр. 259-263). У дзеркалі цієї метафори війна концептуалізується як сільськогосподарський процес, де *танки – це трактори*, які орють поле, *солдати в бліндажах – засіяне зерно, вбивство на війні – жнива* тощо. Збирачем врожаю стає або власне війна, або той, хто її почав, зокрема, у світлі російсько-української війни, – це В. В. Путін. **Наратив проукраїнський:** війна в Україні – це реальна війна, яку підступно розпочала Росія на чолі зі своїм президентом – В. В. Путіним.

3.2. «Війна – це рибальство / рибалка», у світлі якої війна постає і як процес (*рибальство*), і як суб'єкт (*рибалка*) риболовлі (пр. 264-265). **Наративи:** *проукраїнський* (війна в Україні – це реальна війна, яку розпочала Росія); *проросійський* (начебто війна в Україні не завершиться скоро).

Обидві метафоричні моделі апелюють до архаїчних уявлень про війну як полювання, що пов'язано з етимологією вершинного імені гіперконцепту «Війна».

Слот 2. «Суб'єкти економічної діяльності» – представники владної верхівки (*влада*), представники владної верхівки зі значним капіталом (*мільярдери, олігархи*), прислужники представників владної верхівки (*челядь*), некваліфіковані робітники, які виконують важку фізичну роботу (*солдати –*

чорнороби) (пр. 266-271). **Наративи проросійські:** начебто війну організували представники української влади для задоволення власних корисливих цілей; начебто українська влада маніпулює солдатами; начебто українська влада не зацікавлена в завершенні війни.

Слот 3. «Мета» – те, заради чого розпочинається війна, зокрема для *отримання матеріальної вигоди* (пр. 272-274), *кар'єрного зростання* (пр. 275), *помсти ворогу* (пр. 276), *підвищення рейтингу влади* (пр. 277). **Наративи проросійські:** начебто справжня мета війни – не помста агресору, а намагання владної верхівки розширити межі свого владного панування та збільшити капітал; начебто війна – це засіб підвищити рейтинг влади; начебто війну організували представники української влади.

Слот 4. «Комерційні атрибути» – знакові речі, які характерні для війни як комерційної діяльності. Так, **валютою** війни є *душі людей* (пр. 278), а **товаром** – сама війна як *продукт підвищеного попиту* (пр. 280) або як **вдала комерційна розробка** – *геополітичне ноу-хау* (пр. 282), **ціна** на яку, зважаючи на постійно зростаючий попит, постійно підвищується (пр. 279). Гібридна війна може осмислюватись і як **комерційний інститут** – *підприємство «війни»* (пр. 281). **Наративи: проросійські** (начебто війна – це комерційний інститут, який приносить значний прибуток; начебто війна вигідна як Україні, так і Росії); **проукраїнський** (війна в Україні – це реальна війна, яку почала Росія).

У світлі метафоричної моделі «Війна – це робота» війна метафорично осмислюється як комерційна діяльність представників владної верхівки з метою збагачення та розширення сфер впливу. Таким чином, справжньою метою сторін, що ворогують, є подовження воєнних дій для отримання більшого грошового зиску. Гібридна агресія розглядається як комерційне ноу-хау, розроблене російською владою з метою стати монополістичним угрупованням на світовій політичній арені.

Окрім перерахованих, у метафоричній парадигмі гіперконцепту «Війна» виокремлюються також фрейми **«Війна – це сфера виховання»** (пр. 283-288), **«Війна – це сфера політики»** (пр. 289-290), **«Війна – це кримінальна сфера»**

(пр. 291), «**Війна – це сфера повсякденного життя**» (пр. 292-293), кожен з яких увиразнений одиничними прикладами, а це унеможливило детальну характеристику цих фреймів. Зупинимось лише на сфері «Виховання», крізь призму якої війна концептуалізується як освітній заклад – або *університет, до якого потрапляють, оминаючи училище та полігон* (пр. 283); або середній навчальний заклад, який, за логікою метонімії, увиразнений образами *уроку чи частини навчального процесу* (пр. 284-286). Окрім того, війна може бути концептуально осмислена як *багаторівнева задача* (пр. 287), або як загальноприйнята істина, що не вимагає пояснення – *аксіома* (пр. 288). Отже, війна – це урок, випробування, межова ситуація в житті як людини, так і етносу в цілому, який сприяє фізичному та духовному переродженню. **Наративи, центровані щодо України:** українці не очікували на підступний напад з боку Росії; українці не були готові до війни, але вони обов'язково переможуть.

Аналіз соціоморфної метафори у складі гіперконцепту «Війна» показує, що у її межах актуалізовані однотипні концептуальні вектори, зокрема найбільш узагальнені, характерні для самого типу метафори, яка використовується, як-от: війна – це суперництво (спортивна та комерційна метафори); під час війни характерним є протиставлення «своїх» та «чужих» (ігрова, комерційна метафори); на війні є лише один переможець та один переможений (ігрова, спортивна метафори); війна – це діяльність, яка передбачає отримання грошової вигоди (комерційна); війна – це період ініціалізації (метафора війни як школи / університету); війна характеризується фальшивістю, награністю, ненатуральністю (театральна, ігрова, спортивна метафори). У світлі агресії Росії проти України структура метафор оновила, що дозволило виокремити проукраїнські та проросійські вектори її концептуалізації. У світлі проукраїнського вектора метафори, які експлікують значення нереальності, награності, фальшу, заперечуються, що надає їм протилежного значення (як, зокрема, в кінематографічній метафорі). У межах перелічених груп наративів можна виокремити основний проукраїнський гранд-наратив «події в Україні – це реальна війна, яка була розпочата Росією не раптово, а за наперед визначеним планом»,

який протиставляється проросійському гранд-нарративу «Війна в Україні – це громадянський конфлікт або конфлікт влади (або виключно української, або української та російської) для отримання матеріальної вигоди». На відміну від проукраїнського, проросійський кількісно превалує та утворює цілу мережу нарративів, які йому підпорядковуються.

СМЕ «Артефакти» представлена власне артефактною метафорою (див. *Додаток II*, пр. 294-348). Попри різноманіття понятійних сфер, що відбивають результати фізичної та інтелектуальної праці людини, у складі гіперконцепту «Війна» релевантними є лише чотири сфери – «Війна – це архітектурна споруда», «Війна – це механізм», «Війна – це витвір мистецтва» та «Війна – це предмет домашнього вжитку».

Субфрейм 1. «Війна – це архітектурна споруда» увиразнений слотами:

Слот 1. «Елементи будівлі» (пр. 294-296) – *війна* метафорично осмислюється як архітектурна споруда, яка обов'язково має *фундамент* (передумови війни), *двері* та *пориг* (маркери переходу, які відділяють освоєний «свій» простір від неосвоєного «чужого»). **Наративи, центровані щодо України:** Росія скоро розпочне в Україні повномасштабну війну; Росія діяла за наперед визначеним планом.

Слот 2. «Матеріали для будівництва» – усе, що необхідне для створення споруди, зокрема *розчин* (пр. 297). **Наратив, центрований щодо України:** не можна об'єднати державу виключно на ідеї кривавої помсти спільному ворогу.

Слот 3. «Суб'єкти, які створюють споруду» (*архітектори*) – це ті, хто починає війну, зазвичай це представник влади (пр. 298).

Слот 4. «Види споруд» представлений метафорою «Війна – це кузня», яка експлікує вектор перехідності або переродження. У складі метафори війна називається *кузнею* прямо (пр. 299) або опосередковано, отримуючи набір характерних ознак. Так, війна має *горно* (пр. 300-302), *топку* (пр. 303), *здатна загартувувати* (пр. 304). Об'єктами загартовування стають люди, які знаходяться на війні. **Наративи, центровані щодо України:** в Україні є ті, хто підтримує сценарій повномасштабної війни, але таких меншість; події на Сході – це війна.

Всупереч тому, що метафора будинку зазвичай отримує позитивні конотації, адже дім найчастіше позначає освоєний «свій» простір, який протиставляється «чужому», у метафоричній структурі гіперконцепту «Війна» ці вектори змінюють свої полюси, а війна як архітектурна споруда в дискурсі сучасних українських медіа маркується негативно.

Субфрейм 2. «Війна – це механізм» представлений механістичною метафорою та увиразнений слотами:

Слот 1. «Війна – це власне механізм», зокрема *саморегуляторний механізм* (пр. 305) або *годинниковий* (пр. 306). Будь-який механізм не може працювати вічно, тому його потрібно постійно налаштовувати, за необхідності – заводити; настроювачем війни стає той, хто її починає. Використання ад'єктива *саморегуляторний* вказує на те, що настроювач потрібен лише щоб запустити механізм, а далі він буде працювати самостійно. **Наратив, центрований щодо України:** пусковим механізмом війни в Україні став референдум, проведений в анексованому Криму.

Слот 2. «Війна – це машина (без конкретизації)» (пр. 307-310) або **«Війна – це коток»** (пр. 311-316). У прикладі 312 образ котка поміщено в межі парадигми «верх-низ», де *війна як коток* обіймає парадигму верху, а *Україна* як місце, по якому він приходить, – парадигму низу (пор.: фр. *зрівняти з землею*), чим підкреслюється домінантне положення війни. Загалом же в межах метафоричного блоку війна образно представлена як бездушний механізм, який *неможливо зупинити* (пр. 307), його паливом є *ненависть, кров, війна, Росія* (пр. 309, 310). **Наративи: центрований щодо України** (конфлікт на Сході – це війна, яку розпочала Росія); *проукраїнський* (Україна переможе в цій війні, адже вона захищає свою територію від ворога, який підступно напав на неї).

Слот 3. «Війна – це технологічне оснащення», зокрема *кривавий конвеєр, інструмент утримання соціального пару, інструмент російської політики, інструмент тиску на Україну* (пр. 313-316). Даний вектор експлікує уявлення про те, що будь-яка війна – це спосіб впливу однієї держави на іншу з метою досягнення своїх геополітичних інтересів. **Наративи проукраїнські:** війна в

Україні була навмисно розпочата Росією; війна в Україні – це один зі способів Росії вплинути на представників інших держав; окупація Сходу – це один з планів Росії вплинути на Україну з метою отримати згоду української сторони на відчуження Кримського півострову.

Слот 4. «Війна – це деталь», зокрема *махове колесо вбивств, жорна* (пр. 317-320). Осягнення війни через образ маховика концептуалізує її як подію, яка може сповільнюватись та пришвидшуватись, але не може зупинитись. **Наративи: центровані щодо України** (навіть підтримка України представниками інших держав не зможе стримати агресивні посягання Росії); *проукраїнські* (війна на Сході консолідувала українців, які об'єднали свої зусилля для протидії ворогу; українці не очікували на підступний напад Росії, але змогли консолідуватись для захисту своїх територій).

Слот 5. «Управління механізмом» – регулювати механізм війни та переводити його з одного режиму в інший можуть лише представники влади (пр. 321). Попри те, що війну найчастіше починають представники влади чи еліт, у виокремлених контекстах не вдалось знайти жодного прикладу, де вони б завершували війну. **Наратив проросійський:** начебто війна в Україні – це війна за незалежність, яка перетворилась в громадянський конфлікт.

Субфрейм 3. «Війна – це витвір мистецтва (літературного або образотворчого)» у виразненій в системі слотів:

Слот 1. «Війна – це витвір літературного мистецтва», зокрема:

1.1. «Війна – це книга», а тому її *можна читати між рядків* (пр. 322), *здавати забуті сторінки* (пр. 323), *фіксувати історії народу* (пр. 324-325).

Наративи: війна на Сході – це початок масштабного конфлікту Росії з Україною; війну в Україні почала Росія на чолі зі своїм президентом.

1.2. «Війна – це словник», у якому зафіксовано всі важливі події війни (пр. 326). **Наратив, центрований щодо України:** конфлікт на Сході – це новий тип війни, визначальну роль у якому відіграє інформаційна складова.

1.3. «Війна – це літопис», у якому зафіксовано всі важливі події (пр. 327, 328), а тому їх неможливо викреслити з народної та історичної пам'яті.

1.4. «Війна – це зошит», у якому фіксують всі її значимі події (пр. 329). **Наратив, центрований щодо України:** Росія підступно та підло напала на Україну, яка навіть не очікувала на агресивні зазіхання з її боку.

1.5. «Війна – це частина прозового твору», зокрема частина експозиції – *пролог* (пр. 330), прихований елемент змісту – *контекст* (пр. 332), певний різновид жанру, як-от *епос* (пр. 333). Подібно до книги, війна має свою систему персонажів – як правило, це знакові особистості (пр. 331). **Наративи, центровані щодо України:** Президенту України не вдалось досягти певних зрушень у питанні припинення війни на Сході.

Слот 2. «Війна як витвір образотворчого мистецтва» увиразнюється метафорою «Війна – це картина» (пр. 334-337). Ця картина може не повністю відбивати об'єкт зображення, і тоді вона *спрощена* (пр. 334), або показувати лише *фрагменти* – «картинки», *крупні плани*, залишаючи все важливе на *задньому плані* (пр. 337); вона може зображати події такими, якими вони є насправді, тоді вона іменується *справжньою* (пр. 335). Концептуальний вектор, який ретранслюється метафорою, заґрунтований на тому, що на війні події зображуються так, як це вигідно тому, хто їх зображує. **Наратив, центрований щодо України:** медіа акцентують увагу на висвітленні найбільш резонансних подій, пов'язаних з війною на Сході, але залишають поза увагою життя людей, які знаходяться зараз в умовах війни.

Субфрейм 4. «Інші артефакти» включає слотові позиції:

Слот 1. «Війна – це предмет побутового вжитку», зокрема:

1.1. «Війна – це розбите скло / дзеркало» – метафора позначає утрату гармонії, установлення хаосу, утрату можливості побачити картину цілісно (пр. 338-340). **Наратив проросійський:** начебто жителі тимчасово окупованих територій України здавна бажали отримати незалежність.

1.2. «Війна – це пілосос», який *висмоктує в держави гроші* (пр. 341). **Наратив, центрований щодо України:** війна потребує значних матеріальних затрат.

1.3. «Війна – це віник», який змітає всі досягнення цивілізації (пр. 342).

Наратив, центрований щодо України: конфлікт на Сході може суттєво завадити розвитку України.

1.4. «Війна – це м'ясорубка» акцентує на кровожерливій природі війни та, з іншого боку, на значних втратах, які вона приносить (пр. 343).

Слот 2. «Війна – це знаряддя праці», який об'єднує метафори:

1. «Війна – це сокира», у світлі якої інструмент праці перетворюється на інструмент вбивства. Сокира – символ агресії та кровопролиття, архаїчний вид зброї, який апелює до первісної «фізичної» природи війни. Так, *трясуть сокирою*, коли хочуть налякати когось (пр. 344), *її заривають*, коли війна закінчується (пр. 346) та *виривають*, коли вона починається знову (пр. 347). Принагідно відзначимо, що сокира є інструментом заподіяння як фізичної, так і «нефізичної» шкоди: вона може *залишати зарубки на душі людини* (пр. 345). **Наратив проукраїнський:** необхідно підтримувати людей, які залишились на окупованих територіях, адже вони першими зіштовхнулись зі справжньою війною.

2. «Війна – це капкан», у який потрапив Путін, розпочавши війну на Сході (пр. 348). Капкан як пристосування для вилову диких звірів відсилає до первинного значення вершинного імені гіперконцепту «Війна» – полювання. **Наратив проукраїнський:** В. В. Путін досі не розуміє, що ледве почавши війну в Україні, він її уже програв; українці готові захищати свої землі від загарбника.

Підсумовуючи, зазначимо, що кожна метафора в складі виокремлених груп артефактних метафор об'єднана з іншими через експліковані ними когнітивні вектори: у світлі метафори дому простежується втілення ідеї хаотизації простору під час війни як наслідок зміни моделі світу; у світлі механістичної метафори – ідея невпинного поступу війни, який неможливо зупинити; у світлі метафори розбитого дзеркала – ідея зміщення полюсів усталених координат при одночасній хаотизації світу. Окрім того, метафори поширюють приховані наративи, зокрема проросійські, центровані щодо кваліфікації подій на Сході як громадянського конфлікту чи громадянської війни. Їм протиставлені проукраїнські, які у своїй сукупності експлікують наратив, що події на Сході України – це задалегідь

спланований план Росії захопити українські території з метою отримати важелі впливу на Україну та світову спільноту.

СМЕ «Сенсорні відчуття» (див. *Додаток П*, пр. 354-385) розкриває особливості метафоричної об'єктивації гіперконцепту «Війна» крізь призму п'яти органів чуття – слуху, зору, нюху, смаку та дотику, представлених відповідними групами метафор:

1. Аудіальна метафора є найчисленнішою в групі сенсорних, адже гучний звук є неодмінною ознакою війни, який, до того ж позначає її тривалість (пр. 354, 355): якщо *звук гучний* – війна знаходиться в розпалі (пр. 357, 362, 364), якщо бойові дії *всцухають* – вона *притихає* (пр. 359), якщо завершується, то можна лише *почути відлуння* (пр. 356). Навіть починається війна зі звукового попередження – вона *стукає у двері* (пр. 360). Відповідно маркерами війни найчастіше стають гучні, різкі, пронизливі звуки: вона *гримить, гуркотить, верещить, хрустить, з тріском ламає, кричить*, іноді – *затихає* (пр. 354-364).

Наративи проукраїнські: війна на Сході – реальна війна, яка почалась у 2014 р.

2. Кінестетична метафора є другою за значимістю в колі виокремлених метафор; вона увиразнена контрарними корелятами «холодний-гарячий», де *гаряча війна* – війна з численними жертвами; *холодна війна* – неоголошена (пр. 367). Для позначення загострення фази війни додатково вказують на ступінь виявлення ознаки, до прикладу, війну називають *дуже навіть гарячою* (пр. 366), а призупинити війну можливо лише *остудивши* її (пр. 371); при неможливості визначити статус війни її називають *холодно-гарячою* (пр. 365). **Наративи: проукраїнські** (війна в Україні – справжня війна; вона обов'язково завершиться); **проросійські** (начебто неможливо визначити статус конфлікту на Сході).

3. Візуальна метафора увиразнена колоративами *чорний, білий та червоний*, які сполучаються за схемою: а) *чорний + червоний* як маркери, що апелюють до кольору крові, вогню, кіптяви (пр. 373); б) *чорний + білий* як маркери спрощеного сприйняття реальності, втрати кольору життя, установлення хаосу (пр. 374-377), маркери визначення місця людини в ситуації протистояння (пр. 376). З іншого боку, хаотизацію світосприйняття позначають збільшенням кількості відтінків

(пр. 378). Контрастність та розділення кольорової палітри характерне для післявоєнного періоду (пр. 379). **Наратив, центрований щодо України:** у ситуації поточної війни в Україні необхідно чітко визначати свою позицію.

4. Ольфакторна метафора зустрічається не так часто. У переважній більшості випадків війна має свій характерний запах: вона або *жахливо смердить* (пр. 382), або має свій унікальний запах, який називають *запахом війни* (пр. 380-382); одного разу відчувши, його неможливо забути (пр. 382). Своєрідний запах війни є маркером її початку (пр. 382): чим сильніше він відчувається, тим ближче війна. **Наратив проукраїнський:** конфлікт на Сході України – це війна.

5. Густативна метафора, так само як і ольфакторна, не позначає щось конкретне: війна має свій характерний смак, який звать *смаком війни* (пр. 384-385). Використання у межах ольфакторної та густативної метафор лексем з порожнім референтним індексом (*її смак, відчутти смак війни, запахло війною* тощо) породжує різні асоціативні зв'язки у свідомості різних людей, а тому дозволяє кожного наділити *війну* своїм унікальним, «воєнним» смаком та запахом. Неповноту парадигм можна пояснити або її нерелевантністю, або намаганням підкреслити приналежність війни до «чужого» в значенні «відмінного від “свого”», який не має відповідників у секулярному світі.

Отже, у сенсорному плані війна досягається на всіх рівнях сприйняття людиною навколишнього світу. Її природа дихотомічна, заґрунтована на контрастних відчуттях – гарячому та холодному, чорному та червоному, чорному та білому. Аудіальна, кінестетична та візуальна метафори послідовно побудовані на контрастах без переходів, що є типовим для феноменів, які знаходяться поза парадигмою життя і, разом з тим, є засобом хаотизації світу. Вживання контрастів або, навпаки, апелювання до множинності чуттєвих вражень, визначає війну як сутність потойбічного світу; як явище, що хаотизує сприйняття реальності; як подію, що змушує визначитися зі своєю позицією.

До СМЕ «**Природа**» (див. *Додаток II*, пр. 386-459) відносяться зооморфна та природоморфна (включно з фітоморфною та астральною) метафори, які апелюють до сфер «Світ тварин», «Світ рослин» та «Першостихії буття».

Фрейм 1. «Світ тварин» увиразнений слотами:

Слот 1. «Війна – це представник світу тварин», зокрема: 1) представник нижчих тварин – *хамелеон* (пр. 386); 2) примат – *мавна* (пр. 387). Обидва образи негативно марковані й експлікують когнітивні вектори лицемірства (пр. 386) та загрози, на яку не зважають (пр. 387).

Слот 2. «Ознаки тварин». У дискурсі сучасних медіа війна отримує деякі тваринні ознаки, зокрема: 1) здатна продукувати характерні звуки, наприклад, *гавкотіти*; при цьому часто акцент зміщений на фіксацію гучності та тривалості звучання, а інтенсивність звучання визначає фазу війни, пор.: *канонада гавкоту війни, який не вищує* (пр. 389); *хриплий гавкіт* (пр. 388); 2) здатна адаптуватись до навколишнього середовища через зміну забарвлення (пр. 390); 3) проявляє тваринну агресію, пор.: *кльнула в тім'ячко* (пр. 391). Отже, у метафоричній проєкції тваринного світу війна – це агресивна, часто непередбачувана тварина, яка уміло пристосовується до умов навколишнього середовища, а тому загрозу, яку вона становить, часто не помічають. **Наративи, центровані щодо України:** українці вчасно не звернули увагу на загрозу, яку становить гібридна війна, а тому не змогли заздалегідь до неї підготуватись.

Фрейм 2. «Рослинний світ» увиразнюється фітоморфною метафорою, у світлі якої війна постає частиною дерева життя – *зламаною гілкою* (пр. 392), *проростком* (пр. 393), *плодом* (пр. 394). Війна як рослина проростає на *плодючому ґрунті слабкої політичної сили держав* (пр. 396), а її завершення передбачає обробку землі, на якій вона проростає: чим серйозніший конфлікт, тим більше сил потрібно прикласти для його усунення (пр. 398). У складі фітоморфної метафори війна символізує втрату гармонії (*дерево зі зламаними гілками*), порушення звичного порядку життєвого устрою (*проростає через декорації мирного життя, псуючи їх*), посилення впливу агресора (*плоди війни*); робота на землі метафорично позначає затягування конфлікту (пр. 397). **Наративи: центровані щодо України** (якщо влада не вирішить конфлікт на Сході зараз, то він може затягнутися надовго); *проросійський* (начебто США спровокували початок війни на Сході України).

Втрата базових координат та хаотизація як маркери війни втілюються в **природоморфній метафорі** (див. *Додаток II*, пр. 399-459), у світлі якої війна концептуально представлена крізь призму аномальних проявів першостихій, зокрема вогню (*війна опалює, палає, перепалює, тліє, розгорається, охоплює полум'ям* (пр. 399-426)), включно з хтонічним вогнем (пр. 402). Прагматичний вплив метафори підсилює образ крові як субституту полум'я (пр. 399).

Найчастіше стихійні лиха, спричинені вогнем, є результатом діяльності: 1) представників влади – *політиків* (пр. 416-418, 421) та *законодавців* (пр. 419); 2) держав та їх представників – *СРСР, Німеччини, Італії, Росії* та, за логікою метонімії, *Кремля, Путіна, Штайнмаєра, Трампа* (пр. 427-436); 3) певних подій – *Майдану, втечі колишнього президента В. Ф. Януковича, росту цін на валюту, розриву дипломатичних відносин між Ер-Ріядом та Тегераном* (пр. 422-426) тощо. **Наративи: проросійські** (начебто українська влада затягує конфлікт на Сході; начебто українські політики, українська влада, українці, які хочуть вступу України до Євросоюзу, винні в тому, що на Сході почався конфлікт; начебто Європа не зацікавлена в Україні; начебто українські політики розпочали війну на Сході; начебто конфлікт на Сході – це громадянська війна; начебто втеча В. Ф. Януковича та Євромайдан стали причиною війни на Сході); **проукраїнський** (конфлікт на Сході – це реальна війна, яку розпочала Росія).

Також війна представлена через аномальні прояви інших стихій, зокрема: 1) повітря: війна – це *хтонічна воронка (вихор), туман* (пр. 437, 438); 2) води, що виходить з берегів: війна *накриває, наздоганяє, плескає хвилею, бурлить, виплескує, насувається грозовою хвилею, штормить* (пр. 439-446); 3) землі: *війна – це грязюка* (пр. 447-449); 4) стихії взагалі (без конкретизації), яка захоплює зненацька: *війна бушує, спалахує, неочікувано виникає* (пр. 450-458). Аномальні прояви першостихій вказують на: хаотизацію світосприйняття (пр. 438), розширення ареалу, який охоплює війна (пр. 442). **Наратив: проросійський** (начебто конфлікт на Сході – це громадянська війна); **проукраїнський** (агресія Росії на Сході України – це війна, яку почала Росія проти України; війна Росії проти України матиме вплив на всю Європу).

У відібраних текстах вдалось виокремити лише одну астральну метафору, яка концептуалізує війну як чорну діру, яка все поглинає (пр. 459).

Результати аналізу виокремлених концептуальних метафор показали, що гіперконцепт «Війна» у світлі природоморфної метафори експлікує концептуальні вектори жорстокості та агресії (зокрема, через зооморфну метафору), стихійності та руйнування, які справляють нищівний вплив на повсякденне життя людини та суспільства загалом. Вихід першостихій зі стану рівноваги символізує повернення до первісного хаосу. Оскільки гіперконцепт «Війна» демонструє сталий зв'язок з політичною метафорою, стихійні лиха, крізь призму яких представлена війна, обумовлюються антропогенними чинниками – діяльністю політиків, представників влади, державних лідерів, власне держав тощо. Серед виокремлених наративів превалюють проросійські, які називають війну на Сході громадянською війною, яку розпочала українська влада або США.

СМЕ «Субстанція» (див. *Додаток II*, пр. 460-468) представлена метафорою «Війна – це субстанція», у межах якої війна концептуально увиразнена як нематеріальна сутність, якою просякнута все навкруги, та яка виявляється через зв'язок із людиною. Вміст метафоричної моделі можна представити так:

1. «Війна – це власне субстанція», тобто певна нематеріальна сутність, якою пронизане все довкола. Так, війна може *проникати в тіло людини* (пр. 460), *витати у повітрі* (пр. 461), *відчуватися у повітрі* (пр. 463), *люди дихають нею* (пр. 462). **Наратив, центрований щодо України:** події на Сході України – це війна, яка була заздалегідь спланована Росією.

2. «Війна – це відчуття», переважно негативне, яке *поглинає* (пр. 466), *викликає дискомфорт* (пр. 464), *супроводжується емоційним вигоранням* (пр. 465). **Наратив, центрований щодо України:** події на Сході України – це війна.

3. «Війна – це дух», тобто нематеріальна сутність, яка під час війни здатна вільно переміщатись у просторі, а після її завершення зберігається в артефактах воєнної доби, зокрема *фотографіях військових* (пр. 467-468). Виокремлена метафора породжує когнітивний вектор невідворотності та циклічної природи війни. Експліковані метафоричними моделями смисли об'єднані навколо одного:

війна – це нематеріальна сутність, яка, подібно до повітря, проникає в усе довкола: вона здатна проникнути в людину, наповнити собою певні предмети, просякнути певне місце чи навіть державу тощо. Війна може ототожнюватись і з відчуттям, але негативним, який викликає дискомфорт, якого хочеться уникнути.

СМЕ «Часопростір» (див. *Додаток II*, пр. 469-507) охоплює просторову, темпоральну та хронотопічну метафори. У світлі конкретно-просторової метафори війна концептуально увиразнюється через геометричну модель світу як відокремлена частина архаїчного «чужого» простору, що протиставляється «своєму» – освоєному, сакральному. Серед виокремлених метафоричних моделей найбільш релевантними є такі: 1) війна – це рівнина; 2) війна – це перепона на рівнині; 3) війна – це дорога через рівнину; 4) війна – це хтонічний локатив (пекло, ад). З міфопоетичної точки зору усі чотири є прикладами дурного простору, перебування у межах якого приносить людині шкоду. Ототожнення війни та дурного простору підкреслює хтонічну сутність війни.

Найбільш вагомою з-поміж означених є метафора «**Війна – це рівнина**», у якій *війна* осмислюється як велика (відкрита або відмежована кордоном) ділянка земної поверхні, характерними ознаками якої є: а) без видимих меж, неозора (пр. 469-472); б) відмежована від прилеглих ділянок (пр. 473-475); лексичним маркером закритого простору є рос. лексема *вступить* в сполученні з прийменником *в*, яка має значення ‘увійти, в’їхати куди-небудь’ [272, с. 237], пор. пр. 474; в) згорнута до максимально обмеженої точки в просторі – *точки опори, каменя* (пр. 477); г) локалізована в «іншому», «чужому» світі, який називається «*світом війни*» або «*іншим світом*» та протиставляється освоєному «своєму» (пр. 478, 479); д) характеризується просторовими та часовими викривленнями (пр. 481, 491-493). **Наративи: проукраїнські** (війна Росії з Україною реальна; вона почалась раптово, але може затягнутись надовго); **проросійські** (начебто війна на Сході триватиме ще довго; начебто тільки повномасштабна війна зможе вирішити конфлікт на Сході; начебто війна стосується лише тих, хто безпосередньо бере в ній участь).

Продуктивними є також метафоричні моделі:

1. «Війна – це дорога / стежка» (пр. 483-487), яка позначає лінійний рух вперед, а це підтверджує тезу Г. Д. Гачова про те, що «російський образ простору являє собою горизонтальний рух, однонапрямну нескінченність, а модель російського шляху – це дорога» [60]. Водночас дорога – локус дурного простору, успішне подолання якого гарантує переродження в новій іпостасі [251; с. 124].

Наратив проукраїнський: війна Росії з Україною реальна і її можна звершити.

2. «Війна – це перепона на рівнині / межа», у межах якої просторовий план війни синкретизований з темпоральним (пр. 489-490). **Наратив, центрований щодо України:** війна на Сході стримує успішний розвиток України як держави, а тому українці повинні обов'язково завершити її.

3. «Війна – це хтонічний (пов'язаний з потойбічним) локатив (ад, пекло)» (пр. 549, 552). **Наратив проукраїнський:** агресія Росії проти України є конвенційним збройним конфліктом, а не вигаданим протистоянням; українці не очікували на напад з боку Росії, але готові протистояти йому.

Суперечлива природа мілітарного хронотопу увиразнюється в таких антиноміях: простір війни незорий, відкритий, вільний, але водночас закритий, відмежований від прилеглих ділянок; він широкий, незорий (увиражений образами поля, дороги), але водночас згорнутий до абсолютної гранично малої точки на топологічній мапі (точки опори, каменя тощо).

У дискурсі колективного відправника повідомлення війна представлена і як об'єкт, що переміщується у просторі та часі за віссю «вверх – вниз» або «вперед – назад». Ознака «переміщення» увиразнена відповідними предикатами, які є носіями прагматичних смислів. Найбільш релевантними є такі:

1. Рух знизу-вгору чи згори-вниз – війна локалізована внизу (*в надрах, ямі*), чим підкреслюється її хтонічна сутність (пр. 495-499). Зміна парадигми при переміщенні згори вниз може позначати втрату владної домінанти, тобто сили, впливу, влади (пр. 496), а переміщення знизу вгору позначає здобуття влади, нових повноважень, досвіду (пр. 494). **Наративи проросійські:** начебто війна в Україні все ще знаходиться у фазі розгортання, а не завершення; начебто війна завершиться не скоро; начебто війна на Сході розпалюється ще дужче.

2. Лінійний рух – переміщення від початкової до кінцевої точки без можливості повернення до відправної точки. У цій метафоричній моделі концептуально важливим є саме етап завершення шляху, тобто досягнення місця призначення, яким позначають результат подорожі. У виокремлених метафорах завершення шляху концептуально сприймається негативно, що свідчить про переважання апокаліптичного та негативного сприйняття при осмисленні подій на Сході (пр. 500-502). **Наратив проросійський:** начебто завершення війни не зможе стабілізувати ситуацію в Україні та не принесе позитивні наслідки.

3. Рух по колу – переміщення з однієї точки до іншої по замкненій траєкторії без можливості вийти за її межі (пр. 503-504). **Наратив проросійський:** начебто війна ніколи не завершиться.

4. Рух за спіраллю – переміщення з однієї точки до іншої по траєкторії кола з постійною зміною просторової точки свого перебування, але без можливості вийти за її межі (пр. 505-507). **Наратив проросійський:** начебто війна в Україні ніколи не завершиться.

СМЕ «Феномен світу сакрального»¹³ (див. *Додаток П*, пр. 536-557) увиразнена сферою-джерелом «Сакральне», яка, за Р. Д. Керимовим, «вербалізована релігійними та магічно-міфологічними метафорами, які апелюють до вищих, неземних, не підвладних (у релігійному сенсі) людині силам і пов'язана із сакральною (віросповідання), чаклунською (магічною) та міфологічною сферами» [133, с. 161-162]. Попри те, що відсоток сакральних когнітивних метафор у відібраній сукупності текстів відносно невеликий (5,2 %), саме вони через свою архаїчність є надзвичайно важливими для висвітлення питань сучасного лінгвістичного, культурно-історичного та етнопсихічного шляхів осягнення людиною феномену війни. Реконструкція образного складника гіперконцепту «Війна» дозволила виокремити в його структурі два субфрейми.

Субфрейм «Високий сакрум» вербалізований метафоричними моделями, які містять компонент, який відноситься до сфер надприродного / божественного /

---

¹³ Результати реконструкції СМЕ «Феномен світу сакрального» у складі гіперконцепту «Війна» були оприлюднені та опубліковані [95]. У розділі ми послуговуємося опублікованими матеріалами нашої роботи.

священного та увиразнений сакральнo-антропоморфною (пр. 536), сакральнo-соціоморфною (пр. 537) чи сакральнo-теокосмічною когнітивними метафорами з елементом високого сакруму (пр. 538).

Субфрейм «Хтонічне» вербалізований метафоричними моделями, які включають компонент, що апелює до сфери демонічного та потойбічного. Серед найбільш релевантних метафоричних моделей в структурі субфрейму такі:

1. Демономорфна метафора – концептуальна метафора, яка апелює до сфери-джерела «Хтонічні істоти»; у світлі метафори війна концептуалізується як хтонічна сутність, що в наївних міфопоетичних уявленнях маркується як абсолютне зло – *джин, диявол, Молох, гідра, привид* тощо (пр. 539-544).

2. Сакральнo-соціоморфна метафора (хтонічна) – концептуальна метафора з хтонічним дескриптором, яка моделює світ за подібністю до основних соціальних інститутів та сфер соціального життя людини; сюди відносимо метафори: «**Війна – це кривавий бенкет**» (пр. 545), «**Війна – це парад монстрів**» (пр. 546), «**Війна – це квазірелігійний культ**» (пр. 547).

3. Орієнтаційні метафори з хтонічним компонентом – концептуальна метафора з хтонічним дескриптором, яка моделює світ через протиставлення базових просторових опозицій, зокрема опозиції «верх-низ», у якій «низ» апелює до «хтонічного низу» – пекла та, за законом радіації синонімів, – пекельного вогню; зокрема це метафори: «**Війна – це ад**» (пр. 548-551), «**Війна – це пекло**» (пр. 552), «**Війна – це хтонічне полум'я**» (пр. 553).

4. Теокосмічна метафора з хтонічним компонентом – когнітивна метафора з акцентованою хтонічною складовою феноменології хаосу, яка уособлює невизначеність, безсистемність та втрату ціннісних координат (пр. 554-557).

В образній структурі гіперконцепту «Війна», хаос – це уособлення безсистемності, невизначеності, деструкції, втрати гармонії. Війна стає хтонічним задзеркаллям профанного буття, перехідним етапом сакрального життя соціуму, що характеризується деструкцією, невизначеністю, частковою чи повною втратою ціннісних орієнтирів (пр. 530). Усі виокремлені моделі сакральної мілітарної когнітивної метафори мають виражену хтонічну складову, а отже сакральна

метафорика війни зміщена в бік хтонічного кінця аксіологічної шкали, що пояснюється як самою природою війни, так і реакцією суспільства на переламні зміни в самій державі, зумовлені російською агресією проти України, яка активізувала витіснені і приховані уявлення колективного позасвідомого [95].

Особливу групу концептуальних метафор війни становлять **метафори результату дії**, здебільшого зі значенням **ініціації та переходу**, у світлі яких війна метафорично представлена як перехідний етап або каталізатор переходу з одного стану до іншого (див. *Додаток II*, пр. 508-535): успішне завершення війни передбачає перехід на новий рівень духовного, соціального та економічного розвитку людини або держави. Оскільки такі метафори за своєю суттю синкретичні та надзвичайно різноманітні (представлені й просторовою, й артефактною, й іншими метафорами), їх було об'єднано в блоки на основі спільності концептуальних векторів, які вони експлікують, зокрема таких: **«Війна – це те, що оприявнює неявне»** (пр. 508-518), включно з метафорою **«Війна – це лакмусовий папірець»** – індикатор для визначення сутнісних характеристик особистості (пр. 519-520); **«Війна – це те, що визначає справжню ціну речей»** (пр. 521-522); **«Війна – це випробування»** на сміливість, вірність, порядність, можливість (пр. 523-527); **«Війна – це те, що змінює людей»** (пр. 528-529); **«Війна – засіб встановлення (нового) світового порядку»** (пр. 534). **Наративи: проросійські** (начебто Україна уже давно мала чимало проблем, а війна оприявила їх; начебто війна в Україні показала безсилля Заходу; начебто вся владна верхівка України здавна підпорядковувалась волі Москви; начебто війна продемонструвала слабкість та безсилля української влади, її політичних інститутів та оборонної здатності); **проукраїнський** (Росія – агресор, що намагається підступно привласнити українські території).

При детальному розгляді виокремлених груп метафор виявляється, що в образній парадигмі гіперконцепту «Війна» виокремлюється стале міфопоетичне ядро та дискурсивно-обумовлена периферія. Архаїчні уявлення, закладені в основу концептуальних метафор війни, тісно пов'язані з обрядом ініціації, що був характерним для первісного общинного ладу. Щоб засвідчити зв'язок війни з цим

обрядом, наведемо деякі етнографічні матеріали, які підтверджують цей зв'язок. Так, за свідченням В. Я. Проппа, суть обряду «посвячення» зводилась до символічного вмирання та воскресіння (тимчасової смерті), які супроводжувались діями, що зображали пожирання юнака чудовиськом: воно начебто ковтало його, а той, побувши трохи в його череві, знову повертався, тобто воскресав. Обряд здійснювали за межами освоєного простору – в лісі або чагарнику. Для цього споруджували спеціальний будинок, вхідні двері якого нагадували звірину пащу. Посвячення супроводжувалось або тілесними ушкодженнями, або символічним спалюванням, варінням, жарінням, рубанням на шматки тощо. Під час посвячення юнака також навчали полюванню, відкривали релігійні таємниці, щоб потім він зміг стати повноправним членом спільноти [230, с. 56].

Гіперкоцепт «Війна» уособлює всі компоненти ініціального простору – і шамана, і час, і простір, і атрибути. Він закарбував архаїчні міфопоетичні уявлення про обряд посвячення, що вдалось відстежити при реконструкції концептуальних метафор війни. Підтвердженням цього є: зміщення акценту на гіпертрофовані зооморфні риси *війни* (пащеку, черево); акцентування на актах пожирання та ковтання; осмислення *війни* як хтонічної істоти, або, в просторовому плані, – як «чужого» простору, який розміщений за межами освоєного; визначальна роль вогню та спалення у метафориці *війни* (аномальні прояви вогню та води можуть також бути відголосом віри в їх очисну силу); смерть та каліцтво – це своєрідне випробування на війні; ті, хто пережив війну (як люди, так і держава в цілому), змінюються, трансформуються, переходять на вищий рівень розвитку (так, *війну* порівнюють зі школою, називають учителем). Можна стверджувати, що в метафоричному плані у світлі міфопоетичних уявлень війна осмислюється як перехідний етап в сакральному житті соціуму, який супроводжується пролиттям сакральних соків (зокрема, крові) та супроводжується «тимчасовим вмиранням» у межах неосвоєного ворожого простору задля оновлення та переродження у освоєному «своєму» просторі.

Дискурсивно-обумовлена периферія вбирає та відбиває у метафоричній матриці війни найбільш релевантні для України події, зокрема ті, які стосуються

російської агресії на Сході. Результати аналізу метафоричних даних показали, що в Україні та Росії просуваються декілька несиметричних наративів, які стосуються, передусім, визначення статусу конфлікту на Сході та визначення передумов його виникнення: **центровані щодо України** (події на українському Сході – це *реальна*, не вигадана війна, яку розпочала Росія проти України де-юре ще задовго до 2014 р., але *де-факто* – з анексії Кримського півострову); **проросійський вектор «нас тут немає»** (начебто події на Українському Сході – це *імітація* збройного конфлікту українською владою, зокрема Києвом / київським режимом (як його називають у Росії), для досягнення власних корисливих цілей; це *громадянський конфлікт* (чи *війна за незалежність*), яку розпочали українські олігархи чи представники влади з метою збагачення або підсилення політичного впливу); **проросійський вектор «ми тут є, але ми допомагаємо пригнобленим»** (начебто Росія лише допомогла пригнобленим на Сході українцям в їх боротьбі за незалежність); **проросійський вектор «ми тут є, але це вигідно не тільки нам, але й вашому керівництву»** (начебто війна вигідна не тільки Росії, але й Україні). Зважаючи на те, що виокремлені наративи не функціонують окремо, а утворюють розлогу мережу наративів різновекторного спрямування, які заґрунтовуються не тільки на неправді, але й правді (порівняємо, до прикладу, проросійські наративи, побудовані за схемами: «Ми тут є, але ж ми...», «Ми тут є, але ж і ви...»), не закріплені за певним видом метафори, це дозволяє зробити закономірний висновок про те, що проросійські наративи, зважаючи на їх множинність, різноманітність та різновекторність, націлені на хаотизацію сприйняття споживача інформації. Нечисленні та однопланові проукраїнські наративи націлені на викорінення проросійських, а їх однонаправленість (використання обмеженого числа наративів та їх постійне повторення) сприяє подоланню хаотизації, яку постійно підживлює Росія в інформаційному просторі медіа.

5.3. Типи продуктивних метафоричних моделей гіперконцепту «Мир»

Найбільш релевантною у складі гіперконцепту «Мир» є хронотопічна метафорична модель (див. *Додаток Р*, пр. 1-124), яка апелює до сфер

метафоричної експансії «Простір» та «Час», що у своїй сукупності утворюють єдиний метафоричний блок «Часопростір». До складу концептуальної просторової метафори концепту «Мир¹⁴» входять:

1. Власне просторова метафора «Мир – це простір (без конкретизації)» з просторовим дескриптором, вираженим експліцитно, наприклад, як *простір гібридного миру* (пр. 1). Сутнісною характеристикою *миру*, метафорично втіленого в образі локатива, є замкненість – обмеженість певним кордоном, *межами* (пр. 2). У дискурсі колективного відправника повідомлень образ миру вибудовується на основі негативного образу війни, а тому в структурі метафори релевантними є конструкції з модальністю невизначеності, пор.: «*відносно мирні рамки*» (пр. 2); або дзеркальні конструкції, зокрема конструкція «*гібридний мир*», яка утворена за аналогією до поняття «*гібридна війна*» (пр. 1). Неспроможність сприйняти мир позитивно свідчить про відхилення від норми його досягнення, що може бути результатом спотвореного сприйняття реальності. Руйнування аксіологічної матриці вважаємо результатом впровадження інтенції хаотизації, характерної для проросійського дискурсу періоду гібридної війни, феномен якого дослідила Н. В. Слухай [433]. Використання модальності невизначеності в структурі метафори свідчить також про мілітаризацію світосприйняття, де політика мирного врегулювання конфлікту все ще поступається немирним шляхам його вирішення. **Наративи проукраїнські:** Росія почала конфлікт на Сході; Україну підтримують представники Заходу; Путін програв війну в Україні, коли почав її; Україну чекають складні часи, але український народ все подолає.

2. Власне просторова метафора «Мир – це простір (без конкретизації)» з просторовим дескриптором, вираженим імпліцитно, у якій уявлення про мир як простір впливає з контексту (пр. 3-4). Метафора реалізується через протиставлення локативів війни та миру, які в просторовому плані розміщуються по різні боки координатної сітки та відмежовуються кордоном: *межею – сірою зоною* (пр. 3), *хитким містком* (пр. 4). Як хронотоп війни, так і хронотоп миру

---

¹⁴ Результати реконструкції хронотопічної метафори у складі гіперконцепту «Мир» представлені в нашій публікації [97]. У розділі ми послуговуємося фрагментами цієї роботи.

замкнені; це пояснюється тим, що в архаїчній свідомості «свій» та «чужий» простір відгороджуються границею [250, с. 537], а міст та межа позначають місце з'єднання земного й потойбічного світів. Подолання людиною / державою / суспільством межового простору ознаменовує переродження у новій іпостасі та повернення до ініціального освоєного простору [252, с. 303-304]. Релевантність метафоричного образу межі для позначення місця України в ситуації гібридної війни засвідчує, що ситуація в країні станом на кінець 2020 року сприймалась як погранична та невизначена. Підсилюють це значення додаткові атрибутивні ознаки; до прикладу, у пр. 4 вони використовуються для опису мосту – *хиткого, нестійкого, який може розвалитись будь-коли*. **Наративи, центровані щодо України:** начебто Україна знаходиться у вкрай тяжкому становищі; начебто існує можливість врегулювати конфлікт мирно, але навряд чи це можливо; начебто Україна знаходиться на порозі повномасштабної війни; начебто жителі Донбасу досі не визначилися, кого вони підтримують у цій війні.

3. Метафора «Мир – це шлях», включно з метафорою «*Мир – це магістраль*» (пр. 6-26), також вибудовується на протиставленні війни й миру, що імпліцитно проявляється через активацію прагматичних векторів вибору чи пошуку правильного шляху, який і визначає результат подорожі. Основною просторовою характеристикою мирного шляху є необоротність – неможливість знову повернутись до відправної точки (пр. 6, 10). Щоб акцентувати на швидкості досягнення точки призначення використовується метафора *магістралі* (пр. 8) та *залізничної дороги* (пр. 9). **Наративи проукраїнські:** Україна націлена тільки на мирне врегулювання конфлікту; Україна *вже* активно вирішує ситуацію на Сході; війна в Україні скоро завершиться.

4. Метафора «Мир – це шлях», синкретизована з орієнтаційною метафорою (пр. 28-120); у її межах акцент на переміщенні є основним, на що вказують відповідні лексичні маркери в складі концептуальної метафори, зокрема: 1) рос. прийменник *к* у значенні 'наближення до чогось' (пр. 33, 35, 42); 2) російський прийменник *по* в значенні 'переміщення в межах означеного простору' (пр. 76-78); 3) російський прийменник *на* у складі конструкції *йти на*

мир, який вказує на цільове призначення виконуваної дії (пр. 28); 4) лексичні маркери зі значенням руху у визначеному напрямку – *движение / продвижение по пути мира* (пр. 10, 76-78); чи прибуття – *достичь мир, достижение мира*, включно з *достижимый мир* (пр. 31, 55, 102, 118, 184); чи неможливості дістатись місця призначення – *мир недостижим* (пр. 34, 36, 48); чи пошуку – *искать мирный путь / мир, поиски мира* (пр. 24, 38, 39); чи наближення – *находиться в нескольких шагах от мира, двигаются в мирном направлении, сделать шаг к миру* (пр. 80, 95 107) тощо. **Наративи: центровані щодо представників української влади / політикуму** (начебто якби Порошенко знову став президентом, то він би приніс мир Україні; відповідно програш Порошенка ознаменував втрату шансу перемогти); **центровані щодо України та українців** (українці не повинні йти на поступки агресору); **проукраїнські** (Україна вже почала пошук можливих способів мирного врегулювання конфлікту; війну потрібно вирішувати з залученням світового істаблішменту).

Характерними ознаками хронотопу миру є такі: 1) рух до миру як кінцевої точки призначення рівномірний і прямолінійний; він уже почався та буде продовжуватись (пр. 91); 2) або це лінійний рух, який передбачає досягнення точки призначення, але по кривій, де траєкторія і швидкість руху визначаються витраченим часом (пр. 42, 59); 3) мир характеризується як закритий простір (пр. 68, 83); 4) шлях до миру прихований (пр. 98); 5) мир можна досягти не одним, а декількома шляхами (пр. 103); 6) простір миру межує або перетинається з простором війни (пр. 117); 7) досягнення кінцевої точки призначення (миру) можливе лише за умови подолання ініціального простору війни (пр. 88); 8) досягнення миру неможливе в обхід простору війни (пр. 86). У метафоричному осмисленні знайти шлях до миру можуть тільки носії владної домінанти – *президент* (пр. 25), *прем'єр* (пр. 24), лідери держав, зокрема *України, Німеччини, Франції, Росії* (пр. 26), *опозиціонери* (пр. 28), *влада* (пр. 39), *політичні партії* (пр. 470, 102, 103), а от рухатися цим шляхом повинен *український народ* (пр. 72), *Україна, політичні сили та влада* (пр. 100). Шлях до миру долається кроками – це мінімальна одиниця пройденого шляху. Крок може бути *рішучим* (пр. 33),

несміливим (пр. 75), гігантським (пр. 95), «недокроком» – лише поштовхом до його здійснення (пр. 99); крок може бути *першим* (пр. 111), черговим – *іще одним після попереднього* (пр. 114), *передостаннім* кроком, який необхідно зробити для досягнення цілі (пр. 107). Відповідно, дорога до миру може бути *довгою та складною* (пр. 89), а за деяких умов її можна пройти швидко і за один момент опинитись *за декілька кроків від миру* (пр. 107).

Подолання ініціального простору війни для досягнення освоєного простору миру можливе лише за умови виконання певних обов'язкових кроків: успішне завершення одного дозволяє перейти до наступного. У світлі початкового етапу гібридної війни (2014-2020 рр.) такими кроками вбачали: **розв'язання локальних проблем** – проведення референдуму на окупованих територіях (пр. 51), визнання особливого статусу Донбасу (пр. 64), проведення виборів на Сході (пр. 80), виведення російських військ зі східних регіонів (пр. 61); **розвиток держави** – розвиток галузей господарства, зокрема енергетичної (пр. 58), укріплення армії (пр. 85) / створення сильної армії (пр. 118), зміна Конституції як радикальний і небажаний крок (пр. 8); **перемовини та взаємодія з агресором** – виконання Мінських домовленостей (пр. 62, 63), підписання Женевського договору (пр. 23), переговори з Росією на міжнародному рівні (пр. 76, 83), переговори про припинення вогню (пр. 88, 97), обмін військовополоненими (пр. 95), розв'язання гуманітарних питань (пр. 97); **залучення третейського судді** – проведення зустрічі в «нормандському форматі» (пр. 109); **використання радикальних методів боротьби для відвоювання своїх територій**, зокрема оголошення війни (пр. 86), використання Будапештського меморандуму (пр. 118). Чим складніший конфлікт, тим більше перешкод потрібно подолати для його вирішення, й тим довшою видається дорога до нього (пр. 88, 89), чим легший – тим менше часу потрібно для його вирішення (пр. 59). Причому не тільки кількість перешкод визначає складність та тривалість шляху, але й обмеження в часі (пр. 67).

Наративи: *проукраїнські* (Україна вже почала пошуки можливих способів мирного врегулювання конфлікту на Сході); *центровані щодо політичних лідерів / носіїв владної домінанти* (начебто тільки П. Порошенко / Я. Яценюк /

Тягнибок / В. Зеленський / правоохоронці зможе / зможуть досягти мир на Сході); **центровані проти політичних лідерів / носіїв владної домінанти** (начебто київський прокурор зриває процес мирних перемовин; начебто прем'єр / українська влада / українські політичні сили / В. Зеленський / вище політичне керівництво не зможуть вказати шлях до миру); **у векторі «ми про себе»** (начебто вирішити конфлікт на Сході мирно неможливо; вирішувати конфлікт потрібно з залученням світових лідерів; потрібно вивести військових з Криму й продовжувати мирні перемовини). Подібні настанови свідчать про високий рівень терпимості українців, які після майже шести років гібридної війни все ще шукали шляхи мирного вирішення конфлікту на Сході. Водночас вони руйнують наратив росіян про те, що українці пригноблюють росіян та російськомовних.

Аналіз виокремлених концептуальних метафор дозволяє відтворити й **темпоральний план миру**, проте його реконструкція є умовною, адже просторові й темпоральні координати зливаються та утворюють цілісний конструкт – хронотоп миру. Про співіснування темпоральних планів миру та війни свідчать конструкції *мирний / воєнний час*. Темпораль миру характеризується набором певних диференційних ознак, зокрема: 1) мирний час системно впорядкований та регулюється за *законами мирного часу* (так само як і воєнний час керується законами *воєнного часу*) (пр. 121); 2) оскільки визначити часовий проміжок можна лише через його порівняння з іншою регулярною подією, то в метафоричному плані мирний час протиставлений воєнному, передує або слідує за ним (пр. 123, 124); звідси – 3) циклічність як одна з характерних ознак мирного часу.

Попри те, що концепти «Війна» та «Мир» розміщені по різні боки координатної сітки, для їх метафоричної об'єктивації використовують однакові набори просторових та темпоральних метафоричних моделей, що в дискурсі колективного відправника отримують різне прагматичне забарвлення; це можна пояснити амбівалентністю міфопоетичної семантики. Значення метафоричних моделей в структурі образного складника концептів також різне: якщо для концепту «Війна» важливим є опис простору для позначення хтонічної сутності

війни, то для опису миру найбільш релевантним є образ шляху. З міфопоетичної точки зору подолання шляху уособлює процес ініціації, яка передбачає переродження, віднайдення гармонії та втраченого раю. Долаючи перешкоди в неосвоєному та небезпечному просторі війни людина, як і держава, переходить «від пітьми до світла, від смерті до безсмертя» [161, с. 264].

У світлі **артефактної метафори** (див. *Додаток Р*, пр. 125-184) мир концептуально представлений як предмет, що має набір своєрідних ознак та властивостей. Структура фрейму «Мир – це артефакт» увиразнюється слотами «Предмет», «Сутність предмета» та «Ознаки предмета».

Слот 1. «Предмет» об'єднує метафори «*Мир – це граблі*», на які наступаєш услід за попередником (пр. 125), «*Мир – це механізм*» (пр. 126), «*Мир – це предмет світу сакрального*» (пр. 127), та «*Мир – це будівля*» (пр. 128-131). У світлі механістичної метафори мир – це механізм, який запускає представник влади, зокрема президент, через здійснення певної дії (пр. 126). Доместична та хронотопічна метафори миру перетинаються, адже в межах обох мир позначає частину закритого культурного простору, до якого можна потрапити лише за умови успішного виконання певних ініціальних дій. Успішне завершення випробування передбачає одержання *ключа / ключів* (пр. 129, 130), які відкривають вхід до миру (пр. 128, 131). У метафоричному осмисленні ключі заховані на території культурно неосвоєного простору, а тому їх пошук пов'язаний з небезпекою та подоланням випробувань. У світлі російської агресії **ключі до миру** знаходяться в *Москві* (пр. 128); або в конкретній сфері, зокрема *сфері безпеки* (пр. 129); їх можна отримати після завершення певної ініціальної дії, якою є, до прикладу, *дипломатичний та санкційний тиск на Москву* (пр. 130). **Наративи: проросійські** (начебто мир можна досягти через прямі перемовини з Росією; начебто представники Заходу не зможуть допомогти Україні у вирішенні війни на Сході); **у векторі «ми про себе»** (вирішити конфлікт можна лише силою; вирішити конфлікт можна лише після розв'язання внутрішньодержавних проблем; зупинити загарбницькі зазіхання Росії можна лише з залученням представників Заходу).

Слот 2. «Сутність предмета» – найхарактерніші ознаки миру як предмету, які розкриваються через аналіз усіх тих дій, які можна виконувати з миром як артефактом. Так, мир можна *купити* (пр. 132-154), *подарувати* (пр. 155), *зберегти* (156-158), *привезти* або *принести* (пр. 159, 160), *повернути* або *знайти*, якщо він був утрачений (пр. 161, 162), *побудувати* (пр. 163-166) або *відбудувати* (пр. 167, 168), *укріпити* (пр. 169). Найчастіше мир постає як *безцінний предмет*, за який вимагають занадто високу ціну. Так, у світлі російської агресії ціною миру є *територіальні поступки та федералізація України* (пр. 135), *утрата суверенітету та територіальні зазіхання з боку Росії у майбутньому* (пр. 137), *втрата українських територій* (пр. 138), *терпимість до ворога та його прощення* (пр. 141), *замороження конфлікту на Сході* (пр. 152). Саме тому мир за будь-яку ціну не вигідний Україні в тій мірі, наскільки він вигідний Росії. **Наративи: проросійський** (начебто для досягнення миру Україні потрібно багато чим пожертвувати, зокрема своєю територією, суверенітетом, безпекою українців); **проукраїнські** (якщо Україна піде на поступки Росії, то вона втратить все; мир на Сході можливо тільки відвоювати; Україна повинна відстояти себе та повернути захоплені ворогом території).

Подібно до споруди, мир можна побудувати або відбудувати (якщо він був знищений). Будівництво миру – складний процес, адже його не можна вибудувати *на словах* (пр. 164), а якщо використати поганий матеріал, до прикладу, *брехню та нестачу солідарності* (пр. 166), він завалиться. У дзеркалі експлікованого **проукраїнського наративу** Україна вже не зможе відбудувати мир на Сході через перемовини з Росією, тепер їй потрібно використати *оборону та залучити дипломатичні зв'язки* (пр. 169).

Слот 3. «Ознаки предмета» – найхарактерніші якісні ознаки миру як предмета. Найчастіше мир визначається через ознаки *крихкий* чи *нестійкий* у значенні *нестабільний*, або через ознаку *стабільний* (пр. 184), що використовується на позначення бажаного результату, якого не вдалось досягти (пр. 172). Зруйнувати крихкий мир може: *використання ядерної зброї* (пр. 171), *ненавмисне втручанням ззовні* (пр. 177). Зберегти крихкий мир можуть:

влада, шляхом розв'язання проблем на місцях (пр. 178); уся світова спільнота, зокрема європейці (пр. 179); представники влади, зокрема «Опозиційна платформа» (пр. 182). **Наративи: центровані щодо представників влади** («Опозиційна платформа» може принести мир в Україну); **проросійські** (начебто втручання представників Заходу негативно вплине на ситуацію в Україні).

Аналіз артефактної метафори у складі гіперконцепту «Мир» показав, що вона експлікує декілька несиметричних наративів, але переважно україноцентричних, зокрема: Україна не зможе досягти миру, пожертвувавши своєю територією, життям громадян, своїм майбутнім; Україна повинна відвоювати мир на Сході. Обидва наративи нівелюють проросійські, зокрема такі: начебто Україна мусить пожертвувати всім заради встановлення миру; начебто втручання представників Заходу сприятиме загостренню ситуації на Сході.

У світлі **соціоморфної метафори** миру релевантною є концептуальна метафора «Мир – це війна» (див. Додаток Р, пр. 185-206), явлена експліцитно (пр. 185) чи імпліцитно. Так, мир *неможливо досягти без бойових дій* (пр. 186), його *завойовують* (пр. 192), за нього *борються* (пр. 193), він *змащений кров'ю* (пр. 200). Дипломатичним шляхом конфлікт вирішується тільки тоді, коли не вдається вирішити його силою (пр. 188). Обидва блоки об'єднані **загальним наративом** неможливості мирного врегулювання конфлікту без симетричної відповіді агресору на його загарбницькі дії, що підживлює мотив помсти як справедливої відплати загарбнику. Серед виокремлених наративів є й **проукраїнські**: за мир потрібно боротися; Україна повинна повернути мир на окупованих територіях силою.

Це ж значення експлікують концептуальні метафори, які містять у своєму складі дієслова зі значенням 'змушувати, зокрема силою, зробити щось', пор. рос. *принудить к миру* (пр. 202), *заставить принять мирную инициативу* (пр. 203). **Наративи україноцентричні**: щоб досягти мир на Сході, потрібно застосувати проти Росії засоби дипломатичного тиску, економічні санкції, інформаційну зброю, але передусім дати симетричну відповідь.

До одиничних похідних концептуальних метафор належать «Мир – це зброя» з акцентом на значенні *здатен вибухнути* (пр. 205), «Мир – це фронт» (пр. 206).

Загалом блок мілітарних метафор миру експлікує наратив симетричної відповіді ворогу на його неправочинні дії, необхідності продемонструвати агресору свою силу, зокрема військову; провідний **гранд-наратив**: Україна повинна силою відплатити ворогу за його територіальні зазіхання.

У складі гіперконцепту «Мир» концептуальні вектори **нереальності** та **фальшу** увиразнюються метафорами (див. *Додаток Р*, пр. 207-225):

1. «Мир – це симулякр»: він *гібридний, нереальний* (пр. 207), *ілюзорний* (пр. 210), *несправжній* (пр. 210), це *ілюзія* (пр. 208, 209). З метою акцентувати на ірреальності того, що відбувається, метафори вибудовуються на антитезі за схемою «нам потрібен мир, а не...» (пр. 210, 211). **Наратив: проросійський** (начебто ЄС та НАТО не допоможуть врегулювати конфлікт на Сході); **проукраїнський** (миру в Україні немає, адже зараз на її території точиться війна).

2. «Мир – це театр», яка експлікує прагматичний вектор виконання дії за наперед визначеним планом – сценарієм; театральна метафора має неповну парадигму й представлена окремими групами метафор, зокрема: «Мир – це сценарій» (пр. 212-221), «Мир – це пролог до літературного твору» (пр. 222), «Мир – це жанр літературного твору» (пр. 223), «Мир – це декорація» (пр. 224). **Наративи: проросійські** (начебто мир в Україні не вдасться досягти, якщо в переговори втрутяться США; начебто Росія виконує миротворчу місію на Сході України); **україноцентричний** (Україна не повинна згоджуватися на умови Росії).

3. «Мир – це гра» представлена одиничним прикладом (пр. 225).

Виокремлені групи метафор експлікують прагматичні вектори слідування за визначеним планом, нещирості, вигадки та ілюзії.

Природоморфна метафора (див. *Додаток Р*, пр. 226-229) у складі образної парадигми концепту «Мир» представлена акваморфною, ботанічною та метеорологічною метафорами. Вони пов'язані з образами *води* (пр. 226-227), *сонця, дерев, соняшника* як ізоморфа сонця (пр. 228), *райдуги* (пр. 229). У світлі

образів органічної природи *мир* концептуально представлений як простір гармонії – спокою та рівноваги, гармонії, відсутності елементів «чужого» та «ворожого».

Сфери-джерело «Людина» (див. *Додаток Р*, пр. 230-235) увиразнюється через умовно-антропоморфну метафору, оскільки значення антропності виявляється лише через наявні в складі метафори дескриптори процесуальної ознаки. Подібно до людини *мир* *приходить* (пр. 231-233), *здатен перемогти* (пр. 234) чи *поховати* (пр. 235). **Наративи, центровані щодо України:** в Україні точно буде мир, однак поки достеменно невідомо, який саме.

У колі **сенсорних маркерів миру** (див. *Додаток Р*, пр. 236-241) релевантними є тактилізм *холодний* (пр. 236-239), аудизм *тихий* (пр. 240), колоратив *багатство кольорів*, який позначає повноту і багатство життя (пр. 241).

Аналіз дискурсу колективного відправника повідомлень засвідчує, що концептуальні метафори, які функціонують в сучасному новинному дискурсі, мають складну організацію. З одного боку, в їх структурі відбилися архаїчні явлення про війну та мир, з іншого – дискурсивне осмислення сучасних подій в Україні, зумовлених російською агресією на Сході. Отже, в образній парадигмі концептів потрібно розрізнити стале міфоцентричне ядро та дискурсивно-обумовлену периферію, релевантну для опису ситуації «тут і зараз».

Гіперконцепти «Війна» і «Мир» утворюють опозитивну пару, у якій гіперконцепт «Війна» є домінантою, адже інстинкти страху та негативізації є одними з базових інстинктів людини; вони впливають на процес освоєння світу людиною та спотворюють уявлення про нього [429]. Таким чином, гіперконцепт «Війна» в медіадискурсі розроблений більш детально, ніж позитивно маркований гіперконцепт «Мир». Протиставлення проявляється на: 1) рівні сакральної історії, що апелює до архаїчних уявлень про війну як хтонічне чудовисько, ворожий неосвоєний простір, хаос, перехідний етап в сакральному житті соціуму; та про мир як простір гармонії, культурно освоєний простір, утілення саду першотворення; 2) перцептивному рівні: попри те, що метафоричний образ війни вибудовується на протиставленні базових сенсорних вражень, в його структурі все ж превалюють відчуття, що знаходяться на межі людського сприйняття – від

занадто гучного до дуже тихого, від обпікаючого до холодного; мир, навпаки, викликає здебільшого приємні перцептивні враження (асоціюється з тишею, багатством кольорів тощо); 3) сакральному рівні: війна займає сферу хтонічного, мир – сакрального; 4) аксіологічному рівні: війна розташовується на негативному боці аксіологічної шкали, мир – на позитивному її кінці. Отже, війна та мир розміщують по різні боки системотворчих парадигм.

Однак в сучасному новинному дискурсі обидва гіперконцепти експлікують однакові чи подібні прагматичні та концептуальні смисли. Це, зокрема, концептуальні вектори жорстокості, ірреальності, карнавальності, страшною правдоподібності, руйнування чинної моделі без можливості замінити її на нову. Виокремлені концептуальні вектори орієнтовані на оцінку ключових подій в Україні протягом 2014-2020 рр., а тому активація театральної, ігрової, морбальної (в складі гіперконцепту «Війна») та мілітарної (в складі гіперконцепту «Мир») концептуальних моделей метафор впливають на свідомість споживача масової інформації, підсилюючи негативну оцінку дійсності, породжуючи страх та невпевненість у можливості позитивного вирішення конфлікту, але водночас посилюючи бажання відплати ворогу за його агресію.

5.4. Гібридна війна: протиборство наративів

Гібридна війна охоплює відразу три модуси існування – фізичний, інформаційний та віртуальний. Останні два функціонують в дискурсі, адже, як зазначає Г. М. Яворська: «Рефлексія про війну, так само, як усі інші види рефлексії, розгортаються в дискурсивному вимірі» [368, с. 42], тож війна нерозривно пов'язана з дискурсивними практиками, які реалізуються через наративи, що породжують альтернативні історії, оцінки, міфи та неоміфи. Дискурсивні інструменти допомагають не тільки лише висвітлити правду про минуле, але й пропонують безліч можливих варіантів цієї правди [450, с. 151].

За визначенням Г. Уайта, наратив – це «метакод, універсалія, за допомогою якої формуються та розповсюджуються транскультурні переконання про характер навколишньої реальності» [451, с. 6], а стратегічні наративи, за Л. Фрідманом, –

«правдоподібні сюжети, які можуть аргументовано пояснити події та які нашоухують на певні висновки» [392, с. 22]. Їх називають стратегічними, бо вони не виникають спонтанно, а вибудовуються на основі уже наявних в суспільстві ідеологем для здійснення цілеспрямованого впливу на колективне позасвідоме, адже якщо наратив взагалі ігноруватиме правду, він буде малоефективним та швидко витісниться свідомістю.

Водночас наративи не обов'язково заґрунтовуються на реальних подіях чи фактах, вони можуть апелювати до всього, що викликає в реципієнта сильну емоційну реакцію, наприклад, до сумнівних історичних аналогій чи метафор [392, с. 23]. Звідси «умовний, узагальнений, символічний характер наративу як певного цілеспрямовано створеного міфу в результаті узагальнення, подеколи спрощення певних історичних фактів» [119, с. 6]. Досліджуючи наратив про походження українців, О. С. Снитко виокремила перелік ключових ознак, притаманних наративам, що розгортаються в інформаційному просторі, зокрема таких: тематична та концептуальна єдність, варіативність, множинність оповідачів; орієнтація на різну вікову аудиторію; варіювання мовних засобів вираження по осі «інформативність – експресивність»; використання різноманітних сугестивних засобів та аргументативних стратегій; різноманіття за обсягом інформації тощо [306, с. 102]. Окрім того, наративи мають потужний маніпулятивний потенціал, адже успішно сконструйований наратив змінює перспективу та визначає «правильну» інтерпретацію події. Окрім того, «наративи формуються на підставі уже наявних у суспільстві уявлень і цінностей» [21, с. 149], породжуючи на їх основі постправду, з якою тісно пов'язані такі феномени сучасної гібридної війни як брехня, псевдоісторія, міф, неоміф та симулякр.

Постправа, за визначенням «Оксфордського словника», «стосується або позначає обставини, у яких об'єктивні факти меншою мірою впливають на суспільну думку, ніж звернення до емоцій та особистих переконань» [425]. Префікс «пост-» значить, що «правду витіснили: вона стала неважливою» [418, с. 5; 170, с. 14]. Утворення дискурсу війни, що руйнує старі та насаджує нові

інтерпретаційні схеми, найчастіше спотворені, хибні, фальшиві, є визначальною ознакою російського агресивного дискурсу сучасної гібридної війни порівняно з попередніми конвенційними видами протистоянь. Ось чому опис наративів, особливо в період війни, особливо актуальний через залучення медіа, адже, як зазначає Ж. Бодріяр: «Медіа привертає увагу до війни, а війна привертає увагу до медіа...» [33, с. 24].

Засоби масової інформації, що домінують, породжують та ретранслюють наративи, які влаштовують агресора та відповідають його цілям та інтересам. Закономірно, що їм протиставляють наративи об'єкта агресії, які націлені на реконцептуалізацію насаджуваних ворожих наративів. Суперечливі інтерпретації однієї й тієї ж ситуації зумовляють *війну наративів*, тобто конфлікт інтерпретацій, який розгортається в інформаційному та віртуальному модусах війни. Саме війна наративів, як зазначає О. С. Снитко, стала головною ознакою медійного простору періоду гібридної війни Росії проти України [306, с. 102].

В умовах війни виявлення ворожих стратегічних наративів та їх подальша реконцептуалізація забезпечують національну безпеку держави. Численні розвідки українських та зарубіжних науковців, що присвячені дослідженню агресивного дискурсу російських медіа показують, що Росія цілеспрямовано насаджує певні смислові матриці через замкнену систему стратегічних наративів, реалізуючи, таким чином, високотехнологічну інформаційну війну проти України. Так, Н. В. Слухай, вивчаючи дискурс російського колективного відправника повідомлень, виявила, що «на перший погляд численні, різні за обсягом, об'єктами відображення, інтенціями, ступенем впливовості текстів і агресивності маркерів» [293, с. 110] наративи, ретрансльовані російськими медіа, насправді утворюють складну ієрархічну систему, що унаочнюється за ключовими ідеологемами та породжуваними ними інтенціями [293, с. 112-113]. Інформаційна атака, яку повномаштабно розгорнула Росія проти України, центрована щодо антиукраїнських та антизахідних наративів. Численні дослідження дискурсу російських медіа у період з 2014 по 2017 рік показали [256, с. 13-24; 293; 365; 428], що серед наративів особливо продуктивним є такі: *направлені проти*

України як держави (начебто Україна – це failed state, «недодержава», тоталітарна держава, яка погрузла в корупції); *направлені проти українців* (начебто українці – жебраки, недолугі, неосвічені, антисеміти тощо); *направлені проти Заходу* (начебто Заходу не потрібна Україна, начебто він хоче знищити Росію, начебто він згубно впливає на українців, розповсюджуючи свої цінності); *стосовно концептуалізації подій* (начебто Росія не захоплювала Крим та значну територію Донбасу у 2014 році; начебто самопроголошені ЛНР та ДНР – це легітимні держави, які борються за свою незалежність). За даними «Українського кризового медіацентру», найбільш релевантними нарративами, що транслуються російськими медіа, є такі: війна в Україні – це громадянська війна; Україна – недодержава; Росія допомагає Донбасу; русофобія в Україні; фашисти та радикали знищують Україну; Україна – маріонетка Заходу [197]. Попри різноманіття породжуваних (про)російських нарративів, усі вони функціонують у тріаді «Україна – Росія – спостерігач (Захід, НАТО тощо)» та центровані щодо найбільш болючих для України тем, зокрема теми національної ідентичності [437, с. 63]. Це підтверджує коректність тріади «Росія – “Україна як медіатор” – колективний Захід», про яку писала Н. В. Слухай [433]. Окрім того, наше дослідження, присвячене реконструкції концепту «Україна» в українському двомовному дискурсі раннього періоду гібридної війни (2014-20199 рр.), показало, що в ньому функціонують два асиметричні нарративи: проукраїнський європоцентричний та проросійський антиєвропейський [94].

За Г. М. Яворською, принципове значення для розуміння гібридної війни є фактор перспективи, який передбачає використання «відмінних підходів до явища гібридної війни та її концептуалізації залежно від ролі сторін у конфлікті або навколо нього» [210, с. 442], адже саме позиція у конфлікті визначає характер його інтерпретації. Так, для України як об'єкта агресії, війна на Сході від самого початку – це конвенційна війна, яку розпочала Росія проти України; для Росії – це війна української влади (так званої «київської хунти») з російськомовним населенням на Донбасі, які прагнуть незалежності; з точки зору спостерігачів (США, країн НАТО, більшості країн ЄС) – це конфлікт між Збройними силами

України та «повстанцями» на Сході країни, яких підтримує Росія [210, с. 445]. Схожі висновки робить і Е. Матео у своєму дослідженні [416].

Попри різноманіття наукових робіт, присвячених вивченню дискурсу російського медіаконтенту з метою виявлення ретрансльованих ними ворожих проросійських ідеологем, все ще бракує робіт, у яких би було проаналізовано український російськомовний медіадискурс з метою виявлення (про)російських наративів та вивчення їх впливу на українського споживача. Так, за результатами всеукраїнського опитування громадської думки, яке було проведене у 2019 р., лише 4 % респондентів зазначили, що вони отримують інформацію про ситуацію в Україні й світі із загальноросійських телеканалів, 74 % – із загальноукраїнських [89, с. 13], а, отже, маємо визнати, що провідний вплив на українського споживача справляє саме український медіаконтент.

Моніторинг проросійських дезінформаційних наративів у вересні-жовтні 2020 р., проведений громадською організацією «Детектор медіа» на півдні та сході України, виявив в українських медіа низку (про)російських наративів, зокрема таких: начебто Україна – недодержава; начебто Україна не має власної історії; начебто Україна – нацистська держава; начебто в Україні йде громадянська війна; начебто Майдан – це помилка тощо [220, с. 67-70]. На жаль, опитування охопило лише південний та східний регіони України як «найбільш вразливі з точки зору ключових російських та проросійських наративів, що впливають на погляди та думки громадян» [220, с. 5]. Послуговуючись даними, одержаними під час аналізу когнітивних метафор війни та миру, вдалось виокремити систему провідних наративів, ретрансльованих українськими медіа через російськомовний контент. Звернення до когнітивної метафори обумовлено тим, що використовуючи її та ретрансльований нею наратив, оповідач активує у свідомості реципієнтів відповідний фрейм чи пропонує своєрідну когнітивну лінзу, крізь призму якої адресанти оцінюють події. Сила метафори проявляється в тому, що вона здатна приховано активізувати потрібний наратив, не викликаючи реакції відторгнення [402, с. 1].

Наративи, експліковані концептуальними метафорами, на перший погляд, виглядають численними, різними за обсягом, породжуваними смислами та ступенем впливовості. Їх системність унаочнюється шляхом виокремлення гранд-наративів, яким вони підпорядковуються. При цьому слід розмежовувати ядерні гранд-наративи, які апелюють до архаїчних уявлень про війну та мир, та актуальні гранд-наративи, які актуалізувались під час російської агресії. Так, до числа **гранд-наративів гіперконцепту «Війна»**, які було виокремлено в медіадискурсі 2014-2020 рр., слід віднести такі: **проросійський гранд-наратив меншовартості** (начебто Україна не може протистояти окупанту; начебто конфлікт на Сході – це результат перерозподілу геополітичного впливу); **проросійський гранд-наратив вигадки** (начебто події в Україні – вигадка, обман, ілюзія, показове шоу); **проросійський гранд-наратив наживи** (начебто влада використовує війну в Україні для досягнення своїх інтересів). Як бачимо, наратив «начебто Україна не зможе протистояти окупанту» активно поширювався у період 2014-2020 рр., а це засвідчує той факт, що Росія готувалась до повномасштабного вторгнення ще з початку анексії Криму у 2014 році. Наратив вселяє думку про те, що начебто Україна не зможе протистояти агресору, а це значить, що Росія від самого початку готувала основу до «блискавичного захоплення України» (пор. російське «*Возьмем Киев за три дня*», який вони активно поширювали під час повномасштабного вторгнення на територію України). Проросійські наративи урівноважуються в російськомовному дискурсі українських медіа проукраїнськими, серед яких особливо вагомим є такий гранд-наратив: війна в Україні – це не спецоперація, не громадянська війна, не громадянський конфлікт, а *справжня загарбницька війна, яка була розпочата Росією з метою захопити українські території*.

Дискурсивно-обумовлене стратегічне бачення миру в період 2017-2022 рр. вибудовується на протиставленні таких наративних ліній: **проукраїнський гранд-наратив значущості українського народу** (Україна – важливий представник на міжнародній арені, а тому їй активно допомагають лідери інших держав; Україна вже почала вирішувати конфлікт); **проросійський гранд-наратив**

наживи (начебто українська влада не хоче докладати зусиль для досягнення Україною миру); *гранд-наратив помсти*, який засвідчує готовність українського народу дати відсіч агресору (мир потрібно досягати через війну, агресор має бути покараний); *проросійський гранд-наратив вигадки* (начебто мир – це ілюзія: якщо гібридної війни немає, то і мир досягнути неможливо).

Проведений аналіз дає підстави стверджувати про те, що Росія від самого початку своєї агресії на території Українського Сходу (з 2014 року) готувалась до повномасштабного вторгнення та захоплення українських земель. Наративи, які поширювала російська пропаганда, вражають своєю чисельністю та впливовістю, про що засвідчує їх активне функціонування в досліджуваному українському російськомовному медіапросторі впродовж майже семи років, упродовж яких українські науковці встигли не тільки схарактеризувати інформаційний інструментарій російської гібридної війни, але й розробили ефективні засоби протидії. Поширювані проросійські наративи націлені на дискредитацію України, підживлюють недовіру до української влади, руйнують надію на повернення захоплених Росією українських територій, пропагують та нав'язують хибні переконання про перевагу Росії та велич російської армії. З іншого боку, про готовність України чинити гідний спротив на інформаційному фронті засвідчують виокремлені проукраїнські наративи, які правдиво кваліфікують агресивні зазіхання Росії на українські території, поширюють європоцентричні та націєцентричні наративи. Про те, що Україна виграла у битві наративів гібридної війни, засвідчує той факт, що українці не тільки дали потужну відсіч ворогу в перші дні повномасштабного вторгнення, показавши світу велич української армії, але й те, що українські воїни активно відтісняють ворога і повертають втрачені українські території.

Висновки до Розділу 5

Аналіз дискурсу колективного відправника повідомлень показав, що образна метафорична парадигма гіперконцептів «Війна» і «Мир» в російськомовному

дискурсі українських медіа представлена широкою палітрою метафоричних моделей, кожна з яких породжує складну систему наративів.

Найбільшу продуктивність демонструє модель «Війна – це хвороба», яка ретранслює концептуальний вектор відхилення від норми, дестабілізації, а тому відчаю й безвиході. У складі гіперконцепту «Мир» особливо значимою є орієнтаційна метафора, яка ретранслює наратив пошуку шляхів досягнення миру, впроваджує ідею про те, що українці, за підтримки європейської спільноти, активно шукають шляхи повернення втрачених територій. Релевантною є також метафора «Мир – це війна», яка ретранслює когнітивний вектор справедливої відплати ворогу за захоплення українських територій. Виокремлені групи проукраїнських наративів засвідчують той факт, що від самого початку анексії Криму та захоплення значної території Донбасу російськими військами, українці готові були зустріти ворога та дати йому симетричну відсіч – як на інформаційному фронті, так і на полі бойових дій.

Поширювані проросійські наративи варіативні, численні за обсягом та різноманіттям, центровані відносно антиукраїнських, антиєвропейських, антицивілізаційних, націєцентричних проросійських гранд-наративів. Зважаючи на те, що вони активно висвітлюються та поширюються російськими медіа ще з 2014 року, а також відбиваються в українському медіадискурсі, закономірним вбачається висновок про те, що Росія ще задовго до анексії Кримського півострову та захоплення територій значної частини Донбасу готувалась до повномасштабного вторгнення. Серед найбільш релевантних проросійських наративів, які активно використовувались в українському російськомовному медіапросторі в період 2014-2020 рр. такі, що концептуалізують події в Україні як громадянську війну, війну за незалежність, за розподіл влади та отримання матеріального зиску. Усім цим наративам протиставляють нечисленні за обсягом, але вдало підібрані, асиметричні проукраїнські – націєцентричні та європоцентричні.

ВИСНОВКИ

Результати дослідження дають підстави зробити **такі висновки**:

1. Стрімке зростання наративів агресивного дискурсу російських медіа, активне використання ресурсів мови ворожнечі та технологій замаскованого впливу на свідомість споживачів мас-медійного контенту засвідчує, що війна на знищення як базова модель війни трансформувалась в іншу базову модель – гібридну війну, яка, крім фізичного, має інформаційний та віртуальний модули існування. Конвергенція традиційних та нетрадиційних засобів ведення війни, помітне збільшення актів прихованої агресії в інформаційному та віртуальному просторі, консцієнтальні впливи, спрямовані на ураження людської свідомості та ідентичності, переорієнтація на використання інформаційного та когнітивного інструментарію в боротьбі за людську свідомість призвела до переосмислення традиційних підходів до вивчення національних мілітарних концептосфер та їх складників. Сьогодні українські та зарубіжні дослідники спрямовують свою діяльність у прикладному напрямі, розглядаючи концепти як ефективні засоби прихованого впливу на людське позасвідоме, а також дієві лінгвістичні інструменти забезпечення безпеки для протидії ворожим впливам в умовах поточної війни Росії проти України.

2. Методика дослідження концептосфери як складного лінгвоментального утворення базується на використанні комплексного підходу в поєднанні когнітивного (сигніфікативного та фреймового), прагматичного та експериментального інструментарію дослідження, що демонструє холістичне розуміння природи концептосфери.

3. Гіперконцепти «Війна» і «Мир» утворюють опозитивну пару на понятійному, сенсорно-рецептивному, інтуїтивно-іраціональному та асоціативно-образному (зокрема, явленого на осі псевдототожності) рівнях, в межах профанного та сакрального модусів свого існування. У межах опозиції провідне місце посідає гіперконцепт «Війна».

Результати системно-мовної реконструкції засвідчують, що еволюція гіперконцепту «Війна» в російській лінгвокультурі характеризується зміщенням модусу фізичного протистояння в бік словесного, що зумовлено розширенням семантики вершинного імені гіперконцепту «Війна» під впливом лексеми *брань* (від вузького значення «фізичне протистояння» до ширшого, який охоплює також словесний та ментальний конфлікти), переходом лексеми з військово-політичної в побутову сферу, зміщенням модусу війни від фізичного до інформаційного та віртуального.

Лексикографічне опрацювання вершинного імені гіперконцепту «Війна» в різнотипних словниках XVI-XXI ст. дало підстави виокремити магістральні напрямки його розвитку, зокрема:

Еволюція концептосфери «Війна» в напрямку «фізичне → інформаційне → віртуальне». За даними етимологічної розвідки, від початку свого становлення вершинне ім'я гіперконцепту «Війна» використовувалась виключно для позначення фізичного конфлікту й лише з кінця XVIII – початку XIX ст., за даними лексикографічних джерел, у структурі лексеми виокремився компонент «словесна». В останні декілька років його роль тільки посилилась, на що вказує стрімкий приріст номінацій, які підкреслюють вербальний модус конфлікту, зокрема таких: *інформаційна війна, проксі-війна, мережева війна, консцієнтальна війна, світоглядна війна, війна наративів, війна дискурсів*. Множинність номінації на позначення війни з акцентом на її вербальній складовій свідчить про те, що архітектоніка концептосфери «Війна» трансформувалась та розширилась внаслідок її переходу від фізичного до інформаційного та віртуального модусів, а також внаслідок виокремлення нових субконцептів у її структурі.

Розширення інструментарію війни. Якщо в словниках зазвичай вживається компонент «збройна» для дефініювання вершинного імені концепту «Війна», то гібридна війна активно послуговується інформаційним та когнітивним інструментарієм, що свідчить про те, що мета війни – знищити не тільки людське тіло, але й розум.

Поєднання ідеологічних, етноцентричних та пропагандистських модусів війни. Так, на словники радянської епохи потужний вплив справила ідеологія, спрямована на створення негативного образу «чужих»; словники пострадянського періоду демонструють риси етноцентризму, який створює позитивний образ самого себе, підтримує імідж Росії як держави, яка воює виключно для досягнення «високої» мети. Гібридна війна визначається потужним впливом пропаганди, яка націлена на те, щоб змінити картину світу та замаскувати агресивну природу війни, вдаючи, що її насправді немає.

Розширення сфер охоплення, зокрема перехід від військово-політичної до побутової сфери. За свідченнями історичних словників, спочатку вершинне ім'я гіперконцепту «Війна» використовувалось виключно для позначення збройного міждержавного конфлікту, однак, під впливом лексеми *брань*, *війна* з початку ХІХ ст. позначає внутрішній і зовнішній, міждержавний, побутовий та міжособистісний конфлікти, розширюючи сферу вживання. Перехід лексеми до побутової сфери відзначився мілітаризацією побутової лексики.

Нівеляція обрядових форм. В російській лінгвокультурі слово передує дії й закладене в основу дії, яка зветься війною. Саме тому початку війни має передувати її оголошення. Відтак слово стає каталізатором дії та передує фізичному конфлікту – війні. Однак з початком російсько-української війни стало зрозуміло, що вербальна фіксація початку війни вже не є релевантною.

З міфопоетичної точки зору війна як перехідний етап сакральної історії соціуму характеризується докорінним перетворенням усталеної картини світу, переорієнтацією ціннісної парадигми, установам хаосу; мир, навпаки, тяжіє до відновлення картини світу, в основі якої закладено уявлення про райський сад – першооснову буття. У народній свідомості війна та усе, що з нею пов'язане, маркується як «чуже», а тому вороже людині, а усе, що пов'язане з миром – як «своє», культурно освоєне. Ці архаїчні уявлення зберігають свою актуальність протягом усього періоду розвитку мовно-культурної свідомості етносу та демонструють тенденцію повернення концепту до свого первинного значення.

На інтуїтивно-іраціональному рівні війна і мир представляють різні полюси культурного часопростору – хтонічного та сакрального. Це протиставлення проявляється й у межах бінарних опозицій, зокрема опозиції «верх-низ», у якій війна обіймає парадигму низу, а мир, відповідно, – парадигму верху. Характерною особливістю образного осмислення миру є його сакралізація на всіх рівнях художнього осягнення – від ментально-логічного до сенсорно-рецептивного. Війна набуває рис хтонічного феномену факультативно – через активацію відповідних міфологем. На сенсорно-соматичній мапі війни релевантними є пограничні відчуття – від нестерпно-гарячого до холодного, від гучного до тихого, від багряного до чорного та білого; мир, навпаки, характеризується моносенсорністю – релевантними у сенсорно-соматичній структурі концепту є тиша, відчуття ніжності та небесної насолоди, превалює зелений колір та небесне світло (апеляція до міфологеми райського саду).

Ретроспективний погляд на особливості рефлексії уявлень про війну та мир в міфопоетичній картині світу російського етносу з позиції сьогодення засвідчує, що для представників російської лінгвокультури характерним є відчуття постійного перебування в стані війни, довгої та циклічної, а тому нескінченної, яка ніколи не завершується миром (тільки поразкою чи перемогою), а навіть якщо і завершується, то тільки на дуже короткий термін. Звідси – мотив постійного повернення як одна з ключових характеристик образного та міфопоетичного осягнення війни. Символіка, якою сьогодні послуговуються росіяни, заґрунтована на архаїчних константах, характерних для агресивної загарбницької війни. Вона центрована щодо таких ідеологем як месіанство та «повернення» / «захист “своєї” території», а «своя територія», в осмисленні носіїв російської лінгвокультури, – це вся земля, територія, символічно позначена літерою Z. Встановлено, що росіяни відкрито постулюють свої загарбницькі зазіхання від самого початку гібридної війни, а це підтверджує те, що вони несуть колективну відповідальність перед українським народом. Українська символіка миру, яка апелює до символіки життя, що подолає всі перешкоди, заміщує та нівелює символіку окупанта.

4. Фрейм як багатокомпонентне утворення, «пакет інформації», дозволяє об'єктивувати внутрішню структуру концепту. Акціональний фрейм «Війна» у російській паремійній картині світу включає такі термінальні позиції: «Ім'я дії», «Мотив», «Актант-суб'єкт», «Актант-об'єкт», «Властивості актантів», «Інструменти», «Властивості імені дії», «Хронотоп» та «Результат дії». В умовах сьогодення позиції акціонального фрейму «Війна», який побутує в паремійній картині світу минулого, піддається деконструкції, що вбачається результатом впливу російської пропаганди, яка намагається приховати загарбницькі зазіхання Росії відносно України та інших держав, послуговуючись традиційним фреймом війни як боротьби проти загарбника для захисту своїх кордонів.

Структура гіперконцепту «Мир» увиразнюється у предметному фреймі, який представлений *дефініційним*, *локативним*, *темпоральним* та буттєвим слотами. У межах фрейму *мир* – це: локатив, який складно або неможливо знайти; культурно-освоєна частина часопростору, яку неможливо досягти в обхід простору війни; подія, яка передує війні або слідує за нею. Для російської лінгвокультури характерним є сприйняття миру як дуальної сутності – він, з одного боку, визначається найвищою цінністю, з іншого – він нікому не потрібен. У російській лінгвокультурі досягнення мирної згоди сприймається негативно, адже вимагає пошуку компромісу і, за деяких умов, поступки. Відмова від своїх інтересів на користь іншого є неприйнятною для носія російської лінгвокультури, адже для нього характерною є спрямованість на досягнення власних інтересів за будь-яку ціну.

5. Параметричний аналіз одержаних асоціацій на стимули «Війна», «Гібридна війна», «Війна в Україні» та «Мир в Україні» доповнив дані, отримані під час лексикографічного опрацювання вершинних імен гіперконцептів «Війна» і «Мир». Було встановлено, що станом на 2018 рік у свідомості носія російської лінгвокультури панівним є уявлення про себе як про активного суб'єкта бойових дій, для якого війна – це повсякденність, рутинна справа, робота, за яку можна отримати хорошу матеріальну вигоду. Окрім того, характерною є установка на

швидкоплинну війну та миттєве досягнення результату без жодних або за мінімальних зусиль. Саме тому у широкій палітрі емоцій, які викликає війна, для росіян найбільш релевантним є почуття дискомфорту, яке зумовлене тим, що росіяни не очікували зустріти такий потужний спротив з боку українців у 2014 році. Війна для українців, навпаки, – це захист освоєного простору від агресора; вона пов'язана з героїзмом, відвагою та гідністю. Окрім того, аналіз одержаних даних засвідчив, що станом на 2018 рік росіяни однозначно кваліфікували події в Україні як війну, яку розпочала Росія з метою привласнити українські землі; це засвідчує те, що росіяни з самого початку гібридної війни підтримували та продовжують підтримувати загарбницьку політику свого уряду.

6. Образні метафоричні парадигми гіперконцептів «Війна» і «Мир» в російськомовному дискурсі українських медіа періоду 2014-2020 рр. представлені *антропоморфною*, включно з *сенсорною*, *морбальною*, *соціоморфною*, *ігровою*, *театральною*, *спортивною*, *мілітарною*, *природоморфною*, *хронотопічною*, включно з *орієнтаційною*, та *сакральною* метафоричними моделями. Кожна метафорична модель породжує наративи, експлікація яких дозволяє відтворити особливості осмислення феноменів війни та миру в період гібридної війни. Найбільшу продуктивність демонструє метафорична модель «Війна – це хвороба», яка ретранслює концептуальний вектор відхилення від норми, дестабілізації, відчаю й безвиході. У складі гіперконцепту «Мир» найбільш релевантною є орієнтаційна метафора, яка поширює наратив пошуку миру. Активною в складі концепту є також метафорична модель «Мир – це війна», яка ретранслює когнітивний вектор визрівання готовності відплатити ворогу за його загарбницькі зазіхання.

7. Наративи проросійської спрямованості у період 2014-2020 рр. вражають своїм різноманіттям та множинністю, проте усі вони центровані щодо антиукраїнських, антицивілізаційних, антиєвропейських, націєцентричних проросійських гранд-наративів. В українських медіа їм протиставлені проукраїнські наративи – націєцентричні, європоцентричні, україноцентричні.

Це свідчить про те, що українці від самого початку гібридної війни готові були зустріти ворога та дати йому відсіч: як на інформаційному полі, так і на полі бою.

Результати проведеної розвідки показали, що для російської лінгвокультури характерним є культ війни, її героїзація та сакралізація, які старанно приховуються за месіанством. Небажання на широкий загал визнавати свої справжні загарбницькі інтенції призводить до постійного пошуку потенційних винних, адекватних причин та високих мотивів. Агресивна спрямованість представників російської лінгвокультури не врівноважується мирною, а це значить, що культ війни можна вважати домінантою носіїв російської лінгвокультури.

Перспективами подальших досліджень є розширення і поглиблення опису російськомовної бінарної концептосфери «Війна» і «Мир» у її системному зіставленні з українською бінарною концептосферою «Війна» і «Мир», а також опис широкого кола співпричетних концептів з метою відтворення когнітивної мапи носія лінгвокультури, вивчення мови сучасної російсько-української війни, а також гібридних війн сьогодення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. АБВ. Збройний конфлікт в термінах (путівник для України) / Д. Дуцик та ін. Київ : Міністерство з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб, 2019. 90 с.
2. Авраменко А. Ю. Особенности функционирования и эволюция концепта «Война» в романах Г. Бёлля : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.01.03. Самара, 2011. 25 с.
3. Авторский знак России или пародия на свастику. Что означает символика «Z» и «V» и как за нее наказывают в мире. *RadaTV.Online*. URL: <https://radatv.online/ru/amp/article/5100> (дата обращения: 01.08.2022).
4. Актуальные проблемы проведения и интерпретации результатов психолингвистического эксперимента (материалы круглого стола) / Н. В. Уфимцева и др. *Психолингвистика и лексикография*. 2016. № 3. С. 4-19.
5. Александрова З. Е. Словарь синонимов русского языка : практический справочник. Москва : Русский язык, 2011. 568 с.
6. Алексеев П. Церковный словарь, или истолкование славянских, также маловразумительных древних и иноязычных речений, положенных без перевода в Священном Писании, и содержащихся в других церковных и духовных книгах. Санкт-Петербург : Типография Ивана Глазунова, 1817. Ч. 1. 279 с.
7. Алефиренко Н. Ф. Когнитивно-прагматическая субпарадигма науки о языке. *Когнитивно-прагматические векторы современного языкознания*. Москва, 2011. С. 16-27.
8. Аникин А. Е. Русский этимологический словарь. Москва : Рукописные памятники Древней Руси, 2009. Вып. 3. 334 с.
9. Аникин А. Е. Русский этимологический словарь. Москва : Знак, 2011. Вып. 4. 328 с.
10. Аникин В. П. Русские народны пословицы, поговорки, загадки и детский фольклор. Москва : Государственное учебно-педагогическое издательство Министерства просвещения РСФСР, 1957. 240 с.

11. Антоненко Н. П. Мифопоэтика и лингвосемиотика ассоциативов в русских волшебных сказках: дис. канд. фил. наук : 10.02.02. Киев, 2014. 267 с.
12. Антоненко Н. П. Лингвосемиотика психологических ассоциативов: мифологемы «кровь» и «слезы» в русских волшебных сказках. *Мовні і концептуальні картини світу*. 2012. Вип. 41. С. 27-33.
13. Аристотель Риторика. Поэтика / пер. с древнегреческого О. П. Цыбенко и др. Москва : Лабиринт, 2000. 224 с.
14. Арутюнова Н. Д. Прагматика. *Лингвистический энциклопедический словарь*. Москва : Научное издательство «Большая Российская энциклопедия», 1990. С. 389-390.
15. Архангельский областной словарь / Под ред. О. Г. Гецовой. Москва : Издательство Московского университета, 1987. Вып. 5. 157 с.
16. Афанасьев А. Н. Славянская мифология. Москва : Эксмо, 2008. 1520 с.
17. Афанасьев А. Н. Поэтические воззрения славян на природу : в 3 т. Москва : Директ-Медиа, 2014. Т. 1. 627 с.
18. Ашукин Н. С. Крылатые слова: литературные цитаты, образные выражения. Москва : Государственное издательство художественной литературы, 1955. 667 с.
19. Байдак А. В. Экспериментальные методы исследования концептов «Жизнь» и «Смерть». *Известия Томского политехнического университета*. 2010. № 6. Т. 316. С. 228-232.
20. Баранов А. Н. Дескрипторная теория метафоры. Москва : Языки славянской культуры, 2014. 632 с.
21. Баровська А. Н. Стратегічні комунікації: досвід НАТО. *Стратегічні пріоритети*. 2015. № 1 (34). С. 147-152.
22. Баско Н. В., Андреева И. В. Словарь православной лексики в русской литературе XIX-XX вв. Москва : АСТ-Пресс книга, 2012. 272 с.
23. Бахтин М. М. Эпос и Роман / Сост. С. Г. Бочаров. Санкт-Петербург : Азбука, 2000. 304 с.

24. Бахтин М. М. Вопросы литературы и эстетики: исследования разных лет. Москва : Художественная литература, 1975. 504 с.
25. Бацевич Ф. С. Лінгвістична прагматика: спроба обґрунтування проблемного поля і дослідницькі одиниці. *Мовознавство*. 2009. № 1. С. 29-37.
26. Бацевич Ф. С. Вступ до лінгвістичної прагматики. Київ : Видавничий центр «Академія», 2011. 304 с.
27. Белов А. Поклонение Перуну. *Мифы и магия индоевропейцев* / Под ред. А. Платонова. Москва : Менеджер, 1997. Вып. 2. С. 29-43.
28. Бердяев Н. А. Философия неравенства / Сост. О. А. Платонов. Москва : Институт русской цивилизации, 2012. 624 с.
29. Беринда П. Лексикон словенороский: имен толкование. Киев: Киево-Печерская лавра, 1627. 271 с.
30. Библия : книги Священного Писания Ветхого и Нового завета. Москва : Российское библейское общество. 2004. 1371 с.
31. Білий список: вісім медіа, що стали найякіснішими. *Інститут масової інформації*. URL: <http://surl.li/aastb> (дата звернення: 26.02.2021).
32. Богданович И. Ф. Русские пословицы. Санкт-Петербург : Императорская Академия наук, 1785. 76 с.
33. Бодрийяр Ж. Дух терроризма. Войны в Заливе не было. Москва : РИПОЛ классик, 2016. 224 с.
34. Большой толковый словарь русского языка / Под ред. С. А. Кунецова. Санкт-Петербург : «Норинт», 2000. 1536 с.
35. Бондар Н. Образні модифікації концепту *війна* в текстових просторах братів Тютюнників. *Філологічні науки*. 2016. № 23. С. 111-118.
36. Бондаренко О. О. Міф як зброя в консцієнтальній війні. *Матеріали VIII Всеукраїнської наукової конференції молодих учених, студентів та курсантів «Комунікативні стратегії інформаційного суспільства»: лінгвістика, право, інформаційна безпека*. Київ : Нац. акад. СБУ, 2017. С. 24-27.
37. Бондаренко О. О., Гречка С. О. Консцієнтальний вимір гібридної війни проти України: складові, інструментарій, ефективна протидія / *Стратегічні*

комунікації в умовах гібридної війни: погляд від волонтера до науковця. Київ : Нац. академія СБУ, 2018а. С. 332-354.

38. Бондаренко О. О., Гречка С. О. Міфологічний вимір консцієнтальної війни. *Інформаційна безпека людини, суспільства, держави*. 2017. № 1. С. 171-180.

39. Бондаренко О. О., Гречка С. О. «Культурна зброя» як складник консцієнтальної війни проти України. *Матеріали ІХ Всеукраїнської наукової конференції молодих учених, студентів та курсантів «Комунікативні стратегії інформаційного суспільства: лінгвістика, право, інформаційна безпека»*. Київ : Нац. акад. СБУ, 2018б. С. 25-30.

40. Бондаренко Т. Сприйняття медіааудиторією мови війни: асоціативний експеримент. *Образ*. 2017. № 1(23). С. 11-17.

41. Брославська Л. Я. Концепт війна в англомовній картині світу: доконцептуальні основи. *Вісник ХНУ*. 2013. № 1051. С. 46-51.

42. Брославська Л. Я. Метафоричні засоби вербалізації концепту war / війна в ідеодискурсі Е. Гемінгуея. *Нова філологія*. 2014. № 66. С. 34-39.

43. Буква Z – офіціальний (и зловещий) символ російського вторження в Україну. *Meduza*. URL: <http://surl.li/cznzh> (дата звернення: 01.08.2022).

44. Буквы V и Z: что они означают и на каких войнах использовались ранее. *TCH.ua*. URL: <http://surl.li/cznyf> (дата обращения: 01.08.2022).

45. Буракова О. М. Особенности изучения семантического поля «Война». *Международная научно-практическая конференция «Личность – слово – социум»*. 2008. URL: <http://surl.li/crsxz> (дата обращения: 05.07.2019).

46. Бурлачук Л. Ф. Психодиагностика: учебник для вузов. Санкт-Петербург : Питер, 2011. 384 с.

47. Буянова Л. Ю. О концепте «душа» в лингвистической традиции. *Филология*. 1998. № 13. С. 12-15.

48. Васильєва Т. О. Морбiальна метафора в економічному дискурсі сучасних іспаномовних ЗМІ. *Studia Linguistica*, 2018. № 13. С. 30-47.

49. Введенская Л. А. Словарь антонимов русского языка. Москва : ООО «Издательство Астрель», ООО «Издательство АСТ», 2003. 445 с.

50. Венедиктова Л. Н. Концепт «Война» в языковой картине мира (сопоставительное исследование на материале английского и русского языков) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.20. Тюмень, 2004. 20 с.

51. Верьовкін В. В. Відображення уявлень про війну в античній і сучасній мовній свідомості (на матеріалі давньогрецької, латинської, англійської, німецької та української мов) : автореф. дис. ... канд. філ. наук : 10.02.17. Київ, 2013. 22 с.

52. Вільчинська Т. Концепт «Війна»: особливості мовної об'єктивації у газетному тексті. *Лінгвістичні студії*. 2017. № 34. С. 110-114.

53. Вільчинська Т. Специфіка лінгвалізації концепту «Мир» у мас-медійному тексті. *Вісник Львівського університету. Серія «Журналістика»*. 2019. № 45. С. 299-307.

54. Войтенко А. Ф. Словарь говоров Подмосковья : в 2-х вып. Москва : ИПТК «Логос» ВОС, 1995. Вып. 1. 216 с.

55. Волосухина Н. В. К вопросу о трактовке понятий «концепт» и «фрейм» в современной лингвистике. *Университетские чтения – 2010: материалы научно-методических чтений Пятигорского государственного университета*. Пятигорск : Изд-во ПГЛУ, 2010. С. 41-46. URL: <http://surl.li/crsya> (дата обращения: 10.08.2022).

56. Воронина Л. П. Семантика и прагматика диминутивных суффиксов в русском языке. *Вестник Томского государственного университета*, 2012. № 359. С. 15-18.

57. Гаврилова А. С. Словарь синонимов современного русского языка. Москва : Аделант, 2013. 800 с.

58. Галунова Н. М., Васянович Є. А. Особливості функціонування концептів «Мир» та «Війна» у мовній свідомості дітей 9-13 років з урахуванням гендерного параметра. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Філологія»*. 2016. № 75. С. 23-26.

59. Гасанов И. Б. Национальные стереотипы и «образ врага». *Психология национальной нетерпимости* / Под ред. Ю. Л. Чернявской. Минск : Харвест, 1998. Ч. 1. 560 с. URL: <http://surl.li/crsyb> (дата обращения: 09.07.2019).

60. Гачев Г. Д. Национальные образы мира. Москва, 1988. 448 с.

61. Гилюн О. В. Концепт «Ворог» як складова фрейму «Війна» у світлі російських паремій. *Науковий вісник Херсонського державного університету*, 2019. Вип. 36. С. 174-179.

62. Гилюн О. В. Концепт «Україна» у світлі морбальної метафори періоду гібридної війни. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»*. 2019. № 43. Т. 4. С. 138-142. DOI: <https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.43.4.33>.

63. Гилюн О. В. Концепт *Война* в українських и русских образных парадигмах. *Мова і культура*. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2019. № 22, Т. 2 (197). С. 169-176.

64. Гилюн О. В. Актант «Зброя» у складі фрейму «Війна» (на матеріалі українських та російських паремій). *Актуальні проблеми природничих і гуманітарних наук у дослідженнях молодих учених «Родзинка-2019»* : матеріали XXI Всеукраїнської наукової конференції молодих учених, м. Черкаси, 18-19 квіт. 2019 р. Черкаси : ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2019. С. 449-451.

65. Гилюн О. В. Контрастивні субконцепти «Війна / Мир» періоду світоглядної війни: наративна складова. *Комунікативні стратегії інформаційного суспільства: лінгвістика, право, інформаційна безпека* : матеріали XI Всеукраїнської наукової конференції молодих вчених, студентів та курсантів, м. Київ, 8 квітня 2020 року. Київ : Нац. акад. СБУ, 2020. С. 149-152.

66. Гилюн О. В. Концепт «Україна» у світлі морбальної метафори періоду гібридної війни. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія*. 2019. № 43. Т. 4. С. 138-142.

67. Гилюн О. В. Субконцепт «Війна в Україні» у світлі даних вільного асоціативного експерименту. *Комунікативні стратегії інформаційного*

суспільства: лінгвістика, право, інформаційна безпека: матеріали ІХ Всеукраїнської наукової конференції молодих учених, студентів та курсантів. Київ: Нац. акад. СБУ, 2018. С. 200-204.

68. Гилюн О. В. Субконцепт «Гібридна війна» у світлі даних вільного асоціативного експерименту. *Комунікативні стратегії інформаційного суспільства: лінгвістика, право, інформаційна безпека* : матер. Х Всеукр. наук. конф. молодих учених, студентів та курсантів, м. Київ, 10 квіт. 2019 р. Київ : Нац. акад. СБУ, 2019. Ч. 2. С. 50-55.

69. Гилюн О. В. Субконцепты «Война в Украине» – «Мир в Украине» в свете данных свободного ассоциативного эксперимента. *Proceedings of the 2nd International scientific congress of scientists of Europe*. Vienna : Premier Publishing, 2018. P. 796-814.

70. Гилюн О. В. Хронотоп войны в русской паремической картине мира. *Закарпатські філологічні студії*. 2019. № 8. Т. 1. С. 41-47.

71. Гібридна війна і журналістика. Проблеми інформаційної безпеки / За ред. В. О. Жадька. Київ : Видавництво НПУ імені М. П. Драгоманова, 2018. 356 с.

72. Гібридна війна: in verbo et in praxis : монографія / За ред. Р. О. Додонова. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. 412 с.

73. Гібридна війна: технології сугестії та констрсугестії : монографія. Київ : Нац. акад. СБУ, 2018. 235 с.

74. Гладилин А. В. «Язык вражды» как коммуникация. *Вестник Челябинского государственного университета*. № 21 (312). Челябинск, 2013. С. 144-153.

75. Глосарій назв, термінів та словосполучень, які рекомендовано використовувати у зв'язку з тимчасовою окупацією Російською Федерацією Республіки Крим, м. Севастополь і окремих районів Донецької та Луганської областей. *Рада національної безпеки і оборони України*, 2021. URL: <https://www.rnbo.gov.ua/files/2021/ГЛОСАРІЙ.pdf> (дата звернення: 03.08.2022).

76. Гнатюк В. «Мова ворожнечі в російсько-українській війні 2014-2015 років та національна самосвідомість Українців. *Historical and cultural studies*. 2015. № 1. Т. 2. С. 47-52.

77. Голодов А. Г. Язык информационной войны в немецкой массовой публицистике. *Вестник Рязанского государственного университета им. С. А. Есенина*. 2015. № 1 (46). С. 104-116.

78. Голубенко Е. А. Концепт «Война» в современном английском языке. *Вестник РУДН*. 2017. № 4. С. 447-457.

79. Голубовська І. О. Етнічні особливості мовних картин світу. Київ : Логос, 2004. 284 с.

80. Голубовська І. О. Етнічні особливості української національно-мовної картини світу. *Studia Linguistica*. 2010. № 4. С. 400-412.

81. Голубовська І. О., Корольов І. Р. Актуальні проблеми сучасної лінгвістики: курс лекцій. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2011. 223 с.

82. Гольдин В. Е., Сдобнова А. П., Мартьянов А. О. Русский ассоциативный словарь: ассоциативные реакции школьников I-XI классов. Саратов : Издательство Саратовского университета, 2011. Т. 2. 480 с.

83. Гоменюк О. Концепт «Війна» в індивідуально-авторській картині світу Оксани Забужко (на матеріалі збірки «І знов я влізаю в танк...»). *Studia Ukrainica Posnaniensia*. 2018. № 6. С. 21-26.

84. Горбенко Ю. Л. Особливості використання міфів у гібридній російсько-українській війні. *Вісник Львівського університету*. 2021. № 10. С. 32-38. DOI: <https://doi.org/10.30970/PS.2021.10.5>.

85. Горошко Е. И. Интегративная модель свободного ассоциативного эксперимента. Москва, Харьков : Ра-Каравелла, 2001. 320 с.

86. Гречка С. О. Наративні технології моделювання іміджу України в умовах інформаційно-психологічного протиборства. *Молодий вчений*. 2020. № 8 (84). С. 183-189. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-8-84-37>.

87. Гречка С. О. Вербальні засоби формування іміджу України в антиукраїнському дискурсі. *Інформаційна безпека людини, суспільства, держави*. 2018. № 1. С. 73-79.

88. Гречка С. О. Іміджева складова гібридної війни проти України: лінгвістичний аспект. *Мовні і концептуальні картини світу*. 2018. № 2 (62). С. 87-92.

89. Грушецький А., Лигачова Н., Петренко Г. Джерела інформації, медіаграмотність і російська пропаганда: результати всеукраїнського опитування громадської думки. Аналітичний звіт. Київ : ГО «Детектор медіа», 2019. 80 с. URL: <http://surl.li/crsyh> (дата звернення: 01.07.2021).

90. Даль В. И. Пословицы русского народа : в 2 т. Санкт-Петербург, Москва : Издание книгопродавца-типографа М. О. Вольфа, 1879. Т. 1. 685 с.

91. Даль В. И. Пословицы русского народа : в 2 т. Санкт-Петербург, Москва : Издание книгопродавца-типографа М. О. Вольфа, 1879. Т. 2. 638 с.

92. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка : в 2 т. Санкт-Петербург, Москва : Издание книгопродавца-типографа М. О. Вольфа, 1880. Т. 1. 723 с.

93. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка : в 2 т. Санкт-Петербург, Москва : Издание книгопродавца-типографа М. О. Вольфа, 1881. Т. 2. 807 с.

94. Данилейко О. В. «Україна» у складі концептуальних метафор періоду гібридної війни (сфера-джерело – квазіродинні зв'язки). *Закарпатські філологічні студії*. 2021. № 15. С. 51-57. DOI: <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.15.9>.

95. Данилейко О. В. Концепт «Війна» у дзеркалі сакральної метафори періоду гібридної війни. *Мова, література і культура: актуальні питання взаємодії* : матеріали міжнародної наук.-практичн. конф., м. Львів, 9-10 жовтня 2020 р. Львів : ГО «Наукова філологічна організація “ЛОГОС”», 2020. С. 94-97.

96. Данилейко О. В. Концепт «Крим» у медіадискурсі гібридної війни: образна складова. *Комунікативні стратегії інформаційного суспільства: лінгвістика, право, інформаційна безпека* : матеріали XII Всеукраїнської наукової

конференції молодих учених, студентів та курсантів, м. Київ, 9 квітня 2021 р. Київ : Нац. акад. СБУ, 2021. Ч. I. С. 54-58.

97. Данилейко О. В. *Война и Мир* в структуре концептуальных метафор раннего периода гибридной войны в Украине (2014-2019): хромотопическая метафорическая модель. *Russian Linguistics*. 2022. № 46 (2). С. 115-131. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11185-022-09256-7>.

98. Добош О. Війна – Україна. Реальність чи концептуальна метафора? *Humanity, computers and communication*. 2015. № 22-24. С. 146-149.

99. Долинский В. А. Теория ассоциативных полей в квантитативной лингвистике. Санкт-Петербург : Алетейя, 2022. 436 с.

100. Евгеньева А. П. Словарь синонимов русского языка : в 2-х т. Москва : Астрель, АСТ, 2003. Т. 1. 681 с.

101. Евсюков В. В. Мифы о вселенной. Новосибирск : Наука, 1988. 176 с.

102. Ерофеева И. В. Концепт «Война» в современном медиатексте: репрезентация традиционных моделей. *Ученые записки Забайкальского государственного университета*. 2015. № 2 (61). С. 72-82.

103. Ефремов В. А. Теория концепта и концептуальное пространство. *Известия Российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена*. 2009. № 104. С. 96-106.

104. Жаботинская С. А. Онтологии для словарей тезаурусов: лингвокогнитивный подход. *Філологічні трактати*. 2009. № 2. Т. 1. С. 71-87.

105. Жаботинская С. А. Язык как оружие в войне мировоззрений. МАЙДАН-АНТИМАЙДАН: словарь-тезаурус лексических инноваций. Украина, декабрь 2013 – декабрь 2014. Интернет-издание. Киев : Украинская ассоциация когнитивной лингвистики и поэтики, 2015. 90 с. URL: <http://surl.li/ddjzj> (дата обращения: 29.08.2021).

106. Жаботинская С. А. Концептуальные метафоры в публичных речах Барака Обамы и Владимира Путина (2014-2015 гг.). *Когниция, коммуникация, дискурс*. 2016. № 13. С. 43-91.

107. Жигулев А. М. Русские народные пословицы и поговорки. Москва : Московский рабочий, 1965. 360 с.
108. Жуков В. П. Словарь русских пословиц. Москва : Русский язык, 2000. 544 с.
109. Забылин М. Русский народ, его обычаи, обряды, предания, суеверия и поэзия. Москва : Совместное советско-канадское предприятие «Книга Притншоп», 1990. 607 с.
110. Загальнополітична рекомендація ЄКРН № 15: протидія мові ворожнечі. Страсбург : Європейська комісія проти расизму та нетерпимості, 2016. 68 с.
111. Загнітко А. Класифікаційні типології концептів. *Лінгвістичні студії*. 2010. № 21. С. 12-21.
112. Залевская А. А. Психолінгвістический подход к проблеме концепта. *Методологические проблемы когнитивной лингвистики* / Под ред. И. А. Стернина. Воронеж : Типография ВГУ, 2001. С. 36-44.
113. Зализняк, А. А., Левонтина И. Б., Шмелев А. Д. Константы и переменные русской языковой картины мира. Москва : Языки славянских культур, 2012. 696 с.
114. Зарембо К., Фахурдінова М. Україна як обставина: дискурсивний аналіз називання та обрамлення російсько-українського конфлікту в німецьких науково-аналітичних колах. *Інтерпретації російсько-українського конфлікту в західних наукових і експертно-аналітичних працях* / За ред. В. Кулика. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2020. С. 99-127.
115. Затворник Ф. Святые отцы о молитве и трезвении. Москва : Директ-Медиа, 2014. 300 с.
116. Захарченко Т. «Мова ворожнечі» як технологія ведення гібридної війни РФ проти України. *Медіафорум: аналітика, прогнози, інформаційний менеджмент*. 2019. № 7. С. 250-259. DOI: <https://doi.org/10.31861/mediaforum.2019.7.250-259>.
117. Зиятдинова Г. И. Концепт «Сугыш (Война)» в татарской языковой картине мира: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.02. Казань, 2009. 179 с.

118. Зизаній Л. Лексис. *Пам'ятки української мови XVI-XVII ст.* / За ред. В. В. Німчука. Київ : Наукова думка, 1964. С. 23-89.
119. Зикун Н. І., Бессараб А. О., Пономаренко Л. Г. Наратив як контентна основа міжнародних стратегічних комунікацій. *Держава та регіони. Соціальні комунікації*. 2020. № 1 (41). С. 4-12.
120. Ильин Е. П. Эмоции и чувства. Санкт-Петербург : Питер, 2001. 752 с.
121. Историко-этимологический словарь современного русского языка : в 2-х т. / Сост. П. Я. Черных. Москва : Русский язык, 1999. Т. 1. 624 с.
122. Историческое значение буквы «Z». *Пикабу*. URL: <http://surl.li/czvmk> (дата обращения: 01.08.2022).
123. Іващенко В. Л. Концептуальна репрезентація фрагментів знання в науково-мистецькій картині світу (на матеріалі української мистецтвознавчої термінології) : монографія. Київ : Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2006. 328 с.
124. Іващенко В. Л. Лінгвоконцептуальна репрезентація фрагментів когніції в термінопросторі української мистецтвознавчої картини світу : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.01. Київ, 2007. 34 с.
125. Інтерпретації російсько-українського конфлікту в західних наукових і експертно-аналітичних працях / За ред. В. Кулика. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2020. С. 99-127.
126. Ісакова Т. О. Мова ворожнечі як проблема українського інформаційного простору. *Стратегічні пріоритети*. 2016. № 4 (41). С. 90-97.
127. Калмыкова Е. Л. Понятийные признаки концепта «Война» и их вербализация в поговорках (на материале лексикографических источников). *Вестник ЮУрГУ*. 2011. № 22. С. 100-102.
128. Капустина С. В. «Концепт» в литературоведческом дискурсе (на материале творчества Н. В. Гоголя и Ф. М. Достоевского). *Концепт: грани понятия в современной науке*. Ногинск : АНАЛИТИКА РОДИС, 2015. С. 4-44.
129. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. Волгоград : Перемена, 2002. 477 с.

130. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность. Москва : Издательство ЛКИ, 2010. 264 с.

131. Карпенко-Иванова У. А. Фрейм «Вооружённое противостояние» в русской, английской, итальянской культурно-языковой традиции. Киев : Издательский дом Дмитрия Бурого, 2006. 232 с.

132. Кацюба Л. Б. Существование паремий с лингвокультурной оппозицией «Мир / Война» в русском языковом сознании. *Филологические науки. Вопросы теории и практики*. 2011. № 1. С. 88-91.

133. Керимов Р. Д. Лингвокогнитивные аспекты изучения немецкой политической метафоры. *Гуманитарный вектор. Серия «Филология, востоковедение»*. 2013. № 4 (36). С. 155-164.

134. Кирилюк О. Л. Мова мережевого фольклору як засіб опору інформаційній агресії. *Мова: класичне – модерне – постмодерне*. 2020. № 6. С. 32-49. DOI: <https://doi.org/10.18523/lcmp2522-9281.2020.6.32-49>.

135. Кирилюк О. Л. Мовне віддзеркалення збройного конфлікту в постфольклорних текстах. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2021. № 36. Т. 1. С. 162-167. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/36-1-25>.

136. Кирилюк О. Л. Мовні засоби «розмивання» образу ворога в дискурсі інформаційної війни. *Knowledge, education, law, management*. 2020. № 5 (33). Вип. 2. С. 38-45. DOI: <https://doi.org/10.51647/kelm.2020.5.2.7>.

137. Кирилюк О. Структура асоціативно-семантичного поля «Ворог» у дискурсі інформаційної війни. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. № 29. Т. 2. С. 53-58. DOI : <https://doi.org/10.24919/2308-4863.2/29.209437>.

138. Кирилюк О. Л. Формування образу захисника в умовах інформаційної війни: лінгвокогнітивний аспект. *Науковий журнал Львівського державного університету безпеки життєдіяльності «Львівський філологічний часопис»*. 2020б. № 8. С. 90-96. DOI: <https://doi.org/10.32447/2663-340X-2020-8.14>.

139. Коваленко Р. В. Вербалізація концептуальної опозиції «війна / мир» в англомовній свідомості. *Нова філологія*. 2011. № 45. С. 61-64.

140. Кожевников А. Ю. Большой синонимический словарь русского языка. Речевые эквиваленты : практический справочник. Санкт-Петербург : ИД «Нева», 2003. Т. 1. 448 с.
141. Колесник О. С. Концепт Війна в аспекті лінгвосеміотики та лінгвокультурології. *Мовні і концептуальні картини світу*. 2014. № 48. С. 216-230.
142. Колесников Н. П. Словарь антонимов русского языка / Под ред. Н. М. Шанского. Тбилиси : Издательство Тбилисского университета, 1972. 314 с.
143. Коломієць Н. В. Вербалізація концепту «Війна» у китаємовному політичному дискурсі. *Science and education a new dimension*. 2019. № 7 (63). С. 19-21. DOI: <https://doi.org/10.31174/SEND-PH2019-212VII63-04>.
144. Комарова З. И. Методология, метод, методика и технология научных исследований в лингвистике. Екатеринбург : Издательство Ур-ФУ, 2012. 818 с.
145. Комарчук О. О. Маніпулятивні технології засобів масової комунікації в умовах гібридної війни : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02. Одеса, 2019. 21 с.
146. Компанцева Л. Ф. Інформаційні vs організаційні війни: трансформація парадигми. *Імперативи розвитку цивілізації*. 2015. № 2. С. 18-20.
147. Компанцева Л. Ф. Лінгвістична експертиза соціальних мереж в умовах гібридних викликів національній безпеці України. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. 2020. № 40. С. 119-139. DOI: <https://doi.org/10.17721/APULTR.2020.40.119-139>.
148. Компанцева Л. Ф. Феномен психологічних операцій як концепт і дискурс (за матеріалами безпекових лінгвокультур НАТО та Російської Федерації). *Psycholinguistics*. 2020. № 27 (2). С. 174-194. DOI: <https://doi.org/10.31470/2309-1797-2020-27-2-174-194>.
149. Кон И. Психология предрассудка. О социально-психологических корнях этнических преубеждений. *Психология национальной нетерпимости* / Под ред. Ю. Л. Чернявской. Минск : Харвест, 1998. Ч. 1. 560 с. URL: <https://culture.wikireading.ru/31823> (дата обращения: 09.07.2019).

150. Копцева Н. П., Резникова К. В. К вопросу о культурно-психологических факторах национальной безопасности. Результаты ассоциативного эксперимента с ассоциатом «современная война» (на материале исследований в студенческих группах федерального университета). *Национальная безопасность*. 2014. № 5 (34). С. 791-815. DOI: <https://doi.org/10.7256/2073-8560.2014.5.13336>.

151. Коржнева Е. А. Концепт «Война» в немецкой и русской лингвокультурах. *Мир науки, культуры. Образования*. 2012. № 6. С. 82-85.

152. Корнеев Т. А. Эмоционально-идеологический компонент концепта «Krieg» (на материале немецкого языка): дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. Саранск, 2012. 222 с.

153. Костюк Ю. М. Суспільно-політичний неолексикон інтернет-комунікації у формально-семантичному та соціонормативному аспектах : дис. ... доктора філософії : 035. Тернопіль, 2021. 251 с.

154. Кошелев А. Д. О референциальном подходе к лексической полисемии. *Язык и мысль: современная когнитивная лингвистика* / Сост. А. А. Кибрик, А. Д. Кошелев; под ред. А. А. Кибрика и др. Москва : Языки славянской культуры, 2015. С. 287-349.

155. Красных В. В. «Свой» среди «чужих»: миф или реальность? Москва : ИТДГК «Гнозис», 2003. 375 с.

156. Краткий толковый словарь русского языка / Под ред. В. В. Розановой. Москва : Русский язык, 1985. 245 с.

157. Крячко В. Б. Концептосфера «Война» в английской и русской лингвокультурах : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.20. Волгоград, 2007. 233 с.

158. Крячко В. Б. Понятийные характеристики концепта «Война» в английской и русской лингвокультурах. *Известия Волгоградского государственного педагогического университета*. 2007. № 2. С. 26-30.

159. Кубрякова Е. С. Краткий словарь когнитивных терминов / Под ред. Е. С. Кубряковой. Москва : Филологический факультет МГУ им. М. В. Ломоносова, 1997. 245 с.

160. Куйбіда В. Кров. *Словник символів культури України* / За ред. В. П. Коцура, О. І. Потапенка, М. К. Дмитренко. Київ : Міленіум, 2002. С. 130-131.
161. Купер Дж. *Энциклопедия символов*. Москва : Ассоциация духовного единения «Золотой век», 1995. 401 с.
162. Леви Брюль Л. *Сверхъестественное в первобытном мышлении*. Москва : Педагогика-Пресс, 1994. 608 с.
163. Лидеры на рынке печатных СМИ по объему аудитории в тройке наиболее массовых сегментов. *Українська Асоціація Медіа Бізнесу*. URL: http://www.uapp.org/news_uapp/12366.html (дата обращения: 26.02.2021).
164. Лисюк Н. А. *Міфологічний хронотоп : матеріали до курсів «Міфологія», «Міфологія слов'янська та світова»*. Київ : Український фіто-соціологічний центр, 2006. 200 с. URL: <http://surl.li/crsyz> (дата доступу: 30.07.2019).
165. Лихачев Д. С. *Концептосфера русского языка. Русская словесность: антология* / Сост. В. Нерознак. Москва : Academia, 1997. С. 147-165.
166. Лобур Н. В. *Антропометрична метафора у мовній картині світу: типологічна модель (на матеріалах української та чеської мов) : автореф. канд. ... філол. наук : 10.02.01, 10.02.03*. Львів, 1997. 22 с.
167. Лунцова О. М. *Градиент-концепт Дружба-Мир-Вражда в русской и английской лингвокультурах (на материале лексики и фразеологии) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.20*. Магнитогорск, 2007. 260 с.
168. Львов М. Р. *Словарь антонимов русского языка* / Под ред. Л. А. Новикова. Москва : Русский язык, 1984. 384 с.
169. Любовець Г. В., Король В. Г. *Комунікаційно-контентна безпека: проблематика, підходи, етапи становлення. Розвідки інформаційного простору України за 2002-2017 рр.* Київ : ВІКНУ, 2018. 446 с.
170. Макінтайр Л. *Постправда*. Київ : ArtHuss. 2021. 208 с.
171. Маковский М. С. *Сравнительный словарь мифологической символики в индоевропейских языках: образ мира и миры образов*. Москва : Гуманитарное издательство «Владос», 1996. 416 с.

172. Маркин П. Ф. Языческий текст «Слова о полку Игореве». *Культура и текст*, 2001. № 6. С. 52-64.
173. Марчук Л. Ментальний аспект концепту «Війна» (на матеріалі творів Тараса Шевченка). *Філологічний дискурс*. 2015. № 1. С. 78-81.
174. Маслова В. А. Когнитивная лингвистика : учебное пособие. Минск : ТетраСистемс, 2008. 272 с.
175. Маслова В. А. Лингвокультурологический анализ. Москва : Юрайт, 2022. 245 с.
176. Материнська О. В. Антропоморфний профіль війни у вимірі медіаекології (соціолінгвістичний та психолінгвістичний аспекти). *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2021. № 35. Т. 3. С. 174-182. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/35-3-25>.
177. Материнська О. В. «Анатомія війни» у сучасних німецькомовних та україномовних масмедіа. *Studia Linguistica*. 2019. № 15. С. 165-180.
178. Маханова Г. Е. Синонимы лексемы-имени концепта «Скука» и его содержательные компоненты: параметры отношений. *Ученые записки Орловского государственного университета*. 2016. № 1. С. 107-111.
179. Мацюк Г. Взаємодія понять Мова-Війна як об'єкт лінгвістичного аналізу: результати і нові підходи. *Актуальні питання гуманітарних наук. Сер. Мовознавство. Літературознавство*. 2021. № 35. Т. 7. С. 101-106.
180. Медведєва М. О., Дібрівна Е. А., Кухарчук Р. В. «Мова ненависті» в міжнародному та європейському правовому контексті. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2017. № 133. С. 95-105.
181. Минский М. Фреймы для представления знаний. Москва : Энергия, 1979. 152 с.
182. Мифологический словарь / Под ред. Е. Л. Мелетинского. Москва : Советская энциклопедия, 1990. 672 с.
183. Мифы народов мира: энциклопедия / Под ред. С. А. Токарева. Москва : Советская энциклопедия, 2008. 1147 с.

184. Михайлова Л. 20000 русских пословиц и поговорок. Москва : Центрполиграф, 2009. 384 с.
185. Мільо А. В. Концепт «Біженець»: трансформація в сучасній українській лінгвокультурі. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. 2019. № 38. С. 167-189. DOI: <https://doi.org/10.17721/APULTP.2019.38.167-189>.
186. Мільо А. В. Концепт *Біженець* у дискурсах нових медіа (на матеріалі німецьких офіційних медіа і соціальних мереж). *Studia Linguistica*. 2020. № 17. С. 85-99.
187. Мірошникова Н. О. Вступ до літературознавства: термінологічний мінімум у схемах та визначеннях. Київ : Вид-во імені М. П. Драгоманова, 2012. 72 с.
188. Міщенко В. Г., Дубик В. І. Метафора концепту “війна” в сучасному франкомовному політичному дискурсі. *Вісник Львівського університету. Серія «Іноземні мови»*. 2013. № 21. С. 190-196.
189. Моїсеєнко О. Ю. Особливості мовної концептуалізації збройного конфлікту на сході України (2014-2017) в світових англомовних медіа. Гібридна війна на Сході України в міждисциплінарному вимірі: витоки, реалії, перспективи реінтеграції / За ред. В. С. Курило, С. В. Савченко, О. Л. Караман. Старобільськ : ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2017. С. 382-388.
190. Моїсеєнко О. Ю. Мовні аспекти концептуалізації збройного конфлікту на сході України (2014-2018) в австралійському медійному дискурсі. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2018. № 7 (321). С. 78-86.
191. Мокиєнко В. М., Никитина Т. Г. Большой словарь русских народных сравнений. Москва : ЗАО «ОЛМА Медиа Групп», 2008. 800 с.
192. Мокиєнко В. М., Никитина Т. Г., Николаєва Е. К. Большой словарь русских пословиц / Под ред. В. М. Мокиєнко. Москва : ОЛМА Медиа Групп, 2010. 1024 с.
193. Мокиєнко В. П., Никитина Т. Г. Большой словарь русских поговорок. Москва : Олма Медиа Групп, 2007. 784 с.

194. Моргун Е. А. Когнитивно-прагматический анализ системы концептов в инаугурационных речах американских президентов : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Санкт-Петербург, 2011. 20 с.
195. Мотивационный диалектный словарь: говоры Среднего Приобья / Сост. Л. А. Араева; Ред. О. И. Блинова. Томск : Издательство Томского университета. 1982. Т. 1. 267 с.
196. Мулява В. Д., Григор'єв В. В. Протидія консієнтальним впливам російської пропаганди на особовий склад збройних сил та населення України. *Вісник національного університету оборони України*. 2021. № 2(60). С. 112-119. DOI: <https://doi.org/10.33099/2617-6858-21-60-2-112-119>.
197. Наративи російської пропаганди про Україну та Європу. *SlideShare*. URL: <http://surl.li/ddjzw> (дата звернення: 01.07.2021).
198. Нарбекова А. Н. Фронтные пословицы, поговорки, частушки и солдатские байки. Москва : Вече, 2015. 208 с.
199. Науменко Л. П. Лінгвоконцептосфера сучасного англомовного бізнес-дискурсу в комунікативно-прагматичному вимірі : монографія. Київ : Логос, 2015. 498 с.
200. Недолугі російські символи війни. *Ukrainer*. URL: <https://ukrainer.net/ru-symvolika/> (дата звернення: 01.08.2022).
201. Немов Р. С. Психологический словарь. Москва : Гуманитарный издательский центр ВЛАДОС, 2007. 560 с.
202. Никитин М. В. Развернутые тезисы о концептах. *Вопросы когнитивной лингвистики*. 2004. № 1. С. 53-64.
203. Новгородский областной словарь / Под ред. А. Н. Левичкина, С. А. Мызникова. Санкт-Петербург : Наука, 2010. 1435 с.
204. Новгородский областной словарь / Сост. А. В. Клевцова, В. И. Строгова. Новгород : Издательство Новгородского государственного педагогического института, 1992. Вып. 1. 158 с.
205. Областной словарь вятских говоров / Под ред. В. Г. Долгушева, З. В. Сметаниной. Киров : Изд-во ООО «Коннектика», 2012. Вып. 1-2. 242 с.

206. Ожеван М. А. Глобальна війна стратегічних наративів: виклики та ризики для України. *Стратегічні пріоритети*. № 4 (41). 2016. С. 30-40.
207. Ожегов С. И., Шведова Н. Ю. Толковый словарь русского языка. Москва : ООО «А Темп», 2006. 944 с.
208. Олянич А. В. Презентационные стратегии в военно-политическом дискурсе. *Вестник Волгоградского государственного университета*. 2003. № 3. С. 119-126.
209. Павлович Н. В. Словарь поэтических образов: на материале русской художественной литературы XVIII-XX веков. Москва : Эдиториал УРСС, 2007. Т. 1. 848 с.
210. Парахонський Б. О, Яворська Г. М. Онтологія війни і миру: безпека, стратегія, смисл. Київ : НІСД, 2019. 560 с.
211. Парахонський Б. О., Яворська Г. М. Онтологія гібридної війни: гра прихованих смислів. *Стратегічна панорама*. 2017. № 1. С. 7-16.
212. Пархоменко К. Слава в вышних Богу, и на земли мир. *Фома* : веб-сайт. URL: <http://surl.li/crszg> (дата обращения: 15.07.2019).
213. Пасечникова И. П. Лексические репрезентации концептов «Krieg» и «Frieden» в современном немецком языке. *Вестник Тамбовского университета*. 2008. № 2. С. 231-235.
214. Перебийніс В. І. Статистичні методи для лінгвістів : посібник. Вінниця : Нова книга, 2013. 176 с.
215. Першина Т. В. Когнитивная структура концепта «Война» в русской и украинской концептосферах. *Вестник Тюменского государственного университета*. 2010. № 1. С. 189-195.
216. Петрова М. В. Словарь крылатых выражений. Москва : РИПОЛ Классик, 2011. 640 с.
217. Підлущкий О. Г. Міфи російської інформаційної війни проти України. *Наукові записки інституту журналістики*. 2017. Т. 2. С. 13-21.

218. Підпригова С. Потворно-прекрасне «тіло» війни у збірці прозових мініатюр «Літо-АТО» Олафа Клеменсена. *Науковий вісник МНУ імені В. О. Сухомлинського*. 2016. № 1 (17). С. 197-202.

219. Плотнікова Н. В. Поняття «Концептосфера» та «Концепт» у сучасній лінгвістиці. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. 2020. № 1. Т. 31. Ч. 1. С. 91-96. DOI : <https://doi.org/10.32838/2663-6069/2020.1-1/17>.

220. По той бік екрана: аналіз медіаспоживання та дезінформації в українському інформаційному середовищі / Г. Петренко та ін. Київ : «Детектор Медіа», 2021. 76 с.

221. Попова З. Д., Стернин И. А. Когнитивная лингвистика. Москва : АСТ: Восток-Запад, 2007. 314 с.

222. Попова З. Д., Стернин И. А. Очерки по когнитивной лингвистике. Воронеж : АСТ «Восток-Запад», 2007. 226 с.

223. Попова З. Д., Стернин И. А. Язык и национальная картина мира. Москва-Берлин : Директ-Медиа, 2015. 101 с.

224. Пословицы и поговорки Великой Отечественной войны / Сост. П. Ф. Лебедев. Москва : Военное издательство министерства обороны СССР, 1962. 208 с.

225. Потапчук М. А. Специфика вербализации концепта в песенном дискурсе. *Гуманитарный вектор*. 2014. № 4 (40). С. 30-33.

226. Почепцов Г. Г. Войны новых технологий. Харьков : Фолио, 2020. 602 с.

227. Почепцов Г. Г. Когнитивные войны в соцмедиа, массовой культуре и массовых коммуникациях. Харьков : Фолио, 2019. 314 с.

228. Приходько А. Н. Концепты и концептосистемы. Днепропетровск : Издатель Белая Е. А., 2013. 307 с.

229. Прищепа Г. «Мова ненависті» як лінгвістичний маркер «гібридної війни». *Психолінгвістика. Психолінгвістика. Psycholinguistics*. 2017. № 22 (2). С. 98-112. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.1069546>.

230. Пропп В. Я. Исторические корни волшебной сказки. Ленинград : Издательство Ленинградского университета, 1986. 365 с.

231. Пропп В. Я. Исторические корни волшебной сказки. Москва : Лабиринт, 2000. 333 с.
232. Псковский областной словарь с историческими данными / Под ред. С. М. Глушкина и др. Ленинград : Издательство Ленинградского университета, 1979. Вып. 4. 184 с.
233. Псковский областной словарь с историческими данными / Под ред. Л. А. Ивашко, И. С. Лутовиновой, М. А. Тарасовой. Санкт-Петербург : Изд-во С.-Петерб. ун-та, 2006. Вып. 18. 420 с.
234. Пушина Н. И., Пушин О. М. Язык войны vs язык мира. *Вестник Удмуртского университета. Сер. История и филология*. 2020. № 5. С. 820-827.
235. Рамазанова Ш. Концепт «Крымская война» в русском языковом сознании второй половины XIX века: автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01. Москва, 2012. 20 с.
236. Ростова Н. Н. Сакральное как концепт. *Вестник ВГУ*. 2016. № 3. с. 112-120.
237. Русский ассоциативный словарь / Ю. Н. Караулов и др. Москва, 1994. URL: <http://www.thesaurus.ru/dict/> (дата звернення: 27.07.2019).
238. Рыбникова М. А. Русские пословицы и поговорки / Под ред. Б. П. Кирдана. Москва : Издательство Академии наук СССР, 1961. 230 с.
239. Салатова Л. М., Сурменева Ю. М. Морбиальная метафора политического кризиса на Украине в массмедийных дискурсах России и США. *Филологические науки. Вопросы теории и практики*. 2017. № 5-7 (71). С. 140-144.
240. Саприкін О. А. Фейк як інструмент інформаційної війни проти України. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. № 1, 2016. С. 87-94.
241. Світова гібридна війна: український фронт: монографія / За ред. В. П. Горбуліна. Київ : НІСД, 2017. 496 с.
242. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2011. 844 с.
243. Семашко Т. Ф. Мовні стереотипи із сенсорним компонентом в українській лінгвокультурі : монографія. Київ : Арт Економі, 2016. 480 с.

244. Сергеева Е. В. Бог и человек в русском религиозно-философском дискурсе : монография. Москва : Директ-Медиа, 2013. 250 с.
245. Сердюкова О. К. Словарь говоров казаков-некрасовцев. Ростов-на-Дону : Издательство Ростовского университета, 2005. 320 с.
246. Серегина И. А., Чудинов А. П. Метафорическая интерпретация событий в Крыму (2014). *Актуальные проблемы филологии и педагогической лингвистики*. 2014. № 16. С. 252-255.
247. Скворцова Е. В. Лексико-семантические аспекты асимметрии положительной и отрицательной зон оценки (на материале русского и английского языков). Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01. Орел, 2012. 20 с.
248. Скребцова Т. Г. Когнитивная лингвистика: классические теории, новые подходы. Москва : Издательский дом ЯСК, 2018. 392 с.
249. Славянская мифология: энциклопедический словарь / Под ред. С. М. Толстой. Москва : Международные отношения, 2019. 512 с.
250. Славянские древности. Этнолингвистический словарь : в 5 т. / Под ред. Н. И. Толстого. Москва : Международные отношения, 1995. Т. 1. 575 с.
251. Славянские древности. Этнолингвистический словарь : в 5 т. / Под ред. Н. И. Толстого. Москва : «Международные отношения», 1999. Т. 2. 697 с.
252. Славянские древности. Этнолингвистический словарь : в 5 т. / Под ред. Н. И. Толстого. Москва : Международные отношения, 2004. Т. 3. 704 с.
253. Славянские древности. Этнолингвистический словарь : в 5 т. / Под ред. Н. И. Толстого. Москва : Международные отношения, 2009. Т. 4. 656 с.
254. Славянские древности. Этнолингвистический словарь : в 5 т. / Под ред. Н. И. Толстого. Москва : Международные отношения, 2012. Т. 5. 736 с.
255. Славянский ассоциативный словарь: русский, белорусский, болгарский, украинский / Н. В. Уфимцева и др. Москва : Институт языкознания РАН, 2004. 800 с.
256. Слова та війни: Україна в боротьбі з Кремлівською пропагандою / А. Бабак та ін. Київ : КІС, 2017. 132 с.

257. Словарь Академии Российской по азбучному порядку расположенный : в 6 т. Санкт-Петербург : Императорская Академия Наук, 1806. Т. 1. 1310 с.
258. Словарь Академии Российской по азбучному порядку расположенный : в 6 т. Санкт-Петербург : Императорская Академия Наук, 1814. Т. 3. 1444 с.
259. Словарь Академии Российской. Санкт-Петербург : Императорская академия наук, 1789. Ч. 1. 1150 с.
260. Словарь Академии Российской. Санкт-Петербург : Императорская академия наук, 1793. Ч. 4. 1272 с.
261. Словарь ассоциативных норм русского языка / Под ред. А. А. Леонтьева. Москва : Издательство Московского университета, 1977. 192 с. URL: <http://it-claim.ru/Projects/ASIS/Leont/Index.htm> (дата обращения: 27.07.2019).
262. Словарь древнерусского языка (XI-XIV вв.) : в 10 т. / Под ред. Р. И. Аванесова. Москва : Русский язык, 1988. Т. 1. 526 с.
263. Словарь древнерусского языка (XI-XIV вв.) : в 10 т. / Под ред. Р. И. Аванесова. Москва : Русский язык, 1991. Т. 4. 559 с.
264. Словарь обиходного русского языка Московской Руси XVI-XVII вв. / Под ред. О. С. Мжельской. Санкт-Петербург : Наука, 2006. Вып. 2. 340 с.
265. Словарь пермских говоров / Под ред. А. Н. Борисова, К. Н. Прокошева. Пермь : Издательство «Книжный мир», 2000. Вып. 1. 607 с.
266. Словарь русских говоров севера Пермского края / Под ред. И. И. Русинова. Пермь : Пермский государственный университет, 2011. Вып. 1. 364 с.
267. Словарь русских говоров Южного Прикамья / Под ред. И. А. Подюкова. Пермь : ПГГПУ, 2010. Вып. 1. 456 с.
268. Словарь русских говоров Южного Прикамья / Под ред. И. А. Подюкова. Пермь : ПГГПУ, 2012. Вып. 3. 502 с.
269. Словарь русских говоров Южного Прикамья / Под ред. И. А. Подюкова. Пермь : ПГГПУ, 2012. Вып. 2. 502 с.
270. Словарь русских народных говоров : в 40-ка вып. / Сост. Л. И. Валахонова и др. Ленинград : Наука, 1969. Вып. 4. 355 с.

271. Словарь русских народных говоров : в 40-ка вып. / Под ред. Ф. П. Сороколетова. Москва : Наука, 1982. Вып. 18. 367 с.
272. Словарь русского литературного языка : в 4 т. / Под ред. А. П. Евгеньевой. Москва : Русский язык, 1985. Т. 1. 696 с.
273. Словарь русского языка : в 4 т. / Под ред. А. П. Евгеньевой. Москва : Русский язык, 1986. Т. 2. 736 с.
274. Словарь русского языка : в 4 т. / Под ред. А. П. Евгеньевой. Москва : Русский язык, 1987. Т. 3. 750 с.
275. Словарь русского языка : в 4 т. / Под ред. А. П. Евгеньевой. Москва : Русский язык, 1988. Т. 4. 800 с.
276. Словарь русского языка XI-XVII вв. / Под ред. Р. М. Цейтлин, Д. Н. Шмелева. Москва : Наука, 1982. Вып. 9. 371 с.
277. Словарь русского языка XI-XVII вв. / Под ред. С. Г. Бархударова. Москва : Наука, 1975. Вып. 1. 371 с.
278. Словарь русского языка XI-XVII вв. / Под ред. С. Г. Бархударова. Москва : Наука, 1975. Вып. 2. 320 с.
279. Словарь русского языка XVIII века / Под ред. Ю. С. Сорокина. Ленинград : Наука, 1985. Вып. 2. 247 с.
280. Словарь русского языка XVIII века / Под ред. Ю. С. Сорокина. Ленинград : Наука, 1988. Вып. 4. 256 с.
281. Словарь русского языка XVIII века / Под ред. Ю. С. Сорокина. Санкт-Петербург : Наука, 2001. Вып. 12. 252 с.
282. Словарь современного русского литературного языка : в 17 т. / Под ред. Э. И. Коротаева, Л. В. Омеляновича-Павленко. Москва, Ленинград : Издательство Академии Наук СССР, 1957. Т. 6. 1460 с.
283. Словарь современного русского литературного языка : в 17 т. / Под ред. В. И. Чернышева. Москва, Ленинград : Издательство Академии Наук СССР, 1951. Т. 2. 1393 с.
284. Словарь современного русского литературного языка : в 20 т. / Под ред. К. С. Горбачевича. Москва : Русский язык, 1991. Т. 2. 960 с.

285. Словник коректної термінології для висвітлення російсько-української війни. *Інститут масової інформації*. 2022. URL: <https://inlnk.ru/w4VxdZ> (дата звернення: 03.08.2022).

286. Словник української мови : в 11 т. / за ред. І. К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1974. Т. 5. С. 11.

287. Словник української мови: в 11 т. / за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1970. Т. 1, 1970. 799 с.

288. Словник української мови: в 11 т. / За ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1971. Т. 2. 550 с.

289. Слухай Н. В. Етноконцепти та міфологія східних слов'ян в аспекті лінгвокультурології. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2005. 167 с.

290. Слухай Н. В. Сучасні лінгвістичні теорії концепту як мовно-культурного феномена. *Мовні і концептуальні картини світу*. 2002. № 7. С. 462-470.

291. Слухай Н. В. Неоміфи у віртуальному просторі сучасної України. *Інформаційна безпека людини, суспільства, держави*. 2017. № 1 (21). С. 200-206.

292. Слухай Н. В. Ізоморфізм світового дерева: межі явища та його міфопоетичний резонанс (на матеріалі текстів православних акафістів. *Мовні і концептуальні картини світу*. 2009. № 26. Ч. 3. С. 169-175.

293. Слухай Н. В. Ключові наративи інформаційної війни проти України у дзеркалі російських медіа. Комунікативні стратегії інформаційного суспільства: лінгвістика, право, інформаційна безпека : матеріали Х всеукр. наук. конф. Молодих учених, студентів та курсантів, м. Київ, 10 квітня 2019 р. Київ : Нац. акад. СБУ, 2019. Ч. 1. С. 109-118.

294. Слухай Н. В. Наративи «чужого»: мовні маркери та інтенції. *Матеріали ІХ Всеукраїнської наукової конференції молодих учених, студентів та курсантів «Комунікативні стратегії інформаційного суспільства: лінгвістика, право, інформаційна безпека»*. Київ: Нац. акад. СБУ, 2018. С. 119-128.

295. Слухай Н. В. Неоміфи, мислевіруси, меми в сучасному інформаційному просторі України. *Роль і місце національної спецслужби в історії українського*

державотворення : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. з нагоди 25-річчя Служби безпеки України, м. Київ, 17 березня 2017 р. Київ : Київський університет, 2017. С. 104-105.

296. Слухай Н. В. Симулякри в контексті теорії інформаційного викривлення світу: сугестія і контрсугестія. *Гібридна війна: технології сугестії та контрсугестії* / О. В. Акульшин та ін. Київ : Нац. акад. СБУ, 2018. С. 124-176.

297. Слухай Н. В. Симулякри як засіб програмування поведінки людини: неоміфи світоглядних війн. *Матеріали VIII Всеукраїнської наукової конференції молодих учених, студентів та курсантів «Комунікативні стратегії інформаційного суспільства»: лінгвістика, право, інформаційна безпека*. Київ : Нац. акад. СБУ, 2017. С. 78-81.

298. Слухай Н. В. Лінгвістичні виміри східнослов'янського міфу: психологічні асоціативи. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. 2002. Вип. 5. С. 41-52.

299. Слухай Н. В. Міфопоетичний словник східних слов'ян. Сімферополь : Кримське навчально-педагогічне державне видавництво, 1999. 120 с.

300. Слухай Н. В., Снитко О. С., Вільчинська Т. П. Когнітологія та концептологія в лінгвістичному висвітленні. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2011. 367 с.

301. Снитко О. В., Гречка С. О. «Битва наративів» у сучасному медіапросторі України. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. № 44. 2022. С. 86-117. DOI: <https://doi.org/10.17721/APULTP.2022.44.86-117>.

302. Снитко О. С. Карнавальні форми сугестії в інформаційному просторі України у контексті консцієнтальної війни. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. 2019. № 38. С. 77-93. DOI: <https://doi.org/10.17721/APULTP.2019.38.77-93>.

303. Снитко О. С. Стратегічні наративи у системі механізмів протидії інформаційним впливам. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія*

і практика. 2020. № 40. С. 99-118. DOI: <https://doi.org/10.17721/APULTP.2020.40.9-118>.

304. Снитко О. С. Сучасна інформаційно-психологічна онлайн війна у парадигмах лінгвістики впливу. Гібридна війна: технології сугестії та контрсугестії : монографія / О. В. Акульшин та ін. Київ : Нац. акад. СБУ, 2018. С. 177-235.

305. Снитко О. С. Карнавальні форми сугестії в інформаційному просторі України у контексті консцієнтальної війни. *Комунікативні стратегії інформаційного суспільства: лінгвістика, право, інформаційна безпека : матер. X Всеукр. наук. конф. молодих учених, студентів та курсантів (м. Київ, 10 квітня 2019 року) : у 2-х ч.* Київ : Нац. акад. СБУ, 2019. Ч. 1. С. 118-129.

306. Снитко О. С. Стратегічний наратив та контрнاراتив у системі інформаційних впливів. *Комунікативні стратегії інформаційного суспільства: лінгвістика, право, інформаційна безпека : матер. XI Всеукр. наук. конф. молодих учених, студентів та курсантів, 8 квітня 2018 р.* Київ : Нац. акад. СБУ, 2020. С. 98-103.

307. Снитко О. С. Стратегічні наративи у системі механізмів протидії в умовах консцієнтальної війни. *Матеріали IX Всеукраїнської наукової конференції молодих учених, студентів та курсантів «Комунікативні стратегії інформаційного суспільства: лінгвістика, право, інформаційна безпека».* Київ : Нац. акад. СБУ, 2018. С. 128-135.

308. Снитко О. С., Кулинич И. А. Русский язык в этнолингвистическом освещении : лекционный курс. Киев : Киевский университет, 2004. 88 с.

309. Сологуб Н. М. Концептуалізація лексеми «Війна» в мовотворчості Олесь Гончара. *Філологічні студії*. 2015. № 13. С. 350-355.

310. Солопова О. А. Образы войны и мира через призму религиозной метафоры (на материале оцифрованных архивных текстов периода Второй мировой войны). *Научный диалог*. 2021. № 4. С. 148-167. DOI: <https://doi.org/10.24224 / 2227-1295-2021-4-148-167>.

311. Сравнительный этимологический словарь русского языка / Сост. Н. В. Горяев. Тифлис : Тип. Канцелярии главноначальствующего гражданской частью на Кавказе, 1896. 451 с.

312. Срезневский И. И. Материалы для словаря древнерусского языка по письменным памятникам. Санкт-Петербург : Типография Императорской академии наук, 1893. Т. 1. 1420 с.

313. Срезневский И. И. Материалы для словаря древнерусского языка по письменным памятникам. Санкт-Петербург : Типография Императорской академии наук, 1902. Т. 2. 1802 с.

314. Старостина Е. В. Влияние времени и метода сбора ассоциативного материала на характер «главных ассоциатов» поля. *Психолингвистика и лексикография : сб. научных трудов* / Под ред. А. В. Рудаковой. Воронеж : Истоки, 2016. Вып. 3. С. 20-28.

315. Степанов Ю. С. Константы: словарь русской культуры. Москва : Академический проект, 2004. 992 с.

316. Стратегічні комунікації в умовах гібридної війни: погляд від волонтера для науковця : монографія / А. В. Баровська та ін.; Національна академія Служби безпеки України. Київ : НА СБ України, 2018. 517 с.

317. Стратегічні комунікації для безпекових і державних інституцій : практичний посібник / Л. Компанцева та ін.; за заг. ред. О. Давліканової та Л. Компанцевої. Київ : ТОВ «Вістка», 2022. 278 с.

318. Сучасна політична лексика: навчальний енциклопедичний словник-довідник / За ред. Н. М. Хоми. Львів : Новий світ – 2000, 2015. 394 с.

319. Сюй Л. Синонимические средства объективации концептов *упорство* и *упрямство* в русском языке. *Вестник Кемеровского государственного университета*. 2021. № 2. Т. 23. С. 572-581. DOI: <https://doi.org/10.21603/2078-8975-2021-23-2-572-581>.

320. Теньер Л. Основы структурного синтаксиса. Москва : Прогресс, 1988. 655 с.

321. Термінологічний словник російсько-української війни / За ред. М. М. Слюсаревського; упор. С. Л. Чуніхіна. Київ : Інститут соціальної та політичної психології НАПН України, 2022. 20 с.

322. Толковый словарь русского языка / Под ред. Д. В. Дмитриева. Москва : ООО «Издательство Астрель»: ООО «Издательство Аст», 2003. 1582 с.

323. Толковый словарь русского языка конца XX века. Языковые изменения / Под ред. Г. Н. Складерской. Санкт-Петербург : Фолио-Пресс, 1998. 700 с.

324. Толковый словарь русского языка с включением сведений о происхождении слов / Под ред. Н. Ю. Шведовой. Москва : Издательский центр «Азбуковник», 2011. 1175 с.

325. Топоров В. Н. Космос. *Мифы народов мира: энциклопедия* / Под ред. С. А. Токарева. Москва : Российская энциклопедия, 1994. Т. 2. С. 161-164.

326. Троянова Т. Антропоцентрическая метафора в русском и эстонском языках (на материале имен существительных). Тарту : Tartu University Press, 2003. 166 с.

327. Убийко В. И. Концептосфера человека в семантическом пространстве языка. *Вестник Оренбургского государственного университета*. 2004. № 5. С. 37-40.

328. Уваров Н. В. Энциклопедия народной мудрости. Пословицы, поговорки, афоризмы, крылатые выражения, сравнения. Москва : Инфра-Инженерия, 2009. 1840 с.

329. Уфимцева Н. В. Образ мира русских: системность и содержание. *Язык и культура*. 2009. № 4 (8). С. 98-111.

330. Ухова Т. В. Концепт war как фрагмент англоязычного лингвокультурного сознания. *Сибирский журнал науки и технологий*. 2006. № 3 (10). С. 166-170.

331. Ушаков Д. Н. Толковый словарь современного русского языка. Москва : Аделант, 2014. 800 с.

332. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка : в 4-х т. / Под ред. Б. А. Ларина; Пер. с нем. О. Н. Трубачева. Москва : Прогресс, 1987. Т. 3. 832 с.

333. Фасмер. М. Этимологический словарь русского языка : в 4-х т. / Под ред. Б. А. Ларина. Москва : Прогресс, 1986. Т. 1. 573 с.
334. Флоренский П. История и философия искусства : собрание сочинений / Сост. А. С. Трубачев. Москва : Издательство «Мысль», 2000. 446 с.
335. Хорошун О. О. Соціоморфна метафора як засіб об'єктивації концепту ісламський світ. Науковий журнал Львівського державного університету безпеки життєдіяльності «Львівський філологічний часопис». 2022. № 11. С. 260-264. DOI: <https://doi.org/10.32447/2663-340X-2022-11.38>.
336. Хоруженко В. А. Концепты «Война» и «Враг» в современной русскоязычной публицистике: дис. канд. филол. наук: 10.01.10. Москва, 2010. 162 с.
337. Храбан Т. Є., Шостак О. Г. Дослідження концепту за допомогою використання фреймово-слотової моделі (на прикладі концепту *війна*). *Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики*. 2015. № 27. С. 449-456.
338. Цибулькін В. В. «Асиметрична» або «гібридна» війна? (Щодо нових змістів у концептах епохи постмодерну). *Імперативи розвитку цивілізації*. 2015. № 2. С. 21-23.
339. Цыганенко Г. П. Этимологический словарь русского языка. Киев : Радянська школа, 1989. 511 с.
340. Черкасова Г. А. Квантитативные исследования ассоциативных словарей. *Общение. Языковое сознание. Межкультурная коммуникация : сб. статей*. Калуга : КГПУ им. К. Э. Циолковского, 2005. С. 227-244.
341. Черненко Г. А. Види мови ворожнечі за типом стигматизованого об'єкта в сучасному українському суспільстві. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. 2015. С. 34-45.
342. Черненко Н. А., Голубовська І. О. Фреймове моделювання концепту *добродесність*: зіставний аспект (на матеріалі латинської, французької, англійської та української мов). *Мовознавство*. 2017. № 1. С. 3-18.

343. Чмир О. Р., Яворська Г. М. Семантика війни і миру в сучасних слов'янських мовах: історико-типологічний аспект. *Мовознавство*. 2018. № 3. С. 15-29.

344. Что значат буквы V и Z на российской военной технике? *БезФормата*. URL: <http://surl.li/ddkan> (дата звернення: 01.08.2022).

345. Чудинов А. П. Очерки по современной политической метафорологии: монография. Екатеринбург, 2013. 176 с.

346. Чудинов А. П. Россия в метафорическом зеркале: когнитивное исследование политической метафоры (1991-2000): монография. Екатеринбург, 2001. 238 с.

347. Шанский Н. М., Иванов В. В., Шанская Т. В. Краткий этимологический словарь русского языка / Под ред. С. Г. Бархударова. Москва: Просвещение, 1971. 541 с.

348. Шапран Д. П. Концепт *війна* як джерело термінологічної метафоризації в українському маркетинговому дискурсі. *Концепты и контрасты* / Под ред. Н. В. Петлюченко. Одесса: Издательский дом «Гельветика», 2017. С. 385-391.

349. Шведова Н. Ю. Русский язык: избранные труды. Москва: Языки славянской культуры, 2005. 640 с.

350. Шевченко О. Репрезентація концепту war в англomовній лінгвокультурі. *Наукові записки. Серія «Філологічні науки»*. 2021. № 193. С. 133-139. DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-4077-2021-1-193-133-139>.

351. Шехтман Н. Г. Сопоставительное исследование театральной и спортивной метафоры в российском и американском политическом дискурсе: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.20. Екатеринбург, 2006. 23 с.

352. Штоквиш О. Сучасний російський міф Великої перемоги як засіб маніпуляції свідомістю. *Гібридна війна: in verbo et in praxi* / За ред. Р. О. Додонова. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. С. 273-321.

353. Що означають символи Z та V на техніці окупантів: пояснення (фото). *УНІАН*. URL: <http://surl.li/ddkao> (дата звернення: 01.08.2022).

354. Элиаде М. Священное и мирское. Москва : Издательство МГУ, 1994. 144 с.
355. Этимологический словарь русского языка / Под ред. А. Ф. Журавлева и Н. М. Шанского. Москва : Издательство МГУ, 2007. Вып. 10. 400 с.
356. Этимологический словарь русского языка / Сост. А. Г. Крылов. Санкт-Петербург : ООО «Полиграфуслуги», 2005. 432 с.
357. Этимологический словарь русского языка / Сост. Г. П. Цыганенко. Киев : Радянська школа, 1989. 511 с.
358. Этимологический словарь русского языка / Сост. Н. М. Шанский. Москва : Издательство МУ, 1965. Т. 1. Вып. 2. 270 с.
359. Этимологический словарь русского языка : в 3-х т. / Сост. А. Г. Преображенский. Москва : Типография Д. Лисснера и Д. Совко, 1914. Т. 1. 674 с.
360. Этимологический словарь русского языка: русский язык от А до Я / Сост. А. В. Семенов. Москва : Юнвес, 2003. URL: <http://evartist.narod.ru/text15/006.htm> (дата обращения: 11.06.2019).
361. Этимологический словарь славянских языков: праславянский лексический фонд / Сост. О. Н. Трубачев. Москва : Наука, 1975. Вып. 2. 238 с.
362. Этимологический словарь современного русского языка / Под ред. М. Н. Свиридовой. Москва : Аделант, 2014. 512 с.
363. Этимологический словарь современного русского языка : в 2-х т. / Сост. А. К. Шапошников. Москва : Издательство «Флинта», «Наука», 2010. Т. 1. 584 с.
364. Юсупова Т. С. Структурные особенности военного дискурса. *Известия Самарского научного центра Российской академии наук*. 2009. № 4. С. 1055-1057.
365. Юськів Х. Наративи російської пропаганди в Україні. *Вісник львівського університету. Серія: філософсько-політологічні студії*. 2020. № 30. С. 226-232.
366. Яворская Г. М. Концептуализация ислама и мусульман в украинских дискурсивных практиках: от ирреальности к виртуальности. *Исламская идентичность в Украине* / А. В. Богомоллов и др. Киев : ИД «Стилос», 2006. С. 158-194.

367. Яворська Г. М. Мова війни як складова конфлікту (шляхи трансформації українського медійного дискурсу). *Стратегії трансформації і превенції прикордонних конфліктів в Україні. Збірка аналітичних матеріалів*. Львів : Галицька видавнича спілка, 2015. С. 366-398.

368. Яворська Г. М. Гібридна війна як дискурсивний конструкт. *Стратегічні пріоритети*. 2016. № 4 (41). С. 41-48.

369. Яворська Г. М. Концепт «Війна»: семантика і прагматика. *Стратегічні пріоритети*. 2016. № 1 (38). С. 14-23.

370. Яворська Г. М. Мовні наративи та їхня роль у русинському питанні. *Стратегічні пріоритети*. № 1 (42), 2017. С. 24-30.

371. Язык войны: Какие слова стали оружием в информационной войне. *The Village*. URL: <http://surl.li/ddkaq> (дата обращения: 25.08.2019).

372. Язык вражды в информационном пространстве Крыма: информационно-аналитический доклад о распространении языка вражды на территории Крымского полуострова (март 2014 – июль 2017) / Под ред. И. Седовой, Т. Печончик. Киев, 2018. 40 с.

373. Ярославский областной словарь : учебное пособие / Под ред. Г. Г. Мельниченко. Ярославль : Издательство ЯГПИ, 1984. Вып. 3. 134 с.

374. Ярославский областной словарь : учебное пособие / Под ред. Л. Е. Кругликовой, Г. Г. Мельниченко, Е. М. Секретовой. Ярославль : ЯГПИ имени К. Д. Ушинского, 1987. Вып. 6. 156 с.

375. Яроцька Г. Метафоричне моделювання концепту Європа в українському медіадискурсі. *Медіастудії*. 2020. № 26. С. 208-225. DOI: <https://doi.org/10.18524/2308-3255.2020.26.225322>.

376. #ЗАПОБЕДУ: Знаки Z и V на русской военной технике. Официальное толкование и версии. *Первый русский Царьград*. URL: <http://surl.li/ddkar> (дата обращения: 01.08.2022).

377. Z упала, V пропала. Літературовед, історик і культуролог відповідають на запитання «Медіазони» про символи війни. *Медіазона*. URL: <https://zona.media/article/2022/05/19/semiotics/> (дата обращения: 01.08.2022).

378. Beer A. Meanings of war and peace. USA: Texas A & M University Press, 2001. 232 p.
379. Bradley E. W. Crimea River: directionality in memes from the Russian-Ukraine Conflict. *International journal of communication*. 2016. Vol. 10. Pp. 461-485.
380. Charteris-Black J. Corpus approaches to critical metaphor analysis. New York: Palgrave Macmillan, 2004. 278 p. DOI: <https://doi.org/10.1057/9780230000612>.
381. Charteris-Black J. Politicians and rhetoric: the persuasive power of metaphor. New York: Palgrave Macmillan, 2016. 256 p.
382. Ciftcioglu V. Peace journalism: a practical handbook for journalists in Cyprus / Ed. by M. Bailie. 35 p. URL: <http://www.peacejournalismcy.net>.
383. Crystal D. A dictionary of language. Chicago : The University of Chicago Press, 1999. 390 p.
384. Curtis A. Diversifying the TESOL Curriculum with New Peace Linguistics. *TESOL Social Responsibility Interest Section Newsletter*. 2020. URL: <http://surl.li/ddzkg> (date of access: 02.07.2021).
385. Curtis A. The new peace linguistics and the role of language in conflict. Greenwich : Information Age Publishing, 2022. 299 p.
386. Curtis A. Introducing and defining peace linguistics. *The Word*. 2018. № 27 (3). Pp. 11-13.
387. Danyleiko O. Subconcept of “War in Ukraine” in linguistic consciousness of Ukrainians and Russians via the associative experiment. *Грааль науки*. 2022. № 12-13. Pp. 426-428. DOI: <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.29.04.2022.070>.
388. De Saussure L. Cognitive pragmatic ways into discourse analysis: the case of discursive presuppositions. *Lodz Papers in Pragmatics*. 2012. № 8 (1). Pp. 37-59. DOI: <https://doi.org/10.1515/lpp-2012-0004>.
389. De Saussure L. Manipulation and Cognitive Pragmatics: Preliminary Hypotheses. *Manipulation and Ideologies in the Twentieth Century: Discourse, Language, Mind* / Ed. by Louis de Saussure & Peter Schulz. Amsterdam-Philadelphia : John Benjamins, 2005. Pp. 113-146.

390. Dwivedi A. Language and linguistic nonviolence. *The SAGE encyclopedia of war: Social science perspectives* / Ed. by P. Joseph. Thousand Oaks : SAGE Publications, 2017. Vol. 1. Pp. 968-969. DOI: <https://dx.doi.org/10.4135/9781483359878.n367>.
391. Footitt H., Kelly M. Languages at War: Policies and Practices of Language Contacts in Conflict. London : Palgrave Macmillan, 2012. 269 p.
392. Freedman L. The Transformation of Strategic Affairs. London : Routledge. 2006. 104 p.
393. Friedrich P. Applied linguistics in the real world. UK : Routledge, 2019, 196 p. URL : <http://surl.li/cjhij> (date of access: 06.07.2022).
394. Galtung J. Peace journalism as an ethnical challenge. *Global Media Journal: Mediterranean*. 2006. № 1 (2). Pp. 1-5.
395. Galtung J. Theories of peace: a synthetic approach to peace thinking. Oslo : International peace research institute, 1967. 251 p.
396. Galtung J. Peace by peaceful means : Peace and conflict development and civilization. London : SAGE Publications, 1996. 280 p.
397. García-Perdomo V., Harlow S., Brown D. K. Framing the Colombian peace process: Between peace and war journalism. *Journalism Practice*. 2022. Pp. 1-24. DOI: <https://doi.org/10.1080/17512786.2022.2062428>.
398. Gay C. W. The language of war and peace. *Encyclopedia of Violence, Peace & Conflict*. Amsterdam, London: Elsevier. 1999. Vol. 2. Pp. 303-312.
399. Gay W. C. Language, war and peace. *Handbook of language and communication: Diversity and change* / Ed. by M. Hellinger & A. Pauwels. Berlin: Walter de Gruyter, 2008. Pp. 493-522.
400. Gay W. C. Public policy discourse on peace. *Putting peace into practice. Evaluating policy on local and global levels* / Ed. by Nancy Nyquist Potter. Netherlands : Rodopy, 2004. Pp. 5-50.
401. Gomes de Matos F. Harmonizing and humanizing political discourse: The contribution of peace linguists. *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology*. 2000. № 6 (4). Pp. 339-344.

402. Hanne M. An Introduction to the “Warring with Words” Project. *Warring with Words: Narrative and Metaphor in Politics* / ed. by M. Hanne, W. D. Crano, J. S. Mio. New York, London : Psychology Press, 2014. Pp. 1-51.

403. Hodges A. Discourses of war and peace / Ed. by A. Hodges. UK: Oxford University Press, 2013. 320 p.

404. Kaltseis M. «Крым возвращается домой!» – Metaphorische Suggestion von Zusammengehörigkeit in russischen TV-Talkshows anlässlich der Krim-Annexion 2014 und mögliche Anknüpfungsbereiche im Russischunterricht. *Kulturen verbinden – Connecting Cultures – Сближая культуры*. Innsbruck : Innsbruck University Press, 2021. Pp. 235-257.

405. Kates C. A pragmatic theory of metaphor. *Forum Linguisticum*. 1979. № 4. Pp. 138-158.

406. Kerley P., Greenall R. Ukraine war: Why has «Z» become a Russian pro-war symbol? *BBC News*. URL: <https://inlnk.ru/RjMejd> (date of access: 01.08.2022).

407. Kövecses Z. Metaphor, culture, and discourse: the pressure of coherence. *Metaphor and discourse* / Ed. by A. Musolff & J. Zinken. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2009. Pp. 11-24.

408. Kövecses Z. Where metaphors come from. Reconsidering context in metaphor. Oxford: Oxford University Press, 2015. 232 p.

409. Lakoff G. Metaphor and war: The metaphor system used to justify war in the Gulf. UC Berkeley: Department of linguistics, 1992. Pp. 25-32. URL: <http://surl.li/crsxd> (date of access: 04.08.2022).

410. Lakoff G., Johnson M. *Metaphors we live by*. Chicago / London : University of Chicago Press, 1980. 242 p.

411. *Language of conflict. Discourses of Ukrainian crisis* / Ed. by N. Knoblock. London, New York : Bloomsbury, 2020. Pp. 117-135.

412. *Languages and the military: alliances, occupation and peace building* / Ed. by H. Footitt, M. Kelly. Springer, 2012a. 249 p.

413. Lerer S. *Inventing English: a portable history of the language*. New York : Columbia University Press, 2007. 305 p.

414. Lynch J. *Debates in Peace Journalism*. Sydney : Sydney University Press, 2008. 255 p.
415. Lynch J., McGoldrich A. *Peace journalism*. Stroud : Hawthorn Press, 2014. 288 p.
416. Mateo E. *The Ukraine Crisis: A Clash of Narratives? University Consortium*. URL: <http://surl.li/crsxg> (date of access: 01.07.2021).
417. Materynska O. Translating anthropomorphic metaphors of war: an ecolinguistic approach. *SHS Web of Conferences*. 2020. № 105. Pp. 1-12. DOI: <https://doi.org/10.1051/shsconf/202110501004>.
418. McIntyre L. *Post-truth*. London, England : The MIT Press. 2018. 240 p.
419. Minsky M. A framework for representing knowledge. *Frame conceptions and text understanding* / Ed. by D. Metzinger. Berlin: De Gruyter, 2019. Pp. 1-25. <https://doi.org/10.1515/9783110858778-003>.
420. Musolff A. *Metaphor and political discourse: analogical reasoning in debates about Europe*. New York: Palgrave Macmillan, 2004. 211 p. DOI: <https://doi.org/10.1057/9780230504516>.
421. Musolff A. *Political metaphor analysis: discourse and scenarios*. London: Bloomsbury, 2016. 208 p.
422. Neumann R., Fahmy Sh. Analyzing the spell of war: A war / peace framing analysis of the 2009 visual coverage of the Sri Lankan civil war in western Newswires. *Mass communication and society*. 2012. № 15. Pp. 169-200. DOI: <https://doi.org/10.1080/15205436.2011.583192>.
423. Oxford R. *The language of peace: Communication to create harmony*. US : Information Age Publishing, 2013. 381 p.
424. Pavlyuk L. Memes as markers of fakes and propaganda topics in media representations of the Russian-Ukrainian conflict. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2019. № 3 (910). Pp. 87-94. DOI: <https://doi.org/10.23939/sjs2019.01.087>.
425. *Post-truth*. *Oxford Learner's Dictionaries*. URL: <http://surl.li/ddkat> (date of access: 15.08.2022).

426. Pragglezaz group. MIP: a method for identifying metaphorically used words in discourse. *Metaphor and Symbol*. 2007. № 22 (1). Pp. 1-39.

427. Rangkuti R. Z., Lubis A. P. Hate speech: The phenomenon of offensive language. *The Second Annual International Conference on Language and Literature, KnE Social Sciences*. 2019. Pp. 621-633. DOI: <https://doi.org/10.18502/kss.v3i19.4891>.

428. Rohach O. The language of war. *Актуальні питання іноземної філології*. 2015. № 2. Pp. 161-167.

429. Rosling H., Rosling O., Rosling Rönnlund A. Factfulness: Ten Reasons We're Wrong about the World – and Why Things are Better than You Think. Great Britain : Sceptre. 2018. 272 p.

430. Russian information warfare against the Ukrainian state and defense forces: April-December 2014 / Ed. by V. Sazonov, Kr. Müür, H. Mölder & A. Saumets. Estonia : ENDC occasional papers, 2017. 157 p.

431. Russian social media influence / Helmus et al. Santa Monica: RAND Corporation, 2018. 131 p.

432. Shmid H.-J. Cognitive pragmatics / Ed. by H.-J. Shmid. Berlin / Boston : De Gruyter Mouton. 2012. 661 p.

433. Slukhai N. Composition and structure of the ideological matrix of Russian media. *Ante Portas – Studia Nad Bezpieczeństwem*. 2019. № 1 (12). Pp. 131-148. DOI: <https://doi.org/10.33674/220197>.

434. Slukhai N. Narratives of the “other” in times of worldview wars: true face, masked face. *Ante-Portas – Studia nad Bezpieczeństwem*. 2018. № 2. Pp. 345-365.

435. Slukhai N. The semiotics of consciential war in modern Ukraine: total suggestion and mens of countersuggestion. *Ante Portas*. 2016. № 1 (6). Pp. 62-68.

436. Smoleňová I. The pro-Russian disinformation campaign in the Czech Republic and Slovakia. *per Concordian*. 2016. Pp. 26-29.

437. Smoor L. Understanding the narratives explaining the Ukrainian crisis: identity divisions and complex diversity in Ukraine. *Acta universitatis: European and regional studies*. 2017. Vol. 11. Pp. 63-96. DOI: <https://doi.org/10.1515/auseur-2017-0004>.

438. Steen G. J. Finding metaphor in grammar and usage: a methodological analysis of theory and research. Amsterdam : Benjamins, 2007. 430 p.

439. Stellamaris U. S. The impact of language development and global peace initiative in the 21st century: the linguistic perspective. *International journal of arts and humanities*. 2017. № 20. Vol. 6 (1). Pp. 85-97.

440. Stone A. How to think about the problem of hate speech: Understanding a comparative debate. *Hate speech and freedom of speech in Australia / K. Gelber & A. Stone (Eds.)*. Leichhardt, NSW : The Federation Press, 2007. Pp. 59-80.

441. Taradai D. Who is Ukraine's enemy: narratives in the military communication regarding the war in Donbas. *Russian journal of communication*. 2019. Vol. 11 (2). Pp. 141-156. DOI: <https://doi.org/10.1080/19409419.2019.1622196>.

442. Thorne S. The language of war. London & NY : Routledge, 2006. 120 p.

443. Tibodeau P. H., Boroditsky L., Metaphors we think with: the role of metaphor in reasoning. *PLOS ONE*. 2011. № 2. Vol. 6. Pp. 1-11.

444. Tomasz G., Brylska K. 'Machiavellian Russia' in the Crimea conflict: clarification of narratives analysis method. *Journalism*. 2022. Vol. 23 (4). Pp. 773-788. DOI: <https://doi.org/10.1177/1464884920928157>.

445. Tsirkunova S. Through the prism of metaphor: a case study of the US and UK political discourse on the Ukraine conflict. *Acta Scientiarum. Language and Culture*. 2016. № 38 (4). Pp. 405-412. DOI: <https://doi.org/10.4025/actascilangcult.v38i4.29503>.

446. Underhill J. Ethnolinguistics and cultural concepts: truth, love, hate and war. Cambridge: Cambridge University Press, 2015. 264 p.

447. Vorobei O., Akimova A., Akimova A. Metaphorical conceptualization of WAR in Chinese sports discourse. *Psycholinguistics*. 2021. № 29 (2). Pp. 25-45. DOI: <https://doi.org/10.31470/2309-1797-2021-29-2-25-45>.

448. Walker J. Words and the First World War: Language, memory, vocabulary. London : Bloomsbury Publishing, 2017. 416 p.

449. Weiss D. The Ukrainian nation – stepmother, younger sister or stillborn baby? Evidence from Russian TV debates and related political sources (2013-2015). *Language of Conflict. Discourses of the Ukrainian Crisis / Ed. by N. Knoblock*.

London : Bloomsbury, 2020. Pp. 117-137. DOI: <https://doi.org/10.5040/9781350098633.0011>.

450. White H. Introduction: Historical Fiction, Fictional History, and Historical Reality. *Rethinking History*. 2005. № 2/3. Vol. 9. Pp. 147-157.

451. White H. The Value of Narrativity in the Representation of Reality. *Critical Inquiry*. 1980. № 1. Vol. 7. Pp. 5-27.

452. Woelk Ch. Naming the space: Evaluating language in peace education through reflective practice. *Peace education evaluation : Learning from experience and exploring prospects* / Ed. by C. Del Felice, A. Karako & A. Wisler. USA : Information age publishing. 2015. Pp. 53-66.

453. Youngblood S. Peace journalism principles and practices: responsibly reporting conflicts, reconciliation, and solutions. New York : Routledge, 2017. 249 p.

454. Zhabotynska S. Images of Ukraine-EU relations in conceptual metaphors of Ukrainian mass media. *Cognition, communication, discourse*. 2018. № 17. Pp. 118-140. DOI: <https://doi.org/10.26565/2218-2926-2018-17-08>.

ДОДАТКИ

Додаток А

Список публікацій здобувача за темою дисертації

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. **Гиліон О. В.** Концепт «Україна» у світлі морбальної метафори періоду гібридної війни. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»*. 2019. № 43. Т. 4. С. 138-142. DOI: <https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.43.4.33>.

2. **Гиліон О. В.** Концепт *Война* в українських і російських образних парадигмах. *Мова і культура*. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2019. Вип. 22. Т. 2 (197). С. 169-176.

3. **Гиліон О. В.** Концепт «Ворог» як складова фрейму «Війна» у світлі російських паремій. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Лінгвістика»*. 2019. № 36. С. 174-179. DOI: <https://doi.org/10.32999/ksu2413-3337/2019-36-37>.

4. **Гиліон О. В.** Хронотоп війни в російській паремічеській картині мира. *Закарпатські філологічні студії*. 2019. № 8. Т. 1. С. 41-47.

5. **Данилейко О. В.** «Україна» у складі концептуальних метафор періоду гібридної війни (сфера-джерело – квазіродинні зв'язки). *Закарпатські філологічні студії*. 2021. Вип. 15. С. 51-58. DOI: <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.15.9>.

6. **Данилейко О. В.** *Война* и *Мир* в структуре концептуальных метафор раннего периода гибридной войны в Украине (2014-2019): хронотопическая метафорическая модель. *Russian Linguistics*. 2022. № 46 (2). С. 115-131. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11185-022-09256-7>. *Web of Science, Scopus (Q2)*

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. **Гиліон О. В.** Актант «Зброя» у складі фрейму «Війна» (на матеріалі українських та російських паремій). *Актуальні проблеми природничих і гуманітарних наук у дослідженнях молодих учених «Родзинка-2019»* : матеріали

XXI всеукр. наук. конф. молодих учених, м. Черкаси, 18-19 квіт. 2019 р. Черкаси : ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2019. С. 449-451.

2. **Гилюн О. В.** Субконцепт «Гібридна війна» у світлі даних вільного асоціативного експерименту. *Комунікативні стратегії інформаційного суспільства: лінгвістика, право, інформаційна безпека* : матеріали X всеукр. наук. конф. молодих учених, студентів та курсантів, м. Київ, 10 квіт. 2019 р. : у 2-х ч. Київ : Нац. акад. СБУ, 2019. Ч. 2. С. 50-55.

3. **Гилюн О. В.** Контрастивні субконцепти «Війна / Мир» періоду світоглядної війни: наративна складова. *Комунікативні стратегії інформаційного суспільства: лінгвістика, право, інформаційна безпека* : матеріали XI всеукр. наук. конф. молодих вчених, студентів та курсантів, м. Київ, 8 квітня 2020 року. Київ : Нац. акад. СБУ, 2020. С. 149-152.

4. **Данилейко О. В.** Концепт «Війна» у дзеркалі сакральної метафори періоду гібридної війни. *Мова, література і культура: актуальні питання взаємодії* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Львів, 9-10 жовтня 2020 р. Львів : ГО «Наукова філологічна організація «ЛОГОС», 2020. С. 94-97.

5. **Данилейко О. В.** Концепт «Крим» у медіадискурсі гібридної війни: образна складова. *Комунікативні стратегії інформаційного суспільства: лінгвістика, право, інформаційна безпека* : матеріали XII всеукр. наук. конф. молодих учених, студентів та курсантів, м. Київ, 9 квітня 2021 р. Київ : Нац. акад. СБУ, 2021. Ч. I. С. 54-58.

6. **Danyleiko O.** Subconcept of “War in Ukraine” in linguistic consciousness of Ukrainians and Russians via the associative experiment. *Грааль науки*. 2022. № 12-13. С. 426-428. DOI: <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.29.04.2022.070>.

Додаток Б

Відомості про апробацію результатів дисертації

1. X Всеукраїнська наукова конференція молодих учених, студентів та курсантів «Комунікативні стратегії інформаційного суспільства: лінгвістика, право, інформаційна безпека» (Київ, 10 квітня, 2019 року) – *опубліковано тези*;
2. XXI Всеукраїнська наукова конференція молодих учених «Актуальні проблеми природничих і гуманітарних наук у дослідженнях молодих учених», «Родзинка 2019» (Черкаси, 18-19 квітня, 2019 року) – *опубліковано тези*;
3. Науково-технічна конференція «Інформаційна безпека України» (Київ, 25-26 квітня, 2019 року) – *усна доповідь*;
4. II Міжнародна науково-практична конференція «Лінгвістика XXI століття: здобутки та перспективи» (Херсон, 15-16 травня 2019 року) – *опубліковано статтю*;
5. XXVIII Міжнародна наукова конференція «Мова і культура» імені Сергія Бураго (24-27 червня 2019 року, Київ) – *опубліковано тези*;
6. XI Всеукраїнська наукова конференція молодих вчених, студентів та курсантів «Комунікативні стратегії інформаційного суспільства: лінгвістика, право, інформаційна безпека» (Київ, 8 квітня 2020 року) – *опубліковано тези*;
7. Міжнародна науково-практична конференція «Мова, література і культура: актуальні питання взаємодії» (Львів, 9-10 жовтня 2020 р.) – *опубліковано тези*;
8. XII Всеукраїнська наукова конференція молодих вчених, студентів та курсантів «Комунікативні стратегії інформаційного суспільства: лінгвістика, право, інформаційна безпека» (Київ, 9 квітня 2021 року) – *опубліковано тези*;
9. VI Всеукраїнські наукові читання за участю молодих учених «Філологія XXI століття: дослідження і перспективи» (в онлайн-форматі) (Київ, 7-8 квітня 2021 р.) – *усна доповідь*;
10. III Міжнародна науково-практична конференція «An integrated approach to science modernization: methods, models and multidisciplinary» (29 квітня 2022 року ГО «Європейська наукова платформа» (Вінниця, Україна) та ТОВ «International Centre Corporate Management» (Відень, Австрія)) – *опубліковано тези*.

Додаток В

Антонімічна парадигма вершинних імен концептів «Війна» та «Мир»

Вершинне ім'я концепту «Війна»	Вершинне ім'я концепту «Мир»
Понятійна складова	
<p>Збройна боротьба між державами, народами, племенами чи суспільними класами всередині держави: <i>война против иноземных захватчиков, война за свободу и независимость государства; объявить войну; вести войну; пойти на войну; погибнуть на войне; наступательная, оборонительная, позиционная война; воздушная, морская, подводная, химическая; империалистическая война</i> (Кузнецов (ред), 2000, с. 145; Ожегов & Шведова, 2006, с. 93; МАС, 1985, с. 203; БАС, 1951, с. 597).</p>	<p>Відсутність війни, збройних дій між племенами, державами чи соціальними класами: <i>Но мир настал. Вздохните, люди, / Переступив войны порог</i> (О. Твардовський) (Введенська, 2003, с. 91); <i>Чернышевский вместе со своими соратниками наносил основной удар в области философии особенно опасным врагам революционно-освободительного движения – русским либералам, проповедывавшим будто царское самодержавие означает мир между классами</i> (Корпус)</p>
<p>Боротьба за досягнення власних цілей, яка ведеться засобами економічного, політичного, ідеологічного та ін. тиску: <i>экономическая, валютная, таможенная война; идеологическая, психологическая война; война законов, холодная война</i> (Кузнецов (ред), 2000, с. 145; БАС, 1951, с. 598). У таких війнах не вдаються до відкритого протистояння, основним засобом впливу є слово.</p>	<p><i>Наши государства проповедуют мир между народностями, национальностями, религиями и т. д.</i> (Корпус).</p>
<p>розм. Прояв неприязного ставлення до чого-небудь, дії, спрямовані на викорінення чого-небудь: <i>объявить войну бюрократам; вести войну с цензурой; война с самим собою</i> (боротьба зі своїми бажаннями, вадами тощо (Кузнецов (ред), 2000, с. 145; Ожегов & Шведова, 2006, с. 93; МАС, 1985, с. 599).</p>	<p><i>Мир между людьми начинается с мира в наших сердцах</i> (Корпус).</p> <p>Можливе використання дієслова <i>мириться</i>, проте отримує негативну конотацію в контексті: <i>Но все же ей только тринадцать лет, и она не может мириться с несправедливостью</i> (Корпус); <i>Франсуа в предвзятом к себе отношении и требуют уважать свои желания и мириться с невыносимым поведением</i> (Корпус).</p>
<p>Непримиренне протистояння, незгоди, суперництво: <i>война суверенитетов, война законов</i> (Скляревская (ред.), 1998, с. 153).</p>	<p><i>Не вдалось найти відповідник</i></p>
<p>Про неприязні відносини, постійні сварки з ким-небудь: <i>война между соседями; с утра до вечера у них в доме война; война нервов</i> (про обопільну напругу) (Кузнецов (ред), 2000, с. 145 МАС, 1985, с. 203).</p>	<p>Дружні відносини між ким-небудь, відсутність суперечок, ворожнечі та сварок: <i>Заклучить мир</i> (Колесников, 1972, с. 70; Гаврилова, 2013, с. 465); <i>мири-мири навсегда</i> (дит.) (Кожевников, 2003, с. 347);</p>

		<i>Как ни часто повторялись такие сцены, мир водворялся между супругами очень скоро (І. Омудевський)</i>
Боротьба зі своїми бажаннями, нахилами, устремліннями тощо: війна с самим собою (БАС, 1951, с. 599).		<i>Здравый смысл подсказывает ей, что, если уж суждено нам проливать кровь извне, то хоть внутри мы должны установить мир между собой (Л. Думський).</i>
Близьким за своїм значенням є оголошення війни (<i>объявить войну</i>).		Угода сторін, що воюють між собою, про припинення війни: <i>мирный договор</i> (БАС, 1957, с. 1037).
Сенсорна складова		
Колоративна	Червоний, чорний, білий та їх відтінки	Небесне світло, зелений (найчастіше імпліцитно – через опис природи)
Аудіальна	Лексеми, які у своєму складі мають семи ‘гучний’, ‘протяжний’	Тиша, цвірінькання птахів
Ольфакторна	Найчастіше – запах диму та пороху	<i>Не вдалось знайти відповідник</i>
Кінестетична	Гаряче або холодне	<i>Не вдалось знайти відповідник</i>
Густативна	Солодкий смак крові	Солодкий (рос. <i>небесная сладость</i>)
Образна складова		
Представлена антропоморфними, природоморфними, артефактними	метафорами, соціоморфними,	Найбільш релевантними є антропоморфна та природоморфна
Простір (крім профанного)		
Переважно хтонічний		Переважно сакральний
Реалізація протиставлення в пареміях		
<i>Мир строит, война разрушает. Дружно за мир стоятъ – войне не бываетъ.</i>		

Додаток Г

*Маркери Апокаліпсису та їх реалізація в тексті «Одкровення» апостола
Іоана Богослова*

Умовні позначення:

	– сенсорні маркери
	– когнітивні маркери

* – лексема є носієм сенсорної ознаки;

** – лексема не є носієм сенсорної ознаки або таке значення мінімізоване і займає периферійну позицію на сенсорній шкалі.

8 ¹ И когда Он снял седьмую печать, сделалось **безмолвие*** на небе, как бы на полчаса. ² И я видел семь Ангелов, которые стояли пред Богом; и дано им семь труб. ³ И пришел иной Ангел, и стал перед жертвенником, держа золотую **кадильницу****; и дано было ему множество **фимиама***, чтобы он с **молитвами**** всех святых возложил его на **золотой*** жертвенник, который перед престолом. ⁴ И вознесся **дым фимиама*** с молитвами святых от руки Ангела пред Бога. ⁵ И взял Ангел **кадильницу****, и наполнил ее **огнем*** с жертвенника, и поверг на землю: и произошли **голоса*** и **громы***, и **молнии**** и **землетрясение**. ⁶ И семь Ангелов, имеющие семь труб, приготовились **трубить***. ⁷ Первый Ангел **вострубил***, и сделались **град** и **огонь***, смешанные с **кровью***, и пали на землю; и третья **часть деревьев сгорела**, и вся трава **зеленая*** **сгорела**. ⁸ Второй Ангел вострубил, и как бы **большая гора, пылающая огнем***, **низверглась в море¹**; и третья часть моря сделалась **кровью**, ⁹ и умерла третья часть одушевленных тварей, **живущих в море**, и **третья часть судов погибла**.

¹⁰ Третий Ангел **вострубил***, и **упала** с неба большая **звезда, горящая*** подобно **святильнику****, и пала на третью часть рек и на источники вод. ¹¹ Имя сей звезде "полынь"; и **третья часть вод сделалась полынью**, и **многие** из людей **умерли** от вод, потому что они стали **горьки***.

¹² Четвертый Ангел **вострубил***, и **поражена была третья часть солнца** и третья часть **луны** и третья часть **звезд**, так что **затмилась*** третья часть их, и третья часть дня **не светла*** была – так, как и **ночи***. ¹³ И видел я и слышал одного Ангела, летящего посреди неба и говорящего **громким*** голосом: горе, горе, горе живущим на земле от остальных трубных голосов трех Ангелов, которые будут **трубить***!

9 ¹ Пятый Ангел **вострубил***, и я увидел **звезду, падшую с неба** на землю, и дан был ей ключ от **кладязя бездны****. ² Она отворила **кладязь бездны****, и вышел **дым*** из **кладязя****, как **дым*** из большой печи; и **помрачилось*** **солнце*** и **воздух** от **дыма*** из **кладязя**. ³ И из **дыма*** вышла **саранча** на землю, и дана была ей власть, какую имеют земные

¹ Найімовірніше, представлений опис виверження вулкану

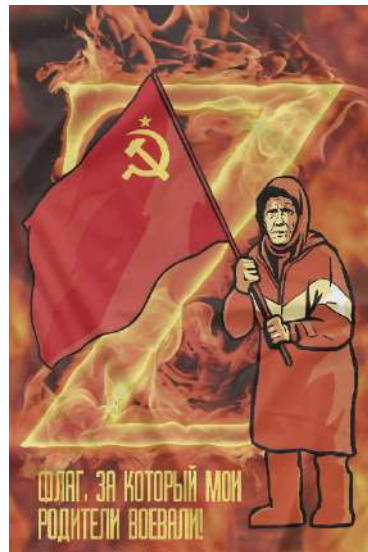
скорпионы. ⁴ И сказано было ей, чтобы не делала вреда **траве*** земной, и никакой **зелени***, и никакому **дереву****, а только одним людям, которые не имеют печати Божией на челах своих. ⁵ И дано ей не убивать их, а только мучить пять месяцев; и мучение от нее подобно мучению от скорпиона, когда ужалит человека. ⁶ В те дни люди будут искать смерти, но не найдут ее; пожелают умереть, но смерть убежит от них. ⁷ По виду своему **саранча** была **подобна коням, приготовленным на войну**; и на головах у ней как бы венцы, похожие на **золотые***, лица же ее – как лица человеческие; ⁸ и волосы у ней – как волосы у женщин, а **зубы** у ней были, **как у львов**. ⁹ На ней были брони, как бы брони железные, а **шум*** от крыльев ее – как **стук*** от колесниц, **когда множество коней бежит на войну**; ¹⁰ у ней были хвосты, как у скорпионов, и в хвостах ее были жала; власть же ее была – вредить людям пять месяцев. ¹¹ Царем над собою она имела ангела бездны; имя ему по-еврейски Аваддон, а по-гречески Аполлион.

¹² Одно горе прошло; вот, идут за ним еще два горя. ¹³ Шестой Ангел **вострубил***, и я услышал один голос от четырех рогов золотого жертвенника, стоящего пред Богом, ¹⁴ говоривший шестому Ангелу, имевшему трубу: освободи четырех Ангелов, связанных при великой реке Евфрате. ¹⁵ И освобождены были четыре Ангела, приготовленные на час и день, и месяц и год, для того, чтобы умертвить третью часть людей. ¹⁶ Число конного войска было две тьмы тем; и я слышал число его. ¹⁷ Так видел я в видении коней и на них всадников, которые имели на себе **брони огненные***, **гиацинтовые*** и **серные***; **головы у коней** – как **головы у львов**, и изо рта их выходил **огонь***, **дым*** и **сера***.

¹⁸ От этих трех язв, от **огня***, **дыма*** и **серы***, выходящих изо рта их, умерла третья часть людей; ¹⁹ ибо сила коней заключалась во рту их и в хвостах их; а **хвосты** их были **подобны змеям**, и имели головы, и ими они вредили. ²⁰ Прочие же люди, которые не умерли от этих язв, не раскаялись в делах рук своих, так чтобы не поклоняться бесам и золотым, серебряным, медным, каменным и деревянным идолам, которые не могут ни видеть, ни слышать, ни ходить. ²¹ И не раскаялись они в убийствах своих, ни в чародействах своих, ни в блудодеянии своем, ни в воровстве своем.

10 ¹ И видел я другого Ангела сильного, сходящего с неба, **облеченного облаком****; над головою его была **радуга***, и лице его как **солнце***, и ноги его как **столпы огненные***, ² в руке у него была книжка раскрытая. И поставил он правую ногу свою на море, а левую на землю, ³ и **воскликнул громким голосом***, **как рыкает* лев**; и когда он **воскликнул***, тогда **семь громов проговорили голосами*** своими. ⁴ И когда **семь громов проговорили* голосами** своими, я хотел было писать; но **услышал голос с неба***, говорящий мне: скрой, что говорили семь **громов***, и не пиши сего. <...> (Ап: 8, 9, 10: 1-4) (Библия, 2004, с. 1332-1334).

Додаток Д

Символіка окупанта. Ілюстративний матеріал²

² Усі зображення вилучені з відкритих джерел

ФАШИСТСКИЙ ГИТЛЕРЮГЕНД

ПУТИНСКАЯ ЮНАРМИЯ

бежево-красно-чёрная униформа:

эмблема с орлом:

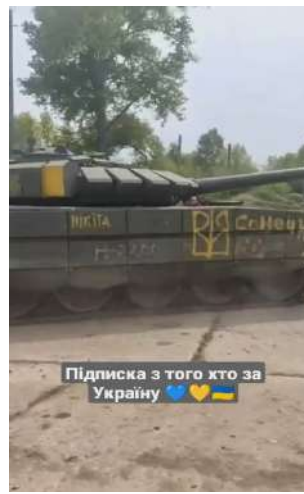
молодежь - пушечное мясо:

СМОТРИ НЕ ПЕРЕПУТАЙ!

Додаток Е

Українська символіка. Ілюстративний матеріал³

³ Усі зображення вилучені з відкритих джерел

Додаток Ж

Асоціативне поле гіперконцепту «Війна»: порівняльна таблиця

Умовні позначення:

мир – реакція фіксується у всіх словниках

мир – реакція фіксується у трьох словниках

мир – реакція фіксується у двох словниках

	САНРМ (під ред. О. М. Леонтєва)	РАС (під ред. Ю. М. Караулова)	САС (під ред. Г. О. Черкасової)	РАС-2 (під ред. Гольдіна В. Є. та ін.)
Роки проведення експерименту	1967-1973	1986-1997	1998-1999	1998-2008
Кількість інформантів	від 500-800	11 000	500	30 000
Вік респондентів	16-50	17-20	18-25	6-17
Рідна мова	російська	російська	білоруська, болгарська, російська, українська	російська
Отримано реакцій на стимул	205	638	599	1417
	<p>Ядерна зона: <i>мир</i> 56; <i>ужас</i> 11. Медіарна зона:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>ближня</i>: <i>Отечественная</i> 9; • <i>середня</i>: <i>страшная</i> 7; <i>не нужна</i>, <i>ужасная</i> 6; • <i>дальня</i>: <i>жестокая</i>, <i>народная</i>, <i>разруха</i>, <i>разрушительная</i>, <i>смерть</i> 4. <p>Периферія:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>ближня периферія</i>: <i>горе</i>, захватническая, <i>кровь</i>, <i>ненужная</i>, <i>страшно</i> 3; <i>бедствие</i>, Вьетнам, <i>дым</i>, <i>мировая</i>, не должна, ненавидеть, несправедливая, <i>несчастье</i>, <i>холодная</i> 2; 	<p>Ядерна зона: <i>мир</i> 92; <i>миров</i> 51; <i>и мир</i> 41. Медіарна зона:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>ближня</i>: <i>смерть</i> 28; • <i>середня</i>: <i>Отечественная</i> 18; <i>страшная</i> 17; • <i>дальня</i>: <i>ужас</i> 14; <i>мировая</i> 13; <i>жестокая</i> 12. <p>Периферія:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>ближня периферія</i>: <i>горе</i>, <i>народная</i> 9; <i>кровь</i>, <i>страх</i> 7; <i>атомная</i>, <i>гражданская</i>, <i>разрушительная</i> 6; <i>взрыв</i>, <i>дым</i>, <i>народов</i>, <i>священная</i>, <i>справедливая</i>, <i>страшно</i>, <i>ужасная</i> 5; • <i>дальня периферія</i>: <i>битва</i>, <i>была</i>, <i>великая</i>, <i>гибель</i>, <i>идей</i>, <i>идет</i>, <i>кончилась</i>, <i>кровавая</i>, <i>не нужна</i>, <i>плохо</i>, <i>ядерная</i> 4; Афганистан, <i>беда</i>, <i>ВОВ</i>, <i>началась</i>, <i>необъявленная</i>, <i>огонь</i>, <i>прошла</i>, <i>холодная</i> 	<p>Ядерна зона: <i>мир</i> 102; <i>смерть</i> 93. Периферія:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>ближня</i>: <i>и мир</i> 28; <i>горе</i> 25; • <i>середня</i>: <i>зло</i> 19; <i>плохо</i> 17; • <i>дальня</i>: <i>разруха</i> 14; <i>кровь</i> 13; <i>миров</i> 12; <i>страшная</i> 10. <p>Периферія:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>ближня периферія</i>: <i>Отечественная</i>, <i>ужас</i> 8; <i>боль</i>, <i>страх</i>, <i>Чечня</i> 6; <i>беда</i>, <i>убийство</i> 5; <i>битва</i>, <i>Великая</i> <i>Отечественная</i>, <i>голод</i>, <i>народная</i>, <i>пушка</i>, <i>разрушение</i> 4; <i>большая</i>, <i>грязь</i>, <i>бомба</i>, <i>народов</i>, <i>началась</i>, <i>огонь</i>, <i>танк</i>, <i>ужасная</i>, <i>слезы</i> 3; 	<p>Ядерна зона: <i>Революция</i> 166; <i>фронт</i> 147; <i>сражение</i> 134; <i>армия</i> 131; <i>битва</i> 120; <i>воин</i> 100; <i>бой</i> 96; <i>мир</i> 78. Медіарна зона: <i>солдат</i> 67; <i>победа</i> 65; <i>враг</i> 27. Периферія:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>ближня периферія</i>: <i>служба</i> 19; <i>атомный</i>, <i>военный</i> 18; <i>граница</i> 16; <i>беда</i> 13; <i>война</i> 11; <i>бороться</i>, <i>борьба</i> 10; <i>конфликт</i> 9; <i>стрелять</i> 7. • <i>дальня периферія</i>: <i>вернуться</i>, <i>служить</i> 6; <i>зло</i>, <i>кругом</i>, <i>смерть</i> 5; <i>начало</i>, <i>памятник</i>, <i>страшная</i> 4; <i>войти</i>, <i>дух</i>, <i>кровь</i>, <i>мафия</i>, <i>родина</i> 3. <i>власть</i>, <i>драка</i>, <i>живой</i>, <i>период</i>, <i>помнить</i>, <i>ракета</i>,

• **дальня периферія:** армия, **атомная**, беспокойство, бесправие, **битва**, бомба, бомбы, **великая**, **Великая Отечественная**, взрослые, **воин**, враги, **вражда**, враждебная, врачи, все же не будет, **всемирная**, гадость, газ, горечь, гражданская оборона, **грохот**, грязная, грязное дело, **дети**, срунда, **и мир, идет**, Израиль, испытать, клочья, конец, **кончилась**, **кровавая**, мирное сосуществование, **не будет**, не дай бог, не хочу, неизбежность, ненавистная, **ненависть**, **нет**, **огонь**, освобождение, отдых, первая мировая, плакать, **плохо**, продолжительная, процесс, **свирепая**, **справедливая**, страж, тяжелая, унесла, **фашизм**, Хиросима 1

З; **бедствие**, без конца, в Афганистане, в Чечне, **Великая Отечественная**, **грохот**, долгая, **жестокость**, жуткая, **зло**, кошмар, локальная, **немцы**, **ненужная**, нервов, **нет**, окончилась, **победа**, **разруха**, разрушение, роботов, **слезы**, **танк 2;** 1941-1945 гг., **автомат**, бедствие миллионов, безнадежно, Белоруссия, богов, боец, бой, бойня, больна, бомбежка, **борьба**, борьба за **жизнь**, будь проклята, было, в Анголе, в Персидском заливе, везде, века, взорвала, вид противоречий, **Вовка**, **вражда**, времен, все спишет, **всемирная**, глобальная, глупость, гнев, **голод**, горе = боль = пожары, гражданка, грозная, **грядет**, **грязь**, двух миров, депрессия, до последней капли крови, долг, дрова, **дураков**, жатва, жестокая вещь, **жизнь**, жутко, за независимость, **закончилась**, затяжная, зверек, **игра**, играть, идейная, империалистическая, интернационалист, каша, кино, книга, книга **Война** и мир, конец миру, концлагерь, короткая, космическая, крах, крик, лампа, лицо, лягушек и мышей, маневр, между людьми, меч, мировой, мужество, мышей и лягушек, на юге, насмерть, **не будет**, не кончилась, не мир, не на жизнь, а на смерть, не повторится, не шутка, небо, немец, **несчастье**, никогда, никчемная, ниндзя, об, окно, она, **освободительная**, осень, очень плохо, пагубна, **памятник**, пауков, **письмо**, подлая, пожар, **поколений**, поражение, продолжалась, проклятая, против жизни, пыль, пятно, разрушения, русский, рыцарей, с врагами, с Германией, с гуннами, с кем-то, **с соседом**, **с фашистами**, свет, **свирепая**, седой, сержант, слон, **солдат**, солдаты, страдание, **страдания**, страна, страшна, страшная вещь, **страшное**, **стрельба**, **стрелять**, стреляют, темно, **убийца**, ужас и страх, **ужасна**, умышленно, ухват, **фашизм**, флейта, **фронт**, черное облако, **чернота**, чеченская, **Чечня**, это страшно, ядерный **1;** **відмов** – 7

• **дальня периферія:** армия, **бедствие**, **ВОВ**, вред, выиграна, жертвы, **кончилась**, **кровавая**, людей, **не нужна**, **нет**, плохая, подвиг, потери, пришла, радио, **солдат**, **страдания**, **страшно**, **стрельба**, убийства, **ужасна 2;** 1945, 2-я мировая, The war is over, **автомат**, ад, **атомная**, бей дудаевцев, беспощадная, **бомбы**, боюсь, будет, в разгаре, в Чечне, **Великая**, весело, вечна, вечная, Война и мир, **враг**, **вражда**, время, Вторая мировая, выиграли, выстрелы, гады, гоблинов, **гражданская**, гром, **грядет**, деньги, дрянь, дура, **дураков**, дурная тетка, стерва она, женщина с мужским лицом, жертва, **жестокая**, **жестокость**, **жизнь**, **жить**, за справедливость, забава, закончена, **закончилась**, зараза, звездная, и мира, и смерть, **идет**, идиотизм, к счастью, **конфликт**, кончается, кошмар, крик ворон, **дым**, слез, крик души, кровопролитие, пустые жертвы, маневры, **мировая**, многочисленные жертвы, народ, насилие, беспредел, настанет, наша, не наступит, неизбежна, неинтересная, некогда, нелепость, **немцы**, **ненависть**, **ненужная**, **несчастье**, несчастья, ночь, нужно, окопы, оружие, **освободительная**, отвращение, охота, очень, пацифист, перестрелка, пламя, **победа**, **поколений**, политический конфликт, против, геноцид, разбой, разборка, разорения, расставание, ружье, с врагом, **с соседом**, **с фашистами**, сволочь, **сила**, **скоро**, слава, **служить**, **справедливая**, **страшное**, **танки**, телевизор черно-белый, темнота, трагедия, трупы, **убийца**, ужасно, урод, ушло, фигня, хаос, черная, **чернота**, это очень плохо, это плохо **1**

Россия, событие, строй, там, ядро **2;** авторитет, антилопа, банда, бегемот, Бог, век, взять, вода, выступить, год, гость, гражданин, давно, **дети**, дитя, долго, дорожка, древний, душа, ждать, **жить**, зайти, защита, зверь, злость, **игра**, измена, испытание, история, итог, калечить, корысть, красный, люди, наш, неужели, ностальгия, о человеке, **огонь**, охранять, передача, **письмо**, план, **плохо**, плыть, порошок, принцип, причина, проводить, разговоры, рана, рубль, **сила**, **скоро**, совет, союз, спор, ссора, стремительный, тайна, твой, теперь, тихая, тогда, удача, **ужасная**, ураган, условие, участие, фильм, флаг, форма, холодный, цель, час, честь, шагать, экран, это **1**

Додаток И

Понятійна атрибуція асоціативних реакцій на стимул «Війна»: порівняльна таблиця

Назва гнізда		САНРМ (під ред. О. М. Леонтьєва)	Відсоткове співвідношення до заг. к-ті ас. (205), %	РАС (під ред. Ю. М. Караулова)	Відсоткове співвідношення до заг. к-ті ас. (638), %	САС (під ред. Г. О. Черкасової)	Відсоткове співвідношення до заг. к-ті ас. (599), %	РАС-2 (під ред. Гольдіна В. Є. та ін.)	Відсоткове співвідношення до заг. к-ті ас. (1417), %
Війна – конфлікт (його типи)	невербальний	народная 4; захватническая 3; мировая 2; атомная, битва, всемирная,	5,85	миров 51; мировая 13; народная 9; атомная, гражданская 6; народов 5; битва, ядерная 4; необъявленная 3; локальная, роботов 2; богов, бой, борьба, борьба за жизнь, времен, всемирная, глобальная, двух миров, дураков, космическая, между людьми, мировой, поколений, рыцарей, с врагами, с кем-то, с соседом, империалистическая	19,28	миров 12; народная, битва 4; народов, большая 3; людей 2; атомная, гоблинов, гражданская, дураков, звездная, конфликт, мировая, освободительная, с врагом, с соседом, с фашистами	6,51	революция 166; атомный, военный 18; война 11; конфликт 9	15,67
	вербальний	вражда	0,49	идей 4; нервов 2; вид противоречий, вражда, идейная	1,41	вражда, поколений	0,33	спор, ссора	0,14
Мотив	–	0	за независимость, против жизни	0,31	деньги, за справедливость, к счастью, политический конфликт	0,67	власть 2; авторитет, защита, корысть, рубль, цель	0,49	
Актанти	армия, взрослые, воин, враги, врачи, дети, страж	3,41	немцы 2; боец, интернационалист, немец, ниндзя, русский, сержант, солдаты, убийца, солдат	1,72	армия, солдат 2; враг, народ, наша, немцы	1,34	армия 131; воин 100; солдат 67; враг 27; мафия 3; банда, гражданин, гость, дети, дитя, люди, совет, союз	23,71	
Засоби ведення / протидії конфлікту	гражданская оборона	0,49	бойня, бомбежка, взорвала, маневр, стрелять, стреляют, стрельба	1,10	стрельба, убийства 2; выстрелы, маневры, окопы, перестрелка, разбой, разборка	1,67	сражение 134; битва 120; бой 96; бороться, борьба 10; стрелять 7; драка 2; калечить	26,82	
Інструменти війни	бомба, бомбы	0,98	танк 2; автомат, меч	0,63	пушка 4; бомба, танк 3; радио 2; автомат, бомбы, оружие, ружье, танки, телевизор черно-белый	3	ракета 2; экран	0,21	

Назва гнізда		САНРМ (під ред. О. М. Леонтьєва)	Відсоткове співвідношення до заг. к-тіас. (205), %	РАС (під ред. Ю. М. Караулова)	Відсоткове співвідношення до заг. к-тіас. (238), %	САС (під ред. Г. О. Черкасової)	Відсоткове співвідношення до заг. к-тіас. (599), %	РАС-2 (під ред. Гольдіна В. С. та ін.)	Відсоткове співвідношення до заг. к-тіас. (1417), %
Атрибути війни		смерть 4; кров 3; бесправие, газ, дым, огонь	5,36	смерть 28; кров 7; взрыв, дым 5; гибель 4; огонь 3; голод, грязь, крик, пожар, пожары, фронт	9,09	смерть 93; кров 13; убийство 5; голод 4; грязь, огонь, слезы 3; жертвы, потери 2; беспредел, геноцид, гром, дым, жертва, и смерть, крик ворон, кровопролитие, многочисленные жертвы, насилие, несчастья, пламя, пустые жертвы, разорение, расставание, слез, трупы	24,21	фронт 147; смерть 5; кров 3; измена, огонь, рана, флаг, форма	11,29
Властивості війни		страшная 7; ужасная 6; жестокая 4; несправедливая, несчастье, бедствие 2; враждебная, гадость, грязная, грязное дело, ерунда, кровавая, ненавистная, плохо, свирепая, тяжелая	16,10	страшная 17; жестокая 12; ужасная 5; кровавая, плохо 4; беда 3; бедствие, жуткая, зло, кошмар 2; глупость, грозная, жестокая вещь, несчастье, никчемная, очень плохо, пагубна, подлая, проклятая, свирепая, страшна, страшная вещь, страшное, ужасна	10,50	зло 19; плохо 17; страшная 10; беда 5; ужасная 3; бедствие, кровавая, плохая, ужасна 2; ад, беспощадная, дрянь, дура, дурная тетка, женщина с мужским лицом, жестокая, жестокость, зараза, идиотизм, кошмар, неинтересная, нелепость, ненужная, несчастье, сволочь, стерва она, страшное, трагедия, убийца, ужасно, урод, фигня, это очень плохо, это плохо	14,52	беда 13; зло 5; страшная 4; плохо, стремительный, ужасная	1,76
	+	справедливая	0,49	священная, справедливая 5; освободительная	1,72	справедливая	0,17	–	0
Хронолог	модальність	все же не будет, идет, кончилась, не будет	1,95	была, идет, кончилась 4; началась, прошла 3; окончилась 2; грядет, закончилась, не будет, не кончилась, не повторится, продолжалась	4,07	началась 3; кончилась, пришла 2; The war is over, будет, в разгаре, грядет, закончена, закончилась, идет, кончается, настанет, не наступит, неизбежна, некогда, скоро, ушло	3,50	начало 4; теперь, тогда, скоро	0,49
	просторова та часова вісь	продолжительная, процесс	0,98	без конца, долгая 2; было, везде, века, короткая, затяжная	1,41	вечна, вечная, время	0,50	кругом 5; период 2; давно, долго	0,63
Результати війни		конец, мирное сосуществование, освобождение, отдых	1,95	победа 2; конец миру, поражение	0,63	выиграна, вред 2; выиграли, победа	1	победа 65; итог	4,66

Назва гнізда	САНРМ (під ред. О. М. Леонтєва)	Відсоткове співвідношення до заг. к-тіас. (205), %	РАС (під ред. Ю. М. Караулова)	Відсоткове співвідношення до заг. к-тіас. (638), %	САС (під ред. Г. О. Черкасової)	Відсоткове співвідношення до заг. к-тіас. (599), %	РАС-2 (під ред. Гольдіна В. С. та ін.)	Відсоткове співвідношення до заг. к-тіас. (1417), %
Вплив на навколишнє середовище та суспільство	разрушительная, разруха 4; клочья, испытать	4,88	разрушительная 6; разруха, разрушение 2; депрессия, крах, разрушения	2,04	разруха 14; разрушение 4; вред 2; хаос	3,51	–	0
Вплив війни на емоційний стан людей	ужас 11; страшно, горе 3; беспокойство, горечь, ненависть, плакать	10,24	ужас 14; горе 9; страх 7; страшно 5; жестокость, слезы 2; горе, боль, бедствие миллионов, гнев, жутко, страдания, ужас и страх, это страшно, страдание	7,21	горе 25; ужас 8; боль, страх 6; страдания, страшно 2; боюсь, весело, крик души, ненависть, отвращение	9,01	злость, ностальгия	0,14
Ставлення людини до війни	не нужна 6; ненужная 3; не должна, ненавидеть 2; не дай бог, нет, не хочу	7,80	не нужна 4; ненужная, нет 2; будь проклята, никогда	1,57	не нужна, нет 2; нужно, против (?)	1	–	0
Феномени, протиставлені війні	мир 56	27,32	мир 92; гражданка, жизнь, не мир, не небо	15,05	мир 102; жизнь, жить, пацифист	17,53	мир 78; жить	5,57
Сенсорна характеристика війни	холодная 2; грохот	1,46	холодная 3; грохот 2; пыль, свет, темно, черное облако, чернота	1,57	ночь, темнота, черная, чернота	0,67	красный, тихая, холодный	0,21
Одиничні метафоричні реакції								
Війна – невідворотність (фатум)	неизбежность	0,49	–	0	–	0	–	0
Війна – робота	–	0	–	0	служить	0,17	служба 19; служить 6	1,76
Війна – замкнутий простір	–	0	–	0	–	0	граница 16; вернуться 6; войти 3; зайти	1,83
Війна – час проявити кращі якості людини	–	0	долг, мужество	0,31	подвиг 2; сила, слава	0,67	честь	0,07
Війна – гра	–	0	игра, играть, шутка	0,47	забава	0,17	игра	0,07
Війна – випробування	умышленная	0,49	–	0	–	0	испытание	0,07

Назва гнізда	САНРМ (під ред. О. М. Леонтьєва)	Відсоткове співвідношення до заг. к-тіас (205), %	РАС (під ред. Ю. М. Караулова)	Відсоткове співвідношення до заг. к-тіас (638), %	САС (під ред. Г. О. Черкасової)	Відсоткове співвідношення до заг. к-тіас (599), %	РАС-2 (під ред. Гольдіна В. С. та ін.)	Відсоткове співвідношення до заг. к-тіас (1417), %
Війна – пам'ять			пам'ятник	0,16	–	0	пам'ятник 4 ; помнить, событие 2	0,56
Реакції, зумовлені впливом мовної системи								
Культурно-зумовлені реакції (прецедентні тексти)	и мир	0,49	и мир 41 ; кино, книга, книга Война и мир, лягушек и мышей, мышей и лягушек	7,21	и мир 28 ; Война и мир, и мира	5,01	передача, фильм	0,14
Історично вмотивовані реакції	Отечественная 9 ; Вьетнам 2 ; Великая, Великая Отечественная, первая мировая Израиль, фашизм, Хиросима	8,29	Отечественная 18 ; великая 4 ; Афганистан, ВОВ 3 ; в Афганистане, в Чечне, Великая Отечественная 2 ; 1941-1945 гг., Белоруссия, в Анголе, в Персидском заливе, на юге, с Германией, с гуннами, с фашистами, фашизм, чеченская, Чечня	7,05	Отечественная 8 ; Чечня 6 ; Великая Отечественная 4 ; ВОВ 2 ; 1945, 2-я мировая, бей дудаевцев, Великая, Вторая мировая, в Чечне,	4,34	Россия, там 2 ; история	0,35
Зумовлені мовною системою реакції (сталі вислови, фразеологізми, прислів'я, приказки)	унесла	0,49	все спишет, до последней капли крови, на смерть; не на жизнь, а на смерть,	0,63	–	0	–	0
Реакції, зумовлені пресупозицією (у структурі S→R, R – вторинна реакція, зумовлена пресупозицією)	–	0	безнадежно, больна, Вовка, дрова, жатва, зверек, каша, концлагерь, лампа, лицо, об, окно, она, осень, пауков, письмо, пятно, седой, слон, страна, умышленно, ухват, флейта, ядерный	3,76	гады, охота, очень	0,5	дух, родина 3 ; живой, строй, ядро 2 ; антилопа, бегемот, бог, век, взять, вода, выступить, год, дорожка, древний, душа, ждать, зверь, наш, неужели, о человеке, охраняют, письмо, план, плыть, порошок, принцип, причина, проводить, разговоры, сила, тайна, твой, удача, ураган, условие, участие, час, шагать, это	3,32

Додаток К

Асоціативне поле гіперконцепту «Мир»: порівняльна таблиця

Умовні позначення:

большой – реакція фіксується у всіх словниках

большой – реакція фіксується у двох словниках

	САНРМ (під ред. О. М. Леонтєва)	РАС (під ред. Ю. М. Караулова)	САС (під ред. Г. О. Черкасової)	САС-2 (під ред. Гольдіна В. Є. та ін.)
Роки проведення експерименту	1967-1973	1986-1997	1998-1999	1998-2008
Кількість інформантів	від 500-800	11 000	500	30 000
Вік респондентів	16-50	17-20	18-25	6-17
Рідна мова	російська	російська	білоруська, болгарська, російська, українська	російська
Отримано реакцій на стимул		105	162	1072
	Стимул відсутній	<p>Ядерна зона: Миру 6.</p> <p>Медіарна зона: <i>большой, война</i>, труд = май 5; <i>огромный</i>, планета, тесен 3; <i>детский</i>, дому, дому твоему, <i>дружба, Земля</i>, земной шар, музики, на земле, народам, прекрасный, шар 2.</p> <p>Периферія: без войны, безжалостный, в МГТУ, в тумане, <i>внутренний</i>, во всем мире, всем народам, всему миру, голубь, <i>далекий</i>, дружба = фестиваль, дурной, дух, <i>душа, жизнь</i>, загадочный, звездный, зверей, Земли, земной, знамя, книга, крепкий, <i>круг</i>,</p>	<p>Ядерна зона: <i>Война</i> 102.</p> <p>Медіарна зона:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>ближня: большой</i> 6; • <i>средня: зеленый</i> 5; <i>новый</i> 4; • <i>дальня: земля, народ, ненавидеть, справедливость</i>, старый 3. <p>Периферія:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>ближня:</i> богатый, вечность, <i>город</i>, жить, <i>свободный, счастье</i> 2. • <i>дальня: Бог</i>, больной, веселый, <i>глаза</i>, глупый, дверь, <i>душа, жизнь</i>, зло, <i>красивый, любовь</i>, маленький, <i>родной, свет</i>, слово, хорошо, человек, чистый 1 	<p>Ядерна зона: <i>Война</i> 186; Вселенная 104; <i>внутренний</i> 92.</p> <p>Медіарна зона:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>ближня:</i> весь 51; • <i>средня:</i> древний 36; • <i>дальня:</i> союз 29; увидеть 24; карта 23; <i>огромный</i> 21; <p>Периферія:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>ближня:</i> живой 16; власть, <i>дружба</i>, люди 15; <i>свободный</i> 14; открытый, спасти 13; будущий, этот 12; страна 11; • <i>дальня:</i> путешествие, Россия, <i>жизнь</i> 10; битва, бой, <i>детский</i>, Европа 9; изменить, создавать 8; вечный, добро, <i>справедливость</i> 7; <i>Бог</i>, мой, остальной, твой 6; <i>большой</i>, все, <i>красивый</i>, крошечный, перевернуть,

	<p><i>мир</i>, на досуге, на свете, надежда, надежный, надолго, народа, народу, недолгий, необыкновенный, беспокойный, окружающий, открылся, отлично, отсутствие войны, ощущение, перевернулся, полон надежд, прекрасен, растений, солнце, спокойствие, страстей, тупой, физики, человеческий, это мир, яростный 1</p>		<p>родина, чудесный 5; жестокий, за, светлый, современный, спор, ссора 4; дети, закон, <i>земля, народ</i>, наш, ничей, победа, <i>свет</i>, существовать 3.век, великий, <i>город</i>, драка, <i>душа, зеленый</i>, известный, индивидуальный, история, колоссальный, мера, мужчина, <i>ненавидеть</i>, окно, основной, отдельный, охранять, природа, разный, революция, рисовать, <i>родной</i>, российский, русский, связь, следовать, странный, теплый 2; бабочка, бабушка, бегемот, бороться, в, важнейший, ветер, взрослый, видеть, возможно, войти, <i>глаза</i>, гордый, государство, грязь, давай, <i>далекий</i>, долгий, жарко, заменить, запретный, затонуть, знание, интересно, интересный, искать, истина, истинный, итог, их, какой, комната, конфликт, коричневый, <i>круг</i>, круглый, кругом, легкий, львенок, <i>любовь</i>, мел, мечтать, <i>мир</i>, молчание, море, мы, национальный, необходимый, <i>новый</i>, область, общество, общий, однажды, океан, опять, особенный, особый, открывать, период, пирамида, помнить, понимать, постоянный, правильный, правительство, простить, простой, проще, расти, сам, смерть, смысл, событие, сражение, сторона, стремительный, судьба, счастливый, <i>счастье</i>, темный, тонкий, трава, труд, трудовой, ты, удивление, ученый, фантазия, флаг, холодно, холодный, хороший, хрупкий, человеком, чемпион, чувство, шаг, шедевр, широкий, шумный, яркий 1</p>
--	---	--	---

Додаток Л

Понятійна атрибуція асоціативних реакцій на стимул «Мир»: порівняльна таблиця

Назва гнізда		РАС (під ред. Ю. М. Караулова)	Відсоткове співвідношення до заг. к-ті ас. (105), %	САС (під ред. Г. О. Черкасової)	Відсоткове співвідношення до заг. к-ті ас. (162), %	РАС-2 (під ред. Гольдіна В. Є. та ін.)	Відсоткове співвідношення до заг. к-ті ас. (1072), %
Всесвіт та все, що його населяє (народи, країни)		планета 3; Земля, земной шар, шар 2; жизнь, звездный, земной, мир	12,38	земля 3; город 2; жизнь	3,7	Вселенная 104; весь 51; карта 23; страна 11; Россия 10; Европа 9; жизнь 7; родина 5; все, земля 3; город, всё 2; государство, мир, область, сторона	21,83
Певна сфера життя		музыки 2; зверей, окружающий, растений, человеческий	5,71	—	0	живой 16	1,49
Об'єднання людей, явищ, речей за спільними ознаками (проявляє належність до чогось чи комусь)		—	0	—	0	древний 36; детский 9; мой, твой, остальной 6; наш, ничей 3; российский, русский, индивидуальный 2; взрослый, их, мы, национальный, общий, трудовой	7,55
Відсутність ворожнечі		дружба 2; без войны, отсутствие войны, страстей Зокрема опативи: народам 2; всем народам, всему миру, земли, народа, народу	11,43	—	0	дружба 15; победа 3	1,68
Дії, які може справляти людина на нього		—	0	—	0	спасти 13; изменить, создавать 8; перевернуть 5; существовать 3; охранять, ненавидеть, следовать, рисовать 2; бороться, видеть, заменить, искать, мечтать, открывать, помнить, понимать, простить	5,04
Актанти		—	0	народ 3; человек	2,47	люди 15; дети, народ 3; мужчина 2; общество, правительство	2,33
Атрибути		голубь, надежда, ощущение, солнце, спокойствие	4,76	справедливость 3; счастье 2; любовь	3,7	власть 15; справедливость 7; закон 3; природа 2; ветер, любовь, счастье, трава, чувство	2,98
Хронотоп	часова вісь	надолго, недолгий	1,90	—	0	будущий, этот 12; вечный 7; современный 4; век 2; возможно, долгий, однажды, опять, период, постоянный	4,01

Назва гнізда		РАС (під ред. Ю. М. Караулова)	Відсоткове співвідношення до заг. к-ті ас. (105), %	САС (під ред. Г. О. Черкасової)	Відсоткове співвідношення до заг. к-ті ас. (162), %	РАС-2 (під ред. Гольдіна В. Є. та ін.)	Відсоткове співвідношення до заг. к-ті ас. (1072), %
	просторова вісь	большой 5; огромный 3; далекий, в тумане	9,52	большой 6; маленький	4,32	огромный 21; открытый 13; большой, крошечный 5; великий, колоссальный, основной, отдельный 2; войти, далекий, кругом, широкий	5,22
Локалізація		на земле 2; внутренний, во всем мире, в МГТУ, на свете	5,71	—	0	внутренний 92	8,58
Сенсорна характеристика миру		—	0	зеленый 5; свет	3,7	светлый 4; свет 3; зеленый, теплый 2; грязь, жарко, коричневый, молчание, темный, тонкий, холодно, холодный, шумный, яркий	1,96
Зв'язок з сакрумом		душа, дух	1,9	вечность 2; Бог, душа	2,47	Бог 6; душа 2	0,75
Феномени, протиставлені миру		война 5	4,76	война 102	62,96	война 186; битва, бой 9; спор, ссора 4; революция, драка 2; конфликт, смерть, сражение	20,43
Оцінна характеристика	+	прекрасный 2; загадочный, полон надежд, необыкновенный, прекрасен, надежный	6,67	новый 4; старый 3; богатый, свободный 2; веселый, красивый, родной, хорошо, чистый	9,88	свободный 14; добро 7; красивый, чудесный 5; родной, разный 2; важнейший, запретный, интересно, интересный, истинный, легкий, необходимый, новый, особенный, особый, правильный, простой, стремительный, счастливый, хороший, хрупкий, шедевр	4,85
	—	безжалостный, дурной, беспокойный, тупой, яростный	4,76	ненавидеть 3; больной, глупый, зло	3,7	жестокий 4; странный 2; гордый	0,65
Одиничні метафоричні реакції							
«Мир» – відкриття, знання		—		—	0	путешествие 10; известный (?), история 2; знание, истина, удивление, ученый, фантазия	1,77
Реакції, зумовлені впливом мовної системи							
Радянізми		мир 6; труд, май 5	10,48	—	0	—	0
Історично та культурно вмотивовані реакції		детский 2; дружба = фестиваль	2,86	—	0	союз 29	2,7
Клішовані реакції		тесен 3; дому твоему, дому 2; крепкий, открылся, перевернулся	9,52	жить 2	1,23	увидеть 24; за 4; жить 3; окно 2; в, давай, чемпион	3,36
Реакції, зумовлені пресупозицією		досуге, знамя, книга, круг, мир, на отлично, физики, это	7,62	глаза, дверь, слово	1,85	мера, связь 2; бабочка, бабушка, бегемот, глаза, затонуть, итог, какой, круг, круглый, комната, львенок, мел, море, океан, пирамида, проще, расти, сам, смысл, событие, судьба, труд, ты, флаг, человеком, шаг	2,8

Додаток М

Розподіл реакцій на стимул «мир» між членами омонімічної пари мир-1 та мир-2: порівняльна таблиця

Назва гнізда	РАС (під ред. Ю. М. Караулова)		САС (під ред. Г. О. Черкасової)		РАС-2 (під ред. Гольдіна В. Є. та ін.)	
	Мир-1	Мир-2	Мир-1	Мир-2	Мир-1	Мир-2
Всесвіт та все, що його населяє (народи, країни)	планета 3 ; Земля, земной шар, шар 2 ; жизнь, звездный, земной, мир	—	земля 3 ; город 2 ; жизнь	—	Вселенная 104 ; весь 51 ; карта 23 ; страна 11 ; Россия 10 ; Европа 9 ; жизнь 7 ; родина 5 ; все, земля 3 ; город, всё 2 ; государство, мир, область, сторона	—
Певна сфера життя	музыки 2 ; зверей, окружающий, растений, человеческий	—	—	—	живой 16	—
Об'єднання людей, явищ, речей за спільними ознаками (проявляє належність до чогось чи комусь)	—	—	—	—	древний 36 ; детский 9 ; мой, твой, остальной 6 ; наш, ничей 3 ; российский, русский, индивидуальный 2 ; взрослый, их, мы, национальный, общий, трудовой	—
Відсутність ворожнечі	—	дружба, народам 2 ; без войны, отсутствие войны, страстей, всем народам, всему миру, земли, народа, народу	—	—	—	дружба 15 ; победа 3
Дії, які може справляти людина на нього	—	—	—	—	спасти 13 ; изменить, создавать 8 ; перевернуть 5 ; существовать 3 ; охранять, ненавидеть, следовать, рисовать 2 ; видеть, заменить, открывать, помнить, понимать, простить	бороться, искать, мечтать

Назва гнізда		РАС (під ред. Ю. М. Караулова)		САС (під ред. Г. О. Черкасової)		РАС-2 (під ред. Гольдіна В. Є. та ін.)	
		Мир-1	Мир-2	Мир-1	Мир-2	Мир-1	Мир-2
Актанти		—	—	народ 3; человек	—	люди 15; дети, народ 3; мужчина 2; общество, правительство	—
Атрибути		—	голубь, надежда, ощущение, солнце, спокойствие	справедливость 3	счастье 2; любовь	власть 15; справедливость 7; закон 3	природа 2; ветер, любовь, счастье, трава, чувство
Хронотоп	часова вісь	—	надолго, недолгий	—	—	будущий, этот 12; современный 4; век 2	вечный 7; возможно, долгий, однажды, опять, период, постоянный
	просторова вісь	большой 5; огромный 3	далекий, в тумане	большой 6; маленький	—	огромный 21; открытый 13; большой, крошечный 5; великий, колоссальный, основной, отдельный 2; войти, широкий	далекий, кругом
Локалізація		внутренний	на земле 2; во всем мире, в МГТУ, на свете	—	—	внутренний 92	—
Сенсорна характеристика миру		—	—	—	зеленый 5; свет	грязь, жарко, коричневый, темный, тонкий, холодно, холодный, шумный, яркий	светлый 4; свет 3; зеленый, теплый 2; молчание
Зв'язок з сакрумом		—	душа, дух	—	вечность 2; Бог, душа	—	Бог 6; душа 2
Феномени, протиставлені миру		—	война 5	—	война 102	—	война 186; битва, бой 9; спор, ссора 4; революция, драка 2; конфликт, смерть, сражение
Оцінна характеристика	+	прекрасный 2; загадочный, полон надежд, необыкновенный, прекрасен	надежный	новый 4; старый 3; богатый, свободный 2; веселый, красивый, родной, чистый	хорошо	свободный 14; красивый, чудесный 5; родной, разный 2; важнейший, запретный, интересно, интересный, истинный, легкий, новый, особенный, особый, правильный, простой, стремительный,	добро 7; необходимый

Назва гнізда		РАС (під ред. Ю. М. Караулова)		САС (під ред. Г. О. Черкасової)		РАС-2 (під ред. Гольдіна В. Є. та ін.)	
		Мир-1	Мир-2	Мир-1	Мир-2	Мир-1	Мир-2
						счастливый, хороший, хрупкий, шедевр	
	—	безжалостный, дурной, беспокойный, тупой, яростный	—	ненавидеть 3; больной, глупый, зло	—	жестокий 4; странный 2; гордый	—
Радянізми		—	мир 6; труд, май 5	—	—	—	—
Історично та культурно вмотивовані реакції		детский 2	дружба = фестиваль	—	—	союз 29 (?)	—
Зумовлені мовною системою реакції (сталі вислови, фразеологізми, прислів'я, приказки)		тесен 3; открылся, перевернулся	дому твоему, дому 2; крепкий	—	жить 2	увидеть 24; окно 2; давай, чемпион	за 4; жить 3; в

Всього реакцій ⁴	47	50	41	118	725	298
Всього реакцій, %	48,45	51,54	25,78	74,21	70,87	29,13

⁴ Одиначні пресупозитивні реакції не були враховані

Додаток Н ПРОТОКОЛ

**вільного асоціативного експерименту на стимули «Війна», «Гібридна війна»,
«Війна в Україні», «Мир в Україні»**

Мета: представити асоціативну структуру гіперконцепту «Війна», субконцептів «Гібридна війна», «Війна в Україні» та «Мир в Україні» з використанням даних вільного асоціативного експерименту.

Дата проведення: початок 2018 року.

Матеріали: анкета з усною (чи письмовою – для інтернет-опитувань) інструкцією: *«Напишите, пожалуйста, любые ассоциации на слова: “Война”, “Гибридная война”, “Война в Украине”, “Мир в Украине”».*

Форма проведення: письмова з усною інструкцією; безпосередня та опосередкована (для росіян переважно заочна, з залученням соціальних мереж та інтернет-ресурсів, зокрема: mail.ru, ВКонтакте, Facebook, Online Test Pad (<https://onlinetestpad.com>), форумів «Независимый Петербург» (<https://forum-spb.name/offtopic/8818-associacii-voina-voina-v-ukraine.html>) та «SubTalk.ru» (зараз недоступний).

Обмеження: без обмежень на кількість асоціацій, форму їх представлення, час відповіді.

Загальна кількість учасників експерименту (N) – 200 осіб: по 40 російськомовних респондентів з трьох регіонів України (Заходу (Рівненська область), Центру (Полтавська та Київська області) і Сходу (Донецька область)), а також двох регіонів Росії (Москви і Петербургу), чоловіків і жінок різних соціальних груп у віці від 14 до 64 років (див. рис. Н. 1, Н. 2). Загальна кількість опитаних в Україні склала 120 осіб, у Росії – 80.

Середній вік українських респондентів склав 28 років, російських – 34. Відмовились взяти участь в експерименті 50 із 130 можливих респондентів з Росії та 39 з 79 заочно опитаних українців; 35 з 80 опитаних росіян не вказали свій вік та стать.

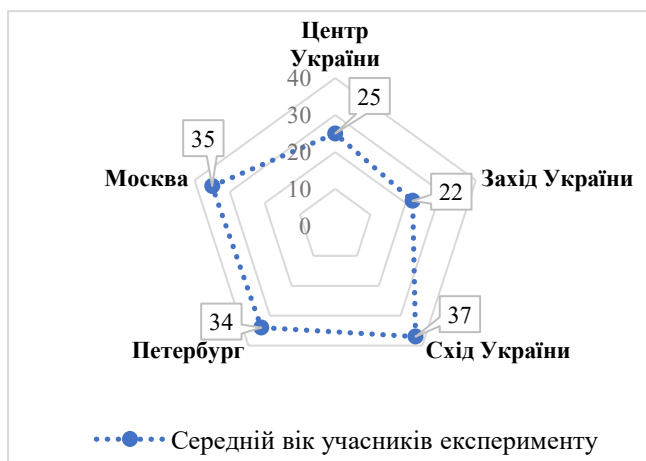

Рис. Н. 1. Середній вік учасників експерименту

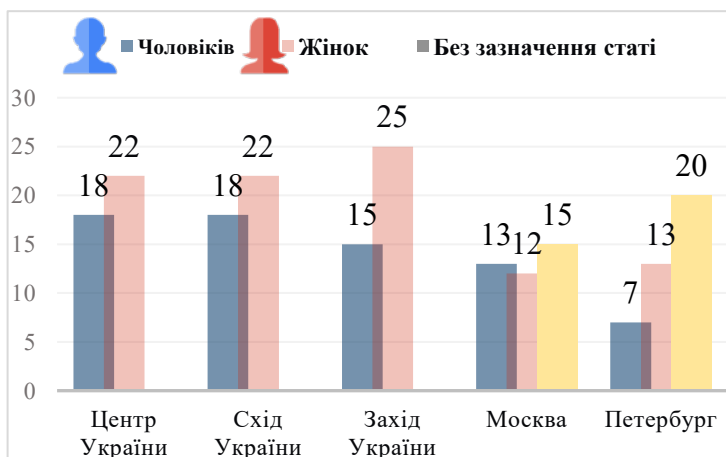

Рис. Н. 2. Гендерна стратифікація учасників експерименту

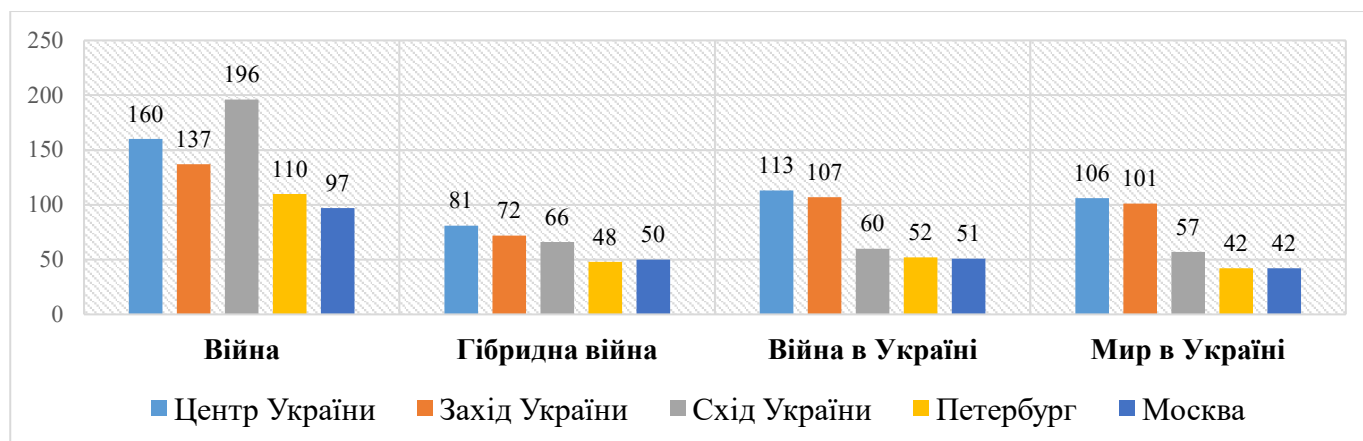
Хід експерименту

Учасникам опитування було запропоновано письмово представити асоціації на стимули «Війна», «Гібридна війна», «Війна в Україні», «Мир в Україні». Щоб отримати цілісний зріз асоціативних полів досліджуваних концептів, були зняті обмеження на час відповіді та кількість асоціацій на стимул. Зразки заповнених анкет представлені на рис. Н. 3.

<p>1. Війна</p> <p><i>на Воєноса, с Росією, РФ (кни синоним)</i></p>	<p>1. Війна</p> <p><i>Унищення, смерть, війна, злочин, армія, вбив</i></p>
<p>1. Гибридная война</p> <p><i>СММ, інформаційна, лобі, правління, політика, війна</i></p>	<p>1. Гибридная война</p> <p><i>лобб, інформація, інтернет, правління, війна</i></p>
<p>1. Війна в Україні</p> <p><i>с Росією, криворосійськими, російськими військами, солдатами, військами союзниками</i></p>	<p>1. Війна в Україні</p> <p><i>Крив, Росія, війська, 100-тисяч, АТО, інформація</i></p>
<p>1. Мир в Україні</p> <p><i>Крив (український), конфлікт між українцями, військами над Воєноса</i></p>	<p>1. Мир в Україні</p> <p><i>Будини, військами, військами, військами</i></p>
<p>Укажите, пожалуйста, Ваш пол:</p> <p>1. Мужской; ☒ 2. Женский.</p> <p>Укажите также свой возраст: <u>25</u></p>	<p>Укажите, пожалуйста, Ваш пол:</p> <p>☒ 1. Мужской; 2. Женский.</p> <p>Укажите также свой возраст: <u>23</u></p>

Рис. Н. 3. Зразки заповнених анкет

Кількість отриманих реакцій варіюється в залежності від регіону опитування та стимулу, що засвідчує рис. Н. 4.

Рис. Н. 4. Кількісна стратифікація реакцій на стимули

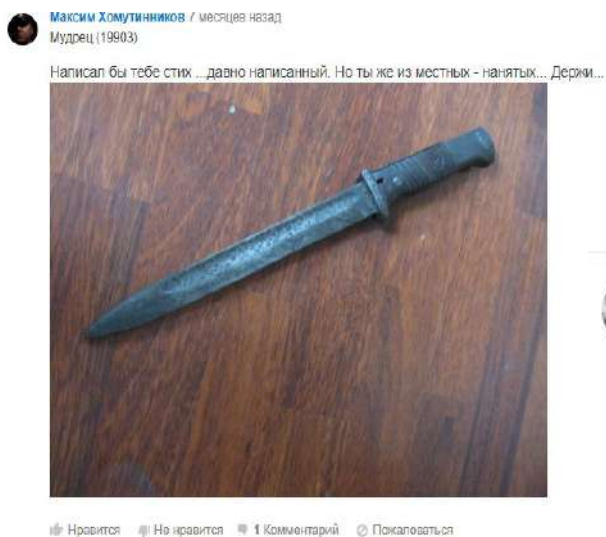
Так, інтернет-портали представили найменше число репрезентативного матеріалу. Через страх бути ідентифікованими в експерименті відмовились взяти участь 50 із 130 можливих респондентів з Росії, що становить майже 50 % від загального числа інформантів. Така реакція жителів російських регіонів є глибоко вмотивованою та вказує на:

1. Страх теми війни на фоні високої до неї зацікавленості – тільки 2 % росіян згодились прийняти участь у заочному опитуванні, усі інші стали пасивними спостерігачами. Так, на форумі «Независимый Петербург» відповіли 6 з 269 осіб, які продивились повідомлення, а на форумі «Subtalk.ru» відповіли 5 з 206 ймовірних респондентів.

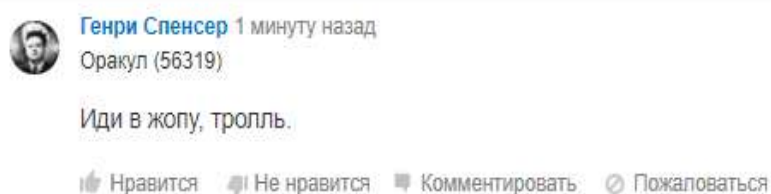
2. Табування теми війни – про війну говорять неохоче, особливо про війну в Україні; більшість отриманих реакцій на стимул розмиті чи узагальнені.

3. Високий рівень підозрілості, який викликає в респондентів страх бути покараним за свої слова. Саме страх став причиною численних відмов взяти участь в експерименті.

Щоб знизити градус недовіри, в анкетах прийменник «в» був замінений на «на»: замість «Война в Украине» зазначали «Война на Украине». Тим не менш, отримано численні негативні реакції, як-то: *Тебе зачем? Че ты тут все вынюхиваешь?* Зокрема реакції-погрози (рис. Н. 5) та інвективу (рис. Н. 6).

Рис. Н. 5. Реакція на стимул «Війна» (mail.ru). Підпис над рисунком: «Написал бы тебе стих...давно написанный. Но ты же из местных – нанятых... Держи...»

Рис. Н. 6. Реакція на стимул «Гібридна війна» (mail.ru)

4. Небажання контактувати з українцями – інтерес до теми війни з боку українця розцінюється як загроза, тому для опитування в Росії було вирішено використовувати *маску* – штучно сконструйовану особистість, від імені якої проводилось заочне опитування. За нашою легендою, ним став юнак-петербуржець.

5. Підвищений горизонт зла – агресія до українців, України, сучасних подій тощо, що є закономірним результатом усього вищезначеного.

Отримані реакції були розподілені за кількісним (табл. Н. 1, Н. 2) та тематичним принципами (табл. Н. 4, Н. 5, Н. 6, Н. 7). Для кожного стимулу були виокремлені постійні асоціати поля (табл. Н. 3). Оскільки, за свідченнями Г. О. Черкасової⁵, однойменні асоціативні поля, сформовані на основі реакцій 100 опитуваних, уже включають п'ять частотних реакцій, які при збільшенні кількості опитуваних зберігаються, для більшої репрезентативності вибірки отримані асоціації було об'єднано у дві групи – реакції жителів України та Росії.

Отримані в ході експерименту дані дали змогу вибудувати узагальнене уявлення українців і росіян про війну, гібридну загрозу, події на Сході України, та визначити можливі перспективи миру з позиції представників обох держав.

⁵ Див. Черкасова Г. А. Квантитативные исследования ассоциативных словарей. *Общение. Языковое сознание. Межкультурная коммуникация*. Калуга, 2005. С. 227-242.

Таблица Н. 1. Асоціативне поле гіперконцепту «Війна», субконцептів «Гібридна війна», «Війна в Україні», «Мир в Україні»

Україна			Росія	
Західний регіон	Центральний регіон	Східний регіон	Москва	Петербург
<p>ВОЙНА: смерть 18; страх 17; кровь 15; слезы 10; потери 8; оружие, горе 6; боль 5; разруха, огонь 4; беда, разрушение 3; танки, плачь, печаль, убийство, кровопролитие, уничтожение, ужас 2; АТО, бой, взрыв, вспышка, выбор, гибель, Государство, граната, дым, жестокость, за деньги, за политику, недоразумение, ООН, опустошение, падение нравственности, переживание, политика, проблемы, раздор, Россия, руины, стрельба, упадок 1; 137</p>	<p>ВОЙНА: смерть 18; кровь 11; горе, слезы 9; оружие, боль, страх 6; солдаты 5; враг, потери, насилие, ненависть, разрушение, ужас, тревога 3; политика, уничтожение, сражение, Россия, победа, страдание, битва, беда, танк, взрывы, отчаяние, месть, трагедия 2; беспокойство, бой, вдовы, Великая Отечественная, война, вторая мировая, Гитлер, Донбасс, жестокость, и мир, инвалиды, когда много людей убивают друг друга на вполне законных основаниях, конец привычной жизни, конфликт, кризис, крик, кровопролитие, мир, на Востоке, народов, олимпийские игры, осенние деревья без листьев поздним вечером, отвага, патриотизм, печаль, подвиг, подлость, пострадавшие, противостояние, ранение, руина, РФ, сила, сироты, сломанные судьбы, современность, ссора, суматоха, территория, фильм, холокост, честный поединок, экипировка 1; 160</p>	<p>ВОЙНА: кровь, смерть 13; горе 11; разруха 9; слезы 8; страх 7; голод, боль, беда 5; блокада 4; огонь, окопы, танки, трупы, ужас, калеки, потери 3; освобождение, мир, зло, снаряды, жертвы, бой, пожар, инвалиды, разрушение, убийство, взрывы, грязь, страдание, оружие, враги 2; автоматные очереди, артиллерия, атака, бедность, беженцы, боеприпасы, бомбежки, бомбоубежища, бомбы, борьба, бронетехника на улицах, брошенные дома, ветераны, власть, войска в населенных пунктах, время, гибель, Гитлер, деньги, День победы, дети, желание убивать, засада, захват, конец, конфликт, крушение, Майдан, мины, начало, немцы, ненависть, несчастье, нищета, опустошенность, отрешенность, память, патроны, печаль, пилоты, плачь, плен, победа, проигрыш, пулемет, пустота, пустота в глазах прохожих, пушки, развал,</p>	<p>ВОЙНА: страх 10; смерть 8; оружие, кровь 6; ужас 5; страх потерять близких, слезы 4; страдание, горе, блокада 3; уничтожение, солдаты, снаряды, разрушения, разруха, развалины, немцы, взрывы, боль, жертвы, бой 2; 1941-1945, агрессия, армия, бомбежка, Великая Отечественная, ветеран, голод, дети, договорный матч, запах пороха, инвалид, инвалид на коляске, медаль, печаль, плен, повестки, потеря близких, разлука, расстрел, слезы матерей за потерянных сыновей, стрельба, танки, Call of duty 1; 97</p>	<p>ВОЙНА: смерть 12; оружие 10; боль 9; кровь, страх 8; ужас, инвалиды, взрывы, разрушение 4; выдуманная 3; пропаганда, хаос, голод, блокада, слезы, немцы, страдание, сражение 2; Бах! Бах! Бах! Бах!, безнаказанность, беспорядок, бой, бомбы, братоубийство, Гитлер, град, дефицит, дискомфорт, извращение отношений, красное, крушение, мины, мир, нападение, пилоты, победа, пулемёт, пушка, развал, разруха, ракеты, Российская вооруженная агрессия в отношении сопредельных государств, снаряд, танк, труп, фашизм 1; 110</p>

Україна			Росія	
Західний регіон	Центральний регіон	Східний регіон	Москва	Петербург
		разлом, разорение, разрушенные дома, разрывы снарядов, ракеты, раненные, раны, расстрел, Родина, серое небо, слезка, смятение, сражение, уничтожение, холод, штурм 1; 196		
ГИБРИДНАЯ ВОЙНА: выгода 10 ; ложь, деньги 7 ; штучная 4 ; ненастоящая 3 ; телевидение, оружие, обман, манипуляция, кибератака 2 ; АТО, взрывы, выгода власти, доллары, зло, интернет, испытания, испытания техники, истребление людей, кибервойна, [кому война, а кому мать родна], коррупция, незаслуженные смерти, печаль, президент, придуманная, революция, сговор, смерть, смешанная, СМИ, терроризм, хитрость, 1 ; відмов – 8 72 / 64 +8	ГИБРИДНАЯ ВОЙНА: Россия, ложь 5 ; война кланов, искусственная, манипуляция, обман 3 ; неправильная, подлость, пропаганда, информация, страх 2 ; XXI век, бесчеловечность, Бондаренко А. А., взрыв, влияние, война за мозги, война между своими, впервые слышу, выброс, гибридные растения, голосование, зомби, зомбоящик, конец привычной жизни, концентриальная, кризис, ментальная, Нагасаки, не знаю, неестественная, несправедливость, нечестная, новая эра, новости на 1 канале (российском), нож в спину, отвращение, искажение фактов, победа, под личиной чего-то благородного, подпольная, порванные провода на газете, правда, православный фундаментализм, придуманная, самоуничтожение, сговорняк, сложная, смешанная, современная, современная политика , соперничество, страдание народа, политика, телевидение, тирания,	ГИБРИДНАЯ ВОЙНА: информационная война 10 ; ложь 7 ; СМИ, смешанная 4 ; лживая, обработка людей, пропаганда 3 ; диверсия, информация, кибератаки, неправда, обман, ограбление, разруха, смерть, террористическая, [война, которая включает несколько видов противостояния], без линии фронта, боевые действия, борьба против власти, вирусные атаки на сайты, внутренняя, война с несуществующим противником, двойная, запугивание людей, искусственное разжигание конфликта, необъявленная, необычная, ополчение против правительственных войск, пиар-компания, разнообразные методы ведения войны, саботаж, сетевая война, скрытые операции, сочетание	ГИБРИДНАЯ ВОЙНА: телевидение 10 ; дезинформация, кибератака 4 ; пропаганда, интернет, СМИ 3 ; давление, искажение информации, поддержка повстанцев, политическая пропаганда 2 ; тестирование оружия, вид враждебных действий, дипломатическая война, журналистика, кадры, использование социальных сетей для воздействия на поведение людей, маскировка техники и солдат, оружие, психологическая война, поддержка повстанцев, применение силовых мер скрытого характера, распространение хаоса и беспорядка внутри страны врага, финансы, я не верю в ГВ 1; 50	ГИБРИДНАЯ ВОЙНА: СМИ 10 ; телевидение, смешанная 5 ; интернет, пропаганда 3 ; беспорядок, кибератаки, хаос 2 ; красное, агенты используют психологический профиль своей целью с помощью его или ее отпечатков в сетях, [Бах! Тарарах! Бах! Тарарах!], биологическое оружие, град, использование смартфонов, кибербезопасность, кровь, нетрадиционная, [Россия использует Украину для военных испытаний, в частности т. н. целевых исследований], сеть, терроризм и сепаратизм (его еще называют «русский мир») в оккупированной восточной части Донбасса, угроза безопасности,

Україна			Росія	
Західний регіон	Центральний регіон	Східний регіон	Москва	Петербург
	фауна, флора, Хиросима, хитрость 1; 81	холодной войны с опорой на информационное оружие, теракты, террор, Украина, циничная 1; 66		фейковые новости, шоу 1; 48
ВОЙНА В УКРАИНЕ: АТО 15 ; жертвы, Донбасс 7 ; добровольцы, смерть 6 ; страх, слезы 4 ; из-за власти 3 ; боль, войны, Россия, огонь, оружие, Крым, Небесная сотня, революция, контракт, горе, бизнес 2 ; переживания за семью, из-за денег, [с теми, кто хочет богатства], из-за богатства, [из-за политиков, которые что-то не поделили], [война, выгодная двум государствам – Украине и России, а для бедного населения это беда], война власти, распределение власти, для людей – беда, незаконная, выгодная, искусственная, слезы матерей, Украина, перемирие, патриотизм, аэропорт, разруха, постоянный сбор помощи, Луганск, 100 первых, коррупция, страх за жизнь, деньги, власть, несправедливость, отчаянье, неуверенность в будущем, кровь, слёзы, братоубийственная, война с Россией, уничтожение 1; 107	ВОЙНА В УКРАИНЕ: Донбасс 8 ; деньги, Россия 5 ; разрушение, АТО, борьба за власть, гибридная война, отмывание денег, пропаганда, политика 3 ; безразличие, агрессор, ерунда, Минские соглашения, Иловый котел, киборги, страх 2 ; атака, бесполезные убийства, бессмысленная, боль, бред, вероломство, война депутатов, война кланов, волонтеры, враг, вражда, выгодная руководству, геноцид нации, гибель, глупость, горе, ДНР, Донецк, жестокость, за территорию, истребление населения страны, Киев, конец привычной жизни, коррупция, кризис, Крым, ЛНР, люди-скот, Майдан, мертвая земля, мир, муж, надуманная, нарушение минских соглашений, неправильная, отсутствие воды, печаль, предательство, противостояние, псевдореспублика, раздражение, ранение, руины, русские войска, слезы, слепота, смерть, современность, соглашения, суетность, Торецк, тоска, туманность, ужас, Украина, украинская война, украинский солдат в осеннем неустроенном копе пьет кипятком из оловянной кружки,	ВОЙНА В УКРАИНЕ: братоубийственная, гражданская 10 ; ее нет, не наша 5 ; в Украине ее нет, отмывание денег, террористическая операция 4 ; [война, которая нужна правительству] 3 ; раздор, из-за власти, необъявленная война 2 ; жертвы, бойня, в Украине война не объявлена, ее нет?, идет война, мобилизация всех мужчин с целью проведения террористических операция, несчастье двух народов, нет мира, чужая война 1; 60	ВОЙНА В УКРАИНЕ: деньги 7 ; война украинской власти, восстание ополченцев, дело властей 4 ; бойня, война за деньги, чужая война 3 ; бизнес, война кланов, восстание террористов, Украину губят олигархи 2 ; Америка разрушает мировой порядок в попытке распространить свое влияние, [военный переворот, который был поддержан западом], война ЛНР и ДНР за землю, война за власть, восстание за справедливость, гражданская война за независимую Украину, жадность политиков, истребление, киевская банда, недоверие к власти, политика, раскол общества на два лагеря, сжигание книг, страдают ресурсы, Украины с Россией 1; 51	ВОЙНА В УКРАИНЕ: борьба за власть 9 ; война оппозиции 8 ; за деньги 7 ; отмывание денег 6 ; гражданская 5 ; придуманная 4 ; война политиков 3 ; поле испытаний 2 ; торжествующий идиотизм, град, ДНР, красное, кровь, оккупация террористами-боевиками и ВС РФ восточной части Донбасса, поле битвы, ти ж мене підманула 1; 52

Україна			Росія	
Західний регіон	Центральний регіон	Східний регіон	Москва	Петербург
	уничтожение украинской элиты, чудовищная вещь, юго-восток 1; 113			
<p>МИР В УКРАИНЕ: спокойствие, радость 10; мир 9; счастье, добро 7; смена власти, благополучие 5; здоровье 4; Крым наш, любовь, смех, солнце, счастье детей 2; [будет мир, когда будет вера в Украину], бесплатная медицинская реформа, взаимопонимание, вместе с Крымом, возрождение, воля, все хорошо, гармония, дети, Донбасс наш, жизнь, искренность, красота, легкая жизнь, мирное небо, небо, нет АТО, нет войне, нет крови и смерти, окончание войны, отпуск в Крыму, патриотизм, понимание, прекращение войны, птицы, работающие шахты, развитие, тишина, уют, цветы, целостная страна, честь, чистое небо, чтобы войны не было 1; 101</p>	<p>МИР В УКРАИНЕ: будущее 7; свет, смена власти, спокойствие, счастье 4; жизнь, победа, процветание, светлое будущее детей 3; благополучие, любовь, обновление, ожидание, солнечный день, счастливая жизнь, Крым (украинский) 2; вера, войны, время, голуби, детский смех, добро, договор, достойная жизнь, дружба, дружба народов, дымящиеся развалины, желание, зависит не от нас, Киев, контроль над границей, контроль над Донбассом, лад, мечты, мир, мир во всем мире, молодежь, надежда, наступит в скором будущем, нескоро, новая власть, новый день, обязателен, окончание ссор и битв, отступление, первоочередная задача, песня, поддержка, покой, примирение, прогресс, радость, реализация планов, решение конфликта, руководство не заинтересовано, свобода, семья, сердце, солнце, стабильность, счастливое будущее, счастливые дети, счастливые люди, [то, чего желаешь, но мало в это веришь], [то, что будет достигнуто рано или поздно], трудно достичь сегодня, умное человечество, хорошо, чудо, школьный звонок, экономика, языковая дискриминация 1; 106</p>	<p>МИР В УКРАИНЕ: конец войны 10; порядок 6; перемирие, счастье 4; возвращение Донбасса на Украину, спокойствие, стабильность, счастливые семьи 3; свободная страна, согласие, солнце 2; дети, дети дома!!!, [дети, которые не видят смерти и крови], доброта, дружба, законность, когда надоеет война, любовь, мир есть мир, отсутствие войны, процветание, радость, свобода, счастье во всех семьях, [целые, не разбитые дома и города] 1; 57</p>	<p>МИР В УКРАИНЕ: процветание 8; объединение, счастье 4; свержение коррупционной украинской власти, возрождения 3; в составе России, голубого неба над головой, здоровые дети, мирное небо над головой, чтобы были здоровы 2; Украина единая и неделимая, восстановление справедливости, держаться и не сдаваться, европейское будущее, курс на европейскую интеграцию, мир, мир в доме, процветание республики, развитие, светлое будущее 1; 42</p>	<p>МИР В УКРАИНЕ: здоровье 8; восстановление справедливости 6; мирное небо 5; процветание, что-то обычное 4; недоопределено, обыденность 3; возрождение 2; зеленое, восстановление инфраструктуры, все довольны, сало, ти ж мене підвела, Украина восстановила производство ядерного оружия и вошла в состав НАТО на правах полноправного члена Альянса, чтобы войны не было 1; 42</p>

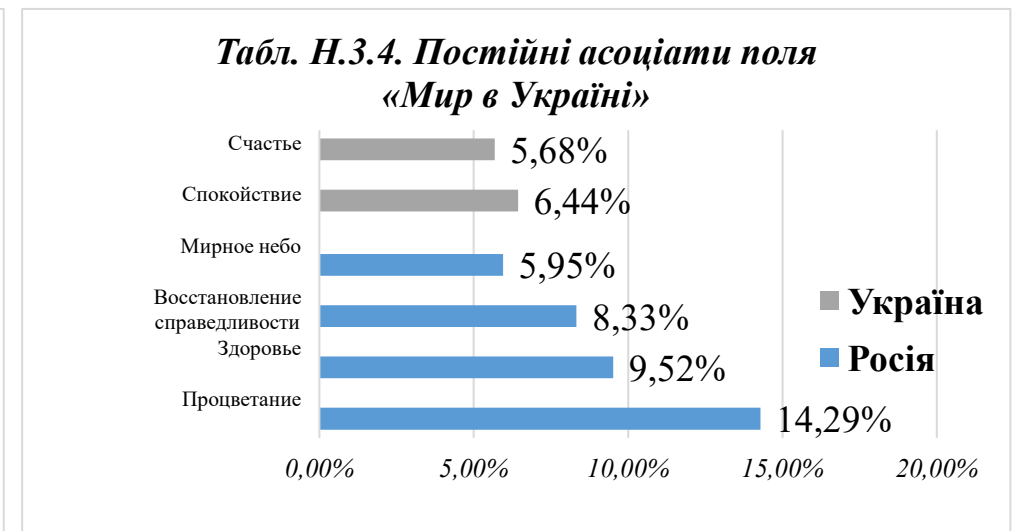
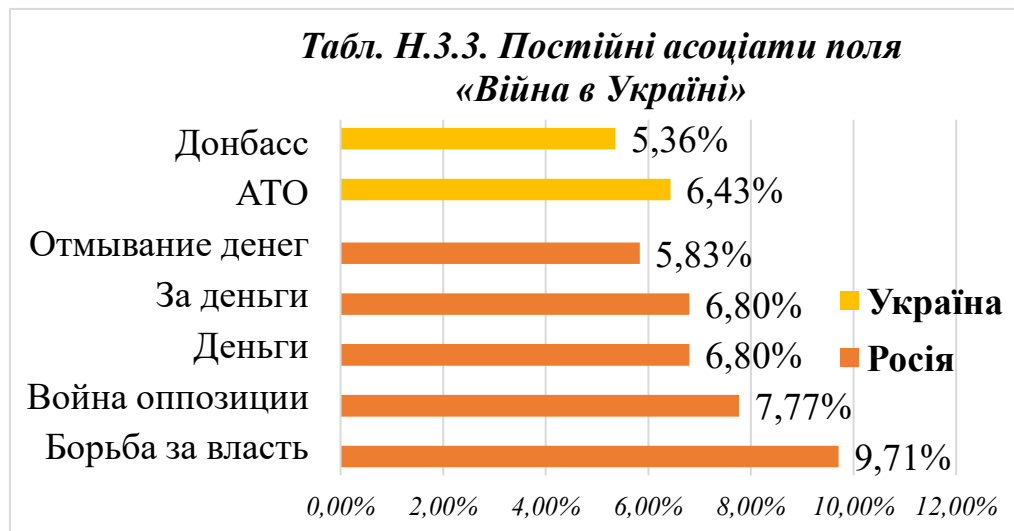
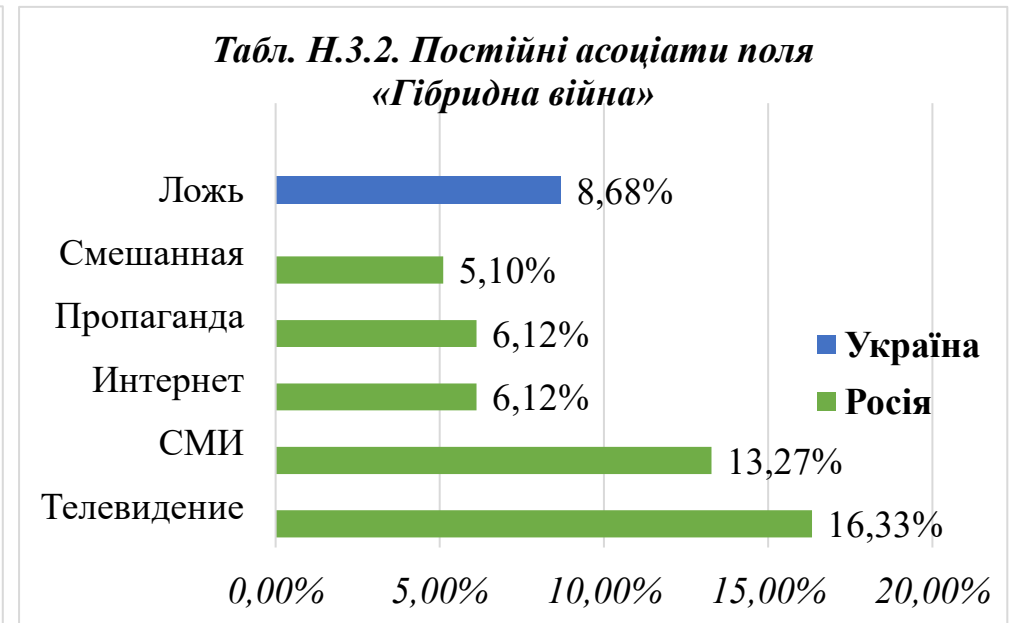
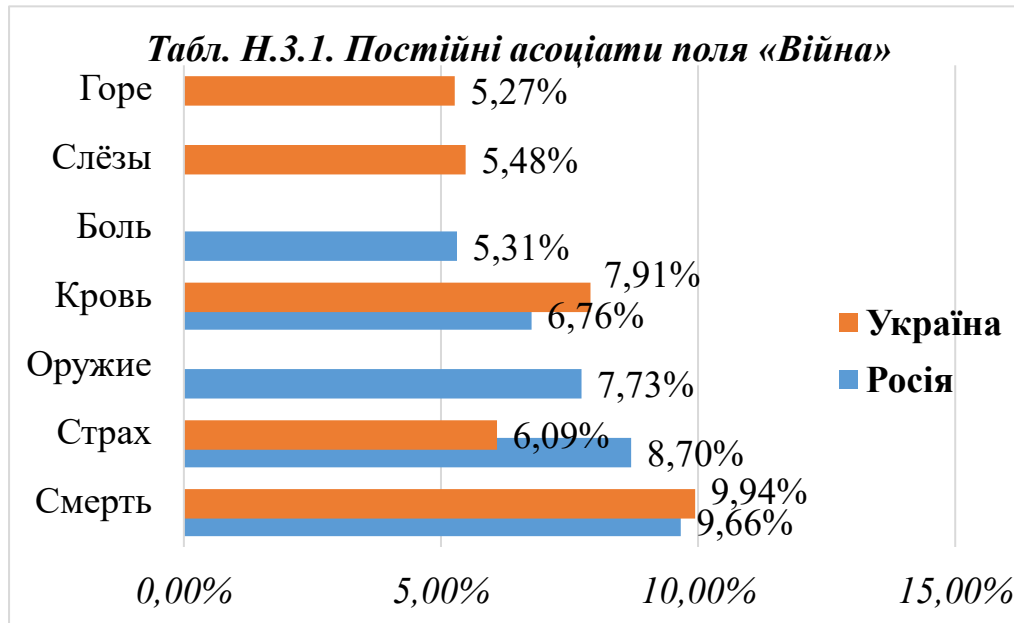
Таблиця Н. 2. Розподіл реакцій на стимули (зведена таблиця)

Україна	Росія
<p>ВОЙНА Ядерная зона: смерть 49; кровь 39; страх 30; слёзы 27; горе 26; Медиарная зона:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>ближня:</i> боль 16; • <i>дальняя:</i> оружие, потери 14; разруха 13; беда 10; <p>Периферийна зона:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>ближня:</i> разрушение, ужас 8; огонь 7; голод, солдаты, танки, уничтожение 5; • <i>дальняя:</i> блокада, взрывы, ненависть, печаль, страдание, убийство 4; бой, враг, инвалиды, калеки, кровопролитие, насилие, окопы, плачь, победа, политика, Россия, сражение, тревога, трупы 3; битва, враги, гибель, Гитлер, грязь, жертвы, жестокость, зло, конфликт, месть, мир, освобождение, отчаянье, пожар, снаряды, танк, трагедия 2; автоматные очереди, артиллерия, атака, АТО, бедность, беженцы, беспокойство, боеприпасы, бои, бомбёжки, бомбоубежища, бомбы, борьба, бронетехника на улицах, брошенные дома, вдовы, Великая Отечественная, ветераны, взрыв, власть, война, войска в населенных пунктах, время, вспышка, вторая мировая, выбор, Государство, граната, День победы, деньги, дети, Донбасс, дым, желание убивать, за деньги, за политику, засада, захват, и мир, когда много людей убивают друг друга на вполне законных основаниях, конец, конец привычной жизни, кризис, крик, крушение, Майдан, мины, миров, на Востоке, начало, недоразумение, немцы, несчастье, нищета, олимпийские игры, ООН, опустошение, опустошенность, осенние деревья без листьев поздним вечером, отвага, отрешенность, падение нравственности, память, патриотизм, патроны, переживание, пилоты, плен, подвиг, подлость, пострадавшие, проблемы, проигрыш, противостояние, пулемёт, пустота, пустота в глазах прохожих, пушки, развал, раздор, разлом, разорение, разрушенные дома, разрывы снарядов, ракеты, ранение, раненные, раны, расстрел, Родина, руина, руины, РФ, серое небо, сила, сироты, слезка, сломанные судьбы, смятение, современность, ссора, стрельба, суматоха, территория, упадок, фильм, холод, холокост, честный поединок, штурм, экипировка 1 / 493 	<p>ВОЙНА Ядерная зона: смерть 20; страх 18; оружие 16; кровь 14; боль 11; Медиарная зона:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>ближня:</i> ужас 9; • <i>дальняя:</i> взрывы, слёзы 6; блокада, страдание 5; <p>Периферийна зона:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>ближня:</i> инвалиды, немцы, разрушение, страх потерять близких 4; бой, выдуманная, голод, горе, разруха 3; • <i>дальняя:</i> жертвы, пропаганда, развалины, разрушения, снаряды, солдаты, уничтожение, хаос 2; 1941-1945, Call of duty, агрессия, армия, [Бах! Бах! Бах! Бах!], безнаказанность, беспорядок, бомбёжка, бомбы, братоубийство, Великая Отечественная, ветеран, Гитлер, град, дети, дефицит, дискомфорт, договорный матч, запах пороха, извращение отношений, инвалид, инвалид на коляске, красное, крушение, медаль, мины, мир, нападение, печаль, пилоты, плен, победа, повестки, потеря близких, пулемёт, пушка, развал, разлука, ракеты, расстрел, российская вооружённая агрессия в отношении сопредельных государств, слёзы матерей за потерянных сыновей, снаряд, стрельба, танк, танки, труп, фашизм 1 / 207
<p>ГИБРИДНАЯ ВОЙНА Ядерная зона: ложь 19; Медиарная зона:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>ближня:</i> выгода, информационная война 10; • <i>средняя:</i> \-\ 8; деньги, искусственная 7; • <i>дальняя:</i> обман, смешанная 6; манипуляция, пропаганда, Россия, СМИ 5; <p>Периферийна зона:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>ближня:</i> война кланов, лживая, ненастоящая, обработка людей, телевидение, информация 3; • <i>дальняя:</i> кибератака, неправильная, оружие, подлость, придуманная, смерть, страх, хитрость, политика, XXI век, АТО, без линии фронта, бесчеловечность, боевые действия, 	<p>ГИБРИДНАЯ ВОЙНА Ядерная зона: телевидение 16; СМИ 13; интернет, пропаганда 6; смешанная 5; Медиарная зона:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>ближня:</i> дезинформация, кибератака 4; • <i>средняя:</i> поддержка повстанцев 3; • <i>дальняя:</i> беспорядок, давление, искажение информации, кибератаки, политическая пропаганда, хаос 2; <p>Периферийна зона: агенты используют психологический профиль своей цели с помощью его или ее отпечатков в сетях, [Бах! Тарахах! Бах! Тарахах!],биологическое оружие,</p>

Україна	Росія
<p>Бондаренко А. А., борьба против власти, взрыв, взрывы, вирусные атаки на сайты, влияние, внутренняя, война за мозги, война между своими, война с несуществующим противником, [война, которая включает несколько видов противостояния], впервые слышу, выброс, выгодна власти, гибридные растения, голосование, двойная, диверсия, доллары, запугивание людей, зло, зомби, зомбоящик, интернет, искажение фактов, искусственное разжигание конфликта, испытание техники, истребление людей, испытания, кибератаки, кибервойна, [кому война, а кому мать родна], конец привычной жизни, концентрическая, коррупция, кризис, ментальная, Нагасаки, не знаю, неестественная, незаслуженные смерти, необъявленная, необычная, неправда, несправедливость, нечестная, новая эра, новости на 1 канале (российском), нож в спину, ограбление, ополчение против правительственных войск, отвращение, печаль, пиар-кампания, победа, под личиной чего-то благородного, подпольная, порванные провода на газете, правда, православный фундаментализм, президент, разнообразные методы ведения войны, разруха, революция, саботаж, самоуничтожение, сговор, сговорняк, сетевая война, скрытые операции, сложная, современная, современная политика, соперничество, сочетание холодной войны с опорой на информационное оружие, страдание народа, теракты, террор, терроризм, террористическая тирания, Украина, фауна, флора, Хиросима, циничная 1 / 219</p>	<p>вид враждебных действий, град, дипломатическая война, журналистика, использование смартфонов, [использование социальных сетей, для воздействия на поведение людей], кадры, кибербезопасность, красное, кровь, маскирование техники и солдат, нетрадиционная, оружие, психологическая война, применение силовых мер скрытого характера, распространение хаоса и беспорядка внутри страны врага, [Россия использует Украину для военных испытаний, в частности т. н. целевых исследований], сеть, терроризм и сепаратизм (его ещё называют «русский мир») в оккупированной восточной части Донбасса, тестирование оружия, угроза безопасности, фейковые новости, финансы, шоу, экономическое давление на противника, я не верю в ГВ 1 / 98</p>
<p>ВОЙНА В УКРАИНЕ Ядерная зона: АТО 18; Донбасс 15; Медиарная зона: <ul style="list-style-type: none"> • <i>ближняя:</i> братоубийственная 11; гражданская 10; • <i>дальняя:</i> жертвы 8; отмыwanie денег, Россия, смерть 7; деньги, добровольцы, слезы, страх 6; Периферийна зона: <ul style="list-style-type: none"> • <i>ближняя:</i> ее нет, из-за власти, не наша 5; в Украине ее нет, террористическая операция 4; боль, борьба за власть, [война, которая нужна правительству], гибридная война, горе, Крым, политика, пропаганда, разрушение 3; • <i>дальняя:</i> агрессор, безразличие, бизнес, войны, ерунда, Иловайский котел, киборги, контракт, коррупция, Минские соглашения, Небесная сотня, необъявленная война, огонь, оружие, раздор, революция, Украина 2; 100 первых, атака, аэропорт, бесполезные убийства, бессмысленная, бойня, бред, в Украине война не объявлена, вероломство, власть, война власти, война депутатов, война кланов, [война, выгодная двум государствам – Украине и России, а для бедного населения это беда], волонтеры, враг, вражда, выгодная, выгодная руководству, геноцид нации, гибель, глупость, для людей – беда, ДНР, Донецк, ее нет?, жестокость, за территорию, идет война, из-за богатства, из-за денег, [из-за политиков, которые что-то не поделили], искусственная, истребление населения страны, Киев, конец привычной жизни, кризис, кровь, ЛНР, Луганск, люди-скот, Майдан, мертвая земля, мир, мобилизация всех мужчин с целью проведения террористических операций, муж, надуманная, нарушение минских соглашений, незаконная, неправильная, несправедливость, несчастье двух народов, нет мира, неуверенность в будущем, отсутствие воды, отчаянье, патриотизм, переживание за </p>	<p>ВОЙНА В УКРАИНЕ Ядерная зона: борьба за власть 10; война оппозиции 8; деньги, за деньги 7; отмыwanie денег 6; Медиарная зона: <ul style="list-style-type: none"> • <i>ближняя:</i> гражданская 5; • <i>средняя:</i> война украинской власти, восстание ополченцев, дело властей, придуманная 4; • <i>дальняя:</i> бойня, война за деньги, война политиков, чужая война 3; Периферийна зона: <ul style="list-style-type: none"> • <i>ближняя:</i> бизнес, война кланов, восстание террористов, поле испытаний, Украину губят олигархи 2; • <i>дальняя:</i> Америка разрушает мировой порядок в попытке распространить свое влияние, [военный переворот, который был поддержан Западом], война ДНР и ЛНР за землю, восстание за справедливость, град, гражданская война за независимую Украину, ДНР, жадность политиков, истребление, киевская банда, красное, кровь, недоверие к власти, оккупация террористами-боевиками и ВС РФ восточной части Донбасса, поле битв, политика, раскол общественности на 2 лагеря, сжигание книг, страдают </p>

Україна	Росія
<p>семью, перемирие, печаль, постоянный сбор помощи, предательство, противостояние, псевдореспублика, раздражение, разруха, ранение, распределение власти, раины, русские войска, с Россией, [с теми, кто хочет богатства], слёзы матерей, слепота, современность, соглашения, страх за жизнь, суетность, Торецк, тоска, туманность, ужас, украинская война, украинский солдат в осеннем неустроенном копе пьет кипяток из оловянной кружки, уничтожение, уничтожение украинской элиты, чудовищная вещь, чужая война, Юго-Восток 1 / 280</p>	<p>ресурсы, ти ж мене підманула, торжествующий идиотизм, Украины с Россией 1 / 103</p>
<p>МИР В УКРАИНЕ Ядерная зона: спокойствие 17; счастье 15; Медиарная зона:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>ближняя:</i> радость 12; • <i>средняя:</i> конец войны, мир 10; смена власти 9; добро 8; • <i>дальняя:</i> благополучие, будущее 7; порядок 6; <p>Периферийна зона:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>ближняя:</i> любовь, солнце 5; жизнь, здоровье, перемирие, процветание, свет, стабильность 4; возвращение Донбасса на Украину, победа, светлое будущее детей, счастливые семьи 3; • <i>дальняя:</i> дети, дружба, Крым (украинский), Крым наш, обновление, ожидание, свобода, свободная страна, смех, согласие, солнечный день, счастливая жизнь, счастье детей 2; [будет мир, когда будет вера в Украину], бесплатная медицинская реформа, вера, взаимопонимание, вместе с Крымом, возрождение, воины, воля, время, все хорошо, гармония, голубь, дети дома!!!, [дети, которые не видят смерти и крови], детский смех, доброта, договор, Донбасс наш, достойная жизнь, дружба народов, дымящиеся развалины, желание, зависит не от нас, законность, искренность, Киев, когда надоеет война, контроль над границей, контроль над Донбассом, красота, лад, легкая жизнь, мечты, мир во всем мире, мир есть мир, мирное небо, молодежь, надежда, наступит в скором будущем, небо, нескоро, нет АТО, нет войне, нет крови и смерти, новая власть, новый день, обязательен, окончание войны, окончание ссор и битв, отпуск в Крыму, отступление, отсутствие войны, память, патриотизм, первоочередная задача, песня, поддержка, покой, понимание, прекращение войны, примирение, прогресс, птицы, работающие шахты, развитие, реализация планов, решение конфликта, руководство не заинтересовано, семья, сердце, счастливое будущее, счастливые дети, счастливые люди, счастье во всех семья, тишина, [то, чего желаешь, но мало в это веришь], [то, что будет достигнуто рано или поздно], трудно достичь сегодня, умное человечество, уют, хорошо, цветы, целостная страна, [целые, не разбитые дома и города], честь, чистое небо, чтобы войны не было, чудо, школьный звонок, экономика, языковая дискриминация 1 / 264 	<p>МИР В УКРАИНЕ Ядерная зона: процветание 12; здоровье 8; восстановление 7; мирное небо 5; Медиарная зона:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>ближняя:</i> объединение, счастье, что-то обычное 4; • <i>средняя:</i> возрождение, недоопределено, обыденность, свержение коррупционной украинской власти 3; • <i>дальняя:</i> в составе России, возрождение, голубого неба над головой, здоровые дети, мирное небо над головой, чтобы были здоровы 2; <p>Периферийна зона: восстановление инфраструктуры, все довольны, держаться и не сдаваться, европейское будущее, зеленое, курс на европейскую интеграцию, мир, мир в доме, процветание республики, развитие, сало, светлое будущее, Ти ж мене підвела, Украина восстановила производство ядерного оружия и вошла в состав НАТО на правах полноправного члена Альянса, Украина единая и неделимая, чтобы не было войны 1 / 84</p>

Таблиця Н. 3. Постійні асоціати поля

Таблиця Н. 4. Понятійна атрибуція реакцій на стимул «Війна»: порівняльна таблиця

Назва гнізда		Україна	Відсоткове співвідношення до заг. к-ті ас. (493), %	Росія	Відсоткове співвідношення до заг. к-ті ас. (207), %
Війна – конфлікт (його типи)	невербальний	конфлікт 2; боротьба, війна, когда много людей убивают друг друга на вполне законных основаниях, миров, народов, противостояние	1,62	Российская вооружённая агрессия в отношении сопредельных государств	0,48
	вербальний	раздор, ссора	0,41	—	0
Мотив		политика 3; месть 2; власть, деньги, за деньги, за политику, территория	2,03	—	0
Актанти		солдаты 5; враг, инвалиды, калеки, Россия 3; враги, Гитлер 2; беженцы, вдовы, ветераны, дети, немцы, пилоты, пострадавшие, раненные, сироты	6,09	инвалиды, немцы 4; солдаты 2; армия, ветеран, Гитлер, дети, инвалид, инвалид на коляске, пилоты	8,21
Засоби ведення / протидії конфлікту		блокада, убийство 4; бой, насилие, окопы, сражение 3; битва 2; атака, бои, бомбёжки, бомбоубежища, засада, захват, плен, разрывы снарядов, расстрел, стрельба, штурм	6,69	блокада 5; бой 3; пропаганда, сражение, уничтожение 2; бомбёжка, братоубийство, нападение, плен, расстрел, стрельба	9,66
Інструменти війни		оружие 14; танки 5; снаряды, танк 2; артиллерия, боеприпасы, бомбы, граната, мины, патроны, пулемёт, пушки, ракеты, слежка	6,69	оружие 16; снаряды 2; бомбы, град, мины, пулемёт, пушка, ракеты, снаряд, танк, танки	13,04
Атрибути війни		смерть 49; кровь 39; потери 14; огонь 7; голод 5; взрывы 4; кровопролитие, плачь, трупы 3; гибель, грязь, жертвы, пожар 2; автоматные очереди, бедность, бронетехника на улицах, взрыв, войска в	29,61	смерть 20; кровь 14; взрывы, слёзы 6; голод, горе 3; жертвы, хаос 2; безнаказанность, беспорядок, дефицит, потеря	30,43

Назва гнізда		Україна	Відсоткове співвідношення до заг. к-ті ас. (493), %	Росія	Відсоткове співвідношення до заг. к-ті ас. (207), %
		населенных пунктах, дым, нищета, падение нравственности, ранение, раны, суматоха		близких, разлука, слёзы матерей за потерянных сыновей, труп	
Властивості війни	I	беда 10 ; жестокость, зло, трагедия 2 ; недоразумение, несчастье, подлость	3,85	—	0
	+	—	0	—	0
Хронотоп	модальність	конец, конец привычной жизни, начало, современность	0,81	—	0
	локуси / часова вісь	АТО, Донбасс, на Востоке, время, Государство, Майдан, ООН, Родина, РФ	1,83	—	0
Результати війни		победа 3 ; освобождение 2 ; День победы, проигрыш	1,42	победа	0,48
Вплив на навколишнє середовище та суспільство		разруха 13 ; разрушение 8 ; уничтожение 5 ; брошенные дома, крушение, осенние деревья без листьев поздним вечером, развал, разлом, разорение, разрушенные дома, руина, руины, серое небо, упадок, сломанные судьбы, кризис, проблемы	8,11	разрушение 4 ; разруха 3 ; развалины, разрушения 2 ; извращение отношений, крушение, развал	6,76
Вплив війни на емоційний стан людей		страх 30 ; слёзы 27 ; горе 26 ; боль 16 ; ужас 8 ; ненависть, печаль, страдание 4 ; тревога 3 ; отчаянье 2 ; беспокойство, желание убивать, опустошение,	26,98	страх 18 ; боль 11 ; ужас 9 ; страдание 5 ; страх потерять близких 4 ; агрессия, дискомфорт, печаль	24,15

Назва гнізда	Україна	Відсоткове співвідношення до заг. к-ті ас. (493), %	Росія	Відсоткове співвідношення до заг. к-ті ас. (207), %
	опустошенность, отрешенность, переживание, пустота, пустота в глазах прохожих, смятение			
Феномени, протиставлені війні	мир 2	0,41	мир	0,48
Сенсорна характеристика війни	вспышка, холод, крик	0,61	[Бах! Бах! Бах! Бах!], запах пороха, красное	1,45
Війна – час проявити кращі якості людини	отвага, патриотизм, подвиг	0,61	—	0
Війна – гра	олимпийские игры, честный поединок	0,41	договорной матч	0,48
Війна – пам'ять	память	0,20	—	0
Війна-вигадка	—	0	выдуманная 3	1,45
Культурно-зумовлені реакції (прецедентні тексти)	и мир, фильм	0,41	Call of Duty	0,48
Історично вмотивовані реакції	Великая Отечественная, вторая мировая	0,41	1941-1945, Великая Отечественная	0,97
Реакції, зумовлені пресупозицією (у структурі S→R, R – вторинна реакція, зумовлена пресупозицією)	выбор, сила, холокост, экипировка	0,81	медаль, повестки, фашизм	1,45

Таблиця Н. 5. Понятійна атрибуція реакцій на стимул «Гібридна війна»

Назва гнізда	Україна	Відсоткове співвідношення до заг. к-ті ас. (219), %	Росія	Відсоткове співвідношення до заг. к-ті ас. (98), %
Тип конфлікту	інформаційна війна 10 ; смешанная 6 ; війна кланів 3 ; АТО, без лінії фронту, внутрішня, [війна, яка включає декілька видів протистояння], подвійна, кібервійна, конспіраційна, ментальна, невідомою, підпільна, мережева війна, поєднання холодної війни з опорою на інформаційне зброя, терористична	14,62	смешанная 5 ; вид ворожих дій, дипломатична війна, психологічна війна, нетрадиційна	9,18
Мотив	вигода 10 ; гроші 7 ; політика, боротьба проти влади, вплив, війна за мозги, вигідна влади, долари, випробування техніки, знищення людей, випробування, суперництво	12,33	[Росія використовує Україну для військових випробувань, зокрема т. н. цільових досліджень], випробування зброї, гроші	3,06
Аканти	Росія 5 ; війна між своїми, війна з неіснуючим ворогом, зомби, президент	4,11	—	0
Засоби організації / протидії	маніпуляція 5 ; обробка людей 3 ; бойові дії, диверсія, лякування людей, удар ззаду, грабунки, мобілізація проти державних військ, різноманітні методи ведення війни, революція, саботаж, змова, змовник, приховані операції, теракти, терор, тероризм	10,50	підтримка повстанців 3 ; тиск, спотворення інформації 2 ; кібербезпека, приховування техніки і солдатів, застосування сили, приховані дії, поширення хаосу і безладу всередині країни ворога, тероризм і сепаратизм (його ще називають «російський мир» в окупованій східній частині Донбасу, економічний тиск на ворога	13,27

Назва гнізда		Україна	Відсоткове співвідношення до заг. к-ті ас. (219), %	Росія	Відсоткове співвідношення до заг. к-ті ас. (98), %
Інструменти		ложь 19 ; обман 6 ; пропаганда, СМІ 5 ; телевидение, информация 3 ; кибератака, оружие, подлость, хитрость 2 ; взрыв, взрывы, вирусные атаки на сайты, зомбящик, интернет, искажение фактов, кибератаки, новости на 1 канале (российском)	26,03	телевидение 16 ; СМІ 13 ; интернет, пропаганда 6 ; дезинформация, кибератака 4 ; кибератаки, политическая пропаганда 2 ; агенты используют психологический профиль своей цели с помощью его или ее отпечатков в сетях, биологическое оружие, град, журналистика, использование смартфонов, использование социальных сетей для воздействия на поведение людей, оружие, сеть, фейковые новости	63,27
Атрибути		смерть 2 ; бесчеловечность, коррупция, незаслуженные смерти, несправедливость, православный фундаментализм, тирания	3,65	кровь	1,02
Властивості війни		лживая 3 ; неправильная 2 ; зло, нечестная, сложная, циничная	4,11	—	0
	+	—	0	—	0
Результати війни		победа	0,46	—	0
Хронолог	часова вісь	XXI век, новая эра, современная, современная политика	1,83	—	0
	просторова вісь	Украина	0,46	—	0
Вплив на навколишнє		конец привычной жизни, кризис, разруха, страдание народа	1,83	беспорядок, хаос 2 ; угроза безопасности	5,10

Назва гнізда	Україна	Відсоткове співвідношення до заг. к-ті ас. (219), %	Росія	Відсоткове співвідношення до заг. к-ті ас. (98), %
середовище та суспільство				
Вплив війни на емоційний стан людей	страх 2; отвращение, печаль	1,83	—	0
Сенсорна характеристика	—	0	[Бах! Тарарах! Бах! Тарарах!], красное	2,04
Придумана війна / несправжня	искусственная 7; ненастоящая 3; придуманная 2; искусственное разжигание конфликта, неестественная, неправда, пиар-кампания	7,31	я не верю в ГВ	1,02
Не те, чим здається на перший погляд	необычная, под личиной чего-то благородного	0,91	—	0
Одиничні метафоричні реакції				
Війна – гра	–	0	шоу	1,02
Реакції, зумовлені впливом мовної системи				
Клішовані реакції	[Кому война, а кому мать родна]	0,43	—	0
Реакції, зумовлені пресупозицією	Бондаренко А. А., выброс, гибридные растения, голосование, Нагасаки, порванные провода на газете, правда, самоуничтожение фауна, флора, Хиросима	5,02	кадр	1,02
Реакції відсутні	\-, впервые слышу, не знаю	4,57	—	0

Таблиця Н. 6. Понятійна атрибуція реакцій на стимул «Війна в Україні»

Назва гнізда	Україна	Відсоткове співвідношення до заг. к-ті ас. (280), %	Росія	Відсоткове співвідношення до заг. к-ті ас. (103), %
Тип конфлікту	АТО 18; братоубийствена 11; гражданская 10; террористическая операция 4; гибридная война 3; необъявленная война, революция 2; бойня, война кланов, геноцид нации, мобилизация всех мужчин с целью проведения террористических операций, противостояние	19,64	гражданская 5; восстание ополченцев 4; бойня 3; война кланов, восстание террористов 2; [военный переворот, который был поддержан Западом]	16,50
Мотив	отмывание денег 7; деньги 6; из-за власти 5; борьба за власть, [война, которая нужна правительству], политика 3; бизнес 2; власть, война власти, война депутатов, [война, выгодная двум государствам – Украине и России, а для бедного населения это беда], выгодная руководству, за территорию, из-за богатства, из-за денег, [из-за политиков которые что-то не поделили], истребление населения страны, распределение власти, [с теми, кто хочет богатства]	14,64	борьба за власть 10; деньги, за деньги 7; отмывание денег 6; дело властей 4; война за деньги 3; бизнес, поле испытаний, Украину губят олигархи 2; Америка разрушает мировой порядок в попытке распространить свое влияние, война ЛНР и ДНР за землю, восстание за справедливость, гражданская война за независимую Украину, жадность политиков, истребление, политика	48,54
Актанти	жертвы 8; Россия 7; добровольцы 6; агрессор, воины, киборги, Небесная сотня 2; 100 первых, волонтеры, враг, муж, несчастье двух народов, русские войска, с Россией, украинская война, украинский солдат в осеннем неустроенном копе пьет кипяток из оловянной кружки	13,57	война оппозиции 8; война украинской власти 4; война политиков 3; киевская банда, оккупация террористами-боевиками и ВС РФ Восточной части Донбасса, Украины с Россией	17,48
Засоби організації / протидії	раздор 2; атака, уничтожение, уничтожение украинской элиты	1,79	—	0
Інструменти	пропаганда 3; оружие 2	1,79	град	0,97
Атрибути	смерть 7; слёзы 6; контракт, коррупция, Минские соглашения, огонь 2; бесполезные убийства,	11,43	кровь, поле битв	1,94

Назва гнізда		Україна	Відсоткове співвідношення до заг. к-ті ас. (280), %	Росія	Відсоткове співвідношення до заг. к-ті ас. (103), %
		вероломство, вражда, гибель, кровь, отсутствие воды, патриотизм, постоянный сбор помощи, предательство, ранение, слёзы матерей			
Властивості війни	I	бессмысленная, бред, выгодная, глупость, для людей – беда, незаконная, неправильная, несправедливость, чудовищная вещь	3,21	торжествующий идиотизм	0,97
	+	—	0	—	0
Хронолог	часова вісь	современность	0,36	—	0
	просторова вісь	Донбасс 15; Крым 3; Иловайский котёл, Украина 2; аэропорт, ДНР, Донецк, Киев, ЛНР, Луганск, Майдан, псевдореспублика, Торецк, Юго-Восток	11,43	ДНР	0,97
Вплив на навколишнє середовище та суспільство		разрушение 3; конец привычной жизни, кризис, мертвая земля, разруха, руины, суетность, туманность	3,57	недоверие к власти, раскол общественности на 2 лагеря, страдают ресурсы	2,91
Вплив війни на емоційний стан людей		страх 6; боль, горе 3; безразличие 2; жестокость, неуверенность в будущем, отчаянье, переживание за семью, печаль, раздражение, страх за жизнь, тоска, ужас	8,21	—	0
Феномени, протиставлені війні		мир, нет мира, перемирие	1,07	—	0

Назва гнізда	Україна	Відсоткове співвідношення до заг. к-ті ас. (280), %	Росія	Відсоткове співвідношення до заг. к-ті ас. (103), %
Сенсорна характеристика війни	слепота	0,36	красное	0,97
Придумана війна / несправжня	ее нет 5 ; в Украине ее нет 4 ; ерунда 2 ; в Украине война не объявлена, ее нет?, идет война, искусственная, надуманная	5,71	придуманная 4	3,88
Чужа війна	не наша 5 ; чужая война	2,14	чужая война 3	2,91
Реакції, зумовлені впливом мовної системи				
Реакції, зумовлені пресупозицією	люди-скот, нарушение минских соглашений, соглашения	1,07	сжигание книг, Ты ж мене підманула	1,94

Таблиця Н. 7. Асоціативна атрибуція реакцій на стимул «Мир в Україні»

Назва гнізда		Україна	Відсоткове співвідношення до заг. к-ті	Росія	Відсоткове співвідношення до заг. к-ті ас. (84), %
Оновлення	держави	смена власти 9 ; порядок 6 ; процветание, стабильность 4 ; светлое будущее детей 3 ; обновление, счастливая жизнь 2 ; бесплатная медицинская реформа, возрождение, достойная жизнь, законность, легкая жизнь, новая власть, поддержка, прогресс, развитие, реализация планов, умное человечество, экономика	15,9 1	процветание 12 ; восстановление инфраструктуры, европейское будущее, курс на европейскую интеграцию, развитие, Украина восстановила производство ядерного оружия и вошла в состав НАТО на правах полноправного члена Альянса	20,24
	людини (досягнення душевної гармонії)	спокойствие 17 ; счастье 15 ; радость 12 ; добро 8 ; благополучие 7 ; счастливые семьи 3 ; счастье детей 2 ; все хорошо, покой, счастливые дети, счастливые люди, счастье во всех семьях	26,1 4	счастье 4 ; мир в доме	5,95
Повернення до довоєнного стану		конец войны, мир 10 ; перемирие 4 ; возвращение Донбасса на Украину 3 ; Крым (украинский), Крым наш 2 ; вместе с Крымом, дети дома!!!, [дети, которые не видят смерти и крови], Донбасс наш, контроль над границей, контроль над Донбассом, нет АТО, нет войне, нет крови и смерти, окончание войны, окончание ссор и битв, отпуск в Крыму, отсутствие войны, прекращение войны, работающие шахты, целостная страна, [целые, не разбитые дома и города], чтобы войны не было	18,5 6	Украина единая и неделимая	1,19
Актанти		дети 2 ; войны, молодежь, семья	1,89	здоровые дети 2	2,38
Атрибути		любовь, солнце 5 ; жизнь, здоровье 4 ; вера, воля, гармония, голубь, доброта, искренность, красота, небо, понимание, птицы, уют, цветы, чистое небо	11,7 4	здоровье 8 ; мирное небо над головой 2	11,90

Назва гнізда		Україна	Відсоткове співвідношення до заг. К-ті	Росія	Відсоткове співвідношення до заг. К-ті ас. (84), %
Результат		победа 3 ; дружба, свобода, свободная страна, согласие 2 ; взаимопонимание, договор, дружба народов, дымящиеся развалины, лад, мир во всем мире, мир есть мир, отступление, примирение, решение конфликта	7,95	восстановление справедливости 7 ; объединение 4 ; свержение коррупционной украинской власти 3 ; в составе России, возрождение 2 ; все довольны, мир, процветание республики	25
Хронолог	часова вісь (модальність)	будущее 7 ; ожидание 2 ; [будет мир, когда будет вера в Украину], время, желание, когда надоест война, мечты, надежда, наступит в скором будущем, нескоро, новый день, обязателен, счастливое будущее, [то, что будет достигнуто рано или поздно], трудно достичь сегодня	8,33	светлое будущее	1,19
Сенсорна характеристика		свет 4 ; солнечный день, смех 2 ; детский смех, тишина	3,79	зеленое	1,19
Не залежить від волі людей		зависит не от нас, руководство не заинтересовано, [то чего желаешь, но мало в это веришь]	1,14	—	0
Мир – мета		первоочередная задача	0,38	—	0
Мир - повсякденність		—	0	что-то обычное 4 ; обыденность 3	8,33
Оцінна характеристика	+	хорошо, чудо	0,76	—	0
	-	—	0	—	0
Клішовані реакції		мирное небо	0,38	мирное небо 5	5,95
Оптимістичні реакції		—	0	возрождения 3 ; голубого неба над головой, чтобы были здоровы 2 ; держаться и не сдаваться, чтобы не было войны	10,71
Одиничні реакції		Киев, память, патриотизм, песня, сердце, честь, школьный звонок, языковая дискриминация	3,03	недоопределено 3 ; сало, Ты ж мене підвела	5,95

Додаток П

«ВІЙНА» В КОНЦЕПТУАЛЬНИХ МЕТАФОРАХ ПЕРІОДУ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ (перелік актуальних моделей)

Список умовних скорочень:

- ЗН** – щоденна суспільно-політична газета «Зеркало недели»
ДТ – загальнополітичний тижневик «Две тысячи»
ВВ – суспільно-політичний новинний сайт «Вечерние вести»
ФД – Факты «Донбасс»
СМЕ – сфера метафоричної експансії

СМЕ «ЛЮДИНА»

Субфрейм 1. «Фізіологічні ознаки війни як живої істоти»

Слот 1. «Життєвий цикл»

Народження та смерть

1. Но Европа сейчас – отнюдь не увеличенная Швейцария. Две кровавые мировые *войны вышли из ее чрева* (ВВ, № 30 (2971), 2014);
2. Перед оцепеневшим от ужаса ядерного безумия взором гулким набатом проплывает *эпитафия ВОЗМОЖНОЙ войне...* (ДТ, 28.11.2019);
3. Многие возлагали надежды на нового президента Украины Владимира Зеленского. Они верили – *дни войны уже сочтены!* (ДТ, 15.07.2019);
4. Может, потому, что мы, в отличие от них, *«покоимся» с войной ...* (ВВ, № 7 (2999), 2015);
5. Убежденные «ополченцы», начинавшие вместе с Гиркиным в Славянске, теперь стали бывшими и говорят, что это *«гнилая война»* (ЗН, № 8, 2017);
6. Они видят *гнилую сторону войны*, теряют друзей... (ЗН, № 21, 2015);
7. Проблема же выросшей в профессионализме армии сегодня заключается в том, что многие из лучших командиров покидают ее ряды, не видя себя в бессмысленной и *разлагающей* окопной *войне* (ЗН, № 5, 2018).

Слот 2. «Морфологічні ознаки»

Фізіологічні характеристики

8. Верещагин показал настоящее *лицо войны* без прикрас и экивоков... (ДТ, № 16 (816), 2017);
9. Слишком хорошо знакомые *шрамы войны* скрыты за фасадом повседневной жизни (ДТ, 15.07.2019);
10. И, честное слово, нам ничего не снилось... У нас была чистая совесть людей, посмотревших *в глаза войне* (ФД, № 14 (059), 2017);
11. И не стоит запугивать нас тюрьмами и репрессиями родных, потому что *мы смотрели в глаза войне* и смерти (ВВ, № 11 (3157), 2018);
12. Повар – *чрево войны, всегда ненасытное, алчное, бодрое...* (ЗН, № 34, 2014);
13. Иветта – *плоть войны, добровольно изнасилованная женская нежность* (ЗН, № 34, 2014).

Атрибутивні ознаки

14. В украинской истории война была *эпичной, невучей, фото- и телегеничной, тестостероновой и вышиванной*. Она *приятно возбуждала слух* патриотических избирателей, как курсисток на балу звяканье гусарских шпор (ЗН, № 19, 2014).

Слот 3. «Фізіологічні потреби»

Споживання їжі

15. Гони войну из своего сердца, иначе *она выест твой мозг* и уничтожит душу (ДТ, № 4 (732), 2015);
16. Может потому, что *война* все еще тлеет, уже *не пожирая*, но все еще *слизывает жизни* (ЗН, № 5, 2018);
17. Остановка войны нелепа, потому что за ней почти всегда следует новая *война, еще более ненасытная* (ЗН, № 23, 2014);
18. Которая ее, *ненасытную войну*, и *сейчас подкармливает* [о власти] (ЗН, № 23, 2014);
19. *Война съела все деньги?* (ДТ, № 11 (811), 2017);
20. *Война пожирает своих чудовищ* (ДТ, № 29-30 (915), 2019);
21. *Войну питает человеческая кровь* (ФД, № 4, 2016).

Військові як основне вітальне джерело війни

22. Если вы уйдете из Донбасса, *война задохнется* (ФД, № 4, 2016).

Слот 4. «Фізична активність»

Антропоморфна метафора, синкретизована з орієнтаційною

23. Хотя *война ушла* из повседневной жизни на большей территории страны, она продолжается – и реально, и виртуально (ЗН, № 31, 2018);
24. *Война будет идти* своим кроваво-скучным чередом, перемежаясь ожиданием елок, пьянок и Томоса (ЗН, № 47, 2018);
25. – *Идет война*, на сбор данных и исследования государство денег не выделяет (ЗН, № 19, 2019);
26. *Война* притихнет, но *не уйдет* (ЗН, № 43, 2015);
27. Но с тех пор многое изменилось: *война ворвалась в их дом* и будто танком проехала по благополучной и счастливой жизни Баевых (ЗН, № 13, 2016);
28. *Война шла по пятам* и семьи Тани Николаенко, которую я также встретила в Луганском (ЗН, № 11, 2016);
29. Через несколько дней *война ушла*, оставив разрушенные дома и судьбы, а также множество вопросов и противоречий, разделивших жителей на две группы – «За Украину» и «за Россию с ДНР» (ЗН, № 27, 2015);
30. 1 августа 2014 года в жизнь братьев *ворвалась война*: они получили повестки (Факты и комментарии, 22.08.2017);
31. Когда осенью прошлого года было объявлено военное положение, департамент столкнулся с тем, что для кое-кого «*война пришла неожиданно*» (ДТ, № 11 (899), 2019);
32. *Война* пока *проходит где-то рядом*. Пока *мимо* большинства из *нас* (ВВ, № 24 (2965), 2014);
33. Сегодня в Украину *пришла война*. Ее огонь охватил нашу землю (ВВ, № 37 (2978), 2014);
34. И чем быстрее эта *война придет домой* к Путину, тем труднее ему будет выстоять (ВВ, № 35 (3130), 2017);
35. *Война пришла на Донбасс*, потому что в этом регионе, отданном олигархам, мы проигрывали информационную политику задолго до оккупации (ВВ, № 07 (3153), 2018);
36. На самом деле четыре года назад никто и подумать не мог, что в Украину *придет война* (даже те, кто был за «русский мир») (ВВ, № 20 (3166), 2018);
37. Увы, прошли годы, и теперь сделать это стало невозможно – по Крымскому *пронеслась война* (ДТ, № 52(936), 2019);
38. *Война шла по пятам* и семьи Тани Николаенко, которую я также встретила в Луганском (ЗН, № 11, 2016);

39. Но больше всего я надеюсь, что когда в нашем мире станет больше настоящего, Божьего, то из него действительно *уйдет война* (ВВ, № 38 (2979), 2014);
40. *Война не уходит из нашего дома*. И это происходит в центре Европы в XXI веке! Через сто лет после завершения Первой мировой войны! За целый век человечество не выучило урок и не сделало выводов (ВВ, № 44 (3190), 2018);
41. Амнистия «участников событий в Донбассе», которая предусмотрена Минскими договоренностями, и обеспечения которой Москва настойчиво требует от Киева, остается дискуссионной в переговорах и крайне болезненной темой для украинцев, поскольку они не готовы ни прощать, ни забывать тех, *кто отворил дверь войне* (ЗН, № 49, 2019);
42. Да, будем стоять, будем служить каждый на своем, данном ему Богом месте, чтобы *прогнать войну*, прогнать старый коррупционный мир из любимой Украины (ВВ, № 38 (2979), 2014);
43. Потому что если не думать, если считать, что моя хата с краю, говорить, что политика меня не касается, – значит, *приводить в дом войну* и разруху (ВВ, № 37 (2978), 2014).

Дії, спрямовані на знищення чи завдання фізичної та матеріальної шкоди кому- чи чому-небудь

Через застосування зброї

44. *Обстрелянный войной*, боевой полковник Виктор Покуса написал в конце 2017 г., что «офицеры, сержанты и солдаты с реальным боевым опытом не ценятся, не удерживаются, и даже откровенно отталкиваются...» (ЗН, № 40, 2018);
45. Война непринужденно, одним *изящным кивком раскаленного ствола*, лишает человеческого облика (ЗН, № 23, 2014);
46. *Война зарезала оперу*, потому что, оказывается, Вагнер совершенно скомпрометирован, и Штрауса нельзя было играть (ЗН, № 21, 2016).

Через завдання шкоди каліцтвом

47. И все же *раны, нанесенные войной*, будут затягиваться очень долго – между людьми лежит большая кровь (ДТ, № 13 (813), 2017);
48. Впрочем, если в этом вопросе Ганди оказался прав, то идейно, концептуально Вторая мировая *война нанесла тяжелейший удар* по самой философии сатяграхи (ДТ, № 40 (924), 2019);
49. Из-за такой настораживающей таинственности скептики уже поговаривают, что *если война не добьет страну*, это сделает кредит МВФ (ВВ, № 6 (2998), 2015);
50. Мы еще не до конца ощущаем *нанесенные войной травмы* (ЗН, № 13, 2016);
51. Даже если предположить, что население Крыма и Донбасса разочаровалось в «русском мире» и местечковых вождах сепаратизма, *травма войны* и предложенная им уничижительная роль обнищавших «заблудших детей», для них неприемлема и невозможна (ЗН, № 3, 2017).

Через вбивство

52. Известно, что эта *война уже унесла жизни* более 13 000 человек (главным образом украинцев), а около двух миллионов жителей вынуждены были покинуть свои дома (ДТ, 17.10.2019);
53. Другое дело, что их *всех потом война покосила* (ЗН, № 8, 2016);
54. *Война унесла жизни* более 100 тыс. чел. и закончилась в 2009-м разгромом ТОТИ и гибелью их бессменного лидера Велупиллаи Прабхакарана (ЗН, № 19, 2019).

Через знищення майна

55. *Кое-где на домах – следы войны*: выбитые стекла, разрушенные крыши, куски шифера и черепицы... (ВВ, № 30 (2971), 2014);

56. Через несколько дней *война ушла, оставив разрушенные дома и судьбы*, а также множество вопросов и противоречий, разделивших жителей на две группы – «За Украину» и «за Россию с ДНР» (ЗН, № 27, 2015);
57. Но с тех пор многое изменилось: *война* ворвалась в их дом и *будто танком проехала по благополучной и счастливой жизни* Баевых (ЗН, № 13, 2016);
58. *У гибридной войны достаточно инструментов, чтобы* продолжать *дробить страну* (ЗН, № 19, 2016);
59. Людмила Васильевна (61) – спутниками ее жизни *в разбитом войной селе*, расположенном непосредственно у линии столкновения, стали кошки и собаки (ДТ, 31.10.2018);
60. *Война* (а как ее ни называй, она все равно война) *с треском ломает* казавшийся прочным мир на «они» и «мы» (ЗН, 2014, № 10);
61. *Война отбирает практически все*, но она также и *дает* многое (ЗН, № 39, 2019).

**Дії, спрямовані на обмеження прав і свобод інших
Через насильницьке утримання**

62. Приказано выжить: *война, которая не отпускает...* (ЗН, № 46, 2018).
- Через сталкінг**
63. Конечно, не думали, что *война* нас и здесь *найдет* (ЗН, № 11, 2016);
64. Я ненавижу войну, которая *выглядывает* здесь *из каждого уголка*. В войне нет никакой романтики и сантиментов (ЗН, № 47, 2015).

Мова та комунікація

65. Волонтеры, видя беспомощность и закостенелость госмашины, создали свою Украину, быстрее и гибче отвечая на те *вопросы*, которые *ставила война* (ВВ, № 14 (3006), 2015);
66. *Война* иногда *бросает вызовы*, на которые мы не находим быстрых ответов (ЗН, № 5, 2016);
67. Кроме *языка* политики и *войны*, есть еще много каналов коммуникации, которые мы, к сожалению, не используем (ДТ, № 40 (790), 2016).

Субфрейм 2. «Риси характеру»

Здатність визначати якість, ціну, достоїнство когось чи чогось

68. Но она [война] уже *оценивает каждого* (ЗН, № 23, 2014).
- Жорстокість, нещадність**
69. Гуты, поскольку ввел самого себя в заблуждение, посчитав, что может установить военный контроль над Сирией и навязать всем политическое решение, чтобы положить конец разрушительной *войне, свирепствующей* в течение семи лет? (ВВ, № 11 (3157), 2018).

Байдужість

70. Сказать, что *война не спрашивает, когда прийти*. Войну *не интересуют твои планы, желания, намерения*. *Войне все равно*, чем ты живешь и дышишь, насколько ты прекрасный или ужасный (ФД, № 10 (055), 2017).

Субфрейм 3. «Суспільне життя»

Соціальна роль

«Війна – вчитель»

71. Хороший *учитель – Война* (ЗН, № 4, 2015);
72. Она [война] сегодня *учит* тех, кого мы уже с полным правом называем защитниками, жестокому, но, увы, необходимому навыку жертвовать жизнью и лишать жизни (ЗН, № 23, 2014);

73. Война не всех и не сразу *учит состраданию* (ЗН, № 23, 2014);
74. Майдан, а затем *война* на востоке *перевоспитали* нас навсегда (ВВ, № 33 (2974), 2014);
75. Нас *учила война* (ФД, № 4 (049), 2017);
76. Но *война учит все проигрывать* и становится тем, чем мы не были (ЗН, Горбулин, 03.11.2017);
77. Они теперь разбираются в военных действиях: *война – хороший учитель* (ЗН, № 26, 2016);
78. *Война нас многому научила*. Слишком многому и слишком дорогой ценой. Поэтому давайте взрослеть вместе (ЗН, № 29, 2016);
79. В своем блоге Джон Р. Шиндлер (американский стратег, преподаватель и бывший сотрудник Национального агентства безопасности США – National Security Agency) недавно писал, что Украина должна *усвоить уроки войны в Хорватии*, которая в 1991 г. (ЗН, № 13, 2015);
80. *Война* многим из нас *дала новые знания*, но не это ценно (ФД, № 12 (057), 2017).

«Війна – лікар, санітар»

81. Наш *врач – война* (ЗН, № 34, 2014);
82. *Прописанный нам войной курс лечения недешев*. На чем-то можно сэкономить, но нельзя не тратить, поскольку отказаться от лечения равно самоубийству (ЗН, № 34, 2014);
83. *Война* медленно и неотвратимо *излечивает* от ложного разочарования и фантомных болей тех, кто уже начал думать, что Майдан случился зря (ЗН, № 23, 2014);
84. *Война* и революция – лучшие люстраторы элит, настоящие *санитары леса*. Вот, правда, цена их услуг высока, а порой и непомерна (ЗН, № 15, 2014);
85. Однако затянувшаяся *война* в Сирии быстро *излечила от иллюзий*, что все можно стабилизировать (ДТ, № 13 (813), 2017);
86. *Война обнажает недуги, ускоряет течение болезни, и тем самым дает шанс на исцеление* (ЗН, № 23, 2014).

«Війна – матір»

87. Наш поллитролог открыл было варешку, мол, кому *война* – а кому *мать родна*, кому пояса затягивать – а у кого офшор по швам трещит... (ДТ, № 21 (820), 2017);
88. Это огромная сумма даже для военного времени, когда для одних война, а для других *мать родная*... (ФД, № 2 (02), 2016).

«Війна – письменник»

89. Новейшая *история его родного села четвертый год пишется войной* и лишениями (ЗН, 30.06.2017).

Суспільні атрибути

90. *Войну, как правило, называют по имени*... (ЗН, № 27, 2016).

СМЕ «ХВОРОБА»

Фрейм «Пацієнт»

Демократичний народ

91. ...«коллективный ум» демократического мира успел настроиться на выработку антител против гибридного «вируса» российской агрессии (ЗН, 16.11.2018).

Людський рід

92. «Война является особой болезнью человеческого рода... (ДТ, № 4 (732), 2015).

Покоління

93. Надо понимать, что до этой войны была еще одна большая война, но в то время она касалась всех и каждого, а значит *травмированным было все поколение...* (ЗН, № 20, 2017).

Україна

94. *Страну лихорадит* (ЗН, № 15, 2014);
 95. На начальном этапе *реакция Украины и всего демократического мира* на эту агрессию, к сожалению, напоминала реакцию человека на «легкое недомогание» при вирусной болезни (ЗН, 16.11.2018);
 96. Первую *болезненную прививку от войны* Украина получила в крымских событиях (ЗН, № 19, 2014).

Український народ

97. Насколько *украинское общество* сегодня *поражено травмой войны?* (ЗН, № 39, 2019);
 98. Даже если предположить, что *население Крыма и Донбасса* разочаровалось в «русском мире» и местечковых вождях сепаратизма, травма войны и предложенная им уничтожительная роль обнищавших «заблудших детей», для них неприемлема и невозможна (ЗН, № 3, 2017);
 99. И *войной* этой *будет отравлена большая часть украинского общества* (ДТ, № 4 (732), 2015).

Українська територія

100. Незаживающая *рана на востоке страны* (ДТ, 27.03.2019).

Російська еліта

101. *О психологии деградации русской элиты, подсевшей «на иглу войны»*, писал Л. Толстой в романе «Воскресение»... (ЗН, № 24, 2016).

Фрейм «Хвороба»

1. Види захворювань

1.1. Біологічні

102. Тот факт, что на войне зарабатывают, осознавали в большей или меньшей степени все. Об объемах обогащения на торговле с оккупированными территориями, как и с оккупантом, неоднократно писали и говорили журналисты. Однако именно несколько недель блокирования показали *объем поражения вирусом торговли на крови* (ЗН, № 6, 2017);
 103. Но что бы ни произошло в будущем, реакция всего мира, а не только правоохранительных органов, показала, что *заразить вирусом войны карнавал не удалось* (ЗН, № 23, 2016);
 104. Широкие компромиссы, «власть доверия» и упорядочивание жизни нам нужны сегодня как воздух, потому что *вирус войны* может подтолкнуть и к новым конфликтам (ЗН, № 13, 2016);
 105. И жизнь под прицелом, и *война как чума* (ЗН, № 34, 2014);

106. «**Война** является особой **болезнью человеческого рода, подобно чуме или желтой лихорадке**. Если люди были бы разумны, они придумали бы, как себя предохранить от войны и даже добиться ее исчезновения», – сто лет назад написал французский историк Жан Нортон Крю, призывая человечество **отыскать лекарство от этой болезни** (ДТ, № 4 (732), 2015);
107. **Гибридная агрессия** чем-то напоминает тяжелую **вирусную инфекцию** (ЗН, 16.11.2018);
108. **Гибридная агрессия** России против демократического мира началась не сегодня. Ей, по меньшей мере, 10 лет, если считать со времени нападения на Грузию. На начальном этапе реакция Украины и всего демократического мира на эту агрессию, к сожалению, напоминала реакцию человека на «легкое недомогание» **при вирусной болезни** (ЗН, 16.11.2018);
109. ...«коллективный ум» демократического мира успел настроиться на выработку антител против **гибридного «вируса» российской агрессии** (ЗН, 16.11.2018);
110. Вирус «гибридной войны»: в поисках антитела (ЗН, № 44, 2018);
111. Этот **пир во время войны** просто вводит в состояние ступора. Это какой-то полный сюр! (ВВ, № 19 (3114), 2017).

1.2. Фізичні

112. Надо понимать, что до этой войны была еще одна большая война, но в то время она касалась всех и каждого, а значит **травмированным было все поколение**, и выделять себя из общей массы было как минимум неприлично (ЗН, № 20, 2017);
113. Мы еще не до конца ощущаем **нанесенные войной травмы** (ЗН, № 13, 2016);
114. В принципе, **война** может и не стать **незаживающей раной**, но только в том случае, если она является действием, а не состоянием (ЗН, № 31, 2018);
115. Насколько **украинское общество** сегодня **поражено травмой войны?** (ЗН, № 39, 2019);
116. Даже если предположить, что население Крыма и Донбасса разочаровалось в «русском мире» и местечковых вождях сепаратизма, **травма войны** и предложенная им уничижительная роль обнищавших «заблудших детей», для них неприемлема и невозможна (ЗН, № 3, 2017);
117. Затянулись **раны войны** (ДТ, № 17 (905), 2019);
118. Незаживающая **рана на востоке страны** (ДТ, 27.03.2019);
119. Такая война через полгода становится средой обитания и злоупотреблений очень многих лиц. Поэтому, кроме всего прочего, мы фактически получили на востоке страны источник, который распространяет, **как раковая опухоль, метастазы** – нелегальное оружие, наркотики, полномасштабную контрабанду (ФД, № 4 (049), 2017).

1.3. Хімічні

120. **О психологии деградации русской элиты, подсевшей «на иглу войны»**, писал Л. Толстой в романе «Воскресение» [...] (ЗН, № 24, 2016);
121. И **войной** этой **будет отравлена** большая часть украинского общества (ДТ, № 4 (732), 2015);
122. **Наркотик войны**: почему иностранные наемники рвутся в Украину (ДТ, 04.05.2019).

1.4. Психічні

123. Вялотекущая **шизофрения войны**... (ЗН, № 5, 2019).

1.5. Не встановленої природи

124. **Вылечить болезнь** полностью **мы пока что не готовы** – даже совместными усилиями демократических стран, альянсов и международных организаций. Но мы уже сделали большой шаг к **установлению правильного диагноза и классификации симптомов** (ЗН, 16.11.2018);
125. Проще говоря, есть ли антител против **гибридной «болезни»?** (ЗН, 16.11.2018).

2. Збудники захворювань

2.1. Зовнішні (Росія, російська влада (Кремль), російський президент)

126. А на самом деле: «Гибридная война против здоровья в Украине и во всем мире – это неотъемлемая составляющая *войны России против человечества*». Да, уважаемые, все эти туберкулезы, кори, холеры, ботулизмы – это не отсутствие необходимых вакцин и лекарств (или их недоступность для подавляющего большинства украинских граждан), а *гибридная война Кремля против Украины!* Угу. Путин эту заразу посылает на Украину (ДТ, № 40 (877), 2018).

2.2. Внутрішні

127. Причем далеко не все из них были непосредственно связаны с событиями в Крыму и в Донбассе – хотя, конечно, *непровозглашенная война была триггером* многих негативных социальных трендов (ЗН, № 5, 2017).

3. Протікання хвороби

3.1. Інкубаційний період

128. Гибридная агрессия чем-то напоминает тяжелую вирусную инфекцию. *Во время инкубационного периода мы почти ничего не чувствуем, кроме легкого недомогания. Но в то же время вирус, который мог быть занесен в организм разными путями, действует.* Игнорирование болезни на начальном этапе может дорого стоить здоровью. А собственных сил для борьбы с инфекцией организма может не хватить. Когда же появляется высокая температура и лихорадка, необходимы серьезное лекарство и пристальное наблюдение врача. И еще непонятно, подействует ли все это, не слишком ли поздно мы обратились за медпомощью (ЗН, 16.11.2018).

3.2. Продормальний (початковий період хвороби)

129. Гибридная агрессия чем-то напоминает тяжелую вирусную инфекцию. Во время инкубационного периода мы почти ничего не чувствуем, кроме легкого недомогания. Но в то же время вирус, который мог быть занесен в организм разными путями, действует. Игнорирование болезни на начальном этапе может дорого стоить здоровью. А собственных сил для борьбы с инфекцией организма может не хватить. *Когда же появляется высокая температура и лихорадка, необходимы серьезное лекарство и пристальное наблюдение врача.* И еще непонятно, подействует ли все это, не слишком ли поздно мы обратились за медпомощью (ЗН, 16.11.2018).

3.3. Відновлення хвороби

130. Есть уже фактическое исчезновение официальных войн между государствами, спад всех войн высокой интенсивности, где потери превышают тысячу человек в год, спад смертоносности, измеряемой единицами боевых потерь, *увеличение продолжительности* и/или *рост количества рецидивов войн*, территориальная близость к другим войнам (ЗН, № 44-45, 2015);
131. *Хронический недуг войны* не ограничивается *приступами* артобстрелов и снайперского огня: симптомы этой кровавой болезни на Восточном фронте видны повсеместно (ДТ, 15.07.2019).

4. Клінічні прояви захворювання

4.1. Зовнішні

132. С началом войны РФ против Украины в ОДКБ отнюдь не случайно возник *болезненный «миротворческий» зуд* (ЗН, № 11, 2017);
133. Впрочем, перспективы прекращения гражданского конфликта, который приобрел характер прокси-войны с десятью тысячами жертв, пока не просматриваются, а это означает не только *продолжение агонии*, но и сохранение благоприятных условий для

- дальнейшего распространения экстремистских взглядов в регионе и мире (ЗН, № 20, 2017);
134. *Страну лихорадит*. Война старого режима с общественным «майданным» движением приобрела черты войны гражданской (ЗН, № 15, 2014);
135. Гибридная агрессия чем-то напоминает тяжелую вирусную инфекцию. Во время инкубационного периода мы почти ничего не чувствуем, кроме *легкого недомогания*. Но в то же время вирус, который мог быть занесен в организм разными путями, действует. Игнорирование болезни на начальном этапе может дорого стоить здоровью. А собственных сил для борьбы с инфекцией организма может не хватить. Когда же появляется *высокая температура* и *лихорадка*, необходимы серьезное лекарство и пристальное наблюдение врача. И еще непонятно, подействует ли все это, не слишком ли поздно мы обратились за медпомощью (ЗН, 16.11.2018);
136. Гибридная агрессия России против демократического мира началась не сегодня. Ей, по меньшей мере, 10 лет, если считать со времени нападения на Грузию. На начальном этапе реакция Украины и всего демократического мира на эту агрессию, к сожалению, напоминала реакцию человека на «*легкое недомогание*» при *вирусной болезни* (ЗН, 16.11.2018);
137. Раиса, подобно многим другим «гражданским сепаратистам», уверена, что *болевым шок войны* и жизни людей, унесенные в ходе «борьбы за независимость», значительно перевешивают все мыслимые блага этой войны, а обретенная таким путем свобода просто уже никому не нужна (ДТ, 15.07.2019).

4.2. Суб'єктивні або внутрішні

138. В ситуации войны, которую признают все, кроме собственной власти, следует говорить о *токсическом уровне эмоций*. Это когда *разрушается контакт (интеллектуальный) организма со средой, сужается восприятие, энергия накапливается без разрядки, теряется ориентировка в реальности, реальность подменяется фантазиями и мечтами околорелигиозного характера*. При этом возникает *состояние непереносимости данной эмоции* (ЗН, № 6, 2017);
139. *Гибридные симптомы*: от неуловимых субъектов к войне против слов (ЗН, № 44, 2018).

5. Лікування

5.1. Фармакотерапія

140. ...«коллективный ум» демократического мира успел настроиться на выработку *антидотов против гибридного «вируса» российской агрессии* (ЗН, 16.11.2018);
141. Проще говоря, *есть ли антидот против гибридной «болезни»?* (ЗН, 16.11.2018);
142. Первую *болезненную прививку от войны* Украина получила в крымских событиях (ЗН, № 19, 2014).

5.2. Самовідновлення організму

143. Затянулись *раны войны* (ДТ, № 17 (905), 2019);
144. *Иммунитет* к неизбежной подлости любой войны здесь, кажется, у всех (ВВ, № 24 (2965), 2014).

6. Результати лікування

6.1. Побічні результати

145. Ужасы боевых действий сплотили жителей Марьинки. Описывая *неожиданные побочные эффекты войны*, Алина [...] все равно не может сдержать улыбку (ДТ, 15.07.2019).

6.2. Смерть

146. Не обязательно всех «врагов» перестрелять: часть можно *в войнушку отправить*, часть – просто *уморить невозможностью лечиться*... (ДТ, № 25 (825), 2017).

СМЕ «СОЦИАЛЬНЕ СЕРЕДОВИЩЕ»

Фрейм 1. «Війна як сфера культури»

Субфрейм 1. «Театральна вистава»

147. И, наконец, не стоит забывать, что *Молдова и Приднестровье являются вспомогательным театром «гибридной войны» против Украины и ЕС*, механизмы и инструментарий которой описал в последней статье в ZN.UA Владимир Горбулин. (ЗН, № 12, 2016);
148. Более того, мы можем констатировать, что «гибридная война» как форма агрессивного решения Россией своих геополитических задач не только не ограничилась Украиной, но всемерно развивается, а сами формы гибридной войны становятся все изощреннее, распространяясь на *новые театры военных действий* (ЗН, № 11, 2016);
149. Такой подход может свидетельствовать лишь о непонимании необходимости обеспечения скоординированных действий на оперативном и стратегическом («театральном») *уровнях войны* (ЗН, № 13, 2015);
150. Большая часть концепций НАТО до начала 1990-х состояла в подготовке к отражению именно такой агрессии, к применению конвенциональных вооруженных сил по всему *геополитическому театру* боевых действий, к сдерживанию и взаимному ограничению (ЗН, 03.11.2017);
151. На Тихоокеанском *театре войны* армейские ударные ракеты США неизбежно будут иметь морские функции (для ударов по кораблям и корабельным группам) (ЗН, № 15, 2019).

Слот 1. «Театральні атрибути»

Квитки

152. «Билеты» на украинскую и сирийскую *войну*, как правило, оформляют через экстремистские политические интернет-ассоциации (ДТ, 04.05.2019).

Реквізит

153. Подобная ситуация требует выработки действенных механизмов противодействия и предупреждения, а избрание представителя России генеральным секретарем может вообще расцениваться фактически как косвенное признание приемлемости агрессивного поведения РФ в регионе – *войн против соседних Грузии и Украины с сепарацией, созданием квазигосударственных марионеточных образований* и незаконной аннексией части их территорий (ЗН, 11.08.2020).

Сценарій

154. Последующая за этим провалом «гражданская война» в Донбассе, которая началась только более чем через месяц после опубликованных бесед Глазьева, по-видимому, была всего лишь *«планом Б» Москвы*. Возможно, эти более поздние события стали результатом *развития импровизированного, а не запланированного сценария*, который возник стихийно из первоначально безоружного, но неудавшегося подрыва украинского государства со стороны руководимых из России промосковских активистов в конце февраля – начале марта 2014-го. (ЗН, № 42, 2016);
155. Является ли потенциальная *война неизбежным сценарием?* (ЗН, № 2, 2019);
156. Я не пытаюсь рисовать *апокалиптический сценарий войны* (ЗН, № 5, 2019);
157. Нет сомнения, что *апокалиптический сценарий для Украины*, который пишется в Кремле, требует реализации комплекса превентивных системных и продуманных мероприятий со стороны Украины во всех сферах, в первую очередь в дипломатическом и военном направлении, коррекции мобилизационного плана страны и пересмотра мобилизационного плана национальной экономики, совершенствования системы государственного стратегического планирования (ЗН, № 5, 2019);

158. Европа пострадает от торговой войны США и КНР *при любом сценарии*, – ведь зависимость европейской экономики от экспорта высока, и замедление мировой торговли неизбежно ударит по экономике ЕС (ЗН, № 6, 2019);
159. Особенно на фоне недавнего оборонного обзора, где военное ведомство огласило о просчитанных Главным управлением разведки Минобороны вполне обоснованных *восьми негативных сценариях* (из которых четыре – *бескомпромиссная, разноформатная война* против Украины) (ЗН, № 47, 2019);
160. Видел прекрасно, что *по такому же сценарию* ситуация развивалась на Донбассе (ДТ, 15.10.2019);
161. Нужно было *по сценарию* расстреливать население (ДТ, 15.10.2019);
162. По его словам, *среди сценариев России* были как «полномасштабная агрессия», так и планы по взятию под контроль всего юго-востока Украины – «так называемый план «русская весна», план Новороссии», для того чтобы выйти к Приднестровью и «таким образом соединить РФ с Приднестровьем, конечно» (ДТ, 24.01.2018);
163. *Масштабы войны* на Донбассе явно *вышли за рамки прописанного авторами сценария* (ВВ, 14 (3006), 2015);
164. А потом *пришла война со своим сценарием...* (ЗН, № 3, 2016);
165. По нашим оценкам, комплексное влияние этих факторов делает для Кремля несвоевременным *сценарий военной агрессии* против Украины осенью 2020 года (ЗН, 01.08.2020);
166. Около полугода назад я предложил один *сценарий* эпохи Четвертой мировой *войны* (ВВ, № 50 (2991), 2014).

Музичний супровід

167. Консультации продолжались почти полтора года, под *аккомпанемент* войны (ЗН, № 114, 2017).

Слот 2. «Учасники вистави»

Актори

168. Во время холодной войны основным противником США был Советский Союз, и США рассматривали вариант отрыва от него Китая как способ ослабления СССР. В этом заключался план Киссинджера, довольно успешный. Схожесть с нынешней ситуацией поразительная – *на сцене те же*, вплоть до того, что Киссинджер консультирует Трампа, но *действующие лица поменялись местами*, и теперь свою задачу США видят в отрыве России от Китая (ЗН, № 6, 2017);
169. А потом пришла война со своим *сценарием*, своим набором ценностей, ключевых слов, постановкой событий, *действующими лицами разных планов* и, естественно, *массовкой* (ЗН, № 3, 2016);
170. Даже если предположить, что население Крыма и Донбасса разочаровалось в «русском мире» и местечковых вождях сепаратизма, травма войны и предложенная им уничтожительная *роль обнищавших «заблудших детей»*, для них *неприемлема и невозможна* (ЗН, № 3, 2017).

Режисери

171. Все, за малыми исключениями, понимают, что *война* – это такой *кровавый спектакль*, целью которого в итоге становится тотальный грабеж, что бы там ни говорили про идеи. Добираются и до его *режиссеров* (ЗН, № 46, 2016).

Слот 3. «Вистава, сюжет та його елементи»

Частина вистави

176. Так называемые выборы в «ДНР» и «ЛНР» – очевидно, *самый свежий акт* российской гибридной агрессии (ЗН, № 44, 2018).

Експозиція

172. Сложно поверить, что страны, имеющие кровавый опыт Второй мировой войны, способны совершить действия, до боли похожие на *ее прелюдию*, в которой они в свое время принимали активное участие (ВВ, № 12 (2953), 2014).

Кульмінація

173. Украину вторглось войско князя Алексея Трубецкого, что *ознаменовало кульминацию «гибридной войны»* Москвы против казацкой Украины (ЗН, № 12, 2016).

Розв'язка

174. Но поскольку от *апофеоза войны* сильно захватывает дух, а порой и навсегда, то оторваться от созерцания и участия практически невозможно никому (ЗН, № 46, 2015).

Субфрейм 2. «Війна – це фільм»

Класифікація кінострічок

За кількістю серій – багатосерійний

175. Но совершенно ясно, что главарь террористов говорит о *новом «сезоне» войны*, который может начаться в любую минуту (ВВ, № 16 (3008), 2015);
176. Когда стартует новый *«сезон» войны?* (ВВ, № 16 (3008), 2015).

За оригінальністю втіленої ідеї – клішований

177. *Не будет большой планетарной войны по голливудским клише* (ЗН, № 44-45, 2015);
178. Поведение «Газпрома», который действует по указке Кремля даже в ущерб коммерческим интересам, напомнило уже *подзабытый* многими *эпизод газовой войны*, когда 1 января 2009 года, в самые лютые морозы, РФ полностью прекратила поставки голубого топлива в Украину (ВВ, № 09 (3155), 2018).

Слот 1. «Вихідні матеріали фільму»

179. В Киеве мыслят иначе, но также абстрактно (равно – однобоко): там видят *войну как черно-белую пленку*, поэтому блокада (особенно с круглосуточной мантрой «на крови») всегда будет срывать шум оаций (ЗН, № 8, 2017);
180. Не кажется ли вам, что для киевлян *война* превратилась в эдакую *телекартинку*: это где-то там, далеко и очень похоже на конфликт в секторе Газа... (ВВ, № 34 (2975), 2014).

Слот 2. «Кінематографічні прийоми»

1. Прийоми поетики

181. На войне меня поразила в первую очередь какая-то *киношная нереальность* или *абсурдность* происходящего (ДТ, № 31 (828), 2017).

2. Засоби сценічної виразності

182. Уже в 1945 г. союзническая коалиция начала распадаться, горячая война *почти без паузы* переходила в холодную (ЗН, № 2, 2016);
183. *Война на паузе* (ДТ, № 49 (933), 2019).

3. Прийоми зйомки

184. На войне со временем и пространством происходят интересные вещи. В фильмах часто показывают *замедленную съемку*, чтобы зритель успел все рассмотреть... Когда мы ехали за БМП, я четко видел, как оторвалась ее башня и медленно-медленно летела надо мной, переворачиваясь... Затем фрагмент человеческого тела падает на капот и медленно сползает... Многого из происходящего тогда не запомнил, но перед глазами стоит картина: Игорь, командир одной из рот, спрыгнул из подбитого автобуса прямо под танк, а пулеметчик с позывным «Грек» выхватил его буквально из-под гусеницы. Тогда времени вообще не существовало – *казалось, мы находимся внутри какого-то фильма*, все происходит не с нами (ФД, № 17 (062), 2017).

Субфрейм 3. «Війна – це циркова вистава»

Слот 1. «Елементи циркового павільйону»

185. Более того, сознательно (а скорее несознательно) России все чаще удается добиваться синергетического эффекта на *разных аренах* гибридных противостояний, активизируя те или иные формы гибридной войны на других *аренах* (ЗН, № 11, 2016).

Слот 2. Циркові номери

186. Идеологический винегрет в условиях хорошо отлаженной информационной войны делает эту ситуацию еще более выгодной для режима, который *окуклил* партии правящей коалиции в единую «партию власти». «*Борьба нанайских мальчиков*» – когда не только турнир, но и сама борьба теряет смысл (ЗН, № 3, 2017).

Субфрейм 4. «Війна – це танок»

Парний танок

187. Значит, торговая **война** Вашингтона и Пекина *будет оставаться танцем для двоих*, и ЕС останется пусть заинтересованным, но лишь наблюдателем (ЗН, № 6, 2019).

Груповий танок

188. Эта *война похожа на сложную кадрили*, где каждая армия следует определенным законам и логике: наступления и контрнаступления продолжаются, пока удача и технологии не укажут на победителя (ВВ, № 33 (3076), 2016).

Фрейм 2. «Війна – це сфера розваг»

Субфрейм 1. «Війна – це гра»

Слот 1. «Різновиди ігор»

«Війна – це гра»

189. **Война** – жестокое занятие: ее производными являются смерть, разрушение, огромные потери. *Однако это и «игра»* – в том смысле, что обе стороны должны придерживаться определенных правил, игрокам хорошо известных (ЗН, № 9, 2017);
190. Они необычны тем, что в их детство вошла война и стала для них обыденностью. О ней и о *ее опасных «игрушках»* эти дети знают гораздо больше, чем подавляющая часть взрослых, живущих на мирных территориях (ЗН, № 11, 2017);
191. ...*игрища в «народную гибридную войну»* на границе с Крымом на фоне непрекращающейся торговли с врагом по энергоносителям... (ЗН, № 50, 2015);
192. Ан, нет – *детские шалости* во взрослых делах продолжаются. Не пора ли оградить нас от опасных *забав* явно заигравшихся политиков? (ДТ, 28.11.2019);
193. Для многих ребят *война превратилась в забаву* (ФД, № 22 (067), 2017);
194. Очевидно, что *это игра*. Практически война (ВВ, № 24 (2965), 2014);
195. Садимся за стол переговоров или *играем в войну?* (ФД, № 12 (057), 2017);
196. Но *сделать хорошую мину при плохой «войне»* все же не удалось (ВВ, № 15 (2956), 2014).

«Війна – це дитяча забава»

197. Оно у распоследнего селянина вызывает вопрос – зачем им эти *игры в вип-войнушку?* (ЗН, № 24, 2015);
198. Рассказывали, что женщина в Славянске получила случайное ранение из-за своего любопытства. Она вышла вечером на балкон, чтобы посмотреть на *«войнушку»* в бинокль (ЗН, № 19, 2014);
199. Не обязательно всех «врагов» перестрелять: часть можно *в войнушку отправить*, часть – просто уморить невозможностью лечиться... (ДТ, № 25 (825), 2017);
200. Но вернемся *к ядерной войнушке*, живущей в воспалённых умах украинских правозащитников-халявщиков (ДТ, 29.11.2019);

201. Чего, ой, как недостаёт экзальтированным отечественным керманчычам, явно заигравшимся уже во *взрослые войнушки*, ратуя за силовое решение крымско-донбасской трагедии (ДТ, 28.11.2019);
202. *Завтра – для самой настоящей войнушки*, если Путин решит, что Россия (ядерная держава, если кто забыл) все-таки готова воевать... (ВВ, № 23 (2964), 2014);
203. А пока бизнесмены и *чиновники играют в войнушку*, идет настоящая война, разрушающая вотчину тех и других (ВВ, № 29 (2970), 2014);
204. Мягко говоря, не все в самой России в восторге от подобной *маленькой победоносной войнушки* (ВВ, № 9 (2950), 2014);
205. *Война Кремля против Украины* – это своеобразная *«ролевая игра»* (ЗН, № 23, 2014);
206. Потому что появление путинских войск здесь означало бы непрерывную войну, по сравнению с которой война в Чечне, война на Балканах между тамошними игрушечными странами (да простят мне этот эпитет братья-славяне) показались бы *забавами бойскаутов* (ФД, 23.08.2017).

«Війна – це інтелектуальна гра»

207. В итоге синергия полезного идиотизма смещает собственно тему войны и прямую реакцию граждан на нее в область *бесконечного политического квеста* (ЗН, № 5, 2016);
208. Ведь *гибридная война – это не шахматная партия*. В ней не может быть ничьей. Следовательно, нам нужна только победа (ЗН, № 44, 2018);
209. Тогда *Черный континент был одной из клеточек шахматной доски холодной войны* (ЗН, № 40, 2018).

«Війна – це азартна гра»

210. *Война – это не покер!* (ДТ, № 49 (886), 2018);
211. Оппозиционер Борис Немцов считает, что появление военных без опознавательных знаков в Славянске и захват там офисов силовиков «означает одно – *Путин пошел ва-банк и начал войну с Украиной на материке*» (ВВ, № 14 (2955), 2014);
212. Что из всего вышеперечисленного стало решающим фактором для президента, сделавшего во время войны *ключевую ставку* на человека от войны весьма далекого, мы можем только гадать (ЗН, № 32, 2019).

«Війна – це комп'ютерна гра»

213. У тех, кто на поле боя еще не бывал, это вызовет острое чувство эстетического разочарования (*война похожа* на серую, вонючую грязную свалку несортированных отходов, *а не на игру в танчики или прочие шутеры*) и вызовет поток разных мыслей (ЗН, № 42, 2014).

Слот 2. «Гравці»

214. Коррупцированная страна, имитирующая реформы (исключение – децентрализация), без стратегии мира и войны, способная в любой момент стать очагом нестабильности и нового Майдана, априори *не может быть равным игроком* и переговорщиком (ЗН, № 19, 2016);
215. ...в течение следующих двух-трех месяцев вырисуется портрет целого года, и главный и *единственный игрок в этой войне – Кремль* – снова будет задавать тон ходу истории, под который мы в очередной раз будем лишь неумело подстраиваться, реагируя на инициативы Москвы (ЗН, № 4, 2016);
216. Если *для России гибридная реальность выигрышна, для Запада – угрожающая, то для Украины – губительна* (ЗН, № 3, 2018);
217. Очевидно, что британцы не надеялись получить какое-то пристойное объяснение от режима, ведущего скрытые войны в режиме «настамнет». Впрочем, они не хотели и утратить хотя бы небольшой шанс использовать напряжение и некоторое *давление на*

Кремль со стороны других игроков, чтобы «клиент» вышел из состояния полного отрицания и пусть неофициально, но начал бы вести себя более или менее приемлемо (ЗН, № 10, 2018);

218. В годы «холодной войны» *глобальные игроки* вели опосредованные войны на Ближнем Востоке и в Африке, а *Украина сегодня превращена в поле битвы* кибернетической гонки вооружений, главным призом которой станет глобальное влияние (ДТ, 19.02.2019);
219. Полная незащищенность Украины, характерная для страны, пребывающей в состоянии войны, подобно магниту *манила игроков всех мастей*, стремящихся на деле опробовать имеющийся в их распоряжении кибернетический потенциал (ДТ, 19.02.2019).

Слот 3. «Правила»

Загальні правила

220. Заметим, что помешать противнику победить в информационной войне может, в первую очередь, *отказ играть по его правилам* (ЗН, № 114, 2017);
221. Фундаментальные *правила войны* 1948 года были поразительно просты: победитель получает все (ЗН, № 9, 2017);
222. Арабы проиграли в 1948, 1967 и 1973 годах. Поэтому постоянные их апеллирования к праву на возвращение морально не обоснованы, поскольку являются *призывом к изменению правил игры. Тех самых правил, которые были определены арабами в начале войны и которые не могут пересматриваться после ее окончания* (ЗН, № 9, 2017);
223. Это жизнь краткосрочного планирования, *подчиненная правилам войны*, комендантского часа, безденежья, голода (ЗН, № 26, 2016);
224. Сейчас здесь скрещиваются политические интересы олигархов. *Любая война – это игры без правил* (ФД, 30.08.2017).

Порушення правил / обхід правил

225. Восприняв гибридную *войну как попытку мухлеза под столом*, судя по всему, было принято решение любыми способами заставить руки на стол положить (ЗН, № 21, 2015);
226. Еще какое-то время можно убеждать себя (и других), что это не действительная реальность, а новая, воображаемая реальность, потому реагировать на нее нужно исключительно в информационной плоскости. Доказывать, что *это все блеф, гибридная как бы война* (ДТ, 22.03.2018).

Слот 4 «Атрибути гри»

227. Разум должен убеждать: мы все не должны быть *пешками в игре того*, кто принес войну на украинскую землю и поддерживает ее ради какой-то геополитической победы, а теперь ради той же придуманной им же победы калечит простых английских мужиков и завтра может покалечить немецких домохозяек (ЗН, № 23, 2016);
228. «Я не открою тайны, если скажу, что война – это бизнес, выгодный большому начальству и с той, и с другой стороны, – рассказывал Дмитрий. – А мы чувствуем себя *пешками в чужой игре* (ФД, № 9 (09), 2016);
229. Потому что появление путинских войск здесь означало бы непрестанную войну, по сравнению с которой война в Чечне, война на Балканах между тамошними *игрушечными странами* (да простят мне этот эпитет братья-славяне) показались бы забавами бойскаутов (ФД, 23.08.2017).

Слот 5. «Результати»

Виграш/програш

230. Переосмыслив это судебное решение, мы должны не только избавиться от иллюзии поражения, прочно укоренившейся в умах украинцев за последнее десятилетие, но и извлечь важные уроки, как *не проиграть в информационной войне* (ЗН, № 10, 2019);

231. Согласно проведенному авторитетным аналитическим центром RAND моделированию, американские военные не могут *рассчитывать на выигрыш* в войне против объединенных сил КНР и РФ без применения ядерного оружия (ЗН, № 16, 2019);
232. Нельзя *выиграть* информационную *войну* у врага, используя его методы, но не против него, а против собственных граждан – симпатиков политических оппонентов (ЗН, № 27, 2019);
233. Есть еще несколько факторов, усугубляющих ситуацию. *Украина*, как уже говорилось, потерпела серьезное военное поражение, но *физически не проиграла войну* (ЗН, № 39, 2019);
234. Евросоюз предстает как германский проект еще с кайзеровских времен, но *Германия проиграла войну*, и ничего из ее планов не вышло (ДТ, 45 (928), 2019);
235. Так вот, вопрос, что делать когда *закончится война блестящей, фантастической победой Украины?* (ДТ, 12.10.2018).

Рахунок

236. *Общий «боевой счет»* за годы войны зафронтовых спецформирований 4-го Управления НКВД-НКГБ УССР составил... (ДТ, № 17 (905), 2019).

Приз

237. США и Китай вступили в новое соревнование. Оно похоже на хорошо известную «холодную» войну. Но сейчас предметом соперничества являются не территории. Они утратили свое прежнее значение. За территории все еще возможны периферийные горячие столкновения. Но *главный приз* противостояния вряд ли доступен для завоевания военными средствами, поскольку *главный приз – это* способность создания технологий, несущих саму возможность самостоятельного развития (ЗН, № 15, 2019);
238. В годы «холодной войны» глобальные игроки вели опосредованные войны на Ближнем Востоке и в Африке, а Украина сегодня превращена в поле битвы кибернетической гонки вооружений, *главным призом которой станет глобальное влияние* (ДТ, 19.02.2019).

Субфрейм 2 «Війна – це спорт»

Слот 1. «Війна як вид спорту»

239. В связи с этим СБУ обратилась к матерям и женам российских военных: «Остановите ваших детей, мужчин и отцов ваших детей. Война на Донбассе – это не *«сирийское сафари»*. Они погибнут!» (ФД, № 6 (06), 2016).

Слот 2. «Учасники команди»

240. Российско-украинская война – освободительная по своему характеру, и этим существенно отличается от афганской, чеченской, вьетнамской и других войн, к которым апеллировали *международные тренеры* (ЗН, № 39, 2019);
241. Как уже было сказано, вести сугубо симметричную войну с Россией мы вряд ли сможем – слишком уж *разные у нас с ней весовые категории* (ЗН, № 24, 2016).

Слот 3. «Тривалість гри»

242. Кто победит *в очередном раунде* торговой *войны* между Соединенными Штатами и Китаем? (ЗН, № 18, 2019);
243. Инициатором *очередного раунда* торговой войны между странами стали украинские власти (ДТ, № 17 (905), 2019);
244. Украина vs Россия: *раунд первый* – разведка боем (ЗН, № 15, 2017).

Фрейм 3. «Війна – це сфера економічного та господарського життя людини»

Слот 1. «Робота та її види»

1. «Війна – це робота (без конкретизації)»

245. Люди в форме буднично называют *войну работой*, и «производственные вопросы» обсуждают по мере возникновения «производственной необходимости» (ЗН, № 27, 2016);
246. *Война*, кстати, это *тоже работа*, если кто еще не понял (ЗН, № 50, 2014);
247. *Война* – это тяжелый *каждодневный труд*, тут все – герои (ЗН, № 35, 2014).

2. «Війна – це бізнес»

248. Но *война окончательно превратилась в just business*, и уход из оккупации последнего украинского сегмента – пусть и такого гротескного, как СКМ, может означать окончательную потерю этих территорий для Украины – и десятилетия стагнации для самих «ЛДНР» (ЗН, № 8, 2017);
249. Предполагаемый образ действий – это мобилизация общественного мнения, но против самого этого обоюдного предприятия, против *войны как преступного бизнеса с врагом* под патриотическими лозунгами (ЗН, № 46, 2015);
250. Почему *война превратилась в бизнес*, и до каких масштабов все это разрослось (ЗН, № 36-37, 2015);
251. Также воду на российскую мельницу льет мнение, что *война в Донбассе - всего лишь попытка сделать «бизнес на крови»* (ЗН, № 27, 2019);
252. Бои начались весной 2014 года, и многие украинцы оказались в итоге глубоко вовлеченными *в бизнес войны* (ДТ, № 5 (893), 2019);
253. *Война превратилась в настоящий бизнес* (ВВ, № 21 (3013), 2015);
254. *Война без цели превращается в бизнес на крови* (ВВ, № 21 (3013), 2015);
255. «Тогда, когда на войне прекратят зарабатывать миллиарды. Нам необходимо остановить этот *черный бизнес на смерти!*...» (ВВ, № 7 (3153), 2018);
256. Просто *война стала бизнесом*. – Причем очень серьезным и для некоторых – весьма перспективным (ФД, № 8 (053), 2017);
257. «Я не открою тайны, если скажу, что *война – это бизнес*, выгодный большому начальству и с той, и с другой стороны... (ФД, № 9 (09), 2016);
258. Враждующие стороны заинтересованы *в развитии «предприятия войны»*, а не стремятся выиграть или проиграть, как по политическим, так и по экономическим причинам (День 28.04. 2017).

3. «Війна – це сільськогосподарська робота»

3.1. «Війна -це обробка землі»

259. Мировая война / Простирает широкие длани, – / Это Хунны коней оседлали, / Это Русы плывут на челнах. / Это *танками пашут поля*, / *В борозду засевают пехоту*, / *И дрожат виноватые всходы*, / И седеют виски ковыля. /Так закрой же глаза, не смотри! / Пахнет ряской, землей и навозом. / За тобой не Москва и не Рим, / За тобой – только звезды. *Марина Муляр* (ВВ, № 34 (2975), 2014);
260. Сирийская *жатва Путина* (ЗН, № 26, 2018);
261. Другое дело, что их всех потом *война покосила* (ЗН, № 8, 2016);
262. Конфликт, начавшийся с уличных протестов шесть лет назад, превратился в сложную многогранную прокси-войну, которая *беспрерывно собирает огромную «жатву смерти»* и создала худший в мире кризис беженцев (ЗН, № 8, 2017);
263. *Информационная война* «братского народа» не только стала шоком и прозрением для многих украинцев, но и *собрала немалый урожай* тех, кто все же попался на ее крючок (ЗН, № 39, 2015).

3.2. «Війна – це риболовля»

264. *Информационная война* «братского народа» не только стала шоком и прозрением для многих украинцев, но и *собрала немалый урожай тех, кто все же попался на ее крючок* (ЗН, № 39, 2015);
265. Война, которая *втянула в свои сети* сотни тысяч людей, даже после взятия под контроль всех городов так просто не завершится (ЗН, № 23, 2014).

Слот 2. «Суб'єкти економічної діяльності»

266. И если *солдату, фактически чернорабочему войны*, это простительно, то верховному главнокомандующему – нет (ВВ, № 34 (2975), 2014);
267. Население может многое выдержать ради страны, но неприкрытое *желание верхов и их челяди нажиться во время войны* сбilo их моральный авторитет до околонулевого уровня (ЗН, № 8, 2017);
268. Не случайно приходится говорить о флаге именно над заводом (активами), а не над городом, поскольку эта *война* все больше *напоминает сведение счетов между миллиардерами*, а не отличия в национальных цветах (ЗН, № 8, 2017);
269. Кроме того, политик отметила, что в Украине обязательно будет мир, когда сменится *власть, которая сейчас увеличивает свое богатство на войне* (ВВ, № 41(3187), 2018);
270. С другой – то, что видишь вокруг, в значительной степени позволяет не идти: власть продолжает работать на олигархов старой формации по старым схемам, безбожно насобирая, *война похожа на большой международный властно-олигархический договорняк*, где мужество и патриотизм обычного украинца ничего не значат, только могут стать причиной оказаться в следующем «котле»... (ВВ, № 04 (2996), 2015);
271. Миротворческая миссия не состоится и война не закончится, пока *власть будет зарабатывать на войне* и не продемонстрирует стратегического видения внешней политики (ВВ, № 13(3159), 2018).

Слот 3 «Мета»

Для отримання матеріальної вигоди

272. Юлия Тимошенко убеждена, что *война на востоке кое кому очень выгодна, ведь на ней зарабатывают миллиарды*, прикрываясь при этом фальшивым патриотизмом (ВВ, № 43(3189), 2018);
273. К тому же их поддерживает руководство партий «Европейская солидарность» и «Голос», попавших в парламент, различные националистические организации и все, для кого война представляет определенный «коммерческий интерес» (ДТ, № 40 (924), 2019);
274. И на вопрос – почему они отправились на Балканы, на войну, все до единого признавались – *заработать* (ДТ, № 7 (807), 2017).

Для кар'єрного зростання

275. «ФАКТЫ» уже рассказывали, что *участие в войне на Донбассе становится своеобразным трамплином в карьерной лестнице* для высших российских офицеров (ФД, № 35 (035), 2016).

Для помсти

276. «Мы кровью платим на этой войне, *пускай нам платят те, кто на этой войне и на нашей крови наживается...*» (ЗН, № 43, 2015).

Для підвищення рейтингу влади

277. К тому же никто не отменял избитой истины: маленькая победоносная война – испытанное *средство повышения рейтинга власти* (ДТ, № 15 (815), 2017).

Слот 4. «Комерційні атрибути»

Грошові одиниці

278. *Валюта любой войны – души людей* (ДТ, 28.09.2019);
279. Перед украинским народом и государством стоит вопрос не прекращения войны, которую мы не начинали, а сделать невозможным ее продолжение агрессором. Этому будет способствовать *стратегия, целью которой является, в частности, повышение цены агрессии* – как с военной точки зрения, так и путем перекалывания на агрессора всех проблем и расходов на содержание оккупированных территорий (ЗН, № 7, 2017).

«Гібридна війна – це продукт підвищеного попиту»

280. Наш успех в этом векторе сопротивления, его обобщение и совершенствование могут стать нашим предложением свободному миру, ведь *гибридные войны, похоже, превращаются в тренд XXI в.* (ЗН, № 114, 2017).

«Війна – це комерційний інститут»

281. Враждующие стороны заинтересованы *в развитии «предприятия войны»*, а не стремятся выиграть или проиграть, как по политическим, так и по экономическим причинам (День 28.04. 2017).

«Війна – це комерційна розробка»

282. *В Кремле считают гибридную войну собственным геополитическим ноу-хау*, которое должно заставить мир считаться с каждой мыслью, рожденной болезненным воображением кремлевских лидеров (ЗН, № 1, 2017).

Фрейм 4. «Війна – це сфера виховання»

Слот 1. «Війна – це освітній заклад»

1. «Війна – це вищий навчальний заклад»

283. У людей не было ни училища, ни полигона. *Война – это их университет*. И не все с первого и даже со второго раза сдают свой экзамен (ЗН, № 30, 2014).

2. «Війна – це середній навчальний заклад»

2.1. «Війна – це урок»

284. У людей, побывавших на войне, происходит *переоценка ценностей*, изменяется генокод души. Война – *испытание* на смелость, верность, порядочность. Но как пройти этот *урок судьбы*? (ЗН, № 34, 2014);
285. Война не уходит из нашего дома. И это происходит в центре Европы в XXI веке! Через сто лет после завершения Первой мировой войны! За целый век *человечество не выучило урок и не сделало выводов* (ВВ, № 44 (3190), 2018).

2.2. «Війна – це частина навчального процесу»

«Війна – це технологія»

286. *Технология «войны» подействовала* (ВВ, № 23 (2964), 2014).

«Війна – це задача»

287. *Война* (отчего-то) по-прежнему не воспринимается как *многоуровневая задача*, решение которой требует стройной системы логичных, последовательных, взаимосвязанных шагов. Предполагает следование детально продуманному плану, не воспрещающему осторожной импровизации. Предполагает наличие различных алгоритмов решения, запасных вариантов, точных и четких инструкций на случай возникновения форс-мажоров (ЗН, № 6, 2017).

«Війна – це аксіома»

288. Нам навязали *аксиому «гибридной войны»* так сильно, что мы и не смеем себя спросить: в чем же ее гибридность и уникальность по сравнению с какими-то вульгарными войнами? (ЗН, 26.01.2020).

Фрейм 5 «Війна – це сфера політики»

289. Люди привыкают ко всему, война – это **продолжение политики другими средствами**, какая политика – такая и война (ЗН, № 27, 2017);
290. При Порошенко в Украине сложились «**партия войны**», «партия стены» и «партия резины» (ДТ, 19.12.2019).

Фрейм 6. «Війна це кримінальна сфера»

291. Война – узаконенное **легализованное убийство** (ДТ, 28.09.2019).

Фрейм 7. «Війна – це сфера повсякденного життя»**«Війна – це мир»**

292. Но, конечно, Юля была бы не Юлей, если бы какую-нибудь оруэлловщину не выдала, типа: **война – это мир** (ДТ, № 7 (807), 2017);
293. По словам Тимошенко, «**военное положение** – это **шаг к миру**, это **абсолютная защита** людей на оккупированной территории». Во как! Война – это защита людей, ну т. е. абсурдно... бр-р-р... абсолютно (ДТ, № 7 (807), 2017).

СМЕ «АРТЕФАКТИ»

Субфрейм 1. «Війна – це архітектурна споруда»

Слот 1. «Елементи будівлі»

294. Учитывая изменившуюся риторику китайского президента в отношении Тайваня, которую аналитики уже назвали *«открытием дверей войны»*, в ближайшие годы (а может быть и в ближайший год) мир может столкнуться с новыми военными вызовами (ЗН, № 2, 2019);
295. Что *«Украина на пороге войны с Россией»*, и «российское вторжение может начаться в любой момент», что «Россия сосредоточила на границах с Украиной столько-то войск и боевой техники» (ДТ, № 8 (855), 2018);
296. Сжигали людей в топках, закатывая в бетон и асфальт, уже тогда *закладывая фундамент нынешней войны* (ДТ, 15.10.2019).

Слот 2. «Матеріали для будівництва»

297. Нас объединяют кровь, война и Россия. Это «топливо», на котором можно сражаться. Но *это не тот «раствор», на котором можно строить* (ДТ, № 51 (727), 2014).

Слот 3. «Суб'єкти, які створюють будинок»

298. *Джордж Кеннан* – экс-посол США в СССР, автор знаменитой «длинной телеграммы», в которой изложил основы «политики сдерживания» по отношению к Советскому Союзу; *считается одним из архитекторов «холодной войны»* (ДТ, № 39 (323), 2019).

Слот 4. «Види споруд»

Кузня

299. Холодная война во многом стала *кузницей* политических и нормативно-организационных моделей западных стран (ЗН, 03.11.2017);
300. Неэффективная система материально-технического обеспечения, коррупционные скандалы в системе государственных закупок, в т.ч. вооружения и военной техники, советские методы управления и социальная неустроенность становятся основными демотиваторами для офицеров, прежде всего тех, *кто прошел горнило войны* (ЗН, № 50, 2018);
301. В нем мирные граждане, *попавшие в горнило войны* по обе стороны линии фронта, могут почерпнуть нужную и полезную для них информацию (ФД, № 5 (050), 2017);
302. Усугубляющим эту двуединую проблему фактором является также целый комплекс вопросов, связанных с социализацией молодежи и ресоциализацией тех, кто *прошел сквозь суровое «горнило войны»* (инвалидов и пр.) (ЗН, № 31, 2015);
303. За предшествующие пять лет в Украине сложилось и сплотилось меньшинство, параноидально настроенное на то, чтобы *бросить в топку «войны с Россией»* целые поколения граждан страны и чуть ли не века ее истории («воевать хоть двести лет») (ДТ, 01.12.19);
304. Но *закалка войной* проходила не один день, и не один год (ЗН, № 5, 2018).

Субфрейм 2. «Війна – це механізм»

Слот 1. «Війна – це механізм»

305. *Война – это* способ бытия, *саморегуляторный механизм*, канализатор страстей (ЗН, № 19, 2014);
306. Многие выступают за наступление ответственности даже для тех, кто просто ходил на референдум. Запустивший *часовой механизм войны* на Донбассе (ЗН, № 5, 2018).

Слот 2. «Війна – це машина»

1. Власне машина (без конкретизації)

307. Квазивыход из ситуации, якобы позволяющий (хотя бы на время) остановить *машину войны* (ЗН, № 4, 2017);
308. Супруги начинают писать разоблачающие нацизм тексты с призывами *остановить машину войны* (ЗН, № 6, 2016);
309. Нас объединяют *кровь, война и Россия. Это «топливо»*, на котором можно сражаться (ДТ, № 51 (727), 2014);
310. А потом война начинает подпитывать сама себя. *Ее топливо – ненависть* (ЗН, № 23, 2014).

2. Коток

311. Но запущенный «Мюнхенским сговором» *каток войны* неумолимо приближался к границам Польши (ДТ, № 43 (927), 2019);
312. Но та *Украина*, которая по ту сторону, *по которой проехал каток войны* и прошлись «грады» – живет на уровне чувств (ЗН, № 11, 2015).

Слот 3. «Війна -це технологічне оснащення»

313. А уж если сутки проходят без воя сирены, ночных операций, раскладушки в кабинете, он не может отделаться от шальной мысли: а вдруг война закончилась и *кровавый конвейер* наконец-то остановился? (ФД, № 13 (058), 2017);
314. Война остается единственным эффективным *инструментом сдерживания социального пара*, успешности информационной войны и внешнеполитической неприкасаемости режима (ЗН, № 3, 2017);
315. *Современная война против Украины является инструментом* глобальной российской политики, а не странной возней на маленьком клочке земли, как это благодаря российской пропаганде многие начинают воспринимать (ЗН, 26.01.2020);
316. Россия начала войну не для того, чтобы ее закончить, а для того, чтобы получить *инструмент давления на Украину*, и чтобы использовать войну на Донбассе как разменную монету в вопросе признания Украиной оккупации Крыма (ЗН, № 28, 2018).

Слот 4. «Війна – це деталь»

317. «Минск-2» остудил горячую фазу войны и минимизировал количество потерь среди военных и мирного населения. Правда. Но, правда и то, что *маховик убийств* не остановился, а лишь слегка сбавил обороты (ЗН, № 6, 2017);
318. Но, с другой стороны, *маховик войны*, которую уже определили как «гибридную», столкнул лбами и загнал в окопы не элиты, а простых украинцев – с разными взглядами, обидами, потерями и травмами (ДТ, № 32 (829), 2017);
319. На самом деле, *когда раскручивается маховик войны*, вопросы «зачем», «за что» уходят на второй план (ФД, № 28 (073), 2017);
320. По числу юных рекрутов, насильно *втянутых в жернова войны*, лидирует Сомали: в прошлом году ряды боевиков пополнили 2300 детей (в т. ч. в возрасте 8 лет) (ДТ, 30.07.2019).

Слот 5. «Управління механізмом»

321. Вмешательство внешних сил *перевело народную революцию в «режим» гражданской войны* (ЗН, № 28, 2016).

Субфрейм 3. «Війна – це витвір мистецтва»

Слот 1. «Війна – це витвір літературного мистецтва»

«Війна – це книга»

322. Тем, кто научился *читать эту войну между строк*, стало ясно: это начало. Да, танки, да – «Грады». Но дело не в них. Авдеевка запустила механизм масштабного давления на олигарха, и, похоже, – недовольны им с обеих сторон. (ЗН, № 8, 2017);
323. Но нельзя не отметить, что политический подтекст самих торжеств и заявлений лидеров КНР, связанных с юбилеем, заставляет внимательно оценить цели и задачи данных действий, а также *вспомнить забытые страницы войны* в Китае, где украинцы принимали непосредственное участие (ЗН, № 34, 2015);
324. Для моей семьи *война – это очень значимая страница истории*, – рассказывает автор идеи проекта главный редактор телеканала «Интер» Антон НИКИТИН (ДТ, № 17 (817), 2017);
325. Чудовищный расстрел автобуса – *еще одна черная страница в истории войны*, развязанной Путиным против Украины (ВВ, № 2 (2994), 2015).

«Війна – це словник»

326. Пока милые общество и власть бранятся и совершенно не тешатся этим, *война приносит свой словарь и вываливает его*, как остатки боекомплекта – различные средства поражения, калибры, а это вообще пустая гильза, но в хозяйстве пригодится, а это не мое, не знаю, чье (ЗН, № 25, 2016).

«Війна – це літопис»

327. Стремление Пекина вписать китайские страницы в *летопись мировой войны* заслуживает внимания историков (ЗН, № 34, 2015);
328. Как не выкинешь из песни слов, так и не *вымарать из летописи войны* армейских шуток (ЗН, № 7, 2015).

«Війна – це зошит»

329. Нам казалось, что мы пишем жизнь с чистого листа. Для себя и для страны. Это позже оказалось, что *нам подсунули ту же тетрадку, только с конца* [о войне 1941-1945 гг. – О. Д.]. В *2014-м тетрадь оказалась полностью исписанной* (ЗН, № 7, 2015).

«Війна – частина прозового твору»

Композиція

330. ...по сути, *война в Китае явилась прологом* мировой войны против фашизма и одновременно началом борьбы за спасение человеческой цивилизации (ЗН, № 34, 2015).

Персонажі

331. Если вы гуляли по какому-то из областных центров и видели стенды с портретами атамана Чучупака и генерала Безручко (*это тоже персонажи гражданской войны*), то знайте – их готовили в УИИП (ДТ, № 9 (809), 2017).

Контекст

332. Несмотря на некоторые тактические успехи, президент Зеленский никак существенно не улучшил свою переговорную позицию – *ни в контексте мира, ни в контексте войны* (ДТ, 19.12.2019).

Жанри

333. Информация от первого лица – это всегда драма, но *война в своем масштабе – это всегда эпос* (ЗН, № 28, 2014).

Слот 2. «Війна – це витвір образотворчого мистецтва»

334. Таким образом, происходит упрощение *картины войны*, поскольку не представлены союзники Германии – не только Румыния, Италия, но и, например, Болгария или Венгрия (ЗН, № 39, 2015);

335. Журналисты записали сотни часов интервью с ветеранами, отсняли тысячи снимков, бережно, как мозаику, складывая из человеческих историй и лиц подлинную *картину* большой *войны* и Великой Победы (ДТ, № 17 (817), 2017);
336. В нынешней предэскалационной обстановке на восточноевропейском и балтийском театрах военных действий, до предела «забытых» подразделениями СВ США и ОВС НАТО (включая истребительные и штурмовые эскадрильи, а также бронетанковые бригады), отчётливо просматривается оперативно-стратегическая *милитаризационная картина*, наблюдавшаяся в конце предвоенных 30-х годов XX века (Военное обозрение, 30.10.2017);
337. С самого начала в «картинке» *войны* в Украине традиционно доминировали *крупные планы*: сбитый малайзийский авиалайнер МН17, аннексия Крыма Россией и сменяющие друг друга волны демонстраций на центральной площади украинской столицы – Киева. **На заднем же плане** и в неизменной тени хаоса конфликта остаются жизни втянутых в него людей, оказавшихся в западне передовой (ДТ, 15.07.2019).

Субфрейм 4. «Інші артефакти»

Слот 1. «Війна – це предмет побутового вжитку»

1. «Війна – це розбите дзеркало/скло»

338. *Зеркало войны на Донбассе*, в которое – так или иначе – смотримся все мы, всегда было слегка треснутым и состояло из многих фрагментов (ЗН, № 8, 2017);
339. *Моя война – мириады осколков*, подобранных в разных местах еще недавно мирного края. Мне страшно и больно смотреть, как мои сограждане берут осколок и вешают его на стену как икону. А другие – берут лоскуток и бросают под ноги, чтобы вытирать об него ноги (ЗН, № 6, 2017);
340. Какие отчетливые маркеры «военного кошмара»? У каждого свои. *Лично для меня – это битое стекло под ногами. Стекло – символ хрупкости и в то же время* барьера, соединяющего миры, всегда находящегося на положенном ему месте, в окне. И если вы идете во сне и слышите этот незабываемый, сводящий с ума визжащий хруст, идете долго, всю ночь, то вы идете по миру войны, потому что это означает, что разбитое стекло здесь больше некому ни убрать, ни заменить (ЗН, № 42, 2014).

2. «Війна – це пылесос»

341. Армия пожирает огромные средства, потому что *война* – это Молох, она, *как пылесос, высасывает из государства деньги* (ФД, № 2 (02), 2016).

3. «Війна – це віник»

342. Санкт-Петербург и блокада Ленинграда, Волгоград и битва за Сталинград, битва за Киев, злодеяния в Бабьем Яру и «Минский котел» по сей день являются символами как героического сопротивления, так и ужасов перенесенной на Восток войны, которая *смела* все достижения цивилизации (ЗН, № 23, 2016).

4. «Війна – це м'ясорубка»

343. Потом началась *кровавая мясорубка войны*, а после победы и массового выезда городского польского населения Галичина стала заселяться новым контингентом – туда направляли с востока врачей, учителей, научных специалистов (ДТ, № 4 (851), 2018).

Слот 2. «Війна – це знаряддя праці»

1. «Війна – це сокира»

344. По словам местных политологов, это уже не первый раз, когда в Баку потрясают *топором войны* (ЗН, № 32, 2015);
345. Родные погибших на востоке нуждаются в нас, в понимании и внимании. Иначе зарубки, оставленные *топором войны* на их душах, затянутся не скоро (ЗН, № 5, 2018);

346. Судя по раскручиваемой суперпатриотами шумной кампании противодействия малейшим подвижкам по «**зарыванию топора войны**» на востоке страны, а в конечном счёте – и в собственных душах, столь беспросветная ассоциация, увы, вполне уместна (ДТ, 16.10.2019);
347. На ситуативных союзников из «Самопомочи» надежды тем более нет – БПП-шники **сами вырыли топор войны**, начав травить градоначальника Николаева Александра Сенкевича за решение принять на местные свалки львовский мусор (ДТ, № 49 (799), 2016).

2. «Війна – це капкан»

348. Только силовые рычаги смогут заставить Путина понять, что **война** в Украине – это **капкан**. Из которого надо побыстрее выпутываться, и уходить из Донбасса (ЗН, № 49, 2016).

Метафора вмістилища

349. Ценой своей жизни они доказывают, что Украина не ослабляет сопротивление, и что свою цену людскими жизнями за **развязанную войну** приходится каждый день платить и РФ (ЗН, № 12, 2016);
350. Не мешкая, Москва **развязала войну** в восточной Украине, вооружая «добровольцев», готовых воевать против украинской армии и дестабилизировать обстановку в стране. (ДТ, 08.06.2019).
351. У тех, кто на поле боя еще не бывал, это вызовет острое чувство эстетического разочарования (**война похожа на серую, вонючую грязную свалку несортированных отходов**, а не на игру в танчики или прочие шутеры) и вызовет поток разных мыслей (ЗН, № 42, 2014);
352. Несколько лет назад в дальнем конце озера начало ужасно вонять, погибло много рыбы. Сначала грешили на жару, но потом оказалось, что это шабашники во время левых ремонтных работ, нарушая все нормы, подсоединили бытовую канализацию к ливневой. Позже специалисты санитарно-эпидемической и других служб обнаружили эти причины. Организаторов работ заставили устранить нарушение, уплатить штрафы и обеспечить работы по восстановлению озера. Так будет и с нашими «исходными данными»: **международные «санитары» принудят агрессора вернуться в пространство международных норм и договоров, потому что «вонь» стоит уже по всему Миру** (ЗН, 19.01.2018);
353. **Война – это возвращение смерти в быт со всей ее неприглядной первобытной антисанитарией**, когда циферблат часов хочется поделить еще на миллисекунды, потому что время жизни начинает приобретать действительную ценность (ЗН, № 19, 2014).

СМЕ «СЕНСОРНІ ВІДЧУТТЯ»

Аудіальна метафора

- 354 *Мы уже адаптировались к войне. Нам страшно, если на улице тишина* (ФД, № 31 (076), 2017);
- 355 ...но я уверен, что должна быть монополия власти на применение силы, потому что иначе начнется власть полевых командиров по типу Афганистана, где война уже идет последние сто лет, и *непонятно, когда утихнет* (ДТ, № 20 (819), 2017);
- 356 И эти ребята не фантазируют: понятие «*эхо войны*» знакомо им слишком хорошо, а регулярно звучащий на протяжении фильма совет взрослых («смотри под ноги») давно стал нормой жизни (ДТ, № 13 (859), 2018);
- 357 А в мире тем временем всюю *грохочут торговые войны*, в которых страны-участницы прямой наводкой бьют по бизнесу своих конкурентов и случайных государств, включая Украину. (ЗН, № 26, 2019);
- 358 Унесшая более 13 000 жизней *война гремит* и сегодня, несмотря на официально объявленное перемирие (ДТ, 20.07.2019);
- 359 *Война притихнет*, но не уйдет (ЗН, № 43, 2015);
- 360 Пока в начале июля 2014-го в город *не постучалась война* – с обстрелами, бомбоубежищами, убитыми... (ЗН, № 27, 2015);
- 361 И мое личное открытие в том, что *человек привыкает к звукам войны*, как бы чудовищно это ни звучало (ДТ, № 13 (859), 2018);
- 362 Какие отчетливые маркеры «военного кошмара»? У каждого свои. Лично для меня – это битое стекло под ногами. Стекло – символ хрупкости и в то же время барьера, соединяющего миры, всегда находящегося на положенном ему месте, в окне. *И если вы идете во сне и слышите этот незабываемый, сводящий с ума визжащий хруст*, идете долго, всю ночь, то вы идете по миру войны, потому что это означает, что разбитое стекло здесь больше некому ни убрать, ни заменить (ЗН, № 42, 2014);
- 363 *Война* (а как ее ни называй, она все равно война) *с треском ломает* казавшийся прочным мир на «они» и «мы» (ЗН, № 10, 2014);
- 364 А тут кругом *свистит*, взрывается, мародерствует, *кричит от боли и немеет от страха война* (ЗН, № 23, 2014).

Кінестетична метафора

- 365 С его вечным состоянием *холодно-горячей войны* со всем миром... (ВВ, № 8 (2949));
- 366 *Война* между людьми, считающими себя хозяевами Украины (или как минимум ее части), на прошлой неделе *переросла из «холодной» в очень даже «горячую»* (ВВ, № 12 (3004), 2015);
- 367 Который просто сделает вывод, что *холодная* необъявленная *война* всегда *лучше горячей* (ВВ, № 10 (3002), 2015);
- 368 Уже в 1945 г. союзническая коалиция начала распадаться, *горячая война* почти без паузы *переходила в холодную* (ЗН, № 2, 2016);
- 369 Наша «горячая» *война* когда-нибудь точно закончится (ЗН, № 43, 2015);
- 370 Если мы как нация «*перегреты*» *войной*, цивилизованный мир физически не может нам отдавать тепла больше того, что у нас есть (ЗН, № 50, 2014);
- 371 «*Минск-2*» *остудил горячую фазу войны* и минимизировал количество потерь среди военных и мирного населения. Правда. Но, правда и то, что маховик убийств не остановился, а лишь слегка сбавил обороты (ЗН, № 6, 2017);
- 372 ...вопрос только в том, какую *форму приобретет эта война – горячую или холодную* (ЗН, 19.01.2018).

Візуальна метафора

Чорний та червоний

373 А я так думаю: разве у войны есть хоть какие-то краски? Хотя есть – *черная и красная* (ФД, № 10 (055), 2017).

Чорний та білий

374 Я очень много потерял на этой войне. Для меня она *черно-белая, никаких оттенков* (ФД, № 5 (050), 2017);

375 *Война неумолимо метит пространство лишь двумя цветами – черным и белым* (ЗН, № 15, 2014);

376 *Война вынуждает нас выбирать между черным и белым*. Хочешь остаться в «серой зоне» – окажешься либо жертвой, либо пособником (ЗН, № 10, 2014);

377 *У тех, кто прошел войну, восприятие реалий жизни черно-белое* (ЗН, № 40, 2018).

Відтінки

378 Во время войны *нет просто черного/белого, везде оттенки* (ЗН, № 7, 2019).

Контрасти

379 *Война увеличила контрастность*, четче разделив для нас основные цвета и убрав полутона (ЗН, № 13, 2015).

Ольфакторна метафора

380 *Запах войны* я отчетливо почувствовал в 2007 году, – вспоминает Сергей Приймачук (ФД, № 25 (070), 2017);

381 И чтобы мы больше никогда не знали *запахов войны* (ЗН, № 8, 2015);

382 Турция отказалась, и в *воздухе запахло войной* (ЗН, № 48-49, 2014);

383 *Война ужасна. И она ужасно воняет* (ЗН, № 47, 2015).

Густативна метафора

384 Он, как и многие другие бойцы, *попробовавшие войну «на вкус»*, не может заново приспособиться к мирной жизни (ЗН, № 23, 2016);

385 Все это крайне важно и опасно, но не будет гарантировать временному победителю ничего, поскольку война только началась, *и слишком много украинцев ощутили ее вкус*, чтобы остановить процесс «терками» и «решаловом», даже на самом высоком уровне (ЗН, № 19, 2015).

СМЕ «ПРИРОДА»

Фрейм 1. «Тваринний світ»

Слот 1. «Війна – представник світу тварин»

«Війна – це хамелеон»

386 Он [Клаuzeвиц – О. Д.] называл войну *«хамелеоном»*, в каждом конкретном случае несколько меняющим свою природу» (ЗН, № 44-45, 2015).

«Війна – це мавпа з гранатою»

387 Пока, конечно, она [война] в виде *обезьяны с гранатой* не постучится в Бранденбургские ворота [...] (ВВ, № 10 (3002), 2015).

Слот 2. «Ознаки тварин»

Характерні звуки, що продукує тварина

388 Под *хриплый лай войны* (ДТ, № 13(859), 2018);

389 Годичная хроника жизни людей, вынужденных адаптироваться к *канонаде несмолкающего лая войны*, подходит к завершению на оптимистичной ноте: *«Все будет хорошо, мое сердце должно все это выдержать»*, – произносит Александра, обнимая внука Олега (ДТ, № 13 (859), 2018).

Зовнішнє забарвлення

390 *Войны приобрели гибридный окрас* до такой степени, что хакерские атаки могут нанести больший урон, чем танки и артиллерия (ЗН, № 8, 2019).

Поведінка тварини

391 Краткая история коммуникационной болезни Украины такова. Впервые полное осознание тяжести заболевания и беспомощности пришло во время газовых войн. Продвижение темы Голодомора было первой серьезной попыткой выговориться в мировом эфире, но слова упорно избегающего лечения заики было трудно разобрать. Дело Тимошенко и Евро-2012 стали двумя курсами терапии, когда мир международных коммуникаций открылся нам во всей своей утилитарной красоте. Далее был Майдан, когда волонтеры от общества и бизнеса за считанные недели создавали здоровые механизмы информирования мира о Революции достоинства, пока власть уже в состоянии информационной агонии лечила себя примочками. А потом *пришла война и клюнула нас в самое темечко*, впервые поставив вопрос ребром: лечись или умри.

Фрейм 2. «Рослинний світ»

Слот 1. «Війна – це частина рослини»

Гілки

392 *Цветущее дерево со сломанной веткой* – так нарисовала войну львовская девочка Настя. *«Обломанная ветка – это Донбасс»*, – говорили взрослые. *«На рисунке показана вера в могущество, жизнеспособность людей и страны. И лишь небольшая отсохшая ветка – погибшие герои – умирает»*, – поясняла детский психолог (ЗН, № 5, 2018).

Проростки

393 Экс-президент Обама и «куратор Украины» Байден эксплуатировали этот финансовый рычаг оказания влияния на Порошенко в едва ли не колониальном стиле, ухудшая ситуацию и провоцируя *первые ростки украинской гражданской войны* (ДТ, 25.07.2019).

Плоди

394 Чего она [Россия] хочет, так это *плодов войны* и безграничного распространения своей мощи и доктрин (ЗН, № 41, 2017).

Слот 3. «Характер проростання»

395 **Война лезет из всех щелей, прорастая** через декорацию мирной жизни (ЗН, № 34, 2016).

Слот 4. «Місце вирощування рослин»

396 Слабость политической конструкции единения нефтяных стран стала **плодородной почвой для** многочисленных конфликтов и гражданских **войн** (ЗН, № 13, 2019);

397 Как говорил умница Москаль, этот служивый – единственный, кто не боялся торнадоцев и другой шпаны, промышленявшей **на ниве необъявленной войны** (ДТ, 17.10.2019);

398 По мнению активиста, если власть сейчас не решит эту проблему, то «мы будем **копаться в этой войне** еще лет пять (ВВ, № 21 (3013), 2015).

Фрейм 3. «Війна – це аномальний прояв першостихій»

1. Аномальні прояви вогняної стихії

Суб'єкти не позначені

399 В буквальном смысле **опаленный войной** и **окропленный кровью** стяг уже давно стал чем-то большим, чем просто флаг (ЗН, № 5, 2016);

400 **Война вспыхнула** и **осветила** происходившее и происходящее с предельной ясностью (ЗН, № 30, 2015);

401 **Война** отсепарировала самую яростную и непримиримую часть общества и постепенно гасит ее, **пережигает** в такую себе **политическую извесьть** (ЗН, № 1, 2015);

402 На этом кривом и кровавом треножнике, **над адским пламенем войны**, висит украинский **melted pot** (ЗН, № 50, 2014);

403 **Вспыхнула короткая**, но кровавая **война**, в результате которой Кипр разделился надвое и остается разделенным до сих пор (ДТ, № 17 (817), 2017);

404 К сожалению, эта организация к своим обязанностям относится из ряда вон плохо, потому что за время ее существования в мире постоянно **вспыхивали разрушительные**, кровопролитные **войны**, гибли и гибнут сейчас беззащитные люди (ДТ, № 7 (807), 2017);

405 **Из пожарища** конца Второй **мировой войны**, из **раскаленных углей холодной** родился обновленный западный демократический проект... (ЗН, 03.11.2017);

406 Может потому, что **война все еще тлеет**, уже не пожирая, но все еще слизывая жизни (ЗН, № 5, 2018);

407 Они, только что приехавшие из-под обстрелов, были уже совершенно другие. **Опаленные войной**. Воины. Из другого мира... (ЗН, № 5, 2018);

408 Кто-то не дает себе погаснуть в **окопе тлеющей войны** (ЗН, № 7, 2018);

409 Культурные **пепелища** информационной **войны** (ЗН, № 1278, 2020);

410 Он говорит о тех, кто прошёл **через огонь войны**: «Можно гордиться, что у нас в стране, в нашей маленькой республике есть такие люди... Не все могут это понять, и не все пойдут туда, куда надо. Но те, которые пойдут, это будут, можно сказать, цвет нашей республики» (ДТ, 03.10.2019);

411 Однако MGM идею отвергла – **холодная война была в самом разгаре** (ВВ, № 47 (3039), 2015);

412 Между Украиной и Беларусью **разгорается торговая война** (ВВ, № 47 (3039), 2015);

413 **Торговые войны** между Украиной и Беларусью **вспыхивали и ранее** (ВВ, № 47 (3039), 2015);

414 Сегодня в Украину **пришла война**. **Ее огонь охватил нашу землю** (ВВ, № 37 (2978), 2014).

Зумовлені діяльністю людини

Представниками влади

- 415 Если новая украинская власть, обновляющееся украинское общество, его отдельные части и группы не выдержат, сорвутся, дадут себя спровоцировать, то тогда *подливать «бензинчику» в разгорающееся пламя гражданской войны* будет делом давно уже отработанной техники (ВВ, № 8 (2949), 2014);
- 416 Министерство иностранных дел России обнародовало заявление о споре относительно монумента, обвинив некоторых чешских политиков в *«разжигании войны»* против советских символов (ДТ, 12.09.2019);
- 417 *Современным украинцам и политикам, которые* усиленно толкают Украину в НАТО, *стремятся подлить масло в огонь войны* на юго-востоке страны в надежде на помощь западных союзников, надо напомнить, что партнеры или союзники не всегда выполняют свои договорные обязательства, что у них могут быть свои более важные, чем украинские, интересы (ДТ, № 43 (927), 2019);
- 418 *Опасная игра, которую ведут политики,* создала ситуацию, когда случайность может *зажечь огонь* нежелательной *войны*. И погасить его – в сложившихся в регионе условиях – будет очень тяжело (ЗН, № 19, 2019);
- 419 Зачем законодатель *разжигает гражданскую войну* в душах и умах, заведомо порождая политических заключенных? (ДТ, № 20 (819), 2017);
- 420 С одной стороны, хотелось верить этому талантливому человеку, чтобы, как он сам анонсировал, быть «обнятым музыкой», думать, что *культурный человек* не способен на подлость, предательство и *разжигание войн* (ДТ, № 45 (795), 2016);
- 421 *Война* в завалах политических кабинетов *разгорается тем ярче,* чем громче звучат призывы о «мирном урегулировании» войны на Востоке (ЗН, № 27, 2017).

Подіями в країні

- 422 Сергей Данилов напомнил, что сразу же *после разрыва дипотношений* между Эр-Риядом и Тегераном с новой силой *вспыхнула война в Сирии* (ВВ, № 2(3044), 2016);
- 423 После принятых Великобританией жестких ответных мер *вспыхнула война* за независимость на территории нынешних США (ВВ, № 16 (3008), 2015);
- 424 Стоимость национальных валют едва ли не по всему миру упорно валится вниз – к минимальным за многие годы значениям, снижая ценность активов портфельных инвесторов и *раздувая пожар глобальной торговой войны* (ДТ, 12.09.2019);
- 425 Вылились эти события при участии президента-беглеца в Евромайдан, аннексию Крыма и *разжигание войны* в Донбассе (ЗН, 13.08.2020);
- 426 Она загорелась от пламени Майдана и дотла догорает в *огне войны* (ЗН, № 7, 2015).

Країнами та їх представниками

- 427 В ходе процесса адвокат Рудольф Гесс представил «секретные протоколы» пакта Молотова-Риббентропа. Однако в Нюрнберге никому и в голову не приходило рассматривать *СССР в качестве одного из обвиняемых в разжигании* Второй мировой *войны* (ДТ, № 43 (927), 2019);
- 428 Естественно, *Россия повинна в разжигании этой войны* в той же степени, что и США (ДТ, 05.12.2019);
- 429 *Вмешательство СССР так же, как Германии и Италии,* во внутренние дела Испании еще больше разожгло в этой западноевропейской стране *костер* гражданской *войны,* жертвами которой оказался почти миллион граждан (День, 29.09.2017);
- 430 Это не помешало за четыре года сменить петарды раздражения на огнеметы ненависти. И чем жарче здесь спорят о том, где именно находится крематорий наших надежд, тем

- больше тешится в несгораемом шкафу Кремля *поджигатель гибридной гражданской войны* наших душ (ЗН, № 5, 2018);
- 431 В частности, лидер фракции СДПГ в бундестаге Рольф Мютцених напомнил, что именно *канцлер Германии и бывший министр иностранных дел Штайнмайер* сделали все для того, чтобы на Украине *не разгорелась* полномасштабная война, пишет Der Spiegel (ДТ, 29.09.2019);
- 432 В статье за подписью бывшего главреда канала «Дождь» Михаила Зыгаря Донбассу посвящено два предложения: «В свой новый президентский срок Путин готов решить проблему Донбасса, региона в Восточной Украине, где *Россия разожгла гражданскую войну* с 2014 г. (ДТ, № 14(860), 2018);
- 433 Уже тогда *чуть было не вспыхнула общеевропейская война*, но Российская империя была ослаблена поражением от Японии и революцией 1905 г. – и ее не поддержали союзники по Антанте (ДТ, № 45 (882), 2018);
- 434 Многие эксперты склоняются к мысли, что *Трамп*, по сути, *разжег новую войну* на Ближнем Востоке (ВВ, № 19(3165), 2018);
- 435 В-третьих, дальнейшие действия России – аннексия Крыма, *разжигание войны* на востоке нашей страны – дают основания его не выплачивать (ВВ, 13 (3108), 2017);
- 436 Таким образом, Россия откровенно признала, что сражение за Авдеевку – это сигнал Путина Трампу. Демонстрация, что РФ контролирует войну на Донбассе. И в любой момент *вентиль может быть открыт, и пламя зальет города* (ЗН, № 4, 2017).
- Аномальні прояви повітряної стихії**
- 437 А когда твои земляки, разнесенные *вихрем войны* по разным уголкам этой и не только страны, уговаривают не возвращаться в Донецк, становится даже немного смешно (ЗН, № 28, 2014);
- 438 В военном искусстве известно понятие «*туман войны*», когда имеют в виду неизвестность действий противника. Но в Украине главная проблема в том, что «*туман войны*» скрывает от глаз руководства страны нашу собственную армию. (ЗН, № 50, 2018).
- Аномальні прояви водної стихії**
- 439 Проходит время, но ничего не забывается: бойцов, как говорят, *война настигает, накрывает, будто волной* (ЗН, № 6, 2015);
- 440 *Война* отсепарировала самую яростную и непримиримую часть общества и постепенно *гасит ее*, пережигает в такую себе политическую извесьть (ЗН, № 1, 2015);
- 441 В. Ленин, проанализировав ситуацию, в октябре 1920 г. констатировал: «Мы берем хлеб с Сибири, берем хлеб с Кубани, но не можем взять его с Украины, так как там *кипит война*, и Красной Армии приходится бороться против банд, которыми она кишит» (ЗН, 2014, № 19);
- 442 После того Кремль замер на месяц, ведь видно было, что *кровавые волны войны* на востоке Украины уже *выплеснулись* за ее пределы (День, № 151, 2017);
- 443 Украина оказалась *в самом центре шторма*, устояла и имеет шанс быть услышанной (ЗН, № 33, 2018);
- 444 Россия, как и другие бывшие советские республики, активно продавала оружие, тем более что оно было нужно, поскольку на континенте *бурлил целый ряд кровавых войн* (ЗН, № 40, 2018);
- 445 «*Война* петиций» *выплеснулась* из сети в реальное пространство (ДТ, 27.05.2019);
- 446 Это жизнь на пороге ада, на самой окраине величайшей беды, где косвенным, но точным сигналом опасного расширения ее ареала служит, по меткому наблюдению режиссера, отдаленный лай собак: подобно чутким барометрам они остро реагируют на приближение *грозового фронта войны* (ДТ, № 13 (859), 2018).

Аномальні прояви стихії землі

- 447 «**Война – это грязь**, смерть и вызов человеческому существованию (ВВ, № 12 (3004), 2015);
- 448 Но с учетом происходящих в России изменений может вскоре оказаться, что Путина неправильно информировали о «Майдане», конкретные виновники агрессии против Украины отошли от дел, а то и от тел, в высшем управленческом звене – **новые люди, не замаранные аннексией Крыма, войной на Донбассе** и не обремененные западными санкциями (ЗН, № 29, 2016);
- 449 **Война** не выбирает жертв, она жестока и цинична. **Это грязь, которую невозможно смыть с души** (ФД, № 6 (06), 2016).

Універсальні прояви природних стихій

- 450 Автор полагает, что Соединенным Штатам вряд ли удастся одержать победу в **войне, бушующей** в соцсетях, над Китаем или Россией (ДТ, № 20 (819), 2017);
- 451 Переговоры с курдами провалились, и теперь на юго-востоке страны с доминирующим курдским населением вновь **бушует** война (ДТ, № 10 (810), 2017);
- 452 И правительство изо всех сил старалось, чтобы граждане забыли **о войне, бушующей** за пределами их городов (ДТ, № 3 (803), 2017);
- 453 Беспилотные летательные аппараты способны не только доставлять пиво, продукты и прочие товары или нести гибель солдатам и мирному населению в странах, где **бушуют войны**, но и реально спасать жизни людей (ДТ, № 47 (797), 2016);
- 454 Ведь если торговая **война** все-таки **разразится**, сохранить нейтралитет в ней будет очень тяжело, – силой загонять партнеров в лагерь своих союзников готовы и Вашингтон, и Пекин (ЗН, № 6, 2019);
- 455 **Грянувшая** пять лет назад **война** на Донбассе навсегда изменила жизнь детей восточной Украины (ДТ, 27.07.2019);
- 456 Колоссальные жертвы на алтарь «революции достоинства» 2014 г. и **грянувшая** затем **необъявленная война** с Россией лишь обострили степень разочарования в политической элите, не способной реформировать самое себя (ДТ, № 29-30 (915), 2019);
- 457 Авиалайнер малайзийских авиалиний МН17 сбит над Украиной 5 лет назад, но военные и гражданские люди все так же продолжают вести борьбу за право на жизнь на передовой единственной **войны, бушующей** на Европейском континенте (ДТ, 15.07.2019);
- 458 «...Нельзя делать вид, что ничего не происходит, когда **в центре Европы бушует война**», – подчеркнула политик (ВВ, № 13 (3159), 2018).

«Війна – це астронім»

- 459 Точка приложения их усилий – война. Она, как **«черная дыра»**, поглощает всю энергию без отдачи (ЗН, № 34, 2015).

СМЕ «СУБСТАНЦИЯ»

«Війна – це власне субстанція»

- 460 Человек пришел с войны, но *она* еще «не вышла» из него – он продолжает воевать (Факты, № 27, 2016);
- 461 В *воздухе ощущалась война* (ФД, № 11, 2016);
- 462 Мы привыкли поверхностно читать сводки с фронта, а там же *все дышит войной* (ВВ, № 30 (2972), 2014);
- 463 Война уже и до того *чувствовалась в воздухе*, так что официальное ее объявление никого не удивило (ЗН, № 31, 2015).

«Війна – це відчуття»

- 464 Нас так называют, чтобы *скрыть неудобное, неуютное чувство войны*, будоражащее страну (ЗН, № 29, 2016);
- 465 Помимо «*зрад-перемог*», *когнитивных диссонансов, эмоциональных выгораний*, пиров во время чумы, *т.е. войны*, есть всеобщее ощущение конца нынешних времен (ЗН, № 30, 2015);
- 466 *Война всех захлестнула*, а про детей мы, к сожалению, забыли (ВВ, № 47 (2988), 2014).

«Війна – це дух»

- 467 Вызванная этой самой Настоящей Войной, *дух* которой никуда не делся, а переместился на Печерские холмы (ЗН, № 27, 2017);
- 468 Характерно, что военная тематика не является акцентом постановки, однако «*дух войны*» и память о ней проходят на заднике сцены в виде фото участников и других защитников Украины (ЗН, № 21, 2019).

СМЕ «ЧАСОПРОСТІР»

Хронотопічна метафора та власне просторова метафора

«Війна – це рівнина»

- 469 ...*войне на востоке конца и края не видно*... (ДТ, № 36 (873), 2018);
- 470 Если государство, и без того разоренное правлением профессиональных клептоманов, тратит львиную долю доходов не на реформы, а *на войну, которой не видно конца и края*, – горе жителям этого государства (ВВ, № 8 (3000), 2015);
- 471 И если вы идете во сне и слышите этот незабываемый, сводящий с ума визжащий хруст, *идете долго, всю ночь*, то вы *идете по миру войны*... (ЗН, № 42, 2014);
- 472 Какие отчетливые маркеры «военного кошмара»? У каждого свои. Лично для меня – это битое стекло под ногами. Стекло – символ хрупкости и в то же время барьера, соединяющего миры, всегда находящегося на положенном ему месте, в окне. И если вы идете во сне и слышите этот незабываемый, сводящий с ума визжащий хруст, *идете долго, всю ночь, то вы идете по миру войны*, потому что это означает, что разбитое стекло здесь больше некому ни убрать, ни заменить (ЗН, № 42, 2014);
- 473 Последние опросы показывают: большинство британцев, немцев и французов считают, что континент стоит на *границе большой войны* (ЗН, № 50, 2018);
- 474 *Армия*, которая была создана через две недели после провозглашения независимости и с колес *вступила в войну*; армия, которая начинала воевать, будучи практически безоружной, сумела в итоге стать тем, чем является на сегодняшний день (ЗН, № 15, 2019);
- 475 И, наконец, Сараево, Босния и Герцеговина, самая горячая точка на Западных Балканах, где ситуация продолжает ухудшаться, а страна по-прежнему находится *на границе войны и мира*, что обусловлено рядом внешних и внутренних факторов (ЗН, № 4, 2019);
- 476 Мы – я и мои коллеги из Европы – не смогли его убедить, что дорога к прочному и долгосрочному миру *не может лежать через войну*», – заявил Путин (ВВ, № 26 (2967), 2014);
- 477 *Война. Слово, факт, эмоция, ощущение – та самая точка, место, камень под ногой*, на который – какой ужас! – теперь только и можно опереться. Мне, вам, заместителю Кихтенко, стране. Чтобы пойти дальше. Чтобы попытаться искать мир. *Война – как точка опоры* (ЗН, № 4, 2015);
- 478 ...*Они давно живут в мире войны*» (ЗН, 19.01.2018);
- 479 Они, только что приехавшие из-под обстрелов, были уже совершенно другие. Опаленные войной. Воины. *Из другого мира*... (ЗН, № 5, 2018);
- 480 *Вступление* Англии *в войну* 4 августа (через 4 дня после России и на следующий день после Франции и Бельгии) стало тяжелым ударом по немецким планам и предопределило их крах. (ДТ, № 45 (882), 2018);
- 481 Война соединяет между собой параллельные прямые, которые, казалось, никогда не пересекаются (ЗН, № 14, 2015);
- 482 Но *война разделила их жизнь на «до» и «после»* (ЗН, № 19, 2016).

«Війна – це дорога»

- 483 Тогда у Трампа останется только одна дорога – это *дорога войны*, поскольку он еще будет оставаться верховным главнокомандующим (ДТ, № 33-34, 2017);
- 484 ...борцы-журналисты снова становятся на *тропу войны* (ДТ, № 45 (795), 2016);
- 485 Эти ожидания во многом связаны с надеждой, что Путин может избрать *«путь не войны, но мира»* (ЗН, № 8-9, 2018);
- 486 И женщины, украинские амазонки, неумоимо идут, преодолевая *дорогу войны* (ЗН, № 12, 2018);

487 Кто он: национальный герой, который боролся за независимость Украины, или совершивший множество ошибок полководец, вышедший *на тропу войны* исключительно из личной мести? (ВВ, 43 (3035), 2015);

488 *Путь войны* (ЗН, № 50, 2019).

«Війна – це бар’єр»

489 «Украина уникальная страна для инвестиций, я в этом уверен, – сказал он. – Единственная *преграда* для нашего успеха – это *война*, и именно поэтому мы должны остановить ее» (ВВ, № 3 (2995), 2015);

490 *Войны обычно играли роль своеобразных разграничительных (пороговых) событий*, отделяя прошлое от будущего – одну эпоху от другой (ЗН, № 22, 2015).

Хронотопічна метафора, синкретизована з метафорою субстанції

491 Такое впечатление, что страна, привыкшая *к вялотекущей войне*, только и ждала момента, когда понадобится помощь в конкретной точке (ЗН, № 5, 2017);

492 Стране приходится проводить реформы *на фоне вялотекущей (но реальной) войны* с Россией, незаконно захватившей Крым и поддерживающей неутихающий конфликт в восточном регионе Донбасса (ДТ, 24.02.2019);

493 С февраля 2015 г. война в Донбассе обрела форму *вялотекущего конфликта* (обычно малой интенсивности) без фактического изменения линии фронта (ДТ, № 15 (861), 2018).

Орієнтаційна метафора, синкретизована з просторовою

Рух вверх-вниз (зокрема розташування)

494 Это к тому, что любая пропаганда любой страны представляет *войну* как *массовый трамплин* для личностного и нравственного роста «своих» и *яму для падения* – «чужих» (ЗН, № 5, 2017);

495 Ведь и озлобленную «Марабейку» из Славянска, и наше спокойное «не жаль», и вообще все, что каждый сейчас чувствует, *погружаясь в недра разрывающей страну войны*, породили мы сами (ЗН, № 24, 2014);

496 *Пыль войны будет опадать* еще долго, но новая картина постепенно уже обрисовывается (ЗН, № 50, 2019);

497 Ведь и озлобленную «Марабейку» из Славянска, и наше спокойное «не жаль», и вообще все, что каждый сейчас чувствует, *погружаясь в недра разрывающей страну войны*, породили мы сами (ЗН, № 24, 2014);

498 Солнечный Крым *накрыл страну тенью новой войны* (ЗН, № 28, 2016);

499 А тем временем *мы все больше погружаемся в войну* (ВВ, № 28 (3174), 2018).

Лінійний рух

500 ...война – это *не «путь домой»*, а лишь *дорога к смерти, боли, голоду и крушению всех планов и надежд* (ЗН, № 11, 2015);

501 Тем не менее если посмотреть социологию 14-го года, когда доминировали урапатриоты, желавшие зачистить Донбасс, то сегодня это уже не так, и большинство понимают, что *война – это путь в никуда* (ДТ, № 7 (807), 2017);

502 *Война как тупик* (ЗН, № 30, 2016).

Рух по колу

503 В этой же зоне приходится постоянно обитать моему нынешнему собеседнику – бизнесмену, предприятие которого, платя налоги украинскому государству, *каждый день проходит по замкнутому кругу войны*, поборов и коррупции (ЗН, № 36-37, 2015);

504 Вспоминаются пронзительные песенные строки: *«В дом, где забывается война, вновь возвращается она»* (ДТ, 28.11.2019).

Рух по спіралі

- 505 О *новом витке журналистской войны*, поводом которой стал «околоколомойский» конфликт, сказано достаточно, чтобы повторяться (ЗН, № 14, 2015);
- 506 Что мешало, стремясь к вождельенному миру, готовиться *к новому витку войны*? (ЗН, № 42, 2014);
- 507 По мнению экспертов, конкуренция этих группировок приведет к более масштабным терактам на территории мусульманских стран, а также *к новому витку войны* в Афганистане (ВВ, № 4 (3047), 2016).

Концептуальна метафора зі значенням перехідності

«Війна – це те, що приховане робить явним»

- 508 Тем не менее, это случается. Везде. Таких случаев много. И не *война* стала причиной. Она только *ууглубила ситуацию, извлекла на поверхность то, что ранее стыдливо пряталось по углам*, не получая огласки (ЗН, № 25, 2016);
- 509 *Война оголила несостоятельность институтов*, в частности и армии, а также *слабость лидерства в Украине*. Та же война *сделала более выразительной несостоятельность Запада* нести ответственность за систему международного правового порядка, который он сам и создал (ЗН, № 21, 2016);
- 510 Она [*война*] *разбудила мужскую гордость в тех, в ком она дремала*. И *погрузила ее в беспробудный летаргический сон в тех, в ком она никогда не имела ни малейшего шанса проснуться* (ЗН, № 23, 2014);
- 511 Просто *война сделала эту ненависть очевидной* (ЗН, № 23, 2014);
- 512 По большому счету, почти все президенты Украины так или иначе зависели от Москвы. К сожалению, только *война раскрыла эту большую истину* (День, № 132, 2017);
- 513 *Война открыла глаза на то, кто является нашим смертельным врагом* (День, № 132, 2017);
- 514 Ее обобщения становятся крылатыми выражениями: «Каждый, кто прошел через *войну*, *никогда уже не будет тем, кем был до нее*. *Война изменяет жизнь, людей... война делает всех и каждого таким, каким он или она являются в действительности*» (ЗН, № 12, 2018);
- 515 *В условиях войны все это приобретает более четкие очертания* (ЗН, № 34, 2014);
- 516 К генералам, чью *бестолковость, вороватость и продажность обнажила война* (ЗН, № 29, 2014);
- 517 *Война* помимо прочего еще и *с максимальной резкостью раскрывает суть человека* (Факты, № 8 (053), 2017);
- 518 «*Война – это*, в основном, *перечень ошибок и просчетов*» (ЗН, № 9, 2014).

«Війна – це лакмусовий папірець»

- 519 *Война стала лакмусовой бумажкой для общества* (ЗН, № 42, 2015);
- 520 В общем, *война – как лакмус: чего в человеке больше, то и проявится* (ФД, № 5 (050), 2017).

«Війна – це те, що визначає справжню ціну»

- 521 Конечно, жизнь (а точнее *война*) *каждому определила его истинную цену* (ЗН, № 49, 2015);
- 522 *Война помогает осознать подлинность истинного и важность того, что делает человека человеком* (ЗН, № 43, 2015).

«Війна – це випробування/перевірка»

- 523 У людей, побывавших на войне, происходит *переоценка ценностей*, изменяется генокод души. Война – *испытание* на смелость, верность, порядочность (ЗН, № 34, 2014);
- 524 Для государства *война всегда становится самой жестокой и наиболее важной проверкой на состоятельность* (ЗН, № 23, 2014);
- 525 Эта *война современной эпохи оказалась жестоким вызовом* для политического и военного командования (ЗН, № 18, 2014);
- 526 *Война – всегда переломный момент* в политическом процессе. Даже если она гибридная. Или еще какая. *Это всегда катализатор*, вызывающий ускорение всех политических и социальных процессов (ДТ, № 26 (912), 2019);

- 527 **Война**, которая постоянно ставила человека перед экзистенциальным выбором, *стала для общества еще и тяжелым нравственным испытанием* – определяться с собственной позицией пришлось каждому (ЗН, № 15, 2015).
«Війна – це те, що змінює (зокрема, на краще)»
- 528 – *Война резко меняет людей, одних она делает хуже, других (которые защищают свою землю), возможно, лучше* (ЗН, № 41, 2018);
- 529 *Война России против Украины открыла иллюзии к таким изменениям*, а также *резко оживила отечественных создателей* и производителей ВВТ (ЗН, № 49, 2016).
«Війна – це те, що зміщує усталені координати»
- 530 И вот этот артист умно и неоднозначно дает понять, как *война может извернуть мораль, добродетель, сделать логику – абсурдом, веру – безверьем, а Христа – антихристом* (ЗН, № 34, 2014);
- 531 Но если *на войне грань между жизнью и смертью размыта*, то в отпуске на мирной территории она видна слишком отчетливо... (ЗН, № 5, 2018);
- 532 Да, *война – сфера истощения и страданий*, а еще *неопределенности и опасности* (ЗН, 26.01.2020);
- 533 «Война – это награждение неучаствующих и наказание отличившихся» (ЗН, № 30, 2016).
«Війна – це порядок»
- 534 *Война имеет скверную для ленивых, но полезную для деятельных привычку все расставлять по местам* (ЗН, № 23, 2014);
- 535 Уже долго стреляли, но мы давно *живем по правилам войны*: выключаем свет, кладем возле себя тревожную сумочку и тихо ложимся спать: я, мама, сестра и бабушка (ФД, № 10 (055), 2017).

СМЕ «САКРУМ»

Фрейм «Високий сакрум»

1. Антропоморфна метафора з високим сакральним компонентом

1.1. Антропоморфна метафора з елементом високого сакруму

536 *Война* принудительно «*соборует*» *страну* (ЗН, № 23, 2014).

1.2. Соціоморфна метафора з елементом високого сакруму;

«Війна – це суд Божий»

537 Для выяснения отношений стран и народов таким *судом* есть *Божий суд – война*. *Ultima ratio* естественного права, право сабли. «Это, други, война не военная, / Это *Божий свершается суд*» (З.Гиппиус) (ЗН, № 16, 2017).

«Війна – це провидіння»

538 Всякая война от дьявола. Но, наверное, отчасти *война* – еще и *промысел Божий*. Ниспосланная народу война, может означать и то, [...] что, возможно, *мы ее чем-то заслужили* (ЗН, № 23, 2014).

Фрейм «Хтонічне»

1. Концептуальна метафора, синкретизована з хтонічним компонентом

1.1. Демономорфна метафора

539 В этом новом «дивном» мире риски для самой России движутся по нарастающей, поскольку она выпустила *джинна «гибридной войны»* из бутылки (ЗН, № 30, 2016);

540 *Дьявол войны* всегда в сатанинских деталях (ЗН, № 18, 2016);

541 Но им на время пришлось *стать «ведьмами»*. *Прекрасными «ведьмами войны»* (ЗН, № 8, 2015);

542 Кроме того, шестьдесят лет назад *призрак ядерной войны* казался весьма реальным (ВВ, № 12 (3055), 2016);

543 На примере Украины видно, что у *гибридной войны много личин*. *Это гидра*, состоящая из дезинформации, шпионажа, вредоносных программ, червоточин в системах безопасности, DoS-атак. Когда вторжение обнаруживается и дыры чинят, хакерские программы становятся еще более продвинутыми. Отрубаете гидре одну голову – вырастают две новые (ВВ, № 33 (3076), 2016);

544 Армия пожирает огромные средства, потому что война – это *Молох*... (ФД, № 2 (02), 2016).

1.2. Соціоморфна метафора з хтонічною складовою

«Війна – це кривавий бенкет»

545 Но им на время пришлось стать «ведьмами». Прекрасными «ведьмами войны». И, одновременно, добрыми ангелами *на кровавом пиршестве сатаны* (ЗН, № 8, 2015).

«Війна – це парад монстрів»

546 Украинская *война – это* даже не кровавый гротеск, а *парад разлагающихся державных монстров в духе Стивена Кинга* (ЗН, № 19, 2014).

«Війна – це квазірелігійний культ»

547 *Война*, в том числе информационная, *требовала нового жертвоприношения*. И его бы совершили (ВВ, № 2 (2994), 2015).

1.3. Орієнтаційні метафори з хтонічним компонентом

«Війна – це ад»

548 Во второй категории, напротив, основная тема – переживания индивида *в аду войны* (День, № 134, 2017);

549 Она организывает караваны волонтерской помощи, которые под ее руководством направляются в самый *ад войны* (ЗН, № 12, 2018);

550 Там они побывали в настоящем *аду войны* (ДТ, № 40 (877), 2018);

- 551 А тут кругом свистит, взрывается, мародерствует, кричит от боли и немеет от страха война... *У человека и его семьи есть острое желание вырваться из этого ада* (ЗН, № 23, 2014).

Війна – це пекло

- 552 Пятьдесят дней и ночей спасала раненых Светлана в самом пекле войны (ДТ, № 51-52 (801), 2016).

Війна – це хтонічне полум'я

- 553 На этом кривом и кровавом треножнике, *над адским пламенем войны*, висит украинский melted pot (ЗН, № 50, 2014).

1.4. Теокосмологічна метафора з хтонічним компонентом

- 554 Для Тани, кстати, война – это в первую очередь *несправедливость* и *хаос* (ЗН, 20.06.2017);
- 555 По своей сути *война – это* процесс разрушения, радикальная деструкция пространства и времени, *хаос* (ЗН, № 43, 2015);
- 556 *Война – это время*, когда нет однозначных оценок. Нет черного и белого. Нет единой шкалы, которой можно *измерить творящийся вокруг хаос* (ЗН, № 28, 2014);
- 557 Гражданская *война – время тотального предательства и хаоса* (ЗН, № 23, 2014).

Додаток Р

«МИР» В КОНЦЕПТУАЛЬНИХ МЕТАФОРАХ ПЕРІОДУ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ (перелік актуальних моделей)

Список умовних скорочень:

ЗН – щоденна суспільно-політична газета «Зеркало недели»

ДТ – загальнополітичний тижневик «Две тысячи»

ВВ – суспільно-політичний новинний сайт «Вечерние вести»

СМЕ – сфера метафоричної експансії

СМЕ «ЧАСОПРОСТІР»

Просторова метафора

1. Метафора з просторовим дескриптором, вираженим експліцитно

1. Подрыв Россией текущего миропорядка и отчаянные попытки демократического мира удержать осколки былой реальности формируют текущее *пространство* «гибридного мира» (ЗН, № 24, 2017);
2. После поражения Януковича и Путина (а Путин проиграл Украину!) наша страна вернется к старой схеме: от кризиса к кризису, может даже от одного Майдана к другому. Надеюсь, что все это будет происходить *в относительно мирных рамках* (ЗН, № 2, 2016).

2. Метафора з прихованим (імпліцитно вираженим) просторовим дескриптором

3. Руководитель Театра на Подоле Виталий Малахов, успевая упорядочивать свой театральный «улей», в этом году еще и выпустил три разноплановых спектакля: [...] драму «Серые пчелы», которая рассказывает зрителю на мирной киевской территории о жизни «забытых и ненужных» людей Донбасса *на нейтральной полосе между миром и войной – в так называемой «серой зоне»* (ЗН, № 48, 2019);
4. В мире развернулась не просто существующая с незапамятных времен гонка вооружений в стиле vis pacem, para bellum. Это гонка, которая опасно сузила *шаткий мостик между войной и миром...* (ЗН, № 13, 2018);
5. В частности, последние дискуссии относительно гибридной войны инициировали много обсуждений т.н. «серой зоны» *между войной и миром...* (ЗН, № 40, 2017).

3. Метафора шляху та дороги

6. Более того, политика паспортизации дополнительно свидетельствует о нежелании идти по *пути мира* (ЗН, № 27, 2019);
7. ...возможность решить вопрос *мирным путем* не оправдалась (ЗН, № 34, 2018);
8. Она требует осознания того, каким образом, опираясь на положения Конституции без ее радикальных трансформаций, выйти на *магистраль мира*, взаимопонимания и позитивных изменений в общественной жизни (ЗН, № 12, 2018);
9. У Порошенко действительно были все шансы одержать победу на прошедших выборах. И только непрофессионализмом его команды можно объяснить то, что БПП не воспользовался этим важнейшим моментом. Не остался *на рельсах, ведущих к миру* (ДТ, № 45 (721), 2014);
10. Уже сейчас можно констатировать по результатам переговоров в Париже, что Украина начинает активное движение по *пути мира* (ДТ, № 50 (934), 2019);
11. В вопросах путей разрешения конфликта в Донбассе абсолютное большинство (70,3%) выбирает продолжение переговоров *и мирный путь* (ДТ, 27.05.2015);
12. Тенденция налицо: ВСУ ведут активные наступательные действия, пусть и локального масштаба, и это совсем не соотносится с ответным огнем, а особенно с неоднократными заявлениями президента о том, что задача № 1 для него – прекращение кровопролития и поиск разрешения кризиса исключительно *мирным путем* (ДТ, № 25 (911), 2019);

13. Президент Украины Петр Порошенко, выступая на встрече с избирателями в Киеве, посулил вернуть Донбасс и Крым *мирным путем* в случае своей победы на предстоящих выборах главы государства (ДТ, 17.05.2019);
14. К тому же я сомневаюсь, что конфликт удастся *решить мирным путем* (ВВ, № 01 (2942), 2014);
15. Потому что он упрямо идет к правде *мирным путем* и добрым словом (ВВ, № 01 (2942), 2014);
16. В Штабе национального сопротивления отметили, что заявления столичного прокурора срывают *мирный путь* урегулирования конфликта... (ВВ, № 06 (2947), 2014);
17. Какой-либо конфликт должен разрешаться исключительно *мирным путем* без применения силы, с участием международного посредничества ОБСЕ, ООН, Совета Европы, ЕС, СНГ, стран Будапештского меморандума (ВВ, № 08 (2949), 2014);
18. Военные обеих сторон должны выйти за территорию Крыма, а переговоры – проводиться исключительно *мирным путем* (ВВ, № 11 (2952), 2014);
19. Арсений Яценюк предостерегает: «Как глава правительства я говорил и исповедую исключительно *мирный путь* урегулирования конфликта...» (ВВ, № 11 (2952), 2014);
20. Я уверена, что в ближайшее время *мирным путем* правоохранительные органы сделают все, чтобы раз и навсегда искоренить этот источник агрессии... (ВВ, № 14 (2955), 2014);
21. Ситуация накаляется с каждой минутой, однако шансы *выйти* из тупика, причем исключительно *мирным путем*, все еще есть (ВВ, № 16 (2957), 2014);
22. ...решать исключительно *мирным путем* в рамках общенационального диалога (ВВ, № 16 (2957), 2014);
23. Нужно приложить максимум усилий для того, чтобы после подписания Женевских соглашений разрешить конфликт *мирным путем* (ВВ, № 16 (2957), 2014);
24. Премьер не настроен *искать мирный путь*: это вроде и так все знали (ВВ, № 45 (2986), 2014);
25. То есть президент предлагает без военной компоненты, исключительно *мирным путем* вернуть фактически оккупированные боевиками части Донецкой и Луганской областей (ВВ, № 24 (3119), 2017);
26. Первая встреча лидеров Украины, Германии, Франции и РФ в 70-ю годовщину высадки союзников антигитлеровской коалиции в Нормандии определила риторику формата: *урегулировать конфликт на Донбассе мирным, политико-дипломатическим путем* (ВВ, № 23 (3118), 2017);
27. А разработка и внедрение новой народной Конституции позволит реорганизовать отношения между обществом и государством *мирным путем* (ВВ, № 34 (3180), 2018).

4. Метафора шляху, синкретизована з орієнтаційною метафорою

28. Оппозиционеров, которые *не шли на мир*, вместе с семьями вывозили в Идлиб (ЗН, № 34, 2018);
29. Надо прекратить делать вид, что движение по инерции – это *путь к миру* (ВВ, № 44 (3190), 2018).
30. А после очередной *попытки достичь «примирения»* режим Асада занял и взял под свой контроль еще восемь городов (ЗН, № 26, 2018);
31. Диалог важен и для албанцев, и для сербов, поскольку только через диалог можно *достичь мира*, стабильности и процветания каждой из стран (ЗН, № 20, 2019);
32. Это объясняется тем, что эти силы не говорят о путях, которыми нужно *двигаться к примирению*... (ЗН, № 37, 2017);
33. Все это, вероятно, будет красиво (как у нас умеют) подано как решительный *шаг на пути к миру* и реинтеграции (ЗН, № 43, 2015);
34. *Мир*, увы, *недостижим* (ЗН, № 43, 2015);
35. Но при этом все настойчиво твердили, что эти документы – «*главный*», «*оптимальный*», «*основной*» *путь к миру* (ЗН, № 16-17, 2015);
36. Поэтому в действующей политической конфигурации *мир недостижим* (ЗН, № 9, 2015);
37. Большинство украинцев ждут мира и хотят увидеть четкий *путь к нему*... (ЗН, № 5, 2015);
38. Чтобы попытаться *искать мир* (ЗН, № 3, 2015);

39. Как и разговор о том, почему **власть, занятая поисками мира**, по-прежнему проигрывает войну за настроения своих граждан на Востоке (ЗН, № 35, 2014);
40. На днях Петр Алексеевич перешел от слов к делу. Он **объявил поход за миром**. Но цена и условия до сих пор не ясны (ЗН, № 32, 2014);
41. Даже при осознанной политической воле властей **путь к восстановлению мира простым не будет** – этому мы видим все больше подтверждений (ДТ, № 37 (921), 2019);
42. **Движение к мирному урегулированию есть**, а осторожные темпы, которые выбрал Зеленский, просто свидетельствуют о том, что **путь к миру Украина будет преодолевать по более длительной траектории** (ДТ, № 50 (934), 2019);
43. **Путь к миру** труден не только в Донбассе (ДТ, № 46 (930), 2019);
44. Никакие Минские соглашения и нормандские форматы не способны **проложить путь к миру...** (ДТ, № 35 (919), 2019);
45. Пять лет населению забивают голову пропагандой с единственной целью – **лишь бы не наступил мир** (ДТ, № 35 (919), 2019);
46. **Путь к миру** в Украине (ДТ, 04.06.2019);
47. Какие партии, при условии их прохождения в Верховную Раду, **смогут привести к долгожданному миру** в Донбассе? (ДТ, 04.06.2019);
48. Предложения остальных политсил **не ведут к достижению мира** (ДТ, 04.06.2019);
49. Учитывая длительность войны в Донбассе – 5 лет, **путь к миру будет нелегким, но его придется пройти** (ДТ, 04.06.2019);
50. Нужно идти на компромиссы, вести прямые переговоры с «ДНР» и «ЛНР». А повторение новым президентом Зеленским мантр Порошенко с просьбой о военной помощи, обращенных к США, Канаде и странам ЕС, об усилении санкционного давления на РФ нас **к миру не приблизит** (ДТ, 04.06.2019);
51. Референдум **как реальный путь к миру** (ДТ, № 22 (908), 2019);
52. Вот и в данном случае поиски первоисточника этого заявления Волкера никакого результата не принесли, а в реальных заявлениях, которые он делал позднее, он продолжал ссылаться на Минские соглашения как на общепризнанный **путь к миру в Украине** (в своей, естественно, трактовке) (ДТ, № 34 (871), 2018);
53. И добавил, что смена власти в ИРИ – **«единственный путь к миру на Ближнем Востоке»** (ДТ, 06.05.2018);
54. Я вам ответственно заявляю, что **путь к миру существует»** (ДТ, № 9-10 (856), 2018);
55. В контексте **возможной «достижимости мира»** это имеет принципиальное значение, ведь с Гриценко или Садовым (которых, судя по всему, начинают «притормаживать») России будет сложно наладить рабочие отношения (ДТ, № 9-10 (856), 2018);
56. Сегодня, в конкретных сложившихся условиях, то, за что ратуют эти господа, — всеобщее ядерное разоружение и полный запрет ядерного оружия, оформленные соответствующим международным соглашением, – **не путь к миру**, но как раз самый верный путь к войне (ДТ, № 49 (845), 2017);
57. А я им говорю: есть очень простой **путь к миру**, и это может закончиться хоть завтра (ДТ № 1-2 (802), 2017);
58. Обновляемая энергетика – это **путь к миру**, потому что за нее не надо воевать, она позволяет инвестировать национальную экономику и развивать регионы, а не тратить валюту на покупку импортных энергоносителей (ДТ, № 3 (756), 2016);
59. **Путь к миру занял меньшую временную дистанцию**, чем та, которая разделяет первое и второе Минские соглашения (ДТ, № 49-50 (753), 2015);
60. В целом, по мнению госсекретаря США, сейчас есть «колоссальная возможность **найти путь к миру** и стабильности в Сирии», хотя «на это уйдут годы» (ДТ, 29.09.2015);

61. Это *путь к миру*, и я призываю все стороны полностью имплементировать их, а Россию прекратить поддержку сепаратистов и убрать все свои силы из Восточной Украины (ДТ, № 20 (748), 2015);
62. *Путь к миру* – это полное выполнение минских договоренностей (ДТ, 27.05.2015);
63. Оба сошлись на том, что соблюдение Минских соглашений – *лучший и основной путь к миру* (ДТ, № 18 (746), 2015);
64. Но если *путь к миру* зависит от предоставления особого статуса Донбассу, это нужно сделать в первую очередь (ДТ, 02.04.2015);
65. *Путь к миру долог* и дорог (ДТ, № 12 (740), 2015);
66. *Путь к миру* на Украине будет тернистым и долгим, между тем «наименьшим из зол» для страны станет процесс «замороженного конфликта», при котором хотя бы «не гремит оружие» (ДТ, № 12 (740), 2015);
67. Казалось бы, стороны должны были в его течение сосредоточить усилия на выполнении соглашений в полном объеме, проработке путей имплементации, ведь прописанный в них *путь к миру* достаточно сложен и в тоже время весьма сжат по срокам (ДТ, 06.05.2015);
68. Если этот шанс не использовать, *путь к миру* и урегулированию кризиса *будет закрыт*, предупреждают эксперты (ДТ, № 6 (734), 2015);
69. – Будучи человеком с большим опытом наблюдения за военными конфликтами, каким вы видите *путь к миру* в Украине? (ДТ, № 3 (731), 2015);
70. Думаю, можно говорить, что Петр Порошенко выбрал *путь к миру* и национальному согласию (ДТ, № 45 (721), 2014);
71. «Мы ждем от президента и требуем от СНБО подать представление о введении военного положения», – заявил Тягнибок. По его словам, это *ближайший путь к миру* (ДТ, 02.09.2014);
72. В свою очередь, А. Меркель отметила, что намерена в Киеве обсудить вопросы поддержки Германией Украины в сложные для нее времена и «*путь к миру, по которому мы должны пройти*» (ДТ, 23.08.2014);
73. «Человечеству давно пора понять и принять одну самую главную истину: насилие порождает насилие. А *путь к миру* и процветанию слагается доброй волей и диалогом и памятью об уроках прошедших войн, о том, кто и зачем их начинал», – сказал он (ДТ, 01.08.2014);
74. И дать Петру Порошенко возможность опереться на ее авторитет в ходе неизбежных дискуссий с «ястребами» – если он действительно возьмет *курс на мирное урегулирование* на основе здравого компромисса (ДТ, № 35 (711), 2014);
75. Но эти – пусть и довольно робкие – *шаги на пути к мирному урегулированию* были прерваны внезапным ростом напряженности в зоне конфликта – попыткой замены «либеральствующего» Плотницкого на жесткого противника примирения Корнета (ДТ, № 48 (844), 2017);
76. Впрочем, есть все основания опасаться, что до подобных переговоров, возможных только в случае *продвижения по пути мирного урегулирования*, дело так и не дойдет (ДТ, № 48 (844), 2017);
77. Уже сейчас можно констатировать по результатам переговоров в Париже, что Украина начинает активное *движение по пути мира* (ДТ, № 50 (934), 2019);
78. И предотвратить их усиление может только высшее политическое руководство России и Украины, если твердо решит *продвигаться по пути мирного урегулирования* (ДТ, № 48 (844), 2017);
79. Франция и Германия могут одобрить российскую, если Москва сумеет их убедить, что она позволяет *положить кратчайший путь к прочному миру* (ДТ, № 43 (793), 2016);
80. По его словам, выборы на востоке Украины возможны (при этом важно их хорошо подготовить), поскольку «мы вполне можем *продолжать поступательно двигаться в мирном направлении*» (ДТ, № 29-30(780), 2016);

81. Президент, который весной 2014 г. получил поддержку избирателей главным образом потому, что казался политиком, *искренне стремящимся к миру*, позднее сделал ставку на создание образа жесткого «государственника»... (ДТ, № 31-32, 2015);
82. В том смысле, что и там понимают: надо *стремиться к миру* (ДТ, № 29-30 (707), 2014);
83. Конечно, нельзя было надеяться на то, что уже первая российско-украинская встреча на высшем уровне *откроет дорогу к миру* (ДТ, № 35 (711), 2014);
84. *Дорога к миру* оказалась несколько сложнее, чем хотелось (ДТ, 01.07.2014);
85. При этом подчеркнул, что «*дорога к миру* лежит через дальнейшее укрепление армии», передает слова Петра Порошенко его пресс-служба (ДТ, 14.05.2019);
86. Люди эти голосовали за Порошенко не потому, что он обещал использовать силу, а потому что соглашались с будущим президентом – *дорога к миру* действительно лежит через поле войны, и пройти ее нужно как можно быстрее (ДТ, № 45 (721), 2014);
87. У Порошенко действительно были все шансы одержать победу на прошедших выборах. И только непрофессионализмом его команды можно объяснить то, что БПП не воспользовался этим важнейшим моментом. Не остался *на рельсах, ведущих к миру* (ДТ, № 45 (721), 2014);
88. Подчеркнем: 5 сентября были достигнуты договоренности о прекращении огня, заключено перемирие. *Но это еще не мир. До него дорога длинная, тяжелая, и, не приходится сомневаться, она будет усеяна многочисленными препятствиями* (ДТ, № 37 (713), 2014);
89. В заключение еще раз отметим: мира пока нет, есть перемирие, и весьма зыбкое, которое может быть сорвано в любой момент. А *дорога к миру будет длинной и сложной* (ДТ, № 37 (713), 2014);
90. В определенном смысле подписи трех президентов и канцелерин под итоговым документом саммита – это как бы акт о перемирии между объединенной Европой и Россией. Намерение о *продвижении к миру* (ДТ, № 51 (935), 2019);
91. *Движение к миру* начато и точно будет продолжено (ДТ, 10.12.2019);
92. А тут придется искать голоса в Раде. И если это не удастся, то о чем разговаривать с тем, кто не способен реализовать договоренности по *продвижению к миру*? – спросят в Москве (ДТ, № 47 (931), 2019);
93. Он назвал реализацию условий *формулы «путем к миру»* (ДТ, 15.10.2019);
94. Тем не менее, возможность добиться прогресса *на пути к миру* на востоке Украины существует (ДТ, 12.09.2019);
95. Даже президент Трамп был преисполнен энтузиазма, а надеждами на мир делится с пользователями Twitter: «*Только что Россия и Украина обменялись большим количеством заключенных. Очень хорошая новость – вероятно, первый гигантский шаг к миру. Поздравляем оба государства*» (ДТ, 12.09.2019);
96. Отилия Данд, старший вице-президент компании Teneo Intelligence, совсем не убеждена в том, что обмен подразумевает урегулирование разрешения конфликта, и напоминает о существовании *серьезных препятствий на пути к миру* (ДТ, 12.09.2019);
97. Пока у Зеленского хотели бы лишь *продемонстрировать движение к миру*, достигнуть прочного прекращения огня и двигаться в разрешении гуманитарных вопросов – восстановления связей с Донбассом и постепенного размораживания экономических отношений с Россией (ДТ, № 37 (921), 2019);
98. Спикеров разного ранга по этой теме много, но *реального пути к восстановлению мира*, похоже, не знает никто (ДТ, № 35 (919), 2019);
99. В частности, американского посла в Украине о том, что «он испытывает определенные толчки к *наведению шагов к миру на Донбассе*» (ДТ, 23.08.2019);
100. По словам Кравчука, «если бы все действовали, *или одной дорогой к миру*, вся Украина, все политические силы вместе с властью, то, наверное, это было бы быстрее» (ДТ, 23.08.2019);
101. В сегодняшнем выпуске «Медиакарты»: *о первых шагах к миру* в Станице Луганской, тревожной ситуации на курортах Херсонщины и первом «солнечном историке» на Волини (ДТ, № 34 (918), 2019);

102. Все партии обещают *достижение мира в Донбассе, но разными путями* (ДТ, 18.07.2019);
103. Наиболее *конкретный и ясный путь к миру* предлагает партия «Оппозиционная платформа – «За жизнь» (www.2000.ua/blogi/avtorskie-kolonki_blogi/put-k-miry) (ДТ, 18.07.2019);
104. Уклонение от такого сугубо рабочего контакта, как телефонный разговор, выглядело бы в глазах партнеров не самым дружественным жестом, тем более что важность прямых двусторонних контактов всем понятна, как и то, с какими сложностями *на пути к миру* сталкивается молодой президент (ДТ, № 29-30 (915), 2019);
105. В то же время она зафиксировала слабость Владимира Зеленского перед партией войны и показала, что *дальнейшее продвижение по мирному пути* будет очень трудным, поскольку ему придется лавировать (ДТ, № 27 (913), 2019);
106. «...Мы – я и мои коллеги из Европы – не смогли его убедить, что *дорога к прочному и долгосрочному миру не может лежать через войну*», – заявил Путин (ВВ, № 26 (2967), 2014);
107. Я верю, что мы находимся *в нескольких шагах от мира* (ВВ, № 27 (2968), 2014);
108. Часть нашего народа считает, что *путь к миру* лежит через переговорный процесс с оккупантами (ВВ, № 35 (2976), 2014);
109. Результаты встречи в «нормандском формате» являются весомым *шагом на пути к установлению мира* в Украине (ВВ, № 06 (2998), 2015);
110. «Это *не дорога к миру*, это не децентрализация, это, к сожалению, диаметрально другой процесс, который вводит нас в заблуждение, заставляет нас терять территории» (ВВ, № 35 (3027), 2015);
111. Это никак нельзя назвать *первым шагом на пути к миру* (ВВ, № 46 (3141), 2017);
112. Прошло три года с тех пор, как был подписан «Минск-2», и сегодня весь мир понял, что *путь к миру не найден* и Минские соглашения не остановили войну (ВВ, № 07 (3151), 2018);
113. Мы верим в то, что это может быть *путем к миру* (ВВ, № 07 (3151), 2018);
114. Главное, что встреча Трампа и Кима будет *еще одним шагом к миру*, а заодно и посланием Путину о том, что его «ось зла» при кажущейся прочности рано или поздно будет разрушена (ВВ, № 23 (3169), 2018);
115. Пока страна в ожидании закона о временном порядке местного самоуправления в отдельных районах Донецкой и Луганской областей, а эксперты ломают копья на предмет возможных последствий подобного шага, Луганск *использует мирную передышку* (ЗН, № 32, 2014).
116. Угрозы нам уже известны, последствия очевидны, и то, что мы должны себя защитить интеграцией в демократический мир в максимальном объеме, – это тоже выход из ситуации, и это *путь возвращения к миру* (ВВ, № 19 (2960), 2014);
117. **ШАГ ВПРАВО: МИР И ЛЮБОВЬ, МУЗЫКА И ПОЦЕЛУИ. ШАГ ВЛЕВО: УСТАЛЫЕ И ЗЛЫЕ ГЛАЗА, СЖАТЫЕ СКУЛЫ, НЕНАВИСТЬ И АВТОМАТЫ** (ВВ, № 24 (2965), 2014);
118. *Достичь мира* можно дипломатическим путем на базе Будапештского меморандума и через создание в Украине сильной армии (ВВ, № 28 (3174), 2018);
119. Мы предлагаем политико-дипломатический формат – «Будапешт плюс», который может стать *путем к миру* (ВВ, № 44 (3190), 2018);
120. Вот для того, чтобы *найти путь к перемирию* с Израилем, мы обязаны были найти консенсус с ХАМАСом (ДТ, № 29-30 (707), 2014);

Метафора часу

121. Если военнослужащих, отдававших или выполнявших приказы в условиях боевых действий, будут преследовать *по законам мирного времени*, это неизбежно приведет к упадку армии (ЗН, № 37, 2017);
122. Это война на территории Европы. И в этой войне нам всем нужна только победа. Одна на всех... И *МИР будет*, но только *после победы!* (ДТ, 12.02.2015);
123. Давайте вспомним слова одного философа о том, что *мир – это короткое время*, отведенное для подготовки к войне (ВВ, № 37 (2978), 2014);
124. Любая война рано или поздно *заканчивается миром* (ДТ, № 35 (919), 2019).

СМЕ «АРТЕФАКТИ»

Слот 1. «Предмет»

«Мир – це граблі»

125. Не следует наступать на *миротворческие грабли* предшественника (ЗН, № 22-23, 2019).

«Мир – це механізм»

126. Для *запуска реальных механизмов мирного решения* конфликта на востоке страны Зеленскому необходим победоносный блицкриг против ярких представителей «партии войны» (ДТ, № 51 (935), 2019).

«Мир – це предмет світу сакрального»

127. Каждая человеческая жизнь выше политики, а «*Бог* победит всякое зло» и «*даст нам Мир*» (ДТ, № 34 (918), 2019).

«Мир – це закрита будівля»

128. – Прежде всего, примирение невозможно без мира. *Ключи к нему* лежат не в Киеве, Брюсселе или Вашингтоне, а в Москве (ЗН, № 2, 2016);

129. Именно в безопасности сейчас кроется *ключ к мирному урегулированию* на Донбассе (ДТ, № 38 (788), 2016);

130. *Ключ к миру*, как считает украинский президент, может предоставить только дипломатическое и санкционное давление на Москву... (ДТ, № 26 (912), 2019);

131. Возможно, именно в этом русле следует *искать и ключи к миру*, и ответы на вызовы в сфере безопасности, и разрешение тех же острых проблем в области поставок и транзита газа... (ДТ, № 36 (920), 2019).

Слот 2. «Сутність предмету – усе, що з ним можна зробити»

«Мир – те, що можна купити»

132. *Цена мира* обывателей не интересует, ею озабочены лишь граждане (ЗН, № 35, 2019);

133. ...все хотят *мира*, но первые не особо задумываются *о цене*, а вторых она мало интересует (ЗН, № 35, 2019);

134. «*Мир любой ценой*» не поддерживается избирателями ни одной из партий (ЗН, № 35, 2019);

135. Зеленский и заявляет о мире, но он дает понять, что хочет его не *ценой территориальных уступок и федерализации Украины*, не *ценой* унижения своей страны и себя (ЗН, № 24, 2019);

136. Образ «*стабильного мира любой ценой*» – один из ключевых нарративов, который десятилетиями успешно продавался широкому потребителю (ЗН, № 28, 2019);

137. Скептически относятся местные жители и к тезисам о «*мире любой ценой*», рассматривая это как потерю суверенитета страны и дальнейшие угрозы безопасности (ЗН, № 37, 2017);

138. ...*купить мир в Европе ценой* украинских территорий (ЗН, № 22, 2015);

139. Те, кто за *мир любой ценой*? Или те, кто готов *платить любую цену за мир*? (ЗН, № 34, 2014);

140. Но когда интересуешься – согласны ли на *мир любой ценой*, тут преобладает «нет» – *любой ценой не хотят* (ДТ, № 1-2 (802), 2017);

141. *Мир – ценой* всепрощающего терпения (ДТ, № 49-50 (753), 2015);

142. При этом Черчилль понимал, что альтернатива войне – «*мир, покупаемый ценой всепрощающего терпения*» (ДТ, № 49-50 (753), 2015);

143. С одной стороны, нет военного решения конфликта в Донбассе, но и невозможен *мир любой ценой* (ДТ, 06.09.2016);

144. Большинство украинцев согласны на *мир в Донбассе любой ценой* (ДТ, 27.05.2015);

145. В случае если воюющая с Украиной сторона не пойдет на эти компромиссы, украинцы все равно готовы на *мир любой ценой* (ДТ, 27.05.2015);

146. А быстрых колебаний настроения общества от «победа любой ценой» до «*мир любой ценой*» история знает предостаточно (ДТ, № 35 (711), 2014);

147. У женщин Украины другой девиз – «*мир любой ценой*» (ДТ, 22.08.2014);

148. Я не голосовала за вас на прошедших выборах. Но если вы несмотря ни на что сумеете добиться мира, *мира любой ценой*, то на следующих выборах первая отдам за вас свой голос (ДТ, 22.08.2014);
149. *Мир – это бесценная вещь*, но мир надо завоевывать, а *не выторговывать* (ВВ, № 25 (2966), 2014);
150. В интервью «ВВ» Георгий рассказал о том, как сложно бороться с системой, и почему бесперспективен *мир любой ценой* (ВВ, № 12 (3004), 2015);
151. – Конечно же, речи быть не может *о мире любой ценой* (ВВ, № 07 (3151), 2018);
152. *Мир любой ценой* нам не подходит, потому что это будет замороженный конфликт (ВВ, № 7 (3151), 2018);
153. РФ будет давать карт-бланш аффилированным с Россией партиям на продвижение идеи *«мира любой ценой»* (ВВ, № 45 (3191), 2018);
154. На днях Петр Алексеевич перешел от слов к делу. Он объявил поход за миром. *Но цена и условия до сих пор не ясны* (ЗН, № 32, 2014).
- «Мир – це те, що можна подарувати»**
155. *Мир* и независимость для Украины *не будут* нам кем-то *дарованы* сами по себе – этого следует добиться, это должно стать целью государственной политики (ЗН, № 28, 2018).
- «Мир – це те, що можна зберегти»**
156. Казалось бы, все, я имею в виду мировое сообщество, прежде всего европейцы, должны были сделать все для того, чтобы этот хрупкий мир между двумя сторонами украинского конфликта поддержать и *сохранить* (ДТ, 04.04.2016);
157. Речь идет о развитии и укреплении государственности, *сохранении мира* в стране... (ЗН, № 29, 2018);
158. Глава МИДа России Сергей Лавров заявил, что российские войска – «очень важный *компонент* сохраняющегося *мира* в Приднестровье» (ЗН, № 36, 2019).
- «Мир – це те, що можна привезти / принести»**
159. Если Зеленский намерен *принести Украине мир*, а не упражняться в мирной риторике и имитировать мирное урегулирование, то до следующей встречи в «нормандском формате» ему необходимо решить несколько ключевых проблем (ДТ, № 51 (935), 2019);
160. Но представим себе, что новый президент свой первый визит наносит, по старой памяти, в Москву; и возвращаясь оттуда, повторяет пресловутое чемберленовское «я *привез вам мир*» (ЗН, № 13, 2019).
- «Мир – це те, що можна повернути»**
161. *Вернуть мир в* страну можно только путем четкого выполнения международных документов, которые подписывались в течение 25 лет независимости (ВВ, № 35 (3078), 2016).
- «Мир – це те, що можна знайти»**
162. Сегодня кажется, уже всем очевидно, что *Россия ищет не мира, а контроля над Украиной* (ЗН, № 20, 2019).
- «Мир – це те, що можна побудувати»**
163. «Благодаря гарантиям президента России, канцлера Германии и президента Франции мы подписали сегодня соглашение, которое, как мы надеемся, положит конец боевым действиям и позволит «ДНР» и «ЛНР» заняться *мирным строительством* на благо нашего народа...» (ВВ, № 06 (2998), 2015);
164. Вот только, похоже, он так и не понял, что *словами мир не построишь* (ВВ, № 25 (2966), 2014);
165. Недавно встретил тезис, который заставил задуматься: «воевать дешевле и легче, чем *строить мир*» (ЗН, № 13, 2016);
166. Межвоенный *мир, построенный на* лжи и нехватке солидарности, взорвался в 1939 г. мировой войной (ЗН, № 46, 2015);
167. Но достичь развития чрезвычайно сложно, если не сказать невозможно, без *построения мира* на Донбассе (ЗН, № 37, 2019).

«Мир – це те, що можна відбудувати»

168. Дав согласие на формулу Штайнмайера, Украина потеряла также весомый рычаг влияния на Россию в переговорах по **восстановлению мира** в Донбассе (ЗН, № 37, 2019);
169. Других путей **восстановления мира**, кроме мощной обороны и правильной дипломатической позиции, для Украины не существует (ВВ, № 35 (3078), 2016).

«Мир – це те, що можна укріпити»

170. Вроде бы в письме к ней Нобель и высказал впервые идею создания денежного фонда для награждения тех, кто внес вклад в **укрепление мира** (ДТ, № 49 (845), 2017).

Слот 3. «Ознака предмета»

171. Все это время **хрупкий мир** держался на ядерной бомбе (ЗН, № 13, 2018);
172. Переговоры в минском и нормандском форматах за последние 3,5 года, к сожалению, не смогли решить основную проблему – установление в Донбассе **прочного мира** для последующей успешной реинтеграции ныне оккупированных районов (ЗН, № 42, 2017);
173. Споры вокруг ядерного соглашения с Ираном и северокорейский конфликт угрожают подорвать **хрупкий мир во всем мире** (ЗН, № 37, 2017);
174. Если Талибану удастся консолидировать силы, если **хрупкий мир** между основными общинами страны будет нарушен, Афганистан может запылать по-настоящему (ЗН, № 32, 2017);
175. Но соседние страны и Евросоюз еще более опасаются возобновления межэтнического конфликта в Македонии, который может взорвать такой **хрупкий мир** на Балканах, этой пороховой бочки Европы (ЗН, № 16-17, 2015);
176. В вопросе безвизовых перспектив Украина критично зависима от стабильности **хрупкого мира** на Востоке (ЗН, № 13, 2015);
177. Однако это скорее тревожный симптом – **хрупкий мир** в Украине может быть нарушен даже непреднамеренным вмешательством извне (ДТ, № 37 (921), 2019);
178. Я не хочу разжигать конфликты, для меня важно решать городские проблемы и сохранить этот **хрупкий мир** (ДТ, 04.04.2016);
179. Казалось бы, все, я имею в виду мировое сообщество, прежде всего европейцы, должны были сделать все для того, чтобы этот **хрупкий мир** между двумя сторонами украинского конфликта поддержать и **сохранить** (ДТ, 04.04.2016);
180. В регионе, который помнит, что такое война, опасаются, что некие внешние силы попытаются разморозить **хрупкий мир** на Днестре (ДТ, № 33 (709), 2014);
181. Если же новый кризис начнется после того, как прекратятся боевые действия и установится (пусть и **хрупкий) мир** на востоке, Украина сможет пережить надвигающиеся испытания (ДТ, № 35 (711), 2014);
182. Таким образом, только реализация плана партии «Оппозиционная платформа – За жизнь» может реально принести **на Донбасс долгожданный мир** (ДТ, 04.06.2019);
183. В такой ситуации единственным поводом для радости является то, что на Донбассе пока удастся сохранить – пусть и **неустойчивый – мир** (ДТ, № 48 (844), 2017);
184. Образ **«стабильного мира любой ценой»** – один из ключевых нарративов, который десятилетиями успешно продавался широкому потребителю (ЗН, № 28, 2019).

СМЕ «ВІЙНА»

Мілітарна метафора «Мир – це війна», виражена імпліцитно та експліцитно

185. **Мир** – это **война** (ЗН, № 13, 2019);
186. Поэтому очевидно, что **достижение мира невозможно без боевых действий** (ЗН, № 28, 2018);
187. **Военная** сила в войне на Донбассе **должна обеспечить паритет, необходимый для мирного урегулирования** (ЗН, № 28, 2018);
188. Дипломатия необходима, чтобы **заключить мир тогда**, когда мы сможем **ответить ударом на удар**, и **навязать врагу свое превосходство** на любом избранном направлении (ЗН, № 28, 2018);

189. Если война является следствием агрессии, то *мир может быть только следствием победы* над агрессором либо *результатом его умиротворения* (ЗН, № 27, 2018);
190. *Военный мир* (ЗН, № 12, 2018);
191. В итоге оказывается, что *война за мир* проходит через строки текста, который писали узники лагерей и правозащитники, красные директора и представители науки, бунтари-студенты и ветераны (ЗН, № 12, 2018);
192. *Мир* для Украины *предстоит завоевать* (ЗН, № 34, 2015);
193. Здесь ключевой пункт – *борьба за «мир»* (ЗН, № 34, 2014);
194. Поэтому имперские златоусты [...] сейчас, прежде всего, *воюют за «мир»* (ЗН, № 34, 2014);
195. А пока этого нет, нужно отбросить пустую пацифистскую болтовню и прийти к пониманию того, что *борьба за мир – это война за мир*, бескомпромиссная *война против сил, стремящихся к развязыванию войны* (ДТ, № 49 (845), 2017);
196. Получается, что сам факт перемирия – это плохо, поскольку оно является «средством для давления на Украину». Прямо по Оруэллу: *«мир – это война»* (ДТ, № 38 (788), 2016);
197. *Для победы в борьбе за мир* президенту нужно выиграть сражение против сторонников продолжения войны внутри страны (ДТ, № 51 (935), 2019);
198. Мир – это бесценная вещь, но *мир надо завоевывать*, а не выторговывать (ВВ, № 25 (2966), 2014);
199. *«Мирная война»* тем временем продолжается. Россия же ликует, обвиняя Украину в невыполнении своих обязательств (ВВ, № 42 (3085), 2016);
200. *Мир*. Долгожданный и *окровавленный*... (ЗН, № 12, 2018);
201. Выпускник Вест-Пойнта быстренько объяснит, что *мир достигим исключительно военными действиями* (ВВ, № 21 (3116), 2017).

Метафора з імпліцитно вираженим мілітарним дескриптором у значенні «змушувати, зокрема силою, зробити щось»

202. *Принудить* Путина *к миру* можно только с применением комплекса мер, дипломатического давления, экономических санкций, информационной кампании, и, прежде всего, путем военной операции (ЗН, № 28, 2018);
203. Чтобы *заставить* Путина *принять мирную инициативу*, надо показать, что военное решение для него не имеет перспектив и более того – является непосильным бременем (ЗН, № 28, 2018);
204. А на Кавказе и Востоке хорошо, если формулировали хоть какие-нибудь основания, преимущественно что-то в знакомом жанре *«Принуждение к миру»* (ЗН, № 30-31, 2017).

«Мир – це зброя»

205. Межвоенный *мир*, *построенный* на лжи и нехватке солидарности, *взорвался* в 1939 г. мировой войной (ЗН, № 46, 2015).

«Мир – це фронт»

206. Да и сам Зеленский, учитывая разношерстность своей команды и контраверсийность заявлений, которые исходят из лагеря Зе-команды, выглядит одиноким бойцом *мирного фронта* (ДТ, № 51 (935), 2019).

СМЕ «НЕРЕАЛЬНЕ»

«Мир – це симулякр»

207. Поскольку «минск» может обещать только *гибридный мир*. То есть *несуществующий. Реальность которого опровергается* каждым новым «цинком» (ЗН, № 22, 2017);
208. Мы смотрим ее, потому что она возвращает нас в мирное прошлое, когда борьба шла только в штрафной площадке, а не в авдеевской промзоне, получая за полтора часа свою долю *иллюзии мира* (ЗН, № 23, 2016);
209. Вера в помощь ЕС и НАТО в вопросе *установления мира* в Донбассе – *иллюзия* (ДТ, 04.06.2019);
210. Мы верим в то, что это может быть путем к миру. И наша команда будет делать даже невозможное для того, чтобы этот план сработал, чтобы наша страна снова обрела целостность и был установлен *не иллюзорный, а настоящий мир!* (ВВ, № 07 (3151), 2018);

211. Нам нужен *реальный мир*, а не его иллюзия (ВВ, № 44 (3190), 2018).
«Мир – це театр»
«Мир – це сценарій»
212. В то же время, прекращение активных боевых действий на Донбассе и *«примирение» по такому сценарию* даст повод европейским странам для снятия санкций с Российской Федерации и ее политических лидеров, восстановления экономических связей, что будет способствовать экономическому росту России (ЗН, № 22, 2015);
213. Опасаться надо только того, что Украину могут сделать заложницей, выгодного для международной бизнес-корпорации *сценария – «мир любой ценой»* (ДТ, 12.02.2015);
214. Отвечая на вопрос о перспективах мирного урегулирования на Донбассе, американский дипломат сказал, что *самым вероятным сценарием* является дальнейшее продолжение конфликта (ДТ, № 48 (844), 2017);
215. Однако пока Кремль не решается согласиться на подобный *сценарий мирного урегулирования*, поскольку плохо понимает, к каким последствиям приведет его реализация (ДТ, № 48 (844), 2017);
216. Сайт 112 Украина пишет: ожидается, что Москва и Вашингтон обсудят российский *сценарий миротворческой миссии* ООН в Донбассе, работу Трехсторонней контактной группы и реализацию Минских соглашений (ДТ, 30.10.2017);
217. ...Петр Порошенко, Ангела Меркель, Франсуа Олланд и Владимир Путин так и не смогли выработать *единый сценарий мирного урегулирования* (ДТ, № 43 (793), 2016);
218. Верховной украинской власти *сценарий мирного урегулирования*, очевидно, представляется так (ДТ, № 38 (788), 2016);
219. Хотя в своем обращении к гражданам заверил: в случае чего у него есть запасной план. *«Мирный сценарий»* основной – это наш план «А» (ВВ, № 24 (2965), 2014);
220. Если же в переговорах примет участие Трамп, *стройный сценарий достижения мира в Украине* дипломатическим путем, вероятнее всего, будет разрушен (ВВ, № 21 (3116), 2017);
221. Фактически Путин устами Лукашенко предлагает свой *«мирный» сценарий* урегулирования конфликта на Донбассе (ВВ, № 45 (3191), 2018).
«Мир – це пролог до літератураного твору»
222. Только в том случае, если Россия будет вести переговоры о мирном урегулировании через представителей ЛДНР, можно будет гарантировать то, что *мирное урегулирование в Донбассе не станет прологом* для обсуждения «крымской проблемы» (ДТ, № 35 (919), 2019).
«Мир – це жанр літературного твору»
223. А на Кавказе и Востоке хорошо, если формулировали хоть какие-нибудь основания, преимущественно что-то в знакомом *жанре «Принуждение к миру»* (ЗН, № 30-31, 2017).
«Мир – це декорація»
224. Война лезет из всех щелей, прорастая через *декорацию мирной жизни* (ЗН, № 34, 2016).
«Мир – це гра»
225. Кровь по-прежнему будет литься, но *игра в «мирное урегулирование»* продолжится (ЗН, № 16-17, 2015).

СМЕ «ПРИРОДА»

Геоморфна метафора з орієнтаційним дескриптором

226. И выбор у человечества один – энергия разрушительных катаклизмов должна *войти в русло* разума и *мира* и служить людям ради всеобщего добра (ЗН, № 13, 2018);
227. Энергия и упорство украинцев, которые они продемонстрировали во время Революции достоинства и отражения агрессии России, сможет *войти в мирное русло* – создание новых предприятий, возможностей, технологий (ЗН, № 13, 2016).
Біоморфна (ботанічна) метафора
228. Было задание нарисовать войну. Я нарисовала ее конец – мы победители. Я хотела, чтобы было весело, не так грустно. Поэтому *нарисовала мир*. На рисунке – девочка-украинка. На флаге –

тоже люди. Это папа вернулся домой с победой, а мама со своим ребенком радуется. Еще на флаге – *солнце. Деревья и подсолнухи возле девушки* – символ того, что Украина расцветает (ЗН, № 19, 2015).

Метеорологічна метафора

229. В своем рисунке Виолетта с надеждой объединяет свой город и свою страну *радугой Мира* (ЗН, № 19, 2015).

СМЕ «ЛЮДИНА»

Фізіологічна метафора з компонентом, що позначає органи людини

230. *Язык примирения* для Путина неприемлем. Он толкует его как слабость (ЗН, № 2, 2016).
Синкретизовані антропоморфна та орієнтаційна метафори (значення – ‘наближення’) з дескриптором процесуальної ознаки
231. Каждый из нас стремится, чтобы как можно быстрее в каждой украинской дома *пришел мир* (ЗН, 25.12.2019);
232. Все с тревогой ожидают дальнейшего развития событий, задаваясь вопросом: неужели в регион, наконец, *приходит мир*, или же его вновь ожидают тысячи смертей? (ЗН, № 20, 2019);
233. При этом объявление приглашение из соцсетей не удаляет, хотя и надеется, что крымчанам помощь не пригодится, и на полуостров *придет мир* (ВВ, № 10 (2951), 2014).

Синкретизовані антропоморфна та мілітарна метафори

234. Следует напомнить слова американского философа Р. Эмерсона: «*Истинные и долговечные победы – победы мира*, а не войны» (ЗН, № 37, 2019).
Антропоморфна метафора, синкретизована з хтонічним компонентом, увиразнена дескриптором процесуальної ознаки
235. Но не хотелось бы получить странный *мир, который нас похоронит* (ЗН, № 27, 2016).

СМЕ «СЕНСОРНІ ВІДЧУТТЯ»

236. То есть, несмотря на радужные ожидания Кремля, российско-американские отношения находятся сегодня в состоянии «*холодного мира*» и, вероятно, уже никогда не будут такими, как раньше... (ЗН, № 8-9, 2018);
237. Избранная Европой не самая плохая в наших условиях стратегия «*холодного мира*» таки создает для Украины реальные возможности сохранить и обеспечить ее территориальную целостность (ЗН, № 6, 2015);
238. Москва в ожидании «*холодного мира*» (ДТ, № 43 (793), 2016);
239. В Москве готовятся к сохранению нынешнего «*холодного мира*», а потому российские политики сознательно посылают американскому руководству разнонаправленные сигналы (ДТ, № 43 (793), 2016);
240. А *тишина – это мир* (ВВ, № 50 (2991), 2014);
241. Война – замирение, *мир – возможность жить яркими цветами*, где есть семья, любовь и радость (ЗН, № 19, 2015).

Документ підписано у сервісі Вчасно (продовження)
Дисертація О. В. Данилейко.pdf

Документ відправлено: 16:18 17.01.2023

Власник документу

Електронний підпис

16:18 17.01.2023

Ідентифікаційний код: 3442706768

Данилейко Ольга Василівна

Власник ключа: Данилейко Ольга Василівна

Час перевірки КЕП/ЕЦП: 16:18 17.01.2023

Статус перевірки сертифікату: Сертифікат діє

Серійний номер: 3ED5083160DBC59B04000000122F5F002A69C200

Тип підпису: кваліфікований